

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Татјана М. Милошевић

**Војнополитички односи Југославије
и САД 1964-1974**

докторска дисертација

Београд, 2016

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Татјана М. Милошевић

**Military-political Relations between
Yugoslavia and USA 1964-1974**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2016

Ментор:

др Иво Висковић, редовни професор, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Чланови комисије:

др Драган Симић, редовни професор, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

др Миле Бјелајац, научни саветник, директор Института за новију историју Србије,

др Љубинка Трговчевић-Митровић, редовни професор, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Датум одбране:

РЕЗИМЕ

Рад је заснован на необјављеној грађи Дипломатског архива Министарства иностраних послова, Архива Југославије и Војног архива у Београду, као и на основу објављених докумената, мемоара, релевантне литературе, штампе и периодике.

Основни циљ аутора је био да свеобухватно реконструише војно-политички сегмент односа две земље у периоду од доласка на власт председника Л. Џонсона 1964. године до оставке председника Никсона 1974. године, као и све релевантне факторе од утицаја на ту врсту односа. Тема је обрађена хронолошко-тематским истраживачким приступом.

У раду је посебна пажња посвећена утицају америчке спољне политике на односе са Југославијом. Кроз једанаест поглавља је на систематичан начин изложен преглед и развој југословенско-америчких односа у наведеном периоду. Анализирани су сви међународни фактори који су утицали на ток, континуитет и квалитет њихове билатералне сарадње. Детаљно су образложени односи између Великих сила, последице бројних хладноратовских криза, утицај антијугословенске емиграције у САД и односи суперсила према Покрету несврстаних земаља као фактори од пресудног утицаја на изградњу југословенско-америчких односа.

У периоду од доласка на власт председника Џонсона (1964) и увођења америчке политике интервенционизма па све до краја првог Никсоновог мандата (1971) југословенско-амерички односи су осцилирали што се могло увидети кроз сталну смену успона и падова у међусобним односима. Такво стање је било неизбежно с обзиром да су се две државе руководиле супротним идеолошким и политичким императивима. Да би се стало у крај таквим осцилацијама у југословенско-америчким односима у циљу њиховог постављања на стабилнију основу две државе су усвојиле 1971. документ под називом Вашингтонска декларација. Њиме је била дефинисана платформа узајманих развоја односа у перспективи. Две земље ослобођене идеолошких оптерећења а руковођене прагматичним интересима су донеле сагласност о унапређењу билатералне економске сарадње, проширењу трговине, заједничких улагања, индустријске кооперације, сарадње на трећим тржиштима, израде програма, научне, образовне и културне сарадње.

У раду су истовремено образложени и сви фактори који су негативно утицали на сегмент војне сарадње између две земље. Наиме од укидања америчке војне помоћи Југославији 1957. године, па све до почетка 70-их година није било конкретне југословенско-америчке војне сарадње с обзиром да се у претходном периоду снабдевање наоружањем и војном опремом вршило преко СССР. За разлику од економских, политичких, научно-технолошких, културно-просветних односа који су имали континуитет и постојаност, војни односи су стагнирали. У наоружању ЈНА је доминирало америчко застарело наоружање и војна опрема. Почетком 70-их година долази до преокрета и америчка страна показује видан интерес за повећањем сарадње са југословенском владом у области продаје савременије војне опреме до степена докле јој то дозвољавала национална безбедност. Таква иницијатива нове америчке политике према Југославији је сматрана важним кораком ка побољшању односа између влада двеју земаља и њихових војних заједница. Будући прогрес продаје америчког војног материјала Југославији је зависио у великој мери од спремности југословенских војних снага да се одазову тој иницијативи. У овом периоду Југославија је показала спремност да разматра захтеве за продају класификованог материјала одбрамбене природе.

На тај начин Сједињене државе су настојале да војно и политички задрже Југославију у својој интересној сфери и да је потпуно вежу за себе и у економском смислу. На тај начин би Југославију заштитиле од совјетског утицаја, омогућиле би јој очување територијалног суверенитета и интегритета. Југославија је својом политиком мирољубиве коегзистенције, ангажовањем у Покрету несврстаних и политиком националног комунизма успела да ојача своју међународну позицију и углед председника. У томе јој је много помогла нова америчка прагматична политика (у ери детанта), захваљујући којој је изборен опстанак и очувана безбедност Југославије.

Овом дисертацијом је омогућен долазак до нових сазнања (података, чињеница, закључака, корисних информација) чијом се анализом, класификацијом и систематизацијом омогућава нови увид у разумевање, сазнавање, сагледавање, тумачење и расветљавање односа између две дијаметрално супротне земље у време биполарне поделе свете и Хладног рата.

Кључне речи: Југославија, Сједињене Америчке Државе, Хладни рат, Велике силе,

Покрет несврстаних.

Научна област: Међународне студије

Ужа научна област: Спољна политика Југославије

UDK: 327 (497.1+73) "1964/1974"(043.3)

SUMMARY

The thesis is based on unpublished documents of Diplomatic Archive of the Ministry of Foreign Affairs, Archive of Yugoslavia and Military Archive in Belgrade, as well as on the published documents, memoirs, relevant literature and from the press.

Author's key objective was to comprehensively reconstruct military-political aspects of relations between two countries within the period covering the start of president L. Johnson's presidency to the resignation of the president Nixon in 1974, including all relevant influential factors on their relations. The topic is processed by using chronological and thematic research approach.

The thesis' special attention was dedicated to the American foreign policy influence on the relations with Yugoslavia. Review and development of Yugoslav-American relations in the listed period had been exposed in systematic way through eleven chapters. All relevant international factors that had influenced on the continuity and quality of their bilateral cooperation were analyzed. The relations between Great Powers were covered in details as well as the consequences of numerous Cold War Crisis, influence of anti-Yugoslav immigration in the USA and relations of the Great Powers towards Non Alignment Movement, all being factors of crucial influence on Yugoslav-American relations.

Within the period of president Johnson presidency in 1964 and introducing of American intervention policy and all by the end of the first Nixon mandate in 1971, Yugoslav-American relations varied which could be seen through constant ups and downs in their relations. This was inevitable considering that the two states were guided by opposite ideological and political agenda. Two states, in order to end these amplitudes and enable stability, had adopted the Washington Declaration in 1971. The document defined the platform of development of mutual relations. Putting aside ideological burden, two states guided exclusively by pragmatic interest, had concurred to improve bilateral relations in the area of economy, trade, joint investments, industrial cooperation, program development and scientific, educational and cultural cooperation.

At the same time all factors that negatively influenced on the military cooperation between two countries were explained. Concrete Yugoslav-American military cooperation was lacking from the ending of American military aid to Yugoslavia in 1957 to the 1970s. In that period Yugoslavia had supplied its armory and military equipment from USSR. Economic, political, scientific-technical, cultural relations had

developed in positive direction. American outdated weapons and military equipment dominated in the Yugoslav People Army's armament. In early 1970s American Government had expressed the interest to increase cooperation with Yugoslav army and to sell more modern military equipment to the extent of not jeopardizing its own national security. This initiative was considered as important step in improving relations between two Government and their Armies.

USA were pursued to keep Yugoslavia in their area of interest in political and military aspects, as well as in the economic aspect. In that way, Yugoslavia would be protected from Soviet influence, and would enable territorial sovereignty and integrity. Yugoslavia had strengthen its international position and President's reputation through its engagement in the Non Alignment Movement and National Communism Policy. This was supported by new American pragmatic policy which had enabled survival and preservation of Yugoslav security.

The thesis enabled new findings (data, facts, conclusions, useful information) through analysis, classification and systematization of information. It enabled new view and understanding of relations between two very different countries in the era of bipolar World and Cold War.

Key Words: Yugoslavia, USA, Cold War, Great Powers, Non Alignment Movement

Science Field: International Relations studies

Special topics: Foreign policy of Yugoslavia

UDC: 327 (497.1+73) "1964/1974"(043.3)

САДРЖАЈ:

РЕЗИМЕ.....	
SUMMARY.....	
САДРЖАЈ.....	
ПРЕДГОВОР.....	1
УВОД.....	12
Осврт на историјат југословенско-америчких односа.....	12
1. УТИЦАЈ ЏОНСОНОВЕ ПОЛИТИКЕ ИНТЕРВЕНЦИОНИЗМА НА ЈУГОСЛОВЕНСКО-АМЕРИЧКЕ ОДНОСЕ (1964).....	21
1.1 Југословенско-америчка билатерална сарадња у време Џонсонове администрације.....	21
1.2 Утицај Каирске конференције на односе Великих сила и Југославије.....	42
1.3 Импликације Хрушчовљеве смене на југословенско-совјетске односе.....	52
2. ПРЕЛАМАЊЕ ВИЈЕТНАМСКЕ КРИЗЕ НА ЈУГОСЛОВЕНСКО-АМЕРИЧКЕ ОДНОСЕ (1965).....	60
2.1 Неке карактеристике међународне ситуације 1965. године.....	60
2.2 Вијетнам, Велике силе и Југославија.....	61
2.3 Југославија и Велике силе у светлу привредне реформе 1965. године.....	80
3. ЈУГОСЛАВИЈА, ВЕЛИКЕ СИЛЕ И БРИОНСКИ ПЛЕНУМ (1966).....	93
3.1 Велике силе и Вијетнамска криза.....	93
3.2 Рефлексије Вијетнамске кризе на југословенско-америчке односе.....	101
3.3 Брионски пленум и његов одјек на Истоку и Западу.....	109
3.4 Економска политика и војни сегмент југословенско-америчке сарадње.....	118
3.5 Југословенско-совјетска билатерална сарадња.....	130
4. РЕФЛЕКСИЈЕ БЛИСКОИСТОЧНЕ КРИЗЕ НА ЈУГОСЛОВЕНСКО-АМЕРИЧКЕ ОДНОСЕ (1967).....	141
4.1 Стање у међународним односима уочи избијања Арапско-израелског рата.....	141
4.2 Арапско-израелски рат 1967. године.....	148

4.3 Југословенско-америчка сарадња као одраз Блискоисточне кризе.....	173
5.ПОСЛЕДИЦЕ ДОКТРИНЕ ОГРАНИЧЕНОГ СУВЕРЕНИТЕТА НА ЈУГОСЛОВЕНСКО-АМЕРИЧКЕ ОДНОСЕ (1968).....	191
5.1 Југословенско-америчка билатерална сарадња	191
5.2 Чешко пролеће и његов утицај на југословенско-америчке односе.....	197
6. ПОЧЕТАК ЕРЕ ДЕТАНТА.(1969).....	246
6.1 Преглед развоја међународне ситауције у свету и долазак Никсона на власт.....	246
6.2 Никсон и политика преговарања.....	257
6.3 Преламање Вијетнамске кризе на односе Великих сила и Југославије.....	264
6.4. Југословенско-америчко посредовање у решавању Блискоисточне кризе.....	272
6.5 Економска и војна сарадња Југославије са Великим силама.....	285
7. НОВИ АМЕРИЧКИ ПРИЛАЗ ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ ПОЛИТИЦИ И ПОКРЕТУ НЕСВРСТАНИХ (1970).....	298
7.1 Промене и кретања у међународним односима.....	298
7.2 Преглед стања југословенско-америчких односа уочи Никоснове посете Југославији.....	305
7.3 Југославија и СССР уочи Конференције несврстаних у Лусаки 1970. године	316
7.4 Институционализација Покрета несврстаних.....	324
7.5 Никсонова посета Југославији 1970. године.....	335
7.6 Велике силе и почетак кризе југословенског друштва.....	348
8. КРИЗА ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ДРУШТВА И ПРИБЛИЖАВАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ СЈЕДИЊЕНИМ ДРЖАВАМА(1971).....	352
8.1 Велике силе и криза југословенског друштва током 1971. године.....	352
8.2 Посета совјетског председника Брежњева Београду 21. септембра 1971. године.....	360
8.3 Титова посета Сједињеним државама 28. октобра 1971. године.....	373
9.МЕЂУНАРОДНИ ПОЛОЖАЈ ЈУГОСЛАВИЈЕ У ВРЕМЕ ДЕСТАБИЛИЗАЦИЈЕ ЊЕНОГ ДРУШТВА И ОЖИВЉАВАЊА ТРИАНГУЛАРНЕ ПОЛИТИКЕ КОЕГЗИСТЕНЦИЈЕ ВЕЛИКИХ СИЛА(1972).....	390
9.1 Америчка политика према дестабилизованом Југославији.....	390
9.2 Југословенско-америчка војно-економска сарадња.....	403
9.3 Никсон у посети Пекингу и Москви 1972. године. Импликације нове америчке политике на међународне односе.....	415

9.4.Југословенска политика „клаткалице“ између Истока и Запада.....	429
9.5 Улога Великих сила и Југославије у решавању Вијетнамске и Блискоисточне кризе током 1972. године.....	438
10. РЕАФИРМАЦИЈА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ПОЛИТИКЕ ЕКВИДИСТАНЦЕ И АМЕРИЧКЕ ПОЛИТИКЕ ПРАГМАТИЗМА(1973).....	453
10.1 Наставак југословенско-америчке билатералне сарадње током 1973. године.....	453
10.2 Рефлексије решавања Вијетнамске кризе на Југославију и стање у међународним односима.....	476
10.3 Преламање Блискоисточне кризе на југословенско-америчке односе.....	482
10.4 Алжирска Конференција несврстаних 1973. године.....	508
11. ПОЛИТИЧКЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ ВАШИНГТОНСКЕ ДЕКЛАРАЦИЈЕ НА ЈУГОСЛОВЕНСКО-АМЕРИЧКЕ ОДНОСЕ (1974).....	521
11.1 Југословенско-америчка билатерална сарадња током 1974 године	521
11.2 Америчка политика према Југославији у контексту питања њеног опстанка.....	531
11.3 Афера Вотергејт и њен утицај на међународне односе.....	539
11.4 Југословенско-америчка сарадња у оквиру Кисинџерове посете Југославији 4. новембра 1974. године.....	548
11.5 Велике силе и улога Југославије у решавању Блискоисточне кризе.....	559
11.6 Утицај Кипарске кризе на Велике силе и њихове односе са Југославијом	576
ЗАКЉУЧАК.....	599
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА.....	609
БИОГРАФИЈА АУТОРА.....	618

ПРЕДГОВОР

„Хладни рат је према мишљенима реалиста представљао резултат транзиција сила¹ и избацио је на врх две велике силе САД и СССР чији је ривалитет постао неизбежан. Између две велике силе је дошло до трке у наоружању“. „Према сугестијама дефанзивних реалиста нуклеарно наоружани ривали су имали способност да униште једни други те је стога било неопходно да постану status quo силе на нуклеарном нивоу. Према мишљенима офанзивних реалиста наводно ривалске нуклеарне силе нису прихватале узајамно уништење (MAD), него су се уместо тога бориле да остваре нуклеарну супериорност над другом страном“.²

У оквиру хладноратовских искушења дошло је до формирања прве америчке спољнополитичке доктрине односа према социјалистичким земљама тзв. доктрине **задржавања (containment)** чији је идејни аутор био Џ. Кенан. Она је била службена америчка спољнополитичка доктрина према социјалистичким земљама у периду од 1947. до 1953. године. Након ње је уследила нова спољнополитичка доктрина „**ослобођења**“ која је постала актуелна доласком на власт председника Ајзенхауера. До краја 50-их је била актуелна стратегија „**масовне одмазде**“ према којој се глобалним нуклеарним нападом на социјалистичке земље могао ликвидирати светски социјалистички систем у свету и успостави капиталистички са Сједињеним државама на челу. Од 1961. године САД су се определиле за војну доктрину чију је основу чинила стратегија „**еластичног реаговања**“. То је такође била агресивна концепција, усмерена против СССР и осталих социјалистичких држава која се заснивала на политици „са позиција силе“ и претпоставци да је постојала равнотежа између САД и СССР у стратегијским нуклеарним средствима. Следећа ревизија војне доктрине САД је започела крајем 60-их година. Главни разлози промене су били: престанак неоспорне превласти САД у погледу стратегијске премоћи и замена те превласти стратегијском равнотежом у којој су се нуклеарне снаге САД и СССР могле међусобно упоређивати. Почетком 70-их САД су усвојиле нову доктрину чија је суштина била стратегија „**реалистичног застрашивања**“. Та Стратегија се заснивала на три главна принципа: надмоћности

---

¹Чарлс Кегли, Јудин Виткоф, *Светска политика. Тренд и трансформација*, Београд, 2004, стр. 191.

²Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, Београд, 2009, стр.228.

у стратегијским снагама, партнерству са знатним повећањем војног доприноса савезника и преговорима са ослоном на силу.³

Политика америчког председника Џонсона тзв. политика мостова према Истоку се настављала на концепцију *peaceful engagement*. Међутим, америчка агресија на ДР Вијетнам је уништила у пракси могућности стварања мостова према Европи. Када је у јануару 1964. године амерички председник Џонсон у својој посланици изјавио да ће САД са својим савезницима радити на развијању нових средстава ради превладавања јаза који је делио Исток и Запад било је јасно да се покушавала новим средствима и методама формулисати америчка политичка акција према европским социјалистичким државама. Безуспешним су се показали покушаји Сједињених држава да офанзивном и дефанзивном снагом утичу на развој социјалистичких земаља. Обе америчке доктрине су показале да САД чак и у време искључивог атомског монопола нису биле спремне нити у могућности да ризикују светски сукоб како би зауставиле ширење социјализма у Европи. „Нова концепција *peaceful engagementa* је заменила компромитовану и никада до краја проведену доктрину одбацивања комунизма и ослобађања, освежила је и унела нове елементе у америчку спољну политику и изменила је приступ европским социјалистичким земљама“.⁴

У међусобним односима великих сила је после раздобља конфронтација које је трајало (1945-1962) уследио период који је био дефинисан као период од коегзистенциједо детанта (од 1963. до 1978. године).

Велики помак у таквој дефиницији међународних односа је значио избор за председника САД Ричарда Никсона 1968. године. Под утицајем свог саветника за националну безбедност Хенрија Кисинџера, новоизабрани амерички председник Никсон је иницирао нов приступ односима са СССР који је званично 1969. прозван **детантом** (стратегија настојања смањења затегнутости између непријатеља како би се смањила могућност рата). Међутим, детант је према неким мишљенима

---

³Група аутора, Глобална стратегија САД у интерпретацији совјетских војних писаца, *Савремени стратегијски проблеми*, 3/1979, Сплит, стр. 129-132.

⁴Група аутора, Глобална стратегија САД у интерпретацији совјетских војних писаца, *Савремени стратегијски проблеми*, 3/1979, Сплит, стр. 129-132, Радован Вукадиновић, *Сила и интереси. Вањска политика САД*, Загреб, 1972, стр. 248-258.

угледних америчких интелектуалаца значио знак слабости Америке, подривање Северноатлантског савеза, војну супериорност Совјетског Савеза у односу на Запад, повлачење америчких трупа из Европе. Ипак важно је нагласити да је Никсонова администрација успела створити тзв. „структуру мира“ тј. успоставити односе у троуглу између три велике силе САД-СССР-Кина и на тај начин омогућити: окончање рата у Вијетнаму, смањење совјетског утицаја на Средњем истоку и почетак арапско-израелског мировног процеса, одржавање Европске конференције о безбедности. Захваљујући детанту европска дипломатија која је била готово окамењена након учвршћивања западне и источне сфере утицаја (1961.) је постала флуидна. Чак су и Совјети прихватили израз детант да би описали своју политику према САД. Контрола наоружања је била у средишту разговора који су се водили о детанту.⁵

Долазак Никсона на председнички положај није унео неки нови дух у америчку политику према земљама Источне Европе. Проблем са којим се суочавала нова америчка администрација сукоб у Вијетнаму је одузимао простор за развијање чвршћих веза са европским социјалистичким државама. Од некадашњих покушаја сузбијања и одбацивања комунизма из Источне Европе па до веома борбених парола о ослобођењу источноевропских земаља то подручје конфронтације је представљало значајну зону на којој су се најбоље могле пратити све осцилације у односима двају оштро поларизованих блоковских структура. При изради мера које су САД требало да примене у Источној Европи посебно место се истицало давању економске помоћи, проширењу трговних веза и интензивној културној размени.

Америчка економска помоћ пружена источноевропским земљама у првом је реду била усмерена на Пољску. Међутим, економски али ни мостови културне сарадње са земљама Источне Европе и споразумевања у виду научне и културне сарадње нису испунили очекивања. У то време вијетнамски сукоб у САД је почео попримати и све значајније унутрашњополитичке димензије. Амерички Конгрес се изразио против јачања веза са земљама Источне Европе и при томе их је оптужио за помоћ коју су пружале ДР Вијетнаму и ФНО Јужног Вијетнама. Покушаји Џонсонове администрације да пре свог одласка са положаја трасира солидан пут за преговоре

---

⁵Ч. Кегли, Ј. Виткоф, *Светска политика. Тренд и трансформације*, Београд, 2004, стр. 191-200.

са СССР и избори се за повећани совјетски утицај на другу страну у смислу окончања вијетнамског рата додатно су утицали на америчко практично дезангажовање у Источној Европи па чак и након 21. августа 1968. године. Спољнополитичка активност Џонсоновог наследника, америчког председника Никсона, тзв. вијетнамизација конфликта у Југоисточној Азији и стварање партнерства према земљама Западне Европе је деловала као да је остављала по страни подручје Источне Европе. Никсонова „екипа“ је била заокупљена тражењем нових азијских солуција и оставила је по страни подручје Источне Европе од главних смерова спољнополитичке акције САД. Упркос осетних осцилација у америчко-совјетским односима и споријег прелаза из фазе конфронтације у фазу преговарања, САД нису користиле Источну Европу као подручје где би могле провоцирати СССР. САД су се стриктно држале мишљења да је Источна Европа за СССР била од посебног значаја и да стога САД неће развијати такве контакте које би СССР могао оценити као супротне његовим интересима.

Међутим, динамика биполарног развоја односа посебно на војном пољу је омела реализацију тих планова из једног једноставног разлога што је укупна политичка равнотежа била праћена и значајном војном равнотежом.⁶

У том контексту је занимљиво пратити и однос Америке према једној малој земљи као што је била Југославија са специфичном унутрашњом и особеном спољном политиком.

Сходно наведеном важно је подсетити да су политички односи између Југославије и САД имали свој историјат и континуитет. Ти односи су кроз историју били веома слојевити и комплексни. Датирани су још од деветнаестог века тачније 1881. године када је Србија добила Клаузулу најповлашћеније нације у трговини од САД. Обухватили су свеукупне дипломатске односе између две земље, различите облике привредне, трговинске односно економске, војну сарадњу, размену научних, спортских и културних садржаја. На интензитет сарадње две државе односно њихових руководстава су утицали разни међународни проблеми и кризе (Вијетнамски рат, Блискоисточна криза, Чешко пролеће, институционализација Покрета несврстаних, као и однос Југославије и њена сарадња са СССР). У

---

⁶Радован Вукадиновић, *Сила и интереси. Вањска политика САД*, Загреб, 1972, стр. 248-258.

зависности од става и учешћа Југославије у решавању међународних криза, њеног партиципирања у Покрету несврстаних и оживљавања сарадње са Совјетима и земљама источног лагера односи са САД су осцилирали. При том не треба заборавити да су два најважнија фактора америчке спољне политике била дипломатија и обавештајна служба које се међусобно допуњавале. САД су у послератном периоду као основу своје спољне политике поставиле силу. У томе су биле потпомогнуте ставовима многих америчких теоретичара који су истицали да је „рат представљао одлучујући чинилац у решавању судбине појединих народа“. Западни теоретичари међународних односа су сматрали да државе нужно стварају силу и да се боре се за њу како би на основу моћи сачувале своју безбедност. Важно је нагласити да су се све противречности у оквиру америчког друштва као и његови унутрашњи поремећаји одражавали на све спољнополитичке активности. Стога су се САД нашле у ситуацији да прибегавају примени силе и притисака у међународним односима и да при томе често воде неправедне ратове у многим земљама и стварају кризе.⁷

Насупрот 50-их година када је постојао страх од потенцијалних војних интервенција, извештаји са почетка 60-их представљају Југославију као економски напредну и политички стабилну земљу. Међутим, слика Југославије ипак није била тако идилична. Шездесете су за аналитичаре америчких обавештајних служби биле изразито политизоване. Америчке аналитичаре је у том периоду више бринула стагнација у односима које је Југославија градила са САД, него разумевање које је југословенски државни врх показивао за политику СССР. При том је анализа југословенске спољне политике показивала настојање да политика стабилних односа са земљама социјалистичког блока ни на који начин не угрози стечене позиције са Западом. Југословенско државно и партијско руководство се нашло почетком 60-их на „раскршћу без ваљаних путоказа за кретање даље“. Једно од водећих места Југославије у покрету несврстаних је пружио председнику Титу могућност да води светску политику што је потпуно било у нескладу са величином земље, њеним економским потенцијалима и унутрашњом стабилношћу. Нестајање страха од спољне опасности је утицало на лабављење федерације и отварање

---

⁷Момчило Павловић, *Документи ЦИА о Југославији 1948-1983*, Београд, 2009, стр. 288-291.

националног питања, осамостаљивање република и ново уставно-правно обликовање земље. У Југославији је током шездесетих и седамдесетих година дошло до појава националних антагонизама, економских слабости, неравномерности, као и јачања политичких фракција. Економска либерализација земље је наметала потребу и за политичком либерализацијом. С тога су амерички аналитичари током шездесетих година увидели да је дошао крај југословенским идејама и осећајима. Југославија је током 60-их година била захваћена државном, партијском, организационом, политичком, економском, друштвеном и моралном кризом. Према мишљењима америчких аналитичара криза је у темељу потресала партију на власти, државу, разарала је институције и друштво. Последице тога су биле незапосленост, инфлација, нагло заостајање појединих региона земље, масовни одлазак најпродуктивнијег дела популације на привремени рад у иностранство. Амерички аналитичари су сматрали да се у таквој ситуацији самој Југославији и њеној безбедности најбоље могло помоћи путем давања повлашћених аранжмана у трговини, кредитима и економској сарадњи. За општу кризу у земљи је била задужена партија на власти (СКЈ). Очигледно је било да партија на власти није била у стању да утиче на развој, демократизацију друштва, промену свести свог чланства, нити је била у могућности да се ослободи старих метода рада и прилагоди променама у друштву. Децентрализација и осамостаљивање република је довело до економског затварања земље, појаве и пораста национализма, губитка свести о потребама и интересима Југославије као целине. Општа криза је довела у питање дефинитиван опстанак земље. Амерички аналитичари су „уочили генералну апатију у односу на комунизам, посебно међу млађом генерацијом која је била под јаким утицајем западних материјалних вредности и културе“. Аналитичари су дошли до закључка да се комунистички покрет мењао посебно под јаким притиском национализма.

У седишту анализа се налазио југословенски председник Тито као јака политичка личност која је у својим рукама држала целокупну власт и чији би одлазак са власти вероватно могао покренути мноштво питања, између осталих питање стабилности земље, питање наслеђа, демократизације и развоја. Западни аналитичари су Тита истовремено сматрали и фактором који је онемогућавао

политичке промене и личношћу чији је ауторитет стабилизујуће деловао. Амерички аналитичари су показивали велики интерес за судбину Југославије после Тита. У паду Александра Ранковића аналитичари су видели не само Титов тријумф већ и победу институција над ауторитетом појединца. Аналитичари су учавали и све присутнији процес подмлађивања који се појављивао међу партијским и државним руководством. Процењивало се да је Титов одлазак са политичке сцене представљао велику опасност по даљу судбину земље. Борба за Титово наслеђе је могла довести у питање даље функционисање и опстанак Југославије. Тим пре што је постојало сазнање да се унутар СКЈ током 60-их појавила запажена опозиција Титовој унутрашњој политици. У анализама аналитичара су постојала два сценарија. Према првом од њих Југославија је могла бити „враћена у загрљај Кремља“ у случају победе конзервативних снага док је према другом сценарију била предвиђена даља либерализација система. Крајем 60-их партијска и државна руководства Србије су сматрана конзервативним, док су словеначка и хрватска важила за напредне. Амерички аналитичари су сматрали да су конзервативни елементи после Титове смрти могли имати кључну деструктивну улогу. Амерички аналитичари су сматрали да је подршка Југославији и јачање њене унутрашње стабилности и самосталне позиције у сукобу какав је био Хладни рат служило националним интересима САД. Према мишљењу америчких обавештајаца Југославија је имала велики утицај у комунистичким дешавањима као један од лидера у Покрету неангажованих земаља. „Вашингтон је Југославију доживљавао као земљу која је реметила складне односе унутар лагера и која је представљала пример успешне комунистичке земље која није била подређена диктату Кремља али је била узор режимима у Африци и Азији који су своју будућност видели мимо блокова“.

Почетком 70-их се почело интензивније размишљати о распаду Југославије и могућем грађанском рату. Тада је владало уверење да је геостратешки положај земље, њене економске везе са Западом, постојећи политички курс, припадност истом типу културе, очекивање становништва искључиво зависило од могућности запада да уложи у опстанак Југославије.

Почетком 60- их година је било констатовано да је питање приступања Југославије совјетском блоку било завршено. После интервенције чланица Варшавског пакта у ЧССР, уследиле су бројне анализе због могућих интервенција земаља источног лагера у Југославији. Амерички аналитичари су оцењивали позитивно југословенску самосталност у односу на Москву, ослањање на сопствено искуство са комунизмом, спроведене реформе у сфери економије, децентрализацију институција као и путеве ка демократизацији друштвеног живота. Предвиђали су да ће ЈНА представљати и одиграти улогу главног стабилизационог фактора у будућности Југославије. Према њиховим мишљењима Југославија је током 60-их година имала особену позицију у земљама трећег света и стекла је међународни престиж који је превазилазио њену величину и њен стратешки значај.⁸

Очигледно је било да је Хладни рат представљао сукоб у којем није било ни победника ни побеђених. Он је дефинитивно уназадио међународне односе и генерално стање у свету, с обзиром да је годинама држао свет на ивици рата.⁹

Научни циљ овог истраживачког рада се своди на извршавање научне дескрипције и делимичне класификације комплексних и сложених политичких односа између Југославије и САД у периоду од 1964. до 1974. године. Резултати овог истраживања налазе примену у разумевању одређених политичких токова и извлачењу искустава у вођењу спољне политике. Пошто се ради о делимично новим сазнањима, до сада недовољно истраженим димензијама, структурама и слојевима, овај рад делимично припада хеуристичком истраживању, док по критеријуму времена припада трансверзалном истраживању које се бави приказом појава и процеса у десетогодишњем временском периоду. Пошто је у досадашњој литератури овај период био обрађен само парцијално и непотпуно, овај рад би требало да употпуни општу слику и допринесе новим сазнањима о узајамним односима двеју земаља у најширем могућем смислу.

Рад је настао као резултат истраживања архивске грађе домаћих архива (*Архив Југославије, Војни архив, Дипломатски архив Министарства иностраних послова*),

---

⁸Љубодраг Димић, Како су америчке обавештајне службе виделе Југославију 50-их и 60-их година 20. века, *Токови историје* 3/2007, Београд, стр.185-190.

⁹Лео Матес, Суштина и циљеви спољне политике САД и НАТО пакта, *Савремени стратегијски проблеми* 3/1979, Сплит, стр.12.

ишчитавања објављене стручне литературе (студије и монографије), периодике, бележака актера догађаја (дневници, мемоари), интернет страница. Међутим, најмање је коришћења документација Војног архива због њене несређености, неприступачности и неklasификације. Из наведених разлога та грађа је и даље затворена, иако је прошло више од педесет година, и није отворена за рад нити дата на увид широј јавности као ни истраживачима. За потпуније разумевање истраживаног периода коришћена је литература домаћих и страних аутора који су бавили односима Југославије и САД кроз глобални приказ Хладног рата. У том смислу је коришћена студија др Драгана Богетића „*Југословенско-амерички односи 1961-1971. године*“, потом радови др Бојана Димитријевића, „*ЈНА од Стаљина до НАТО пакта*“, „*Модернизација и интервенција. Југословенске оклопне јединице 1945-2006. године*“, „*Југословенско ратно ваздухопловство*“ који су се више базирали на војном сегменту сарадње између две земље, затим рад Р. Петковића, „*Један век односа Југославије и САД*“, као и књига др Предрага Симића „*Тито и НАТО*“, студија Ђоке Трипковића „*Југославија и СССР 1956-1971*“, књига Момчила Павловића „*Документа ЦИА о Југославији 1948-1983*“, Милета Бјелајца, „*Дипломатија и војска. Србија и Југославија 1901-1999.*“, књига Радована Вукадиновића „*Сила и интереси. Вањска политика САД*“, затим синтеза др Дубравке Стојановић „*Рађање глобалног света 1880-1915*“. Од мемоарске литературе коришћена су сећања савременика као што је књига амбасадора Вељка Мићуновића „*Московске године 1969-1971*“, Звонка Штаубингера „*Тито грађанин света*“ док је велики допринос писању рада дала и студија са прилозима др Владимира Петровића „*Титова лична дипломатија*“. Поред литературе које се највише бавила политичким и војним сегментима југословенско-америчке сарадње коришћена је и она која се бавила културним животом и тим сегментом сарадње између две државе попут дела др Радине Вучетић „*Кока-кола социјализам*“. За потпуније разумевање појединих хладноратовски криза чије су се последице одражавале на осциларање у билатералним односима земаља неопходно је било коришћење радова следећих аутора: др Драгана Богетића, Александра Животића, „*Југославија и арапско-израелски рат 1967.*“, Јана Пеликан, „*Прашко пролеће*“. За економско-привредни сегмент сарадње послужила је књига аутора Љубише

Адамовића, Р. Прикета, Џ. Лемпи, „Америчко-југословенски економски односи после Другог светског рата“. Ради потпунијег увида у југословенску унутрашњу политику коришћена је књига др Бранка Петрановића „Историја Југославије III том“.

Од западне литературе коришћена је књига Лиз Лорејн, „Одржавање Тита на површини. Америка, Југославија и Хладни рат“, потом рад Џ. Л. Гедиса, „Хладни рат“, књиге Хенрија Кисинџера, „Дипломатија II“ „Мемоари“, потом су коришћени и сећања америчког председника Џонсона кроз књигу „L. B. Johnson Memoari 1963-1969“ као и „The Memoirs of Richard Nixon“, потом америчка едиција „Foreign Relations of the United States“, књига Роберта Шулцинџера „Америчка дипломатија од 1900.“, затим књига аутора Dennison Rusinow „The Yugoslav experiment 1948-1974“, књига аутора Jeremi Suri „Henry Kissinger and the American century“, синтеза аутора Robert Dallek „Partners in Power. Nixon and Kissinger“, као и синтеза историје америчког народа аутора Пол Џонсона, „Историја америчког друштва“, као и многе друге.

Веома значајан допринос овој раду је омогућио чланак, у коме је на студиозан начин изложен преглед југословенско-америчких догађаја (аутора професора др Иве Висковића) током хладноратовског периода који је објављен у часопису *Југословенски преглед*. Велики допринос су поред поменутог дали и стручни чланци домаћих аутора објављени у реномираним часописима као што су: *Токови историје*, *Војноисторијски гласник*, *Историја 20. века*, *Међународна политика*, *Годишњак института за међународну политику и привреду*, *Савремени стратегијски проблеми* који се односе на дату тему и представљају делић мозаика у контексту расветљавања југословенско-америчких односа.) За период од 1964. до 1974. године је објављен прилично велики број чланака који су такође коришћени током овог истраживања а махом су се односили на феномене хладноратовских криза и спољну политику Југославије.

Већина података и сазнања у овој раду се базира на претежно необјављеној архивској грађи, тј. документима из наведених архива. На тај начин, овај рад је омогућио да се дође до нових сазнања (података, чињеница, закључака), корисних информација чијом је анализом, класификацијом и систематизацијом омогућено

боље разумевање и сагледавање односа двеју земаља у јеку биполарне поделе света и Хладног рата. Захваљујући новостеченим знањима и порукама које из рада произилазе, креатори и доносиоци спољнополитичких одлука могу користити постигнуте резултате у пракси.

УВОД

Осврт на историјат југословенско-америчких односа

Односи између Југославије и САД су били веома комплексни и слојевити. Пошто је реч о државама са потпуно различитим друштвеним и државним уређењем супротстављеним идеологијама постављало се питање колико је заиста било тешко или лако наћи оптималан баланс између таквих супротности. Обе земље су настојале руководећи се сопственим интересима да улажу у све оно што их повезивало као и да у други план потискују све што их је раздвајало. У југословенско-америчким односима су постојали константни успони и падови који су били одређени концептима промена у међународним односима. Спољне политике две државе и промене у самом систему међународних односа су одређивале интересе којима се руководио њихов владајући естаблишмент.

Везе између Краљевине Србије и САД су биле успостављење пре више од једног века. Биле су искључиво формално дипломатско-конзуларане природе и нису имале никаквог ослонаца у сфери економских или политичких односа. Сходно томе нису постојале ни тежње Америке да у „Србији створи упориште друге природе осим дипломатске“. Током Првог светског рата САД су изгубиле 56. 000 људи, док је Србија остала без 1,3 милиона становника при чему је доживела огромно разарање и пустошење, док је истовремено пружила велики допринос борбама савезника. Због тога и значајних историјских победа углед Србије је у том периоду у свету порастао до енормних размера. Иако су се у жеку борби током Првог светског рата нашле на истим странама Србија и САД нису успоставиле ближе везе. У периоду између два светска рата односе између Краљевине Југославије и САД-а нису карактерисале било какве специфичности. На лествици америчких и трговинских партнера Југославија је имала важно место и уживала је статус повлашћене земље. Свакако да ту привилегију није стекла због наклоности моћне државе већ је та благонаклоност представљала резултат промене америчке спољнополитичке доктрине. После завршетка Другог светског рата, САД су настојале да преузму водећу улогу у свету. Главни циљ Западних земаља предвођених Сједињеним државама су чиниле земље социјалистичког блока међу којима се налазила и Југославија. Међутим, после раскида са совјетским блоком

1948. године Југославија је стекла посебан значај у очима америчке администрације.

У том периоду САД су на Југославију гледале у ширем европском и светском контексту из више разлога. Један од разлога је представљала потреба сарадње Југославије са еврокомунистичким партијама независно од совјетског утицаја. Други разлог је чинила истакнута улога Југославије у несврстаном покрету. У интересу Американаца је било залагање Југославије да тај покрет не постане инструмент совјетске политике. Захваљујући таквим спољнополитичким југословенским ставовима уследила је и промена става америчког политичког естаблишмента према Покрету несврстаних. У целом овом периоду самоуправна социјалистичка Југославија, са својом несврстаном политиком и значајним геостратешким положајем је представљала листу приоритета у америчкој политичкој, економској, војној и обавештајној делатности. Америка је настојала да обезбеди своје присуство на југословенском подручју кроз политичку агентуру. Крајњи циљ такве америчке политике је имао за циљ промену односа снага у југословенском друштву у корист америчке политике. Иако се СФРЈ није уклапала у глобалну стратегију САД због своје унутрашње и спољне политике ипак је Југославија представљала објективну америчку брану за постизање и остварење стратешких циљева у том делу света. То је резултирало чињеницом да америчко понашање према Југославији није било једнообразно. САД су показивале константну забринутост због могућности СССР да се преко Југославије домогне излаза на Средоземље, те су с тога давале велики значај ограничавању совјетског присуства на том подручју.¹⁰

Упркос америчким противљењима, Југославија је ипак почетком шездесетих година успела да изгради стабилне политичке и економске односе са социјалистичким државама тј. земљама Варшавског лагера.

У том периоду Југославија се опрезно дистанцирала од искључиве економске зависности Запада и покушавала је да балансира између Истока и Запада и на тај начин сачува свој опстанак. Нормализовање односа са блоком просовјетских држава није довело у питање сарадњу са западним силама. Југословенски

---

¹⁰Момчило Павловић, *Документа ЦИА о Југославији 1948-1983*, Београд, 2009, стр. 288-289.

политичари су одлучно наставили са политиком еквидистанце према великим силама.

Амерички и југословенски политички врх је изузетно водио рачуна да током свих турбулентних догађаја у овом периоду у свему сачува меру и избегне нежељено заостравање односа што указује на чињеницу да је прагматизам надвладао политичку искључивост.

Међутим, „потпуна инкомпатибилност америчких и југословенских циљева у међународним односима је ипак представљала трајно ограничавајући фактор билатералне сарадње. Југословенска политика мирољубиве коегзистенције је била у оштрој колизији са америчком политиком интервенционизма. Међутим, поред ограничавајућег дејства спољнополитичких циљева велику препреку сарадњи између две земље представљала је и изражена идеолошка искључивост и узајамни политички анимозитети“.

Највећи проблеми у југословенско-америчким односима у другој половини шездесетих су били изазвани великим хладноратовским кризама па је захваљујући њима и њиховој тежини југословенска спољна политика у том периоду неколико пута скретала са пута који је Запад сматрао пожељним. У овом периоду амерички владајући апарат су додатно узнемиравали југословенски наступи и ставови на Првој и Другој конференцији несврстаних у Београду и Каиру, посебно Титови ставови о рату у Вијетнаму, југословенска подршка Египту и жестока критика Израела током Шестодневног рата на Блиском истоку. Спољнополитички углед Југославије на Западу у главним хладноратовским сукобима је опадао из разлога што је Београд најчешће заступао гледишта готово идентична совјетским. Радикалну промену у том погледу је представљала совјетска интервенција у ЧССР 1968. године, која је била осуђена од стране југословенског председник Тита као акт насиља.¹¹

Ипак је најзначајнији проблем у другој половини шездесетих у југословенско-америчким односима представљао Вијетнамски рат. „Таман су односи између две земље „упловили“ у мирније воде после враћања КНП-а Југославији и потписивања Фулбрајтовог споразума (1964) да би већ током 1965. дошло до њиховог

---

¹¹Момчило Павловић, *Документа ЦИА о Југославији 1948-1983*, Београд, 2009, стр. 288-289.

„таласања“ због почетка америчких ратних дејстава у Северном Вијетнаму.“ Догађаји у Вијетнаму су отворили раскол између „идеолошких афинитета Југославије и њених финансијских жеља и потреба“. Бомбардовање Северног Вијетнама је уследило 8. фебруара 1965. године и довело је до оштрих осуда и критика америчке спољне политике од стране југословенских власти. Критике америчке политике су пласиране преко медија (радио, штампа, телевизија), али су се убрзо пренеле и на дипломатски канал. Уследили су масовни протести и демонстрације по улицама Југославије. Београдски студенти су организовали многобројне митинге на којима су осуђивали америчке нападе на ДР Вијетнам и подржавали народе Вијетнама у њиховој борби за независност. Посебно је писање југословенске штампе против америчке политике силе у ДР Вијетнаму наишло на удар и жестоку осуду од стране америчке амбасаде у Београду. „Амерички званичници задужени за економска питања наглашавали су да је југословенској страни били предочено да би њени ставови могли утицати и на економску сферу“. Економска помоћ коју је СФРЈ очекивала током привредне реформе из САД током 1965. је довела до ублажавања југословенске терминологије осуда рата у Вијетнаму што најбоље „илуструје Титова изјава приликом посете Москви 1965. године којом је позвао на обустављање бомбардовања Северног Вијетнама али не и на повлачење америчких трупа“.

И поред упозорења која су редовно упићивана из Вашингтона београдским властима у циљу „омекшавања“ њихових провијетнамских ставова, 1966. годину су ипак обележили многобројни протести и демонстрације у Југославији са израженим антиамеричким порукама.

Крајем године су одржани бројни митинзи солидарности као подршка борби вијетнамског народа за слободу, између осталих и митинг на Технолошком факултету у Београду 18. новембра 1966. године. После месец дана тачније 20. децембра су уследиле антиамеричке демонстрације са око 7.000 учесника испред америчког Конзулата у Загребу. Том приликом је дошло до напада на зграду Конзулата и уследило је њено озбиљно демолирање.

Паралелно са дешавањима у Загребу истог дана је у Студентском граду у Београду организован митинг осуде америчке агресије и подршке борби вијетнамског народа.

Потом је одржан протесни скуп на Филозофском Факултету у Београду да би потом уследио напад на америчку читаоноцу у Новом Саду. Протеста је било широм целе Југославије (у Скопљу, Сарајеву). „Нови моменат у овим антиамеричким акцијама током 1966. године је било појављивање комунистичких партијских органа, чиме је сугерисано да је тај талас антиамериканизма имао превасходно партијску и идеолошку инспирацију и димензију“. Антиамеричко расположење у Југославији је кулминирало 6.априла 1968. године када је око 300.000 Београђана осудило „брутални и прљави рат који је Америка повела против херојског народа Вијетнама“.¹²

Снажна критика америчке политике у Вијетнаму, као и разлике у ставовима Београда и Вашингтона у гледањима на кризу на Блиском истоку, допринели су новом заоштравању односа са последицама које су се највише осетиле у сферама економије и финансија. Навикнута на америчко савезништво које јој је омогућавало редовне материјалне приходе, југословенска страна је била затечена прекидом трговине житом на бази PL.480. Амерички државни секретар Раск је тај потез објашњавао вољом и иницијативом америчког Конгреса, упркос неслагањима председник Џонсон. „И поред снажног југословенског оспоравања вијетнамске политике Вашингтона, економски односи у другој половини 60-их су ипак ишли узлазном линијом па је тако нпр. само у првих осам месеци 1968. југословенски изоз у САД порастао за 21% у односу на претходну годину“.¹³

Шестодневни рат 1967. године је био сукоб између Израела са једне и арапских држава са друге стране. Имао је велики утицај на међународни положај Југославије и одредио је њене односе са суперсилама. Тај рат се завршен за само шест дана муњевитим нападом Израела и поразом египатских, сиријских и јорданских снага, израелском окупацијом Голанске висоравни, западне обале реке Јордан, источног Јерусалима и Синаја. Совјети су током Шестодневног рата подржавали Египат, Сирију и Ирак слањем својих војних саветника и оружја у те земље, док су САД отворено показивале да су Израел сматрале својим стратешким подручјем и бедемом против утицаја СССР у том региону.

---

¹²Радина Вучетић, *Кока-кола социјализам*, Београд, 2012, стр.67-78.

¹³ исто

Због припадности Покрету несврстаних Југославија је у блискоисточном сукобу у потпуности подржала политику арапских земаља. Отвореном осудом Израелске стране, Југославија се директно замерила Сједињеним државама, које су подржавале Израел. „На ванредном заседању Генералне скупштине УН, Југославија је као и СССР као једине кривце за ескалацију сукоба на Блиском истоку видела у Израелу и САД“.

Југославија је убрзо показала спремност да се укључи у преговоре који су се огледали у размени порука двојице председника о блискоисточним приликама. „Југославија се том приликом наметнула као један од лидера несврстаних земаља и као важан посредник између Истока и Запада“. Убрзо је из Вашингтона уследила молба америчког председника упућена југословенском председнику у којој је тражена југословенска подршка Сједињеним државама.

Преписка са Џонсоном и преговарачка улога су били вероватно и разлози за значајан заокрет у Титовим приступима Блиском истоку јер је он током посете Египту, Сирији и Ираку у периоду од 10. до 17. августа 1967. године први пут арапским лидерима нагласио да није било потребе негирати могућност и право јеврејском народу на постојање сопствене државе.

Велики утицај на југословенско-америчке односе је имала совјетска интервенција у ЧССР 1968. године. Југославија се после дуго времена нашла по први пут на страни Запада који је осудио интервенцију Совјета и њихове помоћнике. Ова совјетска интервенција је изазвала велике потресе унутра самог лагера Све је упућивало на совјетску искључивост и нетолерисање реформистичке комунистичке владе ЧССР-а у покушају изградње „социјализма са људским ликом“. За то време Југославија се налазила у тешкој ситуацији, с обзиром да су се совјетски тенкови налазили непосредно у близини југословенске границе.

Доношење тзв. Брежњевљеве доктрине, доктрине о „ограниченом суверенитету“ социјалистичких земаља је условило само још већи страх у Југославији и довело до бојазни за њену независност и опстанак. Због тога је уследила осуда совјетског чина агресије. Страх од Совјета и њихове интервенције је довео до окретања Југославије у правцу Вашингтона с обзиром на постојање све веће економске зависности од САД. Спровођење Брежњевљеве доктрине ограниченог суверенитета

у ЧССР је довело до изјава америчких политичара у којима је апострофирана независност Југославије као један од виталних америчких интереса. Сходно томе америчка администрација је исказала спремност да стави Југославији на коришћење и располагање резервне делове муниције и наоружања. Амерички председник се коначно изборио за могућност да може без претходне сагласности Конгреса доносити одлуке о упућивању војне помоћи.¹⁴

Позиција Београда у кризи око ЧССР и амерички одговори на такву позицију су имали и конкретне резултате који су били много више од изјава о подршци Југославији, о пријатељству и сарадњи, отписивању дела дугова СФРЈ и отварању нових могућности код америчке Exim банке.

Као и у свим претходним сукобима са Москвом, сукоб из 1968. године се заснивао на принципу да побољшање односа са једном страном неминовно доводи до погоршања односа са другом силом. Овај сукоб из 1968. године је Југославију удаљио од СССР и приближио Америци можда највише од 1948. године.

Билатералне везе Београда и Вашингтона, које су биле привремено нарушене југословенским реакцијама на Вијетнамски и Шестодневни рат, су се нагло поправиле и утврдиле захваљујући осуди југословенске владе совјетске интервенције у ЧССР-у. „Америка је у том периоду на Југославију гледала не само као на средство за остварење својих краткорочних и дугорочних циљева, већ је у њој видела и партнера за продуктивне билатералне односе“.

Током 1970. године је уследио сусрет између Тита и Никсона који је омогућио да између САД и СФРЈ дође до „закључења новог либералног визног споразума који је омогућавао добијање виза за неограничени број улазака и излазака у трајању од годину дана“.¹⁵

Међутим, врло брзо односи између две земље су били нарушени због избијања Јомкипурског рата 1973. године. Јомкипурски рат је био сукоб између Израела и арапских земља предвођених Египтом и Сиријом вођен 1973. године на подручју Синаја. Након јунског рата 1967, исте године је у септембру месецу био одржан у Картуму (Судан) арапски самит на коме је било одлучено да „нема мира,

---

¹⁴Радина Вучетић, *Кока-кола социјализам*, Београд, 2012, стр.67-78.

¹⁵Радина Вучетић, *Кока-кола социјализам*, Београд, 2012, стр.67-78.

преговора, ни признања Израела“. Исцрпљујући рат између две блискоисточне земље је имао карактер пограничног али ограниченог рата.

Започео га је Египат са жељом да поврати Синајско полуострво које је изгубио у јунском рату 1967. године. Међутим, египатска војска је доживела пораз и није успела да поврати раније изгубљени Синај.

Рат је започет на највећи јеврејски празник Јом Кипур и трајао је само 20 дана. Завршио се договором о прекиду ватре који је довео до Женевске конференције. Пошто се испоставило да није било резултата, САД су се одлучиле за нови вид дипломатије тзв. шатл дипломатију која је из преговора искључила СССР и УН. Једна од главних последица рата је била оставка премијерке Голде Меир и целог њеног кабинета. Јомкипурски рат је потпуно променио геостратешку ситуацију у том делу света, пре свега што су САД биле први пут активно укључене у дипломатско решавање арапско-израелског конфликта. Циљ Никсонове дипломатије је био да ниједној страни страни не дозволи одлучујућу победу како би преговори о миру били могући.¹⁶

У том сукобу југословенска влада се нашла на страни арапских држава. Пружила им је безрезервну подршку у борби против Израела и његових покровитеља у циљу ослобођења окупираних територија. Том приликом је југословенски естаблишмент позвао и све мирољубиве снаге у свету да пруже помоћ арапском народу у његовој праведној борби и тиме се оштро замерио Сједињеним државама. Због таквих иступа и захтева југословенских политичара су се опет интереси две државе нашли у колизији.¹⁷

У првој половини седамдесетих година на југословенско-америчке односе је велики утицај имала и кипарска криза која је довела до њиховог погоршавања. Југословенско руководство је константно показивало страх од америчких намера да после заузимања Медитерана наставе свој пут и пенетрацију према Балкану и Европи. „Југословенски званичници су видели склоност Америке да своју стратегију пребацује са терена директних војних интервенција на терен

---

¹⁶Дубравка Стојановић, *Глобално рађање света 1880-1915*, Београд, 2015, стр. 341-343.

¹⁷Јадранка Јовановић, *Југославија и Савет безбедности 1945-1985*, Београд, 1990, стр.115-118.

прикривених операција (изазивање државних удара у земљама чија им спољна политика не одговара“.)¹⁸

У пресеку оцена југословенско-америчких односа би се могло рећи да су се кретали од коректних до веома лоших. Понекада су били „претерано прорачунати и обележени премотивним реакцијама“. Очигледно је било да су односи између обе државе били базирани на чистом прагматизму.

Из југословенског угла се могло рећи да је Југославија пронашла начина живљења у троуглу Москва-Београд-Вашингтон који је био подобан и одговарао свим странама. Совјети су показали задовољство због привременог помирења са Титом и дисциплиновања лагера, док је Тито водио такву политику којом је омогућавао вешто балансирање и при том омогућио давно жељену независност својој земљи.¹⁹

Из тог се могло закључити да је током Хладног рата, Југославија развила механизме балансирања у односима са великим силама који су по правилу имали економску позадину. И сами Американци су уочавали да је Београд вешто користио сукоб Исток-Запад како би ојачао и очувао своју независност.

---

¹⁸ Драган Богетић, Кипарска криза 1974. године и погоршање југословенско-америчких односа, *Токови историје* 3/2014, Београд, стр.111-112.

¹⁹ Радина Вучетић, *Кока-кола социјализам*, Београд, 2012, стр.76-79, видети још о томе: Драган Богетић, *Југословенско- амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, Х. Кисинџер, *Мемоари I, II*, Загреб, 1981, Ђоко Трипковић, *Југославија-СССР 1956-1971*, Београд, 2013, Владимир Петровић, *Титова лична дипломатија*, Београд, 2010.

1. УТИЦАЈ ЏОНСОНОВЕ ПОЛИТИКЕ ИНТЕРВЕНЦИОНИЗМА НА ЈУГОСЛОВЕНСКО-АМЕРИЧКЕ ОДНОСЕ

1.1 Југословенско-америчка билатерална сарадња у време

Џонсонове администрације

После трагичног одласка председника Џона Кенедија са власти у Америци, у Југославији су појавили страх и сумња у доследност америчке политике. Очекивао се одговор на питање да ли ће новоизабрани амерички председник бити у могућности да спроводи начела америчке политике која су била усвојена током претходног периода од стране председника Тита и Кенедија (крајем 1963. године). „Раздобље које је наступило непосредно после атентата на председника Кенедија октобра 1963. године и доласка Џонсона на чело САД је носило у себи велику дозу неизвесности око будућег тренда југословенско-америчких односа и прилаза нове америчке администрације политици ванблоковских земаља“. Неспремност Џонсона да се одмах по преузимању дужности председника енергичније политички експонира у вези са најважнијим међународним питањима и његове неодређене изјаве о одлучности да настави са политиком коју је његов претходник започео нису наговештавале евентуална одступања од платформе билатералних односа које су Тито и Кенеди формулисали у Вашингтону. И у Београду и у Вашингтону је стање у југословенско-америчким односима било оцењено као коректно и стабилно иако су се две земље руководиле сасвим супротним идеолошким и политичким императивима.²⁰ Иако је Џонсон изражавао спремност да следи Кенедијеву политику у пракси је ипак дошло до одступања од те линије. Потпуна инкомпатибилност америчких и југословенских циљева у међународним односима је представљала трајно ограничавајући фактор билатералне сарадње. Југословенска политика мирољубиве коегзистенције је била у оштрој супротности са америчком политиком интервенционизма и мешања у све значајније спорове на тлу Азије, Африке и Латинске Америке. Југославија је пружала подршку свима актерима процеса деколонизације и тиме се сукобљавала не само са колонијалним силама него и са САД. Настојећи да се приближи земљама у развоју, Југославија се

---

²⁰FRUS, 1964/1968 Volume XVII, Eastern Europe, doc 175. *Telegram From the Embassy in Yugoslavia to the Department of State*, видети : Л. Б. Џонсон, *Мемоари 1963-1969*, Загреб, 1974, стр. 7-20.

неминовно удаљавала од Запада. Југословенска осуда и оштра кампања против политике САД у Конгу, Вијетнаму, Лаосу, Бразилу и на Кипру је изазивала све већи револт Вашингтона и била је тумачена као непријатељски гест који је одступао од изјава званичника из Београда о жељи да се одржавају подједнако добри односи са Истоком и Западом.

Пошто су се ставови Југославије о свим важнијим питањима у највећој мери поклапали са ставовима Москве постављало се питање какава је била стварна садржина југословенске политике несврстаности и по чему се она уопште разликовала од политике мирољубиве коегзистенције коју су у то време пропагирали совјетски руководиоци.

Поред различитих спољнополитичких циљева, препреку у успостављању шире југословенско-америчке сарадње је представљала и све већа идеолошка искључивост и обострани политички аномозитети.

Нови амерички председник Л. Џонсон је одмах истакао у односу према Југославији политички континуитет и доследност. Дискутовало се о могућности његове посете Југославији као и о посетама других угледних америчких личности (министар правде, Роберт Кенеди). Америка је наставила са развојем привредних односа са Југославијом. Током 1964. године било је предвиђено да се извоз повећа на око 60 милиона док би увоз био на висини од 160 милиона долара. Међутим, проблем финансијских обавеза Југославије према САД је почео из године у годину да оптерећује односе између две земље јер се претаварао у инструмент америчке политике према Југославији. Убрзо је уследила и одлука америчке владе да се обустави и војна помоћ Југославији због трговине са Кубом. Укинута је набавка војних резервних делова вишкова армије САД. Међутим, ова мера америчке владе није погодила југословенске интересе с обзиром да су цене у нормалним набавкама преко вишкова биле свега 10-15% веће, и да се део потреба могао подмирити у Европи и кроз домаћи индустрију или на комерцијалном тржишту. Односе две земље је посебно оптерећивала активност непријатељске емиграције у САД,

нарочито у Чикагу, која је довела до дипломатске акције југословенског амбасадора у САД Вељка Мићуновића (30.01.1964.)²¹

Новоизабарани амерички председник Л. Џонсон је у спољној политици забележио мање успехе него у унутрашњој. Наиме, основну карактеристику његове спољне политике је чинила оријентација на мирољубиву коегзистенцију са СССР и осталим источноевропским земаљама, развијање односа и прихватање економског такмичења. Међутим, америчко виђење политике мирољубиве коегзистенције је подразумевало две значајне корекције. Прво, САД нису признавале коегзистенцију са Кубом и нису прихватале у одговарајућој мери легалност ослободилачких ратова. Основни циљ америчке политике према земљама Источне Европе је био „дезинтеграција комунистичког блока“.²²

Џонсон је настојао да у преписци са председником Титом подвуче амерички интерес за развој добрих односа са Југославијом, позивајући се на континуитет политике Кенедија. Већина практичних корака Џонсонове администрације је потврдила амерички интерес за одржавање добрих односа са Југославијом. Тако је у мају 1964. био повећан плафон годишњих гаранција Експорт-Импорт банке за извоз америчке опреме Југославији од 250.000 на 5 милиона долара. Настављени су и добри односи између Југославије и Међународне банке и ММФ фонда на шта су свакако утицале САД. Као позитивне америчке иницијативе потребно је споменути и одлуку о слању две привредне делегације у Југославију у другој половини 1964. године. САД су показале и спремност да започну са сузбијањем непријатељске активности југословенске политичке емиграције. У америчком Конгресу, после децембра 1963. године престају иступања против Југославије и наставља се иницијатива са америчке стране за развој културне и научне сарадње. У склопу тога је и америчка телевизија током 1964. (за око 25 милиона гледалаца) приказала документарни филм о Југославији. Истовремено уследио је позитиван третман југословенских дипломатских представника у САД. Међутим, по питању куповине пшенице, памука по закону PL-480, Југославија је морала прихватити лошије

---

²¹АЈ, КРР, I-3-a/SAD, *Информација САД поводом предаје акредитива новог америчког амбасадора Ч.Б.Елбрика, 12.03. 1964.*

²²АЈ, КРР, I-5-b/ SAD, *Записник о састанку Колегија ДСИП о америчкој политици после Кенедија, 15.05.1964.*

услове него раније. Али то није била никакава специјална мера уперена против Југославије него промена политике САД према свим корисницима ток закона. Очигледно је било да су САД показале интерес за развој добрих односа са Југославијом без обзира на велике промене којима су биле изложене (убиство председника Кенедија, председнички и конгресни избори, промењена ситуација на Истоку након сукоба Кина-СССР).²³

Југословенски министарство спољних послова је анализирајући југословенско-америчке односе у овом периоду дошло до закључка да је одлазак председника Кенедија са политичке сцене битно утицао на политику и став Вашингтона према Београду. Иако је желео новоизабрани амерички председник Џонсон није могао наставити Кенедијеву политику из два разлога и то најпре због недовољног искуства у међународним пословима и тесне везаности са конзервативнијим елементима.

Ипак се главним узроком застоја у југословенско-америчким односима сматрала сама југословенска влада. Југословенска влада је сматрала да односи са САД без обзира на све нису смели пасти испод одређене границе с обзиром да су дугогодишњи успешни односи са САД били једна од компонента независног међународног положаја Југославије и њеног угледа и утицаја у другим земљама укључујући социјалистички свет.

Југословенско министарство спољних послова је предочило важност очувања добрих билатералних односа са Американцима из угла неангажованих земаља. Југословенском угледу међу неангажованима је могао бити нанет тежак ударац уколико би се створио утисак да су југословенски односи са САД били трајно погоршани и да је Југославија била трајно упућена само на сарадњу са СССР. То је временом могло довести у сумњу југословенску намеру о вођењу неангажоване политике као и објективну могућност југословенске независности. Југословенски положај према СССР је зависио у великој мери и од односа Југославије са другим земљама у свету међу првима САД. С тога је југословенска влада усвојила читав низ мера за побољшање односа са САД. Ту су посебно важно место заузимале

---

²³АЈ, КРР, I-5-b/ SAD, *Стање односа између Југославије и САД*

иницијативе за организовање сусрета и консултација југословенских функционера са високим званичницима САД.

У другој половини 1964. године Југославија је покренула мноштво иницијатива у складу са усвојеним предлозима који су имали за циљ унапређење и побољшање односа са САД (уследили су преговори који су имали за циљ постизање Споразума о исплати одштете америчким грађанима за њихову имовину национализовану у Југославији, потом је уследио позив породици покојног председника Кенедија да посети Југославију, да би на послетку најзад био окончан и реализован договор о потписивању Споразума о културној сарадњи између Југославије и САД.²⁴

Поред добре сарадње, постојала су и питања која су оптерећивала односе две земље као што је било питање Фулбрајтовог програма. Дуги и неуспешни преговори о Фулбрајтовом програму стварали су неповољну атмосферу у билатералним односима. Потписивање споразума је требало да пружи прилику за посету сенатора Фулбрајта Југославији што би повољно утицало на општи развој односа између две земље. Питање финансијских обавеза Југославије према САД је такође оптерећивало односе између две земље. Наиме дугови који су проистицали из набавки пољопривредних вишкова, кредита за инвестициону изградњу и зајма за спровођење девизне реформе достигли су велику суму од једне и по милијарде од чега је 480 000 000 било у доларима а 1.086.000 у динарима. Из тог разлога је било неопходно да југословенска влада размотри општи проблем финансијских обавеза према САД и донесе дугорочни план за регулисање овог важног питања. Односе две земље оптерећивала су још многа нерешена питања а између осталих, питање нерешене национализоване имовине америчких грађана, предратни дугови, прекид научно-техничке сарадње (1962.г) који је умногоме утицао на важне гране југословенске индустрије у којима је била примењивана америчка опрема и технологија. Проблем је представљала и робна размена односно немогућност пласирања југословенске робе на америчко тржиште тј. неизвршавање извозних уговора са САД.

---

²⁴ Драган Богетић, Међународни положај Југославије у време првих спољнополитичких акција Џонсонове администрације, *Токови историје бр.3/2009*, Београд, 2010, стр.136-161.

У САД су постојале резерве и страховања у односу на политику Југославије у неколико праваца. Наиме, постојао је константни страх о југословенском напуштању независног статуса у односу на СССР а посебно због раста обима и брзог темпа проширења југословенске сарадње са СССР. У круговима америчке владе а нарочито у штампи све су чешћа била говоркања о идентичности југословенске и совјетске политике у односу на сва битна светска питања. Нарочито је војна сарадња са Совјетима на пољу наоружања, контаката, посета, довела у америчким политичким круговима до страха од војностратешке сарадње Југославије и СССР. Американци су били такође веома опрезни и према другој Конференцији несврстаних с обзиром на епилог прве Београдске конференције. САД су показивале резерве из два посебна разлога. Прво због неизвесности у погледу општеполитичког односа несврстаних земаља на конференцији према СССР и Истоку са једне стране и САД и Западу са друге. Друго због неизвесности учешћа Кубе на конференцији.

Основа југословенско-америчких односа се променила у складу са променама у општој међународној ситуацији. Обезбеђивање југословенских интереса је зависило искључиво од напора које је улагала влада, од средстава која су улагана и иницијатива које су биле покренуте ради решавања појединих проблема који су датирали из прошлости и оптерећивали односе са САД. Споразумом из 1963. године Тито-Кенеди је била договорена нова база за даљи развој односа Југославија-САД која је подразумевала престанак америчке економске помоћи, обострану корист, једнакост.²⁵

Југословенска влада је настојала да што пре обезбеди одређене политичке сусрете и консултације са америчким званичницима. У складу са таквом политиком уследио је позив председнику Спољно-политичког комитета Сената-Фулбрајту да посети током лета 1964. године Југославију. Врло брзо југословенски званичници су сазвали састанак (06.07.1964.) под председништвом др Јоже Брилеја на коме је било предложено потписивање споразума са САД о културној размени тзв. Фулбрајтов програм. Такође је био предложен и долазак директора Export-Import банке

---

²⁵АЈ, КРР, I-5-b/ SAD,, *Извештај југословенског амбасадора из Вашингтона Вељка Мићуновића о стању односа између Југославије и САД, од 15.06.1964.*

Линдера ради преговора о могућностима даље сарадње са поменутом банком. У програму југословенских посета Сједињеним државама је била предвиђена узвратна посета савезног секретара за пољопривреду Јоже Инголич америчком министру пољопривреде Фриману. Било је предложено да се преговори о куповини пшенице, памука и других пољопривредних производа најаве америчкој влади у складу са југословенским потребама за 1965. годину.²⁶

Свакако је на политику САД према Југославији утицало више фактора. Били су то глобални интереси и потези САД (Куба, Конго, Кипар, мултилатералне снаге, итд). Посебно је негативна према Југославији била линија десних снага унутар Конгреса, за разлику од администрације која је реалније гледала на одржавање добрих односа са Југославијом али није била довољно енергична у одбрани таквих гледишта. Улога Југославије је представљала елемент који су САД морале узети у обзир због својих широких глобалних обавеза и ангажованости.²⁷

При разматрању општег стања односа СФРЈ-САД пошло се од схватања да би током септембра месеца било потребно потписати Споразум о Фулбрајтовом програму и обештећењу за национализовану америчку имовину у Југославији као и постићи споразум о увозу југословенског текстила у САД. Посебно је била разматрана забринутост владе САД због предстојеће Конференције несврстаних земаља као и могућности импликација на билатералне односе у светлу искустава после Београдске конференције.²⁸

Током октобра месеца 1964. године амерички сенатор В. Ј. Фулбрајт председник Спољнополитичког одбора Сената је био позван у име владе да присуствује потписивању споразума о културној и просветној размени између САД и СФРЈ. Иако су САД до тада склопиле око 45 споразума те врсте, први пут је сенатор Фулбрајт лично присуствовао свечаности потписивања. Ово је био први Фулбрајтов програм закључен са једном социјалистичком земљом. Ова посета је била највећа по нивоу 1964. године и у југословенско-америчким односима је представљала

---

²⁶АЈ, КРР, I-5-b/ SAD, *Информација о стању односа СФРЈ-САД и закључцима Савезног извршног већа од 18.07.1964.*

²⁷АЈ, КРР, I-3-a/ SAD, *Информација поводом пријема Сенатора В. Фулбрајта 14.11.1964.*

²⁸АЈ, КРР, I-5-b/ SAD, *Забелешка о разговорима државног секретара за иностране послове, Душана Кведера о односима СФРЈ-САД у ДСИП од 12.09.1964.*

корисну прилику за размену мишљења између САД и СФРЈ по основним билатералним и међународним питањима.²⁹

До посете сенатора Џејмса Фулбрајта³⁰ је дошло у периоду од 6. до 14. новембра 1964. године после оцене САД да су политички односи са Југославијом били у застоју док је међународни значај Југославије био у порасту. Иначе Споразум о културно-просветној размени је био склопљен на основу тзв. Фулбрајтовог закона и предвиђао је размену студената, културних, научних и просветних радника у оба правца. Програм се финансирао из динарских средстава којима су САД располагале у Југославији на основу продаје пољоприврених вишкова. Споразум је био склопљен на пет година и за тај период је било издвојено око 600. 000 милиона долара. Значај програма није био толико у квантитативном повећању размене колико у стварању механизма размене и услова за организовање приступање проблемима културно-просветне сарадње са САД.

Американци су посети Фулбрајта дали одређени политички значај с обзиром да је уследила одмах после председничких избора у САД. Америчка влада је одлучила да са Фулбрајтом пошаље и помоћника државног секретара за европска питања Вилијама Тајлера. Сенатор Фулбрајт је био истакнута личност америчког политичког и јавног живота. Према Југославији је заузимао пријатељски став што је отворено показивао у свим иступањима у Сенату када су на дневном реду била питања из односа САД- СФРЈ. Његова посета је представљала најзначајнију посету

---

²⁹AJ, KPR, I-5-b/ SAD, *Предлог државног секретара Коче Поповића генералном секретару председника Републике за пријем Сенатора Фулбрајта од 22.10. 1964.*

³⁰**Џејмс Фулбрајт**, рођен је 1905. Студирао у Арканзасу и Оксфорду политичке науке, док је на универзитету Џорџ Вашингтон завршио права. У Конгресу је био активан заговорник ОУН и других мировних акција. Од 1959. године је био председник Спољнополитичког одбора Сената. Од тада је водио борбу за прилагођавање америчке спољне политике реалностима савременог света. По Фулбрајту СССР и неке источно-европске земље почеле су да се ослобађају од тамних завеса марксистичко-лењинистичке идеологије и да реалније гледају на свет. Тај растући реализам у комунистичком свету створио је по Фулбрајту услове за склапање Споразума о забрани атомских проба. Кад год је у Сенату дошло до акција против Југославије, Фулбрајт је улагао сав свој утицај да би одбранио Југославију од неоправданих напада. Исход гласања у Сенату, када је предлог за враћање КНП добио више од двотрећинске већине у знатној је мери требало приписати личном ангажовању сенатора Фулбрајта. Последњу акцију у Сенату је безуспешно водио против забране продаје пољопривредних вишкова за националну валуту.

са америчке стране у 1964. години и корисну прилику за размену мишљења између СФРЈ и САД по основним међународним и билатералним питањима.³¹

На самом почетку разговора сенатор је истакао значај билатералних односа који су постојали између две земље и желео је да подвуче потребу схватања разлика између ставова америчке извршне власти (владе) и законодавне власти (Конгреса САД). Напоменуо је да политика САД према Југославији није била осцилирајућа него константна и да је датирала још од 1881. године када су били закључени први уговори између две земље. И поред идеолошких разлика које су постојале између две земље сенатор Фулбрајт је сматрао да су политика САД и политика Југославије имале доста заједничког. Пре свега ни једна ни друга земља по Фулбрајту нису желеле да намећу свој систем другим земљама. Сматрао је да је политика коегзистенције имала своје пуно оправдање. По Фулбрајту је основни проблем представљао степен разумевања међу народима. У том светлу је Фулбрајт видео значај програма размене. По његовом мишљењу је требало постићи разумевање међу људима. Говорећи о југословенско-америчким односима сматрао је да постојали услови за њихово даље развијање и побољшавање. Интерес САД у развијању односа са СФР лежао је у чињеници да је Југославија била неангажована и социјалистичка земља која је имала добре односе са социјалистичким земљама и САД. Фулбрајт је сматрао да је тај начинн Југославија могла да одигра значајну улогу у тумачењу схватања између држава са различитим друштвеним системима. Посебно је подвлачио улогу Југославије као моста развијања односа између капиталистичких и социјалистичких земаља. Фулбрајт је напоменуо да је интерес влада обе земље био смањивање затегнутости у свету и унапређење мирољубиве коегзистенције.

Са друге стране и Југославија је била заинтересована за постизање унапређења односа између две земље. Програм размене је имао пуну подршку и са југословенске стране. Југославија је поздравила напоре СССР и САД да нађу пут за мирно решавање међународних спорова. У југословенско-америчким односима се

---

³¹АЈ, КРР, I-3-а/SAD, *Посета сенатора Фулбрајта Југославији од 22.10.1964.*

очекивао наставак добре сарадње и односа доласком на власт новоизабраног председника Џонсона.³²

После разговора са многобројним политичким личностима у Југославији (као што су били: Владо Поповић председник одбора за спољне послове, Е. Кардељ председник Савезне скупштине, Кочом Поповићем министром иностраних послова) на самом крају боравка америчког сенатора у Југославији је уследио сусрет са председником Југославије Ј. Б. Титом (14. новембра 1964. године).

Током разговора са југословенским председником Титом, сенатор Фулбрајт је истакао да је најбитније било очувати мир, с обзиром на друштвено политичке и идеолошке разлике које нису смеле представљати разлог или оправдање за употребу силе. Фулбрајт је био схватања да тзв. капиталистичке и социјалистичке земље „не деле непремостиве идеолошке разлике“. Фулбрајт је истицао јединствени положај Југославије као земље која је могла допринети споразумевању држава са различитим друштвено-политичким системима, (Запада и Истока, социјалистичких и несоцијалистичких земаља). Фулбрајт је Југославију називао „експерименталном лабораторијом социјализма“. Подвукао је чињеницу да је Југославија била најмање догматска политичка организација и да је имала велике могућности да утиче на Брежњева и на неангазоване земље. За то време је Владо Поповић говорио о потреби да Запад посебно САД не би смеле да чекају и анализирају шта ће се догодити у Москви него да иступају са новим иницијативама на путу попуштању затегнутости. Сенатор Фулбрајт је са великим интересовањем пратио излагање Владимира Поповића о састанцима председника Тита са руководиоцима социјалистичких земаља, достигнућа југословенске политике у односима са неангажованим земљама и земљама у развоју уопште, као и резултате Каирске конференције. Сенатор Фулбрајт је истицао да је дошао у Југославију да се на лицу места увери о улози Југославије у будућности.³³

И сам председник Тито је одговарао на питања сенатора Фулбрајта између осталих и на питање о променама у врху совјетске власти. Председник Тито је нагласио „да

---

³²АЈ, КРР, I-3-a/SAD, *Забелешка о разговору В. Поповића председника Одбора за спољне послове и Џејмса Фулбрајта 07.11.1964.*

³³ДА МСП РС, ПА, САД, 1964, Ф-195, пов.бр.451695, *Забелешка из неформалних разговора В. Поповића са сенатором Фулбрајтом, 10.11.1964.*

промене у СССР није требало драматизовати и да је био дубоко уверен да се совјетска спољна политика неће битно променити“. Сматрао је да совјетски руководиоци неће одступити од политичког курса Хрушчова с обзиром да је његова политика била прихваћена у свету и да је дала добре резултате. Чак је и сам председник Тито изјавио да је и за Југославију Хрушчовљева смена представљала изненађење али да је то била унутрашња ствар СССР. Једина југословенска примедба се односила на метод смене совјетског председника. Наиме цела ствар је била изведена у исувише уском кругу. Тито је упознао Американце са чињеницом да смена председника Хрушчова није утицала ни на какве промена у односима са СССР-ом. По мишљењу југословенке стране смењивање Хрушчова се налазило у унутрашњој политици у унутрашњим тешкоћама земље. Председник Тито је сугерисао Американцима током разговора да је у односима између САД и СССР постојало доста спорних питања као што су били разоружање, мултилатералне нуклеарне снаге, трговина, ембарго. Председник Југославије је указао да је избор председника Џонсона имао велики значај за даљи позитиван развитак међународних односа и пружао је гаранције у погледу решавања неких проблема којима се требало приступати са више реализма.

Још једно питање је било веома актуелно у разговорима између Тита и Фулбрајта а оно се односило на проблем Конга. Наиме, Тито је напоменуо да су му током Каирске конференције пристизале притужбе на политику коју су САД водиле у Конгу с обзиром да је таква политика могла довести до грађанског рата и дуготрајних трзавица. Нужно је било мењати такву политику јер је по мишљењу многих она представљала покушај увођења неоколонијалистичких метода у афричке земље. Присутно је било мишљење да је народу Конга требало препустити да сам решава сопствене унутрашње проблеме без мешања споља. Тито је чак сматрао да је у Конгу требало следити политички курс сарадње и дугорочне помоћи. Таква политика је била приступачна људима Конга и народи Африке би позитивно одговорили на такву политику јер су гледали реалистички на ствари. Према речима председника Тита економска помоћ је морала да буде чиста и да се не брка са неоколонијализмом. Очигледно је било да су извесне промене у политици биле нужне и да је било неопходно спровести у живот многе одлуке

садржане у Каирској декларацији. Неангажоване земље су требало да буду што активније у циљу спречавања заоштравања међународне ситуације и уклањања колонијализма и неоколонијализма као облика пљачке и експлоатације на међународном плану.

У погледу билатералних односа Тито се изразио повољно о закљученом споразуму културне размене. Сматрао је да су сметњу у односима између две земље представљале честе промене у америчкој политици што је зависило углавном од добре воље чланова Сената. Југословенски председник је сматрао да су односи између две земље у перспективи требало да се учврсте на реалној основи као и да је Југославија морала развијати сопствене могућности, равноправну сарадњу са САД која би била у интересу обе земље како у области трговине тако и у погледу кредита. Југословенски председник је закључио да је било потребно развијати и успоставити што стабилнију и дугорочнију политику са САД и изразио је уверење да је политичка делатност председника Џонсона представљала наставак Кенедијеве политике која је имала за циљ учвршћење мира и побољшање односа у свету.³⁴

У преписци са председником Титом (путем телеграма), председник Џонсон је користио сваку прилику да подвуче амерички интерес за развој добрих односа са Југославијом, позивајући се на континуитет политике свог претходника председника Кенедија. Званичне изјаве државног секретара Дина Раска о Југославији као независној земљи која се некада слагала а некада не са ставовима СССР, као неангажованој земљи која је постигла велики престиж у свету биле су много позитивније него што је то био раније случај када су амерички званични представници из унутрашњих политичких разлога позитивну америчку политику према Југославији обично објашњавали сукобом Југославије са СССР и националним интересом Америке која је подражавала и помагала Југославију. Међутим, постојала су питања која су дефинитивно оптерећивала САД-СФРЈ односе између којих су предњачила следећа:

---

³⁴АЈ, КРР, I-3-a/SAD, *Забелешка о излагању председника Тита у разговору са председником Спољнополитичког комитета Сената САД, Џејмсом В. Фулбрајтом, 14.11.1964.*

- Преговори око Фулбрајтовог програма водили су се око 4-5 година и док није дошло до његовог потписивања осећала се неповољна атмосфера у билатералним односима и то не само на културном пољу већ уопште.
- Наслеђен проблем су представљале и финансијске обавезе Југославије према САД које су у зависности од развоја југословенских односа са САД биле смањивање или дефинитивно отписиване, с обзиром на огроман динарски дуг САД.
- Преговори око одштете национализоване имовине америчким грађанима текли су веома споро. Влада САД је чак тражила 7 милиона док је Југославија била спремна дати 3 милиона.
- Преговори о текстилу вођени су у Вашингтону током јула месеца 1964. ради закључења Споразума о увозу југословенског текстила у САД.
- Предратни дугови подразумевали су регулисање југословенских предратних дугова (Бларов зајам из 1922 за грађење пруге Београд-Бар и други зајмови из САД). Југословенска страна је имала обавезе да плати те старе дугове који су ушли као један од битних услова и уговор са Међународном банком.
- Научно-техничка сарадња је била отказана током 1962. године али је у Југославији остала у великом степену присутна америчка опрема и технологија у важним гранама индустрије.
- Потребе у пшеници и памуку су биле велике али је Југославија морала да се помири да ће се испоруке од 1965. године вршити под другачијим условима. Наиме пшеница и други артикли је требало да стижу на основу Title I и то не у динарима већ да буде отплаћивана у доларима на кредит од приближно 15 година.
- Робна размена и туризам у САД, југословенски извоз у САД за 1964. годину је био планиран на око 60 милиона долара али није остварен због недостатка робе и транспорта.
- У области културне сарадње постојале су велике могућности за сарадњу. Пошто САД нису имале систем закључивања културних конвенција са другим земљама код Југословена није постојао унапред утврђен програм

културне сарадње са САД што је значило да није било буџета, људи, обавезних рокова.

- Leaders Exchange –Споразумом од 1958. је био прихваћен са југословенске стране систем посета виших југословенских функционера САД на основу овог програма.
- Жалбе у САД на југословенску штампу-У САД је било утврђено мишљење да је југословенска штампа антиамерички расположена и да САД имају лошији третман него било која западна земља. Из контаката југословенских представника у САД и на основу интервенције америчке амбасаде у Београду могло се закључити да је међу негативним политичким елементима који су били стално присутни у односима са САД остало негативно писање југословенске штампе.

Поред показаног интереса САД за наставаљање добрих односа са Југославијом у САД су постојале и појавиле су се неке резерве и старховања у односу на политику Југославије у неколико праваца:

а) Мада је од стране Кенедијеве владе била прихваћена теза да добри односи Југославије и СССР нису били сметња за добре односе између Југославије и САД у Америци су ипак постојале сумње према Југославији због обима и темпа проширене сарадње Југославије са СССР. У Америци је било присутно мишљење како у политичким круговима тако и у централној штампи о идентичности југословенске и совјетске политике у односу на сва битна светска питања.

Разлог за ово САД су налазиле у све ширим размерама југословенске војне сарадње са СССР на пољу наоружања, контаката, посета. Одбијање владе САД да Југославији прода резервне делове за наоружање је чинила америчку позицију слабом за покретање ових питања .

б) У САД су сматрали да су се опекали на Првој конференцији неангажованих земаља у Београду 1961. године јер је она испала антиамеричка противно очекивањима владе САД. Према Другој конференцији неангажованих САД су показале резерве из два посебна разлога:

-неизвесност у погледу општеполитичког односа НКН према СССР и Истоку с једне стране и САД и Западу са друге.

-неизвесност у погледу учешћа Кубе односно подршке коју ће НКН дати Куби против САД, с обзиром на искуство Прве конференције неангажованих када је Куба успела да добије далеко јачу подршку него што су то САД очекивале.

ц) сукоб Југославије и Западне Немачке је представљао посебну бригу владе САД из више разлога: утицај тог фактора на југословенско-америчке односе, тј. на америчко-немачке односе с обзиром да су тешкоће и разлике у односима САД- Западна Немачка биле у порасту након промене и побољшања односа између САД и СССР.

д) У САД су сматрали да је Југославија мање зависила од САД него што је то био случај раније с обзиром да више није било примања америчких кредита нити економске, техничке и друге помоћи. Иако ово није била званична америчка теза оваква тумачења су била присутна са америчке стране.³⁵

Познато је да се Југославија 1957. године одрекла америчке војне помоћи али је на основу новог аранжмана и даље набаваљала уз плаћање у доларима резервне делове од армије САД. После одлуке владе САД да се обустави војна помоћ Југославији због трговине са Кубом укинута је била и ова погодност набавке преко америчких канала. Међутим, Југославија није трпела због ове мере јер су цене путем нормалних набавки из вишкова бачених на корелационо тржиште биле свега 10-15% веће а и део потреба се могао подмирити у Европи.³⁶

Уочи доласка новог америчког амбасадора у Београд истакнуто је да су контакти између две земље били побољшани и да није било отворених проблема као и да је перспектива била повољнија. Основа за овакву оцену је била одлука Конгреса о враћању КНП чиме је било завршено једно поглавље „сукоба администрација-Конгрес“ око питања односа САД-СФРЈ. С обзиром да је овај сукоб трајао дуже времена а да је трговина била само повод и да се радило о ширем сукобу супротних политичких концепција и да су у свему томе континуирано учествовале штампа и

---

³⁵ДА МСП РС, ПА, САД, 1964, Ф-193, бр.425336, *Понашање Џонсонове администрације према Југославији*

³⁶ДА МСП РС, ПА, САД, 1964, Ф-193, бр.425336, *Понашање Џонсонове администрације према Југославији*

широка америчка јавност, одлуке Конгреса имале су већи одјек и био им је придат у америчкој јавности већи политички значај него што су га те одлуке стварно имале. Међутим, осећала се нека врста пасивности са америчке стране према Југославији што се највише осећало на неким подручјима: у питању одуговлачења почетка преговора о пољопривредним вишковима за 1964. годину, у питању спречавања терористичке активности југословенске емиграције у САД, неспремности америчких функционера да третирају конкретна питања за развој односа у 1964. години, у смањењем писању америчке штампе о Југославији, у одлагању доласка новог америчког амбасадора у Београд, у недостатку иницијатива са америчке стране за остваривањем контаката представника истакнутих личности двеју земаља. С америчке стране та пасивност у односу на Југославију објашњавала се новим председником, изборном годином, избијањем непредвиђених криза у разним деловима света и ангажовањем америчке владе. Одлука Џонсона о обустави даље војне помоћи није представљала изненађење за Југославију. Према југословенским информацијама дефинитивна одлука о томе није била донета до доласка амбасадора Елбрика за Југославију. Америчка јавност је ту одлуку примила као непотребну и као неповољан политички корак.

Из страха да не прође као са војним набавкама, југословенска страна је сматрала да је било неопходно разрадити билансе у вези увоза-куповине жита и сировина које су стизале у Југославију на основу америчког PL-480 у циљу што мање зависности од политике како Конгреса тако и председника САД у овој области. Југославија је инсистирала на повећању трговинске размене са Америком и то на извозу на америчко тржиште. Од посебног политичког и економског значаја је било повезивање са америчким приватним капиталом. Интерес за то је изазвала посета председника Тита и његов сусрет у Њујорку са представницима високих пословних америчких кругова. Са америчке стране је постојала заинтересованост за остваривањем контаката њихових најистакнутијих представника штампе, ТВ, са југословенским руководећим личностима ради интервјуа или разговора док су одговори са југословенске стране углавном дуже времена били негативни. Од

значаја за односе са САД је била сарадња са Међународном банком, Монетарним фондом, Exim банком.³⁷

Председник Џонсон је задржао континуитет америчке политике према Југославији. При том је истакао да се Југославија није мешала у послове других земаља, да је повећавала културне и економске односе са Западом, да је у борби против стаљинистичке политике и метода вршила утицај на друге социјалистичке земље, да је у међународним односима заступала своје ставове који су се само у извесним случајевима поклапали са ставовима СССР. Џонсон је нагласио да су југословенски односи са СССР били много бољи у односу на ранији период али под југословенским условима. Југославија је допринела разбијању јединства комунистичког блока и њена назависна политика је била омогућена америчком помоћи у храни и другом.

Нови амерички амбасадор, **Чарлс Бурк Елбрик**³⁸ је дошао у Београд 04.03.1964. године. Дошао је на место Џорџа Кенана који је због неслагања са политиком америчке владе поднео оставку и вратио се на Универзитет. Присуство новог амбасадора у Београду је олакшало остварење појединих акција билатералне сарадње и унело је више одређености у политику председника Џонсона у односу према Југославији.³⁹

Током друге половине 1964. године Југославија је покренула низ иницијатива за побољшање односа са САД.

У складу са тим, током октобра месеца су били окончани преговори и потписан **Споразум о продаји пољопривредних вишкова САД Југославији** у складу са америчким законом P.L. 480 (Public Law). „Услови за куповину пшенице коју је Југославија увозила из САД су се погоршали током 1964. године с обзиром да

---

³⁷ДА МСП РС, ПА, САД, 1964, Ф-193, бр.48931, *Шифровано писмо из Вашингтона 28.03.1964.*

³⁸ **Чарлс Бурк Елбрик** је био дипломата од каријере. Рођен је 1908. у држави Кентаки. Завршио је Вилијамс Колеџ 1929. У дипломатској служби је био од 1931. године. Ожењен је. Службовао је до тада у Панаму, Румунији, Шпанији, Пољској и Лисабону. Био је помоћник начелника источно-европског одељења, заменик помоћника државног секретара за европске послове и помоћник државног секретара за европска питања. Елбрик је као новоизабрани амерички амбасадор у Југославији очекивао да ће доћи до сталног побољшања односа са Југославијом. Чак је и сам председник Џонсон на пријему у Белој кући југословенском амбасадору у Сједињеним државама В. Мићуновићу препоручио личност Елбрика за амбасадора и изразио уверење да ће његов рад у Београду бити успешан и користан.

³⁹ДА МСП РС, ПА, САД, 1964, Ф-193, пов.бр. 414427, *Односи САД-СФРЈ поводом доласка новог америчког амбасадора Елбрика 02.03.1964.*

САД нису више располагале вишковима пшенице, нити су биле спремне да их продају под ранијим условима већ само на основу комерцијалног интереса и тржишних параметара. Сходно томе амерички Конгрес је изгласао амандман Закона о продаји пољопривредних вишкова којим се од 1. јануара 1965. године забрањивала продаја вишкова за националну валуту Југославији и Пољској (за динаре и злоте).“ Захваљујући том споразуму Југославија је располагала загарантованим испорукама тражених контингента пшенице чија је вредност износила 104,7 милиона долара. Југославија се том приликом обавезала на отплату дела дуга у доларском износу а остатка у динарима.

Други споразум између две земље је такође био закључен у октобру месецу 1964. године и имао је велики утицај на стабилизацију економске ситуације у Југославији. Наиме реч је била о **Споразуму о извозу југословенског памучног текстила у САД**. За Југославију је тај споразум био значајан јер је „представљао важну ставку којом је требало ублажити велики дефицит у југословенском трговинском билансу са САД“.

Веома брзо је Југославија потписала **Споразум са Међународном банком за обнову и развој о кредиту од 70 милиона долара за модернизацију југословенских железница**. С обзиром да је новим „америчким Законом о помоћи иностранству за 1964/1965. годину била укинута могућност добијања дугорочних и средњорочних кредита од америчке владе (осим у случају пољопривредних вишкова), СФРЈ је била све упућенија на ту светску финансијску институцију“. Другу опцију су представљали кредити америчких приватних банака који су могли бити давани само уз сагласност америчког председника.

САД су представљале веома важног кредитног партнера Југославије али истовремено и битног трговинског партнера. Сједињене државе су током 1964. године „заузимале друго место у југословенској размени са иностранством.“⁴⁰

Југословенски амбасадор у САД В. Мићуновић је констатовао да су односи између две земље били нормални али да су постојале могућности даљег побољшања у смислу постизања бољих резултата и ширих контаката. Споразум о обештећењу национализоване имовине је требало да буде потписан на глобалној суми од 3,5

---

⁴⁰ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр. 171-174.

милиона долара. Амбасадор Мићуновић је инсистирао на потреби проширења економских односа између две земље укључујући научну и техничку сарадњу. По питању предратних дугова амерички амбасадор је изразио задовољство због кретања преговора у позитивном смеру. Подвучен је био интерес за проширење економске сарадње. Питање о квотома увоза југословенског текстила у САД је било третирано као пример потребе разумевања и заједничке сарадње у циљу постизања решења у обостраном интересу.⁴¹

Споразумом између СФРЈ и Савета америчких портера 03.08.1964. у Вашингтону је регулисано плаћање камате и амортизација предратних доларских обвезница у САД. Основне карактеристике споразума су биле да је утврђен прелазни период од три године за који ће се продужити споразум од 1959. с тим што ће се камата повећавати поступно. У споразуму је било дефинисано да се формира кумулативни амортизациони фонд на бази уплате 1% годишње од номиналног износа регистрованих обвезница. Плаћање заостале камате за период 1939-1959. је било утврђено према обвезницама у оквиру 0,50% и требало је да се отплаћује до 01.07.1979. Прихватање Народне банке као једног од фискалних агената за вршење службе зајма омогућило је да се све обвезнице зајмова које се налазе у југословенском поседу региструју у Београду без икаквих манипулативних трошкова у доларима. Рок за прихватање споразума од 1959. године и новог споразума за прелазни период од три године је утврђен на 01.07.1968. године.⁴²

Економски саветник америчке амбасаде у Београду Р. Кливленд је изнео да је примио циркуларну поруку из Вашингтона у вези допуне текста Закона о помоћи иностранству коју је потписао председник Џонсон. Наиме, према том закону све земље које су примале помоћ од САД на основу Закона о помоћи иностранству а које су вршиле било какав превоз робе или имале било какву трговину са Кубом нису могле убудуће да примају помоћ. Да се на Југославију тај закон односио видело се у набавци војне опреме и делова са складишта америчког Министарства одбране који се третирао као помоћ. Куповина војних артикала из вишкова или на

---

⁴¹ДА МСП РС, ПА, САД, 1964, Ф-193, пов.бр. 429517, *Разговори о билатералним односима СФРЈ-САД, 17.07.1964.*

⁴²ДА МСП РС, ПА, САД, 1964, Ф-195, пов.бр. 451589, *Информација о Споразуму са америчким Саветом портера*

тржишту у комерцијалним трансакцијама није потпадала под овај закон. Према америчким подацима наводно СФРЈ није била утрошила око 300.000 долара за набавку делова и војне опреме у САД. Средства су потицала из раније одобреног износа за набавку ових производа у висини од 2 милиона долара. Чак је Кливленд предложио да најкасније до 14.02.1964. буду искориштена ова средства јер би после истека тог рока са применом Закона о помоћи било немогуће утрошити та средства без посебне одлуке председника. Према америчким евиденцијама уследило је чак смањење и пристајање југословенских бродова у кубанским лукама а самим тим је уследило и смањење размене.⁴³

Од 1951. године је било примљено од владе САД на име помоћи у роби 1.057 милиона долара што је чинило 472,2 милијарде динара. Од овог износа за зајмове је било намењено 260,3 милијарде динара, док је као поклон за Југославију било намењено 156,8 милијарди динара. Део који је био намењен за зајмове и поклоне америчка влада је давала Југославији наменски тј. за изградњу одређених објеката. У оквиру ових средстава били су закључени споразуми о финансирању пројеката из следећих области: пољопривреда, саобраћај, рударство индустрија, туризам, стамбена изградња, здравствене установе, просвета, ЈНА.⁴⁴

У разговорима између челних људи две земље државних секретара и амбасадора (Мићуновића-Раска, Елбрика-Соладатића) је констатовано да је било неопходно наставити и тражити оквире за даљу сарадњу између две земље. Оцењено је било да је америчка администрација била решена да уложи напоре за решавање постојећих проблема у складу са њеном општом политиком према Југославији и замљама Источне Европе, као и широм политиком према неангажованим земљама. Између осталог током разговора је било напоменуто да САД нису сматрале питање набавки резервних војних делова скинутим са дневног реда. Конгресна одлука је приморала администрацију да обустави испоруку преко Пентагона али се на питању добијања сагласности за испоруку делова који се нису могли комерцијално набавити активно радило. Поред војних набавки актуелно је било и питање

---

⁴³ДА МСП РС, ПА, САД, 1964, Ф-195, пов.бр.43953, *Забелешка о разговору В. Трумбића са економским саветником и другим секретаром америчке амбасаде у Београду Кливлендом, 31.01.1964.*

⁴⁴ДА МСП РС, ПА, САД, 1964, Ф-195, пов.бр.451004, *Примања од САД по основу помоћи и увоза пољопривредних вишкова, 04. 01.1964.*

трговинске мисије САД која је наступила са врло озбиљним програмом који је обухватио преко 300 артикала.⁴⁵

Долазак америчке трговинске мисије (боравила је у Београду током октобра месеца 1964. године) је био у складу са обостраним израженим интересом за повећање робне размене. Тај интерес је био наглашаван не само у разговорима дипломатских представника две земље већ и на вишем нивоу, током посета америчког секретара за трговину Хоцеса и секретара за пољопривреду Фримана Југославији и током посете К. Глигорова Америци. Конкретну иницијативу за слање мисије дала је америчка амбасада у Београду која је у својој аргументацији за враћање КНП предлагала да се после повољне одлуке Конгреса упути трговинска мисија у Београд. Програм мисије је био прилагођен основном задатку успоставе непосредног додира између америчких и југословенских пословних партнера у интересу проширења робне размене. Програм посете је укључио такође и разговоре са предузећима која су била највише заинтересована за послове са САД као и са југословенским банкама. Боравак мисије је добио на значају због неопходности поправке ситуације у погледу робне размене. Резултати рада са мисијом су требало да допринесу проналажењу нових могућности и преброђавању тешкоћа око заостајања извоза. Посебан проблем који се разматрао са члановима мисије се односио на улагање америчког приватног капитала у изградњу инвестиционих објеката у Југославији. Закључени су били и неки аранжмани са Американцима и то између Pan American и Генералтуриста из Загреба ради адаптације неколико хотела у Загребу и на Јадрану. Југословенска инвестициона банка је већ дуже времена са америчким фирмама National Distillers i Kaiser као и са Међународном банком разматрала могућности финансирања алуминијумске индустрије. Основни проблем код ових преговора се односио на услове и оквире сарадње под којима би дошло до инвестирања приватног капитала у Југославији. Савезно извршно веће је дало сагласност за ангажовање под одређеним условима, страног приватног

---

⁴⁵ДА МСП РС, ПА, САД, 1964, Ф-198, пов.бр.436214, *Забелешка о преговорима Ј. Пресбургера и М. Булајића*

капитала у инвестиционој изградњи у Југославији али са тим да одговарајући ресори разраде оквира и платформу за преговоре са Американцима.⁴⁶

1.2 Утицај Каирске конференције на односе Великих сила и Југославије

Пун ефекат усвојених иницијатива се могао осетити тек после окончања Конференције шефова држава и влада ванблоковских земаља у Каиру од 5. до 10. октобра 1964. У САД је постојао оправдан страх да је могло доћи до репризе Титовог антиамеричког и антизападног става као током Прве конференције несврстаних у Београду 1961. године.

Председник Тито и Југославија су од почетка били иницијатори нове конференције и на челу акције. У вези са дневним редом конференције било је потребно узети у обзир основна питања (очување мира, активана мирољубива коегзистенција) питања из области разоружања, економског развика, деколонизације, питања у вези са проширењем органа УН. Било је очекивано да велике силе отежавају припреме и омаловажавају акције за нову конференцију. У току припрема за Конференцију дискутовало се и о термину „неангажованост“ који се сматрао у неку руку превазиђеним новим позитивним кретањем у међународним односима. Питање неангажованости се постављало у много ширем смислу због све бројнијег учешћа држава у активној борби за мир.⁴⁷

На Каирској конференцији учествовало је 57 земаља од тога 47 као пуноправни учесници а 10 као посматрачи. Учеснице конференције представљале су трећину светског становништва односно половину чланица ОУН. Друга конференција неангажованих је по својој бројности и саставу спадала у ред најрепрезентативнијих скупова. Конференција је била у центру пажње светске јавности. Она је била одржана у условима кретања и превирања у свету. Развој међународних односа између две конференције неангажованих је показао да повољна атмосфера на плану односа великих сила није наишла на адекватан одраз и на другим међународним подручјима пре свега у односима између великих и

---

⁴⁶ДА МСП РС, ПА, САД, 1964, Ф-198, пов.бр. 438556, *Посета америчке трговинске мисије од 5. до 31. октобра 1964.*

⁴⁷ДА МСП РС, ПА, СФРЈ, 1964, Ф-94, пов.бр.434894, *Закључци са Пете седнице Одбора за спољне послове и међународне односе Савезног већа Савезне скупштине, 20.01.1964*

малих, развијених и нарезвијених, метропола и бивших колонија. Проблем је био у томе што су принципи активне и мирољубиве коегзистенције у схватањима и пракси неких империјалистичких земаља били критеријум за односе само са главним партнером СССР-ом, али не и према осталим земљама и подручјима према којима су те земље и даље водиле агресивни и империјалистички курс са циљем обезбеђења и проширења свог утицаја и доминације. Потпуна ликвидација колонијализма и уклањање доминације и неравноправности из међународних односа представљала је најбитнији предуслов за независан опстанак и несметан брзи друштвено-економски и политички развој. Борба за друштвено-економску еманципацију и брзи општи развој је представљала главну полугу у политици свих новоослобођених и неразвијених земаља. Застој и стагнација у решавању неких крупних међународних проблема (разоружање, криза ОУН, проблем Немачке) погоршавали су стање међународних односа и умањивали ефекат постигнутих позитивних резултата. Међународни услови у којима је била одржана конференција утицали су на њену платформу и наметнули питања којима се она бавила. Конференција је разматрала проблематику међународних односа, утицај појединих фактора на међународна кретања и односе као и путеве и средства за ефикасније решавање појединих међународних проблема. Каирска конференција је имала изразит радни карактер. Рад конференције се одвијао кроз политички комитет, два подкомитета као и кроз десетак редакционих комисија. У Каиру су снажано дошли до изражаја заједнички ставови и тежње по најкрупнијим светским питањима као и висок степен политичког јединства неангажованих земаља. У Каиру је био постигнут максималан степен јединства несврстаних по свим важнијим међународним питањима. Конференција се заложила за веће међусобно повезивање несврстаних земаља као важан предуслов за њихово ефикасније и солидарно деловање на међународном плану. Борба за мир и активну мирољубиву коегзистенцију је била основана платформа Каирске конференције. Све учеснице конференције залагале су се да се проблемима развоја и потреби демократизације међународних економских односа посвети пажња и при том су оцениле да је одржавање јаза између развијених и неразвијених земаља као и постојање неравноправних економских односа у свету представљало један од главних узрока

међународне нестабилности и извор заостравања и сукоба у свету. Поред питања колонијализма и империјализма као и проблема развоја, истакнуто место на конференцији је било посвећено и осталим крупним међународним проблемима као што је било питање разоружања. Конференција је препоручила одржавање, под окриљем ОУН, светске конференције о разоружању као нове иницијативе неангажованих на којој су требало да учествују све земље независно од тога да ли су биле чланице ОУН. Посебно треба нагласити да је конференција деловала са позиција ОУН тј. принципа Повеље ОУН (суверенитет, немешање, право на самоопредељење, мирољубиво решавање спорова, итд). Конференција је због хетерогеног састава у појединим конкретним питањима одразила све тенденције које су деловале како унутар неангажованих земаља тако и у ширим међународним односима. Главни носилац предреволюционарних теорија и ставова на конференцији је била Индонезија. Носиоци десне струје на конференцији су биле земље које су биле познате као прозападне односно земље које су биле за мањи степен реалне независности. На конференцији је дошло до различите оцене улоге и места принципа активне и мирољубиве коегзистенције у савременим условима у свету као и о њеној садржини.

Југославија је заједно са неколико истакнутих неангажованих земаља носила главни терет у припремној фази и на самој Каирској конференцији. Југословенска делегација је била међу најактивнијим у Каиру. Југословенска делегација се залагала за равноправно учешће свих земаља у раду конференције јер је то био предуслов за слободну конфронтацију ставова и мишљења која је једино могла да доведе до стварног јединства и успеха конфронтације. У целини активност југословенске делегације у сарадњи са истакнутим неангажованим земљама одлучујуће је деловала на конференцији и обезбедила њен успех. Реалистичким постављањем у односу на кретања у међународним односима, обједињавањем напора, активним деловањем свих мирољубивих земаља а пре свега неангажованих створени су били најповољнији услови за ефикасно супротстављање и елиминацију негативних фактора који су деловали у међународним односима.⁴⁸

---

⁴⁸ДА МСП РС, ПА, 1964, Ф-1, стр.пов. Билтен бр.6, *Друга конференција неангажованих земаља*

Амерички амбасадор Елбрик је уочи одржавања конференције нагласио да му је било познато да је југословенска влада имала другачија решења за поједина међународна питања од америчке владе. Амбасадор Елбрик се осврнуо на интерес америчке владе у вези са предстојећом Каирском конференцијом. Американци су очекивали да ће се у Каиру постићи конструктивни резултати. Влада САД је била посебно заинтересована за питања разоружања, будућност УН. Надала се да ће Каирска конференција усвојити препоруке прихватљиве како за Исток тако и за Запад. Американци су очекивали да ће утицај Југославије у Каиру бити велики. Југословенска страна је нагласила да је од почетка основна интенција неангажованих земаља била да се предузимају мере у правцу смањења затегнутости, избегавања антагонизирања појединих сила, разматрања општих проблема очувања мира и мирољубиве коегзистенције уместо улажења у поједине проблеме односа појединих земаља, стварања атмосфере за преговоре и решавање међународних проблема. Југословени су нагласили своју ограничену улогу на Каирској конференцији с обзиром на учешће око 60 земаља и на тешкоће проналажења заједничког именитеља по појединим питањима. Основе трајних југословенско-америчких односа су биле разматране раније и договорене. Током 1964, били су решена нека значајна питања која су дуго била отворена (предратни дугови, обештећења за национализовану имовину, Фулбрајтов програм).⁴⁹

У основи САД су имале позитиван став према политици неангажованости и сматрале су да је таква политика могла у значајној мери допринети даљем поправљању међународне ситуације. Наиме многе од тачака које су се нашле у нацрту дневног реда друге НКН у Каиру су представљале и основне циљеве америчке спољне политике. Читав низ америчких спољнополитичких акција је био усмерен у правцу учвршћења мира, ликвидације колонијализма као и пружања помоћи појединим земљама у развоју ради очувања њихове независности. Американци су очекивали да ће Конференција НКН бити корисна настојањима да се охрабри и подстакне позитиван развој међународних односа. Према америчким оценама састанак би допринео проналажењу конкретних путева и метода за

---

⁴⁹ДА МСП РС, ПА, 1964, Ф-193, пов.бр.436402, *Забелешка о разговору Д. Кведера са америчким амбасадором Елбриком 17.09.1964.*

решавање појединих проблема. Американци су се надали да ће земље као што су Југославија, Египат и Индија као водећи фактори наангажованости учинити све што је било у њиховој могућности да конференција добије конструктиван правац. САД нису имале ништа против тога да се у дискусијама отворено и објективно разматрају постојећи проблеми и у вези са њима износе критике америчке политике. Али су биле против тога да такви говори нађу места у говорима шефова држава, резолуцијама или декларацијама конференције. Колико год да су Американци Другу конференцију НКН сматрали значајном нису желели да се о њој јавно изјашњавају.⁵⁰

Американце је посебно бринула чињеница да је на Самиту одлучујућу улогу имао Тито. Главна питања која су преовладала на Каирској конференцији су се односила на деликатне теме па је с тога југословенски председник Тито изузетно „водио рачуна о реторици коју је користио приликом осуде колонијализма, неоколонијализма и западне политике интервенционизма у неуралгичним тачкама света (Вијетнаму, Лаосу, Кипру и Латинској Америци).“⁵¹ Југословенски председник Тито „се супротставио Сукарновом концепту о потреби организовања регионалног покрета афро-азијских земаља“ чији је циљ био „супротстављање светском империјализму који је био оличен у политици САД и колонијалних сила“. Таква политика је истовремено наишла и на осуду у Москви и Вашингтону. Југословенски председник се нашао у ситуацији да су се његов „наступ и став у погледу стратегије борбе за светски мир и општи просперитет поклапао са ставовима великих сила (САД и СССР), као и са ставовима великог дела земаља Трећег света“. Титов наступ на Каирској конференцији се свео на критику империјалне политике западних сила „према земљама у развоју“ али истовремено и на избегавање оштрих квалификација на рачун америчке политике. Председник Југославије је подржао у свом говору одлучност „две суперсиле да избегну директну конфронтацију“. Истовремено је неприхватљивом окарактерисао

---

⁵⁰ Да МСП РС, ПА, САД, 1964, Ф-176, пов.бр. 438780, *Телеграм из Вашингтона од 20.09.1964.*

⁵¹ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр.164.

политику западних сила која је подржавала и „подстицала сукобе неразвијених земаља у Азији, Африци и Латинској Америци.“⁵²

Каирска декларација је представљала конкретан програм за акцију на дужи рок. По оцени југословенске владе резултати Каирске конференције су били позитивни и конструктивни. За разлику од југословенске стране, америчка страна је преко свог амбасадора у Београду (Елбрик) сматрала да су на Каирској конференцији дошле до изражаја недоследност, противуречности, двоструки стандарди. Амерички амбасадор Елбрик је довео чак у питање и појам неангазоване земље. За разлику од Американаца југословенска влада је тај појам третирала као врло релативан. Чак су неке формално ангазоване земље мање биле ангазоване него неке које су учествовале на Конференцији неангажованих. Америчка влада је тврдила да је Југославија у том неангажованом свету имала врло значајну улогу.⁵³

Југославија се на конференцији залагала за попуштање затегнутости у свету, учвршћење мира и политике мирољубиве коегзистенције. Поред питања у којима су постојале сличности или подударности у ставовима влада две државе постојале су и одређене разлике. И то на првом месту по питању поимања колонијалног питања. Влада САД је имала одређене обавезе према неким од својих савезника, према НАТО. Велике разлике у ставовима су биле присутне и поводом решавања проблема разоружања. Економски развој неразвијених земаља је такође био у центру пажње током конференције. Питање колонијализма је било значајно не само са становишта примене права на самопредељење већ и за очување мира у свету. На Каирској конференцији је учествовало дупло више земаља него на београдској и исход конференције је зависио од става већине и општег консензуса учесника. Сам амерички амбасадор Елбрик се сагласио да је ситуација на Каирској конференцији била компликованија од претходне конференције у Београду. Он је подвукао велики интерес америчке владе за ову конференцију с обзиром да се она одржавала кад и председнички избори у Америци. По питању колонијализма САД су се изјашњавале као присталица права народа на самоопредељење. По питању Југоисточне Азије постојале су велике разлике у мишљењима између влада САД и

---

⁵² Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр.164-165.

⁵³ ДА МСП РС, ПА, САД, 1964, Ф-177, пов.бр. 444851, *Забелешка о разговору помоћника државног секретара М. Павићевића са америчким амбасадором Елбриком 30.10.1964.*

СФРЈ. За САД ова област је била од највећег значаја и представљала је најозбиљније питање политике америчке владе. Американци су били одлучни да не напуштају своје обавезе у Јужном Вијетнаму јер би то значило препуштање доминације НР Кини на читавом подручју. Влада САД је настојала да максимално помаже развитак неразвијених земаља. Очигледно је било да се на конференцији расправљало о тешким проблемима. Југославија се зато трудила да тежиште стави на најзначајнија општа питања. Став Југославије по питању финансирања акција Уједињених нација је био познат с обзиром да је Југославија учествовала у мировним операцијама УН а самим тим је и плаћала највећи део својих обавеза. Американци су се током конференције залагали за избегавање екстремизма, борили су се против сваке негативне политике. Американци су чак очекивали стварање једне сталне организације неангажованих земаља. Међутим, југословенска влада их је убедила у нереалност такве идеје.⁵⁴

Америчка штампа је широко публиковала изјаву Коче Поповића о новој конференцији неангажованих. Реч је била о опцији коју су предлагали Тито и Насер која се сводила на одржавање нове конференције у скоријој будућности. Већина америчких уводника у штампи је истицала Југославију као једног од најзначајнијих фактора међу неангажованим земљама која се залагала за проширену конференцију неангажованих земаља.

Својим током и завршним документом Друга конференција неангажованих одразила је на својеврстан начин савремене процесе као и улогу и тежње неангажованих земаља у свету. Једна од основних карактеристика конференције је што је она одразила противречан процес повећане улоге новоослобођених земаља у условима попуштања затегнутости у односима Исток-Запад и лабављења блоковских спона на једној страни и заоштравања ситуације у неуралгичним зонама. Услед тога борба за мир и прогрес кроз борбу за ликвидацију колонијализма и империјализма су постале суштинска тема конференције. Запад је био тема критика и захтева конференције иако је већина учесника избегавала директно апострофирање појединих западних сила. Југославија је на конференцији

---

⁵⁴АЈ, КРР, I-5-b/SAD, *Забелешка о разговору М.Павићевића помоћника државног секретара са америчким амбасадором Елбриком у Југославији 23.09.1964.*

заједно са многим другим учесницима деловала у правцу уједињавања борбе за мир и коегзистенције са борбом против колонијализма и империјализма. Конференција је усвојила принципе коегзистенције и заложила се за њихову кодификацију у Уједињеним нацијама. За ток конференције је било карактеристично да су у говорима шефова држава доминирали шири прилази светским проблемима док је на радном нивоу долазила до изражаја преокупација конкретним проблемима колонијализма, самоопредељења као и питање граница. На конференцији је било разлика у акцентирању појединих питања. У том погледу је посебно требало указати на разлике у акцентирању питања коегзистенције и деколонизације. Декларација изражава све присутне тенденције на Конференцији. Она садржи све битне и позитивне ставове који су одговарали интересима и стремљењима неангажованих земаља који су били на линији општег позитивног развоја. Она органски повезује мир и коегзистенцију са антиимперијалистичком и антиколонијалном борбом и афирмише самоопредељење, суверенитет, немешање и равноправност као основне постулате политике неангажованих. Декларација је представљала документ од дугорочног значаја који је могао да чини платформу за окупљање и даље изграђивање акционог јединства и координисаних напора међу неангажованим земљама.⁵⁵

„Титов наступ на Конференцији лидера ванблоковских земаља у Каиру је у америчким политичким круговима био схваћен као саставни део његових напора да се приближи Трећем свету и наметне као лидер сиромашних и обесправљених народа у њиховој борби за успостављање новог система међународних односа“.⁵⁶

Американци су увидели и подударност између спољнополитичких ставова Југославије и СССР. Према америчким оценама и виђењима југословенска и совјетска страна су се залагале за политику мирољубиве коегзистенције. Американци Титов наступ током Каирске конференције „нису сматрали проблематичним, али су зато сам њен ток и завршни документ доживљавали делом антизападне кампање и одустајањем већине учесника самита од ванблоковске политике“.

---

⁵⁵Да МСП РС, ПА, САД, 1964, Ф-177, пов.бр. 442723, *Телеграм свим представништвима СФРЈ 30.10.1964.*

⁵⁶Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр.165

Иако се Американцима југословенска несврстаност чинила исувише оријентисаном ка СССР, ипак је „интерес за сарадњу са Титовим режимом после Каирске конференције је порастао“. На то су свакако утицала и бурна дешавања која су уследила непосредно после самита несврстаних (као што је била смена совјетског председника Хрушчова 14. октобра 1964. године).⁵⁷

Совјетски Савез је високо ценио политику неангажованих земаља. Заштита мира, борба против империјалистичких тежњи, потврђивање у пракси принципа мирољубиве коегзистенције на међународној арени је објективно допринело зближавању Совјетског Савеза и других социјалистичких и неангажованих земаља. У западној штампи тог времена је било покушаја објашњавања политике неангажовања у смислу њеног налажења на подједнаком одстојању како од империјализма тако и од социјализма. Због тога је Каирска конференција имала за циљ да спречи могућност нових конфликта. Одлучна осуда свих агресивних акција империјалистичких држава од стране Каирске конференције по уверењу совјетске владе је могла допринети ликвидацији постојећих сукоба и спречавању нових авантура. Мешање у унутрашње ствари независних земаља је давало посебан значај проблему разоружања. Истовремено је совјетска влада указала на велики значај стварања безатомских зона у различитим деловима света, ликвидације војних база на страним територијама, забране распрострања нуклеарног оружја. Укључивање у дневни ред Каирске конференције питања мирног решавања територијалних спорова представљало је подршку неангажованих земаља совјетском предлогу који је био покренут. У дневни ред конференције је било укључено и питање о подељеним народима. Каирска конференција је могла дати прилог у борби против колонијализма и расизма. У погледу питања економске сарадње и развоја Совјетски Савез је иступао у прилог стварања најповољнијих услова за обезбеђење економског прогреса неразвијених земаља у прилог одбацивања свих вештачких баријера и дискриминационих мера које су ометале развој светске трговине. Совјетска влада је у потпуности делила мишљење неангажованих земаља по питању карактера и значаја Уједињених нација. Совјетска влада је изнеле своја гледишта о основним међународним питањима јер су се интереси неангажованих

---

⁵⁷ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр.165-166.

земаља и Совјетског Савеза у борби за мир, против империјализма и колонијализма, за обезбеђење независности и суверенитета свих мирољубивих земаља поклапали.⁵⁸

Резултати Каирске конференције се могу разматрати са различитих аспеката. И приликом тих разматрања је важно узети у обзир да су се у међувремену од одржавања конференције десили нови догађаји који су резултате Каирске конференције потисли у други план. Каирска конференција је представљала важан међународни догађај јер је потврдила основну оријентацију усвојену на Београдској конференцији и потврдила је концепцију неангажованости као једину алтернативу не само за државе учеснице већ и оне у развоју. Другу карактеристику представља прихватање политике мирољубиве коегзистенције. Треће, питање колонијализма, неоколонијализма и империјализма су дошла на своје место. Земље учеснице су придавале велики значај овоме питању. Конференција је инсистирала на извесним основним принципима Београдске конференције, принципима повеље Уједињених нација, као што су биле суверенитет и немешање у унутрашње послове. Поред политике мирољубиве коегзистенције на Конференцији су била разматрана и нека друга питања као што је било питање граница. Поводом тог питања створиле су се две групе. Присталице status quo и присталице ревизије граница. Југословенска страна се залагала за принцип мирног решења. Каирска конференција је представљала не само једну политичку реформу већ и конкретан програм на дужи рок. По оцени југословенске делегације резултати Каирске конференције су били позитивни и конструктивни. По тумачењима југословенске владе велику одговорност су сносиле велике силе за остварење попуштања затегнутости у свету. Од политике западних сила и заједничких напора свих земаља је зависило елиминисање негативних појава као што су биле: колонијализам, неоколонијализам и империјализам. Американци су сматрали да је после одржавања Каирске конференције било доста спекулација о њеним постигнућима. У вези принципа мирољубиве коегзистенције и неинтервенције сматрало се да су на Каирској конференцији дошле до изражаја недоследност

---

⁵⁸ДА МСП РС, ПА, СССР, 1964, Ф-203. пов.бр.438695, *Забелешка о разговору М. Павићевића помоћника државног секретара за иностране ипослове са Кузњецовим отправником послова амбасаде СССР 25.09. 1964.*

противуречност, двоструки стандарди. Такав је био случај (нпр. у вези са питањем Палестине,) при чему се југословенски став разликовао од америчког али није био истоветан са арапским. Југославија је одржавала дипломатске и економске везе са Израелом али је осудила политику Израела према арапским земљама.⁵⁹

1.3 Импликације Хрушчовљеве смене на југословенско-совјетске односе

Испоруке совјетског наоружања и опреме су се одвијале према раније договореним међудржавним споразумима (2.августа 1962, 22.ноцембра 1962, 9. августа 1963. и 22.маја 1964.) у вредности од 140 милиона долара. У складу са њима се одвијао и долазак совјетских војних специјалиста у Југославију који су били задужени за пружања помоћи у коришћењу опреме и организовању производње по добијеним лиценцама. Од 1962. је уследило и школовање југословенских официра у совјетским војним школама. Од укупног броја тачније њих 39, осморо се налазило на школовању у Генералштабној академији. Истовремено је постигнут и Споразум о стручним консултацијама, док је совјетски Генералштаб током 1964/65. проследио југословенској армији велики број војних приручника, правила и упутстава о оперативном руковођењу и сличних материјала. Југославија је сматрала да је совјетска страна кроз овакву сарадњу настојала да уклопи југословенски простор и југословенске оружане снаге у опште планове совјетских стратешких концепција. Совјети су настојали да пронађу место за своје подморничке базе у водама Јадрана што су образлагали забринутошћу због њемања истих у Средоземљу као противтеже америчкој Шестој флоти.⁶⁰

Спољна политика СССР у периоду који је претходио смењивању Хрушчова постепено је долазила у противречност са основним политичким циљевима према којима је била усмерена. С обзиром на последице сукоба са Кином, САД су процениле дубину и дугорочни карактер кинеско-совјетског сукоба и настојале су да за себе извуку што више војних и политичких предности (на то указује и јачање

---

⁵⁹АЈ, КРР, I-5-b/SAD, *Забелешка о разговору М. Павићевића помоћника државног секретара са америчким амбасадором Елбриком 30.10.1964.*

⁶⁰Ђоко Трипковић, *Југославија и СССР 1956-1971*, Београд, 2013, стр. 171.

ратоборних тенденција у САД и интервенционистички курс нове Џонсонове администрације). Развој ситуације у Вијетнаму где је агресивнији курс политике САД добио најизразитије форме је добио нови значај у спровођењу политике новог совјетског руководства, као виши заједнички интерес социјалистичких земаља пред заједничком опасношћу (за разлику од раније Хрушчовљеве политике дезангажовања у Вијетнамском сукобу.)

Промене у политици Совјета које је унело ново совјетско руководство с обзиром на нови курс у спољној активности САД, а нарочито у Вијетнаму, морале су наћи и одговарајући одраз на односе између СССР и САД. Суочена са овим променама у политици новог совјетског руководства Џонсонова администрација је покушавала да легализује свој нови курс програма према земљама Азије и Африке. У том контексту могло се сагледати и отварање даљег простора за померање и деловање нове совјетске политике (у односима са САД није дошло до тачке када би се могло констатовати битније погоршање и заоштравање). Политика СССР је према несврстаним земљама редовно била у заостајању.⁶¹

Приликом посете Државног секретара за послове народне одбране СФРЈ генерала армије Ивана Гошњака СССР-у дискутовало се о питању испоруке војне опреме по споразуму који је био потписан претходне године.⁶² Том приликом југословенска страна је је нагласила жељу за модернизовањем армије и куповином савремених средстава наоружања. Било је договорено да југословенска страна поднесе захтев Министарству одбране СССР о томе која средства је желела купити. На бази тога договора уследило је писмо генерала армије Гошњака Маршалу Малиновском са конкретним југословенским захтевима у погледу набавке војне опреме и наоружања. По пристанку совјетске стране допутовала је у Москву делегација на челу са генарал-потпуковником Руди Петоваром и након двомесечних преговора био је потписан споразум о испоруци војне опреме и техничкој сарадњи. Испорука

---

⁶¹ДА МСП РС, ПА, СССР,1964, Ф-203, пов.бр.431809, *Неке карактеристике спољне политике новог совјетског руководства*

⁶²Након потписивања споразума о испоруци оружја у Москви 22. новембра 1962. године настало је краткотрајно затишје. Нова делегација ЈНА пристигла је у Москву половином марта 1963. године. Том приликом њој је уручен пројекат уговора за куповину тенка Т-54Б и других средстава.

опреме по споразумима и уговорима који су били раније закључени одвијала се према динамици испоруке предвиђеној у споразумима и уговорима.

Пошто је југословенска страна престала са америчком војном помоћи (1957), председник Тито и војни естаблишмент су се окренули куповини оружја из СССР и земаља Варшавског уговора. На кратке стазе је то за Југославију било реалистично и економично решење. Међутим, то је имало далекосежне последице на развој војне индустрије и домаћу производњу тако што је проузроковало отказивање бројних истраживачких и развојних пројеката.⁶³

Током шездесетих година у Југославију су били увезени авиони, хеликоптери, тенкови, радары, подморнице и торпедни чамци за потребе ЈНА. Још је почетком 1961. почео увоз тј. били су постављени захтеви за куповину комплетних авиона, техничке помоћи и лиценце за МиГ-21. Југословенска страна се залагала и за куповину око 150 ловачко-престретајких авиона МиГ-21Ф-13 заједно са лиценцом за њихову производњу. Предвиђена је била динамика испоруке тих авиона која је почела 1962. године са пет МиГ-21Ф13. До краја 1965. године је била предвиђена набавка од укупно 40 таквих авиона. После куповине мигова у 1962. години, били су поведени преговори за куповину авиона СУ-7Б.⁶⁴

Генерал армије Иван Гошњак у својству државног секретара за одбрану упутио је 22. јануара 1964. године писмо свом совјетском колеги маршалу Родиону

---

⁶³види: PhD thesis, Amadeo Watkins, *Developmenet of the Yugoslav Militaru Industry 1918-1991*, Department of War Studies King s College, London, 1999, str. 193-194.

⁶⁴ВА, ЈНА, 1963, к. 387, ф. 1, р. бр. 2, Москва – Београд, бр. 102/ 18. април и 113/ 23. април. Дужина авиона Сухој-7Б износила је 16,6 метара, висина 5,1 метара а распон крила девет метара. Само летелица је тежила 7,6 тона док је потпуно оптерећена бомбама тежила 13 тона. Максимална брзина коју је могао да постигне овај ловац-бомбардер била је 1.200 километара на час. Од наоружања могао је да понесе четири бомбе свака од 100 до 500 килограма. Долет летелице са пуним бојевим оптерећењем од четири бомбе ФАБ-500 без подкрилних резервоара на висини од 1.000 метара био је 480 километара, а на висини од 5.000 метара 650 километара. Мотор је био јачине 6.300 kg/p а са форсажом (наглим додавањем гаса) 9.000 kg/p. У свом трупу носио је 3.500 литара горива а са још два допунска резервоара укупно 4.500 литара. Пењање на 20.000 метара висине са полетањем трајало је девет минута. За „трчање по писти одн. узлетање потребна му је била стаза од 1.300 метара док му је при слетању (са оптерећењем од 9.300 килограма) без падобрана било потребно 1.200 метара а са падобраном 900 метара до заустављања. Употребљавао се на аеродромима дужине од једног и по до два километара под пуним оптерећењем. Могао је да полеће и слеће и са земљаних писти. У депеши се истицало како је летелица једноставна за пилотирање па њоме могу управљати пилоти после 150 часова летења на МИГ-15 или другим млазним авионима. Електронска и радио средства су слична као на МИГ-21. Нишани су оспособљени за бомбардовање и ракетирање. Ресурс мотора је 150 часова а ресурс читавог авиона тренутно је био неодређен али се сматрало да ће износити око 10.000 часова.

Малиновском којим је предложио упућивање више радних група официра које би се упознале са могућностима куповине наоружања и опреме за ЈНА. Склапали би се споразуми за период од 1965. године надаље. Малиновски је на понуду одговорио 16. марта израженом спремношћу да у априлу или мају прими преговараче и тако отвори нови круг куповина.⁶⁵

Нови преговори почели су доласком делегације на челу са генерал-потпуковником Рудијем Петоваром. Савезно извршно веће је својим актом од 29. фебруара 1964. године дало сагласност за вођење преговора и закључивање новог споразума. Одговарајуће пуномоћје издато је седмог марта а овлашћивало је генерала Петовара да у име СФРЈ води преговоре, закључи и потпише са опонумоћеником друге стране споразум и сва пратећа документа о испорукама за ЈНА.⁶⁶ И друга страна изразила је спремност да преговара о војним испорукама затраживши списак чланова делегације и датум њиховог приспећа.⁶⁷

Још једна манифестација блискости две армије обележила је 1964. годину. Министар одбране маршал Родион Ј. Малиновски посетио је више установа и јединица ЈНА у времену од 27. маја до 6. јуна 1964. године. На почетку посете, Тито му је уручио орден Народног хероја а делегација је посетила Војну академију копнене војске.⁶⁸ Малиновски је показао живо занимање за рад и уређење Војне академије, упоређивао је школску праксу у две земље, посебно је обратио пажњу на кабинет за Атомско биолошко хемијску одбрану.

У даљем току посете висока војна лица из СССР-а посетила су Загреб (фабрику Раде Кончар и Институт за бродску хидродинамику), Карловац (Инжињерски

---

⁶⁵ВА, ЈНА, 1964, к. 7, ф. 1, р. бр. 1.

⁶⁶ДА МСП РС, ПА, СССР, 1964, ф. 206, кл. Војска, 46579; 413280. (Архивске јединице садрже: информацију начелника кабинета ДСНО о потреби набавки војне опреме; допис ДСНО – ДСИП; допис Комисије за координацију преговора и сусрета упућен СИВ-у; акт СИВ-а о сагласности и пуномоћје.)

⁶⁷ВА, ЈНА, 1964, к. 393, ф. 1, р. бр. 3, Москва – Београд, бр. 77/ 12. март. Из Управе за техничко снабдевање упућено је обавештење да ће делегација стићи у Москву 24. марта на челу са генералом Петоваром. (Исто, Београд – Москва, бр. 195/ 16. март.)

⁶⁸ВА, ЈНА, 1964, арх. бр. 1384, фасц. 6, р. бр. 14, стр. 1 – 8 (извештај о посети Војној академији); БОРБА, 29. мај 1964, стр. 2. Сачуван је и сумарни извештај о целокупној посети у А ВИИ, ЈНА, инв. бр. 8589, арх. ј. 288, стр. 1 – 10. Поред Малиновског у делегацији су били генерал-пуковник М. Х. Каласник заменик начелника Главне политичке управе СА, генерал-пуковник Н. П. Дагајев начелник Десете главне управе, генерал-потпуковник авијације Н. Н. Остроумов начелник управе Генералштаба за ваздухопловство, вицеадмирал В. Д. Јаковљев одговоран за морнарицу у Генералштабу, пуковник В. Тарасевич војни изасланик, још неколико официра као и супруга маршала Малиновског Раиса. (Исто, нумерисани лист са списком делегације)

школски центар), Љубљану, Блед, Крањ (фабрику Искра), Планинску бригаду у Бохињској Бели, Пулу (бродоградилште Уљаник и Морнарничко-технички школски центар), Дубровник и Котор.⁶⁹ Из сачуваног извештаја о посети може се закључити да је гостима посвећена велика пажња и да се тежило њиховом импресионирању како срдечношћу тако и показивањем најлепших крајева Југославије и одабраних војних и привредних капацитета. Посета је очекивано изазвала занимање страних представника: „Амерички војни представници су се, мада непозвани (SIC), нашли на аеродрому већ приликом доласка делегације и настојали да стекну прве утиске.“ Ипак, према извештају, западни су представници били уздржани и коректни у коментарима па је тако амерички војни изасланикavanaugh позитивно оценио посету Малиновског речима да „нико у свету не сумња да би Југославија након ове посете могла прићи једном блоку и напустити своју политику. /.../ Војни и дипломатски претставници социјалистичких и азијско афричких земаља су позитивно коментарисали посету.“⁷⁰

О свим војним објектима као и људству које су видели гости су имали само речи похвале али Малиновски није прихватио домаће теорије о радничком самоуправљању сматрајући тадашњи југословенски привредни систем само фасадом иза које се прикривала наредбодавна улога владе.⁷¹ Гости су околично понудили проширење набавки неких техничких средстава као што су ракете „Луна“, крстарице, наставни материјал из атомистике. За то време Црноморска флота предвођена крстарицом Кутузов је боравила у Сплиту и Дубровнику од 18. до 25. јуна⁷² док су крстарица Жданов и разарач Свободни из састава Балтичке флоте боравили у вишедневној посети Сплиту током септембра. Војне набавке по плану Романија са успехом су биле настављене.⁷³

У то време су уследиле промене у врху совјетског руководства које су представљале велико изненађење не само за совјетску већ и за светску јавност.

---

⁶⁹О програму посете в. допис генерала Гошњака начелнику Одељења безбедности Четврте армије, пов. бр. 485 од 14. априла 1964. (ВА, ЈНА, инв. бр. 8589, арх. ј. 288); О посети је опширно извештавала *Борба*, 30. и 31. мај; 1, 2, 3, 4, 5 и 6. јун 1964.

⁷⁰*Исто*, стр. 4.

⁷¹*Исто*, 6 – 7.

⁷²ВА, ЈНА, инв. бр. 8589, арх. ј. 303.

⁷³Ненад Ж. Петровић, *Војна сарадња Југославије са Совјетским Савезом 1953-1954*, (рукопис тренутно у штампи), стр.260.

Новопостављени амерички амбасадор у Београду Елбрик је изнео оцену америчке владе о променама у Москви. Према мишљењу Вашингтона код уклањања Хрушчова се није радило о изолованом разлогу већ о стицају више околности. Према америчком виђењу, Хрушчов је покушао да изради вишегодишњи план привредног развитака са главном оријентацијом на већу производњу потрошних добара и подизање животног стандарда. При том је полазио од чињенице да је одмбрамбена снага СССР била задовољавајућа и да је тешка индустрија била довољно развијена. Његове мере су водиле далекосежним мерама децентрализације у привреди. Таква оријентација је забрињавала совјетске војне руководиоце и изазивала страх од нуклеарне и ракетне инфериорности и смањења конвенционалних снага. У исто време међународни положај СССР је постајао све тежи. Пекинг се понашао са више непријатељства према Москви него према Западном свету. Совјетски председник Хрушчов се нашао крајем септембра у борби на два фронта у комунистичким свету: на једној страни против отвореног кинеског изазова, а на другој за задржавање контроле у земљама Источне Европе. Совјетско-кинески сукоб се компликовао чињеницом да је Кина успела да овлада атомском бомбом и без совјетске помоћи. По оцени Вашингтона враћање на стаљинизам је било незамисливо. Изгледало је да је једна ера била завршена у Москви и да је почињала друга. Према оцени америчке владе све је упућивало на чињеницу да није било радикалних промена у политици СССР.

У Вашингтону су веровали да је ново совјетско руководство наставило политику совјетске владе под Хрушчовим: генерална линија је била усвојена на 20. и 21. Конгресу, борба против култа личности, мирољубива коегзистенција. Вашингтон је стекао утисак кроз анализу совјетске штампе да је совјетска јавност била прилично незаинтересована за све промене. Све је изгледало као да смењивање Хрушчова није значило и смењивање већег броја најистакнутијих личности. По виђењу Американца чак ни војска није у овом случају играла неку одлучујућу улогу. По њима реални интереси Совјетске државе и народа су ограничавали могућности већих промена у политици. Промене у влади су можда само отварале нову могућност за покушаје у правцу решавања совјетско-кинеског сукоба. Сами Американци су сматрали да Југославија није живела од хладног рата и да би она

свако побољшање односа између СССР и Кине поздравила под условом да се то догоди без напуштања основних принципа тадашње политике и да не иде на штету трећих земаља. Како истичу Американци, чињеница је била да је ново совјетско руководство одмах дало изјаве о континуитету политике не само владама социјалистичких земаља, већ и владама западних и неангажованих држава. Американце је посебно занимало како ће се ова промена на врху СССР одразити на југословенско-совјетске односе.⁷⁴

У овом периоду у совјетској штампи Југославија је третирана као и раније. Настављено је објављивање разних информација кроз третирање Југославије као социјалистичке земље. У совјетској штампи је шири публицитет био дат прослави ослобођења Београда а посебно удесу совјетске делегације (погибија целокупне совјетске делегације која је требало да присуствује прослави 20-годишњице ослобођења Београда на челу са маршалом Сергејем Бирјузовом и генералом Владимиром Ивановичем Ждановим) и саучешћу и пријатељству које је југословенска јавност у вези са тим испољавала. У билатералним односима (размена делегација, економски преговори), совјетска страна је наставила са позитивним курсом и третманом Југославије. Будућа совјетска политика према Југославији је зависила првенствено од тога у којој мери је ново совјетско руководство наставило са тадашњим курсом. Југословенска страна је била заинтересована за пријатељску сарадњу са СССР-ом на принципима поштовања узајамних односа и равноправности. Југославија је подвукла заједнички интерес обе земље у одбрани мира и подстицању прогреса у свету.⁷⁵

Из незваничних разговора са високим совјетским војним представницима који су због прославе ослобођења Београда и удеса совјетског авиона на Авали боравили у Београду дошло се до закључка да нове совјетске вође Брежњев и Косигин нису имали намеру да битније мењају курс совјетске спољне политике. Пошто основу совјетско-кинеског сукоба нису чиниле идеолошке него политичке и националне

---

⁷⁴АЈ, КРР , I-5-b/SAD, *Забелешка о разговору заменика државног секретара М. Никезића са америчким амбасадором Елбриком у ДСИП 19.10. 1964.*

⁷⁵ДА МСП РС, ПА, СССР, 1964, Ф-205, пов.бр.451685, *Смењивање Хрушчова и став према Југославији*

несугласице сматрало се да је евентуално попуштање затегнутих билатералних односа било само привремено.⁷⁶

Совјетска страна је образлагала Хрушчовљево смену његовим поодмаклим годинама и нарушеним здравственим стањем. Међутим, прави узрок се састојао у чињеници да је Хрушчов престао да показује осећање мере које је било потребно руководиоцу. Хрушчов је уствари престао да поштује принцип колективног руковођења, показивао је тенденције диктатора као у доба култа личности.

Југословенска страна је била прилично изненађења сменом председника Хрушчова а у исто време и затечена. Југославија се никако није слагала са начином на који је смењен совјетски председник. Према Титовим наводима на основу многих коментара из иностранства могло се закључити да је Хрушчовљева смена значила уствари победу Кине која је тражила његову главу, што је совјетска страна упорно негирала.

Позитивна реакција званичног Пекинга поводом смене Хрушчова и најава сусрета совјетског и кинеског руководства током прославе Октобарске револуције у Москви је изазвала неспокојство у САД и подстакла је страховање од могућности обнове савезничких односа између СССР и НР Кине.⁷⁷

---

⁷⁶ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр.167-170.

⁷⁷ ДА МСП РС, ПА, СССР, 1964, Ф-205, пов.бр.451685, *Смењивање Хрушчова и став према Југославији*

2. ПРЕЛАМАЊЕ ВИЈЕТНАМСКЕ КРИЗЕ НА ЈУГОСЛОВЕНСКО-АМЕРИЧКЕ ОДНОСЕ

2.1. Неке карактеристике међународне ситуације у 1965. години

Током читаве 1965. године у међународним односима је долазило до примене политике силе, притиска и оружане интервенције у појединим областима света (Вијетнам, Доминиканска Република) што је имало директан утицај на погоршање међународних односа. Долазило је до застоја у преговарању и решавању међународних проблема. Основни узроци сукоба су лежали у супротстављању империјализма у првом реду америчког, тежњама новоослобођених земаља и земаља у развоју за економском и политичком еманципацијом. Хегемонистичке амбиције Кине су допринеле заоштравању односа у неуралгичним зонама и тиме објективно подстакле агресивну политику САД у тим областима. Односи САД-СССР запали су у кризу првенствено због рата у Вијетнаму и уопште агресивног курса америчке политике на једној и кинеског екстремизма на другој страни. Ипак је међусобна заинтересованост за избегавањем директне конфронтације и даље деловала у правцу одржања контаката и извесних елемената узајамног разумевања па и сарадње у неким питањима. У политици САД се и даље манифестовала тенденција да се упоредо са интересом за одржање коегзистенције са СССР и европским социјалистичким земљама иступа агресивно и са ослоном на силу у регионима Латинске Америке, Азије и Африке. САД су настојале да искористе сукоб између Кине и СССР, као и читав комплекс нерешених проблема у односима међу новоослобођеним земљама за јачање сопствених позиција и утицаја. Употреба силе довела је до осетне морално-политичке компромитације америчке политике. Услед америчке агресије у Вијетнаму, појачане антисовјетске кампање од стране Кине, социјалистичке земље у првом реду СССР нашле су се у сложеној ситуацији. Зато је СССР унутар социјалистичког света предузимао кораке који су требало да доведу до усклађивања гледишта како би се смањиле разлике о неким најбитнијим питањима и отворио пут заједничкој акцији против америчке агресије у Вијетнаму. У том циљу се СССР дуго постављао помирљиво према Кини. СССР је разматрао и могућност одржавања конференције социјалистичких земаља која би се бавила

питањем Вијетнама. У позитивне резултате политике несврставања убрајао се неуспех Кине да наметне своје концепције и платформу планираној афро-азијској конференцији, што је представљало озбиљну претњу независној политици афро-азијских земаља. То је био показатељ да је опредељеност већине афричких и азијских земаља за принципе политике несврставања био трајнији фактор који је могао да на битним питањима борбе за мир и нове међународне односе делује у правцу побољшања међународне ситуације.⁷⁸

2.2 Вијетнам, Велике силе и Југославија

Америчко војно ангажовање у Вијетнаму је датирало из времена француског повлачења из некадашње Индокине. Споразумом у Женеви 1954. године Француска је признала независност својим дотадашњим колонијама између осталих и Вијетнаму. У духу Женевског споразума Вијетнам је био привремено подељен на два дела: Северни ДР Вијетнам (седиште Ханој) и Јужни Вијетнам Република Вијетнам (седиште Сајгон). Северни Вијетнам је био под влашћу комуниста на челу са Хо Ши Мином и уживао је директну подршку Кине и СССР, док је влада Јужног Вијетнама штитила интересе земљопоседника и власника крупног капитала и у томе је имала подршку САД. Различити политички интереси две вијетнамске владе су довели до ескалације грађанског рата на простору Јужног Вијетнама. „Један од њих је био и одбијање владе Јужног Вијетнама да испуни један од главних услова Женевског споразума одредбу о обавезном расписивању избора у тој држави у року од две године. То је било време када је у америчкој спољној политици преовладала доктрина „теорије домина“ која се сводила на чињеницу да би победа комунизма у било којој земљи Југоисточне Азије имала за последицу потпадање и других земаља под комунистичку власт и утицај попут домина. Сходно тој теорији код Американца је постојао страх да би губитак Јужног Вијетнама могао значити губитак Југоисточне Азије. Зато су Американци настојали да у почетку економски вежу за себе Јужни Вијетнам тако што су му у периоду 1954-1965. година пружили помоћ у износу од преко 2 милијарде долара.“

---

⁷⁸ДА МСП РС, ПА, 1965, Ф-2, билтен бр.11, стр. пов .бр.95, *Неке карактеристике међународне ситуације у 1965. години*

Америчко присуство у Вијетнаму је било видно још у време Ајзенхауерове администрације а после и у време Кенедија. Први судар две земље се догодио још августа месеца 1964. године када је уследио наводни напад Северног Вијетнама на амерички разарач „Мадокс“ који је за последицу имао америчку одмазду у Северном Вијетнаму, коју је амерички Сенат једногласно подржао тзв. Резолуцијом о Тонкиншком заливу (7.августа 1964 године). Та резолуција је била искоришћена као оправдање за казнене ваздушне нападе који су били изведени неколико месеци раније.„Овом резолуцијом је председник Џонсон добио одрешене руке да предузме све потребне мере против оружаних напада на САД. Вијетнам се тумачио као нови тест за америчке војне снаге, тест који се морао положити како се ослободилачки ратови не би проширили свуда па и на западну хемисферу“.⁷⁹

Чињеница да се амерички ратни брод налазио у водама близу Северног Вијетнама и то са великом шпијунском опремом је значила америчко војно ангажовање. Према каснијим историјским и историографским надмудривањима је остало нејасно да ли се тај инцидент уопште и догодио. Међутим, то је био типичан догађај за чије тумачење тачни подаци нису ни били потребни.

У Москви је тај догађај оцењен као акт агресије, бременил опасношћу која је могла да прерасте у широки ратни конфликт. Војни бродови седме америчке флоте предузели су незаконито патролирање обалом ДР Вијетнама и испровоцирали су оружани сукоб са патролним бродом ДР Вијетнама. Затим су са истурених носача авиона узлетели авиони који су петог августа у току неколико часова бомбардовали насељена места и обалне објекте ДР Вијетнама. По Совјетима све наведено је указивало да су САД сносиле одговорност за избијање сукоба у Тонкиншком заливу. Још једном су потврдили да је главни извор опасних жаришта затегнутости у савременом свету био амерички империјализам. Америчка влада је настојала да овај чин агресије представи као самоодбрану. Оружана акција у Тонкиншком заливу се није могла одвојити од политике коју су дуго времена спроводиле САД у Југоисточној Азији. Совјети су тврдили да су САД глумиле међународног жандарма. Грубо нарушавајући Повељу ОУН, САД нису поштовале Женевске

---

⁷⁹Хенри Кисинџер, *Дипломатија II*, Београд, 1999, стр.586, Дубравка Стојановић, *Рађање Глобалног света 1880-2015*, Београд, 2105, стр. 297-298.

међународне споразуме из 1954. и 1962. године. Совјети су наставили своју политику мира и подржавали су суверенитет независних држава. СССР је осудио америчку агресију и упозорио је САД да су акције које су оне предузимале могле довести до ратног конфликта са свим опасним последицама. Председник совјетске владе Хрушчов је у вези са догађајима у Тонкинском заливу одлучно упозорио све оне који су се мешали у унутрашње ствари других земаља да се одрекну политике „међународног разбојништва и права песнице“. Совјетска влада је чак и у Савету безбедности устала у одбрану и заштиту ДР Вијетнама. Совјети су сматрали да су агресивни кругови САД рачунали на то да политика забијања клинова међу земљама, уношење расцепа међу прогресивним снагама олакшава остварење империјалистичких планова. Држање пекиншких руководилаца у току догађаја у Тонкинском заливу је допринело продубљивању расцепа прогресивних снага света.⁸⁰

Међутим, амерички председник Линдон Џонсон је отишао корак даље и директно укључио америчку војску у рат у Вијетнаму.

Због агресије Северно-вијетнамске војске на Јужни Вијетнам, 7. фебруара 1965. године је наредио напад америчких бомбардера на ДР Вијетнам. Џонсон је као непосредан повод за ову акцију навео напад снага Вијетконга на америчку ваздухопловну базу Плеик. Том приликом су снаге Вијетконга убиле осам и раниле 126 америчких војника. Већ је 8. марта уследило искрцавање америчких трупа и почели су стизати први контингенти маринаца чији је задатак био заштита авио-база.

Убрзо је уследила акција систематског тешког бомбардовања Северног Вијетнама која је названа „непрекидна грмаљавина“ (Rolling thunder). Та акција је спроведена у периоду од 1965. до 1968. године. Њен циљ је био да Северни Вијетнам примора на престанак подстицања рата у Јужном Вијетнаму и на прихватање постојања независног Јужног Вијетнама. Пошто је тај покушај пропао, америчке борбене јединице су до јула 1965. године биле потпуно укључене у борбу. Њихово

---

⁸⁰ДА МСП РС, ПА, СССР, 1964, Ф-203, пов.бр.437382, *Информација совјетске владе о догађајима у Тонкинском заливу*

присуство је временом бивало све веће тако да је број до почетка 1969. достигао цифру од 543.000 људи.⁸¹

И сам амерички председник Џонсон поводом рата у Вијетнаму покушао да објасни америчке циљеве : „*Ми не покушавамо да збришемо Северни Вијетнам. Не покушавамо да променимо њихову власт нити да успоставимо трајне базе у Јужном Вијетнаму... Ми смо овде зато да покушамо да натерамо северновијетнамске комунисте да престану да пуцају у своје суседе... да покажемо да герилски рат који једна земља подстиче против друге, никада не може да успе... Ми морамо да наставимо све док комунисти из Северног Вијетнама не схвате да је цена агресије сувише висока и не пристану на мирољубиво решење, или не одустану од борбе.*“⁸²

Таква америчка политика у Вијетнаму је била оштро критикована. Према мишљењима критичара Америка се пренапрегла, док је спровођење политике обуздавања уништило сваку рационалну равнотежу између националних циљева и ресурса потребних за њихово остварење. Америчка спољна политика посебно у Вијетнаму је у почетку уживала општу подршку да би се временом претворила у етичку осуду читаве америчке спољне политике па и критику самог америчког друштва. Под притиском јавности председник Џонсон је очајнички покушавао да оконча рат. САД су биле спремне да зауставе све нападе из ваздуха и са мора на Северни Вијетнам у замену за продуктивне разговоре. Ова формула је представљала једну од одлучујућих прекретница у рату. Америка је понудила обуставу војне акције против Северног Вијетнама што је представљало конкретну обавезу у замену за продуктивне разговоре под условом да Ханој не злоупотреби прекид бомбардовања. Како је време пролазило теорија домина, основна претпоставка безбедности на којој се базирала одбрана Вијетнама је била напуштена. Чак је и Ханс Моргентау дојен америчких идеолога националног интереса критиковао америчку политику у Вијетнаму. Да би зауставио плиму напада уперену против политике у Вијетнаму и сам председник Џонсон је лагано мењао своју преговарачку позицију од обећања о прекиду бомбардовања пре

---

⁸¹Џон Миршајмер, *Трагедија политике Великих сила*, Београд, 2009, стр. 147.

⁸²Хенри Кисинџер, *Дипломатија II*, Београд, 1999, стр.586-589, Дубравка Стојановић, *Рађање Глобалног света 1880-2015*, Београд, 2015, стр. 298.

отпочињања преговора све до пристајања да противници Фронта националног ослобођења учествују у преговорима као политички ентитет. У САД се водила „национална дискусија између два дијаметрално супротна става тј. инсистирања на победи за коју није постојала стратегија и инсистирања на повлачењу за које није постојала политика.“⁸³

Очигледно је било да је америчко ангажовање у Вијетнаму било ограничено на такав циљ којим није требало изазвати кинеску интервенцију док је Северном Вијетнаму требало показати немогућност заузимања Јужног Вијетнама.

Главни циљ америчког ангажовања у Вијетнаму се сводио на победу над Фронтом националног ослобођења. Америчке снаге су имале задатак да покажу и докажу беспредметност партизанског рата и ослободилачке борбе малих народа, као и да победом над вијетнамским ослободилачким покретом онемогуће акције и дејстава свих других ослободилачких покрета.⁸⁴

Током захуктавања тока Вијетнамског рата југословенски председник Тито је у преписци са америчким председником Џонсоном изразио бојазан због америчког бомбардовања територије ДР Вијетнама као и због могућности проширења рата. Југословенска страна је сматрала да је предузимање војних акција против Вијетнама било веома опасно и да је могло довести до озбиљног проширења сукоба са недогледним последицама. Југословенски народи су делили мишљење изражено на Каирској конференцији несврстаних земаља које су сматрале да је требало спречити проширење сукоба приступањем преговорима.

У одговору председнику Титу, председник Џонсон је истакао да су америчке акције била вршене на захтев и као помоћ влади Републике Вијетнама. Да су биле усмерене на супротстављање споља подстрекиваној и подржаваној побуни у Јужном Вијетнаму. Америчке операције су биле усмеране северно од 17 паралеле у заједници са операцијама вијетнамских оружаних снага. Американци су обећали да ће у случају да Ханол престане са својом агресијом против Јужног Вијетнама, доћи у могућности да повуку своје војне снаге које су биле у Вијетнаму. И САД су желеле мирољубив исход те отежане ситуације. Међутим, Северни Вијетнам је

---

⁸³ Х. Кисинџер, *Дипломатија II*, Београд, 1999. стр. 586.

⁸⁴ Л. Б. Џонсон, *Мемоари 1963-1969*, Загреб, 1974, стр. 350.

годинама обезбеђивао основно наоружање, снабдевао, обучавао кадрове и давао директиве Вијетконгу. Агресија Ханоја против јужног Вијетнама је била основни узрок тадашње опасне ситуације.

У склопу многих ставова и иницијатива у вези са ситуацијом у Вијетнаму, порука председника Тита упућена Џонсону је одјекнула у светској штампи. Порука је била оцењена као озбиљно упозорење на опасности које су могле проистећи из вијетнамског конфликта, посебно због америчке политике. Чак су и сви централни амерички листови као и неки провинцијски, телевизија и радио пренели Титову поруку што раније није био случај.⁸⁵

Бомбардовање Северног Вијетнама 8. фебруара 1965. године је изазвало оштре и осуђујуће реакције од стране југословенских власти. Критике америчке спољне политике су пласиране преко свих медија (радио, штампа, телевизија). Београдски студенти су отпочели са серијама митинга на којима су осуђивали америчке нападе на ДР Вијетнам и изражавали солидарност и подршку са народима ДР Вијетнама у њиховој борби за независност. Негативно писање југословенске штампе против америчке политике силе у ДР Вијетнаму се нашло на удару и осуди од стране америчке амбасаде у Београду.⁸⁶

Иако су званичници из Београда опрезно и бојажљиво реаговали на америчко бомбардовање Вијетнама ипак су били спремни да се придржавају својих спољнополитичких постулата за које су се залагали на самитима и министарским конференцијама несврстаних. У склопу тих догађања Тито је видео могућност за јачање међународне позиције Југославије као и за извлачење покрета несврстаности из кризе. Из тог разлога је Југославија упутила позив шефовима 23 несврстане земље за одржавање заједничког састанка у Београду у виду Конференције амбасадора несврстаних земаља. Одбијање америчке владе да прихвати да је Фронт националног ослобођења представљао легитимног представника великог дела вијетнамског народа и неспремност САД да осуди владу у Сајгону због вишегодишњег одлагања избора у Вијетнаму су у Београду

---

⁸⁵АЈ, КРР, I-1/-1101, *Писмо председника Тита Џонсону и његов одговор председнику Титу*. 13.03.1965.

⁸⁶Радина Вучетић, *Кока-кола социјализам*, Београд, 2012, стр. 69-70.

били схваћени као нераздвојив део агресивне међународне стратегије коју је Џонсон прокламовао одмах након инаугурације за председника.

„За то време председник Тито је у Београду сазвао током марта месеца (15.03.1965.) конференцију амбасадора несврстаних земаља. Југославија је као један од иницијатора одмах изнела нацрт текста у виду Апела за решење вијетнамске кризе који је требало да усвоје присутне несврстане земље. Тај нацрт је подразумевао тражење мирољубивог решења путем преговора у духу Женевске конференције али је садржао и формулације којима се осуђивала америчка агресије те је с тога била усвојена формулација у виду осуде стране интервенције. На тај начин се формулација могла тумачити и као осуда америчке интервенције у Вијетнаму, али и као осуда интервенције регуларних Северновијетнамских војних јединица на територију Јужног Вијетнама. Из разлога што у тексту није било конкретне осуде Сједињених држава, Куба и Мали су одбили да га потпишу. Тај документ несврстаних је касније назван у дипломатској преписци Апел 17 несврстаних. Апел је привукао пажњу светске јавности и омогућио је посебно Југославији да афирмише своје спољнополитичке ставове и да се наметне као релевантан актер креирања светске политике. Кина, влада Северног Вијетнама и представници Фронта националног ослобођења Јужног Вијетнама су оштро критиковали тај документ јер у њему није била осуђена америчка агресија. Влада Јужног Вијетнама је одбацила Апел јер није желела никакве преговоре са побуњеницима Фронта националног ослобођења. За разлику од њих Источноевропске земље су махом Апел прихватиле позитивно.

Чим је био уручен америчкој влади, Апел је изгубио на актуелности и тумачен је искључиво као дипломатски потез Југославије који није довољно водио рачуна о драматичној ситуацији са којом се суочавало становништво Северног Вијетнама. Из наведеног разлога су Кина и Ханој оптужили Југославију за проамеричке ставове“.⁸⁷

Откад су САД ушле у отворени рат у Вијетнаму, СССР се нашао у положају да са једне стране буде увучен у одмеравање престижа а са друге ако до преговора дође буде доведен у положај силе која није могла да даје правац преговорима. Совјетске

---

⁸⁷ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр. 181-184.

војне демонстрације на паради, истицање првенства у борби против империјализма, оштре Косигинове речи на адресу САД првенствено су биле израз совјетског настојања да као главни такмац САД не изгуби у престижу. С друге стране иступања Громика у УН и Врховном совјету, као и разговори совјетских руководилаца са западним државницима (Хариман, Стјуарт, Менсфилд) нису указивали да би СССР ишао на озбиљно заоштравање или конфронтацију. У односу на Кину, СССР је био у нешто повољнијем положају. Кина је настојала да компромитује СССР да не пружа помоћ Вијетнаму и једно време је имала успеха у томе. Међутим, упорним разобличавањем кинеског одбијања трипартитног састанка, ометања транспорта совјетског војног материјала преко кинеске територије, совјетско руководство је успело да побољша своју позицију преко ширег сагледавања кинеског дволичног држања. Само вијетнамско руководство је било подељено између совјетских и кинеских политичких утицаја и није давало СССР и другим источноевропским земљама шире могућности за заузимање одлучнијег и ефикаснијег става и поред изричите подршке позицијама ДР Вијетнам и ФНО и слања ратног материјала у вредности од 550 милиона рубаља. Међутим, совјетска влада је на плану тражења политичког решења остала пасивна и блокирана кинеским и вијетнамским ставовима. Због крутих ставова Ханџа изостале су и иницијативе СССР у погледу сазивања нове Женевске конференције. Рат у Вијетнаму је покренуо и нека суштинска питања, између осталог је била доведена у питање солидарност у одбрани једне социјалистичке земље што је за престиж и утицај СССР као прве и најјаче социјалистичке земље било веома осетљиво питање.⁸⁸

Совјетски политичари међу којима је био и Косигин су сугерисали да би Југословени могли да буду активнији и одлучнији у подршци Вијетнаму. Југословенска страна се осетила прозваном и питала се како су Совјети дошли до таквог закључка када је чињеница да је Југославија активно и на разне начине (штампом, званичним изјавама, политичким и дипломатским иницијативама) сасвим јасно и јавно осуђивала америчке агресивне реакције, подржавала борбу

---

⁸⁸ДА МСП РС, ПА, САД, 1965, Ф-1, бр.446512, *Рат у Вијетнаму*

вијетнамског народа и залагала се да се преговорима, мирољубивим средствима обезбеди вијетнамском народу слобода и независност.⁸⁹

Веома брзо након тога већ у другој половини фебруара месеца појавиле су се индиције за пут совјетске партијско-државне делегације на челу са Косигином у Вијетнам и Кореју. Најпре је иницијатива за посете Вијетнаму и Кореји уследила са совјетске стране. Совјетски интерес за посету је био очигледан и сводио се на разбијање монополног утицаја Кине на политику тих земаља, јачање сопственог утицаја на међународни развој у том подручју, посебно у Вијетнаму. Кинези су имали најмање интереса за нормалан развој односа и јачање совјетског утицаја, као и независности азијских социјалистичких земаља. Посета Вијетнаму се одвијала под посебним условима америчког бомбардовања северно-вијетнамске територије. Совјетска делегација је требало да делује у прилог политичког решења.⁹⁰

Совјети су исказали забринутост поводом агресивних акција САД у Вијетнаму и настојали су радити на сузбијању војног конфликта из страха да се ратни пожар не прошири на Индокину и шире. Веровали су да су и сами Американци били свесни да се решење кризе у Вијетнаму није могло тражити војним путем већ искључиво политичким средствима. Совјети су поздравили југословенску иницијативу за колективним иступањем против америчке интервенције.⁹¹

Совјетска страна је настојала да упозна југословенског председника Тита са садржајем разговора који су вођени између совјетске владе и владе НР Кине о могућем заједничком иступању социјалистичких земаља у вези са догађајима у Вијетнаму. Том приликом је нагласила важност заједничке изјаве две социјалистичке земље која би значила јак ударац агресивним поступцима САД. Таква изјава је требало да покаже да би приликом напада на једну социјалистичку земљу империјалисти морали рачунати са јединственим реаговањем читавог социјалистичког лагера. Приликом посете Вијетнаму, совјетском премијеру Косигину је упућен захтев за хитном војном помоћи из СССР, која би се састојала од противавионских пројектила и совјетских специјалиста који би били послати у

---

⁸⁹ДА МСП РС, ПА, СССР, 1965, Ф-159, бр.46741, Телеграм из Москве од 20.02.1965.

⁹⁰ДА МСП РС, ПА, СССР, 1965, Ф-158, бр. 47298, Телеграм из Москве од 23.02.1965.

⁹¹ДА МСП РС, ПА, СССР, 1965, Ф-158, бр.47543, Забелешка о разговору М. Павићевића са совјетским амбасадором А. Пузановим од 01.03.1965..

Вијетнам да раде на обуци Вијетнамаца да њиме рукују. Помоћ је требало да буде послата авионима који би летели преко кинеске територије. Пошто Кинези нису дали сагласност за прелет совјетских авиона, затражена је сагласност за транспорт оружја сувоземним путем. Због таквог кинеског става совјетска помоћ је била у великом закашњењу с обзиром да је транспортована возом. Председник Тито је сматрао да је дугорочни циљ кинеске политике био изазивање заоштравања односа са САД на рачун Совјетског Савеза. Совјетски амбасадор Пузанов се интересовао за резултате састанка амбасадора неврстаних земаља у Београду који су били окупљени ради израде нацрта апела у вези ситуације око Вијетнама. Председник Тито је изразио незадовољство том конференцијом због става Индије која није желела никоме да се замери нити да осуди ни једну страну иако је био у току прави рат који су Американци водили против Вијетнама.⁹²

Југословенска страна је констатовала да је СССР у складу са дешавањима у Југоисточној Азији желео своје присуство на том простору али без директне конфронтације са САД на подручју Вијетнама. Суздржаност Совјета према Американцима у Вијетнаму је била више политичког него војног карактера и резултирала је у првом реду из унутрашњих потешкоћа. Све упућује да је совјетско устручавање око Вијетнама више било изазвано политичким разлозима а не војном слабошћу. Кинези су спречавали слање оружане помоћи Вијетнаму преко своје територије јер нису желели да дају повода Американцима да изврше ваздушне нападе по војним ешалонима и да ударе на кинеске индустријске центре, и да униште атомски реактор. Снабдевање поморским путем изазивало је потешкоће међу којима је била и опасност од директног сукоба са Американцима што би имало за последицу директну конфронтацију са њима тј. директан оружани сукоб што је СССР настојао да избегне. Изгледало је да је СССР губио иницијативе на међународном плану чему је у великој мери допринело смењивање Хрушчова које је уједно одиграло негативну улогу и нанело ударац престижу СССР. Хрушчовљева теза о коегзистенцији, о опасности од новог рата, била је превазиђена и донекле одбачена. Главном окосницом совјетске спољне политике сматрала се борба против

---

⁹²ДА МСП РС, ПА, СССР, 1965, Ф-158, бр.446077, *Забелешка о разговору председника Тита са совјетским амбасадором Пузановим од 15.03.1965.*

империјализма и став према империјализму као главном и једином носиоцу хладноратовских тенденција и заостравања у свету. Југословенска влада је сматрала да се борба за мир везивала за борбу против империјализма. Социјализам се конфронтирао империјализму. Смењивање Хрушчова је значило уступак Кинезима. Поларизација снага на снаге мира и снаге изазивања се одвијала у време Хрушчова и ишла је у корист СССР јер је низ новоослобођених земаља објективно био на страни СССР и подржавао његову политику. Глобални однос снага се полако померао у корист снага мира односно у корист Совјетског Савеза. Сад је дефинитивни фактор поремећаја снага била Кина која је јачала снаге рата. Југословенска влада је закључила да је утицај СССР опадао и да су снаге мира дошле у неповољнији положај као и да су напредни и прогресивни покрети били подвргнути већем притиску.⁹³

Упоредо са Вијетнамом САД су се определиле и за оружану интервенцију у Доминиканској републици сматрајући да је то био једини начин да на власти одрже проамерички оријентисану војну хунту. Та интервенција је све више уверавала власти у Београду да је Џонсон све брже напуштао Кенедијеву политику. Прокламовао је нову доктрину о неопходности слања америчких трупа у све земље Латинске Америке које су биле угрожене комунистичком опасношћу (теорија домина). Таква америчка политика је просто „гурала“ Југославију да у свему подржава совјетске ставове а осуђује америчку политику као агресорску и империјалистичку.⁹⁴

Америчке акције у Конгу, Вијетнаму и Доминиканској републици су указивале да се радило о политици примене „силе и мешања у унутрашње послове других земаља“.⁹⁵

Бивши амерички амбасадор у Београду Џ. Кенан је био уверен да је америчка администрација имала погрешан курс у спољној политици. Њега није толико забрињавала ситуација у Доминиканској Републици колико су га бринуле развој и

---

⁹³ДА МСП РС, ПА, СФРЈ, 1965, Ф-157, бр.413440, *Записник са Колегијума амбасаде СФРЈ у Москви од 31.03.1965.*

⁹⁴ДА МСП РС, ПА, СФРЈ, 1965, Ф-157, бр.413440, *Записник са Колегијума амбасаде СФРЈ у Москви од 31.03.1965.*

⁹⁵ДА МСП РС, ПА, САД, 1965, Ф-149, бр. 415159, *Забелешка о разговорима Милана Булајића и Ерика Кошера од 04.05.1965. године*

последнице ситуације у Вијетнаму које су могле довести у питање америчко-совјетске односе који су представљали основ мира у свету. Кенан је нагласио да су многи угледни Американци, академици, омладина били незадовољни и све више су се супротстављали таквој Џонсоновој политици.⁹⁶

Узроке промена спољне америчке политике, Кенан је тражио у недостатку познавања међународних односа од стране председника Џонсона. Кенан је тврдио да се из било каквих озбиљних преговора о Вијетнаму није могао искључити Вијетконг. Сматрао је погрешном оријентацију Вашингтона на преговоре са Ханојем и Пекингом. И поред такве оцене америчке спољне политике Кенан је саветовао стрпљење. То је образлагао унутрашњом кризом у којој су се налазиле САД.⁹⁷

Средином 1965. године Кенан је посетио Југославију и састао се том приликом са југословенским председником Титом. Бивши амбасадор у СФРЈ је тврдио да се многи ни у самој Америци нису слагали са политиком САД тј. да се и у самој Америци критиковала Џонсонова политика. Чак је дошло и до кризе јавног мњења у САД. Јавно мњење и штампа су критиковали начин на који је САД спроводила спољну политику. Председник СФРЈ Тито је сматрао да су на Далеком истоку САД водиле неправилну политику и да су на тај начин давале Кинезима могућност да учврсте своје позиције. Председник СФРЈ је сматрао да је било потребно водити много суптилнију политику. У погледу билатералних односа Тито је очекивао заостравање са америчке стране. Тито је испитивао разлоге настављања америчког бомбардовање Вијетнама с обзиром да је цео свет био против такве америчке политике. Кенан је главним кривцем за наставак вођења лоше политике у Вијетнаму сматрао председника Џонсона и његово лично руковођење америчком политиком на веома брзоплет начин.⁹⁸

Амерички председник Џонсон је у Титу видео потенцијалног посредника који је могао да премости јаз према СССР и блоку несврстаних земаља. Зато је Југославија морала уобличити своју међународну стратегију у условима када се очекивало

---

⁹⁶ДА МСП РС, ПА, САД, 1965, Ф-149, бр.18968, *Забелешка о разговору Кенан-Никезић*

⁹⁷АЈ, КРР, I-3-a/SAD, *Забелешка о разговору М. Никезића са Џ. Кенаном бившим америчким амбасадором у СФРЈ, 31.05.1965.*

⁹⁸АЈ, КРР, I-3-a/SAD, *Забелешка о посети Џ. Кенана Југославији и разговор са председником Титом, 01.06.1965.*

повећано америчко ангажовање у Вијетнаму. Таквом стратегијом Југославија је морала створити баланс између између југословенског интереса да сачува свој углед у покрету несврстаних у односу на земље варшавског лагера али и да истовремено сачува постојећу сарадњу са САД.

У овом периоду развој југословенско-америчких односа се заснивао на обостраном дугорочном интересу као трајном елементу политике једне и друге земље. Југославија је представљала за САД „мост“ у политици према Источној Европи. Југославија је представљала пример својим развојем на путу децентрализације и демократизације, била је земља са растућом улогом и утицајем међу несврстаним земаљама, држава чије су оцене о кретањима у социјалистичком и несврстаном свету могле бити од интереса за САД. За разлику од САД основни елемент југословенског интереса лежао је у чињеници да су САД биле једна од главних светских сила и да су добри односи са њом објективно учвршћивали и јачали међународни положај Југославије а тиме и њен углед и утицај код других земаља, како социјалистичких, тако западних и несврстаних. Развијањем односа са САД био је везан интерес Југославије за сталну и јачу афирмацију политике мирољубиве коегзистенције. Уз развијање односа са САД били су везани и југословенски посебни интереси за сарадњу на разним пољима, нарочито на економском и финансијском. Билатерални односи су зависили од општег кретања на међународном плану и од јачег или слабијег испољавања негативних елемената у америчкој спољној политици што је дозвољавало ширу сарадњу или је сужавало могућност за њу. Резултанта деловања свих ових фактора су биле повремене осцилације које су се задржавале у оквирима чије су границе одређивали дугорочни интереси једне или друге земље.⁹⁹

У јеку вијетнамске кризе уследила је посета специјалног изасланика америчког председника Џонсона, амбасадора Аверела Харимана Југославији које је била реализована крајем јула 1965. Американци су очекивали да би та посета могла допринети разматрању југословенског посредовања у спору око Вијетнама у циљу изналажења решења кризе.

---

⁹⁹ДА МСП РС, 1965, ПА, САД, Ф-1, стр.пов. 6, билтен бр.1, *Односи Југославије и САД*

Одмах по доласку у Београд специјални амерички изасланик амбасадор Хариман се сусрео 27.јула са југословенским министром иностраних послова Марком Никезићем коме је предао Меморандум америчке владе у вези са начинима за разрешење вијетнамске кризе.

Амбасадор Хариман је укратко изнео америчку верзију развоја догађаја у Вијетнаму и закључио је да је Северни Вијетнам био одговоран за проширење сукоба као и да је америчка ескалација била само одговор на ескалацију Северног Вијетнама. Бомбардовање Северног Вијетнама је имало два циља: да отежа снабдевање са Севера и да тиме стави до знања Северном Вијетнаму да се употребом силе није могао постићи циљ. Према Хариману САД су поштовале принципе Женевског споразума из 1954. и прихватале су и плебисцит и уједињење али не под притиском силе. Без обзира на подршку Северном Вијетнаму Американци су Југославију и даље сматрали пријатељском земљом и настојали да очувају добре билатералне односе са њом. Југословенска влада је сматрала да је неопходном обуставу америчког бомбардовања Вијетнама и признавање Фронта ослобођења. САД су очекивале да ће СФРЈ користити свој углед и утицај у преговорима између Северног Вијетнама и Америке. Према Харимановом излагању стицао се утисак да су Американци имали осећај да је цео блок (несврстани) поставио себи за циљ понижење САД. Испоставило се ипак да су мале земље имале више разлога да говоре о понижењу, с обзиром да се у ситуацији која је претила да доведе до ширег рата њихова реч није слушала а Организација уједињених нација није функционисала док су велике земље радиле шта им се прохтело баз обзира на све друге нације. Американци се нису слагали са таквим ставом и сматрали су да је било доста земаља које су у поступку Сједињених држава у Вијетнаму виделе гаранцију за сопствену заштиту. Према америчком мишљењу су чак многе земље сматрале да би повлачење америчких трупа имало катастрофалне последице.¹⁰⁰

После разговора са Никезићем уследио је и први сусрет Харимана са председником Југославије Титом у Београду 28.јула у Белом двору. Пошто су обојица

---

¹⁰⁰ AJ, KPR, I-3-a/SAD, *Забелешка о разговору државног секретара М. Никезића са америчким специјалним изаслаником А. Хариманом 27.07.1965.*

саговорника претходно водила разговоре у Москви са новим совјетским руководством, свој први контакт су отпочели изношењем утисака о совјетској спољној политици и о стратегији СССР према збивањима у Вијетнаму.

Хариман је изјавио да су САД чиниле велики напор да приволе Ханој да седне за преговарачки конференцијски сто али да у томе нису имале много успеха. Апел 17 несврстаних земаља није био прихваћен. Совјети су и даље подржавали Северни Вијетнам и водили су рачуна о сукобу са Пекингом. Американци су настојали очувати добре односе са Совјетима. Међутим, за разлику од њих они нису сматрали да се у Вијетнаму радило о грађанском рату већ о агресији са Севера. Совјети су сматрали да је Вијетконг представљао вијетнамски народ, док је сајгонска влада била „марионетска“. Хариман је био веома заинтересован за југословенско посредовање око решавања вијетнамског проблема. Југославија је одиграла корисну улогу у Апелу 17 несврстаних земаља. Захваљујући њеном престижу у свету она је могла да помогне у решавању вијетнамског проблема. Америчка бомбардовања су веома отежавала ситуацију. Совјети нису могли да се десолидаришу са Северним Вијетнамом који би у том случају могао остати потпуно изолован, што би за последицу имало јачање кинеске позиције. Совјети су желели да одрже добре односе са САД. У оваквом односу снага Југославија се залагала за престанак бомбардовања Северног Вијетнама. Поред обустављања бомбардовања било је потребна америчка изјава о спремности на преговоре на бази позиција из 1954. године (Женевски споразум). У Меморандуму америчке владе је била наглашена потреба повлачења снага Северног Вијетнама из Јужног. Југословенска страна је сматрала да је ситуација у Вијетнаму била узаврела до максимума и да се кључ за решење ситуације налазио у рукама САД. Хариман је био веома захвалан Југославији на подршци и у предлозима решавања вијетнамског проблема и при томе је подсетио на америчку подршку упућену Југославији током сукоба са Стаљином. Опште је било познато да је Америка пружала подршку Јужном Вијетнаму још од 1954. године. Хариман је нагласио да је Северни Вијетнам почео са организовањем терористичких активности у Јужном Вијетнаму који се због тога обратио за помоћ САД. Американци су решили да помогну једну малу нацију која је постала жртва агресије. Влада Северног

Вијетнама је сматрала да је била у стању да добије рат и због тога није желела преговоре. САД су биле спремне да се врате на позиције из 1954. године и да пристану на плебисцит односно на слободне изборе. С друге стране, народ Јужног Вијетнама није желео да Северни Вијетнам освоји његову земљу. Бомбардовањем Северног Вијетнама Сједињене државе су желеле да постигну два циља. Прво су желеле да у великој мери отежају снабдевање северновијетнамских јединица које су се налазиле на територији Јужног Вијетнама, као и да спрече пребацивање појачања. Други циљ бомбардовања се свео на убеђивање Ханоја да приступи преговорима и спречи заузимање Јужног Вијетнама од стране Северног. Амерички председник Џонсон је чак донео одлуку о упућивању у Јужни Вијетнам још 50.000 америчких војника, који су до тада били искључиво ограничени на заштиту америчких војних инсталација и аеродрома. Зато су Американци сматрали да је бомбардовањем једино било могуће доказати Ханоју да не може добити рат. Америчка влада није желела проширити рат на Кину али је зато желела ограничити сукоб на Северни Вијетнам. Акција Северног Вијетнама је имала за циљ рушење владе Јужног Вијетнама и то против жеље народа те земље. Америчког председника је подржавало 70% Американаца и сам Конгрес. Амерички специјални изасланик Хариман је чак истакао да САД неће обуставити бомбардовање све док друга страна не покаже спремност да предузме неку акцију. Хариман је подвукао како су САД подржале Југославију и извршиле све своје обавезе према њој када се налазила у тешкој ситуацији (1951. године). Сматрао је да је сада Американцима била потребна помоћ како би се спречило да се „ситуација испусти из руку“. Хариман је сматрао да је Југославија као несврстана земља могла да одигра важну улогу „моста између комунистичког света и некомунистичких земаља“. Југославија на челу са Титом није видела никакав излаз из проблема у даљем настављању бомбардовања Северног Вијетнама, већ је сматрала да је оно водило само проширењу сукоба и повећању опасности од угрожавања мира у свету.

Американци су сматрали да би престанком помоћи коју је Северни Вијетнам давао Вијетконгу биле остављене одрешене руке Јужном Вијетнаму у завођењу реда у својој земљи. Према Хариману, председник Џонсон је желео да изврши обавезу према једној малој земљи која је била нападнута. У складу са тим амерички

председник Џонсон је сматрао да није постојао сукоб између САД и СССР него између САД и Северног Вијетнама кога је подржавала Кина. САД су биле забринуте због политике Пекинга. За време Хрушчова дошло је до приближавања САД и СССР и до спровођења у живот политике мирољубиве коегзистенције. САД су сматрале да су Совјети требало да престану са пружањем подршке и помоћи ослободилачким покретима у свету. Таква политика Совјета би довела до сарадње Сједињених држава са СССР. Према мишљењу Американца најбитније је било решити проблем Вијетнама који је запао у ћорсокак. Најважније је било убедити Северни Вијетнам да приступи преговорима у циљу решавања сукоба.¹⁰¹

Врло брзо је на Брионима 31. јула 1965. године била одржана друга рунда разговора између Тита и америчког изасланика Харимана.

Обострано је било констатовано да су постојали елементи који су указивали на чињеницу да су обе стране (САД и Северни Вијетнам) размишљале о могућности преговора који би требало да доведу до споразума.

Председник Тито је чак сматрао да је целу ствар требало пребацити са војног на политички терен. То би се остварило кроз обустављење бомбардовања, Женевски споразум из 1954. године. Тито је сматрао да је неопходно било потражити решења унутар самог Вијетнама путем споразума са Народноослободилачким покретом као и са елементима ван Вијетконга. То би омогућило да се у Јужном Вијетнаму успостави демократска влада која би била потпуно независна. Таква јужновијетнамска влада је могла уз подршку Уједињених нација сачувати независност своје земље.

Током разговора са југословенским председником Хариман је изјавио да је председник Џонсон био веома заинтересован за преговоре о Вијетнаму као и да су Женевски споразуми из 1954. године требало да буду основа за свако решење с обзиром да је јужновијетнамском народу требало омогућити да сам донесе одлуку о својој судбини. САД нису желеле да Кина врши експанзију према југу. Чак је и председник Тито приметио да се ни Руси нису слагали са кинеском политиком према Вијетнаму. Председник Тито је тврдио да Југославија није имала амбиције да

---

¹⁰¹ АЈ, КРР I-3-a/SAD, *Забелешка о разговору председника Тита са специјалним америчким изаслаником Хариманом, 28.07.1965.*

игра неку важну улогу у међународним збивањима. Њена тежња је била допринос миру. Став југословенске владе је био и одржавање добрих односа између СССР и САД. Међутим, према мишљењу југословенског руководиоца добри односи између те две велике силе нису смели да угрозе интересе малих држава, већ да обезбеде прогресивни напредак у свету. Тито је желео да увери Харимана у чињеницу да су се нови совјетски руководиоци залагали за смањења затегнутости у свету и избегавање рата. Најважнији задатак је био спречити ширење атомског наоружања и због тога је била неопходна сарадња великих сила по том питању. Чак су и мале земље попут Југославије приметиле да је једино Кина показивала интерес за наставак рата у Вијетнаму. Председник Тито је потврдио жеље и настојања НР Кине да испровоцира и изазове рат између СССР и САД.¹⁰²

Америчка страна је разговоре вођене у Београду и на Брионима оценила као веома корисне и конструктивне чији се задатак сводио на иницирање одговарајућег решења вијетнамског проблема. Иако разговори Тито-Хариман нису резултирали конкретним договором око посредничке улоге Југославије у иницирању преговора са Кином и Северним Вијетнамом ипак су допринели отопљавању југословенско-америчких односа. Американци су показали да су били спремни у знак захвалности размотрити захтеве Београда у вези тражене помоћи која је била неопходна за спровођење југословенске привредне реформе и програма економског опоравка.

Непосредно пре посете Југославији, амерички специјални изасланик Хариман се састао са совјетским руководиоцима у Москви поводом решавања кризе у Вијетнаму.

Главни циљ Хариманове посете СССР-у се састојао у „испицавању“ могућности за политичко решавање вијетнамског проблема. Совјетско руководство је упутило Харимана на директне преговоре са Вијетнамцима и прихватање четири тачке Фам Ван Донга као базе за разговоре које су биле у духу Женевских споразума. Међутим, Хариман је одбио те четири тачке из разлога што су укључивале

---

¹⁰²АЈ, КРР, I-3-a/SAD, *Забелешка о разговору председника републике Тита са специјалним америчким изаслаником Хариманом на Ванги*, 31.07.1965.

америчко повлачење из Вијетнама које је могло имати за последицу губљење америчког престижа.¹⁰³

Током разговора са совјетским државним руководиоцима Хариман је покушавао оправдати бомбардовање територије Северног Вијетнама. Само бомбардовање је представио као америчку обавезу да пружи помоћ законитој влади у Јужном Вијетнаму. Хариман је чак тврдио да у Јужном Вијетнаму није постојала револуционарна борба народа већ терористичке акције које су биле помагане са Севера и из иностранства. Са совјетске стране су били одбачени покушаји предочавања оправданог америчког мешања у унутрашње ствари Јужног Вијетнама. Совјети су оптужили Американце за убијање недужних људи у Вијетнаму. Хариман је потенцирао да је дошао у Москву са жељом да се вијетнамски проблем реши путем преговора а не путем рата. При том је истакао да није желео проширење рата, већ да је желео путем међународних преговора повратити стање из 1954. године. Хариман је настојао да докаже да догађаји у Вијетнаму није требало да утичу на билатералне односе САД и СССР.¹⁰⁴

Очигледно је било да СССР није желео ни у Вијетнаму никакву конфронтацију са САД која би га могла увући у шири конфликт. Совјетско држање према рату у Вијетнаму је имплицирало могућност алтернативних решења (јаче ангажовање-притисака на САД али и остављање отворених врата за политичка решења) и могло му је обезбедити шири маневарски простор као заинтересованог али мање директно ангажованог спољнег фактора (у односу на САД и Кину). Сходно томе ако би се анализирао спољна политика СССР дошло би се до закључка да је у међународним односима дошло до извесне пасивности совјетске политике. Позицију СССР је ослабио совјетско-кинески сукоб и његове реперкусије на међународну ситуацију. По питању Вијетнама СССР је био спреман да подузме оштрије кораке али је био ограничен у свом маневарском простору из жеље да избегне директну конфронтацију и да не иде у рат са САД због Вијетнама. Зато

---

¹⁰³ДА МСП РС, ПА, СССР, 1965, Ф-159, бр. 426031, Телеграм из Москве од 23.07.1965.

¹⁰⁴ДА МСП РС, ПА, СССР, 1965, Ф-159, бр. 426180, Забелешка о разговору државног секретара М.Никеџића са отправником послова совјетске амбасаде у Београду Кузњецовим 26.07.1965.

није требало очекивати промену генералне линије совјетске спољне политике као ни суштинску измену политике мира и мирољубиве коегзистенције.¹⁰⁵

2.3 Југославија и Велике силе у светлу привредне реформе током 1965. године

Привредна реформа у Југославији је имала своју полазну основу у уношењу стабилизационих фактора у читав привредни механизам. Основни циљ реформе је био у отварању бржег процеса интензивнијег привређивања као услова за шире уклапање југословенске привреде у светско тржиште које је требало да утиче на интензивније привређивање и модернизацију југословенске привреде. Привредна реформа је требало да омогући услове за бржи пораст стандарда и повећање личне потрошње у расподели националног дохотка али у складу са порастом продуктивности рада, да омогући проширење тржишта и излаз на светско тржиште као предуслов за реализацију зацртаног курса ка модернизацији и специјализацији југословенске производње.

Индикатори привредних кретања су указивали на следеће:

-прво: на подручју усклађивања робно-новчаних односа прилив робних фондова је био већи од финалне реализоване тражње. Повећао се удео извоза и личне потрошње а смањило удео инвестиција и опште потрошње.

-друго: наставио се процес бржег јачања економског положаја базне индустрије, пољопривреде и саобраћаја што је и био један од циљева реформе.

- треће: дошло је до умеренијих стопа раста производње уз јаче изражавање квалитетних фактора развоја у расту друштвеног производа значајније је повећано било учешће продуктивности рада, заустављен је процес екстензивног повећања обима запослености и направљени су први кораци у правцу интензивирања рада.

-четврто: настављен је процес промена у структури националног дохотка. Промене у структури носилаца средстава из акумулације ишла су у корист радних организација и банака. Обим прерасподеле средстава у корист привреде и банака одвијао се много брже од самог трошења.

---

¹⁰⁵ДА МСП РС, ПА, СССР, 1965, Ф-159, бр.446523, *Неки нови аспекти совјетске спољне политике од 27.12.1965.*

-пето: отпочео је процес раста реалног животног стандарда што је био и један од основних циљева реформе и најважнија поставка југословенског средњерочног плана.

-шесто: испољило се и враћање поверења становништва у динар а са тим у вези је био сталан пораст апсолутног обима улога на штедњу а то је истовремено изазвало и опадање обима потрошачких кредита скоро за половину.

У интенцијама реформе и свих осталих мера на путу интензивирања привређивања и отварања тржишта једина је могућност била пут пословног интегрисања производње и трговине. То је значило да је било потребно трговину економски оспособити како би била значајнији снабдевач производње сировинама и репоматеријалом на једној страни и основна карика између производње и крајњих потрошача на другој страни.¹⁰⁶

„Све указује на то да је привредна реформа у Југославији била проглашена под притиском захтева“ за рационалнијим привређивањем и оживљавањем економских законитости робне производње у условима друштвене својине и самоуправљања. Главни циљ дуго одлагане реформе је био пораст личних доходака на рачун смањивања инвестиција и прерасподеле средстава привредних организација у смислу њиховог претварања у носиоце проширене репродукције. Дошло је до застоја у највећем броју индустријских грана док је пољопривреда стагнирала Америчка помоћ у храни, са страним кредитима, је утицала дуго на одвраћање пажње од села и пољопривредне производње.“¹⁰⁷

Југословенски привредни систем се налазио у кризи. Током 1965. године југословенска привреда се нашла у стању хроничне диспропорције, дефицит у билансу плаћања, диспропорција између базичне и прерађивачке индустрије, нерационална експанзија инвестиција са низом погрешних одлука, аутархичност југословенске привреде, административно одређивање цена, одвајање великог дела националног дохотка ради субвенционисања. Све виши ниво друштвеног развитка није могао трпети круте и нерационалне административне и бирократске методе и односе. Етатистички привредни систем у Југославији је изазвао кризу на подручју

---

¹⁰⁶ДА МСП РС, ПА, СФРЈ, 1966, Ф-5, стр.пов.бр.90, *Подсетник о циљевима, резултатима и проблемима спровођења привредне реформе*

¹⁰⁷Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988*, III књига, Београд, 1988, стр.380.

платног биланса и спречавао је да спроведе у живот идеје Осмог конгреса СКЈ о деетатизацији привредног система. Опсег инвестиција је био стално изнад привредних могућности јер су органи друштвено-политичких заједница а не привреда управљали процесом проширене репродукције. Та 1965. година је представљала преломну фазу у развоју друштвено-економских односа у СФРЈ. На подручју привредног система се ушло у најдубље промене које су требало да ликвидирају наслеђе из административног раздобља и усмере привреду на слободније друштвено-економске односе. Идејно-политичка платформа коју је изградио **Осми конгрес СКЈ**¹⁰⁸ је упућивала на радикално мењање начина производње са етатистичких на развијеније самоуправне односе уз развој тржишне привреде. На почетку реформе су одмах биле предузете неке мере попут: девалвације динара, смањења царинске заштите, поскупљења увоза и подстицање извоза, смањење кредита и новчане масе ради сузбијања инфлације, ограничење и смањење буџетске потрошње, смањење порезних и других обавеза привреде, рестрикција инвестиционе потрошње, одгађање ревалоризације основних средстава, радикално смањење регреса, дотација премија, административно повећање цена и њихова корекција према светским ценама. Према мишљењу хрватског историчара Душана Биланчића нове привредне реформе су биле донете у јулу 1965. године и представљале су најрадикалније реформе привредног система од увођења радничког самоуправљања 1950. године. „Један од главних економско-политичких циљева реформе је била промена структуре националног дохотка у два правца: повећање личних доходака на рачун инвестиција и прерасподела у корист привредних организација. Међутим, југословенска привреда је после реформе запала у фазу стагнације. Та стагнација је заштрила многе слабости југословенске привреде које су постале још очигледније када се отворила према развијенијим привредама. Ова стагнација је довела до губитка вере у напредак самоуправљања и појачала је страх пред повратком натраг. Због неразрађености система расли су екцеси. Губила се перспектива запошљавања, појавиле су се студентске демонстрације. Стагнација је уствари била резултат сукоба старог

---

¹⁰⁸Према Б. Петрановић, Момчило Зечевић, *Југославија 1918/1988*, (Тематска збирка докумената) Београд, 1988. стр.1096.

система и стварања новог. Стагнација привреде, тешкоће у запошљавању и релативно ниски доходи су проузроковали повећани одлазак радника у иностранство. Главни узрок дуге стагнације је било неостављање привреди потребних средстава ради престојавања“.¹⁰⁹

„Привредна реформа из 1965. године је почивала на поштовању економских категорија и примени рационалнијих економских мера. На самом почетку се сукобила са питањем нерентабилних предузећа која нису могла издржати привредну утакмицу и са тешкоћама извоза. У њеној почетној фази су само преовладале мере финансијско-економског карактера што је упућивало на изостанак значајније интервенције којима би се могла мењати суштина привредног система.. Привредна реформа 1965. се пробијала уз велике отпоре. Против њеног спровођења су била нека партијска руководства. Реформа је развезала иницијативу непосредних произвођача али је на другој страни изазвала застој у највећем броју индустријских грана. Међутим, остваривање реформе су пратили и резултати супротни очекиваним. Раст друштвеног производа у друштвеном сектору је почео да се смањује, стопа раста запослености је опадала.

Позитивне стране реформе су се огледале у мобилизацији свих извора и снага. Били су запажени знаци ефикасније организоване производње, увођења нове технологије и побољшавања квалификационе структуре. Дошло је и до пораста продуктивности рада. Привреда је била усмерана на повезивање са светским тржиштем и укључивање у међународну поделу рада. Ограничена је била улога државе у инвестирању и непосредном располагању акумулацијом али радничка класа није била господар проширене репродукције“.¹¹⁰

Сходно свим унутрашњим догађањима у СФРЈ је настављена сарадња у економском домену са великим силама како СССР тако и са САД без чије помоћи Југославија није била у могућности да изведе и заврши започету привредну реформу.

У периоду непосредно пре Каирске конференције, југословенској страни је пласирано да ће преговори око испоруке тј. куповине пољопривредних вишкова

---

¹⁰⁹ Душан Биланчић, *Историја СФРЈ*, Загреб, 1985, стр. 305-317.

¹¹⁰ Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, *Југославија 1918/1988*, Збирка докумената, Београд, 1988, стр.1100-1101.

бити вођени у две фазе. Наиме прва фаза би се обавила раније због хитности потреба док би друга била максимално одуговлачена. Преговори о испорукама уља и памука нису ни били започети док се са пшеницом одлагало да би на послетку услови били крајње неповољни. Насупрот очекиваног рока од 17 година за отплату уз одгону плаћања у току прве две године, одобрен је био само 12-годишњи рок без одгоде плаћања прве рате. У исто време САД су активирале и своје друге могућности у односу на СФРЈ. Постављен је био захтев да се средства „US use“ од 01.07.1965. године користе за исплату пензија како би Југославија била лишена годишњег девизног прилива од 4 милиона долара. Еџит банка је била спремна да пружи гаранцију за финансирање проширења азотаре у Панчеву око 22 милиона долара и набавке дизел локомотива око 9 милиона долара. Наглашена је и заинтересованост за изградњу ХЕ Ђердап. Док су осцилацијама између две земље били изложени првенствено политички и кредитно-финансијски односи, робна размена, културна и друга сарадња су се углавном одвијале нормално. У оквиру Фулбарјтовог програма успешно су се одвијале припреме за упућивање првих стипендиста. У Београду је била успешно одржана Кенедијева изложба и прослава 20-етогодишњице америчке читаонице. Без поремећаја се одвијао и тзв. **Leaders Exchange програм**.¹¹¹ Све указује да су релације између Југославије и САД биле усклађене са перспективама које су биле зацртане у коминикеу Тито- Кенеди. При том су у овом периоду Американци користили притисак посебно на тачкама где су југословенске позиције биле најслабије (пољопривредни вишкови) и настојали су да учине озбиљне напоре ради очувања чврстине основа односа у складу са дугорочним интересима САД.¹¹²

САД су својевремено донеле Закон познат као PL-480 чији је задатак био да се њиме помогне спољна политика и експанзија пољопривредним производима. У то

---

¹¹¹ Овај програм је основала влада САД и он се односио на размену руководиоца и био је основан Законом из 1947. и имао је за циљ да о трошку владе САД доведе у САД руководеће личности страних земаља ради њиховог упознавања са достигнућима САД у разним областима друштвеног, културног и привредног живота земље. На основу тог програма САД је од 1958. године посетило 109 лица. Током 1964. године САД је посетило 29 лица а било је позвано још 14. У посету САД су били позивани: чланови СИВ и републичких извршних већа, чланови ЦК СКЈ и републичких ЦК, савезни и републички подсекретари и помоћници секретара, директори савезних и републичких установа, начелници одељења савезних и републичких органа управе, професори Универзитета, доценти, директори, уредници и новинари појединих листова и часописа.

¹¹² ДА МСП РС, ПА, САД, 1965, Ф-150, бр.412045, *Информација о стању односа СФРЈ-САД*

време су САД располагале вишковима пољопривредних производа у вредности од 6 милијарди долара. Закон PL-480 је омогућавао да се ти вишкови извезу. На рачун тог Закона је било много критике у САД како у јавности тако и у Конгресу. Убрзо је дошло до промене услова продаја преко PL-480. Наиме, погоршали су се услови набавки пољопривредних производа и укинута су динарски кредити што је посебно погодило Југославију. Међутим, САД су постале свесне чињенице да су све развијене земље продавале вишкове искључиво на комерцијалној основи.¹¹³

У послератном периоду Југославија је постала увозник знатних количина пољопривредних производа. Претежан део ових производа увозио се из САД и то под посебним повољним условима највећим делом на дугорочни кредит уз динарско плаћање. Почев од 1964. године набавке пољопривредних вишкова из САД вршиле су се путем одобравања доларских кредита или пак уз готовинска плаћања. У 1965. години увоз пшенице је износио око 1.200.000 тона, увоз биљних масноћа се кретао у количини од око 35.000 тона. Ради покрића дефицита у економској 1965./66. години укупне потребе домаће индустрије у 1965. години су износиле 83.000 тона памука. Југословенска влада је била приморана да у што краћем року после закључења Споразума о уљу и памуку саопшти влади САД потребе за 1966. годину, да прихвати количине које би САД обезбедиле уз повољне услове дугорочног кредитирања. У погледу набавки памука било је потребно уложити напор и навести СССР да поново постане снабдевач индустрије памука у Југославији.¹¹⁴

Захтев југословенске владе у вези помоћи око спровођења привредне реформе је био поднет влади Сједињених држава током јула месеца 1965. године. У оквиру тог захтева америчкој влади је био поднет конкретан захтев о потребама за пољопривредним вишковима ради покрића потреба у економској 1965./1966. Из расположиве преписке између две земље која је вођена на високом нивоу оцењено је да су југословенски захтеви били разматрани са симпатијама иако је у захтеву југословенске владе било таквих тражења која су била нова и за америчке надлежне ресоре. Југословенска страна је била незадовољна одуговлачењем одговора од

¹¹³ДА МСП РС, ПА, САД, 1965, Ф-152, бр.44703, *Телеграм из Вашингтона, 29.01.1965.*

¹¹⁴ДА МСП РС, ПА, САД, 1965, Ф-152, бр.422682, *Информација о увозу пшенице, јестивог уља, лоја и памука*

стране америчке владе и сматрала је да за то нису постојали никакви политички разлози. Американци су такво стање правдали болешћу и операцијом председника Џонсона с обзиром да је било потребно донети одлуку на највишем нивоу. Крајем године америчка влада је одобрила Југославији куповину 700.000 тона пшенице на кредит у оквиру програма PL-40.¹¹⁵

До краја 1965. године америчка влада је одговорила југословенској страни у вези захтева за подршком око спровођења привредне реформе у Југославији. САД, су одобриле за 1966. годину нове кредите и опрему у висини од 40. милиона, испоручиле су пољопривредне производе уз повољне услове плаћања (двогодишњи грејс период, симболична плаћања за даље две године, остатак за десет година). Што се тиче ранијих дугова по PL-40 на име отплате у 1966. из споразума од 28.04.1964. платио би се симболичан износ од 750.000. Остатак од 8,5 милиона би се пребацио на пет једнаких годишњих рата почев од 1968. године. Американци нису одобрили тражених 20-25 милиона кредита Ехџит банке за репроматеријал.¹¹⁶

Позитиван став америчке владе према југословенској привредној реформи стимулативно је деловао и на остале. Очигледно је било да је обим и темпо остваривања југословенских захтева са америчке стране био везан за стање билатералних политичких односа а посебно за мању или већу оштрину југословенских ставова према америчкој политици у главним међународним питањима.¹¹⁷

Од укупне вредности остварене продајом америчких пољопривредних вишкова Југославији, влада САД је задржавала један део динара за своје потребе док је остатак давала СФРЈ у виду дугорочних зајмова и поклона за изградњу одређених инвестиционих објеката. Дотадашња укупна динарска средства реализована увозом америчких пољопривредних вишкова у Југославију су износила 374,7 милијарди динара. Од тога износа влада САД је задржала за своје потребе 29,5 милијарди динара док је Југославији у виду зајмова дала 259,5 милијарди динара и у виду поклона 89,3 милијарде динара. Међутим, пошто је по неким споразумима о

---

¹¹⁵ДА МСП РС, ПА, САД, 1965, Ф-150, бр. 446296, САД

¹¹⁶ДА МСП РС, ПА, САД, 1965, Ф-153, бр. 442431, Телеграм о разговору између Елбрика и Никеџића 15.12.1965.

¹¹⁷ДА МСП РС, ПА, САД, 1965, Ф-150, бр.444013, Забелешка о разговору Никеџића са Елбриком од 14.12. 1965. године

пољопривредним вишковима било увезено мање робе него што је било предвиђено био је смањен у одговарајућој пропорцији и износ предвиђен за зајмове, тако да су они стварно износили 440,5 милиона долара. Од тог износа Југославија је користила 299,1 милиона долара. Сви зајмови су били дугорочни (30-40 година). Било је предвиђено да се отплаћују или у доларима или у динарима (по опцији владе СФРЈ). Динарска средства која су била на располагању влади САД могла су се делимично трансферисати (директан трансфер у доларима и конверзија у друге валуте и извоз робе из Југославије), и делимично трошити у Југославији.

С обзиром да су се средства остварена увозом америчких пољопривредних вишкова у југословенским друштвеним плановима узимала као додатна средства у години у којој је био извршен увоз сматрало се да је и трошење US-use средстава за разне програме у Југославији требало дозвољавати само ако су у друштвеним фондовима била обезбеђена средства за финансирање тих програма. Да би се избегла могућност да поједине југословенске установе ступају у директне везе са финансирањем појединих програма из US-use средстава било је потребно организовати центар за координацију који је могао у сагласности са надлежним државним органима (ДСИП и ССФ) кординирати рад и усмеравати коришћење US-use средстава.¹¹⁸

Американци су у својим изјавама и то на највишем нивоу доследно давали подршку југословенској привредној реформи и истицали су њену користност за даљи економски развој Југославије као и за подстицање међународне трговине уопште. Такав позитиван амерички став према привредној реформи у СФРЈ је прозилазио из америчке оцене да је либерализација на економском плану, укључивање у међународну поделу рада, елиминисање дефицита у платном билансу, повећање девизних реформи, признавање Југославије као пуноправног члана ГАТТ-а, конвертабилност динара могло неминовно приближити Југославију земљама и тржишту западне Европе што би имало ефекта и на остале земље Источне Европе.

---

¹¹⁸ДА МСП РС, ПА, САД, 1965, Ф-152, бр. 41450, *Стање и начин коришћења динарских средстава*

Југословенска страна је сматрала да је и делимично решење југословенских закона у вези са реформом могло бити оцењено као повољно с обзиром на наговештаје да је све могло отпасти сем пољопривредних вишкова. Очигледно је обим и темпо остваривања југословенских захтева са америчке стране био везан за стање билатералних политичких односа и посебно за мању или већу оштрину југословенских ставова према политици САД у главним међународним питањима. Југословенска делегација (у саставу Никола Миљанић гувернер Народне банке СФРЈ и Владимир Церић заменик савезног секретара за финансије) је боравила у Вашингтону од 16-23. јула 1965. године и том приликом је поднела америчкој влади званични југословенски захтев за помоћ у спровођењу привредне реформе. Захтев се састојао у следећем: пшеница (1.350.000), јестиво уље (30.000), памук (19.000), лој (10.000 тона). Тражено је и да се зајам РЛ закључен 16. марта 1965. године за 700.000 тона пшенице обезбеди двогодишњи „grace period“ односно да прва рата доспе у другој половини 1967. године. Овим би се одложило у 1965. и 1966. години плаћање од око 8 милиона долара. Да се за зајмове РЛ од 27. априла 1964. и 29. октобра 1964. за које је рок враћања био три године примене услови плаћања за 12 година „grace period“ од две године. Зајмови су износили 19,7 и 11, 6 милиона долара. Тражено је било да се од Exim банке добију нови зајмови односно гаранције од 20-25 милиона долара на средњи рок за куповину сировина у САД. На ове захтеве је одговорила америчка влада која је показала благонаклон став према југословенској економској реформи. Наводно је била одложена једна полугодишња рата у висини од 3,5 милиона долара. Стављено је на располагање 5 милиона долара као гранација извозних кредита у 1966. години.¹¹⁹

Оно што је преокупирало и што је представљало суштински проблем реформе у Југославији су били економски односи са иностранством, девизни режим тј. отварање Југославије и привреде према иностранству односно либерализација трговине. Американци су поздравили мере привредне реформе и сматрали су да је југословенска влада заузела исправан курс. Југословенску владу су очекивала велика искушења и промене после преласка на либерализацију у смислу напора на реорганизацији предузећа и модернизацији управљања. Југословенски савезни

---

¹¹⁹ДА МСП РС, ПА, САД, 1966, Ф-176, пов.бр. 445518, *Информација*

секретаријат је обавестио да је донео два закона о девизном режиму и о кредитним односима са иностранством.¹²⁰

Важно је споменути да је поред економске подршке америчке владе југословенској привредној реформи током 1965. било и летимичних покушаја сарадње на војном плану између две земље. Наиме, почетком године (8. фебруар 1965.) је упућен амерички захтев југословенској влади у коме је тражено одобрење за посету и боравак у Дубровнику америчкој крстарици Спрингфилд.

На америчком броду се налазила флота од 125 официра и 1000 морнара на чијем се челу налазио вицеадмирал командант шесте флоте Елис. Преко одељења за везу са страним војним представницима америчка амбасада је тражила да за време боравка у југословенским територијалним водама вице-адмирала Елиса прими Државни секретар за народну одбрану Иван Гошњак и помоћник Државног секретара за народну одбрану Мате Јерковић.

За разлику од Сједињених држава, идеју и праксу самоуправљања Исток је дочекао критички расположен, сматрајући је ревизионизмом, дефектним примером, и лошим примером за остале земље лагера и комунистички покрет. Таква идеја и пракса самоуправљања је сматрана непрепоручљивим искуством. Запад је био сумњичав према његовој друштвеној суштини и настојањима Југославије да оствари нови тј. трећи тип економских односа који је требало да се разликују од државносојинских и капиталистичких.¹²¹

Совјетска страна је углавном посматрала привредну реформу у СФРЈ као економску нужност, изазвану тешкоћама у привреди. Совјетски прилаз, начин посматрања и оцењивање су били оптерећени праксом и искуствима сопственог система као и настојањем да утичу на процес унутрашњег развоја. Парадоксална ситуација у СФРЈ (тежак економски положај и жеља СССР да прошири економску сарадњу са СФРЈ) није одударала од основне линије СССР-а у односима са Југославијом где се развијању билатералних односа давао посебан значај. Оцена СССР је била да је ситуација у Југославији била повољна и да је било потребно

---

¹²⁰ ДА МСП РС, ПА, САД, 1966, Ф-176, пов.бр. 445703, *Забелешка о разговору савезног секретара за финансије К. Глигорова са отправником послова америчке амбасаде Толбином, 22.07.1966.*

¹²¹ Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988*, III књига, Београд, 1988. стр. 354.

појачати изван притисак и обезбедити већи утицај на југословенску унутрашњу и спољну политику.¹²²

У овом периоду је била карактеристична активност на свим подручјима економске сарадње која је била усмерена на решавање конкретних задатака у области реализације постојећих аранжмана или у оквиру припрема за закључење новог дугорочног трговинског споразума за период 1966-1970. Током 1965. године СССР је у југословенском извозу дошао на прво место. Током наредне године СССР је постао највећи спољнотрговински партнер Југославије. Обављени су били и разговори групе за црну и обојену металургију и направљена је листа објеката који су се градили уз техничку сарадњу и кредит СССР. Са Совјетима је био потписан и Споразум о научно-техничкој сарадњи.¹²³

Став совјетске штампе према Југославији после Хрушчовљеве смене још није био чврсто одређен. Совјети су настојали да одрже добре односе са Југославијом. На југословенску спољну политику су гледали као на политику несврстане земље. Изразили су жељу да се њихови људи боље упознају са Југославијом и буду о њој подробније информисани. Југославија је била третирана у совјетској штампи у складу са тадашњим потребама совјетске политике што је одражавало многе противречности у совјетском ставу према Југославији. С једне стране Совјети су желели добре односе и боље упознавање а са друге су се држали резервисано према југословенском развоју и спољној политици. У основи се радило о изражавању и манифестовању добре воље и супротстављању ономе што им се није допадало у Југославији.¹²⁴

Ново совјетско руководство, на међународном плану, је настојало да афирмише линију обнављања и јачања јединства социјалистичких земаља и КП на платформи заједничких акција у борби против империјализма. Развој вијетнамске ситуације и поновно војно и политичко ангажовање СССР на том подручју је требало да послужи таквој потреби совјетске политике у смислу јачег истицања виших заједничких интереса СССР и Кине пред империјализмом, ради заједничког иступања социјалистичких земаља. Нови курс америчке политике у Вијетнаму

¹²² АЈ, КРР, I-3-a/СССР, *Совјетска оцена привредне реформе у Југославији*

¹²³ ДА МСП РС, ПА, СССР, 1965, Ф-159, бр.446688, *Односи СССР-СФРЈ*

¹²⁴ ДА МСП РС, ПА, СССР, 1965, Ф-157, (нема броја), *Совјетска штампа о Југославији*

довео је до стагнације односа са СССР. Активније ангажовање СССР у сукобу у Вијетнаму а посебно пружање ефикасне војне помоћи влади ДР Вијетнама имало је позитиван одјек код Афро-азијских земаља земаља где је ауторитет СССР захваљујући дезангажовању и колебљивости совјетске политике, активности Кине и офанзивнијем курсу политике Цонсона био пољуљан. У совјетским ставовима према несврстаним земаљама било је присутно неповерење као и потцењивање њихове улоге и могућности. У односу на Југославију ново совјетско руководство је желело одржати линију добрих билатералних односа иако се улога Југославије међу насврстаним и социјалистичким земљама није уклапала у неке совјетске концепције и конкретне активности.¹²⁵

Совјетска влада је била спремна да влади СФРЈ одобри кредит под повлашћеним условима ради куповине војно-техничке имовине у СССР у периоду 1966.-70. За набавку наоружања и опреме је било предвиђено 3,2 пута више средстава него у периоду од 1961. до 1965. године. Плаћање би се вршило тако што би се једна трећина вредности плаћала у години испоруке по робном споразуму док би се остале две трећине вредности на рачун датог кредита уз отплату фактички искоришћеног дела кредита равномерно расподелиле у свакој години почев од године која следи за годином испоруке. Годишња камата је износила 2%. Због тога су била умањена средства за набавку из домаће производње посебно за набавку резерви и модернизацију. Испоруке аутомобила за ЈНА на којима нису уграђени делови војне технике остваривала се према робном споразуму ван кредита.¹²⁶

Приликом боравка председника Тита у Москви у другој половини 1965. године, начелно је било разговарано о набавци војног материјала на кредит. Због економске ситуације и привредне реформе, економска ситуација није могла да издржи терет који је произилазио из совјетских услова кредита који су за југословенску страну били неприхватљиви. Совјети су истицали да су кредите давали само под таквим

---

¹²⁵ДА МСП РС, ПА, СССР, 1965, Ф-158, бр.446159, *Неке карактеристике политике новог совјетског руководства 28.04.1965.*

¹²⁶АЈ, КРР, I-5-b/SSSR, *Забелешка о разговору М. Павићевића заменика државног секретара за иностране послове са К. Александровим отправником послова СССР 12.08.1965.*, Видети још: Омер Пезо, *Развој оружаних снага СФРЈ, Опремање наоружањем*, књ.17, Београд, 1989, стр. 60-80.

условима јер „друго није могло бити таква је традиција“. Југословенска страна није била у могућности да прихвати кредите под таквим условима.¹²⁷

---

¹²⁷ АЈ, КРР, I-5-b/SSSR, *Забелешка о разговору М. Павићевића, заменика државног секретара за иностране послове са Александровим, отправником послова СССР у Београду, 19.08.1965.*

3. ЈУГОСЛАВИЈА, ВЕЛИКЕ СИЛЕ И БРИОНСКИ ПЛЕНУМ

3.1 Велике силе и Вијетнамска криза током 1966. године

Развој догађаја у Азији се одигравао у условима новог односа снага међу великим силама. САД, Кина и Совјетски Савез су били ангажовани на одговарајући начин и у догађајима у Вијетнаму и решавању Вијетнамске кризе. Због дугорочности сукоба између САД и Кине, вијетнамски проблем је представљао латентну опасност за избијање шире војне конфронтације у Азији. Међутим, став све три велике силе се сводио на избегавање рата ширих размера на сваки начин. Током 1966. године ситуацију у Вијетнаму је карактерисала одлучност зараћених страна да војним путем у потпуности остваре своје војне циљеве.

Сједињене државе су декларативно усвојиле коегзистенцију као принцип своје политике али су у пракси и поред оријентације на мир, услед „нуклеарне равнотеже примењивале концепцију селективне коегзистенције.“ Тамо где су својим акцијама ризиковали сукоб са СССР, Американци су примењивали коегзистенцију и обратно, вршили притисак и често војнички интервенисали тамо где су могли ојачати своје позиције. Такав еластични курс је омогућио САД да задржи и ојача свој положај у разним деловима света а да истовремено развија успешно односе и сарадњу са СССР. Политика САД према Кини је била заснована на старој „пацифичкој стратегији“ која је била створена после рата. Према тој концепцији Далеки Исток и Југоисточна Азија су биле зоне од непосредног стратегијског интереса за САД које је требало да буду обезбеђене преко војних база у тим подручјима или путем одржавања прозападних режима који су били под контролом САД. Џонсонова администрација се вратила у потпуности на „пацифичку стратегију“ коју је поред ранијих метода спроводила и путем оружане интервенције у Вијетнаму. Стална ескалација рата у Вијетнаму доводила је САД на ивицу оружаног сукоба са Кином. Иако су две земље биле стално на ратној ноzi ипак су осећале потребу и сматрале корисним одржавање контакта у циљу директних разговора.

Вијетнам и Југоисточна Азија су представљали подручје на коме су у најоштријој форми долазиле до изражаја супротности и изукрштаност интереса Кине, СССР и САД. Стална борба за обезбеђење властитих интереса у тим областима држала је

све три стране на границама директног сукоба. У жељи да постигну неки успех или превагу у Вијетнамском рату САД су претиле даљом ескалацијом и употребом атомског оружја. У односу на Вијетнам и Југоисточну Азију, Кина је стално водила противуречан курс и политику. Користила је антиамеричко расположење и подстицала на рат на само Вијетнамце него и друге ослободилачке покрете у Југоисточној Азији. Међутим, због огромне опасности од разарања на властитој територији Кина је била принуђена да се држи крајње уздржљиво када је у питању била опасност од директне конфронтације са САД.

СССР је дуго времена био принуђен да своју политику према Вијетнаму подређује развоју спора са Кином и на другој страни избегава директан сукоб са Америком. Пошто је настојао да појача свој положај у Вијетнаму и смањи кинески утицај СССР је био принуђен да користи кинеску територију за дотурање оружја јер је транспорт поморским путем стварао опасност од инцидента са америчком морнарицом.

Кина, САД и СССР су биле ангажоване у Вијетнаму у Југоисточној Азији као велике силе на бази властитих интереса док су остале земље, укључујући њихове савезнике и блокове играле споредну улогу. Зато је развој ситуације у овом региону као и решење вијетнамског питања зависило искључиво од великих сила. Све већа њихова ангажованост је повећавала могућност погрешних прорачуна у даљим акцијама војног карактера што је повећавало опасност од проширења рата због чега је вијетнамски проблем по значају и актуелности далеко превазилазио све остале међународне проблеме.¹²⁸

Без обзира на крајње намере САД тзв. офанзива мира је објективно омогућавала предузимање извесних корака и мера у циљу проналажења могућности за политичка решења проблема. САД су оцениле своје шансе у Јужном Вијетнаму повољнијим и створиле су утисак да је њихова вијетнамска политика била базирана на концепцији ограниченог рата, уз концентрисање снага на Јужни Вијетнам и ограничене војне операције против ДР Вијетнама. Тактички су САД стајале на позицији отворених врата за преговоре. ДР Вијетнам и ФНЛ су одлучно одбацили офанзиву мира и оквалификовали су је као маневар и обману. Одбили су и све

---

¹²⁸ДА МСП РС, ПА, САД, 1966, Ф-176, пов.бр.435973, *Вијетнамско питање*

посредничке акције социјалистичких, несврстаних и других земаља. ДР Вијетнам је тзв.офанзиви мира супротставио своје ставове које су били изражени кроз четири тачке које је предложио председник северновијетнамске владе Фам Ван Донг. Карактеристично је било да су Вијетнамци више него раније инсистирали на добијању подршке целог света која је могла бити остварена само кроз прихватање вијетнамских ставова и услова изражених у поменуте четири тачке.

СССР је након пада Хрушчова спровео одређен курс преиспитивања своје политике после чега је дошло у извесној мери до смањеног ривалства са САД. За разлику од Хрушчова који је према САД применио тактику вруће-хладних акција и потеза, ново руководство је завело смиренији курс. Осцилације у совјетско-америчким односима уследиле су због проблема Вијетнама. Међутим, наступајући умерено и тактички прорачунато СССР је користио предности као велика сила и није директно био ангажован у Вијетнамском рату те је на тај начин успео да извуче крупније политичке и друге користи. У односима са САД у вези Вијетнама СССР је успео да избегне директну конфронтацију што је била жеља и намера кинеског руководства. Са повећањем помоћи и директним контактима СССР је ојачао свој положај код вијетнамског руководства што је поред осталог показала и посета председника северновијетнамске владе Фам Ван Донга Москви. СССР је настојао да искористи своју предност у односу на Кину и покушао је да подстакне остале европске социјалистичке земље да се ангажују у развоју односа са Вијетнамом. Совјетски став за компромисно решавање вијетнамског проблема, политичка јавност у свету је прихватила позитивно и као једини реалан излаз јер је целокупно послератно искуство показало да крупни проблеми нису могли бити другачије решавани осим компромисом.¹²⁹

Рат у Вијетнаму је по значају и импликацијама био прворазредни светски проблем. У њему су биле постављене основне дилеме тадашњице (мир и коегзистенција или рат, равноправност великих и малих народа или владавина силе) и преламали су се интереси свих великих сила. Национални локални аспект кризе у Југоисточној Азији је била борба бивших колонијалних народа за независност, национално и

---

¹²⁹ДА МСП РС, ПА, САД, 1966, Ф-176, пов.бр.435973, *Вијетнамско питање*

социјално ослобођење. Још је Француска била приморана да 1946. године призна ДР Вијетнам али је исти споразум брзо и нарушила. Наиме Француска је била руковођена тадашњом политиком рестаурације колонијалне империје. Из тог разлога је уследила оружана борба против француског окупатора. Разнородност интереса западних савезника у примени колективне акције у Вијетнаму и војничке победе Вијетнама довели су до Женевске конференције. Та конференција је имала светски значај и представљала је важну етапу у развоју светских односа после рата као прва примена метода преговарања у решавању спорних проблема међу великим силама. Истовремено фактор Кине је постајао све значајнији и утицао је на даљи развој вијетнамског проблема. Неизвршавање Женевских споразума и кршење његових одредби интервенцијом од стране САД је довело до обнове борбе за национално ослобођење у Јужном Вијетнаму, најпре политичким методама а затим оружаним путем. Вијетнамски народ је инсистирао на самоопредељењу и одлучивању о сопственој будућности. Појава ФНО је била посебан нови елемент. Он је представљао самостални фактор који је у нови контекст стављао проблем уједињења макар и привремено легализовао стање подељености земље. Успостава демаркационе линије на 17 паралели и стварање две државе у моменту када су снаге Вијетнама војно и политички држале огромну већину целог Вијетнама представљало је удар ослободилачком покрету Индокине и указиво је на опасност од трајне поделе земље и даљих криза и сукоба. После повлачења француских трупа на основу женевских споразума САД су се отворено ангажовале у Вијетнаму. САД су тврдиле, да нису биле зарађена страна и одбиле су да потпишу женевске споразуме и почеле су са применом стратегије „заустављања комунизма“ и то посебно продора Кине у Азију. Све акције САД после женевских споразума почевши са кршењем њихових одредби, неодржавањем избора, интервенцијом најпре преко инструктора, а затим директним ангажовањем трупа у Јужном Вијетнаму, преношењем рата и на ДР Вијетнам, даљом ескалацијом рата као и претњом проширења сукоба су представљале континуитет у вршењу светске улоге САД. За разлику од Француске чија је ангажованост у Југоисточној Азији као колонијалне метрополе била колико толико „легална“, америчко присуство на тим просторима није имало никаквог правног основа. Неки фактори којима је стварно

било стало до решавања вијетнамског проблема (несврстане и неке социјалитичке земље) били су онемогућени у својим напорима од једне или обе ангажоване стране. Уједињене нације као инструмент безбедности у свету су биле искључене из решавања вијетнамске кризе још у време женевских споразума док је одсуство Кине из Уједињених нација и даље утврђивало немогућност њихове даље акције.

САД су тражиле искључиво војно решење у Вијетнаму које се сводило на капитулацију противника, уништење НФО, као једини начин да се обезбеди америчко трајно присуство у Вијетнаму, који је представљао снажан мостобран на копну Индокине. Оријентација САД на ескалацију и практично преношење рата на ДР Вијетнам се базирала на двогодишњем искуству да је Северни Вијетнам остао такође изолован у свом отпору као и да се СССР а ни Кина нису директно ангажовали у вијетнамском рату. Најважнији циљ у тој америчкој стратегији је било настојање да се Кина што дуже задржи ван круга водећих сила света, да се продужи сукоб Кина-СССР и кроз све то ослаби и позиција СССР и комунистичког света у целини али без ризика светског нуклеарног рата.

ДР Вијетнам и НФО су имали заједнички циљ да своју ослободилачку борбу доведу до победе. Предуслов за остварење тог циља су видели у војничкој победи над снагама сајгонског режима и повлачењу америчких трупа. Спремност да прихавате и политичко решење сукоба су показали Женевском конференцијом .

Војни однос снага у вијетнамском рату је показао да је он по ангажованости људства и војног потенцијала превазишао корејски мада је задржао локалне оквире јер САД у њему нису учествовале у форми колективне акције као у Кореји него једнострано. У вијетнамском рату је било ангажовано до 1966. године преко милион људи са америчке стране. Однос снага је био 4:1 у корист САД. Путем герилске активности НФО је контролисао $\frac{3}{4}$ земље.

СССР није био директно ангажована страна у вијетнамском рату али је његов став имао знатан утицај на његов ток. Рат се све више везивао за Кину и САД али није искључивао совјетско присуство. СССР је подржавао у потпуности вијетнамске ставове али истовремено није чинио ништа што га је могло увући у сукоб. Док су се САД компромитовале и биле изоловане у свету због агресије, Совјетима се указала прилика да се афирмишу као мирољубива сила. Међутим, такво држање је

изазвало и имало негативне последице на углед и позиције СССР. Приговори о совјетској пасивности долазили су претежно од стране радикалних земаља и покрета који нису прихватили ни кинеске интерпретације совјетског става с обзиром да је жртва сукоба била једна социјалистичка земља.

Кина се одлучно борила да вијетнамски рат што дуже потраје, она је била за борбу у Вијетнаму до краја, против било каквих преговора. Кина је желела да по сваку цену спречи јачање совјетског утицаја, да сачува свој патронат над Вијетнамом као и да на Вијетнамском примеру докаже исправност своје теорије „народних ратова“ и немогућности коегзистенције. Кина је настојала да увуче СССР у сукоб или да га оптужи за сарадњу са империјализмом и издају социјализма. Истовремено и сама Кина је избегавала да се умеша директно у сукоб односно да дође у отворени конфликт са САД.

Све посредничке иницијативе и покушаји да се сукоб реши преговорима остали су без успеха. Четири тачке ДР Вијетнама представљале су максималистичке захтеве једне стране, али су показале и жељу за миром. Њихова суштина је био позив на испуњење одредби женевских споразума. Али све заинтересоване стране у сукобу су показале да нису у принципу одбијале могућност преговора у форми Женевске или сличне конференције. Један од спорних проблема је био питање учесника на евентуалној конференцији. САД су инсистирале на учешћу сајгонског режима и игнорисале су НФО. Такође вијетнамски народ је очекивао признања права на независност, суверенитет, територијални интегритет, повлачење трупа САД, обуставу бомбардовања ДР Вијетнама. Међутим, иако је овакве захтеве подржавала већина земаља, став САД је био потпуно супротан и садржао је имплицитно право да америчке трупе остану у Вијетнаму док год то буде потребно. Најспорнији су били ставови који су проистицали из треће тачке (да је проблеме Јужног Вијетнама морало решити само становништво Јужног Вијетнама, без икакве стране интервенције) који су били неприхватљиви за САД. Проблематична је била и четврта тачка која је предвиђала да ће о остварењу мирољубивог уједињења Вијетнама одлучивати самостално народ две зоне без икакве спољне интервенције. Вијетнамци су се залагали за поступно решавање проблема тј. признавање НФО, потом изборе из којих би проистекао демократски, неутралистички и независни

режим у Јужном Вијетнаму и најзад уједињење. Кина се противила преговорима а на проблем уједињења је гледала са становишта сопствених интереса. Очигледно је било да током 1966. године услови за политичко решење вијетнамског проблема још нису били сазрели. САД су и даље биле на позицији да трајно остају у Вијетнаму и могућност преговора су условљавале престанком агресије друге стране која је требало да прва учини корак ка преговорима.

Југословенска влада је подржавала Вијетнам у борби за ослобођење. Та подршка се манифестовала кроз јавне изјаве југословенских највиших руководиоца, помоћ и активност на дипломатском плану и преко разних других манифестација, материјалну помоћ, пре свега у лековима и крвној плазми, које је Југославија је пружила преко Црвеног крста током 1966. године. Југословенска влада је дала пуну подршку ослободилачкој борби вијетнамског народа као и недвосмислен став у погледу демократског решавања вијетнамског питања. Тако је Југословенски Црвени крст 16.10.1965. упутио помоћ Вијетнаму у лековима и санитетском материјалу у вредности од око 7 милиона динара. Током фебруара месеца 1966. била је упућена друга пошиљка помоћи у вредности од 40 милиона динара. Чак је био формиран и Координациони одбор за помоћ народу Вијетнама.¹³⁰

Југославија је из средстава СИВ (40 000 000 старих динара) и средстава сакупљених у сабирној акцији Координационог одбора за помоћ Вијетнаму (270 000 000 старих динара) уплатила помоћ кроз једанаест пошиљки. Ваздушни напад на Северни Вијетнам председник Тито је осудио као акт одмазде и позвао снаге мира да се одупру агресији. Југословенска влада је тражила хитно сазивање Женевске конференције у циљу доношења политичког решења. Убрзо је влада СФРЈ осудила и агресивне акције САД против суверенитета и територијалног интегритета ДР Вијетнама. У последњој изјави југословенског државног секретара о Вијетнаму (јун 1966.) било је апострофирано да су први кораци ка миру на бази женевских споразума морали бити учињени од стране САД кроз дефинитивни и безусловни прекид бомбардовања ДР Вијетнама, изјашњење о спремности повлачења америчких трупа из Вијетнама и прихватање политичког решења које су Вијетнамци желели. Такође је било наглашено да је главни партнер у евентуалним

---

¹³⁰ДА МСП РС, ПА, САД, 1966, Ф-2, билтен бр.2-3, стр.пов.21, *Вијетнамски проблем*

преговорима морао бити НФО који се афирмисао као главни носилац свих напора и борбе за независност. Југословенска влада је нагласила неопходност признања НФО као снаге која је водила ослободилачку борбу али нигде није изричито тврдила да је то био једини представник Јужног Вијетнама. Тако су и друге демократске снаге (нпр. будисти) у Јужном Вијетнаму морале да буду представљене на евентуалним преговорима, у коалиционој влади.¹³¹

Совјетски Савез је подржаво предлоге владе ДР Вијетнама и програм НФО Јужног Вијетнама о регулисању вијетнамског проблема. По мишљењу Совјета америчка пропаганда је покушавала да створи утисак да је у Сајгону постојала законита влада са којом су САД биле везане обавезама о заштити Јужног Вијетнама. По оцени Совјета, америчка војска је интервенционистички реаговала и систематски је убијала мирно становништво, рушила насеља, на пољима уништавала усеве, остављала људе без хране и крова над главом. Такво понашање је изазивало негодовање и одвратност у целом свету. Из тог разлога уследили су протести против америчке агресије у Вијетнаму. Међутим, Совјети су сматрали да се улагао велики напор од стране САД како би се створио утисак да је америчка влада била присталица преговора мирољубивог решења вијетнамског проблема а да Вијетнамци осим рата ништа друго нису ни желели. Совјети су нарочито наглашавали да су САД одбијале да спроведу одредбе женеvских споразума из 1954. године, којима је било предвиђено уклањање свих страних трупа са територије Вијетнама. Поред тога по њима су САД оспоравале народу Вијетнама право да одреди сопствену судбину. Наводно је мирољубива фразеологија Американцима била неопходна ради прикривања њихових агресивних акција. По тврђењима совјетске владе народ Вијетнама је био заинтересован за одбрану слободе и независности своје отаџбине и залагао се за решавање вијетнамског проблема на основама женеvских споразума. Совјетски Савез је одлучно подржавао вијетнамски народ у његовој борби. Совјетска страна је сматрала да је амерички империјализам покушао да постигне у Вијетнаму оно што није успео у Египту 1956. тј. да угуши слободу и независност народа. Због тога је Совјетски

---

¹³¹ДА МСП РС, ПА, СФРЈ, 1966, Ф-3, стр.пов.бр.51, *Вијетнамски проблем- карактер и еволуција*, 09.09. 1966.

Савез одлучно осудио агресију у Вијетнаму и подржао ствар вијетнамског народа.¹³²

3.2 Рефлексије Вијетнамске кризе на југословенско-америчке односе

Америчка авијација је обновила 31.01.1966. бомбардовања територије ДР Вијетнам. Крајем јануара председник ДР Вијетнама Хо Ши Мин је упутио поруку шефовима држава и влада многих земаља света у којој је истакао да уколико америчка влада заиста заиста жели мирољубиво решење онда мора показати интерес и признати све ставове изнесене у четири тачке владе ДР Вијетнама. Према Хо Ши Мину то је могло бити потврђено на тај начин што би америчка влада била дужна да коначно и без икаквих услова прекине бомбардовање и све друге војне акције против ДРВ. Само на тај начин је било могуће предвидети политичко решење вијетнамског питања. Обнављање америчких напада на ДР Вијетнам имало је за циљ да дезоријентише светско јавно мњење и припреми даље проширење агресије против вијетнамског народа. „Ова америчка обнова бомбардовања ДР Вијетнама је представљала гажење принципа међународног права и елементарних норми људског морала“ сматрали су совјетски челници.¹³³ По њима је борба вијетнамског народа за националну слободу представљала животни интерес целокупног прогресивног човечанства. Огроман значај је имало уједињење напора свих социјалистичких земаља и свих антиимперијалистичких и прогресивних снага света које су указале помоћ Вијетнаму у борби. Совјетски Савез је у складу са својим интернационалистичким духом наставио са указивањем неопходне помоћи и подршком ДР Вијетнаму.¹³⁴

Америчка јануарска агресије на Вијетнам је била повод за састанак југословенског председника Тита са специјалним изаслаником америчког председника Хариманом на Брду код Крања 01.01.1966. године.

Специјални амерички изасланик Хариман је том приликом истакао да се југословенски председник Тито залагао за прекид бомбардовања Северног

¹³² ДА МСП РС, ПА, СССР, 1966, Ф-160, пов.бр. 445631, *Совјетски став о вијетнамској проблему*

¹³³ АЈ, КРР, I-5-b /SSSR, *Изјава совјетске владе*

¹³⁴ АЈ, КРР, I-5-b /SSSR, *Изјава совјетске владе*

Вијетнама. Према Харимановим речима председник Џонсон је очекивао позитивне реакције Северног Вијетнама и могућност мировних преговора. Очекивала се конференција женеовског типа. Хариман је изјавио да утицај Југославије у Северном Вијетнаму није био велики за разлику од Москве. Такође је указао на кинеску жељу за наставком конфликта у Вијетнаму. Хариман је указао и на постојање притисака америчких војних саветника на председника Џонсона који су се противили прекиду бомбардовања. Наиме војни саветници и амерички Конгрес су били против дугог прекида бомбардовања. Хариман се потом осврнуо на амерички програм од 14 тачака и предао је један примерак председнику Титу. Подвукао је да 14 тачака нису представљале услове већ ставове и да су чиниле важну индикацију америчке политике. Из америчких предложака је председник Тито приметио да Ослободилачки фронт не би могао имати на евентуалој конференцији статус владе. Сам председник Џонсон се надао и веровао да би југословенски председник Тито могао дати сугестије којима би охрабрио Москву да кроз посредништво пронађе мирољубиво решење конфликта у Вијетнаму. Југословенски председник Тито је изнео да је југословенски став о ситуацији у Вијетнаму био непроменљив. Тито је апострофирао да је у начину решавања вијетнамског питања било неопходно избегавати ултиматуме у циљу изналагања и постизања мирољубивог решења. Југословенска влада је једина могла упознати совјетске руководиоце са ставовима и предлозима америчке владе о начину решавања вијетнамске кризе. Југославија је била мишљења да би продужење рата и његово проширење на остале земље Југоисточне Азије била велика несрећа. Тито је такође сматрао да је акција коју је покренуо Џонсон у решавању кризе тј. прекид бомбардовања била важан искорак ка проналаску мирољубивог решења. Југословенска страна је планирала да совјетске руководиоце извести о одржаном састанку са америчким изаслаником Хариманом као и да том приликом изнесе своја мишљења о акцијима америчке владе. Југословенски руководиоци су сматрали да су многе програмске тачке садржане у америчком документу биле позитивне. У складу са развојем догађаја у Вијетнаму гувернер Хариман је чак очекивао смањење напада против америчких снага у Јужном Вијетнаму и повлачење неких северновијетнамских јединица из Јужног Вијетнама. Председник Тито је сматрао штетним инсистирање на

привременом обустављању бомбардовања. Главни циљ бомбардовања Северног Вијетнама се сводио на спречавање дотура материјала и одашиљања трупа из Северног у Јужни Вијетнам. При том се америчка акција није смела тумачити као намера за повлачењем из Вијетнама. Американци су намеравали да успоре темпо ратовања уколико то исто учини и Северни Вијетнам. САД су биле спремне на преговоре и пре прекида непријатељства као и за време прекида. Американци су били спремни да преговарају непосредно или преко посредника.

За то време је Кина оптуживала совјетске руководиоце као агенте америчког империјализма. У новогодишњој поруци Ханоја је било истакнуто да су четири тачке председника северновијетнамске владе Фам Ван Донга представљале једино правилно решење сукоба и правичну, разумну базу за преговоре. Хариман је приметио да су на председника Џонсона поред војних саветника и Републиканаца притисак вршили и агресивнији кругови у Демократској странци. Председник Џонсон је упутио Голдберга код папе који је у исто време објаснио амерички став Савету министара НАТО-а. Председник Џонсон је желео да гувернер Хариман најпре посети Југосливију и Тита јер је сматрао да је утицај председника Тита код совјетских руководиоца могао бити веома користан. Тито је изјавио да је био задовољан југословенском политиком мира и намером да се допринесе мирољубивом решењу вијетнамске кризе. Хариман је сматрао да је ситуација у Вијетнаму била веома изузетна а да је циљ Сједињених држава у Вијетнаму био веома ограничен. Он се састојао у пружању могућности Јужном Вијетнаму да решава питање сопствене судбине. Совјетски Савез је такође био заинтересован за успостављање мирног решења. Хариман је очекивао сходно развоју догађаја од Ханоја неки узвратни позитивни гест. Зато је замолио председника Тита да подвуче у Москви да САД „сматрају важним и корисним гест који би Ханој учинио у најближој будућности“.

Разговор са гувернером Хариманом је био завршен упућивањем Титове захвалнице председнику Џонсону поводом америчке подршке југословенској привредној реформи.

Међутим, америчку владу је посебно интересовала реакција неангажованих земаља. Све стране су се залагале за смирење ватре у Вијетнаму и отпочињање

преговора. Америчка влада је улагала максималне напоре у циљу уверавања несврстаних и социјалистичких земаља у озбиљност мировних преговора. СФРЈ је сматрала да су САД тек са побољшањем своје позиције у светском јавном мњењу могле да рачунају на преговоре са Ханом.¹³⁵

Након обуставе америчког бомбардовања Вијетнама, Американци су чекали на најмању индикацију о спремности Ханом на смиривање. Новински извештаји су били препуни коментара и оцена о смањеном интензитету борби као и о смањеном броју жртава. Из тих извештаја је произилазило да су у првом реду америчке снаге биле активне и да су ликвидирале базе НФО. Југословенска влада је инсистирала на истрајавању америчке владе у одлуци о престанку бомбардовања Вијетнама. Према мишљењу југословенске владе обнављање бомбардовања би имало трагичне последице с обзиром да не би оставило алтернативе ни једној ни другој страни. Југословенска страна је посебно указивала на неопходност разјашњавања нејасно дефинисаних америчких ставова према НФО. Југословенска влада је сугерисала америчкој влади признање стварног положаја НФО.¹³⁶

Између зараћених страна је уследило једномесечно уздржавање од бомбардовања Северног Вијетнама. Током тог периода САД су озбиљност у тражењу мирољубивог решења поткрепиле упућивањем високих председничких емисара у више од тридесет земаља света укључујући и Југославију. При том су са владама тих земаља претресале питање мира у Вијетнаму на основу званичног америчког става сумираног кроз 14 тачака, у писму амбасадора Голдберга упућеном Савету безбедности Уједињених нација. На све могуће начине америчка влада је објашњавала сопствену ангажованост у озбиљном тражењу преговора или акција које су могле довести до мирољубивог решења. У међувремену су били предочени поуздани докази уверавања да је Северни Вијетнам употребљавао линије снабдевања из Северног Вијетнама у Јужни Вијетнам преко Лаоса. У самом Јужном Вијетнаму је био присутан висок ниво војних акција и тероризма који је спроводила друга страна. Чак је и за време четвородневне обуставе ватре поводом

---

¹³⁵ДА МСП РС, ПА, САД, 1966, Ф-12, стр.пов.4206, *Забелешка о разговору државног секретара М. Никеџића са америчким амбасадором Елбриком, 18.01.1966.*

¹³⁶ДА МСП РС, ПА, САД, 1966, Ф-174, пов.бр.42890, *Забелешка о разговору М. Никеџића са америчким амбасадором.Елбриком, 20.01.1966.*

лунарне нове године (ТЕТ) било забележено 88 повреда прекида ватре. Од тога 56 су били уперени против снага САД док је осталих 32 било уперено против јужно-вијетнамских и других снага. САД су чекале дуже од месец дана одговор комунистичке стране и њихову потврду о спремности на преговоре. САД су биле веома забринуте због дужине чекања и ускраћивања било каквог одговора од противничке стране.¹³⁷

После тридесет седам дана прекида бомбардовања, Ханој није реаговао на предлоге Сједињених држава. Америчка влада је располагала подацима који су упозоравили на постојање инфилтрације снага из Северног Вијетнама у Јужни Вијетнам као и на јачање снага Вијетконга. Из тих разлога америчка влада је била приморана да обезбеди заштиту својих трупа и због тога је дошло до обнављања бомбардовања. Тим поводом председник Џонсон је упутио личну поруку председнику Титу у којој је изнео разлоге којима су САД оправдале предузимање тог корака. Том приликом председник Тито је изразио жаљење због америчке одлуке о настављању бомбардовања. Тито је сматрао да таква америчка одлука неће допринети порасту престижа САД већ да ће имати супротан ефекат.

У разговору са америчким отправником послова Тобином на Брионима 31. јануара 1966. године председник Тито је истакао да се војни фактори који су били директно ангажовани на терену нису увек слагали са политичким резонавањем с обзиром да су код њих преовладавали и стратешки разлози. Међутим, Тито је сматрао да је политика играла важну улогу у стратегији и да је сукоб у Вијетнаму имао политички и интернационални карактер. Такође је сматрао да америчка војна акција у Вијетнаму није могла да успе јер се тамо радило о отпору једног народа који се борио за независност. У складу са Титовим излагањем амерички отправник послова у Београду, Тобин је реплицирао и истакао да су САД намеравале да воде одмерену политику која не би довела до директне интервенције Кине. И сам амерички председник Џонсон је био свестан чињенице колико су САД морале да буду опрезне у коришћењу инструмената бомбардовања у Северном Вијетнаму. По њему САД нису намеравале да разруше Вијетнам већ су имале дефанзиван циљ.

---

¹³⁷ДА МСП РС, ПА, САД, 1966, Ф-12, стр.пов.бр.42937, *Забелешка о разговору државног секретара М.Никеџића са отправником послова америчке амбасаде И. Тобином. 24.01.1966.*

Американци су тврдили да нису имали никакаве империјалистичке амбиције у Вијетнаму. Њихова намера је била да спрече агресију и онемогуће да један агресивни сусед нападне и заузме једну малу и слабу земљу. Американци су били убеђени да сукоб не би примио такве размере да се народу Јужног Вијетнама дозволило да сам донесе одлуку о својој судбини. Американци су сматрали да је било погрешно доживљавати ФНО (Фронт народног ослобођења) попут покрета у Европи који су представљали широке фронтове политичких мишљења и који су били уједињени ради постизања једног националног циља. Влада САД је ФНО видела као агента ханојског руководства. Према наводима америчког отправника Тобина основни циљ америчке политике је био супротстављање спољној агресији. Пошто су биле ангазоване у том сукобу САД су морале да сnose последице сваке грешке коју су чиниле. Амерички отправник послова Тобин је сматрао да је амерички народ изабрао председника Џонсона и да се слагао са циљевима његове политике у Вијетнаму. Тобин је уверавао југословенског председника да је огромна већина америчког народа желела окончање рата у Вијетнаму али на частан и успешан начин.¹³⁸

Југословенски политичари (међу којима посебно југословенски амбасадор у Америци, В. Мићуновић) су истицали да се америчка администрација оријентисала у свим деловима света где год су долазили у питање амерички интереси, на политику позиција силе при чему се није ограничавала на претњу силом, већ је физички употребљавала. Кинеска политика је убрзавала такву америчку политику у Југоисточној Азији где су САД повећавале своје политичко и војно ангажовање. После потпуног неуспеха „офанзиве мира“ очекивало се да се америчка администрација руководи концепцијом ограниченог рата у Вијетнаму. Такав завршетак „офанзиве мира“ је могао убрзати прелаз САД на нове позиције и био је олакшан и негативним одговорима са друге стране. Према виђењима југословенске владе стицао се утисак да је Вијетнамска криза објективно мање сметала СССР с обзиром на његову физичку и политичку удаљеност од ње. Улога Југославије у Вијетнамској кризи је била од значаја како политици америчке владе, на

---

¹³⁸ДА МСП РС, ПА, САД, 1966, Ф-7, стр.пов.96/1, *Забелешка о разговору председника Тита са америчким отправником послова И. Тобином на Брионима 31.01.1966.*

међународном пољу уопште, тако и у ефектима које је произвела у америчкој јавности.

Билатерални односи СФРЈ и САД су се развијали повољно током 1966. године и њихов биланс је био добар на свим секторима, као и у општој атмосфери невезано за америчку политику у Вијетнаму. Све односе са САД, Југославија је регулисала преко питања уговора између две земље. Током 1966. године, по капиталним питањима као што је било питање привредне реформе, питање пољопривреде, питање жита, амерички став је био позитиван. Међутим, разлике између Југославије и Америке су биле веома оштре у спољној политици. Што је међународна ситуација била гора и што је америчка политика била агресивнија и више антикомунистичка у Вијетнаму утолико су разлике и отворени сукоби између СФРЈ и САД били већи. Југославија је била у великим дуговима како динарским тако и доларским према Америци. То је представљало страшну полуку у рукама Америке. На економском плану је требало искористити могућности за југословенски извоз у САД. И поред успешног решавања питања набавки пољопривредних вишкова, постојала је и друга негативна страна тог проблема која се одражавала у сталном порасту југословенских доларских дугова Сједињеним државама у оквиру пољопривредног програма. Иза догађаја у Вијетнаму постојала су и извесна шира кретања до којих је долазило због промене у односу снага. Једно је био и кинеско-амерички судар. Друга важна ствар је била присуство СССР у Азији. У целини је то могло имати за последицу релативно смањење америчке улоге и повећање места СССР на том подручју. Није било непосредних изгледа за могућност великог рата у Азији али је генерална линија великих сила била против рата на том простору (Пацифику). Све се сводило на игру притисака која је била срачуната на ограничени рат и по територији, по карактеру ангажовања и по величини сила које су биле увучене у њега. Односи између великих сила САД-а и СССР-а су се налазили у стадијуму замрзавања због вијетнамске кризе. Зато су обе земље одлучиле да не предузимају ништа што би се могло испречити добром спорзуму у будућности међу њима. Југословенска страна је настојала да се њени јавни ставови мање разликују од фактичких мишљења што није био случај код осталих социјалистичких земаља. Југословенска страна је реаговала на

принципијелним позицијама супротстављања и осуди америчке политике и америчког рата у Вијетнаму. При томе је водила рачуна о потреби очувања дејствовања код САД у правцу политичког решавања вијетнамског проблема али без угрожавања билатералних односа са њом. ДР Вијетнам је у време трајања „америчке офанзиве“ показао ограниченост у ширини погледа и одбијао је сваки могући разговор у чему се одражавао кинески утицај. Југословенска влада је сматрала да је после неуспеха „офанзиве мира“ морала бити употребљена сила за исвестан период, док обе стране у пракси рата не би пронашле неке минусе који би их упутили на преговоре. Такође је југословенска влада сматрала да је било корисније деловати нормалним дипломатским каналима у билатералним и другим контактима без избацивања Југославије у први план.¹³⁹

Америка је по мишљењу југословенског амбасадора Мићуновића преко Вијетнамског рата изградила један снажан војнички мостобран на јужном боку Кине. Вијетнамски рат је био великим делом функција новог и још нерешеног стања односа у троуглу САД-Кина-СССР. Кроз тзв. „офанзиву мира“ коју је предузео амерички председник Џонсон у Вијетнаму са позиција силе, САД су покренуле 30-40 држава а међу њима у Југославију. САД су нарочито показале интерес да покрену СССР са ранијих позиција. Нажалост, офанзива мира се завршила неуспехом без обзира на интервенцију свих мирољубивих држава, међународних организација и фактора као што су биле: Уједињене нације, Ватикан и др. Уследила је ескалација сукоба на простору Вијетнама. На југу Вијетнама је Вијетконг и даље представљао озбиљну војну снагу. Нефлексибилност Ханоја, његово инсистирање код свих земаља на безусловном прихватању четири тачке је само олакшало Џонсонов прелазак на другу етапу у ратовању.¹⁴⁰

Све је указивало да је рат у Вијетнаму ескалирао и да је могао потрајати још низ година. Неславан завршетак америчке мировне офанзиве је означио крај периода у коме је Југославија уживала велику америчку економску и финансијску помоћ. Немоћ и неуспех југословенског политичког естаблишмента у посредовању између

---

¹³⁹ДА МСП РС, ПА, СФРЈ, 1966, Ф- 1, стр.пов.13, *Извод из Записника са састанка Колегијума ДСИП 21.02.1966. код државног секретара Марка Никеџића.*

¹⁴⁰ДА МСП РС, ПА, САД 1966, Ф-12, стр.пов.бр. 425447, *Забелешка о разговору државног секретара М.Никеџића са америчким амбасадором Елбриком 13.07.1966.*

великих сила САД-а и СССР-а, занемарљиво мала улога Југославије да путем покрета несврстаних преброди нетрпељивост Вијетнамаца према Американцима у циљу отпочињања преговарачког процеса су резултирала смањењем америчког интереса за ближом сарадњом са Југославијом. Американци нису намеравали да толеришу оштру југословенску кампању против рата у Вијетнаму, посебно у ситуацији када се позиција Југославије унутар покрета несврстаних налазила у опадању.

Званични Ханој није показао ни минимум захвалности према Југославији нити према подршци коју му је пружила у његовој политици и борби за ослобођење а која је Југославију довела у оштро конфронтирање са Вашингтоном.

У више наврата председник Југославије је покушавао да пронађе заједнички језик са представницима несврстаних земаља (Египат-Насер и Индија- Индира Ганди) у циљу изналажења мирољубивог решења Вијетнамске кризе. Иако се чинило да су ставови великог броја несврстаних земаља по питању Вијетнамског рата били идентични ипак се показало да је било много размимоилажења у том контексту. Мада су се залагали за прекид бомбардовања и повлачење страних трупа са простора Вијетнама, руководиоци Египта и Индије нису били спремни да оптуже америчког председника Џонсона као главног кривца за пораст насиља и угрожавање мира у свету.¹⁴¹

3.3 Брионски пленум 1966. године и његов одјек на Истоку и Западу

Све промене спровођене у оквиру југословенског друштва су биле реализоване паралелно са либерализацијом привредног система и представљале су велики терет за југословенског председника Тита у моменту када је наступило озбиљно заоштравања односа са Сједињеним државама и велики притисак од стране Совјета на Југославију да се укључи у социјалистички лагер. Истовремено је у овом периоду дошло до наглог опадања утицаја Југославије у несврстаном свету.¹⁴²

Прикривени отпор у врху СКЈ и државног руководства мерама привредне реформе и променама у југословенској федерацији се претворио половином 1966. године у отворени сукоб. Брионски пленум је уствари представљао заоштравање конфликта

¹⁴¹ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр. 206-208.

¹⁴² Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр. 204.

између протагониста централизованог управљања земљом и заговорника јачања суверености република.

Зато је на јунској седници Извршног комитета ЦК СКЈ одржаној током 1966. године под Титовим председништвом била образована комисија са задатком да испита рад Службе државне безбедности. На тој седници Извршног комитета председник СФРЈ Тито је обавестио присутне о озвучењу и прислушкивању Титове резиденције и о уграђивању справа за прислушкивање у кабинету председника републике Тита и његове супруге. За то је оптужио Службу државне безбедности. Комисија која се бавила тим случајем је поднела извештај Извршном комитету 22. јуна 1966. године и пленарној седници Централног комитета одржаној на Брионима 1. јула 1966. године која се водила као Четврти Брионски пленум. На пленуму је дошло до директне оптужбе СДБ за прислушкивање, деформације и злоупотребе положаја службе која се желела поставити изнад друштва.

Чињеница да су тај догађај пратили само директор, главни уредник и два извештача је сведочио о деликатности тренутка. Том приликом су сви дискутанتي осудили Ранковића.

Отварајући седницу ЦК СКЈ, генерални секретар партије Тито је изјавио:

„Другарице и другови...ми само погрешили што смо нашу државну безбедност у току 20 и више година њеног постојања препустили тако рећи самој себи и главни руководилац је био друг Ранковић. Ви знате да је у току рата и првих година после рата наша државна безбједност одиграла огромну улогу у чему се, разумије се, један велики дио заслуга има друг Ранковић и остали другови који су били под његовим руководством. Но, управо због тог огромног поверења које смо имали према другу Ранковићу и према Служби државне безбедности ми на нашим сједницама извршног комитета ниједанпут нисмо имали питање ове службе. А могу ли се било која организација, или било какви органи тако дуго пустити без контроле партије, без контроле руководства наше партије. Разуме се да је то била наша кривица“, изјавио је Тито.¹⁴³

Ранковић је схватио да му није био спаса и само је говорио о својој моралној одговорности.

---

¹⁴³Б. Петрановић, М. Зечевић, *Југославија 1918/1988*, Београд, 1988, стр.1104-1108.

„...Другови, желим да нагласим да за овакав рад и за овакве поступке органа безбедности не носим никакву одговорност, сем моралне одговорности која произилази из тога што је требало да покажем више будности како раније, када сам непосредно руководио овом установом, тако и кроз свој рад у Централном комитету. С обзиром на то сматрам да сам дужан да овом форуму, вама другови, ставим на располагање своје функције.“¹⁴⁴

Потом је Ранковић поднео оставку на место потпредседника Републике и друге функције што је пленум и прихватио.

Служба државне безбедности је на Брионима била обезглављена и никада се више није опоравила од тог ударца. Неповољне последице те чистке убрзо су се осетиле на Косову, а нешто касније и у време мас-покрета у Хрватској. На Брионима су заправо започеле припреме за оно што ће на крају довести до распада југословенске федерације.

Тада је са политичке сцене нестала једна од водећих личности социјалистичке Југославије.

О дешавањима на Четвртом партијском пленуму подробно обавештавају документа америчке Централне обавештајне службе (СИА). У извештајима ове америчке службе стоји да је Ранковић био јавно оптужен да је користио тајну полицију у циљу јачања сопственог положаја и супротстављања политици режима. Тито и његови највиши следбеници су на јулском тзв. брионском пленуму оптужили тадашњег потпредседника државе и секретара партије да је своје следбенике из Државне безбедности поставио на важне положаје у партији и влади. Шеф СДБ Ранковић је оптужен да се поставио као сила изнад друштва и партије и да је на тај начин деловао, мешао се у политичка питања са циљем да застраши водеће државне и партијске функционере. Тито и Цвијетин Мијатовић (партијски вођа у БИХ) су у потоњим излагањима поредили Ранковић са Стаљином због начина на који је злоупотребљавао свој положај у партији али исто тако и Службу државне безбедности. Америчка страна је на основу докумената СИА сматрала да није било адекватних доказа о Ранковићевим плановима за сменом председника Југославије већ да је била много већа вероватноћа да је само покушавао да себи обезбеди

---

¹⁴⁴Б. Петрановић, М. Зечевић, *Југославија 1918/1988*, Београд, 1988, стр.1104-1108.

политичку будућност. Према мишљењу америчке стране Ранковић је вероватно претпостављао да је његов политички положај био у опасности сагласно великој очекиваној кадровској реорганизацији. И сам је очекивао смену са места потпредседника државе. У партијским оптужбама против Ранковића су посебно биле наглашене његове везе са Управом државне безбедности што је имало за циљ да подсети на његову улогу у послератном терору који се одликовао немилосрдним гушењем сваког другачијег става и мишљења. На тај начин је Тито успео да оснажи представу о себи као заштитнику либералније и демократичније Југославије. Није било сумње да је Ранковић користио тајну полицију како би продро у делове југословенске владе који нису били под његовом контролом (као што је био Државни секретаријат за иностране послове). Према документацији СИА Ранковић је наводно 1965. године преузео контролу над ДСИП и намеравао је да тамо уведе сопствени ред. На Брионском пленуму је постигнут успех у неутралисању Ранковићевих напора да се инфилтрира у војску с обзиром да су се војни руководиоци сврстали углавном уз Тита (Гошњак, генерал Јефто Шашић-помоћник државног секретара за народну одбрану.)

Тито јер одлучно кренуо у чистку Ранковићевих присталица из СДБ са намером да ту организацију стави под контролу партије. Иако је Ранковић у говору на јулском пленуму негирао да је био српски националиста, његово свргавање је ипак неминовно утицало на југословенски национални проблем. Завођење комунистичке власти и престиж који је Тито уживао као ослободилац Југославије од окупације сила Осовине привремено су потиснули националне сукобе. Уместо централизоване државе која је постојала до 1941. године, Тито је успоставио федерацију шест република од којих је свака била организована око једне велике националне групе. У састав комисије која је водила истрагу против Ранковића и СДБ и која је захтевала његову оставку је ушао по један члан из свих шест република. Тито је на Четвртог пленуму оценио да је од свих републичких партија српска партија била суочена са најтежим задацима. У говору одржаном после Ранковићеве смене председник Југославије је изразио задовољство због начина примена одлука Четвртог пленума од српске стране. Југословенски председник је успео да задржи националну равнотежу која је постојала и пре пленума приликом

расподеле Ранковићевих партијских функција. Стварању националног проблема су доприносиле републике, њихови међусобни ривалски, политички и економски интереси који су били испреплитани са полемиком која се водила између конзервативаца и либерала о будућем правцу развоја земље. Међутим, неки партијски функционери из базе нису подржали Титову политику децентрализације државног апарата и економског одлучивања. Ти централисти који су били склони ослањању партије на силу и интервенцију у процесу одлучивања су били суочени са губитком положаја и власти. Међу разлозима који су довели до Ранковићеве смене посебно место заузима чињеница да Ранковић није ниједног тренутка показао одушевљење тим програмима. Комисија на челу са Црвенковским је у свом извештају оптужила СДБ а тим имплицитно Ранковића као и министра унутрашњих послова Стефановића да су временом блокирали политичке и економске реформе у држави. У извештају је било наведено да је СДБ проширила своју кадровску мрежу до нивоа предузећа и да је своје обавештајно-безбедносне кадрове мешала у инвестиционе и кадровске одлуке. Тито је сматрао да је конзервативни елемент окупљен око Ранковића чврсто веровао у чињеницу да Југославија већ довољно трпи због пренаглашене децентрализације и прекомерне демократије.

Тито је планирао и велику реорганизацију партијске организације у циљу доследног спровођења његове политике. Смењивање Ранковића и његових главних присталица је отворило пут далекосежним променама. Кључни циљ реформе се сводио на утирање пута младим либералима у партији који су били блокирани од стране конзервативаца. Међу мерама које је комисија препоручила се налазила и кадровска политика која је имала за циљ да прошири учешће јавности у политичком и економском животу Југославије.

Ранковићева смена је првенствено требало да значи победу либералног крила у партији. Очигледно се Тито надао и очекивао да би његова политика могла бити свеобухватно прихваћена како међу функционерима тако и међу становништвом док је либерални курс требало да остане на снази.

Према процени СИА, после Брионског пленума борба за Титовог наследника је била поново отворена и оставила је национално питање опет узбурканим док су позиција и утицај бивших партизана у југословенском режиму били подривени.¹⁴⁵

Брионски пленум је уствари представљао велику наду за демократизацију партије и друштва и будио је најављени обрачун са бирократско-догматским централизмом у организацији политичке и државне власти.

На Брионском пленуму је Ранковић био проглашен за главног, јединог видљивог заступника бирократско-статистичког отпора обећаним реформама. Бирократско-демагошки ако не и војнополицијски обрачун са Ранковићем је био искоришћен за учвршћивање истог поретка бирократског догматизма и харизматичног култа. Другим речима била је сачувана она иста полуга једнопартијског, ауторитарног монопола која је после била искоришћена за пресецање демократских стремљења у Србији и широм земље.

На Пленуму је била донета одлука о реорганизацији органа државне безбедности. ЦК СК Србије је одржао седницу током септембра месеца 1966. године. На њој је донета одлука о Ранковићевом искључењу из Савеза комуниста што је и учињено само месец дана касније тачније октобра 1966. године.

Методи службе, њен рад, циљеви и задаци нису биле нигде претресани ни у једном државном ни партијском телу. Служба државне безбедности је према наводима Комисије постала монопол појединца тј. **Александра Ранковића**¹⁴⁶ који се налазио на њеном челу. Ранковић је у СДБ поистовећиван са централним комитетом. Комисија је закључила и да је Служба државне безбедности увелико паралисала рад СКЈ и да се бавила систематизовано и централизовано политичким проблемима. Било је навода и да се СДБ налазила ван друштвене контроле као орган са специфичном орагнизацијом и методама.

---

¹⁴⁵Момчило Павловић, *Документа ЦИА о Југославији 1948-1983*, Београд, 2009, стр. 201-209.

¹⁴⁶**Александар Ранковић** (1909-1983), оснивач и шеф ОЗНЕ, касније УДБЕ, Титов венчани кум (1952), смењен на Брионском пленуму 1966. године због афере прислушкивања председника СФРЈ Тита. **Ранковић** је рођен 28. новембра 1909. године у селу Дражевци код Обреноваца. Био је члан комунистичке партије од 1928. године, да би по формирању Одсека за заштиту народа (ОЗНА)1944. постављен за њеног начелника. Новембра 1944. је био изабран за народног посланика и за првог потпредседника Народне скупштине НР Србије. Од 1946. године до 1966. године је био министар унутрашњих послова. Од 1956. године је био потпредседник Савезног извршног већа. Све до средине 1966. године се налазио на функцији начелника полицијских и тајних служби

Неоспорно је да су иза Ранковићеве смене и свих дешавања везаних за њега стајали политички мотиви. Ранковић се залагао за задржавање централистичке федерације. Многи политичари, међу којима и Кардељ су сматрали да је Ранковић имао два велика недостатка. Први је био неразумевање за одумирање државе, док је други био дефинисан као глувоћа на национално питање. Све је упућивало на чињеницу да је иза пада Ранковића дефинитивно стајала борба око власти.¹⁴⁷

Брионски пленум и Ранковићева смена је представљала први велики политички лом у југословенском врху, после Ћиласове смене 1954. године.

Међутим, обрачун у врху власти није могао проћи незапажено и без одређених политичких импликација на односе са Истоком и Западом. Запад је обрачун са Ранковићем тумачио као победу Ћиласовог концепта либерализације и демократизацију друштва. „Међутим, Титова одлучност да распрши такве илузије на Западу је довела до разочарења и наглог опадања америчке кооперативности у подршци југословенским напорима у реализацији привредне реформе и реформе девизног система“. За Американце је Ранковић представљао главног протагонисту конзервативне струје у југословенском руководству која се противила новинама. Американци су уклањање Ранковића доживљавали и тумачили као позитиван потез којим су биле „уклоњене и снаге које су се супротстављале реформи“.¹⁴⁸

Оцена ситуације у Југославији коју је урадила Управа за обавештајне информације СИА наводи да је смена Ранковића и његових кључних људи утрла пут даљим променама и да је увела у реформе мноштво младих либерала. Експерти СИА су закључили да је Тито уклањањем Ранковића започео неодложну реорганизацију владе и партије и да је на тај начин покренуо кораке усмерене ка убрзању либералне политике.¹⁴⁹

С друге стране „јачање центрифугалних тенденција у Југославији и заоштравање националног питања су охрабрили властодршце из Москве да повећају притисак на

---

¹⁴⁷Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988*, III књига, Београд, 1988, стр.384-390.

¹⁴⁸FRUS, 1964-1968, Volume XVII, Eastern Europe, doc.183, National Intelligence Estimate, AJ KPR, I-5-b/SAD, *Из забелешке о разговору Вељка Мићуновића са америчким амбасадором Елбриком 11.јула 1966. године.*

¹⁴⁹М. Павловић, *Документи ЦИА о Југославији ....* стр.230.

Тита ради спречавања даље дезинтеграције југословенске федерације и чвршћег везивања за СССР и блок социјалистичких држава.¹⁵⁰

После Четвртог пленума је дошао до изражаја совјетски став који је био наклоњен снагама СКЈ које су заговарале спорији темпо децентрализације и кочиле развој самоуправљања. Посебна пажња совјетских кадрова је била усмерена на праћење реорганизације СКЈ. Совјети су настојали да се на изванредан начин ограда од Ранковића и писања западне штампе о њему као заговорнику пријатељства са СССР.¹⁵¹

На тај начин су у Москви сматрали да су у Југославији 1966. године победили противници Ранковићевог курса и да се земља кретала ка Западу. За Американце је то била шанса и могућност да се у Југославији оствари процес спровођења реформи у циљу увођења демократије и тржишне привреде.

Смена Ранковића и чистке међу његовим високопозиционираним присталицама нису се одразиле на односе између две земље али су имале озбиљне даље последице. Без обзира на негативан однос према југословенским догађајима из 1966. године совјетска страна се примирила и ставила је акценат искључиво на даље утврђивање позиције Тита као гаранта развоја совјетско-југословенских односа.

У складу са дешавањима на Брионском пленуму, председник Тито је тражио од амбасадора Д. Видића да приликом повратка у југословенску амбасаду у Москви посети совјетског председника Брежњева и објасни му суштину пленарног заседања ЦК СКЈ, као и да том приликом истакне личну одговорност А. Ранковића, за све што је било изнето у извештају комисије ИК ЦК СКЈ и уопште принцип личне одговорности свакога за његов домен рада, да покаже јединство ЦК СКЈ у вези са случајем А. Ранковића, Ђеђе Стефановића и потребу стављања организације Државне безбедности под нормалну демократску, јавну и друштвену контролу. Том приликом је било неопходно скренути пажњу совјетским руководиоцима и јавности на поступак који је био предузет на Четвртом Пленуму ЦК СКЈ а који је показао снагу јединства СКЈ у обрачуна са недопустивим

---

¹⁵⁰ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр. 205.

¹⁵¹ АЈ, КРР, I-3-a/SSSR, *Билатерални односи СФРЈ-СССР*

појавама како у партији тако и у друштву. Требало је предочити Совјетима да је цео случај и његово третирање на Пленуму био искључиво југословенска унутрашња ствар.¹⁵²

Приликом сусрета са совјетским лидером Брежњевом током (23.-24. септембра) 1966. године председник Тито је покушао да објасни Четврти пленум ЦК СКЈ и главне разлоге који су довели до одстрањења и осуде групе Ранковић-Стефановић.. Тито је том приликом говорио о шовинизму који је ширио Ранковић преко Службе државне безбедности. Председник Тито је говорио и о деформацијама на идеолошком фронту, истицао је залагање за чињеницом да комунисти постану доминирајућа идејна снага у југословенском друштву. Такође је упознао совјетског председника Брежњева са постигнутим реформама у СФРЈ. Говорио је о порасту националног дохотка, повећању стопе раста у индустрији, пољопривреди, повећању животног стандарда становништва, интензивирању производње ради повећања конкурентске способности југословенске привреде на светском тржишту. Југословенски председник је истакао да је из наведених разлога било неопходно извршити и друштвену реформу која је представљала услов успеха у економији. У том правцу је ишао и рад на даљој афирмацији самоуправљања, јачања материјалне базе самоуправљања, раста социјалистичке демократије.¹⁵³

Совјети су покушавали да се оgrade од Ранковића свесни чињенице да га је западна штампа означавала и препознавала као заговорника пријатељства са њима. Брежњев је сматрао и инсистирао на чињеници да је поступак према Ранковићу представљао искључиво унутрашњу ствар Југославије која није требало да има било какав утицај на односе између две земље. Међутим, врло брзо је дошло до застоја у политичким односима између две земље јер се испоставило да совјетско руководство није било задовољно концептом реорганизације СКЈ као ни правцем развоја политичког и привредног система Југославије. Совјетима посебно није одговарала привредна реформа која је по својој природи тежила јачању улоге тржишта и веће либерализације привредног живота што је могло омогућити јачање веза са Западом и довести до даље либерализације политичког система. Према

---

¹⁵²ДА МСП РС, ПА, СССР, 1966, Ф-2, стр.пов.бр. 41, *Забелешка о разговору председника Тита са југословенским амбасадором у Москви Д. Видићем 02.07.1966.*

¹⁵³АЈ, КРР, I-3-a/SSSR, , *Разговор Ј.Б. Тито-Л.Брежњев 23.-24.09.1966.*

мишљењу Совјета прави показатељи да процеси у Југославији иду у том правцу су били уклањање Ранковића и његових истомишљеника. Југословенско руководство је генерално било заинтересовано за очување добрих међудржавних односа и сарадње, посебно на економском пољу. Питање сарадње по партијској линији, је због идеолошких и политичких разлика увек представљало оптерећење за две земље које је било потребно умањити стављањем те сарадње у формални оквир.¹⁵⁴ У ово време Југославија је била оријентисана на војну сарадњу са СССР који је уједно постајао и један од њених кључних економских патрнера. Све је упућивало на закључак да је председник Југославије својом неизбалансираном политиком довео до везивања СФРЈ за Источни блок а удаљио земљу од Запада и несврстаних земаља.

3.4 Економска политика и војни сегмент југословенско-америчке сарадње

У току прве половине 1966. године године робна размена између СФРЈ и САД је показала са југословенске стране тенденцију смањених куповина код увоза али изузимајући при том реализацију набавке пшенице, памука и сточне хране. Извоз је за првих шест месеци 1966. достигао цифру од 40. 500. 000 долара док је за целу претходну годину износио 62. 200. 000 што је до тада представљало највећу цифру југословенског извоза у САД. Током 1966. године из САД се увозила у СФРЈ пшеница, памук, соја, бакар. Поред тога у завршној фази се налазила и реализација увоза локомотива и резервних делова као и опреме за азотару у Панчеву. Осим набројаних производа важно је нагласити да је остали увоз са овог подручја био готово минималан, што је поред осталог требало приписати и мерама привредне реформе које су регулисале увоз са конвертибилног подручја. Међутим, СФРЈ је и извозила неке производе па тако посматрано по групама артикала извоз у првом полугодишту 1966. се сводио на: дрво и дрвне производе, текстил, кожу и обућу, производе црне, обојене и метало-прерађивачке индустрије, дуван, остало(стакло), неробни прилив (разне услуге). Девизни прилив је за прву половину 1966. године износио 10.504.788 долара.¹⁵⁵

¹⁵⁴Ђока Трипковић, *Југославија и СССР 1956-1971*, Београд, 2013, стр.189-194.

¹⁵⁵ДА МСП РС, ПА,САД, 1966, Ф-179, пов.бр. 432268, *Робна размена СФРЈ –САД*

И током шездесетих година је био настављен програм CARE који је датирао још из 1950. године са тенденцијом продужавања сваке календарске године. То је иначе био споразум о бесплатном додељивању CARE хране здравственим и специјалним установама у СФРЈ. CARE мисија у Београду је обавестила да је њихова централа у Њујорку доделила Југославији 1.935.000 фунти млека у праху, 2.031.000 фунти брашна и 4.706.000 фунти биљног јестивог уља за фискалну 1966. годину. Централни одбор Југословенског Црвеног крста је обавестио Савезни Секретаријат за спољну трговину да су динарска средства за покриће трошкова око издржавања CARE Мисије у Југославији и покриће доларског акредитива у висини од 70.400 долара за фискалну 1965/1966 годину била обезбеђена савезним буџетом за 1966. годину.¹⁵⁶

Уговор о помоћи у храни (млеко, брашно и масноће) се потписивао сваке године. Вредност те помоћи закључно са 1965. годином је износила 32 милијарде старих динара. Поред редовне помоћи, CARE организација је пружала и знатну помоћ у елементарним несрећама као нпр. Скопљу (373,3 милиона старих динара). У оквиру програма самопомоћи организација је помагала у изградњи водовода (у Србији), пута (у Црној Гори), опреме за столарске и кројачке радионице, баштенском алату. Повремено је CARE организација давала и помоћ у другим артиклима као што у били разни чајеви, воћни сокови, одећа, сапун, итд. За 1966. годину је била договорена помоћ у висини од 3,3 милијарде старих динара. Помоћ се дистрибуирала социјалним и неким здравственим установама путем одбора Црвеног крста.¹⁵⁷

Циљ владине политике у Југославији је био, од почетка програма PL 480, подизање животног стандарда. На бази програма PL 480 били су развијени трговачки контакти и познавање америчких производа је довело до комерцијалног увоза из САД (увозили су се цитруси из САД, лој, памук, пшеница). Југословенски увозници и прерађивачи су у прво време у односу на стандард хране настојали да становништву максимално обезбеде цереалије, месо, воће и биљно уље. Највећи део повећаног увоза је потицао из САД. Политика југословенске владе је показала

---

¹⁵⁶ АЈ, 130-640-427356, *Споразум са организацијом CARE*

¹⁵⁷ АЈ, 130-640-427356, *Информација о помоћи CARE организације*

неопходност повећања складишног простора како би се омогућио увоз и дистрибуција прехранбених производа. Проширивање складишног простора погодновало је развоју америчког тржишта. Већи капацитети за увоз и дистрибуцију хране и прехранбених производа отворили су могућности САД да конкурентно учествује у снабдевању југословенског тржишта.¹⁵⁸

Америка је учествовала у кредитирању и техничкој помоћи развоја индустрије, никла и алуминујума у СФРЈ. Залагала се за могућност кооперације између југословенске машиноградње конкретно предузећа Иво-Лола Рибар-Железник и америчке где би се мање сложени делови машина израђивали у Југославији, док би се финија дорада (убацивање електричних инсталација вршило у САД). Такође се инсистирало на укључивању слободних капацитета научно-истраживачких инситута и завода у решавање истраживачке и развојне проблематике америчке индустрије. Конкретно се радило о разговорима са Институтом за хемијска, технолошка и металуршка истраживања.¹⁵⁹

Економски сегмент сарадње се остваривао кроз америчке ваучере који су се односили на следеће објекте: ХЕ Бајина Башта (25.000.000,00-зајам), пруга Гостивар-Кичево (5.779.926,54-поклон), аутопут Сарајево-Опузен (7.626.505.03-поклон), ХЕ Рама, Шипље и Средња Драва (55.977.169.13-зајам), Лука Плоче (5.458,925,79-зајам), свињогојска фарма Шљеме (11.494,111,03- зајам), железара Јесенице и рудник Љубије (20.074.948,60-зајам). На основу ових ваучера амбасада је дозначила горње износе за поменуте објекте у корист рачуна „Ослобођени део помоћи САД“. Поред наведених објеката били су делимично финансирани из последњег динарског зајма по основу пољопривредних вишкова САД у укупном износу од 10.9 милијарди старих динара још неки које је предложила југословенска инвестициона банка: ХЕ Ријека, ХЕ Потпећ, ТЕ Трбовље, ТЕ Морава, пруга Сарајево-Плоче, Београд-Бар, Книн-Задар. Финансирана је била и модернизација југословенских железница.¹⁶⁰

---

¹⁵⁸ДА МСП РС, ПА, СФРЈ, 1966, Ф-178, пов.бр. 48612, *Одраз југословенске политике на комерцијални извоз пољопривредних производа*

¹⁵⁹ДА МСП РС, ПА, СФРЈ, 1966, Ф-177, пов.бр. 420764, *Информација*

¹⁶⁰ДА МСП РС, ПА, САД, 1966, Ф-177, пов.бр.419977, *Белешка о разговору са Harry Cahillom, другим секретаром америчке амбасаде*

Чињеница је да су постигнути резултати у извозу били добијени кредитима, у броју и приходима од америчких туриста, да су услови куповине пољопривредних вишкова били побољшани али је истовремено за Југославију био повећан увоз, те се тако ситуација у југословенском трговинском билансу са САД погоршавала. С обзиром на реализацију споразума о куповини 1.350.000 тона пшенице у вредности од око 86,4 милиона долара као и набавке уља и памука, није било реално очекивати смањење југословенског увоза из САД. Током 1966. године очекивало се закључивање уговора о кредитима за куповину локомотива и опреме за Панчево. Оно што је битно нагласити је чињеница да је број америчких туриста у Југославији током 1966. године премашивао и цифру од 100. 000 људи што је указивало да је туризам у перспективи заузимао значајно место у економским односима Југославије са САД. Током 1966. је била заказана и посета југословенске трговинске мисије САД-у која је требало да представља значајан допринос и озбиљан подстрек даљем унапређењу југословенских економских односа са САД. Југославија је очекивала америчку подршку у захтеву за пријем у чланство ГАТТ. Економски односи између Југославије и САД су постајали све садржајнији и попримали су све разноврсније форме. Успешан развој тих односа је био од крупног економског и политичког значаја за Југославију. Задржати Југославију као купца знатних количина пољопривредних производа за доларе, значајног и перспективног увозника индустријских производа представљало је без сумње један од задатака америчке спољнотрговинске политике. Економске користи које су САД имале од тих односа постајале су све евидентније. Огромни трговински дефицит у размени са САД и растуће доларске обавезе су озбиљно упозориле на потребу темељнијег и свестранијег разматрања стања и перспектива југословенских економских односа са САД у циљу њиховог даљег саледавања и предузимања одговарајућих мера за њихово даље унапређење где је за то постојао интерес и могућности (извоз, туризам). Зато је било неопходно да југословенски привредни ресурси и ДСИП израде оквирни програм југословенских економских односа са САД. Зато је током 1966. године било потребно уложити максималне напоре на плану даљег повећања југословенског извоза у САД.¹⁶¹

---

¹⁶¹ДА МСП РС, ПА, САД, 1966, Ф-176, пов.бр.47078, *Економски односи СФРЈ-САД*

Продаја пољопривредних вишкова преко Title IV се делила на два вида: продаја на кредит владама ранијих земаља и продаја на кредит приватним организацијама. По том аранжману приватне фирме могле су да добијају из вишкова кукуруз, сирак, млеко у праху, пиринач, вуну, бутер, сир и памук. Роба се могла набављати на кредит до 20 година уз годишњу камату од 3-4% са почетком отплате кредита после две до три године, док се по државном аранжману роба куповала на кредит од 12 година са почетком отплате после две године. Амерички пољопривредни вишкови који су се извозили у Југославију продавали су се за динарска средства. Тако створена динарска средства могла су бити употребљена за развој туризма, унапређење трговине, подизање разних индустријских објеката. Овим кредитом је у СФРЈ могао бити увезен репродукциони материјал било из вишкова било са слободног тржишта, чији би увоз за Југославију значио нову производњу и нови извоз што би се повољно одразило на стабилизацију цена сировина, боље коришћење југословенских индустријских и пољопривредних капацитета и стварање више робе за извоз. Носилац овог кредита према дирекцији за пољопривредне вишкове САД је био Jugoeexport. Динарска средства која су се добијала продајом увезене робе из пољопривредних вишкова и доларска средства која су се добијала продајом те робе у другим дозвољеним земљама могла су бити употребљена споразумно са надлежним државним органима.¹⁶²

Сходно томе током 1966. године је уследила посета делегације југословенских привредника САД-у. Делегација је имала за циљ да размотри конкретне могућности даљег повећања и проширења југословенског извоза у САД и унапређење других форми економске сарадње између две земље. Посета делегације је реализована у време бурних догађаја око решавања кризе у Вијетнаму.

Интересовање привредника за југословенски увоз је било веће него за извоз из Југославије. Американци су показали највеће интересовање за производе перехрамбене, текстилне, кожане, дрвне, електро и метално-прерађивачке индустрије. Представници америчке администрације су показали и знатан интерес за југословенски привредни развој, резултате привредне реформе као и за

---

¹⁶²ДА МСП РС, ПА, САД, 1966, Ф-176, пов.бр.419286, *Информација о добијању робног кредита од САД*

привредни систем пословно-правни положај и функционисање југословенских привредних организација. Американце су посебно занимале могућности учешћа страног приватног капитала у изградњи југословенских индустријских и туристичких објеката. Америчке банке су пажљиво пратиле југословенску привредну ситуацију, посебно спровођење привредне реформе. Југословенска делегација је сматрала да су постојале реалне могућности за даље проширење извоза у САД. По мишљењу југословенске делегације посета САД-у је била оцењена као веома успешна. Важно је напоменути да су штампа, радио и телевизија посветили велику пажњу боравку југословенске делегације у Сједињеним Државама који је био веома повољно третиран. Очекивало се да југословенски извоз у САД порасте за око 15 % годишње. Састанци са Клубом привредника у Њујорку су били обострано корисни са становишта међусобног упознавања са могућностима и проблемима југословенске робне размене са САД.¹⁶³

Најава рестриктивне америчке економске политике према СФРЈ је дошла до изражаја током друге половине 1966. године. Разговор између амбасадора двеју земаља Елбрика и Мићуновића је имао за циљ да укаже на америчку немогућност испоруке вишкова жита свима којима је то било неопходно с обзиром на обавезе и могућности Американаца које су у том погледу биле веће него икада. Амерички амбасадор у Београду Елбрик није био сигуран у могућности Сједињених држава и њихове одговоре југословенским потребама у том погледу. Та врста америчке помоћи је била предуслов успеха привредне реформе у СФРЈ. Таква врста америчке помоћи је требало да буде актуелна само још наредне 3-4 године пошто се југословенска пољопривреда временом оспособљавала за самостално решавање таквих проблема.

Америчка страна је настојала да одржава канале притиска како би обезбедила сталну присутност и могућност утицања на даљи развој (повремено покретање питања Ђиласа, Михајлова, „дозирање економско-финансијске сарадње“). Међутим, амерички интерес за односе са Југославијом је био наглашен и уствари

---

¹⁶³ДА МСП РС, ПА, САД, 1966, Ф-1765, пов. бр. 423641, *Телеграм из Вашингтона о посети југословенске привредне делегације Сједињеним Државама.*

непропорционалан њеним материјалним снагама. Заснивао се на међународном положају Југославије а тек у другом реду на тежњи да се насупрот критикама демонстрира „либералност“ и „демократичност САД“ у међународним односима. Американци су имали позитиван став према привредној реформи у Југославији, који се испољавао кроз подршку југословенским захтевима у Међународној банци, Међународном монетарном фронту и ГАТТ, као директној финансијској помоћи.. Увоз пољопривредних производа по програму „Храна за мир“ је имао значајно место у спровођењу привредне реформе и имао је своје порекло и циљеве. Створен је био у време пољопривредне хиперпродукције када је америчка влада морала ради спашавања фармера и спречавања незапослености откупљивати вишкове и субвенционирати неискоришћавање земљишта. Пошто је ово представљало терет за америчке финансије било је неопходно пронаћи макар и некомерцијални пласман за нагомилане залихе. Циљеви програма су били учвршћење политичких позиција у неразвијеним земљама и постепено обезбеђивање комерцијалних тржишта за америчку пољопривреду. Током заоштравања међународне ситуације опажала се све присутнија тенденција САД да и кроз програм PL 480 врши пресију на опоненте и критичаре своје политике. У случају Југославије испоруке пољопривредних вишкова су се вршиле у виду поклона, а током каснијих година у све већем обиму кроз дугорочне динарске и доларске зајмове. Развој међународне ситуације је убрзао тај програм и у америчком Конгресу је 21.октобра 1966. године био усвојен закон „Храна за мир“ у коме је био изгласан *Финдлијев амандман* по којем Југославија више није могла користити тај програм (забрана испоруке земљама које су трговале са Кубом.) Америчка влада је том приликом настојала уверити југословенске функционере да се није радило о мери која је била уперена против Југославије, као и чињеници да је истовремено настојала пронаћи решења која би представљала компензацију за штету која је била нанета тим амандманом Југославији. Због тога је била присутна потреба интерне оријентације на ослобађање од PL 480 и на друге видове економско-финансијске сарадње који су Југославији више одговарали (повећање извоза, коришћење приватног капитала).

Културно-просветна сарадња између две земље се одвијала првенство у оквиру постојећих аранжмана (Фулбрајтов програм, Leaders Exchange, Фордова фондација). Прихваћени су били и предлози Американаца за проширење Фулбрајтовог програма и дугорочни аранжмани за превођење америчких уџбеника. Уследио је и Споразум о сарадњи југословенске и америчке академије наука. Сви наведени односи су имали и шире политичко значење и сами по себи су подстицали разне аспекте еволуције америчке спољне политике (нестајање концепције „сателитизма“, проширивање база разних програма помоћи, раније сагледавање улоге несврставања, гледање на европске проблеме, посебно Немачку, изграђивање „мостова“ према социјалистичким земљама). Овакви односи са САД су упоредо са развојем односа са СССР имали своју тежину и у југословенској међународној активности, посебно у односима према несврстаним земљама. Зато отежавање и евентуално окончавање једног вида сарадње са САД као што је био програм „Храна за мир“ није требало тумачити као лабављење основа и перспектива билатералних односа.¹⁶⁴

Амерички амбасадор у Београду Елбрик је тврдио да је америчка администрација била против Финдлијевог амандмана који се односио на закон PL 480. Зато се у Стејт Департменту размишљало о могућности да се пре ступања на снагу амандираног закона 01.01.1967. године закључи нови споразум PL 480. То би формално-правно било оствариво да се министар пољопривреде није колебао јер се плашио политичких реперкусија с обзиром да се радило и изигравању интенција Конгреса. Амбасадор Елбрик је покренуо и питање техничке помоћи с циљем повећања продуктивности југословенске пољопривреде. Изложио је да су САД у тој области биле спремне да потраже могућности пружања техничке помоћи Југославији без обзира на окончање AID програма у којем је била раније укључена и југословенска техничка сарадња.

Сам председник Џонсон је предложио Конгресу програм „Храна за слободу“ помоћу кога би САД могле предводити свет у борби против глади. С обзиром да се већина земаља налазила у кризи а брзи пораст становништва је вршио стални притисак на расположиве резерве хране неопходна је била помоћ САД на том пољу

---

¹⁶⁴ДА МСП РС, ПА, САД, 1966, Ф- 179. пов.бр.438195, *Билатерални односи СФРЈ-САД*

без обзира на сва идеолошка неслагања са многим од угрожених земаља. САД су рационализовале пољопривреду у земљи са циљем елиминације непотребних вишкова. Повећале су производњу пшенице и житарица. Тај нови амерички програм „Храна за слободу“ је обезбедио америчку храну и влакна у циљу подстицања продуктивности у земљама у развоју. Амерички председник Џонсон је сматрао да су Американци морали обезбедити да њихова помоћ на основу закона „Храна за слободу“ буде у складу са програмима подстицања и повећања производње хране у земљама примаоцима. Помоћ се давала само у случајевима када је земља прималац била у могућности да приложи доказе о властитој спремности да допринесе победи у борби против глади. Али амерички амбасадор Елбрик је био забринут због дискреционог права којим је располагао амерички председник, што је значило да је сам председник могао да искључује помоћ у храни оним земљама које су продавале, испоручивале и дозвољавале својим бродовима или авионима да транспортују било какву опрему, материјале или производе било у Северни Вијетнам или Кубу. Међутим, амерички амбасадор Елбрик се надао да би Конгрес имао могућности да поново размотрити одредбе овог закона који је стварао приличне потешкоће у америчкој спољној политици.¹⁶⁵

У оквиру турнеје по земљама Источне Европе током 1966. године амерички сенатор Кларк је посетио и Југославију. У САД је ојачало расположење за побољшање односа са Истоком. Током посете Београду, сенатор Кларк је разговарао са југословенским председником Титом између осталог и о Финдлијевом амандману. Том приликом је сенатор Кларк подвукао да су америчка администрација и Сенат били против амандмана с обзиром да је био у супротности са Џонсоновом политиком и прилично штетан по односе две земље. Кларк се залагао за исправку овакве одлуке током будућег заседања Конгреса у јануару 1967. године. Сенатор Кларк је одао признање залагању и утицају који је Југославија остварила у међународним односима и подвукао њен значај улоге „моста“ између Истока и Запада.¹⁶⁶

---

¹⁶⁵ДА МСП РС, ПА, 1966, Ф-12, стр.пов.бр. 439992, *Забелешка о разговору државног секретара за иностране послове М. Никезића са америчким амбасадором Елбриком, 23.11.1966.*

¹⁶⁶ДА МСП РС, ПА, САД, 1966, Ф-7, стр.пов. бр.829/1, *Забелешка о разговору председника Тита са америчким сенатором Кларком на пријему поводом Дана Републике 26.11.1966.*

Поред председника Тита амерички сенатор Кларк је разговарао и са потпредседником СИВ Борисом Крајгером о Финдлијевом амандману, робној размени, резултатима привредне реформе, реформи међународног монетарног система. Кларк је истакао и сопствену активност у акцији опозивања амандмана. Сматрао је да је било неопходно да Југославија извози махом артикле широке потрошње са елементима националног дизајна. Крајгер је покушао да предочи сенатору Кларку резултате привредне реформе у Југославији.¹⁶⁷

О истој теми су били настављени и разговори између америчког амбасадора Елбрика и потпредседника СИВ Крајгера при чему је Елбрик истакао да је Финдлијев амандман био само један несрећан случај који се догодио у повољној атмосфери међусобних економских и политичких односа. Жеља му је била да истакне помоћ коју је влада САД у прошлости упућивала и да укаже на средства која су била давана за изградњу низа објеката у Југославији: ХЕ Бајина Башта, пут Сарајево-Плоче. При том је нагласио и да није било разлога измене такве политике која је била обострано корисна. Југословенска страна је добила обећање о измени тог амандмана од стране америчког Конгреса.

Међутим, без обзира на измену Закона о житу, југословенска страна није драматизовала ситуацију у односу на економске односе СФРЈ-САД.¹⁶⁸

Американци су показали интересовање за развој ситуације у Југославији. Били су у страху да су Југословени наметнули себи исувише тешких и крупних проблема које су се покренули одједанпут: економска реформа, уклањање Ранковића, проблем међуљудских односа, затим смена руководећих људи. Американце је посебно занимало да ли је случај Ранковић могао имати последице на југословенске односе са Русима и другим земљама на Истоку.¹⁶⁹

С обзиром на сва дешавања очигледно је да је влада САД енергично била против новог Закона. Америчка страна је респектовала став југословенске владе и штампе који тај догађај нису драматизовали нити употребили као напад на Америку. При том је било изражено задовољство због правилног југословенског тумачења

---

¹⁶⁷ДА МСП РС, ПА, САД, 1966, Ф-6, стр.пов.бр.92/10, *Белешка о разговору потпредседника СИВ-а Бориса Крајгера са сенатором америчког Конгреса Ц. Кларком, 26.11.1966.*

¹⁶⁸ДА МСП РС, ПА, САД, 1966, Ф-6, стр.пов.бр. 92/11, *Белешка о разговору потпредседника СИВ-а Бориса Крајгера са америчким амбасадором Елбриком 06.12.1966.*

¹⁶⁹ДА МСП РС, ПА, СФРЈ, 1966, Ф-174, пов.бр. 443888, *Телеграм из Вашингтона 16.12.1966.*

разлика у погледу интенција америчке владе и Председника са једне и Конгреса пред изборе са друге стране. Југославија је очекивала америчку подршку у новој економској политици реформи у 1967. години.¹⁷⁰

За време погоршавања америчко-југословенских односа југословенски амбасадор у Вашингтону В. Мићуновић је извештавао о добром третирању Југославије у централној штампи и америчким магацинима. Сви позитивни коментари америчке штампе су ишли на рачун развоја парламентаризма и демократизма у СФРЈ. У целини би се могло рећи да је преовладавао позитиван став и доста добро писање штампе.¹⁷¹

Дешавања у односима између две државе су подсећала на време после Титовог антиамеричког наступа на Конференцији шефова држава ванблоковских земаља у Београду септембра 1961. године. За разлику од претходне ситуације, југословенско руководство крајем 1966. године није показало никакву спремност да предузме неке радикалне потезе и мере у правцу побољшања односа са Сједињеним државама. Исто тако ни Џонсонова администрација није показала потребу нити жељу за ублажавањем рестриктивног законодавства које је било форсирано од стране америчког Конгреса.¹⁷²

Поред економског сегмента сарадње између две земље, америчка страна је посебно инсистирала и на успостављању и развоју војних односа који су досегли најнижу тачку у односу на претходну деценију.

Уследили су покушаји са америчке стране да се дозволи Југославији да поново буде у могућност да преко Пентагона набавља резервне делове за испоручену војну опрему и наоружање под истим условима као и пре. Поред тога Југославија је могла да набавља и нову војну опрему и наоружање али да те наруџбине за поједине команде или категорије иду преко САД. Одлука о резервним деловима а поготово о могућностима за набавку нове опреме и наоружања је била резултат америчке процене позитивног стања и перспективе односа две земље.¹⁷³

---

¹⁷⁰ ДА МСП РС, ПА, СФРЈ, 1966, Ф-179, пов.бр.445397, *Телеграм из Вашингтона*

¹⁷¹ ДА МСП РС, ПА, СФРЈ, 1966, Ф-174, пов.бр. 444711, *Телеграм из Вашингтона* . 22.11.1966.

¹⁷² Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр.212.

¹⁷³ ДА МСП РС, ПА, СФРЈ, 1966, Ф-178, пов.бр.42104, *Телеграм из Вашингтона* 13.01.1966.

Америчка страна је настојала да подсети Југославију на историјат и континуитет војне сарадње између две земље. Том приликом је указано да су набавке за потребе југословенске армије из САД биле вршене по следећим основама:

1. *бесплатна војна помоћ од 1950-1959,*
2. *Куповина војне опреме и материјала за доларе под повољним условима преко Министарства одбране САД, од 1959. године закључно са 1962.*
3. *доларске комерцијалне куповине за војне потребе на слободном америчком тржишту од 1963. године па надаље.*

Бесплатна војна помоћ САД од 1950-1959 се базирала на следећим споразумима:

1. *Споразум о испоруци хране за оружане снаге ФНРЈ који је био потписан 20. и 21. новембра 1950. године.*
2. *Споразум о испоруци сировина и осталих материјала за оружане јединице ФНРЈ потписан 17. априла 1951.*
3. *Споразум о војној помоћи потписан 14. новембра 1951.*
4. *Споразум о располагању поновно распоредивим материјалима и вишковима опреме потписан 19. и 22. маја 1955.*
5. *Споразум о специјалном програму помоћи потписан је 30. септембра 1950.*

Ова бесплатна помоћ је била укинута Споразумом између влада ФНРЈ и САД који је био потписан 25. августа 1959. године.

Куповина са доларским плаћањем под повољним условима са токова Министарства одбране САД је почела 1959. године и заснивала се на бази потписаног Споразума влада ФНРЈ и САД о куповини војне опреме, материјала и услуга 25. августа 1959. године .

Као репресивна мера против земаља које су дозвољавале својим бродовима да плове за Кубу и због трговине тих земаља са Кубом био је изгласан тзв. „кубански амандман“ на закон о помоћи иностранству. Бела кућа је саопштила владама дотичних земаља да даље нису могле куповати робу за војне потребе преко Министарства одбране. Овом одлуком су те земље биле упућене на слободно тржиште где су услови били далеко неповољнији, из разлога што су цене биле много веће и што се на слободном тржишту САД нису могли обезбеђивати потребни резервни делови за армије тих земаља. Крајем 1966. године Стејт

Департамент је писмено обавестио југословенску амбасаду у Вашингтону да се могућности набавки резервних делова за потребе југословенске армије враћају на раније нормално стање како је постојало пре „кубанског амандмана“. У писму се најавила и могућност куповине и новог материјала под истим условима. Југословенски Државни секретаријат за народну одбрану је био обавештен о америчкој понуди и требало је да достави своје мишљење о потребама, сврсисходности и обиму евентуалних даљих набавки материјала.¹⁷⁴

3.5 Југословенско-совјетска билатерална сарадња

На првом месту у стратегији СССР је током 1966. године било јачање збијености социјалистичких земаља у борби против империјализма и уопште за мир, подршка национално-ослободилачким покретима и сарадња са младим независним државама као општи оквир политика мирољубиве коегзистенције држава са различитим друштвеним системима. Совјетска активност према Вијетнаму је у читавом периоду водила рачуна о потреби одвајања Вијетнама од утицаја Кине, о проблемима јединства социјалистичких земаља и опасности да оне не постану предмет акција империјализма, о стварном кинеском утицају и територијалној ситуацији, о опасности светског рата у случају сукоба САД-СССР око Вијетнама. СССР је био за мирно решење и потенцирао је акционо јединство социјалистичких земаља за помоћ Вијетнаму. Могућности СССР-а у погледу утицаја за мирно решење остале су ограничене због става Вијетнамаца и подједнако због безобзирне акције САД. Совјетска присутност у Вијетнаму је расла упоредо са увереношћу у постепену еволуцију вијетнамског руководства. Упркос рату у Вијетнаму, заостравања односа између две земље није било. Антиамеричка пропаганда је била у порасту али су и даље постојале могућности за сарадњу две земље. Заостравање совјетско-кинеских односа је постало значајни фактор и за совјетско-америчке односе. Код совјетског руководства је постојала бојазан од кинеско-америчке спреге која је могла бити уперена против битних интереса СССР. Ипак је СССР настојао да нађе мирно решење у Вијетнаму а посебно да повећа притисак светске јавности на САД у циљу обустављања рата у Вијетнаму. Совјетско руководство је стајало на лагерским концепцијама и није сматрало политику несврставања у

---

¹⁷⁴ДА МСПРС, ПА, САД, 1966, Ф-178, пов.бр. 43044, *Информација о војним набавкама из САД*

класичном смислу револуционарним или перспективним покретом. Међутим, прагматично у зависности од активности и успеха политике несврставања совјетско руководство је подржавло ту политику и рачунало са улогом несврстаних у међународним организацијама, ОУН.¹⁷⁵

Курс ка позитивном развоју и даљем унапређењу односа са Југославијом совјетско руководство је наставило и после смењивања Хрушчова. Ново совјетско руководство је унело већу стабилност у међудржавне односе и одлучније је пришло обнављању међупартијских веза и сарадње. Посебно интересовање је било показано за свестрани развитак економске сарадње при чему је посебно био присутан принцип узајамних економских интереса. Партијски односи су се проширили како по форми тако и по садржини. У области војне сарадње је била испољена већа совјетска спремност за задовољење југословенских захтева и заинтересованост за проширење сарадње уз истовремено настојање да се поступно обезбеде властити непосредни дугорочни интереси и циљеви. СССР је показивао интенције за укључивање југословенског простора у опште планове својих стратегијских концепција. Совјети су имали посебан интерес да после губитка база у Албанији ојачају своје присуство и позицију на Медитерану. Међутим, САД су јаче ангажовање СССР на Медитерану виделе као претекст за још веће обезбеђење својих позиција (присуство шесте флоте у Јадрану). Међудржавна сарадња се одвијала у знаку наглашене совјетске спремности за радан, практичан прилаз решавању текућих проблема уз повољнији општи третман Југославије у совјетској публицистици. Са совјетске стране је био испољен повећан интерес за размену мишљења и информација о актуелним међународним питањима, уз постепено смањивање резерви у погледу опште позиције и ставова Југославије у међународним односима. Совјети су настојали да Југославију еластичним и суптилним методама притисака укључе у своју зону утицаја и доведу на позиције совјетске спољне политике. Такође су желели да Југославију укључе у своје акције на лагерским основама. У том циљу су користили како дипломатске облике контакта и договора социјалистичких земаља тако и позивање на скупове представника социјалистичких земаља који су имали такав искључив карактер.

---

¹⁷⁵АЈ, КРР, I-3-a/SSSR, *Спољна политика СССР*

Југословенска привредна реформа је добила у СССР одређени публицитет али мањи него што је то било учињено у погледу промене привредних система других социјалистичких земаља. Југословенска реформа се углавном посматрала као економска нужност изазвана озбиљним тешкоћама у привреди док је њен друштвено-политички аспект био запостављен. Ипак после Четвртог пленума је било очигледно да је СССР био наклоњен оним снагама у СКЈ које су заговарале спорији темпо децентрализације и кочиле развој самоуправљања што се правдало паролом заинтересованости за очување и јачање демократског централизма и улоге партије. Совјети су начелно одобравали одлуке Пленума али на начин којим су показали да нису разумели суштину одлука. Сматрали су да ће се функција државе и даље смањивати и да ће то створити простор за стална локалистичка и национална трвења. По Совјетима даљи унутрашњи развитак СФРЈ је био пун неизвесности и нејасноћа.¹⁷⁶

Развој међудржавних односа између СФРЈ и СССР је имао позитиван одраз и на плану међуармијске сарадње. Са Совјетима је била веома специфична војна сарадња. Односи на војном плану су се одвијали кроз реализацију закључених Споразума, Протокола и Уговора о куповини специјалне опреме, производно-техничку сарадњу, школовање, обуку и специјализацију припадника ЈНА у академијама, училиштима и заводима СССР кроз посете војних делегација, размену мишљења и искустава о питањима изградње оружаних снага и друге форме сарадње. Третман и услови рада југословенских официра који су се налазили на школовању, обуци, и специјализацији у СССР су били добри. Совјетска страна је показивала интерес за уклапање југословенског простора и оружаних снага у опште планове њихових стратегијских концепција. У интерним разговорима истицала се совјетска заинтересованост за подморничке базе у водама Јадрана. Гледано у целости сарадња на војном плану се одвијала нормално.

Међуармијски односи са СССР-ом су у последњих неколико година обухватили следеће:

---

¹⁷⁶АЈ, КРР, I-3-a/SSSR, *Оцена XXIII Конгреса КПСС*

-размену војних делегација на највишем нивоу које су предводили маршал Малиновски и генерал југословенске армије Гошњак,
-школовање у разним војним школама и академијама СССР почев од 1962. године великог броја југословенских старешина,
-за потребе југословенске армије почев од 1961. године вршене су у СССР набавке војне опреме и наоружања. Споразумом од 1965. године биле су уговорене набавке закључно са 1970. годином,
-из СССР су стизала потребна правила и војни уџбеници.
-постигнута је размена већег броја разних делегација и група у циљу изучавања и размене искустава из разних области армијског живота, биле су извршене узајамне посете одреда бродова ратних морнарица,
-вршила се редовна размена група официра појединих виших војних руководиоца за годишње одморе.¹⁷⁷

Почев од 1965. године а посебно од посете председник Тита СССР-у, међународна сарадња је протицала у знаку наглашене совјетске спремности за практичан прилаз решавању текућих проблема из билатералних области. У третирању Југославије у совјетским средствима информисања запажена је постепена позитивна еволуција. Све више места се давало и објективније се приказивао социјалистички карактер револуције и руководеће улоге СКЈ и НОП у послератној социјалистичкој Југославији. Позитивни развој билатералних односа је пратила интензивна активност совјетских дипломатских органа чији је циљ био чвршће везивање Југославије за СССР. Совјети су настојали да Југославију јаче вежу за акције социјалистичких земаља.¹⁷⁸

Преговори између СФРЈ и СССР вођени у Београду током 1966. године су били завршени успешно и то потписивањем Протокола за 1966. годину. Упоредо са реализовањем послова у оквиру годишњег Протокола за 1966. годину, водили су се и преговори за закључење допунског аранжмана са совјетским организацијама унутрашње и задружне трговине. Дошло је до дугорочне сарадње у индустрији у оквиру црне и обојене металургије и била је опредељена листа објеката које је

¹⁷⁷ДА МСП РС, ПА, СССР, 1966, Ф-165, пов.бр.445880, *Војна политика и стратегијске концепције СССР и односи са ЈНА*

¹⁷⁸ДА МСП РС, ПА, СССР, 1966, Ф-163, пов.бр.410404, *Билатерални односи*

требало градити уз техничку сарадњу и кредит СССР. Совјети су одобрили Југославији кредит у износу од 110 милиона долара. Основни услови кредита су били: камата 2% годишње, отплата у току 10 година у једнаким годишњим ратама, испоруке комплетне опреме за сваки посебан објекат. Основна намена кредита је била финансирање набавке опреме у Совјетском Савезу за изградњу и проширење одређених предузећа и објеката црне металургије, енергетике и других индустријских објеката. На терет овог кредита је било потребно обезбедити опрему за изградњу и проширење следећих објеката:

-проширење железаре Зеница за нових 800-1.000.000 тона челика годишње, набавка опреме за проширење или отварање рудника олова и цинка као одговарајућих флотационих погона, набавка мањег дела опреме у вези са реконструкцијом неких погона Бора, набавка пет термоелектрана капацитета од по 200 MW.

Финансирање укупне изградње или проширења наведених објеката се обезбеђивало средствима самих предузећа и пословних банака и коришћењем средстава кредита који је закључила Федерација.¹⁷⁹

СССР је у погледу обима размене од 3330 милиона долара са СФРЈ дошао на прво место у југословенском укупном спољнотрговинском промету са иностранством. Поред класичних форми сарадње (робна размена, научно-техничка сарадња) у економским односима са СССР све више су долазили до изражаја и нови облици сарадње (консултације стручњака о индустријској сарадњи, сарадња у области нуклеарних истраживања, пољопривреде, саобраћаја). Спремност СССР да одобри потребне кредите СФРЈ је била потврда заинтересованости за развитак обострано корисне економске сарадње. Југославија је потписала Споразум о робној размени

---

¹⁷⁹АЈ, КРР, I-5-b/SSSR, *Информација о извршеним припремама за потписивање Споразума о кредиту у износу од 160 милиона долара са СССР, 25.08.1966.*

са СССР за период 1966-1970, где би укупан обим робне размене са СССР у том периоду требало да износи 2,6 милиона долара. Споразумом је било предвиђено знатно побољшање извозне и увозне структуре. СССР је остао важан снабдевач југословенске привреде важним сировинама и репродукционим материјалима. Совјети су обезбедили Југославији и кредит у износу од 233 милиона долара чија је основна намена била финансирање набавки опреме за изградњу и проширење одређених предузећа и објеката црне и обојене металургије, енергетике и других индустријских објеката. Истовремено се повољно развијао и Споразум о сарадњи и техничкој помоћи у изградњи Ђердапа. Појавила се и перспектива даље сарадње у бродоградњи, кооперацији у аутомобилској индустрији, сарадњи у области обојене и црне металургије, изградњи плинотова кроз Југославију, сарадњи на трећим тржиштима.¹⁸⁰

У овом периоду је била успостављена и непосредна сарадња на релацији КПСС-СКЈ. Културни и научни односи су се одвијали у складу са постојећим програмима сарадње. Позитивне промене су предстојале и у области третирања Југославије у совјетским средствима информисања (штампа, ТВ, публицистика). Сарадња и односи на војном плану одвијали су се успешно и били су свестранији. У области куповине наоружања и војне опреме предстојао је разговор делегација за даље набавке током 1966. године.¹⁸¹

Четврти пленум је унео неке нове елементе у погледу реализације Брежњевљеве посете Београду пошто је за СССР отворио низ нових питања и наметнуо потребу озбиљнијег разматрања југословенског унутрашњег развоја. Совјетско руководство је оценило да је југословенски друштвено-економски развој запао у озбиљну кризу. У Москви се говорило о престанку Југославије на минималне разговоре о билатералним односима. Очекивало се да Брежњев настави тему разговора о потреби јачања позиција на Медитерану, о економским односима, штампи, публицистици. Између осталог важно је напоменути да је СССР давао начелну подршку политици несврставања као допунском елементу чији је смисао био проширење фронта борбе против империјализма. Улогу Југославије међу

---

¹⁸⁰ АЈ, КРР, I-3-а/СССР, *Економски односи СССР-СФРЈ*

¹⁸¹ ДА МСП РС, ПА, СССР, 1966, Ф-163, пов.бр. 42490, *Односи СССР-Југославија*

несврстаним земљама СССР је у суштини свео на обезбеђивање подршке тих земаља акцијама и спољнополитичким концепцијама социјалистичких земља. У СССР су били веома заинтересовани за југословенску привредну реформу као и привредне односе са Западом, кредите, могућности ангажовања приватних инвестиција. СССР је сматрао да би брже економско отварање социјалистичког света према светском тржишту носило у себи знатне опасности. Отуда је постојао и негативан однос према учешћу и активности СССР у међународним економским организмима (кредитним и другим).¹⁸²

Брежњев је приликом посете Београду (**23. и 24. септембра месеца 1966.године**) и разговора са председником Титом изразио спремност и жељу за даљим развојем односа између СФРЈ и СССР. Председник Тито је том приликом покушао да објасни Брежњеву догађаје на Четвртном пленуму ЦК СКЈ као и главне разлоге који су довели до одстрањења и осуде групе Ранковић-Стефановић.. Тито је такође говорио о шовинизму који је ширио Ранковић преко Службе државне безбедности. Председник Тито је упознао председника СССР и са деформацијама на идеолошком фронту и залагао се да комунисти постану доминирајућа идејна снага у југословенском друштву. Такође је упознао совјетског председника са резултатима постигнутих реформи у Југославији. Говорио је о порасту националног дохотка, повећању стопе раста у индустрији, пољопривреди, повећању животног стандарда становништва, интензивирању производње ради повећања конкурентске способности југословенске привреде на светском тржишту. Такође је указао на неопходност извршења друштвене реформе која је представљала услов успеха у економији. Председник Тито је сматрао да је у том правцу ишао и рад на даљој афирмацији самоуправљања, јачању материјалне базе самоуправљања, раста социјалистичке демократије. Према Титовим наводима раније је држава била главни инвеститор укупних инвестиција док су то реформом постала предузећа. Током разговора двојица државника су се дотакла и либерализације трговине. Констатовали су да је током 1966. године дошло до пораста продуктивности и да су се почели остваривати главни циљеви реформе у Југославији. Током разговора двојица председника су се дотакла и међународних

---

¹⁸² АЈ, КРР, I-3-a/ SSSR, *Неке напомене у вези са посетом Брежњева Југославији*

проблема и криза и то посебно кризе у Вијетнаму. Совјетски председник Брежњев је сматрао да је победа у Вијетнаму била могућа и остварива политичким средствима. Двојица државника су констатовала да су Вијетнамци били под притиском Кинеза, као и да су САД нудиле преговоре Вијетнамцима. Председници две државе су сматрале да су Американци морали да створе такву атмосферу у којој би и сами Вијетнамци поверовали предлозима председника Џонсона и то све у циљу постизања мирољубивог решења кризе. Брежњев се задржао на томе да се у САД радило о чисто политичкој игри те да је зато СССР ишао на процес изолације САД у свету. Брежњев је сматрао да су кубанска, вијетнамска и доминиканска криза уплашиле мале земље. Током разговора се нагласило да су решавању вијетнамске кризе учествовале и неангажоване земље међу којима се и Југославија. Наиме, на Апел 17 несврстаних САД су одговориле бомбардовањем Северног Вијетнама. Брежњев је настојао да истакне и совјетски допринос у решавању кризе у Вијетнаму који се реализовао кроз совјетску помоћ Вијетнаму. Совјетски председник Брежњев је био уверен да није могло бити обуставе рата у Вијетнаму, осим у случају притиска од стране САД. У складу са дешавањима у Вијетнаму СССР је замрзнуо односе са САД и сви позиви за политичке посете Сједињеним државама из СССР су били одложени. Заострила се дипломатска борба.

Двојица државника су дуго разговарала и о политичкој борби у Вијетнаму. Од раније је било познато да су Вијетнамци заступали идеју о уједињењу Вијетнама на демократској основи као и да су је напустили под притиском Кине. Совјетски председник Брежњев се није слагао са формулом Вијетнамаца (само војна борба, познати крути став) већ је сматрао да је било потребно водити и политичку акцију. Брежњев је чак сматрао да су у Кини постојале стратешке консидације око Вијетнама. Сматрао је да би сукоб између Совјета и Американаца ишао на руку Кинезима. И председник Тито је делио ово Брежњевљево мишљење и Кину је сматрао великом претњом.

Тито је током разговора извештавао совјетског председника Брежњева о стању југословенко-америчких односа. При том је навео да су односи Југославије са САД били слични односима других социјалистичких земаља. Подвукао је отвореност

Југославије као и директност у критици америчке спољне политике у међународним односима (пример је разговор са Хариманом о америчкој политици у Вијетнаму).

Између осталих тема, током разговора двојица председника су се дотакла и деликатне теме тј. смене Александра Ранковића. Брежњев је сматрао да је тај поступак према Ранковићу био искључиво унутрашња ствар Југославије и да се није одражавао на међусобне односе земаља. Међутим, совјетски председник је сматрао да су постојале резерве у погледу Програма СКЈ, у погледу реформе, места и улоге СКЈ. Југословенски председник је тврдио да је *„самоуправљање представљало велику одговорност народних маса и да се власт у Југославији претварала у власт саме радничке класе по Лењину“*. Југословенски руководиоци су истицали да су радници требало да учествују у политици производње и расподеле.¹⁸³

Полазећи од ставова које су две стране у више наврата током разговора износиле о узроцима и карактеру рата у Вијетнаму, одлучно је била осуђена америчка интервенција у Вијетнаму која је сталном ескалацијом угрожавала мир у Југоисточној Азији и свету уопште. И Југославија и СССР су дали подршку праведној борби вијетнамског народа који је самостално требало да одлучује о својој судбини.

Двојица лидера су коментарисала и широко америчко ангажовање у спровођењу улоге „светског жандарма“ на међународном плану. Истовремено је била присутна и јача критика спољне политике САД чему је знатно допринела практично безизлазна ситуација у Вијетнаму која се није могла више решавати ни војним средствима. Питање Вијетнама и Манилско саветовање су само указали да Сједињене државе нису имале намеру повлачења са тих простора. У прилог томе је ишла изградња највећих аеродрома на свету у Вијетнаму и Тајланду чија је изградња коштала на стотине милионе долара. Целокупна америчка спољна политика посебно проблем Вијетнама је на одређен начин утицао на билатералне

---

¹⁸³ АЈ, КРР, I-3-a/SSSR, *Разговор Ј.Б. Тито-Л.Брежњев 23.-24. септембар 1966.*

односе са СССР. У целини, на билатералном плану, СССР се и у односу на САД руководио принципима мирољубиве коегзистенције.¹⁸⁴

Није било сумње да је агресивна америчка империјалистичка политика била олакшана чињеницом и охрабрена сазнањем да је међу социјалистичким, комунистичким и радничким партијама постијала подвојеност о битним питањима борбе напредних снага за даљи прогресивни развитак у свету. Совјетско политичко руководство је сматрало да је оријентација на решавање постојећих међународних супротности свеопштим ратом значила истовремено и ниподаштавање стварне моћи револуционарних и прогресивних снага. Стога је одлучно иступање СССР, социјалистичких земаља и других мирољубивих снага против авантуризма и гурања народа у термонуклеарни рат изражавало суштинске интересе и захтеве мирољубивих и демократских снага у свету и представљало је битан допринос ствари мира и прогреса. У складу са наведеним совјетски естаблишмент је истакао да је борба за мир и мирољубиву коегзистенцију била неодвојива од борбе народа и ослободилачких покрета за независност, равноправност и слободан друштвени напредак. Успешан ток и развитак те борбе је био нужан предуслов за трајно учвршћење мира и равноправне сарадње међу државама.¹⁸⁵

Током разговора је био истакнут значај и улога ОУН као и потреба пуне универзалности и прилагођавања структуре ове организације променама у свету у циљу веће ефикасности у очувању светског мира и безбедности народа. Две стране су изразиле спремност да наставе са пружањем подршке ослободилачкој и антиколонијалној борби народа који се налазио под влашћу колонијалиста, као и тежњама новоослобођених.

Преглед билатреалних односа у периоду после Брежњевљеве посете Југославији је показао да су се односи у уско-билатералној области економске, војне, културне и научне сарадње развијали нормално и повољно. Совјетска страна је посебно била заинтересована за оне форме сарадње које су обезбеђивале њено присуство у СФРЈ (економско, политичко, пропагандно) и доприносиле везивању Југославије за СССР, нарочито у економском смислу. Међутим, у погледу унутрашњег развоја

---

¹⁸⁴ДА МСП РС, ПА, СССР, 1966, Ф-160, стр.пов. 441437, Телеграм из Москве 22.11.1966.

¹⁸⁵АЈ, КРР I-5-b/SSSR, Писмо централном Комитету КПСС

СФРЈ (посебно у погледу Четвртог и Петог пленума СКЈ) совјетска страна је задржала посебне резерве као и према југословенској политици несврставања.

Преглед и анализа развоја билатералних односа показали су да је совјетска страна и поред постојећих резерви била заинтересована за учвршћење и развој односа са СФРЈ како због тадашњих тако и због будућих политичких потреба. Совјети су настојали да обезбеде подршку Југославији својим ставовима и у области међународне политике где год је то изгледало реално.¹⁸⁶

Америчке агенције су пратиле Брежњевљеву посету Југославији разноврсним коментарима посебно након објављивања заједничког саопштења. Већина коментатора је сматрала да су разговори доживели неуспех у погледу проналажења неких решења као што је била заједничка платформа става према Кини. Друго значајно питање за америчке новинаре су представљале унутрашње промене у развоју Југославије. Већина чланака у америчкој штампи је указивала на постојање незадовољства код совјетских руководиоца због Ранковићеве смене. Остали проблеми нису били разрађивани (Вијетнам, несврстани, разоружање, итд). У целини узев светска штампа је дала прилично широк публицитет Брежњевљевој посети Југославији. При том је карактеристично да је совјетска штампа избегавала изношење било каквих коментара. Листови социјалистичких земаља су посебно истицали одлучност осуде америчке агресије у Вијетнаму и корисност посете за развој односа међу социјалистичким земљама. У фрагментарним информацијама штампа несврстаних земаља је релативно мало пратила посету и углавном се служила вестима светских агенција. Западне агенције и листови су знатно више очекивали од посете.¹⁸⁷

---

¹⁸⁶ДА МСП РС,ПА, СССР, 1966, Ф- 163, пов.бр. 443951, *Развој и перспективе југословенско-совјетских односа од посете Брежњева Југославији септембра 1966.*

¹⁸⁷ДА МСП РС, ПА, СССР, 1966, Ф-166, пов.бр. 445 774, *Коментари светске штампе о боравку Брежњева у Југославији*

4. РЕФЛЕКСИЈЕ БЛИСКОИСТОЧНЕ КРИЗЕ НА ЈУГОСЛОВЕНСКО-АМЕРИЧКЕ ОДНОСЕ

4.1. Стање у међународним односима уочи избијања Арапско-израелског рата

Основу тадашње ситуације у Европи је представљала равнотежа снага великих сила и њихових савеза уз могућност избегавања директних конфронтација међу њима. САД су биле витално заинтересоване за дугорочну присутност у Европи и са тог становишта су се супротстављале свим тенденцијама да буду потиснуте из непосредног учешћа у решавању најважнијих европских проблема (безбедност, немачки проблем). Истовремено су остале заинтересоване за очување НАТО као инструмента за одржавање водеће улоге у западном свету. Са друге стране СССР је оценио да је најважнији интерес Истока био учвршћење стечене позиције у Европи. Паралелно са тим СССР је настојао да учврсти сопствени блок и са тих позиција приђе свим европским проблемима и иницијативама.¹⁸⁸

Рат у Вијетнаму је и даље био основни међународни проблем и главни извор опасности по мир у свету. Војне операције у Вијетнаму су постале све интензивније. САД су постепено прошириле акције чишћења на нова подручја. На политичком плану је Демократска Република Вијетнам показала спремност за преговоре после обуставе америчког бомбардовања. Међутим, САД су подигле цену преговора и све више су тражиле и инсистирале на обустави бомбардовања коме би претходила обустава инфилтрације снага из Северног у Јужни Вијетнам. Америчко минирање свих покушаја да се решење вијетнамског сукоба потражи за конференцијским столом и поновно јачање кинеског притиска на демократску Републику Вијетнам и Фронт националног ослобођења имало је за последицу да руководство ДР Вијетнама осим прекида бомбардовања као јединог услова преговора дода још неких 4-5 тачака као основ за коначно решење вијетнамског проблема.

Совјетски Савез је такође био јако заинтересован за престанак вијетнамског рата. Док се раније уздржавао од јавног ангажовања у тражењу решења путем преговора,

---

¹⁸⁸ДА МСП РС, ПА, 1967, Ф-143, пов.бр.444636, *Оцена стања у Европи и југословенске акције за унапређење међуевропске сарадње и безбедности*

у каснијем периоду је био за његово флексибилније политичко постављање да би се током посете Косигина Лондону ставио директно у посредничку улогу. Међутим, ова акција је доживела неуспех због Џонсоновог одбијања да прихвати апел за продужење обуставе бомбардовања.

Састанак између двојице државника Косигина и Џонсона у Лондону 1967. године је предвиђао најважнији догађај у преговарачкој фази кризе на Блиском истоку. Састанак је само био потврда дугорочне совјетске оријентације да се у САД препозна главни партнер за одржавање светског мира. Међу америчким мотивима су најважнији били интереси који су упућивали на билатерализам супер-сила. Њихова спољнополитичка концепција је све више почивала на избегавању нуклеарне конфронтације са СССР. Овим састанком је била потврђена оријентација великих сила (СССР и САД) на очување светског мира и избегавање директног међусобног сукоба што је било од највећег значаја и за међународне односе у целини. У разговорима су доминирали Средњи исток, Вијетнам и неширење нуклеарног оружја. О расплету кризе на Средњем истоку је било постигнуто начелно разумевање у неким питањима, заинтересованост да се ратни сукоб не обнови, нужност признавања егзистенције Израела од стране Арапа, потреба да Израел повуче своје снаге са окупираних територија, слобода пловидбе, спремност обе стране да учествују у преговорима о ширим решењима за Средњи исток.

У погледу Вијетнама ни једна, ни друга страна нису показале интерес за променом ставова. САД нису желеле обуставити бомбардовање ДР Вијетнама јер није било преговора, нити је СССР могао да им обећа преговоре или одустане од подршке Ханоју. Ипак, САД нису намеравале да шире оквире ратовања у Вијетнаму, док је СССР остајао у границама дотадашњег ангажовања.

По питању непролиферације је била потврђена заинтересованост да се без одлагања иде на споразум. Пошто пуна садржина разговора двојице државника није била позната до краја ипак је све указивало на то да је Косигин носио уверавања од Џонсона у духу обезбеђивања виталних интереса сваке стране.¹⁸⁹

Догађаји у Вијетнаму су за совјетску политику имали многоструки значај и разне аспекте. Рат у Вијетнаму је за Совјетски Савез представљао проблем који је утицао

---

¹⁸⁹ДА МСП РС, ПА, СССР, 1967, Ф-144, пов.бр. 444827, *Састанак Косигин -Џонсон*

на његову политику у односу на лагер. За време Хрушчова ово се питање постављало у другој светлости јер је Совјетски Савез у то време био отписао Вијетнам и препустио га интересној сфери Кине и тиме скинуо са себе одговорност за политику у том делу света. У складу са тим је био и совјетски став према догађајима у Тонкинском заливу 1964. године када се совјетска влада одрекла да се на било који начин ангажује у том сукобу. Ситуација је била битно измењена у односу на овај аспект вијетнамског питања пошто се ново совјетско руководство оријентисало на учвршћење лагера при чему је укључило и социјалистичке земље Азије и тим преузело на себе одговорност за њихову безбедност. У складу са тим порасла је совјетска одговорност за будућност Вијетнама из чега је резултирало ново постављење према Вијетнаму, слање помоћи, широка акција солидарности и морално-политичке подршке. Међутим, чињеница је била да повећана совјетска помоћ није довела до радикалније промене у току вијетнамског рата, већ је дошло до ескалације агресије од стране САД. Део одговорности се за такав развој пребацивао на Кину, њену неспремност на јединство акције у вези са Вијетнамом, ометање транспорта помоћи преко кинеске територије. Вијетнамски рат је представљао важан фактор у склопу совјетско-америчких односа. Очигледно је било да СССР није желео глобални рат са САД а смим тим ни директну конфронтацију у Вијетнаму. С друге стране је био обавезан да помогне Вијетнаму али не довољно ефикасно да би та помоћ омогућила ДР Вијетнаму да реши рат у своју корист. САД су биле свесне ситуације у којој се налазио СССР и могле су да себи дозволе ескалацију сукоба без страха од директног ангажовања СССР. На тај начин САД су оствариле у пракси међународну ситуацију која им је веома одговарала тј. попуштање затегнутости са СССР из стицање права на мешање па и оружану интервенцију на оним тачкама земаљске кугле где је развој текао супротно њиховим интересима. Совјетска страна је била свесна да је америчко војно присуство у Вијетнаму вршило одређен утицај на развој догађаја у другим земљама Југоисточне Азије. С друге стране, вијетнамски рат је представљао веома значајан елемент у склопу америчко-кинеских односа. Постојала је чак опција да је између САД и Кине био постигнут пређутан споразум о неангажовању Кине у вијетнамском сукобу и под којим условима. На тај начин је вијетнамски рат који је

укључивао елемент заштравања совјетско-кинеских односа ставио одређене границе кинеској антисовјетској политици.

Вијетнамски рат је представљао значајан економски терет за совјетску економију. Совјетска влада је званично пружала пуну подршку борби вијетнамског народа и активну помоћ војне и економске природе. Совјети су у интерним разговорима са представницима социјалистичких земаља изражавали мишљење о пожељности скраћења рата и политичких решења али су одбијали да се у томе јавно ангажују било у разговорима са представницима западних земаља или да подрже иницијативу У Танга. С тога су све оне који су долазили са Запада у Москву са предлозима или су са Совјетима покушавали да разматрају путеве за решење вијетнамског питања упућивали Хангју под изговором да нису били опуномоћени да преговарају. Очигледно је кроз све то избијала совјетска уздржљивост да се активно ангажују у овом питању па чак и у случајевима када се радило о предлозима и покушајима за које није могло бити схваћено да су инспирисани од САД као што је био случај са апелом несврстаних, разним предлозима појединих државника.¹⁹⁰

Кина је и даље задржавала свој борбени став до краја у Вијетнаму. На вијетнамско изражавање спремности на преговоре са САД, Кинези су одговарали прво интерним а затим и јавним притиском на вијетнамско руководство. Вијетнамци су због значаја који је Кина имала за њих као највећи сусед и главни извор помоћи посебно у лаком наоружању и исхрани морали да воде рачуна о њеном ставу. Основна преокупација Кине је била у томе да се не дозволи решавање вијетнамског проблема без њеног учешћа и за њу у неповољном моменту. Међутим, својим дотадашњим држањем Кина је показала да због Вијетнама није била спремна да се упусти у ризик директног војног сукоба са САД чега су Американци били свесни а што је представљало важну компоненту у планирању њихове политике у Вијетнаму.

Југославија је од самог почетка подржавала борбу вијетнамског народа за слободу и независност и осуђивала је америчку агресију у Вијетнаму као покушај легализације политике силе у решавању међународних проблема. Кроз изјаве

---

¹⁹⁰ДА МСП РС, ПА, СССР, 1967, Ф-143, бр.427425, *Совјетско-амерички односи*

југословенских политичара се провлачило становиште да се решење није могло наћи на бојном пољу него искључиво путем преговора. Да би се створили услови за преговоре било је неопходно трајно обуставити бомбардовање ДР Вијетнама и признати Фронт националног ослобођења као равноправног партнера у преговорима. Према мишљењу југословенских руководилаца решења су могла бити тражена на бази Женевских споразума из 1954. године. Све стране је требало да прихвате и гарантују свако решење које народ Вијетнама буде слободно изабрао у погледу будућег друштвеног уређења земље.

Дотадашња пракса је показивала да однос Вијетнамаца према Југославији није зависио од југословенског става већ од опште ситуације у Вијетнаму а посебно од степена притиска Кине на вијетнамско руководство

Иначе Југославија је признала ДР Вијетнам 1950. године, док су дипломатски односи били успостављени марта 1957. године. Поједини дипломатски представници ДР Вијетнама и Фронта националног ослобођења су били незадовољни и прозивали су југословенску владу за недовољну и јасну осуду америчке агресије као и постојање разлика у ставовима југословенске владе и народа.

Југословенски Координациони одбор за помоћ народу Вијетнама је прикупио преко 400 милиона старих динара и упутио је 17 пошиљки лекова и крвне плазме у Вијетнам.¹⁹¹

Друго жариште и опасност по мир у свету је представљао рат на Блиском истоку који је за извесно време довео СССР у ситуацију одмеравања снага са основним ривалима САД и Кином. То је уједно била и прилика за јасније манифестовање позиција великих сила. У таквом одмеравању дефанзивност совјетске политике је била очигледна. Један од битних разлога за овакво неодлучно постављање СССР се налазио како у унутрашњим кретањима тако и у стању у највишем совјетском руководству. Међутим, израелска агресија са свим својим реперкусијама је приморала совјетско руководство да се у интересу очувања свог престижа шире ангажује и да при томе не остави ни за моменат по страни своје дугорочне,

---

¹⁹¹ДА МСП РС, ПА, СФРЈ, 1967, Ф-9, стр.пов.бр.14, *Ситуација у Вијетнаму и југословенски ставови*

есенцијалне интересе (очување мира, блоковске претензије и америчко-совјетски монопол у решавању крупних светских питања). СССР је разрадио своју блискоисточну тактику коју је у суштини карактерисало тражење решења блиско-источне кризе у првом реду кроз директне контакте и споразумевање са САД. Совјетска размишљања су се кретала у општим оквирима америчко-совјетског договора.

Криза на Блиском истоку је објективно утицала да су европска питања била мање присутна и наглашавана у спољнополитичкој активности СССР.¹⁹²

У ОУН у вези са кризом на Средњем истоку, две супер силе су и поред оштријих иступања на линији одбране интереса својих штићеника остале на линији заузетог курса и одлучно су утицале на кризу и њихова сагласност је представљала базу на којој је требало изнаћи решење. На америчку ескалацију у Вијетнаму, СССР је реаговао слично као и у вези са Средњим истоком (донекле оштрије осуде америчке интервенције, повећање помоћи ДР Вијетнам). У погледу Кине, блискост интереса двеју суперсила је постајала све изразитија. СССР је паралелно са оријентацијом на смиривање и споразумевање са САД на глобалном курсу поштрио курс против Кине. САД су прихватиле овакав курс СССР јер је то указивало на жељу за јавном совјетско-америчком сарадњом против Кине. Основни циљ споразумевања двеју супер сила је био спречавање избијања термонуклеарног рата. Међутим, ниједна сила се није одрекла намере да неким значајнијим напретком на војном пољу, технолошког или другог карактера, као и политичким, економским и војним продирањем у неке регионе поремети равнотежу на штету друге суперсиле и на тај начин је преко ојачаних сопствених позиција примора на уступке и повлачење.¹⁹³

Огромном војном и економском помоћи Запад је успео да Израел претвори у своју најмоћнију базу на Средњем истоку. Значајан фактор у оквиру западне помоћи Израелу су представљали западни, посебно амерички Јевреји и организације које су од стварања државе Израел представљале највећи извор бесплатне помоћи, инвестиција. Израел је од САД до 1967. године добијао у вуду бесплатне војне и

---

¹⁹²ДА МСП РС, ПА, СССР, 1967, Ф-143, бр.4448887, *Неки аспекти међународне позиције СССР*

¹⁹³ДА МСП РС, ПА, СССР, 1967, Ф-144, пов.бр.444934, *Информација односи СССР-САД*

економске помоћи повољних дугорочних кредита износ од око 1,5 милијарди долара. Захваљујући огромним финансијским приливима из иностранства Израел је имао избалансиран платни биланс и истовремено је поседовао девизне резерве око 500-600 милиона долара годишње. Израел је располагао са потенцијално широким могућностима снабдевања ратним материјалом посебно после америчке одлуке из 1966. године о његовом директном снабдевању, што је убрзало снабдевање и наоружавање Израела и оспособило га за формално самостално агресију против арапских суседа.

Степен истицања улоге Југославије у блискоисточној кризи као и њено тумачење су се мењали у зависности од политичких потреба и ставова у појединим земљама. У добром делу светске штампе није долазио до изражаја шири смисао југословенске позиције у конфликту, док је у утицајној штампи неких земаља (САД у првом реду) југословенска политика наилазила на негативне оцене и покушаје дискредитовања са елементима притиска. Западноевропска штампа која је била уздржана и донекле критична се ипак није упуштала у „преиспитивања“ југословенске политике. Информисање о југословенској активности у латиноамеричким и афро-азијским земљама је било штуро. Најповољнији и релативно најшири публицитет је био забележен у арапским земљама и то у онима које су најдиректније биле ангазоване у сукобу. Југословенска подршка је била окарактерисана као безрезервна.

У САД је југословенска позиција током израелско-арапског рата 1967. године наишла на изразито негативан одјек нарочито у водећем листу *New York Times* који се обрачунавао са југословенским ставовима у настојању да изазове сумње у независност југословенских позиција и ампутира напуштање једне од основних компоненти политике Југославије, борбе за мир. У редакцијским коментарима југословенска политика је била оцењена као „политика рата“ и сматрала се неуспехом Југославије у остваривању лидерске улоге код несврстаних земаља. У конкретном случају по мишљењу америчке штампе, на Блиском истоку је таква југословенска политика подстицала на рат и оријентисала је Арапе на непомирљивост и оружане обрачуне са Израелом. Упоредо са тим, америчка штампа је износила тврдње да таква југословенска политика није наилазила на

подршку у Југославији и да је имала оппора међу самим југословенским руководством. Овакви покушаји дисквалификавања и одређеног притиска на Југославију су се појавили истовремено са негативним оценама југословенске активности у ОУН (Резолуција несврстаних је називана „југословенском“, „просовјетском“, „опасном“, и сл.)¹⁹⁴

4.2 Арапско-израелски рат 1967. године

Остварење југословенског специфичног развојног пута које се огледало у стварању сопствене концепције унутрашњег развоја (самоуправљање) и особене спољнополитичке оријентације (несврставање) је одолевало различитим притисцима времена и деловању спољних и унутрашњих непријатеља. Званична партијска политика и совјетска идеологија није прихватила никада југословенски концепт изградње социјализма због могућности инспирисања сличних кретања и промена у Источној Европи.

Совјетски ставови везани за политику и покрет несврставања су се временом мењали и разликовали. У почетку Совјети нису придавали посебну важност покрету несврстаних и истицали су углавном његову антиимперијалистичку усмереност. Међутим, временом су почели и сами инсистирати на потреби новог чвршћег окупљања несврстаних земаља око прогресивних снага залажући се при томе за веће ангажовање Југославије.

„У војно-стратегијском смислу Југославија је одувек представљала значајну раскрсницу путева Исток-Запад и Север-Југ“. Јадранско море је било идеално место за успостављање совјетских поморских база ради обезбеђивања совјетског континуираног присуства на Медитерану. Совјетска Медитеранска флота се суочавала са мноштвом проблема око свог стационарања у Медитерану и у односу на Шесту америчку флоту је била у инфериорнијем положају. Југославија је у свим приликама одбијала совјетске молбе и захтеве, који су се односили на коришћење југословенских лука, аеродрома и стриктно се придржавала политике националне независности, неповредивости територијалног интегритета, невезивања за војне

---

¹⁹⁴ДА МСП РС, ПА, 1967, Ф-9, Билтен бр.7, стр.пов. 39, *Израел*

блокове и несврставање. Глобални стратегијски циљеви су условљавали и дефинисали однос према несврстаној и социјалистичкој Југославији¹⁹⁵

„Циљеви америчке стратегије у Средоземљу су се односили на сузбијање војног присуства и утицаја СССР и задржавање или побољшање општег односа снага у региону, потом обезбеђивање војностратегијске претпоставке несметаног прилаза изворима сировина и енергије у тој области посебно нафте на Блиском истоку, обезбеђивању стабилност и хомогености војне организације, система и снага НАТО пакта развијених на том подручју и њиховом држању на степену одговарајуће оспособљености за улогу инструмената стратегије еластичног реаговања. Посебни циљеви су се односили на политичко, економско, војно присуство у кључним арапским земаљама пре свега у Египту.“¹⁹⁶

Шестодневни рат вођен између Израела и арапских држава је утицао на територијалне промене на Средњем истоку. Очигледна је била немоћ Уједињених нација да зауставе дугогодишњу кризу на тим просторима с обзиром да зарађене стране због свог екстремизма у политици (ни Арапи ни Јевреји) своје националне циљеве нису могли остварити на други начин осим ратом. Арапи су годинама негирали право Јеврејима на постојање сопствене државе. Тек после неочекиваог напада израелске војске и пораза египатске и сиријске армије током јуна месеца 1967. године, арапске вође су показале спремност да преговарају са представницима израелске државе и да се најзад помире са њеним могућим постојањем.¹⁹⁷

Пред избијање рата Израел је располагао армијом од 200.000 људи, са око 600 тенкова и преко 300 авиона. Египат је имао близу 300.000 људи. Имао је око 1.300 тенкова и 400 авиона. Арапи су знали да је Израел припремао агресију и били су чак и о бавештени о груписању израелских снага док су Израелци имали египатске шифре.

---

¹⁹⁵ Лео Матес, Војна политика и стратегија супер сила, *Савремени стратегијски проблеми 3/1979*, Сплит, стр. 9-35.

¹⁹⁶ Милутун Цивић, Средоземље и безбедност СФРЈ, *Савремени стратегијски проблеми, 1/1977*, Сплит, стр. 54-62.

¹⁹⁷ Драган Богетић, Југословенско-амерички односи 1961-1971, Београд, 2012. стр.212. Прву победу над арапским светом Израел је остварио током 1948. године, док је сву супериорност показао и у наредном рату током 1956. године уз отворену подршку Велике Британије и Француске.

Током 5. јуна са око 100 авиона Израелци су први напали египатске аеродроме. Уништили су у првом налету 205 авиона од којих свега два у борби. Главни удар наносили су десним крилом, снагама од 6 бригада и око 130 тенкова. На централном правцу је нападала групација од око 4 бригада са око 100 тенкова и на левом крилу 2 бригада са око 60 тенкова. Највише успеха је имала главна групација која је пресекла Газу. Након завршетак операција Египћани су имали између 70 и 80 хиљада губитака, око 500-600 тенкова, око 300 авиона, док су Израелци имали 200 тенкова губитка. До израелске агресије СССР је давао помоћ Арапима у вредности од 2 милијарде 300 милиона рубаља. Арапске земље су добиле још и од СССР 1.000 авиона, 2.000 тенкова и самохотки, 7.000 артиљеријских оруђа и минобацача, 813.000 митраљеза, пушака и аутомата.¹⁹⁸

Након остварене победе над арапским светом Израел је сматрао да је једини имао сва права и могућности одређивања услова будућег заједничког саживота Јевреја и Арапа. Око тог питања није показивао ни минимум кооперативности према свом савезнику САД. Југословенско руководство је како пре тако и после јунског рата увелико подржавало политику арапских земаља, док је оштро осуђивало израелску политику. Југословенски председник Тито је чак подржао све предлоге египатског председника Насера који су се односили на затварање Акабског залива и Тиранског мореуза као и захтев за повлачењем мировних снага УН са линије разграничења Израела и Египта на Синајском полуострву. Југословенско виђење начина решавања блискоисточне кризе се у многоме разликовало од перцепција осталих учесника кризе. У сваком случају ескалација сукоба на Блиском истоку је додатно искомпликовала међународну позицију Југославије.

Југословенско руководство је у складу са својом спољнополитичком оријентацијом безрезервно подржавало арапске земље сматрајући их жртвама израелске агресије. Тиме је дошло у сукоб са главним израелским савезником и патроном САД, док се на тај начин нагло приближило могућем арапском заштитнику СССР-у.¹⁹⁹

Међутим, Израел је одбијао све могућности повлачења са окупираних територија као и напоре УН које су кроз мировне иницијативе покушавале да постигну

---

¹⁹⁸ АЈ, КРР, I-3-a/SSSR, *Саопштење маршала Гречкова*

¹⁹⁹ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр. 212-214.

обострано прихватљив компромис. Председник Југославије Тито је настојао да међу првима осуди изненадни израелски напад на УАР. Југословенски председник је само неколико сати након отпочињања ратних дејстава већ 5. јуна 1967. године дао изјаву у којој је изразио своје огорчење и осудио Израел као агресора назвавши га „инструментом империјалистичке политике силе“. На заједничкој седници Извршног комитета ЦК СКЈ и Председништва одржаној 11. јуна су биле договорене и утврђене неопходне мере које је Југославија требало да предузме у циљу подршке арапским земљама. Сходно предузетом истог дана је била упућена и протесна нота израелској влади поводом његове агресије и одбијања да се повуче са окупираних територија, а потом и нота о прекиду дипломатских односа. Југославија је оптужила и сматрала Сједињене државе „подстрекачем и инспиратором“ израелске агресије. Због таквих оштрих иступа и изјава Тито је убрзо доспео у сукоб са силом (САД) од чије је економске и финансијске помоћи зависио опоравак и реформа југословенске привреде.²⁰⁰

Актуелан курс према блоку социјалистичких држава је био доведен у питање блискоисточном политиком Југославије. Југословенска влада је исказала жељу да учествује на интензивирању подршке арапским земљама од стране социјалистичких земаља и СССР. Зато је Југославија била приморана да се укључи у програм повременог састајања и рада тих земаља. Југословенска влада је настојала да убеди арапски свет у одустајање од даљег ратовања. Тиме је константно ризиковала могућност да „навуче гнев арапског света и да изгуби његово поверење“. Арапи су показали велико разочарење због неспремности Совјета да се директно укључе у рат, те је постојала бојазан од његовог ширења и на Југославију која се залагала за мирно разрешење спора уз индиректно мешање великих сила. Такво прагматично југословенско решење у почетку није наилазило на позитиван пријем код дела арапског света. С тога су председник Тито и његови сарадници били приморани да преузму дипломатски офанзиву која се кретала у три правца. Та офанзива је подразумевала да југословенски политичари и дипломате интензивирају контакте са представницима арапских земаља и да их при том покушају убедити у опортуност уобличавања заједничке платформе разрешења

---

²⁰⁰ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр. 212-228.

кризе коју су потенцирале несврстане државе а коју је требало да подржи и блок социјалистичких земаља предвођен СССР. Други правац дипломатске офанзиве југословенских политичара се односио на мобилизацију социјалистичких држава, првенствено СССР и успостављање њихове брже, јаче и интензивније помоћи арапским земљама које су биле изложене израелској агресији.

Трећи ниво дипломатске офанзиве југословенских званичника се сводио на реализацију учесталијих контаката са представницима велике силе односно САД. Југославија се као битан представник несврстаних земаља и важан посредник између Истока и Запада, Арапа и Израела све више наметала као искрени заступник арапских интереса. У међувремену је Југославија водила изузетно оштру кампању против Сједињених држава да се чак могао стећи утисак да су агресију на арапске земље извршиле САД уместо Израела.

Током ванредног заседања Генералне скупштине УН инициране израелско-арапским ратом указала се прилика за сучељавање супротстављених америчких и југословенских гледишта о узроцима кризе на Блиском истоку

Југославија је попут арапских земаља јединог кривца за ескалацију сукоба на Средњем истоку видела у Израелу и његовом америчком савезнику. Југославија је заједно са арапским земљама инсистирала на осуди израелске агресије и безусловном повлачењу Израела са окупираних територија. Америчка влада је израелски напад на суседе „тумачила као превентивни рат против земаља које су отворено најављивале обрачун са Израелом у намери за његовом ликвидацијом“. Током дебатовања на ванредном заседању Генералне скупштине УН амерички председник Џонсон је изнео пет принципа који су по њему требало да представљају предуслов за израелско повлачење: „свака нација има право на сопствени животни простор, праведно решење питања избеглица, слободну пловидбу међународним воденим путевима, право на ограничавање трке у наоружавању, указивање политичког респекта и поштовање независности и територијалног интегритета свих земаља у том делу света.“²⁰¹ Оваквим америчким предлозима су се током заседања Генералне скупштине оштро супротставили УАР, Сирија, Јордан, Алжир и Ирак који нису одустајали од намера о уништењу израелске државе. Југословенска влада

---

²⁰¹ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр.234-247

је настојала да наступ тих земаља у ОУН координира са наступом осталих несврстаних држава, и земаља чланица просовјетског блока. Југословенска делегација је у складу са инструкцијама своје владе преузела улогу иницијатора резолуције у којој су били заступљени и ставови поражених арапских земаља. Американци су ту резолуција назвали „југословенском резолуцијом“ с обзиром да ју је у име 13 несврстаних земаља поднела Југославија. Та резолуција није имала никаквих изгледа да добије потребну двотрећинску већину у ОУН. „Будући да се базирала искључиво на захтеву за безусловним повлачењем Израела са окупираних територија а није укључивала никакве безбедносне гаранције израелском народу за њу нису гласале ни многе несврстане земље“. Наступ Југославије на ванредном заседању Генералне скупштине је био оцењен са америчке стране као једностран и у служби интереса СССР. Тешко је било говорити о југословенској непристрасности и објективности, с обзиром да је та резолуција била сачињена на састанку 14 несврстаних земаља коме је председавала Југославија. Југословенско руководство је упорно одбацивало оптужбе које су стизале на његов рачун из Вашингтона а односиле су се на поновно сврставање Југославије у лагер социјалистичких земаља. Временом се у југословенским политичким круговима проценило да је захтев за безусловним повлачењем Израела са окупираних територија био нереалан и да га је било потребно комбиновати са одређеним гаранцијама арапских држава Израелу. Тито и његови сарадници су сматрали јединим прихватљивим начином постизање равноправног дијалога између зарађених страна који би „помогао Арапима да реалније сагледају свој положај и извуку одговарајуће закључке из претходних неуспеха на бојном пољу и у сфери дипломатије“.²⁰²

Заузимање реалнијег става југословенског руководства поводом разрешавања блискоисточне кризе је текло паралелно са „сазревањем става о штетности даљег форсирања антиамеричке кампање“. Југословенско руководство је оценило да су односи САД и Југославије достигли најнижу тачку и да је југословенско посредовање у решавању блискоисточне кризе лоше утицало на стабилизацију југословенске економије која се у највећој мери ослањала на америчку финансијску

---

²⁰² Исто

подршку. С тога је дошло до делимичног омекшавања Титовог става према америчкој спољној политици и путевима разрешења блискоисточне кризе. Југословенски председник више није инсистирао на безусловном повлачењу Израела са окупираних територија као крајњем кораку у правцу окончања арапско-израелског рата. И сам југословенски председник је сматрао да су „израелске концесије морале бити пропраћене арапском одлуком о обустави ратног стања и давању гаранција Израелу у вези његове националне егзистенције“.²⁰³

Југословенски председник Тито је иницирао директну (личну) преписку са америчким председником Џонсоном сматрајући је најбољим начином за усаглашавање ставова двеју држава о кризи на Блиском истоку и евентуалном посредовању Југославије у њеном решавању. У складу са тим је донет ед мемоар (aide memoire) америчке владе у коме су јасно дефинисани и прецизирани амерички ставови у вези догађаја на Блиском истоку. У том документу су са огорчењем биле одбачене оптужбе Београда о америчком уделу у израелској агресији, као и у збивањима у Грчкој. Ед мемоар је сводио разрешење блискоисточне кризе на доследну примену пет принципа које је председник Џонсон формулисао 19. јуна 1967. године у обраћању америчкој нацији непосредно уочи ванредног заседања Генералне скупштине УН поводом израелске агресије.

Председник Џонсон је уручио југословенском председнику уочи његовог путовања у УАР, Сирију, и Ирак 9. августа писмо у коме је замолио југословенског председника Тита да ставове из тог писма пренесе арапским лидерима и покуша да их увери да САД „не стоје иза израелске агресије нити имају било какав други интерес осим да се успостави трајан мир између сукобљених страна“.²⁰⁴

Генерално посматрано принципи разрешења блискоисточне кризе за које се залагао Џонсон су се углавном поклапали са принципима за које се залагала и Југославија. Међутим, проблем су представљала суштински различита гледишта о редоследу примене тих принципа. Југославија се залагала најпре за повлачење Израела са окупираних територија, а потом за одступање арапских држава од рата Амерички политичари су таково залагање Југославије сматрали нереалним. У Вашингтону су

---

²⁰³ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр.234-247

²⁰⁴ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр.234-247

давали предност југословенски мировним иницијативама које су биле испољене кроз Титове учестале контакте са представницима несврстаних земаља али и са представницима социјалистичког лагера, посебно СССР.

Америчка страна је позитивно ценила напоре југословенског председника за ублажавањем арапских анимозитета према Совјетима због њиховог одбијања за директним укључењем у рат. Активним ангажовањем и учешћем Југославије на саветовањима земаља социјалистичког лагера у Москви и Будимпешти Тито је успео да покрене и подстакне совјетског председника Брежњева да увећа и прошири совјетску оружану и новчану помоћ Египту и Сирији.

Током разговора са арапским лидерима у Египту, Сирији и Ираку (од 9. до 17. августа 1967. године) Тито је први пут отворено изнео југословенски став о начину решавања блискоисточне кризе. Потпуно погрешном је сматрао арапску оријентацију на герилски рат. Изнео је да је потпуно нереално било очекивати укључивање Совјета у рат с обзиром да је такав чин могао имати за последицу избијање Трећег светског рата.²⁰⁵

Циљ Титовог пута у УАР, Сирију и Ирак је био сондирање терена за проналазак политичког решења кризе и то на линији принципа и ставова које је Југославија заступала. Основни елементи југословенског предлога су се сводили на повлачење свих трупа са окупираних територија и пружање гаранција безбедности граница свим државама подручја од стране Савета безбедности или четири велике силе. Разговори председника Тита са руководиоцима арапских земаља а посебно УАР оправдали су југословенска очекивања да су постојали услови за предузимање напора и акција у тражењу политичког решења кризе, ликвидације последица агресије и спречавања обнављања непријатељства у непосредној будућности. Независно од разлика које су сами предвиђали била је постигнута сагласност са свима о потреби дипломатске активности, као и о оцени да је даља дипломатска пасивност и одсуство политичке акције било штетно за ствар коју се несврстане земље браниле у УН јер је олакшавала циљеве агресије и претила обнављању оружаног сукоба на Блиском истоку у условима неповољним по арапске земље. С

---

²⁰⁵ Драган Богетић, Александар Животић, *Југославија и Арапско-израелски рат 1967*, Београд, 2010, стр. 84-180.

тога је посета председника републике Тита је дошла у прави час. У свим земљама је била изражена захвалност и признање Југославији на доследној подршци и материјалној помоћи. Престиж Југославије је порастао у арапским земљама. Доследна подршка, несебична и значајна материјална помоћ, дипломатска активност председника и залагање СФРЈ за ликвидацију последица агресије, за помоћ земљама жртвама агресије, огромно су повећали поверење арапских земаља у Југославију и то је уствари омогућило успешне резултате посете председника Тита. Пут председника Тита је у свету изазвао велики публицитет.²⁰⁶

Штампа и радио су давали веома истакнуто место посети председника Тита и подвукли су подршку коју су Југославија и председник Тито пружили Арапима у кризи. Указано је на значај момента у коме је дошло до посете, после неуспеха УН да пронађу излаз из кризе. Акцент је био стављен на политику несврставања као и на потребу заједничке активности несврстаних у УН. Штампа је истицала и економски аспект разговора. Информисала је о предстојећем састанку министара економије социјалистичких земаља у Београду ради разматрања економске помоћи арапским земљама, доласку југословенске делегације у Каиро. Такође су и велике светске агенције и листови посветили пажњу посети. Нарочито се истицало да ће Тито и Насер који су били у сталном контакту са индијском председницом Индиром Ганди размотрити општу међународну ситуацију а посебно кризу на Блиском истоку.²⁰⁷

По прегледу материјала из централне велике регионалне и локалне штампе могло би се рећи да је Титов пут имао широки публицитет. У насловима и текстовима је доминирало хронолошки следеће: „*Тито носи свој, нови план за мир и решење кризе на Блиском Истоку, Тито пред пут измењао поруке са САД, СССР, на пренео Арапима...итд.* У целини може се рећи да је укупан публицитет био прилично користан, без обзира на повремене покушаје да се пут прикаже као још један вид једностраног притиска на Арапе или покушаја да се прикаже као акција подршке Арапима против Израела. Битно је да су кроз публицитет председник Тито и Југославија у датом моменту фиксирани као важан, међународни фактор који је у

---

²⁰⁶ДА МСП РС, ПА, 1967, Ф-78, бр.429 192, Телеграм свим представништвима СФРЈ 22.08.1967.

²⁰⁷ДА МСП РС, ПА, 1967, Ф-78, бр.602, Телеграм из Каира

једном важном питању и подручју вршио акцију од ширег интереса и могуће потенцијалне вредности.²⁰⁸

Руководиоци СССР су ту посету примили као сведочанство пријатељства и јачања политичких контаката између руководилаца обе земље. СССР и СФРЈ су подржавале арапске земље у њиховој борби за ликвидацију последица израелске агресије. Совјети су били убеђени да су сусрети и разговори Тита са Насером и другим арапским руководиоцима били користан и активан допринос настојањима социјалистичких земаља да помогну арапским руководиоцима да испоље еластичност у изради својих ставова ради вођења политичке борбе за ликвидацију последица агресије.²⁰⁹

Тито је у свом одговору совјетском руководству образложио да је циљ његовог путовања био да кроз разговоре са пријатељима у прогресивним арапским државама упозна могуће путеве за одстрањење последица израелске агресије. У исто време жеља Југославије је била да се отворено изнесу југословенска гледишта и да се размотре начини на које би Југославија као и друге пријатељске социјалистичке и несврстане земље могле допринети отклањању последица агресије и очувању тековина прогресивног развика арапских земаља и учвршћењу мира у том делу света. Југословенска страна је истакла решеност социјалистичких земаља да помогну арапским земаљама у јачању њихове одбране и отклањању привредних тешкоћа као и развијању дугорочне економске сарадње са њима. Југославија је сматрала да је било потребно тражити политичко решење кризе које би било праведно за арапске земље и не би значило њихово понижење и капитуалцију. Такође је неопходно било признати и постојање Израела јер је негирање те чињенице наносило штету у првом реду самим арапским земаљама. Тито је указао да су руководиоци арапских земаља били уверени да се радило о ширем плану империјалиста који су желели да оборе прогресивне режиме у арапским земаљама и на тај начин омогуће њихову доминацију у том стратешки веома важном и нафтом богатом региону. Арапски лидери су упознали председника Тита са америчким сазнањима о њиховим потешкоћама и

---

²⁰⁸ ДА МСП РС, ПА, 1967, Ф-78, бр.429630, *Телеграм из Вашингтона 21.08.1967.*

²⁰⁹ АЈ, КРР, I-1/1004, *Преписка између Тита и -Брежњева о Блискоисточној кризи, 10.08.1967.*

проблемима, као и са чињеницом да су Сједињене државе само чекале да Арапи буду принуђени да прихвате њихове услове. Да су прихватили услове Сједињених држава и Израела арапски руководиоци би изгубили подршку народних маса што би ишло у прилог верским елементима и реакционарним режимима. Ти реакционарни режими нису били за политичко и мирно решење јер су желели да оптуже прогресивне снаге за издају националних интереса и доведу до пада прогресивних режима у арапском свету. Тито је приликом сусрета намеравао да упозна арапске лидере са поруком америчког председника Џонсона и његовим програмом познатих пет тачака кроз које су САД настојале да елаборирају своје ставове с обзиром да су желеле решавања кризе на Блиском истоку без компликација и обнављања непријатељстава. Арапски свет је посебно бунило што су САД стављале у исту категорију питање пловидбе Акабским заливом и Суецким каналом и што нису говориле о повлачењу израелских снага на границе од 4. јуна. За арапски свет је било неприхватљиво покретање питања пловидбе Суецом док се не реши проблем избеглица. За владе арапских земаља је био неприхватљив нацрт совјетско-америчке резолуције. Наиме арапске сумње у намере САД у вези са том резолуцијом су биле појачане америчким тумачењем промене граница на штету Арапа. Југословенски председник је на пропутовању по арапским земљама уочио велику огорченост против поступака Израела и његовог заштитника (САД) који су омогућавали продужавање окупације арапских територија и отворено испољавали своје анексионистичке територијалне претензије и ставове. Инсистирање на условима који су били неприхватљиви за арапске земље је носило у себи опасност новог сукоба јер је значило охрабривање екстремистичких снага које су једино решење виделе у реваншу у будућности. Због свега тога руководиоци прогресивних арапских земаља су видели у СССР и социјалистичким земљама свог природног савезника и очекивали су од њега разумевање, подршку и пријатељску помоћ. Зато су социјалистичке земље настојале арапском свету пружити одговарајућу помоћ као и надокнадити штете причињене ратом и економски одбрамбено ојачати. Председник Насер је истицао тешку економску ситуацију у земљи која је услед губитка прихода од Суецког канал и туризма била највише погођена последицама агресије и којој је била

неопходна помоћ . Арапске земље су све више изражавале жаљење и забринутост због оскудне економске помоћи Совјетског Савеза.

Након разговора са представницима све три арапске земље (Египат, Сирија и УАР) југословенска страна је дошла до закључка да се пут за политичко решавање те кризе налазио на следећој основи: повлачењу свих трупа са територија које су биле окупиране после 4.јуна под контролом посматрача УН, гаранција безбедности и граница од 4. јуна свим државама тог подручја од стране Савета безбедности или четири велике силе до дефинитивног решења спорних питања. У ту сврху је било неопходно и стационаирати снаге УН са обе стране границе. Потом је било неопходно успоставити слободну пловидбу Тиранским мореузом за све бродове, затим успоставити стање на Суецу као до 5.јуна. После спровођења у живот мера Савета безбедности требало је преузети кораке за директно учешће заинтересованих страна у решавању осталих спорних питања у првом реду питања палестинских избеглица као и питања пловидбе Суецом за израелске бродове. Египатском председнику Насеру је такав југословенски предлог звучао прихватљиво и настојао га је пласирати и другим арапским земљама. Председник Насер је желео са тим предлогом упознати и четири велике силе чланове Савета безбедности који би се на тој основи могли активизирати у акцији за проналажење праведног мирољубивог решења. Југословенска страна је сматрала ову солуцију реалном основом за политичко решење које би могло бити прихватљиво за арапске земље које су биле одлучне да истрају у одбрани своје слободе, независности и интегритета. Сваки покушај принуде Арапа на даље концесије је имао обратно дејство и онемогућавао је мирно решење и јачао снаге реваншизма и продужавао стање са свим опасностима за светски мир. Југословенска страна је предвиђала и давање гаранција којима би се изашло у сусрет захтевима једног броја држава које су повлачење Израела повезивале са признањем егзистенције Израела. Југословенска страна је те гаранције сматрала задовољавајућим решењем јер би њима била потврђена неповредивост граница и интегритет свих држава са тог подручја што је уствари значило и признање постојања Израела и прекид

зараћености. Само се постављало питање форме давања гаранција тј. да ли би биле дате од стране четири велике силе или Савета безбедности.²¹⁰

По повратку са пута у УАР, Сирију, и Ирак, Тито је упутио писмо америчком председнику Џонсону у којем га је обавестио о резултатима своје мировне мисије. Том приликом је саопштио америчком председнику да је убедио арапске лидере у одустајање од ратне опције као средстава за решење кризе и да их је приволео на одређивање за политичка и мирољубива средства. Веома брзо југословенски председник Тито је кроз преписку предочио америчком председнику Џонсону озбиљност ситуације на Блиском истоку која је претила да угрози мир у тој области и у свету. Тито је упознао америчког председника Џонсона са ставовима председника арапских држава (УАР, Сирија и Ирак) који су ситуацију на том подручју доживљавали са довољно реализма али су исто тако били спремни да свим расположивим средствима бране своју независност, територијални интегритет и националне интересе. Такође је известио председника Џонсона и о томе да су арапске земље сматрале америчке ставове једностраним и у корист Израела с обзиром да нису пружали потребне гаранције за решавање легитимних захтева Арапа. Тито је нагласио и приоритетни значај који су арапске земље жртве агресије придале повлачењу израелских трупа са окупираних територија на положаје пре 4.јуна. Југословенска страна је била уверена да је повлачење требало да буде полазна тачка сваког плана за мирно превазилажење постојеће кризе. У писму председнику Џонсону југословенски председник је подвукао да је руководиоце арапских земаља посебно забрињавао амерички став који је имплицирао промену дотадашњих граница на штету арапских земаља. Тито је указао америчком председнику да је и пловидба бродова под израелском заставом Суецом апсолутно била неприхватљива за арапске земље, док год је постојао проблем палестинских избеглица. Тито је предочио Џонсону да државници арапских земаља нису могли прихватити нацрт совјетско-америчке резолуције с обзиром да није пружао довољно гаранција за решавање њихових оправданих захтева, пре свега повлачење израелских снага. Председник Југославије је такође, подсетио америчког

---

²¹⁰ АЈ, КРР, I-1/1004, *Одговор председника Тита совјетском руководству*, 24.08.1967.

председника на колизију његових ставова са југословенским захтевом о потреби јачања одбрамбене способности арапских земаља.

Тито је упознао Џонсона са реалним путем и предлозима за политичко решење ове кризе који су могли бити тражени на следећим основама:

1. повлачење свих трупа, са територија које су биле окупирание после 4. јуна под контролом посматрача УН,
2. гаранције безбедности и граница од 4. јуна свим државама тог подручја, од стране Савета безбедности или четири велике силе, до дефинитивног решења спорних питања а у ту сврху је требало евентуално стационаирати снаге УН са обе стране,
3. слободна пловидба Тиренским мореузом за све бродове до одлуке Међународног суда правде.
4. Пловидба Суецом као до 5. јуна.
5. После спровођења у живот горњих мера, Савет безбедности би предузео кораке уз директно учешће заинтересованих страна за решавање осталих спорних питања. У првом реду проблема палестинских избеглица, као и питања пловидбе Суецом за израелске бродове.

Председник Тито се надао да би амерички председник могао схватити да се арапске земље о тим предлозима нису могле јавно изјашњавати све док не би добиле гаранцију да су обе стране биле спремне прихватити изнете предлоге као основу за решавање.

Југословенски председник је изразио наду да ће изнети предлози у циљу налажења мирног и праведног решења опасне кризе на Блиском истоку наићи на разумевање и подршку владе САД и самог америчког председника.²¹¹

Америчка страна је била спремна да преговара о разрешавању кризе али је при томе свима нагласила да није могла преузети на себе обавезе у име Израела. По Американцима није била прихватљиво одвајање питања прекида зараћености од питања израелске безбедности. Американци су сматрали да је сугестија председника Тита о гарантијама граница од стране Савета безбедности или великих

---

²¹¹ДА МСП РС, ПА, СФРЈ, 1967, Ф-7, стр.пов.бр. 111, *Поруке председника Тита америчком председнику Џонсону 24.08.1967.*

сила по њиховој процени била крајња граница арапских уступака.²¹² Америчка влада је била свесна чињенице да је у земљама које је Тито посетио постојала озбиљна резерва према совјетско-америчкој резолуцији пошто њом није било загарантовано повлачење Израела са окупираних територија.

Као једину прихватљиву опцију за решавање Блискоисточне кризе, усаглашену током Титових разговора са арапским лидерима, југословенски председник је навео платформу засновану на мешавини принципа које је предлагао амерички председник Џонсон и принципа за које су се залагале арапске земље. Суштину тог предлога су чинила два основна захтева: повлачење Израелске армије са територија које су биле окупиране после 4. јуна, и пружање безбедносних гаранција сталних чланица Савета безбедности УН за поштовање граница од 4. јуна свим државама ратом захваћеног подручја, уз стационарање снага УН са обе стране границе. Југословенски председник Тито је у могућности обезбеђивања неповредивости граница свих блискоисточних држава видео и арапско *de facto* признање Израела. Иако се делимично сложио са поједним ставовима из Титовог писма, амерички председник Џонсон је констатовао да је решење изнето у писму видно заостајало за формулом усаглашеном у нацрту совјетско-америчке резолуције коју је подржавала већина чланица ОУН.

Кризе на Средњем истоку је изазвала оштре кинеске нападе и прозивке на рачун посете председника Тита арапским земљама која је у себи носила страх од гашења ратног жаришта на Блиском истоку. За Кину је била најприхватљивија форма у виду критике Насера и свих арапских лидера који у први план нису стављали војна решења. Кинеска штампа је интензивно пропагирала дуготрајан рат али само класичним наоружањем. Занимљива је чињеница да су Титову посету арапским земљама поред Израела и САД нападале још само Кина и Албанија.²¹³

После месец дана уследио је одговор америчког председника Џонсона председнику Југославије поводом ситуације и начина решавања кризе на Средњем истоку.

Отправник послова америчке амбасаде Толбин је уручио југословенском председнику Титу одговор америчког председника Џонсона на његову поруку у

---

²¹²ДА МСП РС, ПА, 1967, Ф-78, бр.721, *Телеграм* 25.08.1967.

²¹³ДА МСП РС, ПА, 1967, Ф-78, бр. 243, *Телеграм из Пекинга* 31.08.1967.

вези са кризом на Средњем истоку. Сходно томе председник Џонсон је сматрао да се тежиште активности око тога питања требало пренети на Генералну скупштину Уједињених нација.

Толбин је у свом одговору истакао да су амерички председник и влада веома ценили дух у коме је била вођена акција председника Тита као и да су придавали велики значај његовој посети арапским земаљама и широкој међународној активности коју је Југославија развила ради упознавања појединих влада са резултатима ове посете. Америчка влада је била убеђена да је пут председника Тита много допринео реалнијем сагледавању потребе прихватања политичког решења кризе од стране арапских земаља. Толбин је чак нагласио да САД нису биле непријатељски расположене према арапским земљама већ да су напротив желеле са њима добре односе и сарадњу. САД су се чак сложиле и са потребом потпуног искоришћавања заседања УН у циљу изналажења конструктивног решења кризе на Средњем истоку.²¹⁴

Рат на Блиском истоку је уверљиво манифестовао решеност двеју супер сила да избегну директну конфронтацију и глобални рат и показао је да се наставила политика њиховог међусобног споразумевања у битним питањима рата и мира.²¹⁵

Важно је нагласити да је Тито одмах после посете арапским земљама (Ираку, Сирији и УАР) упутио писмо и совјетском владајућем естаблишменту путем кога га је информисао у учинцима своје мировне мисије. Том приликом је председник Тито указао совјетској страни на постојање незадовољства код арапских политичара које је било последица њихове политике.

Југославија и СССР су у овом периоду биле једине социјалистичке земље које су слале помоћ арапским земљама. У том циљу је било организовано у Београду тзв. „саветовање о економској помоћи арапским државама“.²¹⁶

Том приликом је била донета одлука да се у УАР испоруче противтенковске мине, конзерве говеђег меса и пасуља. Током лета је настављено са испорукама 30.000 тона кукуруза, 10.000 тона шећера, 1000 тона рибљих конзерви., 200 тона млека у

---

²¹⁴ АЈ, КРР, I-5-b/104, САД, *Забелешка о разговору председника владе Тита са отправником послова америчке амбасаде*

²¹⁵ ДА МСП РС, ПА, 1967, Ф-144, пов.бр. 445093, *Реаговање СССР на ситуацију на Блиском истоку*

²¹⁶ Драган Богетић, *Југословенко-амерички односи 1961-1971*. године, Београд, 2012, стр.240-241.

праху, 500 тона сира, 500.000 пари обуће, велике количине лекова и прехранбених производа. Ипак је најзначајнији вид подршке УАР представљала продаја југословенског оружја и војне опреме. Путем кредитних аранжмана су биле продате знатне количине домаћег наоружања и војне опреме (800 камиона, 300 ручних бацача, 1000 телефона, 148 против тенковских топова, 100 радио станица.²¹⁷ Решавање кризе на Средњем истоку је непрекидно доводило до сукоба између југословенске и америчке стране

Југословенски државни секретар Никезић је разговарао са америчким државним секретаром Раском о америчким виталним интересима на Средњем истоку као и о америчкој потреби сарадње са Арапима. Никезић је потенцирао мишљење да су САД као највећа западна сила посебно могле имати велики утицај на држање Израела и на развој догађаја уопште. Југословенска страна је предочила да је египатски председник Насер био једини са којим се могао постићи споразум о трајном миру с обзиром да је имао разумевање за потребу таквог решења и да је имао подршку у земљи. Амерички државни секретар Д. Раск је говорио о „факторима мира на Блиском истоку“. Том приликом је Раск истакао да су САД биле заинтересоване за окончање ратног стања као предуслова за постизање мира у тој области. Секретар Раск је указао и на споразум који је био постигнут између САД и СССР. По том споразуму су две велике силе постигле сагласност о важним питањима као што су била: постојање Израела, окончање ратног стања, решење проблема избеглица, слободна међународна пловидба. Амерички државни секретар Раск је подвукао да су се САД залагале за мирно решење у коме не би било зараћених страна. Раск је нагласио да се у потпуности слагао са изјавом југословенског председника којом је био придат велики значај проблему избеглица.

Током разговора је југословенски државни секретар истакао да је Југославија као земља источног Средоземља била и непосредно заинтересована за учвршћење мира и стабилности у том региону и да је њен интерес био да решење кризе на Блиском истоку донесе трајан мир. Југословенска страна је сматрала да је решење било у утврђивању и поштовању граница од стране свих држава у том региону и

---

²¹⁷Александар Животић, *Југославија и Блиски исток у Хладном рату (1945-1970)*, Зборник радова Југославија у Хладном рату, Београд, 2010, стр. 48-52.

давању гаранција великих сила или УН. Према мишљењу југословенског естаблишмента битно је да је постојао чврст споразум свих заинтересованих страна за прихватањем мира и гаранција.

Амерички државни секретар Раск је благонаклоно говорио о Арапима као појединачно разумним људима али је при том нагласио да су се у јавним иступањима другачије постављали. Раск је инсистирао на информацијама о спремности Арапа да прихвате услове примирја којима не би били понижени. Истовремено је говорио и о Израелу и његовој перспективи као нације од 3 милиона у мору од 100 милиона Арапа. Сходно томе САД су тражиле путеве помирења између две стране у чему су били подржани од стране Југославије. Амерички државни секретар је настојао у више наврата упозорити израелску владу на могућност неповољног развој ситуације у региону по њу. Наиме, Раск је сматрао да у перспективи велике земаље попут САД, СССР, Кине због заузетости на другим странама неће посвећивати толику пажњу Блиском истоку чиме ће однос снага између Израела и Арапа у перспективи бити потпуно другачији.

Југословенски државни секретар Никезић је током разговора указао америчком државном секретару на чињеницу да је Израел као вештачка творевина 20. века настао једном организованом акцијом на рачун сталног одузимања арапских територија и протеривањем арапског становништва али да је та држава била чињеница коју је требало што пре прихватити.

Амерички секретар Раск је одао признање напорима председника Тита и његовим доприносима у стварању чврстог мира на Блиском истоку.²¹⁸

По мишљењу америчког естаблишмента Југославија је показала да је располагала могућностима вршења великог утицаја на арапски свет у односу на друге земље. Чак је и амерички амбасадор Елбрик критиковао држање Израела посебно његове мере колонизације неких окупираних територија. Према амбасадору Елбрику је изгледало да је прекид стања зараћености од стране Арапа био минимум без кога није било решења. Према Елбриковом мишљењу све је упућивало да је америчка

---

²¹⁸ АЈ, КРР, I-5-b/104, SAD, *Забелешка о разговору државног секретара М. Никезића са Д. Раском у Стејт Департменту, 31.08.1967.*

влада била против гаранција великих сила па и Савета безбедности док год се званична арапска политика сводила на „стање зараћености“.²¹⁹

Међутим, југословенско руководство није било спремно да напусти раније формулисане принципе решавања кризе на Блиском истоку који су били усвојени приликом Титовог боравка у Ираку, Сирији и УАР. Тито је страховао да би сваки нови притисак југословенске владе на лидере арапских земаља у циљу давања нових концесија Израелу ишао на уштрб арапских земаља и имао за последицу захлађење арапско-југословенских односа.

На Четвртном састанку социјалистичких земаља који је био уприличен у Москви у склопу свечаности поводом 50-годишњице Октобарске револуције, председник Југославије је изнео став југословенске владе о ситуацији на Блиском истоку. Том приликом је председник Југославије упознао учеснике састанка са намерама Југославије да настави са пружањем помоћи арапским земљама. Совјетски председник Брежњев је сматрао да се тако тешка ситуација једино могла превазићи усвајањем резолуције Савета безбедности која је требало да настане као плод разговара са председником САД. Совјетски председник се залагао и за усвајање компромисног решења које се налазило у нацрту Резолуције коју је предложила Велика Британија. Први принцип у тој резолуцији је подразумевао хитно повлачење израелских снага са окупиране територије, док су се остали односили на обуставу ратног стања, признање суверенитета, територијалног интегритета и политичке независности свих држава са тог простора.

Амерички председник Џонсон је имао много замерки на рачун Југославије и њене спољне политике. Конкретно је замерио југословенском председнику што је подржавао испоруке огромних контигената оружја упућених арапским земљама од стране СССР. И поред свега председник Џонсон је био спреман да учини одређене концесије арапским земљама. Циљ тих концесија је био одустајање од раније објављених принципа за решавање блискоисточне кризе као предуслова за повлачење Израела са окупираних територија, односно одустајање од захтева којим је било тражено да прво арапске земље спроведу низ мирољубивих мера па тек

---

²¹⁹ АЈ, КРР, I-5-b/104, САД, *Забелешка о разговору В. Мићуновића са америчким амбасадором Елбриком 27.09.1967.*

онда да се у тај процес укључи и Израел. Уствари председник Џонсон је био сагласан да обе стране неопходне концесије спроведу истовремено и заједно.

Влада САД је била дубоко привржена идеји мирољубивог решења кризе на Средњем истоку уз помоћ Уједињених нација. Америчка политика је била јасно и језгровито изнесена у изјави председника Џонсона а напори САД у Уједињеним нацијама су представљали брижљиво размотрен и усредсређен напор ка остваривању те политике. Иако су главне заинтересоване стране имале различита тумачења, ипак су Израел и арапске државе јавно износили да су председникових пет принципа представљали прихватљиву основу за политичко решење. Резолуција коју су САД поднеле Савету безбедности је била чврсто заснована на тих пет принципа. Америчка влада је била убеђена да се кључ за политичко решење кризе на Средњем истоку налазио у тих пет принципа и резолуцији Сједињених Држава. Чак је постојало и распрострањено схватање међу Арапима да је улога САД у постизању политичког решења могла да буде одлучујућа. Влада САД је дала до знања главним заинтересованим сукобљеним странама да ће се дипломатски и политички утицај САД вршити на основама нацрта резолуције у циљу постизања правичног и равноправног решења. Америчким интересима је највише користило развијање и одржавање пријатељских односа са свим земљама тог подручја.²²⁰

Ова Џонсонова концесија је представљала максимум који се могао очекивати у процесу изналагања прихватљиве формуле изласка из кризе. Она је била уграђена у Резолуцију 242. усвојену у Савету безбедности УН 22. новембра 1967. године. Та Резолуција је захтевала од генералног секретара У Танга да именује специјалног представника чији би се задатак сводио на успостављање разговара са заинтересованим странама и покушаје покретања преговора. У Тант је за ту функцију одабрао шведског амбасадора Гунара Јаринга.²²¹

Међутим, ту Резолуцију усвојену 22. новембра 1967. године на заседању Савета безбедности УН нису прихватиле ни арапске земље ни Израел.²²² Обе стране су

---

²²⁰ AJ, KPR, I-5-b/104, SAD, *Aide memoire*

²²¹ Драган Богетић, Арапско–израелски рат 1967. године и југословенско-амерички односи, *Историја 20. века*, бр.1, Београд, 2007, стр.91-116.

²²² «Резолуција је предвиђала хитно повлачење израелских снага са окупираних територија, прекид свих непријатељстава, признавање суверенитета, територијалног интегритета и политичке независности свих држава тог подручја, упућивање специјалног изасланика УН на Блиски исток,

сматрале ратну опцију једином реалношћу помоћу које су могле остварити националне циљеве. Југословенска страна је била све незадовољнија начином решавања Средњоисточне кризе од стране Совјета у чијем приступу је препознала „поновни покушај оживљавања великодржавних аспирација СССР усмерених преко југоисточне Европе, Балкана и Медитерана према Средњем истоку“.²²³

У покушају да изабере сопствени будући спољнополитички концепт, Југославија се нашла у незавидном положају. Све већа сарадња са социјалистичким земљама је доприносила губљењу атрибута националане независности. Исти учинак је имало и нагло конфронтирање односа са Сједињеним државама због Вијетнамске и Блискоисточне кризе. Покушаји да кроз заједничке акције несврстане земље допринесу разрешавању блискоисточне кризе су се показали јаловим.²²⁴

Америчка страна је била јако незадовољна југословенском спољном политиком, као и приступом и начином решавања Средњоисточне кризе а између осталог и третманом Сједињених држава у југословенској штампи. Наиме у југословенској штампи је агенција америчке владе СИА била оптужена за субверзивну делатност против Југославије. Из чланака је произишло да су САД ишле на поткопавање и обарање југословенског режима и да су припремале напад на Југославију. Амерички амбасадор у СФРЈ Елбрик је сматрао да су такве претпоставке биле лишене сваког основа и да је деловање представника САД било засновано на уверењу да је југословенска влада желела да развија добре односе са САД. Амбасадор Елбрик је навео и штетност оваквих написа којим је била довођења у питање жеља САД за унапређењем односа са Југославијом на пољу науке, културе и образовања у духу Фулбрајтовог програма. Међутим, чланци у „Борби“ су одавали утисак да је америчка сарадња била мотивисана стварањем могућности за инфилтрацију америчке обавештајне службе, а амерички научници и културни радници су били приказивани као шпијуни. Све ова дешавања су имала лош и рђав одјек у Вашингтону.

гарантовање слободна пловидбе међународним водама тог региона, решавање проблема избеглица, и стварање демилитаризоване зоне»

²²³ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр. 246-247.

²²⁴ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр. 246-247.

Југословенска страна се бранила чињеницом да чланци нису били објављени уз сагласност владе већ да су одражавали став аутора. Међутим, постојале су чињенице које су давале основу реаговањима југословенске штампе, као што су биле активности неких америчких војних представника. Елбрик је зато тражио од амерички војних представника да се стриктно придржавају одредби југословенских војних власти.²²⁵

Југословенски приступ и начин решавања блискоисточне кризе је довео југословенско-америчке односе у том периоду на најнижу тачку.

Југословенски амбасадор у САД Црнобрња, је сматрао да је било извесних промена у политици САД према Југославији. Стога је било неопходно да две земље интензивирају дипломатске контакте ради превладавања незадовољавајућег стања. Југословенска страна је чак констатовала да је дотадашња политика СФРЈ само довела до компликација у погледу стабилизације југословенске економије која је била базирана на америчкој финансијској подршци. У складу са наведеним стањем америчка штампа је погоршала писање о Југославији. Чак су и листови који су некада благонаклоно писали о Југославији променили став. Односи су почели да се заоштравају 1961. године тј. од прве конференције несврстаних у Београду, да би се потом заоштрили око Вијетнама. Међутим, Блискоисточна криза је поделила свет. Америчка страна је оценила да је Југославија кренула путем лагера и у САД су били заинтересовани за диференцијацију међу комунистичким земљама.

Потом је уследила блага промена и делимично омекшавање у југословенској политици у начину решавања блискоисточне кризе а тиме се кориговао и став према политици САД.

Сходно насталој међународној ситуацији они кругови у САД који су се већ дуго времена залагали за захлађивање односа према Југославији и који су допринели таквом кретању настојали су да користе заоштравање изазвано кризом на Блиском истоку како би онемогућили даљи развој сарадње између две земље. На тој линији је било и покретање, од стране тих кругова, пропагандне активности са циљем да се принципијелни став Југославије према агресији на Блиском истоку прикаже као

---

²²⁵ АЈ, КРР, I-5-b/104, САД, Забелешка о разговору државног секретара М. Никезића са америчким амбасадором Елбриком

одступање од независне позиције Југославије и политике несврстаности. Међутим, управо југословенско ангажовање на страни арапских земаља у борби против политике примењивања силе у међународним односима стварно је учврстило положај Југославије према САД. Ипак анализа односа на билатералном плану указала је да су постојали елементи који су омогућавали даљу сарадњу. Тако је крајем јуна био потписан у Београду, *Споразум о извозу југословенског памучног текстила у САД*. Споразумом је била утврђена извозна квота за 1968.годину од 18,7 милиона квадратних јарди што је за 2,1 милион било више у односу на квоте за 1967. годину. Упркос свим неслагањима између две земље због начина решавања блискоисточне кризе ипак је председник Врховног суда САД Ворен боравио у Југославији од 23. до 29. јуна. Том приликом је био успостављен контакт између представника југословенских највиших судских установа и врховног суда САД. Ворена је овом приликом примио председник Тито. Са америчке стране је било истакнуто да је влада САД била веома заинтересована за добре односе са Југославијом и да је инсистирала на њиховом константном побољшању и свестраном развоју. Оријентација САД на политику силе (ескалација рата у Вијетнаму, подршка израелској агресији) је неизбежно утицала као фактор погоршавања атмосфере у међусобним односима. Односи са САД су за Југославију били од посебног значаја како због улоге САД у савременим збивањима тако и због утицаја који је таква сарадња имала на односе Југославије са иностранством уопште. Председник Југославије Тито је и сам указао на постојање разлика између две земље по питању Блиског истока али је подвукао да те разлике није требало да спречавају даљи развој односа у низу других ствари где су постојала заједничка гледишта.²²⁶

Тито и његови сарадници су кренули у дипломатску офанзиву у склопу нове блискоисточне кризе. Настојали су да интензивирају контакте са представницима арапских земаља, потом да пораде на јачању помоћи упућене арапским земљама од стране СССР као и да одржавају све бројније контакте са руководећим америчким кадром. Најмању препреку спровођењу таквог концепта југословенске блискоисточне политике су представљале СССР и социјалистичке земље.

---

²²⁶ДА МСП РС, ПА, Ф-158, 1967, бр. 424352, *Телеграм из Вашингтона, 10.07.1967.*

Међутим, председник Тито је критиковао политички естаблишмент Москве због њихове неспремности и благе реакције на америчку политику на Блиском истоку. СССР је био против израелске агресије политике империјализма на Блиском истоку“ али је избегавао експлицитно помињање Сједињених држава као виновника кризе већ је покушавао да кроз преговоре са америчком страном пронађе решење кризе.²²⁷

Агресија на Блиском истоку је била окренута према земљама чији је спољнополитички курс био позитиван и прогресиван али и земљама које су биле ван војних блокова и према томе ван домена формалне обавезе СССР да се ангажује у њиховој одбрани. СССР је од самог почетка схватио да би успех агресије значио и велику победу империјализма на светском плану. Због тога се одмах определио за јавну и манифестативну подршку арапским земљама и то првенствено Сирији. Очигледно је било да се проблем Блиског истока решавао у међусобним контактима Сједињених држава и СССР па је сходно томе била успостављена веза тзв. врућа линија између совјетског премијера Косигина и америчког председника Џонсона. Тек је опасност пуног пораза арапских земаља навела СССР на ширу међународну акцију кроз УН. У току целе кризе у совјетској политици била су присутна три елемента чији се релативни значај мењао са развитком кризе. Совјетски Савез није показао спремност да се у сукобу директно војно ангажује и на сваки начин је настојао да спречи излазак из оквира локалног и онемогући његово прерастање у светски сукоб. Такође је настојао да избегне да се сукоб битно одрази на његове односе са САД. Совјетски Савез је настојао да ситуацију искористи за учвршћивање блоковске позиције у арапским земљама и да их доведе у ситуацију у којој би схватиле да им је опстанак био обезбеђен једино у блоковској повезаности са СССР. Целокупан развој догађаја је показао да је постојала узајамна међузависност између СССР и несврстаних арапских земаља и да се ни независност арапских земаља није могла обезбедити без подршке СССР. Показало се да је у заостреној и компликованој међународној ситуацији када блоковска политика није могла да пружи одговор на питања од животног значаја,

---

²²⁷ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр. 216-218. FRUS 1964/1968, Volume XVII, Eastern Europe, Department of State, Washington, doc.184. *Editorial Note from July through September 1967.*

Југославија за совјетску политику добила посебан значај. Очигледан је при том био и совјетски блоковски интерес и жеља да се та ситуација искористи за приближавање лагеру (о томе говори директан телефонски позив Брежњева председнику Титу и позив на конференцију у Москви на којој би учешће представника СКЈ било од централног значаја јер би симболизирано заједницу интереса СССР, социјалистичких земаља и несврстаног света).²²⁸

Да би подстакао СССР и његове следбенике на активније учешће у разрешавању блискоисточне кризе Тито се укључио у систем периодичних састанака просовјетског блока. Тако је 9. јуна 1967. године учествовао на саветовању лидера социјалистичких земаља у Москви и током јула месеца у Будимпешти.²²⁹ Том приликом је изразио своје неслагање са политиком коју је СССР водио на Блиском истоку. Тито се током тих састанака осврнуо и на југословенско-америчке односе и инсистирао је на одржавању добрих билатералних односа. Сматрао је да је било неопходно пронаћи што пре политичко решење блискоисточне кризе.²³⁰

Међутим, састанак у Москви је био прекинут због одлуке египатског председника Насера да се повуче са те функције. С тога је уследио снажан југословенски притисак на египатског председника да задржи функцију и не напушта политику. Египатски председник Насер је био разочаран статусом и улогом несврстаних земаља током Арапско-израелског рата и њиховог утицаја на светску политику.

Након неуспеле посредничке улоге Југославије у решавању блискоисточне кризе југословенски председник је остао одлучан и доследан у намери да потврди решеност и истрајност Југославије да настави истим независним путем. Тај пут није значао приступање Југославије било каквом лагеру или пакту већ жељу и принципијелне позиције Југославије у намери да се помогне жртвама агресије, да се путем мира а не рата реши проблем на Блиском истоку и тиме омогући учвршћења мира у свету.²³¹

---

²²⁸ ДА МСП РС, ПА, 1967, Ф-143, бр.427425, *Совјетско-амерички односи*

²²⁹ «Други самит социјалистичких земаља одржан у Будимпешти 11. и 12. јула на коме је била донета одлука да се свим земљама арапског света уручи писмо са састанка у коме ће од њих бити захтевано прихватање мирољубивих средстава за излазак из кризе и одустајање од ратне опције».

²³⁰ АЈ, КРР, I-5-b/104, САД, *Забелешка о разговору председника Тита са амбасадором САД Елбриком 29.07.1967.*

²³¹ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр.222-228.

4.3 Југословенско-америчка сарадња као одраз Блискоисточне кризе

У периоду од 23. до 29. јуна 1967. године у Југославији је боравио и председник Врховног суда САД **Карл Ворен**²³². Том приликом Ворен је са посебним задовољством причао о свом првом сусрету са Титом у коме је нагласио своју одушевљеност ширином погледа југословенског председника његовом моћи, смирености и одлучности за очувањем светског мира. Ворен је указао и на позитивност уставних промена у Југославији и дошао је до закључка да је Уставни суд Југославије дао велики допринос даљој демократизацији и модернизацији друштва. Ворен је током посете Југославији одржао неформалне разговоре са представницима судства, власти и академског живота о улози права у модернизацији друштва и очувању светског мира.²³³

Поред Воренове посете, у току друге половине 1967. године биле су предвиђене и две посете високих америчких званичника Југославији. Реч је била о посетама помоћника државног секретара за иностране послове **Цона Ледија** почетком октобра месеца и специјалног изасланика америчког председника **Џонсона (Харимана)** крајем новембра месеца 1967. године.

Посета помоћника државног секретара Ледија је била планирана између 2. и 5. октобра 1967. године.²³⁴ Том приликом је било предвиђено да помоћник државног

---

²³²АЈ, КРР, I-5-b/104, **SAD Карл Ворен** -Рођен 19.03.1891. Каријеру је почео као адвокат 1924. године у Калифорнији. Од 1939-1943. године је био јавни тужилац Калифорније а од 1943-1953. гувернер поменуте државе. На положају председника Врховног суда САД се налазио од септембра 1953. године. После Кенедијевог убиства Ворен је председавао комисији која је водила истрагу и објавила извештај према којем атентат на Кенедија није био резултат организоване завере. Тај извештај је изавао како у САД тако и у иностранству сумње у правилност вођења истраге и истинитост донетих закључака. К. Ворен је као председник Врховног суда према америчком протоколу био трећа личност у САД.

Иначе председник Врховног суда САД Ворен је допутовао са својом супругом у Југославију 23.06 и потом је боравио два дана у Дубровнику, Цетињу и Светом Стефану. Угостио га је председник уставног суда Југославије Блажо Јовановић. Ворен је водио и неформалне разговоре у Савезу удружења правника одакле је посетио 28. и 29. јуна Загреб одакле је отишао у посету ЧСССР.

²³³АЈ, КРР, I-5-b/104, **SAD, Информација о боравку К. Ворена у Југославији**

²³⁴АЈ, КРР, I-5-b/104, **SAD, Џон Леди**, помоћник државног секретра за иностране послове, рођен је 1914. године у држави Илиноис. Дипломирао је економске науке на Џорџтаун универзитету. Од 1939-1941 . године је био помоћник шефа Одељења за економске послове у Панамеричком савезу. Потом је био у периоду од 1961.до 1962. године помоћник секретара за финансије САД, да би од 1962. до 1965. године био представник САД у OECD у Паризу. Од маја 1965. године је помоћник државног секретара за иностране послове.

секретара Леди разговара са југословенским руководиоцима о билатералним односима као и о важним међународним питањима. Упркос разликама у ставовима двеју земаља у неким важним међународним проблемима ипак је постојао обострани шири интерес за унапређење сарадње. У САД су били анализирани југословенске изјаве о планираној офанзивни империјализма на челу са САД у циљу обарања прогресивних и неангажованих влада. Према америчким информацијама у Југославији је постојао осећај угрожености од Грчке и Италије у чијој су позадини Југословени видели САД и НАТО и на основу чега су извлачили закључке „да су САД биле непријатељски расположене према Југославији“. Посебно значајну област југословенских односа са САД је представљала економска сарадња. Робна размена са САД је показивала тенденцију сталног пораста. Због престанка куповине пољопривредних производа у САД у првом реду пшенице, преко програма „Храна за мир“ у наредним годинама је било логично очекивати да се југословенски увоз и доларска задужења сведу у реалније оквире. Југославија је настојала да у наредном периоду постепено мења структуру увоза из САД у смислу јаче оријентације на модерне машине и технологију. Односи са Међународном банком одвијали су се повољно. Банка је одобрила Југославији зајам у висини од 10,5 милиона долара за модернизацију индустрије. У оквиру Фулбрајтовог програма током 1967. године у САД је боравило 26 југословенских научника и постдипломских студената, док је у Југославији боравило 10 америчких професора. Билатерални односи са САД су у великој мери били оптерећени активношћу политичке емиграције која је кулминирала у терористичким нападима на југословенска дипломатска представништва 29.01.1967. године. У билатералним односима је било више проблема који су били повезани са статусом америчког војног представништва у Београду. Такође је постојао и проблем коришћења авиона америчке амбасаде и прелета америчких војних авиона преко југословенске територије на линији СР Немачка- Грчка.²³⁵

Највећи део времена у разговору двојице државника је био посвећен објашњавању југословенске привредне реформе и економског развоја. Југословенска страна је

---

²³⁵ ДА МСП РС, ПА, САД, 1967, Ф-158, пов.бр.431618, *Подсетник у вези са посетом Цона Ледија, помоћника америчког државног секретара за иностране послове САД 29.09.1967.*

настојала да укаже на значај који је Југославија придавала односима са Exim банком, ММФ и ГАТТ. У вези са Exim банком Леди је изнео да је председник Џонсон био спреман да подржи захтев за финансирање опреме за фабрику аутомобила. Леди је као главну тему поставио америчке односе са социјалистичким земљама. Изнео ја да је после Џонсоновог говора у коме је била истакнута концепција „грађења мостова према Истоку“, америчка влада приступила спровођењу у живот те идеје али да је наишла на тешкоће у добијању конгресне подршке за одговарајуће легислативне мере због нерасположења које је политика Источноевропских земаља изазивала у америчкој јавности.

Веома брзо после Ледијевог боравка у Југославији, уследила је још једна посета, овога пута од стране специјалног изасланика америчког председника Харимана који је спадао у ретко високе личности америчке администрације. Хариман је говорио о међународним односима и поретку великих сила у свету. Он се залагао за задржавање „совјетског империјализма“ али и за омогућавање сношљивијих односа између две силе посебно у нуклеарном добу. Хариман се изјашњавао за успостављање „одличних односа“ великих сила и савремену варијанту поделе интересних сфера. По питању Вијетнама подржавао је ставове председника Џонсона. Међутим, није могао много учинити у Вијетнаму с обзиром да је америчка администрација била оријентисана искључиво на војно решење. Разликовао се од свог претходника Раска по томе што је тражио решења вијетнамске кризе кроз погодбе. Хариман није спадао у сам врх Џонсонове групе која је одлучивала о стратегији. Иако је лојално преносио Џонсонове ставове није значило да није поседовао и сопствени специфичан став и утицај (у круговима из којих је потицао).²³⁶

Током сусрета са председником Титом у Карађорђеву 27. новембра 1967. године Хариман је изразио мишљење да се ситуација на Средњем истоку поправила. Савет безбедности је прихватио једногласно Резолуцију у којој су биле садржане све тачке које је изнео председник Џонсон. Једина од пет тачака која није била обухваћена је била она која се односила на ограничење наоружања на том подручју. Југословенска страна је сматрала да је резолуција требало да послужи

---

²³⁶ДА МСП РС, ПА, 1967, Ф-163, бр.439471, Телеграм из Вашингтона 18.11.1967.

као полазна тачка за решавање сукоба. Међутим, југословенски председник није био оптимиста у погледу изгледа на успех и сматрао је да је све зависило од поставке две стране. Тито је сматрао да је било речи о дугачком процесу преговора који су имали за циљ решавања проблема на мирољубиви начин.

Приликом тог сусрета председник Тито је упознао америчког изасланика Харимана са чињеницом да је својевремено примио председника Јеврејског Конгреса Голдмана. Председник Тито је нагласио да је током разговора са Голдманом био упознат са чињеницом да се јеврејски Конгрес такође залагао за изналажење политичког решења кризе. Председник Тито је подвукао да је по његовом мишљењу требало учинити све могуће у циљу решавања блискоисточне кризе мирним путем и доласком до дугорочног политичког решења. Изасланик Хариман је посебно нагласио интересовање председника Тита за кризу на Средњем истоку. Покушао је да увери југословенску страну да су САД имале само ограничен утицај на одлуке Израела. Аналогно томе, Американци су сматрали да је председник Тито имао велики утицај на египатског председника Насера у смислу вођења разумне политике.

Тито је у даљем току разговара упознао америчку страну са резултатима боравка југословенске делегације у СССР поводом прославе 50-годишњице Октобарске револуције. Југословенски председник Тито је стекао утисак да је совјетским руководиоцима било веома стало да проблем блискоисточне кризе решавају политичким путем и то што пре. Сами Совјети су по том питању деловали код Арапа. Југословенска страна је сматрала да је проблем Блиског истока могао бити решен искључиво одлукама две велике силе (САД и СССР) и да су рат и мир зависили искључиво од њихових ставова. Председник Тито је нагласио да је у разговорима са арапским руководиоцима инсистирао на следећим стварима: престанку стања зараћености после повлачења израелских трупа на позиције пре 5. јуна, гаранцијама које би Израелу дале велике силе или Уједињене нације, слободном пролазу за све бродове кроз Акабски залив, повезивању питања слободне пловидбе за све бродове кроз Суецки канал са решењем проблема палестинских избеглица. Председник Тито је изразио мишљење да се питање

пловидбе израелских бродова кроз Суецки канал није могло решити административним путем, већ постепено путем преговора.

Амерички изасланик Хариман је истакао да је председник Џонсон био за окончање ратног стања на Блиском истоку и повлачање на линије према договорима две стране. Америчка страна је том приликом упутила захвалност југословенском председнику због путовања по арапским земљама и пожртвованости у циљу решавања Блискоисточне кризе. Сједињене државе су сматрале да је посета председника Тита допринела ублажавању арапских ставова. Према наводима америчког изасланка Харимана, амерички председник Џонсон је настојао на Блиском истоку помоћи обема странама. По њему је основна намера америчке стране била обезбеђење мира и признавање права Израела на егзистенцију, као и решавање других отворених питања.

Друга тема о којој се отворено разговарало а која је оптерећивала односе две земље је било питање Вијетнама. Америчка страна је показала видно интересовање за југословенско и совјетско мишљење о овом важном проблему. Хариман је изразио мишљење да је рат у Вијетнаму требало окончати путем преговора као и да је било потпуно нереално очекивати да ће САД једноставно напустити Вијетнам после свих жртава које су тамо поднеле. Американци су били убеђени да су Совјети могли допринети уразумљењу Ханоја. Међутим, проблем је представљао Ханој који није желео да одустане од амбиције освајања Јужног Вијетнама. Хариман је истакао да је председник Џонсон по том питању очекивао савет од председника Тита као и неку посредничку акцију Југославије у односу на Вијетнам. Хариман и америчка влада су очекивали покретање вијетнамског питања за време Титове посете Москви. У том периоду конфронтација између САД и СССР је била много јача у односу на претходни период када је СССР снабдевао Северни Вијетнам само дефанзивним оружјем. У то време СССР је прешао на офанзивно оружје, тешку артиљерију, ракете земља-земља. Међутим, СССР је имао проблеме са Кином. Сједињене државе нису желеле заједнички ангажман Москве и Пекинга на Далеком истоку. Главни разлог обраћања председника Џонсона председнику Титу током вијетнамске кризе се сводио на покушај придобијања југословенског посредовања и утицања на Совјете да изврше притисак на Ханој у циљу преговора.

Председник Тито је искористио да подсети Харимана на усвојене ставове са претходног састанка одржаног (01.01.1966. године) када је изасланик Хариман истакао „да су се у Јужном Вијетнаму могли пронаћи демократски елементи који би заједно са Фронтом националног ослобођења могли образовати владу која би била прихватљива за обе земље“.²³⁷

Американци су покушали да оправдају и убеди југословенску страну како су искључиво бомбардовали војне циљеве у Северном Вијетнаму у циљу спречавања одашиљања ратног материјала у Јужни Вијетнам. Чак су и појединци у САД оптуживали председника Тита због посета СССР и страха да не постане подложен совјетском утицају. Американци су сматрали да је кризу на Блиском истоку било лакше решити него проблем Далеког истока. Флексибилнија америчка политика у односу на решење кризе на Блиском истоку је могла смањити негативан ефекат на Далеком истоку. Југословенска страна није повезивала та два проблема али је веровала да би решење кризе на Блиском истоку допринело и решавању кризе на Далеком истоку. Амерички председник је сматрао да је било неопходно што пре окончати рат на Далеком истоку иако су САД биле у обавези да помажу Јужни Вијетнам одлуком председника Ајзенхауера из 1954. године. Председник Џонсон је очекивао отпочињање преговора и није разумео зашто СССР није чинио никакве напоре у том правцу већ је уместо тога повећавао испоруке војног материјала и охрабривао Ханој на борбу. Принципи на које се ослањао председник Џонсон су били постављени 1954. године и САД су морале да извршавају своје обавезе. Кинези су били веома тврди и нису прихватили никакве сугестије у односу на рат у Вијетнаму и сматрали су да је то њихова ствар у коју нико није требало да се меша. Хариман је чак дошао до закључка да су Совјети прижељкивали крај рата за разлику од Кинеза који су били за наставак борбе. Американци су стално имали утисак да је и Ханој желео наставак борбе јер је очекивао да ће САД напустити Вијетнам. Хариман је подвукао да је и сам председник Џонсон више пута изјављивао да је народ Јужног Вијетнама требало да сам донесе одлуку о својој судбини. Чак је и председник Тито говорио Совјетима о могућности успостављања владе у Јужном Вијетнаму у коју бу ушли демократски елементи представници

---

²³⁷ДА МСП РС, ПА, 1967, Ф-163, бр .439483, Телеграм 07.12.1967

ФНЛ. Председник Тито је увидео да се кључ решења проблема налазио искључиво у рукама Американаца, који су до тада настојали само да постигну војничко решење што је било веома непопуларно у свету. О слабом утицају Југославије на Вијетнамске ставове посведочио је догађај на свечаној седници одржаној у част Октобарске револуције, када је уследио инцидентни догађај који се манифестовао напуштањем сале за време говора председника Тита од стране вијетнамске делегације. То је само ишло у прилог тези да Југославија није више била у стању да врши било какав утицај у Северном Вијетнаму. Југославија је могла да наступа са позиција несврстаних земаља Азије и Африке и да доприноси решењу проблема на мирољубив начин на основу већ тада модифицираних –женевских споразума. Југославија је одредила свој став у односу на вијетнамски проблем у складу са расположењем југословенског народа где је владало велико огорчење због америчке ескалације рата и бомбардовања Вијетнама.²³⁸

Током разговора двојица државника Тито и амерички изасланик гувернер Хариман дотакли су се и билатералних односа између САД и СФРЈ који су били по мишљењу обојице државника стабилни и које је било потребно још више развијати. Југославија је била спремна да подржи сваку позитивну америчку акцију у погледу решавања проблема на миран начин а не ратом.

Поред Блиског и Далеког истока ни ситуација у Источном Медитерану није била добра већ се напротив погоршавала услед догађаја на Кипру. Амерички изасланик Хариман је током разговора са југословенски председником покренуо и питање америчких ратних заробљеника у Северном Вијетнаму. Американци су покушали да преко југословенског Црвеног крста интервенишу код Црвеног крста Северног Вијетнама како би америчким ратним заробљеницима омогућили уручење божићних поклона и редовно примање поште. Председник Тито је сматрао да је југословенски Црвени крст могао да реагује с обзиром да је Југославија била потписница Женевске конвенције.

---

²³⁸ДА МСП РС, ПА, 1967, Ф-163, бр .439483, Телеграм 07.12.1967.

Специјални Амерички изасланик Хариман је изразио наду и очекивање у бољитак развоја југословенско-америчких односа завршетком рата у Вијетнаму.²³⁹

Кроз разговор је америчка администрација показала видан интерес за проширењем економско-финансијских односа две земље, што је посебно долазило до изражаја кроз низ америчких иницијатива и исказивање позитивних ставова према одређеним југословенским захтевима и потребама. Позитиван амерички став према привредној реформи испољио се у више видова и то највише кроз подршку југословенским захтевима у Међународној банци, Међународном фонду и ГАТТ. Постојали су и узajмни интереси и објективни услови за даље повећање робне размене. У том склопу су биле реализоване и реципрочне посете југословенских и америчких трговинских делегација и пословних људи. Америчка влада се заузимала за несметани увоз југословенског дувана када су велики потрошачи из политичких разлога покушавали да бојкотују увоз. Стални дебаланс који се појављивао упркос повећаном извозу је био резултат првенствено увоза пољопривредних производа у вредности преко 100 милиона долара годишње. У целини су постојале могућности за даље повећање и стабилизацију југословенског извоза у САД што је првенствено зависило од капацитета и солидности пословања југословенских предузећа.

Југословенски амбасадор у Сједињеним државама, Мићуновић је указао на билатералне односе између Југославије и Америке који су се углавном развијали и одржавали под притиском америчке спољне политике посебно америчког рата у Вијетнаму. Амбасадор Мићуновић је уочио да је стари начин комуницирања између две земље преко специјалних изасланика председника Џонсона престао да функционише и да је уследио заокрет у односу на претходни период. Американци су због општег развика на главним правцима њихове спољне политике на којима све мање била присутна Југославија показивали и мањи интерес за њу. Вијетнамска ситуација из 1966. године је постала већи терет у односима између две земље у односу на ранији период. Југославија је наставила са акцијама материјалне помоћи Северном Вијетнаму и одбила је да прими амбасадора Голдберга као специјалног

---

²³⁹ДА МСП РС, ПА, 1967, Ф-1, стр.пов.бр. 2/73, *Забелешка о разговору председника Републике са специјалним изаслаником председника Џонсона, гувернером Хариманом у Карађорђеву 27.11.1967.*

изасланика председника Џонсона. Потом су уследиле и антиамеричке демонстрације у Загребу што је имало негативне последице на односе две земље. Због затезања односа са Југославијом амерички Конгрес је својим одлукама довео до крупних поремећаја у области економских односа. То је резултирало прекидом трговине на кредит житом и сировинама. Тим кораком је југословенско-америчка трговина била преполовљена а одлукама Конгреса унапред отказана за 70% америчка помоћ југословенској реформи. Овакве одлуке америчког Конгреса су нанеле ударац не само Југославији већ и самом председнику Џонсону који је у то време прокламовао „политику грађења мостова“ између Америке и Истока.

У Југославији се увек полазило од чињенице да је амерички интерес за њу проистицао из вшеструких разлога. Један од њих је био пример демократског развитка Југославије и њене независности, у правцу либерализације или дезинтеграције источног блока. Други разлог је представљао посебан интерес Америке за Југославију због њене могућности да директно и отворено разговара са СССР и врши утицај на њега. Трећи разлог америчког интереса се базирао на угледу Југославије као једног од лидера наенгажованих земаља. Четврти разлог америчке заинтересованости за Југославију се сводио на очување америчких позиција у Југославији које је изградила у ранијем периоду.

Иначе америчка политика силе је дошла до изражаја под Џонсоновом администрацијом. По мишљењу југословенске стране та политика се показала успешном утолико да се могла примењивати и продужавати, све јаче употребљавати али се није могла спречити. Најбољи пример за то је био Вијетнам. Америка је водила рачуна да таквом политиком не тангира или угрожава битне интересе СССР тј. америчко-совјетске односе.

Амбасадор Мићуновић је сматрао да је било неопходно да Југославија настави са одржавањем добрих односа и сарадње са Америком. Иначе Америка је својевремено укинула неке старе и значајне форме сарадње са Југославијом. Конкретно је реч била о престанку извоза жита у Југославију што је имало позитвну последицу за СФРЈ која је услед мањка америчких испорука морала отпочети са сопственом производњом жита у Југославији.

Југословенски амбасадор у Америци В. Мићуновић је сматрао да су односи Југославије и Америке ушли у нову фазу којој су се обе стране морале прилагођавати. У претходној деценији је најпре отпала војна помоћ коју су САД слале СФРЈ, потом је под Кенедијем отпала директна економска помоћ а под Џонсоном куповина жита, памука за доларе, на дугорочан кредит. У новим условима било је и предности за југословенску страну с обзиром да се радило о сарадњи равноправних партнера где Југославија више није зависила од различитих врста америчке помоћи као што је то био случај непрекидно након завршетка Другог светског рата. Мићуновић је предлагао обезбеђење нормалних односа са Југославијом без икакве америчке помоћи. Сматрао је да би на тај начин Југославија показала да америчка помоћ није представљала услов за добре односе већ да су добри односи са Америком били у и интересу саме Југославије као што су били и важан фактор у југословенској политици добрих односа са свим другим земљама.²⁴⁰

Увоз пољопривредних производа по програму „Храна за мир“ је имао значајно место у спровођењу привредне реформе. Међутим, коришћење тог програма створило је и знатне политичке (тенденција притиска, реперкусија на билатералне односе) и економске проблеме (дестимулација властите продуктивности). Програм „Храна за мир“ је био створен у периоду пољопривредне хиперпродукције када је америчка влада морала да тражи макар и некомерцијални пласман за нагомилане залихе. Циљеви тог програма су били учвршћење позиција у неразвијеним земљама и постепено обезбеђење комерцијалних тржишта за америчку пољопривреду. Током заоштравања међународне ситуације опажа се све изразитија америчка тенденција да и кроз програм PL 480 врши репресију на опоненте или критичаре своје политике. Оваквом развоју догађаја је доприносила и околност да су услед повећања потреба у свету практично били исцрпљени амерички вишкови и престао је унутрашњи притисак нагомиланих залиха. Услед тога је програм постајао све крући и суженији. Последње две године увоз пољопривредних производа се сводио искључиво на дугорочни доларски кредит. На основу тога је ДСИП још од раније указивао на привремен карактер, на тенденције погоршања и све већи терет

---

²⁴⁰ АЈ 130-640-01386, *Записник са Колегијума од 03.03.1967.*

програма. При том је подвлачио значај решавања проблема пољопривреде и прелаза на комерцијални увоз оних артикала који су се после набављали у иностранству (памук, лој, пшеница). Развој међународне ситуације је убрзао тај процес и у Конгресу су била изгласана два амандмана (Финдлијев и Белчеров) по којима Југославија више није могла користити тај програм (забрана испоруке земљама које испоручују робу за Северни Вијетнам и Кубу). Америчка влада је уверавала југословенску страну да се није радило о мерама која су биле уперене против Југославије, као и да је тражила начин да се изврши бар делимична компензација за штету која је била причињена Југославији тим амандманима. Због тога је постојала потреба преоријентације на друге видове економско-финансијске сарадње који су Југославији више конвенирали (повећање извоза, гаранције Exim банке, коришћење приватног капитала) а за које су постојале широке могућности с обзиром на потенцијал америчке привреде и тржишта.

Упркос сталног фактора притиска на Југославију постојао је и даље амерички интерес за сарадњу са њом.

За Југославију је одржавање и проширивање обима те сарадње имало вишеструко значење. Поред тога што је представљала важан елемент у решавању југословенских текућих економских проблема (привредна реформа), она се позитивно одражавала и на друге интересантне области за Југославију (научно-техничку, индустријску, културно-просветну сарадњу).²⁴¹

Међутим, промене опште међународне ситуације и оштар курс у америчкој политици током 1966. године су пробудили разлике у спољно-политичким ставовима две земље што се одразило и на билатералне односе. Американци су и даље показивали интерес за очувањем добрих односа са Југославијом. Међутим, степен тог интереса се донекле изменио с обзиром да су се измениле и неке од битних претпоставки које су на америчкој страни опредељивале тај интерес ((дијалог са СССР без посредника, могућности за развијање сарадње са ИЕЗ, стање међу несврстанима). У таквој ситуацији америчка влада је показала мање спремности да се ангажује у сузбијању и елиминисању акција оних кругова у САД

---

²⁴¹ДА МСП РС, ПА, 1967, Ф-9, стр.пов.бр.1, *Билатерални односи СФРЈ-САД с освртом на стање програма PL-480*

који су настојали да омету дугогодишње добре међународне односе између две земље. Такву атмосферу је користила и непријатељска емиграција која је нападима на југословенска представништва наметала негативан фактор у односима.

Уместо подршке америчке владе позитивним југословенским захтевима јаче су дошле до изражаја негативне антикомунистичке политичке снаге пре свега у Конгресу који је својом одлуком због трговине са Кубом и слања лекова Северном Вијетнаму укинуо Југославији могућност даљих набавки пољопривредних производа на дугорочни кредит. Иако је овом одлуком била унапред отказана помоћ југословенској привредној реформи са око 80% од захтева СФРЈ, отпор администрације негативној иницијативи Конгреса је био је и симболичан, што је указивало на озбиљну индикацију о неспремности тадашње администрације да се оштрије супротстави оним снагама у САД које су се активирале на плану кварења односа између две земље. Америчка страна није била спремна да се ангажује око програма за помоћ југословенској реформи. Америчка влада се упорно и дуго оглушавала о југословенске захтеве у вези реформе, који су били у њеној надлежности. Међутим, у интересу обе стране је било да се заустави негативан тренд у развоју односа и да се потражи основа за наставак сарадње макар и на смањеном простору. Званични представници америчке администрације су и даље инсистирали на наставку подршке америчке владе југословенској реформи. Амбасадор Елбрик је у два наврата потврдио спремност америчке владе да пружи научну и техничку помоћ југословенској пољопривреди и у том смислу да ступи у разговоре са југословенским компетентним факторима.

Поред редовне економске помоћи која се састојала од хране и сировина намењених репродукцији Југославија је од САД добијала и инвестиционе зајмове и кредите, кредите у вези са девизном реформом али и посебне кредите за набавку хране. У односу на Југославију, Сједињене државе су изашле са следећим предлозима :

-сарадња са АИД на плану извоза опреме из Југославије уз плаћање 50% у доларима а 50% у динарима из тих фондова;

-аранжман за формирање фонда око 30 милиона долара који би америчке фирме за противуслугу америчкој влади користиле у Југославији било за инвестиције било за набавку роба,

- аранжман по коме би 20% вредности извезене робе из Југославије за потребе америчке армије стациониране у Западној Немачкој било плаћено Jugоexportu у динарима из тих средстава уместо у доларима;
- изградња болнице за дипломатски кор;
- изградња дечије болнице на Новом Београду;
- изградња медицинског центра у Београду;
- коришћење тих средстава за културну и научну сарадњу;

Све је указивало на настојања америчке владе да динарске обавезе делом претворе у доларске. Почетком 1967. године, после ускраћивања могућности куповине пшенице у САД и других пољопривредних производа на кредит по ранијим условима, југословенска влада је поставила захтев америчкој влади за одлагање обавеза које су доспевале у 1967. и 1968. години у висини од 46,4 милиона долара. Отказивање кредита који су били давани под повољним условима и оријентација на ССС кредите за увоз пшенице је довело до повећавања југословенских обавеза које су почеле да представљају озбиљно оптерећење у билансу плаћања. Једини излаз из такве ситуације је била чврста оријентација на решавање проблема снабдевања пшеницом, преоријентацијом на домаћу производњу која би у перспективи могла олакшати југословенске обавезе према САД. Повећање југословенског извоза у САД се поставило као приоритетни задатак.

Трговински дефицит са САД износио је у 1966. години 124,8 милиона долара. Послењ укидања испорука по PL-480, југословенски увоз из САД у 1967. години је био на нешто нижем нивоу што је била последица мање куповине пшенице и других пољопривредних производа.

Посебан проблем у односима са Американцима су представљали терористички напади на југословенска дипломатско-конзуларна представништва у Сједињеним државама (већ 29.01.1967.) године. Активност непријатељске емиграције према СФРЈ је била стално присутна у послератном периоду. Њен степен интензитета је зависио од стања односа између две земље. Та активност се манифестовала у терористичким нападима на југословенска представништва, у нападима на званичну пратњу председника Републике приликом његовог боравка у САД, вођењу антијугословенске кампање путем штампе, радија, јавних говора, на

ометању приредби културно-уметничких друштава из СФРЈ и пријема организованих од стране дипломатско-конзуларних представништава. После извршених терористичких аката најодговорнији амерички функционери су осуђивали овакве догађаје. Међутим, иако су у америчкој јавности напади остављали мучан утисак било је и покушаја у великом делу америчке штампе да се ублажи одговорност америчких власти за те нападе који су дефинисали као балканске обрачуне на америчком тлу. Међутим, последице терористичких аката извршених на југословенска представништва имале су далеко и неупоредиво теже последице у поређењу са одлуком Конгреса о изменама закона PL 480. Напади на југословенска представништва у САД су учинили веома мучан утисак како на владу тако и на југословенске народе. Експлозије бомби нису само довеле до негодовања код југословенске јавности, већ такође и код америчког народа и власти. И сам председник Џонсон је активно учествовао у осуди таквих покушаја.²⁴²

Централна америчка штампа (*Washington Post, World Telegram, New York Times*) је била под утицајем администрације и написи у новинама о нападима на југословенска дипломатска представништва нису ишли у корист већ на штету Југославије. Наиме, већина листова је врло провокаторски писала о нападима на југословенске конзулате и амбасаде наводећи као починиоце „ранковићевце“. Наводно су атентате извршавали ранковићевци који су седели по југословенским представништвима и сва дешавања у дијаспори су била резултат кретања у Југославији. По тврдњама америчке штампе једино је редемократизација Југославије и претварање у конфедерацију како је говорио Ђилас могла обезбедити мир и стабилност у том делу Европе.²⁴³

С тога се амерички амбасадор у СФРЈ Елбрик залагао за потребу увођења нових облика сарадње двеју земаља у новим приликама, и навео је као значајну могућност ангажовање америчког приватног капитала у југословенским инвестиционим програмима. Амбасадор Елбрик је био више него издашан у хваљењу Југославије и са поверењем је гледао на југословенске напоре, реформу и

²⁴²ДА МСП РС, ПА, 1967, Ф-158, пов.бр.44596, *Забелешка о разговору заменика државног секретара М. Павићевића са америчким амбасадором Елбриком у Београду, 13.02.1967.*

²⁴³ДА МСП РС, ПА, 1967, Ф-158, бр. 46317, *Телеграм из Вашингтона 17.02.1967.*

сматрао је примером за друге земље (Исток). Амбасадор је говорио о могућности новог зајма Југославији од стране Exim банке као и подршци привредној реформи у Југославији Истовремено је указао и на потребу промене и избора новог амбасадора у Вашингтону. Уместо дотадашњег југословенског амбасадора Мићуновића за новог је био именован Богдан Црнобрња.²⁴⁴

Из извештаја америчке владе се могло закључити да је подржавала југословенску нову економску политику (реформу) и позитивно деловала у тој области. Америчка страна је била спремна да помогне изградњу пруге Београд- Бар. По питању динарских дугова у Америци се дошло до закључка да би сваки нови споразум између Југославије и Америке у тој области макар био и ограничен у погледу висине новчаног износа могао имати крупан политички значај у Америци.²⁴⁵

Преговори за потписивање новог билатералног споразума о извозу памучног текстила су почели 26.06.1967. Нови споразум је требало да покрије период од 1968. до 1970 године. Као проблем се појавила квота која је била одређена за 1967. годину у износу 16,6 милиона квадратних јарди. Иначе је од раније било познато да су САД биле највећи испоручилац памука Југославији. Међутим, амерички сенатори су махом били против појачаног увоза памука из Југославије јер су сматрали да је то представљало опасност за домаћу индустрију и да је могло довести до смањења запослености радника, пада стопе профита и затварања извесног броја фабрика. Из тог разлога квота за Југославију је износила за 1968. годину 17 милиона квадратних јарди.²⁴⁶

Југославија је требало да потпише нови уговор са САД тј. да стари који је био потписан 05.10.1964. замени новим који би обухватио период од 01.01.1968. до 31.12.1970. Током тог периода југословенска влада је требало да ограничи годишњи извоз памучног текстила из Југославије у САД на глобалне, групне и појединачне квоте. У случају да је СФРЈ желела да извезе током ма које године обухваћене споразумом било коју категорију за коју квота није била прецизирана југословенска влада је била у обавези да тражи консултације од америчке владе по

---

²⁴⁴ДА МСП РС, ПА, 1967, Ф-158, бр.48659, *Забелешка о разговору В. Мићуновића са америчким амбасадором Елбриком 08.03.1967.*

²⁴⁵ДА МСП РС, ПА, 1967, Ф-158, бр.415243, *Телеграм из Вашингтона 25.04.1967.*

²⁴⁶АЈ, 130-640-01681, *Информација о преговорима са САД поводом потписивања новог билатералног споразума о извозу памучног текстила*

том питању. Две владе су биле свесне да је успешно спровођење споразума у великој мери зависило и од узајамне сарадње у статичким питањима. Влада СФРЈ је у календарској 1967. години могла извести највише 1.763,998 квадратних јарди памука.²⁴⁷

Током 1967. године је настављена и ограничена војна сарадња између две земље. Наиме 20. априла 1967. године специјалним авионом РВ САД у Београд је допутовала група од 30 слушалаца и 8 чланова управе Националне ратне школе САД на челу са генерал-мајором РВ САД Евелин Тејконом. Групу је у име ВА ЈНА поздравио генерал-мајор Никола Поповић. Након што су били смештени у хотел Метропол и пошто их је примио амерички амбасадор у Југославији Елбрик, сутрадан су слушаоци у Дому ЈНА одслушали излагање о југословенској спољној политици, стратегијским концепцијама, организацији и улози ЈНА у животу земље. Између осталог америчке офицере је занимала и реорганизација и нови курс СКЈ, могућност укидања Марксових догми, као и коментари југословенске стране о пребегу око милион људи из Северног у Јужни Вијетнам.²⁴⁸

Међутим, припадници америчких војних представништава и мисија на територији Југославије су били склони бројним инцидентним ситуацијама, мада је било и обрнутих ситуација. Тако је нпр. забележен случај о нападу на поморског аташеа америчке амбасаде капетана Ричарда Грубера у Боки Которској. Напад на америчког аташеа је довео до формалног протеста саветника америчке амбасаде у Београду Адолфа Дабса (11.07.1967.)

Југословенска страна је одговорила да је ипак било више притужби на рачун понашања појединих чланова америчке војне мисије у СФРЈ. Југословенска влада је настојала да избегне све догађаје који су могли довести до заоштравања у међусобним односима посебно у условима погоршања међународне ситуације и била је посвећена смиривању конфликтних ситуација. Југословенска страна је одбила протест америчке амбасаде као неоснован због нетачних тврдњи које су биле садржане у ноти Амбасаде, према којој су наведена лица која су напала капетана Грубера деловала у службеном својству и по наређењима. У ноти је чак

---

²⁴⁷ АЈ,130-640-01681, Меморандум о споразумним закључцима постигнутим од стране представника владе СФРЈ и владе САД

²⁴⁸ ДА МСП РС, ПА, 1967, Ф-161, бр.415744, Посета америчке Ратне школе 1967.

била скренута пажња америчкој амбасади на непоштовање прописа земље домаћина због чега је представницима америчке војне мисије било отежано вршење легитимних функција а југословенским органима гаранција њихове безбедности. Југословенска страна је истакла да понашање и активности капетана Грубера нису одговарале обострано израженој жељи за развијањем добрих односа између две земље. Званичници југословенског Државног секретаријата за иностране послове су исказали оштре замерке на рачун понашања припадника америчке војне мисије на подручју Југославије. Наиме било је прекршаја и потреба санкционисања понашања неких чланова америчке војне мисије који су недозвољено вршили извиђања и снимања војних објеката и инсталација дуж читаве Јадранске обале од Боке Которске до Ријеке. Југословенске власти су реално очекивале реакције америчке владе и адекватно санкционисање таквих нежељених облика понашања у циљу развијања и опстанка добрих односа двеју земаља.²⁴⁹

Иначе војно представништво САД се експонирало као снажан руководећи центар америчке и НАТО војнообавештајне службе како у односу на СФРЈ тако и према социјалистичким земљама са југословенске територије. Војни представници Сједињених држава у целини су били ангажовани на извиђању војних објеката, касарни и јединица. Тако је нпр. током претходне године било регистровано 130 случајева опсервирања војних објеката. Током 1967. у заједници са војним представницима Грчке, Турске, и Француске чланови америчке војне мисије организовали су ширу војнообавештајну акцију и опсервирани многе гарнизоне на територији СФРЈ и обишли 17 гарнизона подручја Кргагујевца, Приштине и Сарајева где су фотографисали 29 складишта, 19 касарни, 5 команди и већи број фортификацијских објеката на терену. Због такве делатности су биле поштрене мере према америчким војним представницима и многи од њих су били протерани. У америчкој амбасади у Београду се налазило на дужности 8 официра-дипломата и 20 војних лица и 2 цивилна службеника у својству помоћног особља. Укупно бројно стање чланова војног представништва САД у СФРЈ је износило 35 лица што је представљало 40% лица која су радила у свим страним војним представништвима у СФРЈ. Бројно стање војних представника совјетске амабасаде

---

²⁴⁹ АЈ, КРР, I-5-b/104, САД, *Белешка о делатности чланова америчке војне мисије у Београду*

је било упола мање (само 2 дипломатска лица) у односу на број чланова америчког војног представништва у Југославији. У југословенском војном изасланству у Вашингтону су се налазила укупно 4 официра и два подофицира. На школовању у САД су се налазила два југословенска официра. Аргумент да је отказивањем војне помоћи отпала потреба за повећањем броја војног особља при амбасади САД у Београду није могао бити употребљен из разлога што је у време постојања војне помоћи за њену реализацију постојао посебан амерички апарат, тзв. Мисија за војну помоћ која је била угашена отказивањем војне помоћи. Због тога је било неопходно указати Американцима на постојећу несразмеру њихових војних представника у односу на војне представнике СФРЈ у САД као и у односу на друга страна војна представништва у СФРЈ (СССР, Велика Британија, Француска).²⁵⁰

---

²⁵⁰ ДА МСП РС, ПА, 1967, Ф-161, бр.427290, *Забелешка поводом предлога Државног секретаријата за народну одбрану о смањењу броја војног особља у америчкој амбасади*

5. ПОСЛЕДИЦЕ ДОКТРИНЕ ОГРАНИЧЕНОГ СУВЕРЕНИТЕТА НА ЈУГОСЛОВЕНСКО-АМЕРИЧКЕ ОДНОСЕ

5.1 Југословенско-америчка билатерална сарадња

Амерички војни наступ и ангажовање у Вијетнаму је требало да потврде да су САД биле решене да до крајњих граница истрају у борби за очување својих азијских интереса. Положај САД у свету према америчким проценама би био ослабљен док би безбедност њихових националних западних граница била угрожена у случају напуштања позиција у Азији. У складу са тим САД су успоставиле одбрамбени појас у простору Југоисточне Азије и на Пацифику и биле спремне на војну интервенцију у случају фундаменталних промена у том систему. Таква стратешка концепција заснивала се на доктрини о „агресивном кинеском комунизму“ што је захтевало мобилизацију свих снага „слободног света“ ради потискивања Кине. Неспособност Кине да се позитивније ангажује на спољнополитичком пољу је уствари омогућила САД да се на тлу Азије представе као фактор у коме су поједине земље виделе брану кинеској експанзији. Тиме се и објашњавао парадокс толеранције агресивне америчке политике у Вијетнаму и толеранција америчког присуства на азијском континенту. У изградњи својих стратешких позиција на азијском континенту САД су полазиле од војних пактова (CENTO, SEATO) које су настојале повезати у јединствени одбрамбени систем. Тешкоће за САД су постале утолико веће пошто је уследило дезангажовање других западних сила из тих азијских области (Француска и Британија). Тако се у том региону створио вакуум у коме су САД биле остављене како би се избориле за очување западних позиција. Огромни издаци САД за вијетнамски рат (25 милијарди годишње), су у америчкој администарцији покренули нова улагања у привредни развитак азијских земаља којом би створиле снажнију и стабилнију противтежу Кини. САД су располагале огромном војном снагом и економским потенцијалом и могле су у азијском простору остварити постављење циљеве са позиција силе.

Због своје политике у Вијетнаму САД су се све оштрије суочавале са СССР на азијском континенту и долазиле у изолован положај на међународном плану, док су у самој земљи јачала антиратна расположења.²⁵¹

Увидом у стање југословенско-америчких односа запажа да су се ти односи развијали успешно у свим доменима у којима су обостраним напорима били пронађени заједнички интереси. Узев у целини односи су се заснивали на принципима пуне равноправности, узајамног уживања, независности и немешања. Постојале су разлике у гледањима две земље на нека међународна питања.

После извесне суздржљивости која је карактерисала америчко држање у самом почетку чехословачке кризе, став САД је позитивно еволуирао и Америка је почела да са више реализма оцењује међународну улогу и позицију СФРЈ. У својим политичким прилазима Југославији Сједињене државе су водиле рачуна о томе да не антагонизирају њене односа са СССР и другим социјалистичким земљама. Америчка влада и јавност су са великом пажњом пратили држање Југославије према окупацији ЧССР. Оно је у САД било примљено као југословенска решеност да остане доследна принципима унутрашње и спољашње политике и да брани независност. Амерички функционери су истицали интерес САД за очувањем суверенитета СФРЈ сматрајући га основом за развој односа између две земље. Овакво постављање САД је било разумљиво с обзиром на чињеницу да је Балкан представљао подручје у којем су САД као водећа сила западног савеза имале одређене интересе. Совјетско продирање у области Медитерана према америчким оценама је могло директно угрозити јужно крило НАТО (Италија, Грчка и Турска). Американци су исто тако страховали да би стварање упоришта на Јадрану и успостављање база на југословенској обали, могло омогућити снажно присуство совјетске флоте и тиме учвршћење положаја СССР у Средоземљу. С обзиром да се Југославија налазила на том географском правцу, Американцима је веома било стало да се очува независна Југославија као брана таквој пенетрацији. Са компетентних америчких места југословенским представницима су била изнета мишљења да би евентуално нарушавање југословенског суверенитета

---

²⁵¹ ДА МСП РС, ПА, СССР, 1968, Ф-83, пов.бр.410495, *О неким карактеристикама политике СССР у Азији*

представљало веома озбиљан проблем који би могао довести у питање постојећу равнотежу снага с обзиром на чињеницу да се Југославија афирмисала као независна и ванблоковска земља.

У склопу југословенско-америчких односа економска сарадња је увек заузимала значајно место. Робна размена је бележила стални успон. Током првих осам месеци 1968. године вредност извоза у САД је износила 61,8 милиона долара а увоза 59,6 милиона долара. Проширење југословенског извоза је спадало у приоритетне задатке с обзиром на југословенске финансијске обавезе према САД. У погледу увоза из САД југословенски привредни развој је био тако конципиран реформом да је наметао нужност измене дотадашње структуре увоза, због чега је уследила преоријентација на набавке модерних машина и технологије.

Посета потпредседника владе К. Глигорова Америци, као и посета америчког државног подсекретара Н. Каценбаха Југославији су пружиле прилику да се у директним разговорима размотре поједини аспекти економске сарадње између две земље. На америчку страну је оставила утисак чињеница да Југославија није тражила бесплатну помоћ већ да је иступала са конкретним предлозима које је заснивала на партнерској основи. Разговори су потврдили да је код Американаца постојала спремност за инвестирање њиховог приватног капитала у СФРЈ уз делимично коришћење постојећих динарских средстава. У економским односима са Сједињеним државама, Југославија је посебну важност придавала сарадњи са Export-Import банком која је за Југославију представљала једини извор дугорочног кредитирања у САД после укидања повољних услова за куповину пољопривредних производа.

Југословенски односи су се развијали повољно и са Међународном банком у којој су САД имале важну улогу. Банка је била спремна да размотри програм изградње путева у Југославији. Очекивао се зајам током наредне године као и наставак финансирања модернизације југословенске индустрије. Односи са Међународним монетраним фондом су се исто тако успешно развијали. Међународни фонд је у начелу био вољан да повећа квоту Југославији и да одложи њене обавезе како би олакшао финансијску ситуацију и процес формирања одговарајућих монетарних резерви.

Развој билатералне сарадње у области науке, просвете и културе се кретао узлазном линијом. У оквиру разноврсних програма (Форд, Фулбрајт, међууниверзитетска размена) годишње је у САД боравило око 35 југословенских научних радника док је око 20 америчких боравило у Југославији.

Посматрајући укупност односа СФРЈ-САД могло се констатовати постојање континуиране стабилности развоја на економском, научно-техничком и другим пољима, као и многобројних неискоришћених могућности које су се отварале на плану даље диверсификације и унапређења међусобне сарадње у свим тим областима.²⁵²

Пракса је показала да су се југословенско-амерички односи и поред великих разлика ипак повољно развијали и на равноправној основи. Интерес САД за одржавањем добрих односа са Југославијом је био повећан с обзиром на њен углед као несврстане и социјалистичке земље. Настављање и устаљивање размне мишљења са САД о актуелним међународним питањима је било значајно како са становишта општих напора у циљу очувања мира у свету и афирмације политике равноправне сарадње тако и због утицаја који је развијена сарадња са САД могла имати на југословенске односе са иностранством уопште.

Саветник америчке амбасаде за војнополитичка питања Спирс у Лондону је покушао да укаже југословенској страни на спољнополитичке активности Сједињених држава широм читавог света које су се одражавале на развој југословенско-америчких односа. Зато је у више наврата упознао југословенске представнике владе са америчком политиком у Вијетнаму коју су карактерисала настојања за проналажење решења која не би штетила положају, угледу и позицијама САД. Говорило се о могућности есклације сукоба у Камбоџи, потом у Лаосу. Процењивало се да би могло уследити директно ангажовање Кине у случају проширења рата на Камбоџу и Лаос. Према Спирсовом образложењу САД су биле ангажоване у Вијетнаму из три разлога: 1) због опасности од Кине и неизвесности због њене експанзионистичке политике, 2) ангажоване су биле на позив једне легалне владе и 3) директним војним ангажовањем у Вијетнаму, америчка влада је одучила да демонстрира спремност директног супротстављања свакој

---

²⁵²ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-8, стр.пов.58, Билтен бр.10, *Развој односа СФРЈ-САД*

комунистичкој конспирацији у форми оружаних акција против легалне владе једне земље. Америчку политику у Вијетнаму су карактерисала настојања за изналажење решења којима се не би нарушио углед и позиција суперсиле.

Између осталог амерички саветник за војнополитичка питања Спирс је указао да су се на Блиском истоку САД налазиле у деликатној позицији с обзиром да је требало да манифестују своју подршку Израелу али и да у исто време воде рачуна о дугорочним интересима својих односа са арапским земљама. Предстојећи избори у САД су такође отежавали решење кризе с обзиром на утицај неколико милиона јеврејских гласача. Потешкоће САД су биле у томе што је Израел настојао приказати подршку САД већом него што је била реално. Амерички став о границама није требало идентификовати са територијалним захтевима Израела. САД су давале подршку Израелу у захтевима за решавање осталих питања (прекид стања зараћености, признање егзистенције, слобода пловидбе). Влада САД није могла званично подржати територијалне захтеве Израела.²⁵³

Пошто је био упознат са тадашњим спољнополитичким ангажманима Сједињених држава председник Југославије Тито је сматрао да вијетнамско питање није требало решавати одвојено од осталих питања већ га комплексно решавати као проблеме Лаоса и Камбоџе. Председник СФРЈ је такође сматрао да је решење проблема Јужног Вијетнама било у стварању једне демократске државе која би била неутрална са владом састављеном од демократских елемената и разуме се са ФНО. Такође је нагласио да је у интересу свих народа била обустава рата посебно у интересу Сједињених држава које су почеле да губе на престижу и угледу у свету. За разлику од Вијетнама. Американци су сматрали да је на Блиском истоку ситуација била нешто боља. Председник Тито је чак изнео и предлог трајног решења проблема које му је пласирао египатски председник Насер. Предлог је подразумевао повлачење израелских трупа са окупираних територија на положаје до 5.јуна, дозвољавање пловидбе израелским бродовима кроз Суец под условом решавања питања палестинских избеглица. Југословенски председник је очекивао

---

²⁵³ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-175, бр.4128, *Телеграм из Вашингтона 12.01.1968.*

да би евентуално усвајање Насеровог предлога подразумевало престанак ратног стања и егзистенцију Израела.²⁵⁴

Док су представници две државе покушавали да ускладе различита виђења, тумачења и решења међународних проблема и криза који су представљали камен спотицања у односима између две земље, дотле се амерички амбасадор у Београду Елбрик кроз разговор са југословенским функционером председником СИБ Шпиљком интересовао за постигнуте резултате привредне реформе у Југославији и њене унутршње проблеме који су постојали на релацији федерација-републике. Том приликом Шпиљак је америчког амбасадора упознао са резултатима реформе: постигнутим степеном стабилизације, усклађењем глобалне понуде и потражње, стабилнијим кретањем цена, прерасподелом националног дохотка у корист радних организација. Током разговора је такође било речи и о неким тешкоћама које су неповољно утицале на на доследније спровођење циљева реформе. На површину су избиле многе слабости које су годинама биле акумулиране у Југославији (технологија, економичност, рентабилност). Превазилажење структуралних неусклађености је представљало важан фактор даљег развоја. Зато је била предвиђена модернизација и повећање производње као и уравнотежење спољнотрговинске размене. У том склопу председник СИБ М. Шпиљак је изнео гледања на међународну економску ситуацију посебно на стање на светском тржишту и мере које су неке земље предузимале како би заштитиле своје економске интересе. Међутим, према његовом мишљењу, одлучност у спровођењу реформе није била спорна. Амерички амбасадор Елбрик је нагласио да је био оптимиста по питању успеха спровођења југословенске привредне реформе. По питању билатерале Елбрик се позивао на позитивне утиске привредника обеју земаља. Елбрик је нагласио да је америчка амбасада активно радила на проширењу робне размене као и на подстицању америчког инвестиционог улагања у Југославији.

У погледу односа федерација-република председник СИБ М. Шпиљак је говорио о потреби примене уставних начела у пракси.

---

²⁵⁴ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-5, стр.пв.бр. 86, *Забелешка о разговору председника Тита са америчким амбасадором Елбриком у Београду 29.02.1968.*

У погледу билатералних односа је била настављена успешна сарадња на економском, научном и културном пољу а посебно у области инвестиција. Указано је на присуство два представника компаније *Стандард Оил* из Индијане који су са предузећем ИНА у Југославији водили разговоре о конкретним питањима сарадње. Током разговора двојица државника су полемисала и о другој фази изградње фабрике вештачких ђубрива у Панчеву. У оквиру разматрања билатералних односа била су дотакнута и нека конкретна питања као што су биле потешкоће око продаје југословенске штампе у САД.²⁵⁵

5.2 Чешко пролеће и његов утицај на југословенско-америчке односе

Преломна 1968. година је само подвукла значај ломова у југословенском друштву и њихову рефлексију на ЈНА. Период од 1962. до 1975. године је представљао прекретницу за будућност југословенске државе. За ЈНА и концепцију (доктрину) одбране од пресудног значаја је било међународно окружење Југославије, њен геостратегијски положај и однос према војно-политичким блоковима. Важну улогу је имало и њено опремање, осавремењивање, обученост, унутрашња политичка (не)стабилност и у југословенском случају битни међунационални односи. У овом периоду је Југославија је остварила интензивну сарадњу на плану безбедности са несврстаним земљама. Постала је значајан извозник наоружања, опреме, и других активности усмерених на јачање војног потенцијала несврстаних.

На дискусије о концепцији одбране и стање у самој ЈНА су утицале међународне прилике. У то време Запад је био процењен као главна опасност за безбедност Југославије. Због сагласности југословенских и совјетских интереса на Блиском истоку на иницијативу председника Тита је био конципиран став о природном залеђу. Тито је био иницијатор новог савезништва са СССР и земљама Варшавског пакта. После прекида трипартитне западне помоћи Југославији, уследила је преоријентација потреба југословенске војске оквиру нове југословенске политике вођене од 1961. године. Наиме југословенско политичко руководство је склопило уговор о великим војним поруџбинама из СССР за период од 1961. до 1965.

---

²⁵⁵ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-176, пов.бр. 413311, *Забелешка о разговору државног секретара за иностране послове М. Никеџића са амбасадором Елбриком*, 26.03.1968.

године. У оквиру тих уговора о набавкама у Југославију су стигле из СССР савремене противавионске ракете, надзвучни ловци МИГ 21, нови радари, велике количине тенкова, Т-55, ракетни и торпедни чамци, противоклопне ракете, инжињеријска опрема. После тог је склопљен још један нови уговор о набавкама из СССР за потребе ЈНА за период од 1966. до 1975. године. У оквиру њега су набављени ловачки и транспортни авиони, хеликоптери, нове генерације ракета. Тада је допремљено за потребе војске и нових 1.111 тенкова. Како би стекли поверење Југословена, Совјети су управо током чехословачке кризе наставили са уредним испорукама наручене опреме. После совјетске интервенције на ЧССР председник Тито се критички осврнуо на своју теорију о природном залеђу. Схватио је да није било гаранција за мале земље с обзиром да је увек постојала могућност да ће у неком тренутку бити нападнуте. Сходно томе а у циљу унапређења квалитета одбране у овом периоду су биле одржане бројне крупне војне вежбе, маневри и штабне игре. Кроз разне видове обуке је прошло од 1968. године до краја 1972. године чак 400.000 резервиста.²⁵⁶

Спроводећи политку мира и споразумевања СССР је допринео афирмацији мирољубиве коегзистенције у светским односима. Имајући у виду реално однос сопствених снага и америчких материјалних снага као и дубину сукоба са Кином, СССР је остао на курсу споразумевања са САД. Истовремено СССР је настојао да очува јединство у сопственом војно-политичком блоку. Заједнички интереси СССР и Југославије су се заснивали на њиховој жељи за учвршћењем светског мира, на чињеници да су обе земље биле социјалистичке, као и на обостраној дугорочној користи од економске, политичке и друге сарадње. СССР је доживљавао Југославију као значајан међународни фактор, придавао је велику важност њеном геостратешком положају, залагао се за очување и развој међудржавних односа и јачање свог присуства у Југославији.

Међутим, у совјетској политици и даље су биле присутне одређене резерве које су се односиле на независну спољну политику и унутрашњи развој Југославије. Са СССР је била остварена блиска сарадња у веома значајним питањима очувања мира

---

²⁵⁶Миле Бјелајац, *Дипломатија и војска, Србија и Југославија 1901-1999*, Београд, 2010, стр.239-278, Бојан Димитријевић, *Модернизација и интервенција. Југословенске оклопне јединице 1945-2006*, Београд, 2010, стр. 143-163.

и безбедности у Европи и свету. То је посебно дало добре резултате у вези са кризом на Блиском истоку и сарадњи по неким питањима у ОУН. Све присутнија слабљења јединства блокова утицала су на проширење југословенске сарадње са социјалистичким земаљама. Југославија је полазила је од оцене да је побољшавање билатералних односа и споразумевање између великих сила (САД и СССР) било позитивно у оној мери у којој је таква политика била неопходна за очување мира у свету.²⁵⁷ Међутим, постојале су и озбиљне разлике између југословенских и совјетских гледишта о политици несврставања с обзиром да је СССР стајао у основи на старим позицијама третирања политике несврставања као тактичке варијанте а да је земље које су ту политику спроводиле сматрао својим резервама. Пошто је себе сматрао заштитником социјализма СССР је прокламовао тезу да му није могло бити свеједно каква је судбина социјализма у појединим земљама. Совјетска акција према ЧССР је представљала само једну манифестацију совјетске политике и била је израз једне много шире совјетске стратешке спољнополитичке концепције чија се суштина сводила на жељу Совјета да разним средствима па и војном силом остваре неке од својих давнашњих тежњи. Значај који су Балканско полуострво и Медитеран имали за велике европске и светске силе је био један од најважнијих разлога због кога су ова два подручја привлачила пажњу. Балкан је за совјетску стратегију био веома значајно подручје и совјетска политика према балканским земљама је представљала једну од најзначајнијих компоненти. Као земља са изузетним географским и стратешким положајем, значајним војним и економским потенцијалом, великим међународним угледом због своје конструктивне политике несврставања, борбе за мир и демократске односе међу државама а посебно због свог популарног пута у социјализам, Југославија је за совјетску политику имала велики значај. Ангажовање Југославије и председника

---

²⁵⁷ Омер Пезо, *Развој оружаних снага СФРЈ 1945-1985*, Београд, 1989, стр. 244-262.

«Југославија је током 1962. године изабрала новог стратешког партнера (прекинула је војну сарадњу са САД) и почела са војним набавкама из СССР. У време војне интервенције велики део југословенске авијације су чинили совјетски млазни авиони МИГ-21, док су раније набављени амерички млазњаци Ф-84Д и Ф-86 Сејбер били неупотребљиви. У Совјетском Савезу су били купљени хеликоптери, транспортни авиони, савремени модели тенкова, ракетних система, радара, као и огромни контингенти пратеће опреме. За возила америчке производње није освојена производња резервних делова у току раније употребе. Посебно питање су били нормативи резервних делова. Нормативи за оклопна борбена возила западног порекла су били дослован препис америчких норматива и средином 60-их је оцењено да не одговарају југословенским условима».

Тита у вези са израелском агресијом је по схватањима Совјета требало да симболизира заједницу интереса СССР, социјалистичких земаља и несврстаних. Пошто је реалистички проценио значај Југославије, СССР је прихватио иницијативе које су биле усмерене у правцу унапређења билатералне сарадње која је до догађаја у ЧССР забележила знатне резултате. Међутим, између СССР и СФРЈ су постојале разлике у прилазима готово свим значајним спољнополитичким и кључним питањима социјалистичке изградње. То је посебно долазило до изражаја када год је СССР испољавао жељу да развој односа у Европи и на Балкану одржи под својом контролом и спречи покушаје вођења самосталне политике и акција појединих социјалистичких земаља чланица Варшавског пакта. Совјети никада у суштини нису подржавали југословенску политику несврставања. Југословенска подршка праву ЧССР на сопствени пут развитка социјализма и недвосмислена јавна осуда интервенције и окупације ЧССР од стране СССР и пет других чланица Варшавског пакта су довеле до веома крупног погоршања односа СССР према СФРЈ. Против СФРЈ и њеног руководства је била покренута веома интензивна антијугословенска кампања слична оној из времена Коминформа.²⁵⁸

Југославија је успела да одбрани своју независност и да практично води независну спољну политику као и да делује позитивно на стање односа на Балкану чак и у периодима изразитих појава блоковских конфронтација. Јачање совјетског утицаја на Блиском истоку и у области источног Медитерана је истакло могућност да СССР из својих политичких, војних и других разлога покуша ојачати свој утицај на Балкану пошто је имао намеру ликвидирати независну Југославију и на тај начин остварити војничку контролу највећег дела Балкана и чвршће се пробити на Средоземље и ту учврстити.

Криза на Блиском истоку је учинила неопходном сарадњу између Југославије и социјалистичких земаља. Међутим, сарадња у оквиру решавања блискоисточне кризе је и даље представљала значајну компоненту у међусобним односима и пружању отпора империјалистичкој политици у области источног Средоземља.²⁵⁹

---

²⁵⁸ ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-161, пов.бр.436781, *Односи СССР са балканским земаљама*

²⁵⁹ ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-74, бр.447027, *Преглед међународне ситуације*

Истовремено се осећао велики притисак и појачана примена политике силе и притиска од стране САД и других империјалистичких снага на независне земље као и пораст блоковске политике и блоковских концепција кроз покушаје везивања поједних независних и несврстаних земаља директно за своју политику. У политици САД се према извештајима југословенских дипломата све више манифестовао ослонац на силу и решеност да се тадашња ситуација искористи за јачање америчких позиција у виталним сферама као што су биле: Југоисточна Азија, Блиски исток и Медитеран. САД су настојале да војним средствима изборе решење које би одговарало њиховим познатим стратешким интересима дугорочног присуства Југоисточној Азији са оштрицом уперном према Кини и покретима за еманципацију и ослобођење народа. Ипак понашање великих сила је указивало да оне нису желеле директни међусобни сукоб. Због тога је политички притисак на САД против даље ескалације рата остао трајна платформа деловања социјалистичких, прогресивних и демократских снага.²⁶⁰

Крајем 1967. и почетком 1968. године одиграле су се крупне промене унутар чехословачког руководства. Уследила је смена председника државе и партије Антоњина Новотног. За новог првог секретара партије је био изабран 5. јануара 1968. године Александар Дубчек, представник либералних и демократских сфера друштвеног живота ЧССР. Дубчек је инсистирао на спровођењу реформи на бази искључиво чехословачког искуства, при том занемарујући искуства осталих земаља чланица социјалистичког лагера. Власти у Београду су у новом чехословачком руководству виделе борце против стаљинистичког управљања друштвом. Победа реформски оријентисаних комуниста унутар руководства КПЧ и њихово истицање у први план новог модела социјализма су довели до одговарајућих реакција совјетских и југословенских комуниста. Званична Москва је нову чехословачку политику доживљавала као „ревизионизам“, док су југословенски званичници подржавали нови курс и политику чехословачког руководства и сматрали га великим искорак у правцу демократизације друштва и његовог ослобађања од стаљинистичког наслеђа. Различити и опртунни погледи владајуће клике у Москви и

---

²⁶⁰ ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-74, бр. 447137, *Нацрт теза за уводно излагање*

Београду на збивања у ЧССР су довели до продубљивања чехословачко-совјетског сукоба и до нарушавања односа између Југославије и СССР.²⁶¹

Своја различита мишљења о догађајима у ЧССР, Тито и Брежњев су имали прилику да изнесу током посете југословенског председника Москви која се реализовала у периоду од 28. до 30. априла 1968. године.

Током разговора двојице председника исцрпно су биле изнешене оцене о догађајима у ЧССР. По њиховом мишљењу у ситуацији у којој су снажно деловали антисоцијалистички елементи штампа и радио су узмакли контроли партијског руководства. На просторима ЧССР су према мишљењу совјетске стране деловале стране агентуре, социјалдемократија и разни клубови који су угрожавали тековине социјалистичког развоја ЧССР и претили рестаурацији капитализма.

За разлику од Брежњева, председник Тито је током разговора изразио уверење да су чехословачка партија и њено руководство имали снаге и способности да одрже ситуацију у својим рукама и да им је зато неопходно било указати поверење, помоћ и подршку.

Због узавреле ситуације у ЧССР, на иницијативу СССР је био одржан састанак чланица источне војне алијансе у Варшави (14. јула 1968). На састанку је било одлучено да се изврши оштар притисак на ново руководство КПЧ и под претњом спољне интервенције оно примора на напуштање прокламованог политичког курса. Истовремено су чланице источне војне алијансе једногласно осудиле „ревизионизам“ партијског врха ЧССР. Том приликом је упућено писмо Централном комитету КПЧ од стране пет земаља чланица Варшавског уговора којим је захтевано заустављање реформских процеса у ЧССР.

Међутим, став југословенског политичког руководства на челу са председником Титом је био потпуно у колизији са ставом чланица варшавског уговора и заснивао на немешању било које земље у унутрашње послове друге.

У знак подршке новом чехословачком руководству, Тито је прихватио позив да посети чешку престоницу Праг 9. и 10. августа 1968. године. Овом посетом се

---

²⁶¹ Љубодраг Димић, Погледи из Београда на Чехословачку 1968. године, *Токови Историје*, 3-4, Београд, 2005, стр. 205-232, Dennison Rusinow, *The Yugoslav experiment 1948-1974*, London, 1977, стр. 239-244.

Југославија директно определила за политички курс који је неминовно водио новом сукобу са СССР и његовим сателитима.

Делегација СКЈ је изразила пуну подршку и разумевање новонасталој ситуацији у ЧССР. При том се водило рачуна да југословенска подршка допринесе унутрашњој консолидацији ЧССР и нормализовању њених односа са СССР. У том контексту Тито је дао позитвну оцену расплета кризе. Држање југословенске делегације у односу на СССР је било конструктивно. Иначе посета југословенске делегације је била остварена у другачијим условима него што је то било замишљено. Она је уследила после Братиславског споразума. С обзиром да су супротности са потписницама варшавског писма постојале а са њима и могућности нових притисака на ЧССР, посета је протумачена као актуелна а њени резултати као веома корисни. Посета је представљала југословенску подршку чешком руководству.

Председник Тито и југословенска делегација су подржали курс и правац економске друштвене реформе и демократизације, као и све оне промене у партији ЧССР које су значиле јачање комунистичке партије. Југославија се залагала за спровођење енергичних мера које су биле уперене против свих антисоцијалистичких елемената. Тито је подржавао курс изградње социјализма који је одговарао специфичним условима развоја ЧССР. Југославија се у разговорима са чешким званичницима руководила принципом да је свака социјалистичка земља имала право на независан, самосталан развој, тј. на пут који је одговарао специфичним условима те земље. Међутим, заоштрени односи између ЧССР и социјалистичких земаља су претили да нанесу озбиљне штете међународном радничком покрету. Председник СССР Брежњев је очекивао да југословенски председник Тито помогне и допринесе консолидацији прилика у ЧССР.

Посета председника Тита Прагу током августа 1968. године је служила не само за учвршћење традиционалног пријатељства и развитак сарадње између два народа већ и за превазилажење насталих тешкоћа. Југословенска делегација се у току свог боравка у ЧССР уверила да су влада и руководство КПЧ предузели значајне мере у правцу реализације акционог програма КПЧ. То је допринело учвршћењу привржености радничке класе и народа ЧССР социјализму и ојачало је поверење

КПЧ. Руководство ЧССР је такође успешно сузбило притисак разних антисоцијалистичких снага на начин који је најбоље одговарао условима ЧССР. Тито је у Прагу дао јавну подршку другарској дискусији и споразумевању у односима између социјалистичких земаља. Тврдње ЦК КПСС и владе СССР о солидарисању Југославије са антисоцијалистичким снагама у ЧССР су представљале тешке увреде за народе и владу Југославије.

Политика и методи притиска на ЧССР од стране СССР су наишли на негативну реакцију демократске јавности. Запад је био веома уздржан у својим званичним реакцијама а посебно су САД у свом понашању биле веома обазриве тј. избегавале су сваки потез који би могао иритирати СССР. Југословенска страна је тако држање доживљавала као прећутни споразум две суперсиле о узајамном поштовању интереса у њиховим ужим интересним сферама.

Покушај инвазије СССР на Чехословачку је био доживљен као страшна ствар која је могла имати недогледне последице по читав социјалистички свет. Циљ интервенције би био постављање војних губернатора, а основна мисао је била разбијање јединства Председништва и партије ЧССР као и обезбеђење екипе која би следила совјетски пут социјализма.²⁶²

Штампа је придала велики публицитет југословенском држању према догађајима у Чешкој. Према написима у штампи чинило се да је Југославија дала пуну подршку чешком руководству. Посета председника Тита Прагу, је имала за Чехе прворазредни значај с обзиром да су Чеси у њему видели херојску фигуру и сматрали Југославију „малом земљом“ која се ослободила руског „загрљаја“ а истовремено успела да задржи своју независност и добре односе са Москвом. У чланцима је било истакнуто да је стотине хиљада Чеха приредило Титу спонтан дочек и да је у Чешкој био примљен као симбол слободе и да је дочек и расположење подсећало на славље приликом Дана победе.

У чланцима је било оцењено да су разговори обухватили поред проблема везаних за чешке догађаје и билатералне односе као и да су биле донете значајне одлуке о унапређењу сарадње између две земље нарочито на економском подручју.²⁶³

---

²⁶²ДА МСП РС, ПА, ЧССР, 1968, Ф-2, стр.пов.35, *Посета председника Републике Тита ЧССР-у*

²⁶³ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-27, бр.429508, *Телеграм из Лондона 14.08.1968.*

Веома брзо након Титове посете Прагу уследила је брутална војна интервенција на ЧССР у ноћи између 20. и 21. августа од стране пет земаља чланица Варшавског пакта (СССР, ДР Немачка, Пољска, Бугарска, Мађарска). Чехословачка је била једина земља чланица Варшавског пакта која се непосредно граничила са капиталистичким државама а у којој нису биле стациониране јединице Совјетске армије. Сходно томе све савезничке команде и јединице су ушле на територију Чехословачке. Као службени број помиње се цифра од око 16 000 људи. Међутим, највиши државни руководиоци су инсистирали на одласку ових јединица из ЧССР.²⁶⁴

Као реакција на интервенционистичку политику земаља чланица Варшавског пакта из Београда је 23. августа упућена депеша сталној мисији СФРЈ при УН, односно њеном шефу Антону Вратуши у којој је било речи о интервенцији „као флагрантном кршењу Повеље УН и норми међународног права“. Том приликом је истакнуто као неприхватљиво објашњење о томе како је Повељом било дато легитимно право на „колективну самоодбрану“. То право је било искључиво коришћено у сврхе оправдавања совјетских агресија (СССР се могао позвати на то да је током политичких догађаја у ЧССР доведена у питање колективна безбедност). Чак је и југословенски војни изасланик ЈНА у Прагу пуковник Мисајловски говорио о окупацији ЧССР. При том је нагласио да се та окупација по много чему разликовала од свих пређашњих како по начину и мерама окупационих снага тако и по отпору народа и армије ЧССР. Југословенски војни изасланик из Прага пуковник Мисајловски је навео да је циљ совјетске интервенције у ЧССР био спречавање демократског и хуманог развоја започетог Јануарским пленумом. Југословенски војни изасланик у Прагу је такође понудио и шире тумачење догађаја у контексту односа Исток-Запад и Хладног рата. По њему није било искључено да је циљ интервенције био учвршћење оба војна блока. Према наводима пуковника Мисајловског преузимањем Чехословачке је била створена до тада непозната ситуација у историји ратова: војска поражене земље је остала

---

²⁶⁴ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-3, стр.пов.15, *Краћи преглед развоја ситуације у ЧССР*

нетакнута, није било људских нити материјалних губитака, жртава, као ни рањеника. Армија је остала компактна заједно са својим народом.²⁶⁵

Након осуде совјетске интервенције у Југославији су се одиграли многобројни протести југословенских друштвено-политичких организација и радних људи широм земље као знак подршке ЧССР. Између осталих је био одржан велики митинг у Београду 23. августа 1968. кога су совјетска средства информисања оценила као „антисовјетски“. Совјетска интервенција у ЧССР је била потпуно у супротности са декларацијом совјетске владе о односима између СССР и других социјалистичких земаља (од 30. октобра 1956.). У тој декларацији је било прописано да две социјалистичке земље могу да граде своје узајамне односе искључиво на принципима потпуне равноправности, поштовања територијалног интегритета, националне независности, суверенитета и немешања у унутрашње послове.

СФРЈ није никоме признавала право да се применом војне интервенције меша у унутрашњи развој независних земаља.

Приликом упада у Праг, совјетске снаге су ухватиле и одвезле Дубчека у Москву где је боравио у периоду од 21. до 27. августа када је враћен у Праг. Током присилног боравка у Москви, Дубчек је био принуђен да потпише *московски Протокол* (26. августа)²⁶⁶ који је представљао „платформу за разбијање реформског курса у ЧССР“ и који је омогућавао повратак на старо стање. Пре него што је присилно био одведен у Москву, Дубчек је упутио позив чешком народу и присталицама који је био срачунат на избегавање пружања отпора агресору у циљу избегавања крвопролића попут оног за време Мађарске револуције 1956. године.

Одмах након совјетске интервенције, влада ЧССР је упутила 21. августа демарш владама пет земаља чланица ВУ којим је енергично било захтевано окончање противправне окупације ЧССР и повлачење њихових војних снага са територија

---

²⁶⁵ Ненад Петровић, Однос југословенског врха према интервенцији у ЧССР 1968, *Историја 20. века*, 3/2010, стр.107-124.

²⁶⁶ Д. Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр.256. «**Московским протоколом** се ЧССР обавезала на значајне кадровске промене како у медијима, државном , партијском врху, док је пет земаља које су је окупирале (чланице ВУ) било обавезано на повлачење сопствених трупа са окупираних територија».

ЧССР. Осуди окупације ЧССР су се придружиле и многе комунистичке партије у свету (њих 25, међу којима и КП Италије и КП Француске.)

После Московског споразума 26. августа, совјетско руководство је појачало притисак на ЧССР и инсистирало је на признавању постојања антисоцијалистичких снага и опасности од контрареволуције у ЧССР. Совјетско руководство је манифестовало незадовољство због темпа и начина испуњавања обавеза Московског споразума од стране ЧССР. Совјети су желели да чехословачко руководство ступи у унутаршње конфликте и отпочне обрачунавање са „контрареволуцијом“.

Иако је у московском споразуму стајало да се трупе пет земаља чланица источне алијансе неће мешати у унутрашње ствари у ЧССР, ипак су акти директног мешања били бројни и свакодневни.

Совјети су инсистирали на потреби потписивања уговора о „привременом стационирању“ трупа у ЧССР а не о њиховом постепеном повлачењу. То је само указивало на могућност легализације окупације ЧССР. Совјети су успели да натерају чешко руководство да питање окупације ЧССР само повуче са свих међународних форума на државном и партијском плану. Очигледна је била тенденција Совјета да у што краћем року без обзира на средства „легалују“ на међународном плану интервенцију у ЧССР и тако ставе проблем *ad acta*.

Развој у ЧССР је после чехословачко-совјетских разговора ушао у нову фазу још одлучнијег спровођења у живот совјетских захтева који су били формулисани Московским диктатом 26. августа.

Није било ни најмањег знака позитивних измена у совјетској политици према ЧССР. Совјетско руководство је бекомпромисно наставило курс сталног и снажног притиска у правцу изнуђивања нових уступака и тзв. „суштинске нормализације“ стања у ЧССР.

Сарадња између Југославије и ЧССР у домену политичких односа се сузила на оне оквире и форме које је дозвољавала ситуација у ЧССР, при чему су обе стране задржале одговарајући степен разумевања. Партијских контаката није било. Политички контакти су били сведени на одговарајући ниво (испод земаља варшавског уговора). Чехословачка средства информисања су преносила вести из

Југославије и информације из југословенске штампе у далеком мањем обиму и без посебних коментара али ипак још на начин којим се Југославија представљала другачије од других социјалистичких земаља. На економском и на другим секторима билатералне сарадње са ЧССР није било битнијих промена. Чехословачака страна је показала спремност за развој економске сарадње. При томе је била очекивана већа уздржаност ЧССР у прихватању нових облика сарадње.²⁶⁷

Ситуација у ЧССР је после споразума у Москви указала на сужени простор за деловање чешког руководства што је била директна последица самог споразума и присуства страних трупа у ЧССР. Совјетском руководству је сметало наглашавање јединства народа и партије, истицање потребе наставка постјануарске политике. Посебно је био значајан притисак совјетске стране на чехословачко руководство у циљу јавног признања о постојању контрареволуције у ЧССР, чиме би могла имплицитно бити оправдана предузета интервенција. Очигледно је било настојање совјетског руководства да трајније обезбеди контролу унутрашњег развоја ЧССР уз присуство совјетских јединица у ЧССР чему је требало да послужи московски споразум.²⁶⁸

Југословенско Савезно Извршно Веће је изразило забринутост због нелегалног уласка оружаних снага СССР, НР Пољске, ДР Немачке, НР Мађарске и НР Бугарске у Чехословачку и осудило је њено окупирање. СФРЈ је сматрала да је интервенција ових пет земаља била учињена без позива и против воље владе и других уставних органа ЧССР и да је представљала најгрубљи вид гажења суверенитета и територијалног интегритета једне независне земље, као и директно негирање опште прихваћених принципа међународног права и Повеље Уједињених нација. Влада СФРЈ је сматрала да ниједна земља није имала право да одлучује о судбини друге државе или о њеном унутрашњем развоју. Војна интервенција против ЧССР и инвазија њене територије се нису ничим могле оправдати утолико пре што ЧССР није никога угрожавао. Влада СФРЈ је сматрала да су владе земаља

---

²⁶⁷ ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-26, пов.бр.436758, *Информација о ситуацији у ЧССР*

²⁶⁸ ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-8, стр. пов.бр. 51, Билтен бр. 8-9, *Стање у ЧССР после Московског споразума*

које су учествовале у војној интервенцији против ЧССР преузеле на себе сву одговорност за далекосежне последице својих поступака.

Југославија је пружила пуну подршку и показала солидарност са народима Чехословачке, са владом и другим уставним и легално изабраним руководећим форумима ЧССР. Влада СФРЈ је пружила пуну подршку захтевима легитимних представника ЧССР за повлачење окупационих снага, за поштовање независности и територијалног интегритета ЧССР, за поштовање суверене изражене воље народа ЧССР и омогућавање нормалног рада уставним телима и политичким форумима ЧССР. Влада СФРЈ је очекивала да ће владе пет земаља чланица Варшавског пакта које су учествовале у окупацији ЧССР предузети хитне мере за неодложним окончањем окупације ЧССР.²⁶⁹

Од момента окупације ЧССР у совјетским средствима јавног и интерног информисања Југославија је била присутна скоро свакодневно. Југославија је била оптуживана као покровитељ антисоцијалистичких снага у ЧССР, за мешање у унутрашње ствари ЧССР и лагера, као и за омекшавање социјализма и непоштовање основних начела пролетерског интернационализма.

У склопу закупљености совјетском агресијом на ЧССР југословенским реаговањима је такође био дат ванредно велики публицитет. У свим написима акценат је био на југословенској одлучној осуди агресије, употреби силе, одлучности и принципијелности, храбрости и чврстој решености одбране суверенитета земље. У многим листовима Запада је доста било инсистирано и на опасности од могућег напада на Југославију и мерама које су у складу са тим биле предузимане на плану одбране. У том оквиру је било речи и о одбрамбеној способности Југославије с обзиром на порекло наоружања армије.

У информативним средствима земаља варшавске групе нису били забележени југословенски ставови или су пак били извргнути жестоком и грубим нападима са тенденцијом да се Југославија представи као подстрекач и заштитник контрареволуције.

Од првог дана кризе око ЧССР, америчка штампа је садржала упадљиве наслове и доносила је опширне информације о југословенским ставовима и активностима.

---

²⁶⁹ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-26, пов. бр.444001, *Изјава владе СФРЈ*

Америчка јавност је била објективно информисана о југословенским ставовима и реаговањима на инвазију ЧССР. У свим написима почев од централне штампе, до локалне и регионалне је била истицана чврста подршка руководству ЧССР и врло често су били цитирани делови из говора председника Тита. Међутим, и поред таког обимног писања о Југославији ниједан амерички лист није донео уводнички коментар на југословенске ставове.

За разлику од америчке штампе совјетска штампа је форсирала директне и грубе нападе на југословенске ставове према догађајима у ЧССР. Почело се са нападом на Танјуг „који је одиграо сумњиву улогу рекламне агенције десних ревизиониста“. Совјетски листови „Краснаја звезда“ и „Комунист“ су оптуживали југословенске руководиоце да су помагали буржоаској пропаганди као и да се позиција југословенских руководиоца према чехословачким догађајима подударала са позицијама НАТО.

Совјетске службе су настојале да југословенско реаговање на чехословачке догађаје представе као исконски антисовјетизам и да СФРЈ оквалификују као противника решавања чехословачке кризе на бази московског споразума. Важно је напоменути да акција није остала без одређеног ефекта у земаљама које су зависиле од СССР.²⁷⁰

Према мишљењима совјетског руководства држање Југославије током совјетске интервенције на ЧССР је показало да политика неприпадања блоковима за коју се залагало југословенско руководство није била никаква ванблоковска политика већ политика која је била усмерена против СССР и других социјалистичких земаља.

С тога су Совјети били приморани да воде такву политику према Југославији која је подсећала на политику из 1948. године. Наиме, СССР је према избору тема и усмерености водио антијугословенску кампању која је била веома слична оној која се пре интервенције водила против ЧССР.

На примеру ЧССР се показало да је тако схваћена улога СССР као „чуvara“ наслеђа лењинског октобра и „принципа“ на којима је требало изградити социјализам приозилазила из хегемонистичке амбиције совјетске структуре која се

---

²⁷⁰ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-74, пов.бр. 431949, *Реаговање стране штампе на југословенске ставове поводом окупације ЧССР*

преводила на језик војне доктрине. У сваком случају интервенција је имала своје дејство у самом СССР-у смислу држања, конзервирања, развоја друштвених односа на плану економске реформе као и у сфери културног друштва. Совјети су наглашавали да су међусобни политички односи са СФРЈ могли бити сређени након решавања ситуације око ЧССР.²⁷¹

Интервенцијом пет земаља у ЧССР дошло је до шире и директније конфронтације совјетских ставова са познатим независним ставовима Југославије чиме су знатно били сужени оквири сарадње са СССР. Совјети су се иначе вратили на кампању и политику притиска према Југославији у циљу ограничавања њене независне позиције. Основни правац такве активности СССР је био усмерен на компромитовање и дискредитовање југословенске спољне и унутрашње политике и на што ефикаснију изолацију Југославије у лагеру и шире. Критике југословенских ставова су варирале од покушаја да се на бази марксизма-лењинизма пронађу слабости у југословенској позицији до најбруталнијих оптужби, изношења полуистина и нетачности. Док је непосредно после догађаја у ЧССР совјетска критика била усмерена на однос Југославије према интервенцији на „покровитељство контререволуције“, дотле је зближавање са Пекигом и Тираном довело до нових напада на све аспекте југословенског самоуправног друштвено-економског система и политику СКЈ као и основна начела југословенске спољне политике.

Совјетска кампања је имала за циљ да сукоб одржи у оквирима „социјалистичке породице“ и да преко тога покуша да прогласи Југославију својом сфером утицаја и тиме стави до знања Западу да у тај „спор“ не би требало да се меша.

СССР је прокламовао арбитарно право са могућношћу интервенције у социјалистичким земљама у случају процене о угрожености „интереса светског социјализма“.

Совјетска политика према СФРЈ је после интервенције у ЧССР представљала напуштање принципа Београдске и Московске декларације, непоштовање разлика у гледањима и захтев за одрицање од права на сваку критику политике СССР, као и непризнавање југословенске независне унутрашње и спољне политике.

---

²⁷¹ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-162, пов бр. 433493, *Телеграм из Москве, 13.09.1968.*

Развој билатералних односа између две земље је био фактички условљен променом југословенске политике.

Југословенска страна је овакву совјетску политику доживљавала као отворени политички притисак и реалне претње националном суверенитету и безбедности Југославије.²⁷²

Југословенски председник Тито је у чину војне интервенције у ЧССР увидео и потенцијалну опасност нарушавања међународне позиције Југославије и њеног унутрашњег уређења. Сматрао је неопходним одржавање континуитета критике војне интервенције. Настојао је да сачува посебан однос према осталим социјалистичким земљама и комунистичким партијама као важном средству за одвраћање и обуздавање совјетског вођства од политике и примене војне силе у решавању спољнополитичких питања. Други правац Титове политике је био усмерен према пресудном чиниоцу у одржавању југословенске међународне позиције—САД. Тито је желео да задржи подршку Вашингтона за своју политику и држање југословенске владе у односу на чехословачку кризу. Желео је и америчку потврду о наставку подржавања међународне позиције Југославије. Оштар сукоб између званичног Београда и Москве се одвијао кроз различите изјаве и наступе највиших политичара, преко средстава јавног информисања али и на дипломатском плану.²⁷³

Југословенски ставови поводом окупације ЧССР су наишли на велики одјек и широк публицитет у свим западним земљама. Информативна средства западне Европе су опширно преносила југословенске ставове и често их користила у властитим коментарима.

У свим написима је акценат био на југословенској осуди агресије и употреби силе, одлучности и принципијелности, храбрости и чврстој решености за одбрану суверенитета земље. У многим листовима Запада је доста било инсистирати на опасности од напада на Југославију и мерама које је било неопходно предузети на плану одбране. Југословенски ставови су у земљама варшавске групе били извргнути жестоким нападима са тенденцијом да се Југославија прикаже као

---

²⁷²ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-8, стр.пов.447124, *Неки аспекти југословенско-совјетских односа*

²⁷³Ђоко Трипковић, *Југославија и СССР 1956-1971*, Београд, 2103, стр.209-225.

подстрекач и заштитник контрареволуције. Совјетска агенција је истицала како је руководство СКЈ за разлику од других комунистичких партија и даље подржавало ревизионистичке снаге у ЧССР.

У склопу заокупљености совјетском агресијом на ЧССР југословенском реаговању и ставовима је био дат континуирано велики публицитет. Изјава председника Тита, његов говор на Пленуму, саопштење Председништва ЦК, резолуција Пленума и саопштење СИБ наиздали су на огроман публицитет. Посебно је велика пажња била посвећена састанку Тито-Чаушеску због могуће опасности од совјетске војне интервенције. Готово су сви коментари подсећали на историјат из 1948. године и истицали југословенски политички курс којим је била изборена независна позиција земље. Нарочито су интересантни били коментари француске штампе који су констатовали да је Југославија била једина земља која је успела да разбије договор из Јалте о подели на интересне сфере.

Од првог дана кризе око ЧССР америчка штампа је под упадљивим насловима доносила опширне информације, агенцијске вести и чланке својих дописника у позитивном смислу о југословенским ставовима и активностима по том питању. Америчка јавност је била објективно информисана о југословенским ставовима и реаговањима југословенске јавности на инвазију. Једино је „*New York Times*“ коментарисао нови моменат у ситуацији око руске агресије који је наступио отварањем совјетске кампање против Југославије и Румуније. Од индиректних напада совјетска штампа је прешла на директне и грубе нападе на југословенске ставове према догађајима у ЧССР.²⁷⁴

Током последњих година је био остварен висок домен односа са социјалистичким земљама Европе. Међутим, војна интервенција пет земаља Варшавског пакта против ЧССР као и јавно прокламовање доктрине о тзв. *ограниченом суверенитету* су довели до конфронтирања југословенских ставова са политиком и праксом пет земаља и до даљег продубљивања разлика по низу питања из области развоја социјализма и односа између социјалистичких земаља.

---

²⁷⁴ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф- 8, стр.пов.51, Билтен 8-9, *Реаговање стране штампе на југословенске ставове поводом окупације ЧССР*

За разлику од социјалистичких земаља југословенски односи са западним земљама су се позитивно развијали. Угрожавање југословенске независности, принципијелни став Југославије у вези са интервенцијом против ЧССР као и изражена спремност народа Југославије да се свим расположивим средствима одупре било каквом нападу на интегритет и независност земље су подигли углед Југославије у свету и довели до сазнања код земаља Запада о томе да је у њиховом сопственом интересу било очување независности Југославије.

Такође су се веома успешно развијали односи са САД у свим доменима на основу пуне равноправности, независности и немешања без обзира на постојање разлика у гледањима на нека међународна питања.²⁷⁵

Од момента оружане интервенције против ЧССР у ставовима СССР према СФРЈ се запазило рестриктивно понашање. Наиме у средствима јавног информисања су били осуђени југословенски ставови о војној интервенцији и окупацији ЧССР. После споразума у Москви политички притисак на Југославију је био знатно појачан и носио је обележје оштре антијугословенске кампање (југословенски ставови се идентификују са ставовима САД, наводно СКЈ подржава ревизионистичке снаге у ЧССР које су пактирале са реакцијом). Биле су предузете и неке конкретне мере совјетских званичних органа. Пооштрен је био третман према особљу југословенске амбасаде, било је покушаја ометања рада југословенских дописника, совјетска страна је отказивала пријеме групама југословенских официра као и пријем новинара редакције „*Народна армија*“, док је председник Државне банке за финансирање инвестиција отказао посету директору југословенске инвестиционе банке.²⁷⁶

Због нарушавања односа између две земље председник Тито је примио 30. августа совјетског амбасадора Бенедиктова²⁷⁷ који је пренео демарш совјетске владе због

---

²⁷⁵ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-74, бр.443566, *Преглед задатака из области политичких односа са иностранством за 1969. годину.*

²⁷⁶ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-162, пов.бр. 429369, *Телеграм 30.08.1968.*

²⁷⁷Амбасадор СССР у Југославији од 1967. године. **Бенедиктов**, је рођен 1902 . године у селу Новаја Вучуга, ивановска област у породици поштанског службеника. Ожењен. Отац двоје деце. Завршио је 1923. године Московски раднички Универзитет а 1927. Економски факултет Московске пољопривредне Академије. Од 1938. године је био први заменик а од новембра 1938. године народни комесар за пољопривреду СССР. Од 1947. до 1953. године је био министар пољопривреде СССР. Потом је био амбасадор СССР у Индији, да би од 1954. до 1955. године био министар

југословенског става о војној интервенцији у ЧССР. У демаршу су углавном били изнети познати совјетски ставови у вези кризе у ЧССР. Наведено је било да се радило о великој контрареволуцији и завери против социјализма и ЧССР уопште. Руководство СССР је било огорчено што се Југославија солидарисала са антисоцијалистичким снагама у покушају наношења велике штете социјализму.

Због тога је Тито на местима која су била најувредљивија и најгрубља прекидао амбасадора Бенедиктова у читању и оштро је изражавао негодовање против таквих клевета и неистина. Тито је подвукао да је у разговору са највишим совјетским руководиоцима у Москви нагласио да би све друге мере осим политичких представљале катастрофалну грешку и да би примена силе, поготово оружане представљала агресију. При том је напоменуо да нико од одговорних фактора ЧССР није тражио интервенцију. Пошто је осудио политику силе председник Тито је истакао југословенску одлучност у одбрани независности земље и југословенског самосталног пута изградње социјализма.

Тито је истакао да је Југославија желела да са СССР развија нормалне међудржавне односе без обзира на идеолошку борбу која је постојала између две земље.²⁷⁸

Влада СФРЈ и ЦК СКЈ су сматрали да су наводи совјетске владе о томе како је Југославија подржавала антисоцијалистичке снаге у ЧССР били потпуно неистинити. Такав начин тумачења југословенске политике је озбиљно вређао и забрињавао народе и владу социјалистичке Југославије. СФРЈ је изразила дубоко неслагање са оружаном интервенцијом пет земаља чланица Варшавског уговора против ЧССР. Југословенски руководиоци су сматрали да је посебно свака насилна реакција која је била предузима од стране социјалистичких земаља у име социјализма имала теже и далекосежне штетне последице за мир и социјализам. Влада СССР је од раније била упозната са гледиштима владе СФРЈ и ЦК СКЈ о послејануарском развоју ЧССР и о односу социјалистичких земаља према праву ЧССР на сопствени пут социјалистичког развоја. Све југословенске оцене и ставове изложио је Тито у разговору са највишим совјетским руководиоцима за време

пољопривреде СССР. Године 1959. је био постављен поново за амбасадора у Индији, са које дужности је и стигао у Југославију. За њега се говорило да је био веома некомуникативан, изолован, да је догмата и стаљинист. Указивало се на његову крутост и охолост у понашању према људима.

²⁷⁸ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-162, пов.бр.431830, Телеграм 06.09.1968.

боравка у Москви априла 1968. године. Југословенска страна је истакла да је свако мешање споља у унутрашњи развој ЧССР поготово уз употребу војне силе представљало тежак ударац социјализму у ЧССР и могло имати за последицу несагледиве штете у међународним односима уопште, а посебно у међународном радничком покрету.

Југословенска страна је чак била спремна да у директним разговорима представника државних руководства две земље размотри, у складу са начелима Београдске и Московске декларације све проблеме и тешкоће који су се постојали у односима између две поменуте земље.²⁷⁹

У сличном духу је наставио и шеф југословенске дипломатије Никезић приликом заседања Генералне скупштине УН у Њујорку 14. октобра 1968. Том приликом је Никезић наставак рата у Вијетнаму и совјетску интервенцију у ЧССР истакао као изворе сукоба у свету који су могли довести у питање међународни поредак. Никезић је сматрао да подела света на блокове лоше утицала на међународне односе и да је довела до погоршања нестабилност у читавом свету. Таква подела света је према Никезићу добила „своје доктрине и теорије по којима је водећа сила бранећи виши интерес једног блока могла једнострано интервенисати у својој зони“²⁸⁰ са циљем успостављања стања које је њој одговарало. Такву политику је Никезић назвао „теоријом о условном суверенитету“. Према Никезићевом мишљењу Југославија је требало да одбаци свако туторство које се заснивало на регионалном, етничком или идеолошком припадништву. Југословенска власт је сматрала да је независност Југославије већ била довољно плаћена, као и да право

---

²⁷⁹ АЈ, КРР, I-5-b/SSSR, *Одговор југословенске владе на изјаву совјетске владе*

²⁸⁰ «Зоненфелдова доктрина-Зоненфелд је био амерички спољнополитички функционер и Кисинџеров саветник који је изнео на затвореном саветовању америчких амбасадора из источне Европе у Лондону 1975. године тзв. доктрину чија се суштина сводила на признавање интересних сфера у Европи односно жеље да се оне остваре. По Зоненфелду, источна Европа је била подручје природних интереса СССР а повратак Југославије у орбиту би значао страхан ударац за Запад. Иако је ова доктрина била осуђена и од стране саме Америке, она је била важан елемент у индиректном дијалогу између Истока и Запада. Овом доктрином је требало дати до знања да су признате интересне сфере постојале или да их је требало створити али да се у њих као «сива зона» није требало укључити Југославија. Током совјетске инвазије на ЧССР 1968. године САД нису реаговале јер су то биле «туђе интересне сфере». Међутим, Зоненфелд је схватао Југославију као међупростор, док су неки амерички председници (Картер) препуштали један део Европе тј. Југославију совјетској интересној сфери. За поменуту доктрину није било доказа али ипак није било могуће заобићи амерички дезангажман у мађарској и чехословачкој кризи».

Југославије „на властити друштвено-економски и политички развој није могло бити предмет никаквог компромиса“.²⁸¹

Из страха од совјетског интервencionизма под окриљем доктрине ограниченог суверенитета у Југославији су биле предузете мере повећања борбене готовости ЈНА. Читав комплетан програм одбрамених активности је примењен после војне интервенције у ЧССР (и назван је вежбом „Авала“).

После агресорске интервенције земаља Варшавског пакта у ЧССР, очекивао се наставак насилног наметања Москве. У време избијања кризе у ЧССР односи Југославије са земљама ВУ су били врло блиски посебно са СССР. У обавештајној служби ЈНА, земље ВУ тада нису сматране за потенцијални извор безбедносног угрожавања. На процене ЈНА је утицао Титов ауторитет. У тренутку почетка војне интервенције 20/21. августа је чак трећина југословенских обавештајаца била на годишњем одмору. Када су у Београду сазнали за интервенцију ВУ у ЧССР наређене су биле мере повишене борбене готовости у оружаним снагама а посебно у јединицама интегралног система ПВО. У Генералштабу ЈНА је 25. августа било потписано „поверљиво наређење број 342.“, којим су биле дефинисане „мере борбене готовости“. Дан касније је команда ЈРВ и ПВО издала наређење 472. са детаљима одбране како би се спремно дочекала потенцијална совјетска интервенција. У ЈНА нису желели да провоцирају ВУ и зато су активност у оквиру одбрамених припрема назвали вежба Авала. Тежиште у одбраменим активностима добиле су снаге ЈРВ и ПВО јер су у ЧССР прво ушле десантне јединице ВУ уз подршку борбене авијације.²⁸²

У време интервенције чланица ВУ на ЧССР, ЈРВ и ПВО су се налазили у фази стварања интегралног система ПВО по узору на организацијска решења чланица ВУ и техничку подршку СССР-а. Од 1961. године су биле предузете велике набавке из СССР ловачких авиона, ракетних система ПВО, радарских система и других техничких средстава. За период од 1961. до 1965. године су биле уговорене набавке 40 ловаца пресретача МИГ21Ф-13 и четири двоседа МИГ-21У, ракетног система

---

²⁸¹Миливој Бешлин,Односи Југославије и СССР. Између нужности сарадње и принципа слободе., *Истраживања*, бр. 22, Нови Сад, 2011, стр. 491-514.

²⁸²Бојан Димитријевић, *Југословенско ратно ваздухопловство 1942- 1992*, Београд, 2006, стр. 213-221.

Двина за територијалну ПВО ширег региона Београда и осматрачко-висинских радара П-30. Током 1966. и 1967. године су биле набављене додатне количине авиона 18 МИГ 21ПФМ и 14 МИГ-21У. За одбрану ширег региона Загреба је био набављен ракетни пук система Волхов. У ловачкој авијацији средином 1968. године је било 28 МИГ21ПФМ јер су имали радар. Старији примерци МИГ21Ф-13 су поседовали само радарски даљиномер. За МИГ-21ПФМ су биле примљене радио вођене ракете К-51. Југословенски пилоти и техничари су у ово време тек завршавали преобуку на на авионима МИГ-21ПФМ који су били уведени у наоружање тек крајем 1967. године. Било је примљено десет нових авиона крајем јула 1968. године и зато су се на југословенским аеродромима налазили механичари из СССР који су били задужени за одржавање авиона у гарантном року од годину дана. Неколико седмица пре вежбе Авала, први странци су посетили југословенске аеродроме (официри РВ СССР предвођени маршалом авијације Константином Веришињином). Преостали ловци су били америчке производње и то 38 Ф-86Д Сабре од којих је мањи део био у летном стању. Према проценама из 1968. године авиони Ф-86Д су били застарели. Поред совјетског и америчког наоружања у команди ЈРВ и ПВО у 1968. години су биле затечене велике резерве немачких авио-бомби наслеђених из Другог светског рата. Из америчке помоћи су биле ускладиштене 5.824 бомбе НАПАЛМ -110 и 692 ЗАБ-5001б. У систему ВОЈИН велики део људства се налазио на разним курсевима за преобуку јер се у ЈРВ и ПВО уводила велика количина нових уређаја првенствено совјетског порекла. У СССР су се на шест курсева налазила 54 официра и подофицира ВОЈИН.

Према наређењу број 342. у дивизијама ПВО су беле предузете мере повишене борбене готовости. Све базе су заједно у садејству са КОВ и територијалним јединицама организовале борбено обезбеђење инфраструктуре ЈРВ и ПВО. На вежбу Авала су били позвани резервисти из ратног састава јединица.

Кључну улогу у вежби Авала је имала обавештајна служба. Били су формиран и обавештајни пукови на прилазима Бугарској и Мађарској и стално су осматрани ти правци. Првих десетак дана после интервенције у ЧССР у Генералштабу се радило на процени постојања опасности од агресије. Веће војне групације ВУ оријентисане

према Југославији нису биле откривене а снаге у Мађарској су биле смањене јер је главнина јединица била у ЧССР. Мере повишене борбене готовости су биле задржане у ЈНА до (7.октобра) иако су обавештајни извештаји говорили да су месец дана после интервенције из ЧССР били повучени велики делови ангажованих јединица. Од 10. октобра на основу наређења команде РВ и ПВО уместо повишене борбене готовости наређене су биле мере одржавања сталне борбене спремности за одбијање изненадног напада из ваздуха првенствено ваздушног десанта.

Због интервенције у ЧССР су били погоршани односи Југославије са свим чланицама ВУ, осим Румуније. После краће паузе из СССР су биле обновљене испоруке наоружања и војне опреме. На тај начин се показало да Совјети нису имали никакве агресивне немере према Титовој Југославији. Већ су у октобру месецу стигла у СФРЈ два совјетска извиђача МИГ-21Р са контејнерима за дневно фото снимање и радио–техничко извиђање. Већ 1969. године југословенски пилоти су боравили у СССР на гађању ракетама ваздух-ваздух из МИГ-21ПФМ.

Иако су односи са земљама ВУ били привидно враћени на стање пре кризе у ЧССР, главна искуства из вежбе Авала су указала на то да се више није смела дозволити једнострана процена извора опасности за Југославију. Политика ограниченог суверенитета дефинисана као Брежњевљева доктрина је представљала огромну и отворену претњу за Југославију зато што је дозвољавала примену оружаних снага у наметању политичких решења. Агресија на Чехословачку је изменила перцепцију будућег непријатеља где се раније искључиво рачунало на агресију са Запада. Међутим искуство кризе је наметнуло одбацивање идејног концепта плана Снага и створило је нови план који је укључивао и могућност агресије са Истока.²⁸³

Своју теорију о ограниченом суверенитету совјетски председник Брежњев је јавно обзнанио као део званичне спољнополитичке оријентације СССР и облика социјалистичких држава на Петом конгресу Пољске уједињене радничке партије држава. Спровођење такве политике је значило признавање права СССР да самостално процењује угроженост комунизма у некој земљи и да има могућност

---

²⁸³ Александар Радић, Вежба Авала. Југословенска одбрана од Варшавског пакта 1968. године, *Историја 20. века*, 2, Београд, 2006 стр.87-104, Бојан Димитријевић, *Југословенско ратно ваздухопловство 1942-1992*, Београд, 2006, стр.215-216.

војног интервенисања у име његове одбране. С обзиром да је Југославија сматрала да је прошла опасност од непосредног напада земаља Варшавског пакта ипак је остала свесна постојања потенцијалног интереса СССР за експанзију на њеном простору.

Доктрина ограниченог суверенитета је означавала заправо праксу СССР да као велесила на светској позорници чврсто одржи на окупу свој војно-политичко-економски савез. Доктрина је заправо значила да државе чланице Варшавског уговора имају обавезу координираног заједничког иступања у свим међународним питањима, да су битно ограничене у вођењу не само спољне политике и одбрамбених послова већ и у неким доменама и у вођењу унутрашње политике. Уколико би постале део блока те државе су морале пристати и на ограничавање свог суверенитета зарад заједничког интереса који је надилазио парцијалне.²⁸⁴

Са СССР је била настављена реализација уговора о набавкама и стручној подршци која је била потписана пре кризе у ЧССР. Набавке из СССР су пратили проблеми са роковима који су стално били продужавани. Такође нису били на време реализовани курсеви за преобуку, предаја техничке документације и уређаја за одржавање и ремонт технике источног порекла. Један од показатеља условног поверења и начина на који су се одвијали односи у домену одбране представљала је одлука СССР да се прво одбије школовање стручњака РВ и ПВО за дешифровање података радио-извиђања. Уместо у СССР, курс је био организован у СФРЈ (Батајница за седам официра) и водио га је капетан совјетске армије.

Због снажних ваздушно-десантних снага у страним оружаним снагама тежиште у обуци је било стављено на борбу против ваздушног десанта.

Криза у ЧССР је имала за последицу и промену стратешких процена у СФРЈ. Од тог догађаја стратешке процене у Југославији су узимале у обзир и могућности да се држава истовремено нађе под ударом оба блока.²⁸⁵

Због свих несугласица које су постојале између две земље и могућности њиховог превазилажења совјетски председник Брежњев се обратио председнику Југославије

---

²⁸⁴ Ненад Петровић, Страни правни живот. Доктрина ограниченог суверенитета у Хладном рату на примеру Чехословачке 1968. године, *Институт за упоредно право*, Београд, 3/2008, стр.59-75.

²⁸⁵ Александар Радић, Вежба Авала. Југословенска одбрана од Варшавског пакта 1968. године, *Историја 20. века*, 2, Београд, 2006, стр.87-104.

Титу писмом од 17. октобра 1968, у коме му је указао на лош развој југословенско-совјетских односа због ширења антисовјетског расположења у Југославији као и на неправилну оцену војне интервенције пет земаља Варшавског пакта на ЧССР. Том приликом је совјетски председник Брежњев упозорио југословенског председника Тита на све опасности које су могле да кулминирају у односима две земље као последица особеног развоја југословенске спољне и унутрашње политике.

Тито је одговорио совјетском председнику Брежњеву 5. новембра 1968. године да се главни узрок застоја у односима две земље налазио у совјетској оружаног интервенцији у ЧССР, и посебно неспремности совјетске стране да прихвати југословенски независан став о томе. Тито је одговорио Брежњеву да је Југославија настојала да истраје на постулатима сопствене спољне политике која је пропагирала забрану употребе силе у међународним односима и била против мешања у унутрашње послове независних земаља у циљу очувања безбедности и мира у свету. Тито се посебно бунио против употребе оружане силе против ЧССР која је била праћена и правдана доктрином о тзв. ограниченом суверенитету. Тито је истакао да се југословенска страна одувек залагала за поштовање суверености, независности, очување интегритета, постојање равноправности међу државама, као и за поштовање политике немешања у унутрашње ствари других држава. Југословенска страна је сматрала да су супротна мишљења и ставови о важним међународним питањима представљали нормалну појаву међу државама и да нису требало да утичу на сарадњу између њих.²⁸⁶

У покушају да усклади концепт одбране са политиком децентрализације Београд је 1967. почео да разматра планове о развоју значајних формација територијалне одбране и да појачано инсистира на герилском типу рата. Почетно југословенско планирање је подразумевало да ће одбрана бити примарно усмерена против напада са Запада. Тек са нападом совјетских снага на ЧССР августа 1968. та оријентација се изменила и убрзала програм реформи Београда. Југославија је лансирала нови концепт Општеноардне одбране и друштвене самозаштите. Тај концепт је имао нормативно упориште у Уставу из 1963. године. Потом је био регулисан посебним

---

²⁸⁶Миливој Бешлин, Односи Југославије и СССР 1968. године. Између нужности сарадње и принципа слободе, *Истраживања бр.22*, Нови Сад, 2011, стр. 491-514.

Законом тзв. Законом о народној одбрани који је био усвојен на седници југословенске владе 18. септембра 1968. године. Систем општенародне одбране се заснивао на организованом укључивању свих цивила (из месних заједница, општина и република) у територијалне оружане јединице које су биле контролисане од локалних политичких функционера. Процењивало се да је Југославија имала под оружјем око 2 милиона људи.²⁸⁷

У новембру је био припремљен нацрт новог закона а 11. фебруара 1969. године он је ступио на снагу. Примена новог закона није ишла без проблема. Била је одобрена сума од 40 милиона долара за набавку неопходне опреме. Измењене су биле границе армијских области које су се више поклапале са републичким границама, док је локално командно особље било охрабривано на већу сарадњу са својим партнерима из ТО. Армија је добила своју аутономну партијску организацију и појавила се као самостални део у оквиру СК ЦКЈ. Америчке обавештајне службе су забележиле да су представници регуларне армије у почетку јако били скептични у погледу смањења њихових одговорности у погледу одбране за рачун територијалних снага али и смањења буџета. Тај отпор је довео до смењивања генерала Ивана Гошњака са положаја министра 1967. године као и једног броја генерала који су се супротставили концепту наоружаног народа. Америчке службе су имале податке да је југословенска мобилизација у августу и септембру 1968. била екстремно спора, конфузна и неефикасна. Инвазија на ЧССР и југословенски неадекватни одговор подстакли су преиспитивање одбрамбене стратегије укључујући и мобилазацијске планове. У Југославији је само током 1968. године пензионисано било 2400 официра и 38 генерала. Западним аналитичарима није промакао значај контроверзи око дефинисања положаја Територијалне одбране у оквиру одбрамбеног система и надлежности које је ЈНА требало да задржи. Западни аналитичари су то оцењивали као контроверзе „Гошњак-Хамовић“. Занимљиво је да одступање Гошњака није било повезано са случајем Ранковић и Брионским пленумом већ је било редуковано на сукоб око стратегије одбране који

---

²⁸⁷ Александар Радић, Вежба Авала. Југословенска одбрана од Варшавског пакта 1968. године, *Историја 20. века*, 2, Београд, 2006, стр.87-104, Бојан Димитријевић, *Модернизација и Интервенција. Југословенске оклопне јединице 1945-2006*, Београд, 2010, стр.189-195, Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр. 262.

се развијао од 1966. године. Према њима, његово коначно пензионисање са положаја главног инспектора ЈНА 1968. године није било повезано са догађајима после инвазије на ЧССР и неспремношћу ЈНА да се адекватно и брзо постави у одбрамбени положај. За разлику од Гошњака који је пензионисан тек 1974. уз пуне почести, Хамовић је нестао са сцене. Посебна пажња у анализама западних обавештајаца је била посвећена односу према ЈНА у Хрватској. Наведено је да је брза и недовољна промишљена одлука да се иде на формирање територијалне одбране примарно дошла од руководства хрватског СК и хрватских генерала.²⁸⁸

Стање ЈНА у коме су је затекли догађаји у ЧССР 1968. је било последица ломова који су се дешавали у политичком врху, Партији, па и самој војсци. Ван армије период је обележила привредна реформа у две фазе (1958. и 1965.), криза у односима република и нефункционисање највиших политичких тела и савезних органа, потом Титова недоследност у унутрашњој и спољној политици, демонтирање центра и јачање републичких моћи, тачније републичких етатизама што је утицало и на дискусије о концепцији одбране. Брионски пленум 1966. демонстрације студената 1968. године, развој национализма у Хрватској и Словенији су само заострили ситуацију у којој се нашла ЈНА.

У самој армији после једностраног прекида програма војне помоћи из САД (1958.) је била уведена нова доктрина Стратегија општенародног рата а са њом су и почеле промене у формацији које су се непрестано дограђивале. Нова доктрина је предвиђала коришћење фронталног и партизанског рата у комбинацији. Тито је неприкосновено арбитрао у питањима ЈНА и није био спреман да одустане од јединства и допусти да му се неко други меша. Ту је долазило до сукоба са највишим партијским руководиоцима. Због отпора смени Ранковића, Тито је напустио Гошњака и заменио га новим министром 1967. године. Тито је био иницијатор новог зближавања и потпуног савезништва са СССР и земљама Варшавског пакта. Све савремено и тешко наоружање почело се набављати са те

---

²⁸⁸Миле Бјелајац, *ЈНА на искушењима 60-их година прошлог века*, Зборник радова 1968. Четрдесет година после, Београд, 2008, стр.379-419.

стране.²⁸⁹ На то је свакако утицала процена берлинске и кубанске кризе а посебно кризе у Средоземљу и рата на Блиском истоку 1967. године. Тада су се Совјети и Југославија нашли на истој страни подржавајући арапске земље. Тито је проценио да је главна потенцијална претња Југославији био Запад. Током 60-их година у ЈНА је у великој мери почео да продире национализам. Последице инвазије на ЧССР су биле вишеструке по ЈНА. У строго војностратешком значењу све будуће безбедносне процене су полазиле од могућности напада на земљу са било које стране. Техничка модернизација армије и даљи развој војно-индустријског комплекса су добили приоритет. На основу анализе слабости мобилизацијских радњи се приступило опсежним мерама поправљања стања.²⁹⁰

Западни аналитичари су уочили одређене константе у балансу између блокова, снажан утицај блискоистичне кризе 1967. на развој доктрине одбарне а посебно утицај инвазије СССР и савезника из Варшавског пакта на ЧССР 1968. године. У више периодичних студија о Југославији се понављала оцена о томе како је југословенски одбрамбени систем развијан 70-их био на трагу искустава из партизанског рата али и последица велике забринутости која је обузела југословенско руководство после инвазије на ЧССР. Југословенски генерали су у периоду од 1968. до 1976. тврдили да је Београд видео Варшавски пакт као једину озбиљну претњу својој независности. Међутим, амерички обавештајни аналитичари су нотирали да је Београд сигурно веровао да је опасност од субверзивних делатности са Запада као и са Истока била извеснија него било који инвазиони план. Три године после догађаја у ЧССР, америчке службе су својој влади сугерисале да би Запад и САД могли одиграти одлучујућу улогу у

---

²⁸⁹Према О. Пезо: Према проценама западних обавештајних служби током 60-их година СССР је постао главни снабдевач Југославије војном опремом. Почев од 1961. све најважније наоружање је стизало из те земље. Средњорочни план снабдевања договорен 1965. је истицао 1970. године. Исте службе су цениле да је почетком 70-их Београд тежио смањењу те зависности од СССР и да је отпочео преговоре са Великом Британијом, Француском, Шведском, Норвешком и Западном Немачком. Контактиран је био и Вашингтон. Помоћник министра одбране, генерал Иван Долничар је поднео ограничену листу за набавке и изразио интерес ЈНА за прихватање њених официра на обуку у америчким центрима, као и за друге могуће аранжмане. За потребе ЈНА већ су до средине 1971. године били набављени француски хеликоптери и шведски торпедни чамци. Вођени су били преговори и око набавке ловаца Мираж. Примећено је да је Београд показао мало интереса да набавља западне тенкове упркос чињеници да је својевремено са Запада набавио две трећине свог постојећег наоружања пратећи развој одбрамбене политике СФРЈ.

²⁹⁰Миле Бјелајац, *ЈНА на искушењима 60-их година прошлог века*, Зборник радова 1968. Четрдесет година после, Београд, 2008, стр.379-419.

југословенској будућности. Полазило се од тога да су економске везе биле доминантно усмерене ка Западу док су напољу безбедности индиректно зависиле од снага Запада и његовог односа према СССР. Београд је био чврсто посвећен политици несврставања али је признао да је западна (посебно САД) економска, политичка као и војна подршка била одлучујућа за опстанак Југославије касних 40-их и почетком 50-их. Београд је сматрао да је Запад и даље имао интерес да сачува независну и јединствену Југославију. Цењено је да је у случају Југославије важну компоненту представљало њено настојање да створи имиџ војне моћи и одлучности да исту употреби. Београд је настојао да остави утисак да би снаге агресора без обзира са које стране дошле биле дочекане одлучним отпором и погубним партизанским ратом.

Акција Совјета у ЧССР је наишла на подељене оцене и тумачења. Запад је углавном осудио интервенцију карактеришући је као нелегитимну операцију као мешање у унутрашње ствари суверене државе, осујећивање воље народа, окупацију. Међутим, југословенска страна је била веома забринута због млаког става и држања Вашингтона поводом совјетске агресије на ЧССР.

Неповерење југословенских политичара према западним земљама после интервенције у ЧССР се односило великим делом и на САД. Југословенска страна је оптуживала САД за прећутни договор са СССР о немешању у унутрашње ствари Варшавског пакта. У супротно је покушао убедити Тита амерички амбасадор у Београду кроз разговор вођеним са њим само два дана након совјетске интервенције у ЧССР 23. августа 1968. Према америчком амбасадору Елбрику амерички став је по том питању био јасан: *„инвазија се сматрала незаконитом и представљала је кршење Повеље УН.“* О непостојању било каквог договора између великих сила је говорио и амерички државни секретар Дин Раск приликом разговара са југословенским амбасадором у Вашингтону. Показујући на карти Раск је истакао да су Американци знали за концентрацију војних јединица на граници са ЧССР али да нису имали намеру да интервенишу. Совјетску инвазију на ЧССР а посебно могућност нових интервенција у Европи јавно је осудио амерички председник Линдон Џонсон. У свом говору у Сан Антонију 30. августа Џонсон је нагласио да САД неће толерисати даље агресије.

Интервенција Варшавског пакта је у знатној мери променила стратешке циљеве америчке политике. У војно-сигурносном смислу фокус САД није био на Европи, него на Блиском истоку и посебно Вијетнаму. Тиме је почело раздобље интензивних совјетско-америчких преговора о ограничењу нуклеарног наоружања. Детант се осетио и у полтици НАТО. Међутим, интервенција и промењена војна ситуација у Европи су зауставиле те промене. Преговори са СССР су одгођени а уместо редукције уследили су разговори о редифинисању улоге НАТО у одбрамбеном саставу Европе.

Амерички генерал Вилер, шеф заједничких штабова свих родова америчке војске је сматрао да је совјетска инвазија у ЧССР представљала разлог останка америчких снага у Европи. Док је интервенција у ЧССР оцењена опасним чином по сигурност у регији, према мишљењу Американаца интервенција на Југославију би имала пуно веће последице. Окупација Југославије и излазак СССР на Јадранско море би пореметили баланс снага на Медитерану и угрозили би јужно и југоисточно крило НАТО савеза. Осим спремности да властитим снагама заштити своје интересе САД је одлучио подузети све активности како до таквог развоја догађаја не би дошло. У том смислу посебно значајним је било процењено пружање војне, економске и политичке помоћи Југославији. Цела кампања се одвијала у две фазе и то најпре као фаза упозоравања Совјета да одустану од интервенције и као фаза могућих предузетих активности у случају да до ње дође. У првој фази дипломатским активностима је било нужно Совјете упозорити да би напад на Југославију могао резултирати даљим заоштравањем америчко-совјетских односа, па чак и могућношћу избијања нуклеарног рата. У случају да до интервенције не дође, свесни југословенског потенцијала у герилском ратовању САД и НАТО партнери главнину помоћи би прилагодили управо томе. У ту сврху је био израђен и акцијски план („*Assistance to Yugoslavia in the Eventuality of Soviet military Pressures*“) којим би се олакшало подузимање потребних мера.

Гледајући са југословенског аспекта претња могућом агресијом није била само војно-сигурносни проблем. Како је временом опасност од интервенције слабила, као главни проблем се наметнула економска ситуација у држави. Због тога су у

разговорима са америчким државницима постале приоритетне мере економске помоћи.²⁹¹

Због константних прозивки јавности услед „млаког“ држања америчке администрације поводом Совјетске инвазије на ЧССР из Кисинџеровог кабинета је била упућена изјава у виду деманта у којој се каже: „*Окупација Чехословачке је флагрантна повреда чехословачког суверенитета и мешање у унутрашње послове те земље*“. У изјави америчког председника Линдона Џонсона су позвани СССР и његови савезници да „у име наде човечанства у мир одмах повуку трупе“. Амерички председник Џонсон је оптужио СССР за кршење Повеље УН. На питања новинара окупљених у Белој кући Џонсон није могао да изнесе неки конкретнији план у погледу могућих предузетих активности поводом чехословачких догађаја.²⁹² Према мишљењу америчког амбасадора у ЧССР догађаји у тој земљи за разлику од Пољске и Мађарске 1956. године су били мотивисани првенствено унутрашњим циљевима а не оппором према СССР. Гарнитура на власти у ЧССР је била под притиском либералних тенденција и снага у земљи и предузимала је мере на унутрашњем и спољнем плану. Амерички амбасадор је сматрао да је развој ЧССР био позитиван одраз објективне еволуције. Међутим, у свом развоју Чеси су много каснили у односу на Југославију с обзиром да нису били започели ни процес модернизације индустрије. Американци су сматрали да је Чехословацима било потребно више од милијарду долара за развитак. Американци нису били заинтересовани за давање никаквих кредита Чесима с обзиром на улогу ЧССР у Вијетнамској кризи (снабдева Северни Вијетнам оружјем). Најреалнији извор помоћи ЧССР је представљао ММФ.²⁹³

С друге стране, догађаји у ЧССР нису довели ни до каквих неспоразума између САД и СССР. У Стејт Департменту је циркулисан меморандум у коме је било тражено мишљење надлежних одељења по питању евентуалне директне америчке помоћи процесу либерализације у ЧССР. Дошло се до закључка да САД нису могле

---

²⁹¹ХрвојеКласић, *Унутрашњополитичке и вањскополитичке активности Југославије након интервенције Варшавског пакта у Чехословачкој 1968. године*, Зборник радова 1968. Четрдесет година после, Београд, 2008, стр. 519-549.

²⁹²Ненад Петровић, Страни правни живот. Доктрина ограниченог суверенитета у Хладном рату на примеру Чехословачке 1968. године, *Институт за упоредно право*, 3/2008, Београд, стр.59-75.

²⁹³ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-175, пов.бр.416150, *Телеграм из Вашингтона 29.04.1968.*

битније утицати на развој догађаја. Оцењено је да је ново чехословачко руководство владало ситуацијом и да би до успоравања темпа и ублажавања радикалнијих форми демократизације могло бити реализовано и без совјетског притиска. Прихваћено је било становиште да нису постојали изгледи за непосредну совјетску интервенцију. Амерички функционери су нагласили да су САД посматрале збивања у ЧССР првенствено кроз призму сопствених односа са СССР. Одржавање такве линије је било важно за за стратешке позиције САД посебно у Европи. У Стејт департменту се очекивало да чехословачко руководство у сопственом интересу максимално води рачуна о односима са СССР. Американци су веровали да ће се ЧССР зауставити на граници која им је са једне стране омогућавала пуну независност а са друге обезбеђивала континуитет пријатељских односа са СССР. Американци су сматрали да ако би ЧССР прешао ту границу онда би СССР могао да реагује политички оштро а можда чак и да војно интервенише што би имало негативну последицу на односе између САД и СССР.²⁹⁴

Током септембра и октобра месеца је текла врло жива политичка активност између Београда и Вашингтона. Тиме се са југословенске стране реализовала једна од кључних ставки из наведеног програма дипломатских активности. За Југославију је подизање нивоа политичких односа са САД било од приоритетног значаја, првенствено због безбедносних разлога што је имало за циљ јачање америчког фактора у југословенској политици. Амбасадори две земље Чарлс Елбрик и Богдан Црнобрња (југословенски амбасадор у САД) имали су бројне сусрете са представницима министарстава иностраних послова. За југословенску страну од посебне важности је било достављање обавештајних података од стране Американаца о покретима совјетских трупа у источној Европи и добијање чвршћих америчких гаранција за очување независности и суверенитета Југославије. Амерички амбасадор Елбрик је настојао уверити југословенске саговорнике у чињеницу да Сједињене државе подржавају независност Југославије. Исто тако је настојао уверити југословенско руководство у одлучност запада да се супротстави СССР у случају његове експанзије у Европи. Истовремено је указао и на битност

---

²⁹⁴ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-176, пов.бр.421460, *Неке америчке оцене о односима САД и СССР у светлу Чехословачке кризе*

Југославије Западу будући да би излазак СССР на Јадран и освајање Југославије могло знатно изменити позиције у Европи.

Даљи корак у правцу конкретизовања платформе билатералне економске и политичке сарадње између САД и СФРЈ је представљала посета Вашингтону **Кире Глигорова** потпредседника југословенске владе, који је боравио у САД у периоду од **30. септембра до 5. октобра 1968. године**. Том приликом је потпредседнику Глигорву била обећана америчка подршка у циљу очувања независности Југославије. Глигоров је инсистирао на енергичнијем ангажовању америчке владе у проширењу обима трговинске размене између САД и СФРЈ, повећењу инвестирања приватног капитала и дугорочним билатералним кредитним арнжманима. Према мишљењу југословенског естаблишмента амерички председник је имао задатак да што више утиче на кооперативност кључних међународних финансијских корпорација према Југославији (ММФ, Међународна банка). Без одобравања зајмова са листе пројеката које су поднели југословенски привредници тешко је било замислити модернизацију југословенске привреде и реформски курс.²⁹⁵

Посета потпредседника СИБ К. Глигорова Сједињеним државама је пружила прилику да се у директним контактима са америчким привредним функционерима размотре поједини аспекти економске сарадње две земље. На америчку страну је био остављен утисак да Југославија није само тражила бесплатну помоћ већ да је иступала и са конкретним предлозима на партнерској основи.

Југославија је посебно често придавала сарадњи са Експорт- импорт банком која је била једини извор дугорочног кредитирања у САД. Југославија је такође развијала повољне односе и са Међународном банком у којој су САД имале важну улогу. Банка је била спремна да разматра програм изградње путева у Југославији. Међународна банка се сагласила са повећањем квота зајмова Југославији са 50 на 60 милиона долара годишње што је озбиљно могло помоћи и убрзати решавање проблема инфраструктуре и модернизације југословенске привреде. Односи са Међународним монетарним фондом су се исто успешно развијали. Фонд је у начелу био вољан да повећа квоту Југославији и да одложи њене обавезе како би

---

²⁹⁵ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр.271.

олакшао финансијску ситуацију и процес формирања одговарајућих монетарних резерви.²⁹⁶

У духу изражене америчке спремности да подржи независну међународну позицију Југославије и да се супротстави евентуалној агресији блока социјалистичких држава уследила је посета Југославији државног америчког подсекретара дипломате **Николаса Каценбаха**²⁹⁷ **18. октобра 1968. године.**

До посете Каценбаха је дошло на заједничку иницијативу у моменту када су обе стране оцениле да би такав један сусрет могао бити од користи. Американцима су разговори послужили као демонстрација већег интереса за могући развој у Европи, посебно у погледу независности и интегритета Југославије.

Под притиском малих и великих земаља и неких чланица Атланског савеза које су оштрије иступале против окупације ЧССР, Вашингтон није могао остати индиферентан. Према америчким анализама совјетско продирање у област Медитерана директно би угрозило јужно крило НАТО. С обзиром да се Југославија налазила на том правцу Сједињеним државама је било стало до очувања суверенитета Југославије. Тиме се објашњавало америчко настојање да утиче на консолидацију односа Италије и Грчке са СФРЈ. Са америчке стране поновљана су уверавања о намери САД за очувањем независност СФРЈ. У разматрању билатералних односа економска сарадња је заузимала важно место. Американци су били све заинтересованији за инвестирање америчког капитала у Југославију. Американци су показали спремност да помогну СФРЈ у сарадњи са Међународном банком, као и да позитивно утичу на чланице ЕЕЗ у преговорима са СФРЈ.

Обострано је било оцењено да је Каценбахова посета потврдила континуирану стабилност развоја односа Југославије са САД и да је указала на неискоришћене

---

²⁹⁶ АЈ, КРР, I-5-b/SAD, Билатерала САД-СФРЈ

²⁹⁷ АЈ, КРР, I-5-b/SAD, **Николас Каценбах**- рођен је 17.01.1922. у Пенсилванији. Дипломирао је правне науке на Принстону. Од 1952. до 1956. године је био ванредни професор права на Универзитету Јејл. У влади САД је био у функцијама саветника и заменика министра правде у периоду од 1961. до 1964. године да би 1966. године био изабран за заменика државног секретара за иностране послове. Иначе Каценбах се бавио научним радом и објавио је две студије: « *Политичка основа међународног права* » и « *Правна литература космоса* ». Одржавао је добре везе са југословенским амбасадорима у Вашингтону и показивао интерес за развој југословенско-америчких односа.

могућности за диверсификацију и унапређење међусобне сарадње у свим областима на бази равноправности и узајамног уважавања.²⁹⁸

Председник Тито је нагласио у више наврата јавну подршку коју је Југославија уживала од стране САД. Такав интерес је проистицао од географског положаја Југославије с обзиром да САД и Западу у целини није могло бити свеједно да ли ће се на источној обали Јадрана и даље налазити независна Југославија или ће се ту појавити нека друга сила чије би присуство могло неминовно пореметити однос снага на Медитерану и изавати даље заоштравање у ионако неуралгичној области Блиског истока.

Током разговара Американци су показали интерес за дешавањима у ЧССР. Председник Тито је настојао да их подробно информише о детаљима и последицама совјетске интервенције у ЧССР. Амерички подсекретар Каценбах је том приликом говорио о забринутости и разочарању америчког председника акцијама Совјета. Истовремено је подвукао и дивљење америчког председника према храбрости Југославије и њеном дизању гласа у одбрану принципа који је годинама доследно заступала.

Последњи део разговора је био посвећен унутрашњем развоју Југославије. Председник Тито је истакао да се у Југославији без обзира на међународну ситуацију и припреме за одбрану и даље интензивно радило на остваривању циљева привредне реформе и подизању животног стандарда. Тито је истакао да се модернизација и аутоматизација индустрије развијала задовољавајућим темпом. Било је модернизовано око 55% постојећих индустријских капацитета. Југословенски руководиоци су стрепели од могућности да СССР прибегне разним облицима економског притиска на СФРЈ. Американци су били спремни да пруже пуну подршку југословенском привредном развоју.

Тито је у завршном делу излагања саопштио да су резултати привредног развоја у Југославији били задовољавајући собзиром да је био поправљен спољнотрговински

---

²⁹⁸ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-181, стр.пов.бр.437752, *Телеграм ДСИП 30.10. 1968.*

биланс. Земља је била солвентна и способна да на време испуњава своје финансијске обавезе.²⁹⁹

Развој југословенско-америчких односа а посебно посета америчког државног подсекретара Н. Каценбаха Југославији је наишла на знатан интерес и повољан одјек у Западној Европи и САД.

Посебно је било занимљиво извештавање руске *Правде* о Каценбаховој посети Југославији. У њој се цитира амерички *Њујорк Тајмс* и истиче да су Бела кућа и Стејт Департамент дали велики политички значај посети Каценбаха и да су САД виделе Југославију као земљу где је политика дизања мостова коју је водио председник Џонсон имала могућности на успех. Совјети су били огорчени зближавањем САД и Југославије. У руској *Правди* су били наведени цитати из *Њујорк Тајмса* о америчким надама о коришћењу предности новог југословенског економског закона који је отварао пут директним иностраним инвестицијама у одређена предузећа у размеру до 49% њиховог укупног капитала. Сличан верзија је била и у *Известију* где је писано о најенергичнијем америчком подржавању Југославије. Такви написи у штампи су имали за циљ да првенствено увере совјетског читаоца у оправданост непријатељске политике совјетског руководства и пропаганде према Југославији.³⁰⁰

У сложеној међународној ситуацији у Европи а посебно догађајима у Чехословачкој председник Тито се трудио да одржи политику еквилибриста и баланса према Истоку и Западу о чему је говорио на конференцији за штампу **29.11.1968. у Јајцу**. Током прославе дана Републике у Јајцу³⁰¹ Тито је оштро критиковао америчког државног секретара Дин Раска што је Југославију третирао као „сиву зону“ у Европи, као и совјетског лидера Брежњева због покушаја да спор са Југославијом представи као свађу унутра социјалистичке фамилије.

---

²⁹⁹ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-5, стр.пов.953/2, *Забелешка о разговору председника Тита са америчким подсекретаром Николасом Каценбахом. 18.10.2014.*, FRUS, 1964/1968, Volume XVII, Eastern Europe, *Telegram from the Under Secretary of State to the Department of State, October 18, 1968*

³⁰⁰ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-162, пов.бр. 438602, *Телеграм из Москве 23.10.1968.*

³⁰¹Током боравка југословенског председника на прослави 25-годишњице Другог заседања АВНОЈ-а кренуле су косметске демонстрације и председник Тито је последњег дана боравка у Јајцу 30. новембра нешто више рекао о ситуацији у Југославији. О томе више видети у Титовом одговору који су чува у Титовој личној архиви у Београду.

Тито је том приликом изјавио да је Југославија желела сарадњу не само са социјалистичким већ и са свим осталим земљама у свету. Конкретан повод за истицање уравнотеженог става на овој конференцији у Јајцу је била изјава Дина Раска на заседању министара НАТО пакта у Бриселу као и пораст међублоковске затегнутости. Раск је том приликом истакао да би претња Југославији представљала претњу војној позицији НАТО пакта и да би могла угрозити баланс снага и стратегијског положаја што НАТО не би могао игнорисати без реакције. На овакво могуће решење америчке владе је уследио одговор у виду званичног саопштења Совјета. У том саопштењу је било наведено да би СССР и остале земље источног лагера на такве ставове НАТО могле одговорити адекватним мерама ради заштите безбедности држава социјалистичке заједнице. Тито је свој наступ у Јајцу образложио настојањем и жељом да допринесе смиривању затегнуте ситуације која „*није била у интересу ни Запада ни Истока*“.³⁰²

Опште је било мишљење да је СССР постигао пуну победу у ЧССР без обзира на политички оппор и понашање маса. САД и њени представници у целом свету су били изложени општој критици и замерањима због пасивног држања приликом војне интервенције Совјета у Чехословачкој. Догађаји у ЧССР су имали реперкусије на билатералне односе САД-СССР. Штампана је често коментарисла да су се велике силе понашле у смислу ингеренција које су биле договорене на Јалти. Међутим, САД нису признавале Јалту у смислу поделе интересних сфера што је је било поткрепљено догађајима за време рата у Суецу. Рат су припремиле Велика Британија и Француска без консултација са САД. За САД интересне сфере у Европи су биле фиксирани завршетком рата.³⁰³

Америчко јавно мњење је било врло дубоко погођено окупацијом ЧССР. Американци су дуже време били свесни да је СССР настојао да учврсти своје позиције у социјалистичком свету. Такође су сматрали да је окупација ЧССР била одраз једне дугорочније оријентације у политици СССР.³⁰⁴

У случају совјетског напада на Југославију Американци су били одлучни да не остану по страни већ да реагују у складу са чим су имали и спремне планове за

³⁰²Ђоко Трипковић, *Југославија и СССР 1956-1971*, Београд, 2013, стр. 209-225.

³⁰³ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-176, пов.бр.432182, *Телеграм из Брисела 02.09.1968.*

³⁰⁴ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-176, пов.бр 432636, *Телеграм 05.09.1968.*

акцију (Contigency plans). Није било стриктног обећања да би САД заратиле због СФРЈ али су САД биле спремне да ескалирају своју материјалну (економско и војно снабдевање) политичку, и дипломатску помоћ Југославији. САД су биле заинтересоване за очување независности Југославије и њихова реакција у случају напада Совјета је могла бити далеко оштрија него у случају ЧССР. Југославија је ставила до знања Американцима да не очекује потребну директну помоћ и да не тражи оружје, већ да очекује америчко сагледавање проблематике региона како са политичке тако и са стратешке тачке гледишта.

Америчка администрација се држала политике грађења мостова на Истоку. Југославија је могла добити значајне политичке поене за будућност уколико би показала спремност да конгресменима, сенаторима, и новинарима докаже да њена вијетнамска политика није била мотивисана анти-американизмом, про-совјетизмом, идеолошким разлозима, него чисто југословенском оценом о неопходности одупирања агресији, и нападима великих на мале земље. Таквим ставом је требало бити упућена порука америчкој администрацији да Југославија као социјалистичка земља не брани нити заступа интересе СССР с обзиром да се то коси са постулатима њене политике која се заснивала на одбрани независности, суверенитета, и праву на самостални развитак једне социјалистичке земље.³⁰⁵

Иако САД нису биле сасвим експлицитне у погледу мера које су могле бити предузете због притиска који је СССР вршио на Југославију, ипак су упознале југословенске представнике са могућношћу укључивања СФРЈ у совјетски зону. С тога је помоћник државног секретара у САД пренео југословенском амбасадору да „Југославија може рачунати на резервне делове за војне потребе и оружје ако га буде потраживала“.³⁰⁶

САД су придале значај чињеници да су агресију на ЧССР осудиле три социјалистичке земље на Балкану (од којих је Југославија била несврстана, док је Албанија напустила Варшавски уговор а Румунија уложила напоре да се ослободи блоковских стега). Непосредну опасност су САД виделе у даљем совјетском продирању у област Медитерана где би се изложене удару нашле Италија, Грчка и

³⁰⁵ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-176, пов.бр. 432455, Телеграм из Вашингтона 06.09.1968

³⁰⁶АЈ, КРР, I-5-b/SAD, Билатерала САД-СФРЈ

Турска. Американци су зато настојали да по сваку цену стабилизују режим у Грчкој како би она постала чврст ослонац јужног крила НАТО. Догађаји око ЧССР су чак пробудили на америчкој страни размишљања о могућности оживљавања Балканског споразума који формално није био раскинут. СССР је претендовао на поморска упоришта у Албанији чему су са Американци супротстављали. Американци су сматрали да је стварање мрежа на Јадрану значило присуство флоте СССР и учвршћење његовог положаја у Медитерану. Пошто се Југославија налазила на том географском правцу могло се претпоставити да су САД биле заинтересоване да она остане независна брана совјетској пенетрацији. Напад на Југославију је представљао према америчком гледишту суштинску промену стања с обзиром да Југославија није имала никаквих обавеза према Варшавском уговору, и афирмисала се као независна земља.³⁰⁷

У исто време се разговарало са америчким руководиоцима и о посебном положају Југославије као неангажоване земаље без формалних обавеза према Варшавском пакту. Тито је образложио Американцима да би напад на Југославију као неангажовану земљу поломио многе критеријуме и указао на нове агресивне тенденције и циљеве без краја. Југословенски председник Тито је решење видео у реалној демократској америчкој политици која је једино имала могућности да заустави опасни совјетски тренд. Сматрао је да је политика САД једино могла бити одлучујући спољни фактор за побољшање стања у кризним подручјима.³⁰⁸

Окупација ЧССР и држање Запада посебно САД су потврдили наставак тренда избегавања директне конфронтације између великих сила. Главна карактеристика америчке спољне политике у овом периоду се сводила на поштовање интересне сфере СССР.

Америчка осуда совјетске интервенције као „агресивног акта“ је уследила тек 10. септембра 1968. године и то као последица притисака и узнемирености у Западној Европи. Под притиском САД су у извесној мери биле принуђене да коригују свој став о совјетској интервенцији у Чехословачкој. На тај начин се радило на покушају обесхрабривању Совјета од евентуалних даљих акција и заустављању

---

³⁰⁷ АЈ, КРР, I-5-b/SAD, Билатерала САД-СФРЈ

³⁰⁸ ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-176, пов.бр.433293, Телеграм из Вашингтона 14.09.1968.

оптужби о дослуху великих сила. Таквом америчком политиком се у извесној мери настојала задовољити и америчка јавност.

У моменту уласка трупа земаља ВУ у ЧССР, Совјети су званично обавестили америчку владу о мотивима интервенције при чему су нагласили да се ту није уопште радило о угрожавању њихових интереса него искључиво о „унутрашњим питањима“ заједнице социјалистичких земаља тј. Варшавског пакта. После Џонсонове изјаве о могућности совјетске интервенције у некој другој источноевропској земљи Совјети су код владе САД демантовали такве намере. И поред ранијег уважавања совјетских интереса, САД су настојале да политички искористе совјетску интервенцију у ЧССР и то кроз јачање НАТО, као и да кроз деловање на земаље трећег света подстакну на већу активност против СССР.

Совјетска интервенција у ЧССР је ослабила морално-политички престиж и утицај СССР у свету. Сама интервенција у ЧССР је „олакшала“ морално политички положај САД због рата у Вијетнаму и пружила је Американцима „оправдање“ као и могућности за предузимање сличних акција.

САД су оцениле да окупација ЧССР није битно утицала на глобалну равнотежу али да је довела до јачања совјетске позиције на европском плану. Неоспорно је било да су САД због сигурности југоисточног бока НАТО, посебно Италије и Грчке, позиција у Средоземљу биле посебно заинтересоване да онемогуће ширење совјетске интервенције на Југославију. САД су мада не експлицитно у више наврата дале на знање да би војно укључење Југославије у сферу совјетског утицаја значило суштинску промену односа снага у Европи што се није могло уклопити у оквире америчко-совјетског споразумевања.³⁰⁹

У понашању САД према кризи постојала је подударност у односу на раније кризе у Источној Европи при чему ни у кризи у Чешкој није долазило до директног оружаног сукоба са СССР. Међутим, криза у Чешкој је уследила у време престанка хладног рата између двеју супер сила. Та чињеница је у основи определила блаже политичко и војно понашање према кризи САД и НАТО савезника. Јавност је била збуњена одсуством званичне јавне реакције САД. Тек под притиском Европљана на председника Џонсона уследиле су одлучније изјаве америчког председника које су

---

³⁰⁹ДА МСП РС, ПА, СФРЈ, 1968, Ф-176, пов.бр. 433906, *Телеграм ДСИП 19.09.1968.*

биле срачунате према унутрашњем и спољнем јавном мњењу а мање према СССР. Током кризе у Чехословачкој, САД су представљале врло важан спољни фактор који је отежавао демократизацију у социјалистичким земљама и служио у ЧССР кризи као изговор за војну интервенцију. Американцима је свакако више одговарала независна и демократска макар и социјалистичка ЧССР него као сателит СССР. Америкаци су чак сматрали да би догађаји у ЧССР могли изазвати ланчану реакцију у осталим социјалистичким земљама укључујући и СССР. Америчка званична политика је од самог почетка била против мешања и давања званичне подршке Чесима. Понашање САД је било потпуно другачије у поређењу са кризама из 1956. године. Америчка званична политика се залагала да преговарањем заштити интересе државе и система. У вези са кризом много се више и отвореније него раније говорило о сферама утицаја. Совјетска доминација Источном Европом није била наметнута на основу Јалте него њеним кршењем јер је у Јалти био фиксиран принцип самоопредељења. Политика избегавања конфронтације двеју супер сила је објективно водила подели као саставном делу њихових суперсилских интереса, моћи и претензија. Међутим, услед измењеног односа снага (нуклеарни) и општег положаја, САД су биле спремне да признају status quo у Европи што је определило политику и понашање САД и ЧССР у кризи, а истовремено дало зелено светло СССР за спровођење претензија унутар свог домена.³¹⁰

Амерички амбасадор Елбрик је совјетску акцију према ЧССР коментарисао као превентивну меру у циљу консолидације лагера који је био уздрман процесима демократизације и незадовољством јавног мњења. Концентрацију совјетских снага на Медитерану је сматрао тактичким потезом СССР који је настојао да учврсти своје позиције и прошири престиж.³¹¹

САД су настојале да ограниче штетне последице инвазије на ЧССР и да наставе политику детанта у Европи. Влада САД је сматрала да инвазија на ЧССР није у било чему пореметила војни баланс у Европи, али да је зато озбиљно погоршала постојећу атмосферу у односима Запад-Исток. После инвазије на ЧССР је морао

---

³¹⁰ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-176, пов.бр.436012, *Телеграм из Вашингтона 30.09.1968.*

³¹¹ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-176, пов.бр. 439802, *Телеграм из Брисела, 05.11.1968.*

протећи изван период пре настављања контаката САД-СССР и решавања значајних међународних проблема. САД су сматрале да је инвазија на ЧССР одгодила најаве о напуштању и дезинтеграцији НАТО, успорила процес његовог трансформисања уз смањивање војног карактера, онемогућила даље смањивање војних контингента а посебно америчких у Европи. Оријентација САД је била не на квантитативном повећању снага НАТО већ на квалитативном јачању ефикасности целокупног система НАТО. Инвазија на ЧССР је омогућила спровођење многих мера у НАТО за које су се САД узалудно залагале задњих година.³¹²

Југословенски став у вези са догађајима у ЧССР и њиховим реперкусијама је био изложен кроз низ званичних докумената југословенских уставних и политичких форума (Председништва, Извршног комитета) и сводио се на југословенско начелно гледиште против употребе силе у односима међу државама и против мешања у унутрашње послове независних земаља што је представљало основну и трајну компоненту југословенске спољне политике. Југославија је сматрала да је употреба силе у односима међу социјалистичким земљама била штетнија јер је наносила тежак ударац стварним интересима социјализма и антиимперијалистичке борбе у Европи.

Југословенски председник је дискутовао о совјетској интервенцији у ЧССР и приликом разговора са америчким председником Џонсоном (26. октобра 1968. године).

Југословенски председник је сматрао да је војна интервенција у ЧССР довела у питање дотада постигнуте резултате политике попуштања у Европи и мирољубиву коезистенцију који су представљали једну нову еру у међународним односима. Председник СФРЈ је сматрао да интервенцију није могао оправдати никакав виши интерес идеолошког или стратешког карактера с обзиром да се безбедност и мир нису могли постићи гажењем или жртвовањем слободе и независности малих земаља. Имајући у виду легализацију права на интервенцију и огромну концентрацију трупа у централној Европи није било случајно да су се поред Југославије и друге земље југоисточне Европе осећале угроженим. Југославија се залагала за реафирмацију политике попуштања и нормализацију ситуације у

---

³¹²ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-176, пов.бр.441213, *Телеграм 18.11.1968.*

Европи при чему је ту подразумевано и отклањање последица оружане интервенције у ЧССР. Југославија је настојала да избегава погоршање односа са СССР и настојала је да своје односе са другим земљама заснива на принципима равноправности, независности и узајамне користи. СФРЈ је наставила да се заједно са другим несврстаним земљама залаже за примену начела мирољубиве и активне коегзистенције и за сарадњу на равноправним основама. Тито је чак нагласио америчком председнику Џонсону да се залагао за даље проширење економских односа између САД и СФРЈ. Такав развој сарадње је био од значаја за успешно спровођење привредне реформе и тиме за јачање југословенске независности. Амерички председник Џонсон се сложио са Титом по питању осуде употребе силе у решавању политичких сукба. И САД су као и СФРЈ биле против грубог мешања у унутрашње послове ЧССР. Совјетска изјава о теорији ограниченог суверенитета и супернационалном ауторитету није била охрабрујућа због претње даљом војном интервенцијом на европском континенту. Напредак у правцу попуштања зетегнутости у Европи је озбиљно био угрожен инвазијом ЧССР. Важно је нагласити да су и САД биле забринуте због догађаја у ЧССР. Америка је подржавала и била веома заинтересована за независност, суверенитет и привредни развитак Југославије.³¹³

Совјетска штампа је веома тенденциозно комбиновале цитате из чланака америчке штампе којима је требало поткрепити југословенско „приближавање“ Америци и указати на напуштање независне политике Југославије. Радио Москва је грубо нападала Југославију да се придружила западној антисовјетској кампањи ради финансијске помоћи.

У САД је за разлику од раније резервисаности, писање америчке штампе о положају Југославије постало интензивније и повољније. Водећи амерички листови су објавили низ написа у којима се разматрала нова совјетска доктрина о праву совјетске интервенције у земљама „социјалистичког комонвелта“ и положају Југославије у вези са тим. У целини америчка водећа штампа је позитивно прихватила и дала подршку акцији америчке администрације у вези са Југославијом. Истовремено се избегавало и писање о унутрашњем развоју,

---

³¹³ АЈ, КРР, I-1/1105, *Преписка између Тита и Џонсона, 26. октобра и 19. децембра 1968.*

проблемима и потребама на економском плану. Суштина објављених чланака се односила на објашњавање америчких интереса и потреба за Југославијом као и упознавање Совјета са чињеницом да Американци неће седети скрштених руку у случају совјетског напада на Југославију.³¹⁴

После чехословачких догађаја САД су у својим политичким прилазима Југославији показале обазривост и при томе су водиле рачуна о томе да не антагонизирају њене односе са другим социјалистичким земљама. Могло би се рећи да је амерички став према Југославији позитивно еволуирао.

Као што су то чиниле у прошлости тако су и тада САД кризу изазвану војном интервенцијом земаља Варшавског уговора искористиле за јачање јединства западног војног савеза. С друге стране Вашингтон је у читавој ствари сагледавао преимућства и са пропагандно-политичке тачке гледишта (Вијетнам) с обзиром да су се осуде светске јавности окренуле против СССР. САД је одговарала перспектива компликовања положаја СССР чији је главни проблем постајала Кина и односи унутар Варшавског блока. Главно обележје америчке спољне политике је остало настојање да се не затварају врата за решавање крупних међународних проблема и не гаси процес билатералног споразумевања са СССР. Кретање америчке политике у том правцу ипак није би смело да доведе до олаког преласка преко војне интервенције у ЧССР и совјетске доктрине о суверенитету држава.³¹⁵

Југословенска страна је сматрала да је због совјетског игнорисања принципа који су били формулисани Београдском и Московском декларацијом, као и због настојања две супер силе да изграде стање у свету које би им обезбедило монополистички положај неопходно било исказати револт којим би се показало да мале земље нису биле спремне да постану предмет трговине између великих сила. У том смислу је уследио митинг у Лесковцу 20. октобра на коме је председник СФРЈ отворено изказао неслагање са теоријама неких руководиоца социјалистичких земаља који су сматрали да суверенитет није био битан за мале народе. Тито се напротив залагао за очување националне независности Југославије кроз постизање унутрашње стабилности земље. Тито је истовремено покушао да

---

³¹⁴ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-176, пов.бр.439340, *Југословенско-амерички односи у светској штампи 04.11.1968.*

³¹⁵AJ, KPR, I-5-b/SAD, Односи између Великих сила

ојача међународни положај Југославије и у том контексту је покренуо иницијативу за окупљање што већег броја ванблоковских земаља и њихово заједничко деловање у међународним односима. Тито је наставио са промовисањем политике еквидистанце и показао је спремност реafirмације избалансираног става према блоковима који је био нарушен прближавањем Југославије блоку социјалистичких држава.³¹⁶

У међувремену, Југославију је посетио **11. новембра** шеф демократске већине у америчком Сенату, **Менсфилд**.

Једна од тема разговора између Менсфилда и председника Тита је била и Чехословачка. Прелазећи на питање Чехословачке Менсфилд је констатовао да је био у Прагу почетком августа за време посете председника Тита и да је био сведок величанственог дочека који му је том приликом био приређен. Председник СФРЈ Тито је сматрао да је развој ситуације у ЧССР представљао ствар самог чехословачког народа и његовог руководства. Чак је и сам председник у шали упитао америчког сенатора да ли је приликом боравка у Прагу почетком августа негде приметио контрареволуцију. При томе је амерички сенатор одговорио да не само што није приметио контрареволуцију већ је стекао потпуно супротни утисак. Тито је после разговора са највишим чехословачким руководиоцима у Прагу стекао позитивне утиске. Поздравио је одлуку о федерацији и подржао споразум у Братислави, посебно део у коме се говорило о праву на независност и интегритет и на сопствени пут у социјализам. С обзиром на углед који су Југославија и њена политика уживали у ЧССР подршка Братиславском споразуму је требало да буде схваћена као подршка чехословачком руководству и његовим напорима за остваривање права на самостално одлучивање у питањима сопственог развоја.

Међутим, СССР је имао сасвим друге планове. Војне снаге СССР и друге четири земље чланице Варшавског пакта су ушле у ЧССР свега 14 дана после потписивања Братиславског споразума. Сенатора Менсфилда је интересовало колико је трупа напустило Чехословачку на основу потписаног споразума. Тито је одговорио да му није био познат тачан број али се рачунало да је остало око 70.000 од укупно пола милиона колико их је ушло приликом војне интервенције. Овај се број односио

---

³¹⁶ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр.275-276.

искључиво на совјетске трупе јер су се оружане снаге остале четири земље повукле са чехословачке територије. Председник Тито је нагласио да није било битно колико их је остало него је био битан разлог њиховог останка. САД и СФРЈ су страховале од нове теорије тзв. „социјалистичког комонвелта“ која је представљала теорију о ограниченом суверенитету и била опасна за све мале и средње државе. Председник Тито је изразио жаљење што је концепција Комонвелта била прихваћена као званична политика једне социјалистичке земље (СССР) са очигледном намером да се малим и независним земљама наметне унутрашњи систем који би најбоље одговарао не специфичним потребама народа тих земаља већ совјетским великодржавним интересима.

Американце је посебно интересовало како су се догађаји у ЧССР одразили на Југославију. Тито је нагласио да су догађаји у ЧССР само учврстили јединство народа и потврдили његову решеност да свим средствима одбрани независност и тековине социјалистичке изградње.

У наставку духа америчке кооператвности према Југославији је уследила посета америчког амбасадора **Елбрика 3.децембра 1968.** године. Амерички амбасадор се том приликом сусрео са **потпредседником СИБ К. Глигоровом.**

Циљ посете америчког амбасадора је била предаја Меморандума америчке владе југословенским руководиоцима. Тим Меморандумом је било предвиђено одлагање плаћања једног дела кредита који је Југославија користила за набавку пољопривредних производа у САД. Образлажући појединости око поступка одлагања плаћања дела кредита амбасадор Елбрик је изнео да су све настале промене биле перфектуиране у Београду са надлежним органима .

У оквиру ове информације били су поменути и ССС кредити као и немогућност пролонгирања њихове отплате.

Потпредседник СИБ Киро Глигиров се захвалио на разумевању које је показала америчка влада Меморандумом и истакао је да су одлуке у њему у Југославији биле оцењене као знак добре воље, посебно у периоду после избора када се очекивала промена администрације у САД.

У наставку разговора амбасадор Елбрик је нагласио да је постојала могућност за веће коришћење контрапарт фондова.³¹⁷

Задовољство због америчке подршке Југославији упркос збивањима у ЧССР, **Тито** је директно показао америчком амбасадору **Елбрику** током разговора на **Брионима 23. децембра 1968.** године.

Непосредно пред Елбрикову посету Југославији, амерички председник Џонсон (коме је мандат истицао) је упутио писмо председнику Југославије **21. децембра 1968.** године. Том приликом амерички председник Џонсон је упознао Тита са тезом америчке владе о употреби силе у решавању политичких сукоба као неприхватљивом како за Американце тако и за Југословене. При том је скренуо пажњу на изјаве совјетских представника који су заступали теорију о ограниченом суверенитету и супернационалном ауторитету која по њима није била нимало охрабрујућа. Американци су сходно оваквим наступима совјетских политичара настојали да смање затегнутост у Европи. Џонсон је упознао Тита и са свим областима сарадње у којима су две земље оствариле напредак (економска, научна, техничка и културна сарадња). Амерички председник је покушао да увери председника Тита у постојање подршке америчког народа који је био веома заинтересован за очување независности, суверенитета и привредног развитка Југославије.³¹⁸

Председник Тито је констатовао да је порука председника Џонсона била пријатељска као и да су се америчко-југословенски односи повољно развијали и на другим подручјима. Југославија је желела да се ти односи и даље проширују. Председник Тито је том приликом подсетио на своју конференцију за штампу у Јајцу и њене закључке о одлучној одбрани југословенске независност и територијалног интегритета. Тито је нагласио потребу Југославије за свестраном сарадњом са свим земљама на равноправној основи без обзира на друштвено-политичке системе. И сами Американци су потврдили да им је очување југословенске независности било у интересу. Продужен је био Фулбрајтов програм

---

³¹⁷АЈ, КРР, I-5-b/SAD, *Белешка о разговору потпредседника СИВ К. Глигорова са амбасадором Елбриком 03.12.1968.*

³¹⁸ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-5, бр.30, *Претиска између председника Џонсона и Тита 19.12.1968.*

и постигнути су били аранжамни о одгађању плаћања дугова у висини од 15 милиона долара.³¹⁹

Сва дешавања на међународној сцени су била праћена турбулентним променама у САД. Наиме током 1968. године је дошло до промене партија на власти и избора новог председника. Новоизабрани председник Ричард Никсон је одмах извршио извесне коректуре на плану спољнополитичкиг постављања САД. На то су несумњиво утицали дугогодишњи неуспеси у Вијетнамском рату који су били праћени све већом међународном изолацијом САД и отпорима америчког и светског јавног мњења. Сем тога вођење рата у Вијетнаму је апсорбовало огромна материјална средства и онемогућавало је америчкој влади да се ефикасније усредсреди на решавање многобројних акутних проблема у земљи.

На Блиском истоку главну преокупацију САД је представљало избегавање даљег проширења сукоба и отклањење опасности његовог прерастања у војну конфронтацију супер-сила. САД су биле заинтересоване да се развој покрене у правцу смиривања и решавања проблема. Амерички став је био у великој мери опредељен њиховим обавезама према Израелу. У том периоду се појачала америчка забринутост због губљења позиција у низу арапских земаља. Оријентација на двојне контакте са СССР на четворне разговоре указивала је на већу америчку флексибилност.

Републикански кандидат Р. Никсона је формално требало да преузме власт 20. јануара 1969. године. У Југословенско-америчким односима нису постојали елементи који су упућивали на промене с обзиром да је билатералну сарадњу дуги низ година карактерисала континуирана стабилност. У овом периоду су бројни контакти између представника двеју земаља само потврдили обострану заинтересованост за проширењем и унапређењем односа.³²⁰

Избор новог председника у САД је довео до одређених реакција у светској јавности и код великих сила. У СССР је било присутно прикривено разочарење његовим избором с обзиром да су Совјети новоизабраног председника доживљавали као

---

³¹⁹ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-4, стр.пов.108, *Белешка о пријему америчког амбасадора Елбрика код председника Тита, 23.12.1968. године*

³²⁰ДА МСП РС, ПА, САД, 1968, Ф-176, бр.441372, *Информација о неким елементима за процену политике Никсонове администрације*

човека који је инсистирао на нуклеарној надмоћи САД, на одлагању артификације уговора о неширењу нуклеарног оружја и политици чврстине у преговорима.

Међутим, време је показало да је Никсон ипак био заинтересован за преговоре са Совјетима и да се залагао за спречавање нове трке у наоружању. Никсон се држао обећања да САД неће чинити ништа што би ојачало хладни рат и могло вратити свет у најцрње дане хладног рата. Амерички председник Никсон је настојао и имао потребу да у односима са СССР „еру конфронтације“ замени „ером преговарања“ што је наишло на позитивне оцене у југословенским политичким круговима.³²¹

---

³²¹AJ, KPR, I-5-b/SAD, *US News report*

6. ПОЧЕТАК ЕРЕ ДЕТАНТА

6.1 Преглед развоја међународне ситуације у свету и долазак

Никсона на власт

Вођење рата у Вијетнаму је довело до сазнања да је доживела пораз далесовска теза да се најмодернијом војном силом свету могао наметнути начин мишљења и друштвено-политичко уређење. Вијетнам је постао одређена препрека изграђивању даљих односа са осталим светским супарничким силама СССР и Кином. Све је то довело до таквог друштвено-политичког и војно-економског односа снага у свету који је Америку оставио саму у политици војног интервенционизма.

Вођење рата у Вијетнаму је апсорбовало огромна материјална средства и онемогућавало је америчкој влади да се ефикасније усредсреди на решавање многобројних акутних проблема у земљи.

Сукоб са Кином је допринео даљем погоршању међународног положаја СССР. У међународном комунистичком покрету је дошло до кризе која је ослабила водећу улогу СССР. Интервенција у ЧССР је умањила престиж СССР и створила је нове проблеме совјетском руководству.

Међу важне елементе који су употпуњавали слику о крупним променама у међународним односима свакако су дошле појаве национализма, заостравање проблема односа развијени-неразвијени, затим криза блоковске политике, јачање расположења за прихватање политике несврставања. У складу са тим су уследиле и неке промене у правцу и активностима САД на спољнополитичком плану (САД су желеле да се извуку из рата у Вијетнаму).

Новоизабрани амерички председник Никсон је изјављивао да је главни циљ америчке политике било повлачење америчких трупа из Северног Вијетнама.

После Вијетнама други по важности циљ политике америчке администрације је био побољшање односа са СССР. За нову администрацију су били карактеристични и први наговештаји о могућим променама у америчком ставу према политици несврставања.

Румунија је била једина социјалистичка земља која није прекинула дипломатске односе са Израелом. И управо тај разлог је одвео до неочекиване одлуке

председника Никсона да почетком августа 1969. године посети Румунију. Југословенски политичари су били разочарани таквим давањем примата Румунији у односу на Југославију.

Никсонова посета Румунији је била демонстрација која је требало да покаже да су САД могле реципрочно одржавати корисне односе и са појединим земљама из Варшавског уговора. Американци су сматрали да је посета Румунији представљала један вид наставка разговора између САД и СССР. У новинарским круговима вест о Никсоновој посети Румунији је била потпуно неочекивана. Тумачила се као јасна индикација Никсоновог неприхватања доктрине ограниченог суверенитета. Румунија је била само сондажни гест према Истоку који ништа није коштао САД. Том посетом су САД желеле да покажу да СССР није имао ексклузивни утицај у Источној Европи као што га ни САД нису имале у Западној Европи.³²²

Никсонов пут у Румунију је био акција „Спасавачки образа“. Совјети су у том периоду доживели низ моралних пораза почев од Чешке до лета Аполо на Месец и нису могли са одобравањем гледати на Никсонов потез. Међутим, Никсон је посету Румунији оценио као најпогоднији моменат да поврати углед САД у Источној Европи и уопште у Европи који је био јако опао због држања америчке администрације у време чешке кризе. Доласком у Румунију, Никсон је желео да истовремено охрабри Румуне и да совјетском руководству стави до знања да је случај ЧССР било немогуће поновити.³²³

За то време совјетска политика према СФРЈ је била праћена таквим изјавама које су потврђивале да су били непромењени основни стратешки циљеви СССР према СФРЈ и да су представљали реалну претњу безбедности Југославије. У совјетским средствима јавног информисања је било настављено негирање свих аспеката југословенске политике (свенародна одбрана, реформа, самоуправљање, деловање СКЈ, несврстаност). Оваква совјетска политика је довела до стагнације у многим областима билатералне сарадње посебно у политичким односима. Стагнација се такође одразила и на области привредне сарадње. Међутим, општи обим реализоване размене је био нижи због слабих изгледа о закључивању аранжмана о

---

³²²ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-158, пов.бр.427117, *Шифровани телеграм 07.08.1969.*

³²³ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-159, пов.бр. 429034, *Телеграм из Москве 06.08.1969.*

коришћењу слободних капацитета југословенске лаке индустрије. У области дугорочне привредне сарадње на основу произведене кооперације и специјализације где је нарочито био изражен интерес југословенске привреде (бродоградња, капацитети, машиноградња, резервни делови и др.) постојао је низ проблема чија су решења била неизвесна. Временом је уследило јењавање антијугословенске кампање у штампи што је коинцидирало са будимпештанским апелом и нормализацијом ситуације у ЧССР, активнијом совјетском политиком смиривања у Европи, потом саветовањем КП у Москви, ширим преговорима САД-СССР.

Никсонов пут у Азију и Румунију имао је за циљ испитивање светског јавног мњења посебно СССР о методама и правцима нове америчке експанзије невојним средствима. Међутим, реаговања СССР су указала да су они јавно осудили политику „изградње мостова“ и коментарисали да је Румунија била лош пример у моменту када је јединство социјалистичких земаља било од прворазредног значаја. Американци су сматрали да је осуда политике „изградње мостова“ која је била тумачена као покушај субверзивног деловања у социјалистичким земљама садржала у себи елементе дефанзиве и осећања сопствене слабости. Свако неприхватање преговора и покушаји конфронтације су представљали пут ка сопственој милитаризацији и преузимању заставе војног интервенционизма као метода политичког одржања. За прихватање политике „изградње мостова“ нужно је било извршити заокрет ка сопственом демократизовању.

Из југословенског угла нови моменти у спољној политици САД су ширили простор политици мирољубиве коегзистенције. Успех или неуспех нове америчке оријентације је зависио од низа елемената а пре свега од њихове реализације у пракси.³²⁴

Нова кретања у међународним односима су истицала потребу и отворила могућности активизације несврстаних и других земаља и удруживање њихових напора у сврху јачег утицања на решавање битних проблема савременог света. СФРЈ је наставила са применом мирољубиве коегзистенције између свих држава независно од унутрашњег уређења. По мишљењу југословенске стране трајна

---

³²⁴ДА МСП РС, ПА, САД, 1969, Ф-158, пов.бр. 428078, *Нови моменти у спољној политици САД*

решења за отворене совјетске проблеме могла су се постићи не путем споразумевања блокова већ кроз равноправни удео свих заинтересованих земаља. Политика несврставања је изражавала југословенске битне националне интересе као и настојања у борби за развијање равноправне међународне сарадње и очувања мира у свету. Консултативни састанак несврстаних у Београду и Министарски састанак у Њујорку су одразили спремност несврстаних земаља за јаче ангажовање али су читовали и разлике у гледиштима на нека важнија питања.

Схватајући сложеност међународне ситуације учесници Консултативног састанка несврстаних у Београду су посветили највећу пажњу главним проблемима савременог света као што су били мир, безбедност, независност, економски развој, борба против колонијализма и расизма. Изражена је била пуна подршка свим снагама и покретима који су се залагали за демократске, независне и равноправне односе између држава и земаља. Једнодушно је било потврђено да је јачање и афирмација ОУН и њено претварање у одлучујући фактор у решавању криза и сукоба у свету био дугорочан и трајан интерес несврстаних и највећег броја других земаља. Учесници консултација су се сагласили о потреби чешћих и интензивнијих међусобних консултација као сталне праксе билатералних и мултилатералних односа несврстаних земаља.

На консултативном састанку несврстаних биле су представљене само две европске земље Кипар и Југославија. Та чињеница је одражавала једно специфично стање у Европи односно оштру блоковску подвојеност на континенту, снажну концентрацију војне силе и с тим у вези разне видове заоштравања блоковске затворености и потискивања независне политике.

Европа је постигла такав степен привредног, индустријског, технолошког развоја и међузависности да је свака другачија оријентација брзо долазила у супротност са интересима сваке европске земље посебно.

Југославија је настојала да пружа активан допринос напорима осталих земаља у превазилажењу тешкоћа, успостављању духа поверења и отварању пута свестраној сарадњи на бази поштовања суверенитета, равноправности, уздржавања од примене силе или притиска. У том циљу је било неопходно ангажовање свих земаља инспирисаних сазнањем да се само путем убрзаног попуштања

затегнутости и истовремено тешње међусобне сарадње могло доћи до стабилног мира и напретка у Европи.³²⁵

Совјете је посебно занимало да ли ће консултативна конференција несврстаних земаља очувати платформу борбе против империјализма, колонијализма и неоколонијализма. Југословенска страна је сматрала да консултативна конференција не би требало да буде сведена на оцењивање неуралгичних питања у свету. Проблеми борбе за независност, немешање у унутрашње ствари других земаља, равноправна међународна сарадња су била питања која су требало да доминирају на конференцији. Југославија није желела да антагонизира велике силе међусобно као ни несврстане земље са великим силама. Совјетски амбасадор у Београду Бенедиктов је сматрао да је платформа Каирске конференције била веома јасна: антиимперијализам, антиколонијализам, економски развој неразвијених земаља. Ту линију су подржавале несврстане и социјалистичке земље и то је био општи фронт борбе против империјализма. Југословенска страна је сматрала да су сви отворени светски проблеми потицали од нарушавања начела која су била битни и саставни делови Повеље ОУН. Бенедиктов је подвлачио да је најбитније било да конференција не супротстави несврстане земље социјалистичким земљама, јединственом фронту у борби против империјализма. Југословенска страна је истицала да би било врло корисно уколико би СССР и друге социјалистичке земље показале више симпатија према консултативној конференцији. Бенедиктов је наводно указао на совјетске ставове према политици несврставања и истакао је да је СССР увек подржавао борбу несврстаних против империјализма и да је у тој борби морао постојати јединствени фронт социјалистичких и несврстаних земаља. СССР је својевремено повољно оценио Београдску и Каирску конференцију те Југославија није видела разлог одбојног примања консултативног састанка који је био на истој основној линији.³²⁶

СФРЈ је посебно придавала значај својим односима са СССР и другим социјалистичким земљама источне Европе. У односима са СССР је током

---

³²⁵ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-81, пов.бр.436509, *Консултативни састанак несврстаних земаља*

³²⁶ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-177, пов.бр.418007, *Забелешка о разговору југословенског државног секретара Тепавца са совјетским амбасадором Бенедиктовим 23.05.1969.*

последњих месеци дошло до смиривања и сређивања стања у области политичких односа уз доста интензивно настављање економске, културне и друге сарадње. Посета совјетског министра иностраних послова Андреја Громика Југославији током 1969. године је створила повољније могућности за настављање сарадње у свим доменима али је уједно показала да су остале знатне разлике у гледањима на значајне међународне проблеме.

На позив државног секретара за иностране послове Мирка Тепавца, совјетски министар иностраних послова Андреј Громико је учинио званичну посету Југославији од 2. до 6. септембра 1969. године.

Државни секретар Тепавац је инсистирао на објективној потреби за југословенско-совјетском сарадњом. Он је посебно подвукао да су Московска и Београдска декларација имале своју трајну вредност и за будуће односе. Тепавац је наговестио да је у Југославији постојала јединствена жеља за добрим односима са Совјетима на бази поштовања суверенитета, немешања и равноправности.

Током посете Југославији министар Громико је највише говорио о политичким односима између две земље док је о конкретним питањима из билатералних односа говорио краће. По мишљењу совјетске стране најзначајнији су били политички односи јер су они одређивали оно што је било главно у односима између две земље. Громико је прецизирао да су две земље спајали заједнички крајњи циљеви изградња социјализма и комунизма, борба за учвршћење мира, супротстављање покушајима империјализма да разбије јединство социјалистичких земаља, отпор агресивним силама империјализма. По питању билатералних односа Громико је подржавао предлог за размену парламентарне делегације. У погледу економске сарадње је изјавио да су ЦК КПСС и влада СССР били заинтересовани за проширење привредне сарадње. У погледу војне сарадње Совјети су били спремни за разматрање питања даљих испорука. Из претходних разговора војних представника дошло се до закључка да је постојао интерес за школовање југословенских војних кадрова у СССР.

Поред билатерале двојица државника су се дотакла и међународних проблема.

У оквиру излагања о Вијетнаму, Громико је изнео утисак да се у суштини ништа није променило а да су САД само стварале привид спремности за политичко

решење проблеме. Поводом догађаја на Блиском истоку Громико је изложио да су у току била консултовања у разним правцима. Американци су сматрали да је совјетска позиција била ослабљена и на основу тога су опредељивали даље понашање према СССР.

Совјетска страна се јавно изјаснила за поштовање Београдске декларације као трајне основе на којој су се заснивали узајамни односи две земље.

Обе стране су посебну пажњу посветиле разматрању билатералних односа. Две стране су се изјасниле у корист даљег развоја пријатељства и сарадње између СФРЈ и СССР. Обе стране су дале предност принципима који су били садржани у Београдској декларацији из 1955. године који су били потврђени приликом сусрета председника СФРЈ са руководиоцима СССР 1965. у Москви, тј. документима у којима су били садржани принципи поштовања суверенитета, равноправности и немешања у унутрашње ствари друге земље. Две стране су констатовале позитивне резултате сарадње у економској, научно-техничкој и другим областима. Изразиле су спремност за даљим развојем економских односа. Две стране су такође извршиле широку размену мишљења о међународним проблемима. Обе стране су поновиле своју подршку борби вијетнамског народа против агресије за националну независност и поздравиле су формирање Привремене револуционарне владе Републике Јужни Вијетнам и изразиле жељу да париски преговори доведу до таквих решења којима би се гарантовало остварење легитимних права вијетнамског народа. Том приликом је била размотрена и ситуација на Блиском истоку која је била створена као резултат агресије и провокације Израела против арапских земаља. Обе стране су се изјасниле за потребу неодложног повлачења израелских трупа са окупираних територија и за неопходност примене резолуције Савета безбедности од 22.11.1967. године. У наставку разговора државни секретар за иностране послове Тепавац је упознао министра иностраних послова Громика са политиком несврставања и посебно са резултатима Консултативног састанка (одржаног у Београду). Обе стране су сматрале неопходним улагање напора у борби за очување и учвршћење мира, за мирно решавање путем преговора и спорних питања у односима између држава. Две стране су изразиле уверење да би таква размена мишљења имала позитиван

значај за даљи развој и учвршћење југословенско-совјетских односа. Обе стране су се изјасниле за проширење контаката и консултације одговарајућих представника двеју земаља.³²⁷

Совјетска штампа је у целини објавила изјаве Громика. У посебним коментарима наглашавали су отвореност, пријатељство и другарску атмосферу у разговорима који су показали блискост ставова по многим питањима и значај даљег развоја односа на бази принципа Београдске декларације.

Интересантно је додати да је америчка штампа дала посети видан и позитиван публицитет и да је нормализацију односа са СССР примила као реалну и корисну чињеницу (осим једног америчког часописа у коме се посета Громика повезивала са унутрашњим кретањима у Југославији и тенденциозно се тумачили неки моменти из југословенског унутрашњег живота као уступци Совјетима). Кинеска штампа се није изјашњавала. У Азији, Африци и Латинској Америци публицитет је био позитиван јер је основна поента била афирмација југословенске независне политике и успешан биланс посете за Југославију.³²⁸

Југославија је инсистирала на поправљању односа са СССР сходно позитивним померањима у совјетској политици према Југославији. Ставови које је презентирала и заступала југословенска страна су проистицали из начела југословенске спољне политике. Громико је истицао да су две земље спајали заједнички циљеви односни изградња социјализма и комунизма, борба за учвршћење мира, супротстављање покушајима империјализма да се разбије јединство социјалистичких земаља, отпор агресивним силама империјализма. Током разговора категорично је била подвучена теза о потреби коегзистенције између свих земаља и народа у свету. Мир и међународна сарадња су били прави услови за продор социјализма.

Посета министра иностраних послова А. Громика је само показала да је СССР био реално заинтересован за смиривање атмосфере, сређивање политичких односа, и за сарадњу са Југославијом. Приликом израде заједничког саопштења совјетски представници су тежили општем помињању само Београдске декларације из 1955. године и уношењу формулације у којој се осуђивао „амерички империјализам“. На

---

³²⁷ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-181, пов. бр.432579, *Извештај о посети совјетског министра иностраних послова А. Громика Југославији*

³²⁸ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-181, пов.бр.433730, *Страна штампа о Громиковој посети Југославији*

југословенско инсистирање у саопштење је ушло и помињање основних принципа Београдске декларације. Тиме су били афирмисани принципи независности, немешања и равноправности као једине основе на којима је Југославија била спремна да гради своје односе са другим земљама. Коначно је био отворен пут конкретної даљој сарадњи са СССР. Новостворена ситуација је водила смањењу притисака на Југославију. Ова посета ипак није могла одразити неку суштинску промену совјетске политике односно совјетских дугорочних интереса и циљева како у односу на Југославију тако и шире.³²⁹

Југословенска страна је учинила више предлога за стварно и конкретно унапређење сарадње са Совјетима. Скупштина СФРЈ, влада и политичко руководство су оценили Громикову посету Југославији. Посета совјетског министра иностраних послова Југославији је представљала практичан корак ка успостављању поверења и савлађивања тешкоћа у политичким односима. Стабилни, пријатељски односи и свестрана сарадња са СССР су представљали југословенску трајну оријентацију. У порукама југословенског руководства и током разговора са Громиком и поред постојања разлика неопходно је било развијати и сарадњу на узајамном поштовању. Разлике су представљале израз објективне стварности. У разговорима са Громиком југословенска страна је давала више предлога за унапређење економске сарадње. Посебан значај је југословенска страна давала узајамном упознавању социјалистичког развитка који се одвијао у различитим условима и облицима.

Југославија је била свесна посебне улоге и одговорности коју су велике силе имале у очувању мира. Очекивало се да дијалог између великих сила (СССР и САД) допринесе решавању акутних међународних проблема као што су биле криза на Блиском истоку, ограничавање трке у наоружању. Југославија је увек полазила од става да је све спорове било потребно решавати на миран начин путем преговора. Југославија се залагала за порављање односа између СССР и НР Кине што је било у интересу целокупне међународне заједнице. Позитиван биланс дијалога између СССР и САД као и побољшање односа између СССР и НР Кине путем преговора је могло појачати тенденцију преговарања у међународним односима уопште.

---

³²⁹ АЈ, КРР, I-3-a/SSSR, *Извештај о Громиковој посети Југославији*

Југославија је сматрала позитивним напоре да се путем преговора између тј. између четири велике силе допринесе изналажењу решења кризе на Блиском истоку. Југославија је сматрала да су заостравања на Блиском истоку и ситуација на Средоземљу били у међусобној узрочној вези. Југославија је пружала пуну подршку народу Вијетнама против америчке агресије. У складу са неотуђивим правом вијетнамског народа да сам одлучује о свом друштвено-политичком уређењу, Југославија је признала привремену револуционарну владу Јужног Вијетнама непосредно после њеног формирања. Југословенска страна је била забринута због америчких ставова, одуговлачења преговора у Паризу и успоравања решавања вијетнамског проблема. Југославија је сматрала да је усвајање њених предлога о нормализацији односа са Демократском републиком Вијетнам и успостава дипломатских односа са Привременом револуционарном владом Јужног Вијетнама требало да допринесе афирмацији Демократске Републике Вијетнам и Привремене револуционарне владе Јужног Вијетнама пре свега међу несврстанима и неким европским земљама.

Све већи број земаља је показивао интересовање за политику несврставања. Неке земље су виделе у тој политици могућност пружања отпора америчком присуству. У циљу доприноса побољшања међународне ситуације и решавања најакутнијих проблема несврстане земље су постајале све активније. На састанку у Њујорку је било договорено да несврстане земље усмере своје напоре на заседање ГС ОУН на битна питања: привредни развој, разоружање и деколонизацију. Политика несврставања је представљала трајну спољнополитичку-оријентацију Југославије. Југославија је сматрала да би СССР као и друге социјалистичке земље због антиимперијалистичког карактера политике несврставања и њене прогресивне улоге уопште требало да покажу веће разумевање за активности несврстаних земаља.³³⁰

За совјетско постављање и деловање према Југославији карактеристичне су биле две основне и паралелне појаве јединствене политике. Прво настављање курса побољшања односа развијања билатералне сарадње и стварање ослонаца, простора и могућности за непосредније присуство и утицање на токове југословенског

---

³³⁰ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-177, пов.бр.436691, *Информација о југословенско-совјетским односима после Громикове посете Југославији*

унутрашњег кретања. После Громикове посете су настале одређене позитивне промене у односима. Престали су директни напади у штампи, смањено се јавни притисак на Југославију и биле су створене могућности за развој билатералне сарадње. Међутим, Совјети су то чинили на начин који је требало да илуструје совјетску тезу да су се односи побољшавали захваљујући „позитивним променама“ у држању Југославије. Поједине совјетске личности су говориле о поновном приближавању Југославије совјетском блоку. Таква совјетска политика према Југославији је добила своје посебно значење у контексту слабљења притиска на совјетску спољну политику у целини што је омогућило СССР да се офанзивније постави у свом деловању пре свега у Европи. У том оквиру је поновно била оживљена теорија ограниченог суверенитета и наглашена потреба активне борбе против „ревизионизма“ и опортунизма. Совјетска политика према Југославији је подразумевала доследно инсистирање на примени прокламованих принципа равноправне сарадње и немешања у сваком конкретном случају. Неопходна је била оријентација на унапређење стварне и конкретне сарадње и регулисање отворених проблема. У том циљу је било настојање да се прошири економска сарадња на дугорочној основи, да се уговорно регулишу проблеми информативног рада и да се у складу са конкретним интересима развија даље научна, културна сарадња. Југословенска позиција у односу на СССР као и совјетска политика према Југославији су најтешње биле повезане са југословенским унутрашњим јединством и стабилношћу као и са резултатима основног праваца југословенске спољне политике активних односа и заједничког деловања са несврстанима, диференцираног односа према Источноевропским земаљама у тражењу заједничког интереса, оријентације на што боље односе са суседима и европским земљама.³³¹

У САД су Громикову посету Југославији процењивали не само са гледишта односа СССР- Југославија већ и као могућу индикацију совјетског курса у тадашњој фази. Громико је прихватио основне принципе о односима две земље (Београдска декларација и дистанцирање Брежњевљеве доктрине од Југославије). Совјети нису прихватили ни југословенски унутрашњи (економски) развој као савршен чин. Никсоново постављење према детанту за разлику од стања односа на релацији

---

³³¹ AJ, KPR, I-3-a/SSSR, *Југословенско-совјетски односи после Громикове посете*

САД-СССР уочи чешке инвазије је било ефикаснији детерент против искушења за нове војне интервенције у Источној Европи. Са југословенске тачке гледишта посета је била оцењена као успешна.

Поред декларативног признавања југословенске независности ова посета Громика је према америчким проценама ублажила напетост која је економски оптерећивала, олакшала је односе Југославије са суседима и учврстила перспективе даље трговинске размене са СССР.

У совјетској амбасоди су интензивно проверавали како су САД оцењивале Громикову посету Југославији. Аргументовали су да је посета била убедљива потврда о неоснованим бојазнима и оптужбама о совјетским претњама независности Југославије. Уствари совјетске дипломате су испитивале није ли Громикова посета Југославији била тумачена у САД као слабост.³³²

Југославија је придавала и велики значај развијању добрих односа са САД на бази узајамног поштовања и равноправности. Сарадња са САД се успешно развијала и поред разлика у гледањима на важне међународне проблеме. Нова америчка администрација је показала појачани интерес за развијање односа са СФРЈ што се одразило у порукама новоизабраног америчког председника Никсона, изјавама државног секретара Роџерса, низу посета високих функционера америчке владе и јавног живота као и у заинтересованости за размену посета. Југославија је настојала да настави са интензивним напорима за развијање билатералне сарадње у свим областима а посебно у области економске сарадње. Предстојала је реализација низа конкретних договора за јачање технолошке, научне и просветне сарадње.³³³

6.2 Никсон и политика преговарања 1969. године

Један од доминантних токова 1969. је била реалнија америчка политика која је довела до попуштања затегнутости између САД и две велике силе. Политика САД током 1969. није ишла на погоршање односа ни са једном земљом света. САД су вршиле покушаје репарирања односа или опрезног стварања услова за побољшање истих. САД су генерално ишле на „**lower profile**“ (присуство које мање штрчи). Дакле САД су адаптирале своју политику у правцу избегавања конфронтација и за

³³² ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-81, пов.бр.432859, *Шифровани телеграм из Вашингтона. 11.09.1969.*

³³³ ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-81, пов.бр.440509, *План рада Државног секретаријата за спољне послове*

преговарања што је требало да постане и дугорочна оријентација. САД су биле неопредељење између СССР и Кине и против удруживања два против трећег. Једине су јавно формулисале опредељење за политику тројног баланса. САД су формулисале политику у свом блоку тзв. „**community of powers**“, са већим правима и самосталношћу за партнере, те политику „ко није против нас, са нама је“ (односно како је Никсон рекао у инаугуралној адреси: „Ако већ не можемо да од сваког направимо нашег пријатеља, бар не правимо непријатеље“). У складу са таквом политиком САД су наставиле линију многоструких разговора, умањивања конфронтација са СССР, на бази нуклеарних паритета /SALT, билатерала/. Потом су уследиле одређене даље мере отварања, попуштања према Кини, смањена антикинеска пропаганда, курс дезангажовања у Вијетнаму, извесно кориговање става на Блиском истоку које је изазвало протесте и забринутост Израела и јеврејских организација у САД. Оваквом својом политиком САД су дале и простор за дејство средњих, мањих сила, независних и несврстаних јер је и амерички став према њима постао толерантнији и почео укључивати и политику несврставања.

У условима одсуства могућности за доминацију једне од три силе тројни баланс је представљао значајан фактор међународних односа. Све то је редуцирало затегнутост и јачало улогу несврстаних као фактора преговарања. Присутна је била теза да су односи у троуглу доминирали светским односима тј. да је решење свих крупних проблема (Вијетнама и Блиског истока) директно зависило од стања тих односа. Током 1969. године је дошло до заустављања и ублажавања опасности. Уследила је чвршћа оријентација ка преговорима и избегавање конфронтација што је навело на закључак да је таква ситуација давала више простора за дејство других фактора.³³⁴

Петогодишњи период Џонсонове администрације је био обележен предимензионираним осећањем немоћи и способности САД да практично свуда прибегавају војној сили у циљу отворене и директне интервенције (Доминикана и Вијетнам). То је у великој мери било подстакнуто ванредним развојем производних снага и континуираним просперитетом. Међутим, током 1968. године је дошло до

---

³³⁴ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-164, бр.41591, *Политика САД у контексту «троугла сила» током 1969. године*

смене партија на власти и био је изабран нови председник и самим тим је дошло до значајних коректура на плану спољнополитичког постављања САД што је проистекло не само као резултат жеље него и потребе за повлачењем искуства из једног неповољног периода америчке спољне политике који је карактерисала ескалација рата у Вијетнаму. На отпочињање процеса практичног сламања такве политике несумњиво су утицали дугогодишњи неуспеси у Вијетнамском рату који су били праћени међународном изолацијом САД и отпорима америчког и светског јавног мњења. Сем тога рат у Вијетнаму је апсорбовао огромна материјална средства и онемогућио је америчкој влади да се ефикасније усредреди на решавање многобројних акутних проблема у земљи. Све је више преовладавало сазнање да ниједна сила није била у стању да наметне или својој контроли подвргне развој догађаја на сваком месту у свету.

У САД су се појавиле различите друштвено-политичке снаге које су у улози главног носиоца тенденције о неопходности одређених корекција у америчкој спољнополитичкој оријентацији захтевале реалистичније прилазе савременим политичким проблемима света. У таквим условима демократску администрацију Линдона. Б. Џонсона је заменила републиканска влада Ричарда Никсона. Нови председник се залагао за политику која би била усмерена на очување мира и унапређење међународне сарадње. Никсон је позивањем на сарадњу међу свим државама подвукао америчку тежњу да из фазе конфронтације са другом суперсилом пређе у период преговарања. Никсон није инсистирао на посебној америчкој мисији на плану „одбране слободног демократског света и није се служио стереотипним терминима о комунизму и тоталитарним системима. Никсон је желео да у почетном тактичком стварању атмосфере остави утисак сталоженог и одговорног лидера који је избегавао пренагљене и непрорачунате одлуке и акције.

Америчка спољнополитичка оријентација се заснивала на постизању конкретних билатералних и мултилатералних аранжмана са СССР уз обезбеђење њене дотадашње глобалне позиције у светским политичким и економским односима.

Исто тако САД су тежиле да средствима по могућству друкчијим од вијетнамских спрече промену равнотеже снага директно у корист СССР или Кине путем

присвајања територија, односно пребацивања земаља из западне у источну сферу утицаја.

У погледу блискоисточне кризе главну преокупацију САД је представљало избегавање даљег проширења сукоба и отклањање опасности његовог прерастања у војну конфронтацију суперсила. Зато су САД биле заинтересоване да се развој догађаја у том подручју покрене у правцу смиривања и решавања проблема. САД су свој став делимично одређивале обвезама према Израелу који је био њихов специфичан савезник у том делу света. Американци су били и све забринутији због губљења позиција у низу арпаских земаља посебно због пенетрације СССР у област Средоземља и Блиског истока.

Амерички председник је чак у неколико махова нагласио да САД нису биле светски полицајац и да су се залагале за спречавање избијања нових жаришта сукоба у свету у којима би САД морале да учествују како оружаним снагама тако и финансијским средствима. Имајућу у виду Никсонову категоричку оријентацију на мирољубиво решавање вијетнамског проблема што би у перспективи могло довести до постепеног америчког војног дезангажовања из подручја Југоисточне Азије, могло се претпоставити да би америчка политика после дефинитивног окончања рата у Вијетнаму била нешто флексибилнија и толерантнија према неутрализму. У односу према земљама „трећег света“ је била присутна еволуција америчког става према политици несврстаних земаља у односу на Београдску конференцију. Наиме, Американци су своје држање према несврстаном свету почели одређивати сходно мери и степену критике од стране несврстаних.

Претпостављало се да су САД уз ослобађање хипотеке вијетнамског рата и уз корекције спољнополитичке оријентације могле бити кориснији партнер у светским односима са којима би снаге заинтересоване за обезбеђење мира и општење на равноправним основама биле у стању пронаћи што више тачака и нормалније сарађивати уз мање директног сукобљавања.³³⁵

Сам амерички председник Никсон је у једном официрском клубу у Гуаму прокламовао нову политичку линију и сматрао је да су потенцијалне војне

---

³³⁵ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-1, стр.пов. без броја, *Спољнополитичка оријентација и активност САД*

опасности по азијске земље долазиле од комунистичке Кине. Дуго времена је било потребно да назив *Гуамска доктрина* прерасте у **Никсонову доктрину**. Према тој доктрини САД су се придржавале својих уговорних обавеза, и биле су спремне да под претњом неке нуклеарне силе штите слободу земље која је била у савезу са САД или чији је опстанак био виталан за сигурност САД, док би у случајевима других врста агресије Американци пружали војну и економску помоћ када би то било тражено од њих на одговарајући начин. Али од директно угрожене земље Американци су очекивали да преузме основну одговорност за прикупљање људства за своју одбрану. Ако би Американци поштовали своје уговорне обавезе то би обухватило Јапан, Јужну Кореју, Филипине, Тајван, Тајланд и Јужни Вијетнам. Међутим, Никсонова доктрина је искључила аутоматско суделовање САД у ратовима између осталих азијских сила.

Пре Никсонове доктрине актуелна је била *доктрина „сигурног уништења“* којом је СССР био одвраћан од евентуалног напада одржавањем снага спремних и способних за наношење одређеног постотка и броја мртвих међу цивилима и одређеног ступња наношења штете индустријским постројењима.³³⁶

Америка је примењујући стратегију обуздавања у првим послератним годинама била присутна у свакој међународној кризи.

Новопрокламована Никсонова доктрина се првенствено односила на кризе у удаљеним подручјима која нису била обухваћена званичним савезништвима а угрожавали су их совјетски експоненти. Временом се Никсон удаљио од доктрине обуздавања и окренуо се преговорима. Никсон је период преговарања искористио као стратегију која му је омогућила да још током рата у Вијетнаму Америци поврати дипломатску иницијативу. Никсонов став према Москви је био много више изнијансиран него став његових противника. Његова жеља је била да се нагласак у односу према Москви стави на области у којима је сарадња била могућа а не да се сарадња схвати као средство за промену совјетског понашања у областима у којима су се ставови две земље дијаметрално разликовали. То је било оно што је Никсонова администрација подразумевала под појмом „детант“. Та политика „повезивања“ (како је другачије називан детант што значи и отопљавање,

---

³³⁶Хенри Кисинџер, *Мемоари I*, Загреб, 1981, стр. 229-243.

попуштање, смањивање међународних тензија) је подразумевала повезивање сарадње у једној области са непретком постигнутим у другој области. Суперсиле су биле у пат позицији јер политичка доктрина (обуздавање) није могла да нађе решење за трку у наоружању, док стратешка теорија (контрола наоружања) није нудила никакво решење за политички сукоб. С обзиром на такву атмосферу Никсон је био принуђен да одмах са Совјетима отпочне преговоре о контроли наоружања. Овај нови дипломатски потез није постигао одмах успех. Међутим, Никсону и његовим сарадницима је пошло за руком да повежу разноврсне политичке потезе тако да иду један другоме у прилог.

Никсон је био први председник који је после Рузвелта америчку спољну политику водио у име националног интереса. Никсонова администрација је покушала да створи тзв. „структуру мира“. Односи успостављени у троуглу САД-СССР-Кина су омогућили пробој на многим важним фронтovima: као што су били окончање рата у Вијетнаму, драматично смањење совјетског утицаја на Средњем истоку и почетак арапско-израелског мировног процеса.³³⁷

Југославија је спадала у оне земље на које се чехословачка криза најиндиректније рефлектовала у сваком спољнополитичком правцу (и на односе са САД). На политичком плану САД уследиле су умерене али важне изјаве подршке Југославији које су се манифестовале кроз кореспонденцију председника Џонсона и Никсона са Титом, Каценбахов долазак у Београд. У америчким средствима јавног информисања је преовладала подршка југословенском независном положају. За разлику од политичког, војни сегмент приче између две земље није био актуелан. И даље није било индикација које су указивале на могућност снабдевања америчким оружјем. Сагласност о куповини сонара и радио станица је представљала детаљ који је био више политички него војни јер је указивао на повећани степен поверења у првом реду на Јадрану где је први сусед био члан НАТО. Реално гледано не рачунајући Совјете, Југославија је имала најразвијенију сарадњу са САД. То што сарадња на неким подручјима није била интензивнија је зависило од обе стране.

---

³³⁷Хенри Кисинџер, *Дипломатија II*, Београд, 1999, стр. 628-639, Дубравка Стојановић, *Рађање Глобалног света 1880-2105*, Београд, 2015, стр.325.

На економском плану је постојао амерички интерес за сарадњу са Југославијом с обзиром да није било бојкота југословенске робе, штрајковања лучких радника против југословенских бродова.

САД су интензивно пратиле и југословенски унутрашњи развој. До војне интервенције Совјета у ЧССР, Југославија је била у другом плану у америчкој штампи. Американци су веровали да је Југославија била и остала најпрогресивнија независна земаља у социјалистичком свету и да на том путу није било колебања чак и када је долазило до највећих претњи.

Од момента наименовања новог америчког председника односно промене америчке администрације уследило је поправљање односа између две земље. САД су чак сматрале да су односи између две земље тада били на вишем нивоу и далеко бољи него што су то били у време када је Југославије примала економску помоћ од САД. У својој приступној беседи новоизабрани амерички председник Никсон је позивао на сарадњу међу државама и подвукао је америчку тежњу да из фазе конфронтације пређе у период преговарања и решавања домаћих проблема. Никсон је указивао да је циљ америчког норужавања била „довољност“ а не као раније стицање опште „супериорности“. Никсонова политика је имала за циљ разбијање представе о комунистичким земљама као монолитном непријатељу, ослобађање америчке политике у Европи од вета СР Немачке, ликвидацију мултилатералне нуклеарне флоте, јењавање агресивног антикомунизма у САД, даље развијање односа са појединим земљама без обзира на разлике њиховог друштвено-политичког поретка и гледања на проблеме из међународних односа.

После кризе у Чехословачкој САД су боље схватиле и сагледале Југославију као независну социјалистичку земљу.³³⁸

---

³³⁸ ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-158, пов.бр.422732, *Шифровани Телеграм из Вашингтона 17.04.1969.*

6.3 Преламање Вијетнамске кризе на односе Великих сила и Југославије

Посматран у целини развој америчко-совјетских међудржавних односа је био отежан због америчке оружане интервенције у Вијетнаму. Иако је најчешћа слика вијетнамског рата била борба америчких војника против неухватљиве гериле у непрегледној џунгли то је ипак био прави рат регуларних војски. Америчка стратегија се састојала у онемогућавању убацивања северновијетнамских јединица у Јужни Вијетнам, контроли демилитаризоване зоне, главних путева и саобраћајница.

Нова фаза у Вијетнамском рату је започела на лунарну нову годину (ТЕТ), када су снаге Севера кренуле у велику офанзиву против Југа.

За време офанзиве Тет која је започела 31. јануара 1968. године на вијетнамску нову годину снаге Вијетконга су извршиле напад на Сајгон. Том приликом су заузеле америчку амбасаду у Сајгону и стару престоницу Хуе коју су држали 25 дана. Офанзива Тет је потврдила америчку војну доктрину. Офанзива Тет се претворила у огромну психолошку победу Ханоја. Ханој је за мање од 72 сата прихватио Џонсонов предлог за преговоре. У војном смислу офанзива ТЕТ се рачуна као пораз снага Севера. Била је веома скупа и однела је око 45.000 живота војника Севера, 2.000 војника Југа и 1.000 Американаца. Неколико недеља после офанзиве Тет, антиратни покрет се удвостручио а подршка председнику Џонсону је пала на свега 35%. Притисак на америчког председника је постао изразито велики. Зато је председник Џонсон био приморан да 31. марта 1968. године унилатерално објави делимичну обуставу бомбардовања области северно од 20 паралеле. При том је Џонсон позвао ханојске вође да се укључе у привредни развој Југоисточне Азије. Такође је саопштио да је одбио захтеве о слању додатних трупа у Вијетнам.

Развој ситуације у Вијетнаму је натерао још увек актуелног председника Џонсона да се повуче из председничке трке како би наводно могао да се посвети мировним преговорима. Први преговори у окончању рата су почели у Паризу 10. маја 1968.³³⁹

---

³³⁹Према Кисинџеру три непосредна разлога су убрзо довела до отпочињања преговора са Ханојем. Први је била стално растућа директна и индиректна опозиција и отпор света што је довело до

Одлука владе ДР Вијетнам да прихвати контакте са САД дошла је као изненађење и била је оцењена у свету као позитиван, значајан и релистичан државни гест. Предузимању обостраних корака у правцу стварања услова за отпочињање политичког решавања вијетнамског проблема, допринели су како америчка процена да упркос огромном војнотехничком потенцијалу није могао бити војнички разбијен ФНО, тако и сазнање да ДР Вијетнам и ФНО нису могле чак ни војним путем Сједињене државе избацити из Вијетнама. Већина земаља је у јавним или званичним изјавама позитивно оценила и подржала најновији развој ситуације. Оријентација се у почетној фази свела на директне контакте САД-ДР Вијетнам и била је прихватљива и за остале главне факторе (СССР, Француска, Велика Британија и Индија), с обзиром да су у томе виделе пут за избегавање могућег негативног деловања Кине.

САД су биле у недоумици под којим условима и са каквих преговарачких позиција треба приступити преговорима о решавању суштине проблема док је ДР Вијетнам инсистирао на потпуној обустави бомбардовања као предуслову за преговоре.

Међутим, због одуговлачења почетка преговора у светској јавности и код влада многих земаља у приличној мери су се испољиле резерве у решеност САД да отпочну контакте и преговоре.

Преовладавало је мишљење да ће прелиминарни контакти и преговори бити веома компликовани и тешки али да ниједна страна више неће моћи одступити од оријентације на политичко решење.³⁴⁰

Обуставом бомбардовања читаве територије ДР Вијетнам и споразумом две стране да 6. новембра приступе проширеним разговорима вијетнамско питање је ушло у нову фазу.

Америчка администрација се налазила под притиском домаће и међународне јавности због промене вијетнамске политике док је за америчку привреду рат почео да представља све веће финансијско оптерећење.

изолованости и слабљења утицаја САД. Други разлог је био војни неуспех у Вијетнаму. Трећи је била нарасла опозиција унутар САД која је учинила владу «ungovernable». Сам председник Џонсон је био уморан и исцрпљен. У најближој околини тј. администрацији стање је било лоше. Месецима су се осипали планови владе, администрација се почела цепати за и против рата док се у јавности појавила растућа критика против рата (Р. Кенеди, Фулбрајт, Макарти)

³⁴⁰ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-8, стр.пов. бр.24, билтен бр.4, *Најновији моменти у вези са вијетнамском ситуацијом*

САД су прихватиле учешће ФНО у будућим преговорима. Такав напредак је било могуће постићи само уз сагласност односно подршку других важних фактора пре свега СССР. Очигледно је било да су Совјети показали посебан интерес да активније допринесу покретању вијетнамског питања са мртве тачке и да су утицали на Вијетнамце да прихвате понуде за преговоре и политичко решење проблема ради стварања одговарајуће опште атмосфере која би била повољна Совјетима за друге правце и потребе како према САД тако и према Кини.

Кина се о најновијем развоју ситуације није изјашњавала јер се радило о њеном тихом незадовољству и ставу ишчекивања који је био везан за напредак разговора у Паризу.

Опште је било уверење да ће преговори бити дуги и тешки са многобројним осцилацијама и повременим интензивирањем војних операција. Без обзира на смену председника у САД је био задржан континуитет америчке политике у односу на Вијетнам без могућности проналаска коначног решења вијетнамског проблема.

Руководство ДР Вијетнама и ФНО су пришли преговорима у правцу даљег обједињавања свих патриотских снага у Јужном Вијетнаму.

Уствари рат у Вијетнаму се пребацио на терен политичке борбе између инволвираних фактора од којих су два главна САД и СССР покушала да нађу решење у оквиру својих властитих дугорочних интереса и циљева.³⁴¹

Одлука председника Џонсона о делимичној обустави бомбардовања Северног Вијетнама и отпочињање разговора у Паризу у циљу проналажења политичког решења је унела промену у дотадашњу ситуацију. Започета деескалација је смањила непосредну опасност од проширења оружаног сукоба на друге земље у подручју Југоисточне Азије, а нарочито на релацији на САД-СССР. Обустава америчких ваздушних напада створила је услове за активније постављање СССР према вијетнамском проблему у смислу афирмације његовог утицаја да се дипломатским путевима изађе из кризе али је тада кренула америчка унутрашња драма. У то време (током 1968. године) у САД су извршена два политичка убиства,

---

³⁴¹ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-8, стр.пов.бр.63, Билтен бр.11, *Вијетнам*

прво је настрадао Мартин Лутер Кинг³⁴² (4. априла је убијен) а за њим убрзо Роберт Кенеди.³⁴³ Сва унутарполитичка али и спољнополитичка збивања су утицала на Џонсона да одустане од кандидатуре на изборима и бригу око повлачења 500.000 америчких војника из Југоисточне Азије препусти свом наследнику. Џонсонови потенцијални наследници су се међусобно надметали у обећањима о успостави мира али нису дефинисали рок.³⁴⁴

Одлуком председника Џонсона о ограниченом бомбардовању територије ДР Вијетнам и прихватањем владе у Ханоју да ступи у контакте са САД ради утврђивања безусловног престанка бомбардовања и других ратних аката против ДР Вијетнам, вијетнамски проблем је ушао у фазу тражења политичког решења. Никсонова политика у Вијетнаму је само значила нову фазу рата. Никсон се чврсто држао девизе „ да се Сајгон не сме напустити“. Будући да је Америка била економски исцрпљена, Никсон је желео да нађе нови облик ратовања односно да смањи трошкове а да изађе из сукоба као победник. Нова политика је названа „вијетнамизација рата“. Иза тог назива се крила идеја о повлачењу америчких трупа и наоружавању и обучавању војске јужног Вијетнама. Изгледало је да је то била добитна комбинација којом су могли бити постигнути сви циљеви (која је водила смањењу трошкова, побољшању екокономске ситуације у земљи, умирењу антиратно расположеног јавног мњења). До краја Никсоновог првог мандата војска је смањена са 50.000 на свега 25.000 војника. Међутим, уместо да дође до смиривања ситуације у Индокини током Никсоновог првог мандата је уследило ширење рата на Лаос и Камбоџу. Преко те две државе је текла помоћ и снабдевање Вијетконговаца. Због тога је од 1969. године Никсон покренуо велику кампању

---

³⁴²Вести и коментари совјетске штампе поводом убиства Роберта Кенедија су заузеле централно место у совјетској штампи. Убиство Кенедија је било искоришћено и на плану сузбијања империјалистичке пропаганде против социјалистичких земаља и дискредитовања западних теорија о природи и преимућствима капиталистичког система. Главне поенте у написима су биле следеће: *«САД, су као водећа империјалистичка држава, која је тако помно рекламирала своју слободу и демократију у суштини друштво прожето безакоњем, гангстерским насиљем и терором, који су нераскидиво били повезани са експанзијом и агресијом САД, представиле су се целом свету као царство терора и насиља где су владали закони Дивљег запада. Совјети су посебно апострофирани да је демократија «на амерички начин» била демократија политичког гангстеризма који је све што је било прогресивно у свету држао у средишту свог оптичког нишана.*

³⁴³Рорберт Д. Шулицингер, *Историја америчке дипломатије од 1900*, Београд, 2012, стр.261-300.

³⁴⁴Хенри Кисинџер, *Дипломатија*, стр. 586, Дубравка Стојановић, *Рађање Глобалног света 1880-2015*, Београд 2015, стр. 299-300.

бомбардовања Камбоџе док су у априлу 1970. америчке снаге ушле на територију те неутрален државе.³⁴⁵

Иако су САД у основи задржале своју глобалну стратешко-политичку концепцију (ослонац на силу, војне базе, сузбијање револуционарних покрета), објективни развој их је суочавао са нужношћу преиспитивања дотадашњег наступа у појединим деловима света. САД су биле приморане на еластичније тактичко постављање у Југоисточној Азији и толерисање већег совјетског присуства на том подручју због растућег отпора азијских земаља да буду укључене у регионалне војно-политичке групације.

Пажња великих сила САД и СССР је била концентрисана на исход америчко-вијетнамског сусрета у Паризу. Евентуални напредак разговора, тј. њихово прерастање у суштинске политичке преговоре могло је даље подстаћи совјетско-америчко споразумевање па према томе и убрзати решавање осталих акутних проблема, пре свега Блискоисточне кризе.³⁴⁶

Дотадашњи разговори између САД и СССР поводом вијетнамске кризе у Паризу су указивали на могућност постепеног прихватања корака ка узајамној деескалацији али не и јаснијем сагледавању политичког решења проблема. Утицај Пекинга у Ханоју је био у опадању, а Москве у порасту. Утицај Ханоја на Вијетконг је био знатан а Пекинга минималан. САД су користиле посету британског министра Стјуарта Москви за преношење совјетској влади оцене америчке владе о стању преговора у Паризу и неопходности деловања Москве на Ханој у смислу могуће постепене деескалације и Северног и Јужног Вијетнама. САД су очекивале конструктивну улогу СССР која је била могућа захваљујући зависности Ханоја од војних испорука СССР. САД су желеле да читава та активност буде дипломатска без званичног публицитета. У САД су мишљења званичника била подељена у односу на коалициону владу у Јужном Вијетнаму.

Због успостављања војне а посебно нуклеарне равнотеже САД су све више показивале интерес за побољшањем односа са СССР. Обе суперсиле су биле свесне своје снаге и у складу са тим су се и понашале и при том су имале своје претензије

---

³⁴⁵ Дубравка Стојановић, *Рађање Глобалног света 1880-2015*, Београд, 2015, стр. 324.

³⁴⁶ ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-176, пов.бр.418259, *Информација о неким новијим моментима у односима САД-СССР*

према спољном свету. Илустрација је управо понашање САД према догађајима у ЧССР. Понашање САД према догађајима у ЧССР је имало утицаја на низ влада у Европи и ван ње. У исто време у ЧССР се дешавао један процес који је Чехословачку водио независнијим и прогресивнијим путем који СССР није допуштао.³⁴⁷

Вијетнам је деловао као фактор отрежњења САД. Решење вијетнамског питања је требало да постави са новом оштрином на дневни ред односе Сједињених држава са Кином. Иначе Кина није могла да занемари развој односа на релацији САД-СССР нарочито због кинеских претпоставки да је Вијетнам могао бити разлог сукоба САД-СССР. Али као што је Вијетнам показао Сједињеним државама да постоје границе могућности тако је и Кина била свесна да је постојало све мање могућности за вођење арогантне политике у свету. Кина се и даље противила преговорима са Вијетнамом али не као раније. Најважнија импликација париских разговора су били повећани изгледи за нормализовање односа између САД и Кине. Догађаји у Вијетнаму и све оно што се око њега збивало у САД као и у свету су недвосмислено показали да САД нису биле тако свемоћне, да однос снага у свету није био такав да би се смело ићи у нуклеарни рат, да економска снага иако огромна није била довољна за дотадашњу политику, да је унутрашње стање у САД почело попримати критичне облике, као и да је из тадашњег стања предност стекао СССР док су га САД губиле. Као последица ових фактора и мењања општег односа снага у свету у Сједињеним државама је дошло до преломног става по питању хладног рата. САД су промениле однос према два велика силама СССР и Кине док су однос према УН и неангажованој политици тек требало да формулишу. У САД се водила велика дебата о поствијетнамској политици.³⁴⁸

Из југословенске перспективе је изгледало да ће се СССР у овом периоду ангажовати једино на решавању проблема из две основне спољнополитичке области: односи СССР са социјалистичким земаљама и КПСС и даље унапређење билатералних односа СССР-САД. Битна карактеристика односа СССР-САД је била

---

³⁴⁷ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-176, пов.бр.418259, *Информација о неким новијим моментима у односима САД-СССР*

³⁴⁸ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-176, пов.бр.418259, *Информација о неким новијим моментима у односима САД-СССР*

разумевање и приближавање ставова о неким виталним међународним проблемима. Крупни глобални интереси СССР и САД и процене међусобних могућности неизбежно су утицали на учвршћивање таквог тренда. У сарадњи СССР-САД најзначајнији корак је био учињен у вези са изградом Споразума о неширењу атомског оружја. Обе земље су имале интерес да закључивањем овог споразума отежају међународни положај Кине и осталих потенцијалних произвођача атомског оружја из страх да не утичу на измену постигнуте равнотеже снага у свету у неповољном правцу за било коју од две земље. Основна хипотека која је оптерећивале односе две земље је био рат у Вијетнаму. Повољан обрт у вијетнамском питању до кога је дошло захваљујући отпочињању преговора у Паризу поставио је пред совјетску политику крупне задатке. Обавезе СССР као најснажније социјалистичке земље која је стајала иза Вијетнама, као и обавезе СССР које су проистикале из својства потпредседника Женевске конференције захтевале су и појачану спољнополитичку активност СССР упоредо и зависно од развоја започетих разговора. Чињеница је била да је већ само отпочињање преговора између САД- ДР Вијетнама имало позитивног дејства на билатералне совјетско-америчке односе.³⁴⁹

Кузњецов који је био први заменик совјетског министра иностраних послова Андреја Громика је изјавио да су Вијетнамци у Ханоју изјавили Совјетима да су били заинтересовани за започињање преговора под условом обуставе бомбардовања и других агресивних акција против Северног Вијетнама. Кузњецов је указао да је СССР наставио са пружањем велике помоћи Вијетнаму. СССР је сматрао да би компликовање даље ситуације могло довести до сарадње СССР и Кине у корист Вијетнама.

Међутим, Кинези су били против уједињавања свих социјалистичких земаља и окривили су Совјете за заверу са Американцима док су истовремено обнављањем контакта са Американцима показали колико су били у страху од акција које су Американци могли искористити против Кине. У прилог томе је ишла и чињеница да су Кинези тражили од СССР да се војни материјал у Вијетнам пребацује

---

³⁴⁹ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-161, пов.бр.419180, *Неки елементи за процену спољнополитичке активности СССР и перспективе*

искључиво преко кинеске територије и кинеским вагонима јер су страховали да би употреба совјетских вагона у ту сврху довела до америчког бомбардовања Кине.³⁵⁰

Совјетски амбасадори су имали задатак да у свим земљама стално раде на подршци ДРВ и НФО. Такође су КПСС и совјетска влада предузимали све могуће мере ради пружања подршке вијетнамском народу у борби против америчких агресора.

Кинези су били против преговора и вршили су притиске на њих у циљу њихове обуставе.³⁵¹

Совјетски амбасадор Бенедиктов је имао задатак да по налогу совјетске владе пренесе две поверљиве информације о Вијетнаму југословенској страни. У првом документу совјетска влада је у складу са израженом жељом ЦК Партије Вијетнама и владе ДР Вијетнама требало да предузме све потребне мере ради убрзавања допреме оружја и друге војне технике у Вијетнам. Међутим, то настојање је често наилазило на противмере кинеских власти. Совјетске власти су биле очајне због задржавања и одлуке Кине да на неодређено време обустави даљу оперему совјетских ешалона.

У другом документу који је био упућен кинеским властима тражио се одговор на нестанак 500 вагона наоружања и војне опреме коју је совјетска влада предала за отпрему у ДР Вијетнам кинеским властима. Совјетска влада је сматрала да је задржавање таквих транспорта и ометање пошиљки представљало нарушавање преузетих обавеза и указивало на борбу коју је херојски вијетнамски народ водио против агресије америчког империјализма. Совјети су овакаве потезе Кине сматрали одговором на преговоре које су Вијетнамци отпочели са САД у Паризу.³⁵²

Совјети су били веома активни по питању војне помоћи упућене Вијетнаму. У складу са тим наставили су са испорукама: противавионског ракетног наоружања, млазних авиона, тенкова и самоходних постројења, топова крупног калибра, муниције. У току последњих година у СССР је обуку прошло више од 4000 висококвалификованих официра вијетнамске народне армије. Само је током 1967. године у ДР Вијетнам било упућено око 1000 совјетских стручњака који су

---

³⁵⁰ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-161, пов.бр.42110, *Телеграм из Москве, 17.01.1968.*

³⁵¹АЈ, КРР, I-3-а/СССР, *Забелешка о разговору Тито- Бенедиктов*

³⁵²АЈ, КРР, I-3-а/СССР, *Забелешка о разговору В. Поповића са совјетским амбасадором Бенедиктовим*

непосредно на положају обучавали вијетнамске војнике и офицере у коришћењу совјетске војне технике. Совјети су такође преко ДР Вијетнама пружали помоћ јужновијетнамским патриотима. Сву војну помоћ СССР је пружао Вијетнаму бесплатно. Економска помоћ Совјетског Савеза ДР Вијетнаму је износила 700 милиона рубаља. Само је током 1968. године било упућено у Вијетнам више од једног милиона тона робе. На дипломатском плану Совјети су чинили одговарајуће демарше код америчке владе у циљу регулисања вијетнамског проблема на основу предлога владе ДР Вијетнама и политичког програма НФ Ослобођења Јужног Вијетнама. Југословенски руководиоци су били мишљења да је продужетак рата у Вијетнаму могао допринети само погоршању односа између СССР и САД.³⁵³

6.4 Југословенско-америчко посредовање у решавању

Блискоисточне кризе

Интереси двеју суперсила оштро су се сукобили на подручју Блиског истока и Средоземља где је дошло до новог одмеравања снага. Блискоисточна криза је имала за последицу одређене промене у положају водећих светских сила у овој области. Док је СССР појачавао своје политичко, економско и војно присуство, знатно је био компромитован углед САД и других западних земаља због њихове отворене подршке израелској агресији. Међутим, сазнање да би криза могла проузроковати све веће наоружавање земаља у сукобу које би изазвало несагледиве компликације навело је обе силе да не дозволе даље погоршавање ситуације, већ да уложе напоре за изналажење компромисног решења. У том погледу за држање САД карактеристичан је био умерени притисак на Израел, као и смењивање америчког представника у Уједињеним нацијама А. Голдберга који је био познат по антиарапској оријентацији.

Новоизабарна америчка администрација на челу са председником Никсоном је показала више интересовања за решавање проблеме Блиског истока. Објашњење за активније америчко постављање се могло наћи у процени да је продужавање затегнуте ситуације на Блиском истоку могло довести до даљег јачања позиција СССР у арапским земаљама и на Средоземљу. Иако су неке арапске земље попут

---

³⁵³ АЈ, КРР, I-3-a/SSSR, *Забелешка о разговору В. Поповића са совјетским амбасадором Бенедиктовим*

Египта позитивно оцениле неке елементе америчке политике и поздравиле реалистичнији и објективнији Никсонов прилаз проблемима Блиског истока ипак су постојале сумње у погледу стварних америчких намера.³⁵⁴

Совјетско руководство је сматрало да криза на Блиском истоку није могла бити брзо решена те је наставило са давањем материјалне и политичке подршке Арапима. Основни циљ те помоћи је био онемогућавање евентуалног преузимања власти у арапским земаљама од стране реакционарних снага које би дозволиле стварање империјалистичких база против СССР.

Нова конференција несврстаних као и пут југословенског председника Тита по азијским земљама, боравак југословенских руководилаца у афричким земљама као и читава активност Југославије у правцу сазивања нове конференције несврстаних земаља јесу биле од великог интереса за СССР.³⁵⁵

На Блиском истоку по совјетском мишљењу није било побољшања. Совјети су ценили југословенско учешће у покушајима решавања блискоисточног проблема. Очигледно је било да је Јарингонва мисија о регулисање свега што је садржала резолуција СБ ОУН поводом решавања Блискоисточне кризе пропала.³⁵⁶

Састанак министара иностраних послова социјалистичких земаља у Варшави крајем децембра је унео неке новине у решавање блискоисточне кризе након усвајања резолуције Велике Британије у Савету Безбедности 22.11.1967. године.

Састанак министара иностраних послова европских социјалистичких земаља у Варшави је завршио рад усвајањем саопштења којима је била потврђена подршка арапским земаљама у њиховим настојањима за политичко решење кризе, као и наглашена интерпретација формулације о повлачењу оружаних снага Израела. Састанак је показао да се инсистирало на искључивом решавању кризе политичким путем односно неодложним спровођењем резолуције Савета Безбедности.

СССР је био против свега што је могло испровоцирати израелске војне акције и истицао је да је свака мера која није водила политичком решењу могла представљати директну помоћ америчком империјализму и Израелу. Поред повлачења израелских оружаних снага са окупираних територија, СССР се

³⁵⁴ ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-8, стр.пов. 84, *Информација у вези ситуације на Блиском истоку*

³⁵⁵ ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-161, пов.бр. 415236, *Телеграм из Москве 25.04.1968.*

³⁵⁶ ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-162, пов.бр. 421883, *Телеграм из Москве 12.06.1968.*

истовремено залагао и за решавање осталих проблема из контекста кризе и за обавезе свих држава на подручју, као и за признање права других на постојање независних националних држава.

Том приликом Југославија је истакла свој континуитет ангажовања у директном и пуном споразуму са владама арапских земаља. За време састанка у Варшави, Југославија се залагала против притиска на арапске земље. Као резултат тог саопштење је кориговано и у основи је њиме било потврђена подршка арапским земљама у њиховом настојању да се пронађе политичко решење и истакне значај спровођења резолуције Савета безбедности и нагласи неопходност повлачења израелских оружаних снага са свих арапских територија.³⁵⁷

Билатерализам СССР и САД је представљао једну од доминирајућих карактеристика заседања. Позиција САД је била одређена њиховим познатим стратешко-политичким интересима. САД су настојале да избегну конфронтације са СССР. За САД су тада били најбитнији следећи циљеви: ублажавање критика и негодовања посебно због бомбардовања ДР Вијетнама, избегавање широке расправе о кризи на Средњем истоку и постизање одлуке Савета безбедности, као и омогућавање несметаног преговарања са СССР о уговору о непролиферацији.

СССР је успео да у великој мери ојача своје позиције у УН. Током заседања СССР је био веома суздран поводом питања Блиског истока. У односима са САД, Совјети су испољили доста еластичан став. СССР је био посебно заинтересован за предлог конвенције о забрани употребе нуклеарног оружја.

Арапи који су били преокупирани Блиским истоком нису озбиљно учествовали у разматрању низа питања са заседања. Израел се усредредио на очување позиција које је стекао агресијом. Израел је услед својих територијалних претензија, арогантног става и бомбардовања рафинерије у Суецу изгубио део симпатија које је уживао али му је ипак пошло за руком да очува основне позиције војног победника. Основна активност југословенске делегације на заседању је била усмерена на проблеме кризе на Блиском истоку, на питања развоја, коегзистенције и деколонизације. Ангажовање Југославије у вези са Блиским истоком је

---

³⁵⁷ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-8, стр.пов.5, Билтен бр.1, *Неки елементи у вези са кризом на Блиском истоку*

произилазило из претходне активности на специјалном заседању Генералне скупштине а посебно из иницијативе председника Тита.

Тито је сматрао да је присуство совјетске и америчке флоте у том неуралгичном подручју било штетно али је такође сматрао да је одговорност САД утолико била већа пошто је управо њихово дугогодишње присуство у водама Средоземља на чијим су се обалама налазиле и бројне америчке базе довело до повећаног совјетског присуства. Тито је највећом опасношћу сматрао присуство јаких поморских снага две супер силе на тако ограниченом простору што је могло имати за последицу сукоб и директну конфронтацију са недогледним последицама по мир у Европи и свету.

Решење проблема на Блиском истоку председник Тито је видео једино у директном договору између САД и СССР односно у њиховом већем ангажовању у циљу постизања политичког решења.

Међутим, непопустљивост Израела је осујетила све напоре у правцу изналажења политичког решења и спровођења Резолуције Савета безбедности. Арапи су захваљујући помоћи СССР надокнадили сво изгубљено наоружање и чак су повећали војну готовост. Али Арапи нису били спремни на признавање Израела. САД су стајале на становишту да је Израел требало да се повуче са арапских територија уз мање корекције на границама. Американци су сматрали да је било неопходно признати границе Израела из 1967. године са извесним коректурама али истовремено обезбедити и будућност Палестинаца.³⁵⁸

За то време новоизабрана америчка администрација предвођена државним секретаром Роџерсом је нагласила да су Југославија и САД несумњиво могле да наставе са развојем односа у области трговине, инвестирања капитала, туризма. Америчка страна је потврдила да је Југославија била сагласна и са унапређивањем политичких односа без обзира на различите прилазе у решавању блискоисточне кризе.³⁵⁹

Амерички државни секретар Роџерс је приликом сусрета са југословенским председником Титом (12.априла 1969. године) говорио о југословенско-америчким

---

³⁵⁸ДА МСП РС, ПА, 1968, Ф-8, стр.пов.5, билтен бр.1, *Неки елементи у вези са кризом на Блиском истоку*

³⁵⁹AJ, KPR, I-5-b/SAD,

билатералним односима и истако је колико су били добри. Поздравио је посету америчких астронаута Југославији и веома значајном оценио посету америчког секретара за трговину Стенса Југославији. Роџерс је поновио амерички став који се сводио на подршку независности Југославије. САД су обећале СФРЈ да никада неће правити аранжмане који би били противни југословенским интересима. Американци су у кратким цртама информисали југословенског председника о разговорима које су претходно водили са Совјетима. Роџерс је нагласио да су ти разговори били искључиво фокусирани на проблеме Блиског истока, попуштање затегнутости у Европи, склапање споразума о смањењу наоружања. Роџерс је подвукао интерес Совјета за одржавање Конференције о европској безбедности уз учешће Канаде и САД. Према мишљењу југословенске стране Конференција о европској безбедности је требало да доведе до стварног попуштања затегнутости и до проширења сарадње свих европских земаља. Американци су сматрали да је безбедност у Европи могла бити постигнута само смањењем затегнутости између Истока и Запада. Југословенски председник Тито је чак сматрао да је предстојећа конференција требало да буде конференција у широком саставу у којој би равноправно учествовале поред великих сила и друге државе. Председник Тито се током разговора са америчким државним секретаром Роџерсом дотакао и ситуације на Блиском истоку, која се према његовом мишљењу опасно заоштрила због одбијања Израела да испоштује Резолуцију Савета безбедности. Југославија је после израелске агресије била врло активна у тражењу политичког решења блискоисточне кризе. Југославија је у циљу њеног решавања поднела предлог кроз формулисање пет тачака које су требало да послуже као политичко решење кризе на Блиском истоку. Тих пет тачака су подразумевале арапско признавање Израела као државе, повлачење израелских трупа са окупираних арапских територија, обезбеђење слободне пловидбе, заштиту и остварење права палестинског народа. Међутим, у целој ситуацији проблем је представљао Израел који није дозвољавао нормализацију односа на Блиском истоку. Израел је константно одбијао Јарингову мисију на бази Резолуције Савета безбедности. Сходно свим дешавањима на Блиском истоку Југославија и Америка су настојале да свим силама омогуће решавање блискоисточне кризе мирољубивим начином. Сједињене државе су се

залагале за ограничење наоружања на Блиском истоку с обзиром да би даље наоружавање значило и нови рат.³⁶⁰

За то време се на положају новог амбасадора у Београду уместо Елбрика нашао се В.Леонхарт³⁶¹ који је настојао да искристалише основне линије сарадње и међусобног разумевања између две земље сходно дешавањима на Блиском истоку. Југословенски председник Тито је примио 30.06.1969. акредитивна писма новоименованог амбасадора Леонхарта који је том приликом упознао председника Тита са својим претходним службовањем у америчкој амбасади у Београду у периоду од 1946. до 1949. године. Говорећи о новој америчкој администрацији Леонхарт је нагласио да је она представљала са једне стране континуитет док је са друге унела неке иновације у америчку политику. Леонхарт је подвукао да је Америка желела да прилагоди своју политику променама у свету али да је при том водила рачуна и о збивањима у СССР. Овом приликом председник Југославије и амерички амбасадор су такође дискутовали о решавању кризе на Блиском истоку. Председник Тито је сматрао да четири велике силе нису ништа учиниле по питању решавања Блискоисточне кризе. Током разговора је наглашено да су једино совјетско-амерички разговори о том питању су били нешто прецизнији. Они су пролазили кроз четири фазе. У првој фази је Совјетски Савез давао своје предлоге за решавање кризе док су САД на њих одговарале. СССР се тада залагао за комплетно повлачење израелских трупа, док су САД биле за веће модалитете.

---

³⁶⁰АЈ, КРР, I-3-a/SAD, *Тито-Роџерс*

³⁶¹АЈ, КРР, I-3-a/SAD, **Леонхарт** је рођен Западној Вирџинији где је и дипломирао на Универзитету Западне Вирџиније 1939. године. Стекао је диплому магистра 1941. године а докторирао на Универзитету у Принстону 1943. године. За време Другог светског рата је служио у америчком ратном ваздухопловству. Дипломатску каријеру је започео после Другог светског рата у амбасади САД у Београду где се налазио две године. Потом је службовао у Риму, Сајгону, Пном Пену и Вијетнаму до 1951. године када је премештен у Токио. После тога је био постављен за члана Групе за планирање политике у Стејт Департамнту у Вашингтону. Током 1957. године је био именован за заменика представника Стејт департамента у Одбору за планирање Националног савета безбедности. У периоду од 1962-1966. председник Кенеди га је именовано за амбасадора у Танзанији. Током августа месеца 1966. године заузимао је положај заменика специјалног изасланика помоћника председника САД док је у мају 1967. године постао специјални помоћник председника САД. На тој дужаности је остао до новембра 1968. године, када је постао специјални помоћник новоизабраног председника Никсона као важна веза са претходниом администрацијом спољне политике. Новоименовани амерички амбасадор је био човек који је одлично разумео нови приступ Никсонове администрације спољнополитичким проблемима. Припадао је кругу људи у САД који се залагао за адаптацију САД променама у свету.

Сматрале су нереалним тражење повлачења само Израела. У другој фази америчко-совјетских разговора је била извршена детаљна анализа Резолуције Савета безбедности. Трећа фаза се свела на набацивања одређених идеја за разговоре представника четири силе као и за посредничке мисије (Јаринг). У четвртој фази су уследили нови совјетски предлози упућени Вашингтону.

Југословенска страна је сматрала да је у решавању блискоисточне кризе велика одговорност лежала како на САД тако и на СССР с обзиром да се радило о безбедности и интересима њихових земаља. Председник Тито је сматрао да су Совјети желели мир између осталог јер су били преокупирани и другим проблемима.

После догађаја у Чехословачкој односи између СССР и Југославије нису били баш најбољи те зато није било ни интензивне размене мишљења о Блиском истоку која је постојала пре тога. После саветовања комунистичких партија у Москви СССР је постао флексибилнији по питању дешавања на Блиском истоку. Чак је на следећој конференцији у Будимпешти предлагао сазивање Конференције о европској безбедности. По мишљењу СФРЈ на поменутој конференцији је требало да учествују и САД. Постизање напретка у Европи се сматрало значајним за цео свет. По мишљењу председника Тита криза на Блиском истоку није била само ствар Израела и Арапа него је представљала и међународно питање. У њеном решавању је према мишљењу југословенског естаблишмента било потребно веће ангажовање Уједињених нација и Савета безбедности, као и реалистичније постављање.³⁶²

Ситуација на Блиском истоку се непрекидно заоштравала. Према оценама из Каира амерички интереси у арапским земљама нису били угрожени али је проблем Блиског истока остао у контексту глобалних односа супер-сила. Процењено је било да САД нису биле спремне да врше притисак на Израел и да је било немогуће постићи решење које би задовољило Арапе без оружаног обрачуна са Израелом. Египатски председник Насер је сматрао сарадњу са СССР трајним фактором у политици ослобађања арапских територија. Војна и економска помоћ као и улога СССР у решавању кризе га је чинила главним ослоном УАР. Међутим, постојала

---

³⁶²ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф- 1, стр.пов 45, *Забелешка о разговору председника Тита са новоименованим америчким амбасадором В. Леонхартом*

је бојазан од отказивања даљих испорука оружја. Посебно је владала забринутост због заоштравања совјетско-кинеских односа који су могли утицати на смањење совјетског ангажовања на Блиском истоку.

Израелска премијерка Голда Меир се у више наврата изјашњавала против консултација четири велике силе и наметнутог решења и заступала је став о постизању стабилног и трајног мир на Блиском истоку само путем директних преговора зараћених страна. У америчко-израелским разговорима су се испољила извесна неслагања која су била потенцирана негативним ставом Израела према четворним консултацијама. Негативно држање Израела према свим напорима и иницијативама усмереним ка постизању политичког решења кризе, укључујући и консултације четири велике силе и упорно инсистирање на директним разговорима у великој мери су слабили његове позиције јер је такво држање изазивало незадовољство код оних који су га подржавали.

Прихватањем четворних консултација у Уједињеним нацијама, САД су заузеле флексибилнији став од претходне администрације. Новоизабрани амерички председник је изразио жељу да поправи ослабљење америчке позиције у арапском свету.

С друге стране, САД су настојале да обезбеде виталне интересе Израела, али то није значило да су одобравале све његове ставове. И поред прихватања четворних консултација САД су настојале да питање Блискоисточне кризе третирају првенствено у склопу својих глобалних односа са СССР.

Израел се није званично изјашњавао о америчким предлозима али је категорички одбијао сваку интервенцију или посредовање четири велике силе на Блиском истоку.

Југословенски став се огледао у подршци мирољубивом решењу блискоисточне кризе и примени резолуције Савета безбедности од 22.11.1967. године.³⁶³

Неуспешан завршетак прве фазе четворних консултација у Њујорку као и америчко-совјетских билатералних разговора о изналагању заједничке основе за решење кризе на Блиском истоку је унео нове опасности у ситуацију на том подручју. Израел је користио неуспех мирољубивих иницијатива за решење кризе

---

³⁶³ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-8, Билтен бр.4, стр.пов. 38, *Ситуација на Блиском истоку*

и предузимао је мере у циљу анексирања појединих делова окупираних територија. Расељавањем арапског становноштва, рушењем стамбених четврти, конфискацијом имовине и предузимањем других мера насиља Израел је желео да измени статус Јерусалима и да га прогласи јеврејским градом. Израел је настојао да Голанске висове, западну обалу реке Јордана и друга окупирана подручја интегрише у своју привреду. Такав развој догађаја на Блиском истоку је изазивао забринутост СССР и САД због могућности шире конфронтације на Блиском истоку. Американцима није одговарало заоштравање ситуације и конфронтације на Блиском истоку с обзиром да је тадашњи амерички тренд био усмерен ка фази преговарања. И СССР се плашио истог и није желео да фазу преговора замени фазом конфронтирања. Иако су Совјети желели пронаћи формулу за решење кризе ипак су морали водити рачуна о ставовима арапских земаља. На крају прве фазе четворних консултација у Њујорку и америчко-совјетских разговора у Вашингтону о Блиском истоку, САД и СССР су изашли са новим предлозима за решење кризе у којима су сумирали своје ставове по суштинским питањима. Суштину америчког предлога су чинили ставови о закључењу коначног споразума о миру између Израела и УАР под окриљем мисије Јаринга. Предлог је даље обухватао обуставу свих аката непријатељства, непријатељске пропаганде економске блокаде, бојкота, затим признавање суверенитета, територијалног интегритета и независности Израела, демилитаризацију подручја са кога би се Израел повукао, слободну пловидбу Акабом и Суецким каналом за израелске бродове и решење проблема избеглица на бази репатријације у Израел или расељење уз компензације. Коначни споразум би потписале обе стране и био би поднет Савету безбедности ради потврђивања. СССР је овакав предлог оценио као веома произраелски. Влада УАР је такође сматрала да је позиција САД и даље била произраелска. Египатски председник Насер и руководиоци УАР су сматрали да су Сједињене државе задржале исту политику коју је водила претходна Цонсонова влада. Израелска влада се није изјашњавала о америчком предлогу. Израел се није слагао са многим формулацијама у америчком предлогу и инсистирао је на директним преговорима са арапским светом.

Насупрот америчком совјетски план о решењу кризе на Блиском истоку се заснивао на Резолуцији Савета безбедности. По том плану израелске трупе су се морале повући у року од два месеца и то под надзором Уједињених нација, и било је неопходно утврдити демилитаризоване зоне с обе стране граница, омогућити слободну пловидбу кроз Суецки канал бродовим свих држава, обавезати Израел да изврши одлуке УН у вези са избеглицама, решити спорове мирним путем, узајамно признати и поштовати суверенитет, територијални интегритет и политике независности.

Прве америчке реакције на совјетски план нису биле негативне. Чак су и сами Американци истицали да је совјетски став о кризи на Блиском истоку еволуирао и да је био знатно конструктивнији. Међутим, у каснијим изјавама одговорност за неуспех у постизању споразума по суштинским питањима Американци су пребацивали на СССР.

У разговорима са југословенским амбасадором у Каиру, египатски председник Насер покушао да укаже на реалистичности новог совјетског плана али ипак није био оптимиста у погледу исхода даљих разговора између великих сила.

Израел је у старту одбацио совјетски плани и сматрао да је представљао корак уназад у односу на раније совјетске идеје о решење кризе.

Најновији амерички предлог за решење кризе на Блиском истоку у поређењу са ранијим америчким иницијативама је садржао знатно разрађеније и конкретније ставове по кључним питањима при чему је највише водио рачуна о ставовима и захтевима Израела (директни преговори и мирни уговори, обустава герилске активности, непријатељске пропаганде). Као такав предлог је садржао захтеве за новим концесијама арапских земаља.

Совјетски план је представљао знатно детаљније и прецизније елаборирану варијанту плана од 30.12.1968. године. То се посебно односило на питање безбедних и признатих граница, на проблем избеглица и слободе пловидбе кроз Суецки канал и Акабски залив и на демилитаризоване зоне.

Иако су између САД и СССР постојале суштинске разлике у најбитнијим питањима (границе, повлачење, избеглице) оба плана су имала неколико додирних тачака. И САД и СССР су предлагали споразум о целовитом решењу проблема

кризе у виду пакета мера. Постојала је сагласност свих заинтересованих страна о потреби продужења Јарингове мисије између сукобљених страна. Развој ситуације око решавања кризе на Блиском истоку је само показао да споразум о решењу проблема Блиског истока још није био на видуку. Отпор Израела било каквом решењу које није потицало од директно заинтересованих земаља Блиског истока и арапских земаља у смислу прихватања територијалних уступака и потписивања мировног уговора са Израелом је онемогућавао било какав напредак у правцу решења кризе.³⁶⁴

Зато је амерички председник Никсон предложио да Џозеф Сиско помоћник државног секретара Роџерса за питања Блиског истока, иначе најобавештенији човек у влади САД о свим детаљима кризе на Блиском истоку, дође у Београд и по могућности разговара са председником Титом.³⁶⁵

У ДСИП је 04.08.1969. године одржан састанак представника САД и СФРЈ у коме је извршена размена мишљења о ситуацији на Блиском истоку. У самом уводу Сиско је констатовао да су за решење кризе на Блиском истоку САД и СФРЈ биле веома заинтересоване. У тражењу политичког решења Вашингтон је полазио од резолуције Савета безбедности (новембар 1967.) која се према Сиску у суштини интерпретирала на два различита начина. Због тога је и била присутна одлука о непосреднијем америчком ангажовању у тражењу решења. Југословенски председник Тито се налазио у јединственом положају да као државник утиче конструктивно на решење кризе. Полазећи од констатације да је један од главних циљева Никсонове администрације било обезбеђење трајног и чврстог мира у свету и спречавање агресије, САД су се снажно ангажовале у решавању Блискоисточне кризе. При том су се САД руководиле сопственим интересима који су за њих на подручју Блиског истока били од првостепене важности. На последњем путовању Сиско је настојао да употпуни америчку војно-политичку процену о могућем сукобу са СССР због блискоисточне кризе. Сиско је константно подсећао на залагања америчке владе која је била против било какве конфронтације. Према америчкој оцени Израелу у војном погледу нису била потребна нова територијална

---

³⁶⁴ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-8, стр.пов. без броја, *Ситуација на Блиском истоку*.

³⁶⁵АЈ, КРР, I-5-b/SAD, *Тито-Сиско*

освајања и због тога није био заинтересован за обнову ратних операција у пуном опсегу. Арапи са своје стране нису били спремни нити способни за војни обрачун. Из тога су САД извукле закључак да није требало очекивати избијање новог рата.

Американце је бринуло да ли је СССР био спреман на успостављање споразума о ограничавању конвенционалног наоружања на Блиском истоку. У Москви је Сиску изричито било речено да Совјети нису били спремни на такав чин пре него што се постигне договор о сређивању кризе на подручју Блиског истока .

Конкретни разговори о решавању Блискоисточне кризе су се водили између САД и СССР док су разговори у оквиру четворице имали само формални карактер. Американци су се надали да ће договор две суперсиле бити санкционисан и у оквиру четворице. Суштину постигнутог договора Уједињене нације би требало да преко Јаринга пренесу зарађеним странама. Влада САД је сматрала неопходним да Јаринг пре обнављања своје посредничке мисије добије нову преговарачку платформу која би у суштини представљала споразум између САД и СССР. Две суперсиле су настојале да тај споразум постигну до састанка Генералне скупштине УН. Министри иностраних послова на Генералној скупштини и Савет безбедности су имали задатак да размотре и одобре споразуме. Уколико се САД и СССР не би споразумели о извесним формулацијама дали би Јарингу о тим питањима шире и опште информације. Док Јаринг буде обављао своју мисију САД је требало да наставе преговоре са СССР о нерешеним питањима. Сиско је сматрао да ниједна страна није рекла своју последњу реч. У дотадашњим преговорима се дошло у вези са садржајем уговора до многих отворених питања (питање Шарм Ал Шеика, Суецки канал-САД су признале суверенитет УАР над каналом, питање избеглица, територијална безбедност, повлачење трупа и границе).

Америчка влада је оценила да је између страна у конфликту постојало велико неповерење. Израелци нису имали поверење у механизам УН, док су Арапи сматрали да Израел у односу на њих никада неће мировати.

Сиско је истакао да су САД сматрале председника Насера најважнијим фактором у арапском свету. Наводно САД нису имале намеру да раздвајају Арапе већ су се залагале за решавање криза кроз свеобухватни „пакет“.

Сиско је у више махова истицао одлучност САД да наставе са акцијом за имплементацију резолуције Савета безбедности о обустави ватре и са напорима за приближавање америчких и совјетских гледишта.

Југословенска страна је сматрала да је продужавање тадашње ситуације повећавало опасност поновног избијања сукоба. Било је присутно све чешће понављање ратоборних и непопустљивих изјава од стране руководиоца Израела што је утицало на смањење простора за акцију међу Арапима који су били за политичко решење. Према наводима југословенске стране египатски председник Насер је и даље био за политичко решење сукоба али је пораст утицаја струја које су се залагале за војни обрачун био све већи.

С обзиром на географску близину и принципе спољне политике СФРЈ је витално била заинтересована за сређивање кризе и успостављање трајног мира на Блиском истоку.

Сиско је нагласио америчку потребу за преговорима са СССР о свим отвореним питањима(тада искључиво о Блиском истоку). Такође је потврдио заинтересованост америчке владе да својим утицајем помогне регулисање односа Југославије са Европском економском заједницом. Сиско је подржавао активности несврстаних земаља посебно њихово залагање за јачање независности држава, и то је поредио са новим америчким прилазом међународним односима који је био компатибилнији са принципима несврстаности него неки аспекти раније америчке политике.

Сискова посета је реализована у оквирима паралелног обавештавања земаља за које су САД биле заинтересоване (Кисинџер је био упућен у Западну Европу, а Роџерс у Азију). Сисковом доласку је допринело очекивање да ће Југославију посетити египатски председник Насер и совјетски министар Громико. Остао је присутан утисак да је у новом америчком предлогу било више флексибилности али да су позиције СССР и САД биле удаљене. Сискове тврдње да су амерички предлози уследили без претходног договора са Израелом, као и његови наводи да је утицај САД на Израел био мален (заправо мањи од утицаја СССР на арапске земље) су представљали како психолошки притисак тако и индикацију о дужем трајању кризе.

Сискова посета је пружила прилику преседнику Титу да упути председнику Никсону писмену поруку у којој су били изнети југословенски ставови и гледишта у вези кризе на Блиском истоку, као и евентуалне примедбе на правац решења.³⁶⁶ У ово време две земље су закључиле да је база односа између њих била добра. Томе су посебно допринели догађаји из међународног живота.

6.5 Економска и војна сарадња Југославије са Великим силама

Од потписивања Споразума и пријема војне помоћи (14.11.1951.) је прошло 18 година па су многа од добијених средстава застарела или су била у таквом стању да је за њихову даљу употребу и одржавање било неопходно улагати знатна метријална средства. Ово се посебно односило на разне врсте и калибре муниције која је била добијена по основи војне помоћи. Вредност те муниције је износила преко 100 милиона долара а неопходан јој је био ремонт (замена каписли, упаљача, експлозива). Проблем је представљала чињеница да се после ремонта таква муниција више није сматрала оригиналном и произведеном по америчкој лиценци собзиром да су на њој била вршена разна усавршавања и модификације. Трошкови ремонта су износили од 30%-50% вредности нове муниције. Сходно томе југословенска влада је покушала да од америчке владе издејствује одобрење које би ослободило Југославију од члана три потписаног споразума што би Југославији омогућило отуђење и продају тих средстава.³⁶⁷

Међутим, војна сарадња између две државе се наставила у другим видовима.

Почетком јануара месеца 1969. године је било предочено југословенској влади да су припадници Националног ратног колеџа из Вашингтона изразили жељу за предузимањем путовања по западноевропским земљама у оквиру кога су планирали и посету Југославији. Група се састојала од 31 студента и 6 професора а у Београду је требало да борави од 23. до 25. априла 1969. године. Амерички студенти и професори су били заинтересовани да упознају привредни и друштвени развој Југославије као и њену спољну политику. Радило се о високој политичкој

---

³⁶⁶ АЈ, КРР, I-5-b/SAD, *Тито-Сиско*

³⁶⁷ ДА МСП РС, ПА, 1969, ф-171, стр.пов.71, *Продаја средстава по Споразуму о војној помоћи из САД*

школи у Вашингтону, што је указивало да су се међу слушаоцима школе налазили и функционери Стејт департмента.³⁶⁸

Крајем марта месеца је уследио нови захтев представника америчке амбасаде у Београду (25. марта) којим је тражена сагласност ДСИП и одобрење за незваничну посету Дубровнику (од 20. до 24. маја 1969.) крстарице Little Rock из састава Шесте америчке флоте. Истовремено је представник америчке амбасаде у Београду пренео жељу команданта Шесте флоте да му буде омогућено да изврши куртоазне посете у Београду. Америчка амбасада је већ једном приликом тражила одобрење за посету наведене крстарице априла месеца 1968. године али јој је та посета била ускраћена због паралелног одржавања масовних митинга солидарности са народом Вијетнама.³⁶⁹

Крстарицу Литл Рок је сачињавала посада од 120 официра и 1200 морнара којом је командовао вицеадмирал Ричардсон. Међутим, ни други пут у кратком временском року југословенска влада није могла изаћи у сусрет америчком захтеву због ситуације у земљи.

То је био само разлог више да се америчка амбасада 18.06.1969. године поново обрати југословенској влади са захтевом да се одобри посета једном америчком разарачу Дубровнику. Посета је требало да буде реализована у времену од 31. јула до 4. августа. Полазећи од закључка Комисије СИВ за односе са иностранством констатовано је да број посета једне стране државе није могао да буде већи од три посете на годишњем нивоу. Зато је југословенска страна предложила да Сједињене државе реализују посету Југославији преко своје крстарице Литл Рок кроз неформалну и куртоазну посету Дубровнику од 25. до 29. септембра 1969. године.

Након дужег разматрања југословенска страна је закључила да САД већ дуже времена нису злоупотребљавале југословенско гостопримство и нису тражиле већи број посета, нити су остајале дуже од законски прописаног термина боравка. Та посета је требало да буде њихова прва посета Југославији. Пошто су се односи између две земље добро развијали није било потребно тражити одлагање посете и

---

³⁶⁸ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф- 162, пов.бр. 4921, *Забелешка о разговору Р. Брзића са Б. Мортоном другим секретаром амбасаде САД 10.01. 1969.*

³⁶⁹ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-162, пов.бр.410553, *Информација у вези посете америчког ратног брода*

доводити у питање југословенску добру вољу. Пошто југословенска страна није имала никакав ваљан разлог на основу кога би одложила посету америчке крстарице на крају је ипак одобрила тражену посету америчком ратном броду у трајању од четири дана.³⁷⁰

Убрзо након тога је и саветник америчке амбасаде у Београду, Муд затражио одобрење за посету америчком разарачу. „S.S. Domato“ југословенским територијалним водама, на коме се налазило око 20 официра, 260 морнара, али без авиона и хеликоптера у периоду од 31. јула до 04. августа.³⁷¹

Међутим, поред наведених примера успешне војне сарадње ипак је долазило и до инцидената за које су и углавном били одговорни амерички официри. Најинцидентнији догађаји су забележени у близини југословенских војних аеродрома где су амерички официри имали задатак да прикупљају обавештајне податаке за потребе америчке владе.

Једном приликом Управа безбедности СФРЈ је саопштила да су органи СУП и војна полиција 29. јула зауставили аутомобил у коме су се налазили пуковник Марвин Бородкин и његов помоћник Џејсон Карлајл због недозвољеног кретања у непосредној близини аеродрома Тузла у забрањеној зони. Пуковник Бородкин је био врло активан у извиђању војних објеката и често правио прекршаје и кретао се у забрањеним зонама. Од 24.августа 1968. године је као ваздухопловни амерички изасланик и као војни изасланик Министарства одбране САД у Југославији учествовао у обавештајно-извиђачкој делатности. Само је током септембра месеца извршио пет извиђачких акција на територији ЈНА при чему је начинио неколико озбиљних прекршаја. Све је то утицало на погоршавање односа између САД и СФРЈ.³⁷²

Обе стране су сматрале да им је у интересу било да се превазиђу неспоразуми на подручју војне сарадње у циљу спречавања негативног утицаја на југословенско-америчке односе. Донета је одлука о повлачењу пуковника Бородкина из

---

³⁷⁰ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-162, пов.бр. 410 553, *Информација у вези са предстојећом посетом америчког ратног брода Југославији*

³⁷¹ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-162, пов.бр.422192, *Забелешка о разговору Ц. Јоба са Р. Мудом саветником америчке амбасаде 18.06.1969.*

³⁷²ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-162, бр.428336, *Информација у вези са инцидентом код Тузле 29.07.1969.*

Југославије. Ради даље добре међудржавне сарадње (између САД и СФРЈ) је било прецизирано на којим местима, путевима није било дозвољено кретање не само америчким војницима него и грађанима као и туристима. Због инцидента, у овом конкретном случају шпијунаже америчког пуковника Бородкина се чак размишљало о евентуалном смањењу америчких војних представника у Југославији као и о њиховом статусу.

Амерички амбасадор је био вољан да регулише активности војног изасланства уз југословенску помоћ.³⁷³

Истовремено је текла и југословенска војна сарадња са другом великом силом тј. са Совјетима. Због проблема око испорука наоружања и војне опреме из СССР је уследио позив државног секретара за народну одбрану генерал-пуковника Н. Љубичића совјетском амбасадору Бенедиктову 11. јуна 1969. Генерал Љубичић је на основу претходних разговора које је совјетски амбасадор водио са председником Титом детаљно упознао амбасадора са постојећим проблемима око набавке совјетског наоружања за потребе ЈНА. Амбасадор Бенедиктов је био изненађен проблемима које му је предочио генерал Љубичић. Он је наводно био обавештен само о два крупна проблема из те области. Један се тицао испоруке технички неисправних торпеда а други иницирајућих метака и пружања помоћи у организацији ремонта у СФРЈ мотора за ракетне и торпедне чамце. Према речима совјетског амбасадора је уследило потписивање уговора између влада који су се односили на ремонт мотора и на долазак групе совјетских стручњака у Југославију која је требало да пруже техничку помоћ. Тим уговорима је био предвиђен и долазак још двојице стручњака из СССР чији се задатак сводио на пружање техничке помоћи у производњи противтенковских ракета Маљутка по совјетској лиценци. Совјетски амбасадор је навео да је у разговору са југословенским војним представницима добио потврду о квалитету совјетске опреме. У Москви су били зачуђени а и помало збуњени демонстрирањем одбојности југословенских руководиоца када је било речи о међуармијској сарадњи. У склопу таквог понашања је дошло до отказивања бројних најављених посета совјетских војних бродова, планираних обука група официра ЈНА а посебно групе виших официра

---

³⁷³АЈ, КРР, I-5- b/SAD

ратне морнарице на челу са адмиралом Мамулом. Није била реализована ни посета СССР-у делегације Југословенске народне армије предвођене државним секретаром. У склопу проблема војне сарадње са Совјетима присутне су биле и дискусије о изменама у војној доктрини ЈНА.

Совјетски амбасадор Бенедиктов је сматрао да су се југословенско-совјетски односи побољшали у политичком погледу и да је то стварало повољну атмосферу у развијању међуармијских односа. Сматрао је да су постојале могућности за кооперацију у војној производњи о чему је говорио и југословенски генерал Љубичић. Генерал је тврдио да Југославија постојеће проблеме у области војних испорука није подизала на политички ниво већ да је настојала да их решава преко надлежних органа.

Совјети су сматрали да су међуармијски односи између две земље много зависили од политичких односа двеју земаља. Совјетски амбасадор Бенедиктов је инсистирао на посети два совјетска брода и једне подморнице југословенским лукама.³⁷⁴

Совјетска интервенција у ЧССР је заоштрила и продубила разлике у гледиштима и политици између СССР и Југославије. Због отпора који је Југославија пружила совјетској хегемонистичкој политици, СССР је отпочео снажну антијугословенску активност кроз нападе преко средстава јавног информисања како на целокупну унутрашњу (самоуправљање, реформа, улога СКЈ, свенародна одбрана) тако и на спољну политику Југославије (несврстаност и односи са неким земљама Запада). Совјети су при том наглашавали забринутост за судбину социјализма у СФРЈ и сваки југословенски критички став о совјетској политици проглашавали антисовјетизмом. Таква совјетска политика према Југославији је довела до осетног погоршања политичких односа између Југославије и СССР. Међутим, неуспешан је био покушај политичке изолације Југославије од стране Совјета, чему је нарочито допринела југословенска појачана међународна активност у вези са припремама око консултативног састанка несврстаних у Београду као и широка сарадња СКЈ са

---

³⁷⁴ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-2, стр.пов.151, *Забелешка о пријему совјетског амбасадора код државног секретара за народну одбрану генерала Љубичића*

другим друштвено-политичким организацијама и осталим прогресивним партијама и покретима.

У документу који је совјетски амбасадор Бенедиктов предао председнику Титу совјетски ставови су били знатно конструктивнији а тон помирљивији. Нагалашена је била потреба улагања узајамних напора за превазилажење тешкоћа и били су дати конкретни предлози за развој даље сарадње. Међутим, совјетско изражавање спремности за превазилажење лошег стања у односима није представљало суштинску промену у свеукупној совјетској политици нити промену у погледу дугорочне и стратешке оријентације према СФРЈ. У позадини таквог курса према Југославији присутно је било настојање да се односи са Југославијом базирају на заједничким идеолошким циљевима што је пре свега претпостављало прихватање доктрине о ограниченом суверенитету. Настојања Совјета да смире ситуацију и поправе односе са СФРЈ се рефлектовало и на ставове других источноевропских земаља према Југославији. Примарни интерес Југославије је био унапређење међудржавне сарадње са СССР.³⁷⁵

Крајем 60-их југословенска војна индустрија је досегла релативно висок ниво производних капацитета у неколико сектора. Више од 50% војне опреме је било произведено у Југославији и чак се у одређеној мери извозило. Титов концепт „ослонца на сопствене снаге“ постигао је успех и 50-их када се окренуо Западу и 60-их када је покренуо Покрет несврстаних. Приступ западним војним изворима је био везан за продукцију домаћег наоружања. Политика несврставања је такође пуно допринела кроз извоз наоружања у Трећи свет.

Истовремено се водила дискусија између представника војне индустрије, војске и разних политичара у вези развоја економије и војне индустрије. Међутим, није била донета коначна одлука у вези даљег развоја југословенске војне индустрије због важних промена у југословенској војној доктрини због совјетске интервенције у Чехословачкој. Пошто је била усвојена нова доктрина Општенародне одбране 1968. године, приоритет је био дат развоју копнених снага (ЈНА и ТО). То је значило повећање дефанзивне и офанзивне ватрене моћи копнених снага увођењем

---

³⁷⁵ ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-2, стр.пов.151, *Забелешка о пријему совјетског амбасадора код државног секретара за народну одбрану генерала Љубичића*

нове генерације аутоматског оружја, анти-тенковских система и противваздушне одбране. Другостепена важност је дата мобилности оклопних возила. Нова војна доктрина се фокусира на флексибилну одбрану.³⁷⁶

Војноекономски односи са источноевропским земаљама су били развијени и имали су велики значај како за ЈНА тако и за економику земље у целини. Најинтензивнија сарадња на том плану је била са СССР са којим је било закључено шест међудржавних уговора за набавку наоружања, војне опреме и лиценци. Радило се о набавци савремене технике (тенкова, оклопних транспортера, авиона, ракета разне намене, ракетних и торпедних чамаца, опреме за подморнице.)

У циљу освајања производње у Југославији од Совјета је купљена лиценца документације за више борбених средстава (као што су били борбени чамци, вођење ПТ ракета, самоходна ПА оруђа, специјалне врсте артиљеријске муниције...).

После августовских догађаја тј. интервенције Совјета у ЧССР у међуармијским односима са социјалистичким земаљама је уследила стагнација осим на војноекономском плану. Непосредно после тих догађаја СССР је отказао пријем на преобуку 32 југословенска војна стручњака док је југословенска страна одустала од договореног упућивања војних лица на школовање у СССР. Војноекономска сарадња се углавном одвијала нормално. Било је извесних тешкоћа у реализацији испорука у погледу неажурности и некомплетности примљених материјала и непотпуности асортимана резервних делова. Током 1968/69. је било сведено на најмању могућу меру школовање и усавршавање југословенског кадра у СССР.

Међуармијска сарадња са источноевропским земљама а посебно са СССР је била вишеструко корисна. Набавком знатних количина савременог тешког наоружања модернизована је ЈНА. То наоружање је добијено по повољним кредитима и по знатно нижим ценама у односу на Запад. Кроз специјализацију, школовање и преобуку је била подигнута стручна и техничка спремност југословенског старешинског кадра.

Југославија је остала заинтересована за војноекономску сарадњу због комплетирања одређених врста наоружања и опреме, одржавања и експлоатације

---

³⁷⁶ PhD Amadeo Watkins, *Development of the Yugoslav Military Industry*, London, 1999, str.222.

набављене технике, због унификације наоружања, опреме као и повољних услова (кредит) и цена набавки.³⁷⁷

У другој половини године је уследио још један сусрет двојице државника. Наиме, 18.10.1969. године државни секретар за народну одбрану генерал-пуковник Никола Љубичић је примио совјетског амбасадора у Београду. Совјетски амбасадор Бендиктов је том приликом пренео поруку совјетског маршала Гречка којом је био обновљен позив војној делегацији Југославије да на челу са државним секретаром учини посету СССР током 1970. године. Амбасадор Бендиктов је набацио питање обостраног присуствовања појединим војним вежбама и маневрима с обзиром да је то био начин за најбоље упознавање технике и њено функционисање. Југословенска страна је била заинтересована за набавке из СССР и у перспективи, посебно за набавку најновије технике. Током разговора двојице државника је указано на тешкоће у реализацији уговора о лиценцама пре свега на спорост и затварање одређених институција југословенским стручњацима. Посета совјетског амбасадора је очигледно имала за циљ покретање и убрзавање посете совјетског државног секретара за народну одбрану као и оживљавање међуармијске сарадње која је после догађаја у ЧССР у неким видовима стагнирала.³⁷⁸

Доласком на власт америчког председника Никсона јануара 1969. године је започела нова фаза у политичким односима двеју земаља која је била обележена учесталим разменама мишљења на највишем нивоу и усвајањем трајних принципа на којима је требало заснивати сарадњу. Сурети такве врсте су започели посетом помоћника државног секретара Џозефа Сиска 5. августа 1969. године и његовим разговором са замеником државног секретра за иностране послове Антоном Вратушом о стању на Блиском истоку. Потом су били настављени сусретом државног секретара за иностране послове Мирка Тепавца са државним секретаром Вилијемом Роџерсом 27. септембра за време његовог боравка на редовном заседању Генералне скупштине УН у Њујорку.³⁷⁹

---

³⁷⁷ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-81, пов.бр. 422207, *Односи СФРЈ и СССР*

³⁷⁸ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-1, стр.пов.77, *Забелешка о посети совјетског амбасадора Бендиктова југословенском државном секретару за народну одбрану*

³⁷⁹Иво Висковић, *Односи Југославије и САД, Југословенски преглед*, Свеска 1, 1988, стр.33.

Амерички секретар за трговину Морис Стенс је током своје посете Југославији (18-20. септембар) предао председнику Титу поруку председника Никсона у којој се он интересеовао за могућности јачања односа и унапређење трговине, као и за могућност развоја тзв. виших облика индустријске сарадње.

Амерички секретар за трговину Станс је тражио могућност проширења сарадње не само у области трговинске размене већ и на подручју инвестиција и технологије. Никсон је сматрао да се Станс морао оријентисати на осетно смањење буџета и намерно успоравање темпа раста америчке привреде у циљу спречавања даље инфлације долара. Американци су намеравали да што тешње сарађују са Југославијом у свим областима у којима је таква сарадња била могућа и обострано корисна. САД су поздравиле систем самоуправљања и мере привредне реформе као и оријентацију Југославије на тржишну привреду. Последњих година је дошло до смањења увоза из САД јер је уследио престанак увоза пшенице. У наставку разговора амерички амбасадор Леонхарт је указао и на потребу развијања не само интензивније трговинске размене већ и тешње сарадње између америчких и југословенских предузећа. Код америчких привредника је постојао интерес за улагања у југословенску привреду у складу са југословенским прописима. Станс је потврдио интерес америчких привредника за успостављањем партнерских односа са југословенским предузећима. Очигледно се југословенска привреда све више отварала према светском тржишту. Заједничка улагања и коришћење америчке технологије представљали су сигуран и ефикасан допринос проширењу југословенског извоза у САД. Тито је сматрао да је привредна реформа захтевала од предузећа да буду рентабилна и ефикасна. Предузећа су требало да рачунају на сопствена средства.

Разговор двојице државника се пренео и на спољнополитичке теме. Амерички председник се надао у скоројој будућности потпуном повлачењу америчких трупа из Вијетнама.

На крају разговора министар Станс је уручио председнику Титу у име председника Никсона спомен-медаљу Никсоновог устоличења.³⁸⁰

---

³⁸⁰ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-3, стр.пов.бр.242, *Забелешка о разговору председника Тита са америчким секретаром за трговину Морисом Стансом, 19.12.1969.*

Очигледно је било да је америчка страна својом технологијом могла да допринесе снажнијем кретању неких савремених грана које су се већ успешно развијале као што су биле петрохемија и електронска индустрија. Амерички министар Станс је о томе разговарао са савезним секретаром за спољну трговину Хаџићем. Станс је потврдио интерес америчких привредника за успостављањем партнерских односа са југословенским предузећима. Заједничка улагања и коришћење америчке технологије су могли представљати ефикасан допринос проширењу југословенског извоза у САД. Председник Тито је говорио о тешкоћама кроз које је пролазила југословенска привреда због потребе прилагођавања предузећа условима привредне реформе. У свом излагању је истакао да је реформа захтевала од предузећа рентабилност и ефикасно пословање. У погледу пољопривредне производње ситуација је била далеко боља и чак се сматрала рекордном. Приноси су били огромни.

Поред привреде, током разговора се дискутовало и о актуелним политичким проблемима. Станс је подвукао жељу председника Никсона да остане забележен у историји као творац мира. Никсон се залагао за окончање рата у Вијетнаму, за политичко решење Блискоисточне кризе и дијалог са СССР о питањима од заједничког и општег интереса, као што је било питање ограничења стратешког наоружања.³⁸¹

После посете америчког секретара за спољну трговину М. Станса Југославији економски односи су се проширили и добили нове форме што је омогућило стварање нове основе за интензивнију сарадњу. Обострано је била изражена спремност и интерес за успостављањем партнерских односа привредних организација, за пословно-финансијску сарадњу и заједничка улагања у производњу. Након Стансове посете је био присутан све већи број америчких фирми за успостављање контаката и закључивање послова за увоз југословенске робе. Током 1969. године југословенска робна размена је била прилично уравнотежена (извоз 93, 5 милиона а увоз 92,5 милиона долара). У оквиру производно финансијске сарадње интересовање су показале крупне америчке фирме као што су Machinery Corporation (опрема за прехранбену индустрију),

---

³⁸¹ AJ, KPR, I-3-a/107-185, SAD

National Distillers (синтетичка гума), Kaiser Industries (алуминијум), Ford motor (пословна возила). Југословенски дугови према САД су износили 450, 4 милиона долара од чега је на доларске кредите за увоз хране отпадало око 240 милиона долара, а на зајмове и кредите за опрему око 163 милиона долара. Експорт-импорт банка је била кључна институција САД за финансирање извоза. Она је била владина агенција. Она је помагала извоз из САД путем одобравања кредита за куповину америчких производа и давала гаранције по извозним кредитима. Југословенска предузећа су набављала у Америци разну опрему на кредит уз гаранцију Exim банке (Хемијска индустрија Панчево 24,7 милиона долара, југословенске железнице кредит 9,6 милиона долара). Југословенска инвестициона банка је упутила као представник домаћих банака Exim банци предлог за кредитирање више објеката (модернизација индустрије) у укупној вредности од 55 милиона долара. То су били пројекти: Хеминд Панчево, ОХИС Скопље, ПИК Београд, Фабрика каучука Зрењанин, Руди Чајавец Бања Лука. Узимање кредита код Exim банке је долазило у обзир у сличним случајевима: код набавке транспортне опреме, набавке авиона, набавке дизел локомотива, набавке опреме за ПТТ, набавке опреме за модернизацију пољопривредне производње, набавке опреме за петрохемијску индустрију.³⁸²

Економска сарадња са САД је представљала важну област билатералних односа. После укидања продаје пољопривредних вишкова на дугорочни кредит из те сарадње су били укинута сви видови посебних повластица. Повољна политичка атмосфера, друштвено и привредно отварање Југославије, учесталост званичних и незваничних контаката, пораст југословенског извоза у САД као и јасне развојне линије југословенског самоуправног друштва и самоуправне привреде која је уважавала захтеве и законитости тржишта и пословала по нормалним економским резонима су отворили америчким привредницима могућности и перспективе пословних односа са југословенском привредом. Привредни односи између САД и СФРЈ су ступили на далеко ширу основу него ранијих година и ушли су у једну нову развијенију фазу у којој су југословенска предузећа и амерички партнери тражили сарадњу засновану на дугорочној основи уз примењивање новије

---

³⁸² АЈ, 130-640-114, *Економски односи са САД*

технологије и отварање нових тржишта. Овакав развој је указао на знатне могућности уклапања југословенске привреде кроз сарадњу са америчким предузећима у међународно тржиште. У низу примера пословне и финансијске сарадње су биле уочене следеће могућности: испорука југословенских бродова преко САД за рачун других земаља, изградња туристичких објеката на бази заједничког улагања, испоруке папира, разних алата, машина, опреме за цементару, итд.³⁸³

Позитиван допринос даљем развоју привредних односа између Југославије и САД је омогућило учествовање 35 америчких фирми на пољопривредном сајму у Новом Саду, затим организовање привредне изложбе у Лос Анђелесу. Чак је било и предлога о оснивању Југословенско-америчке трговинске коморе.

Завод Црвена засатава из Крагујеваца је закључио уговор 04.04.1969. године са фирмом „International armament Corp“ о продаји (у периоду 1969.-1974.) око 225 000 спортских пушака у вредности око седам милиона долара. Фабрика Иво Лола Рибар је била у контакту са америчком фирмом „Клиринг“ са којом је разматрала сарадњу на бази набавке одређених машина за америчко тржиште. Предузећа Ђура Ђаковић и Ингра су била у контакту са америчком фирмом у вези са заједничком изградњом фабрике цемента у Мексику. Југословенска инвестициона банка и хотел Метропол су разматрали могућност отварања ресторана у Њујорку.³⁸⁴

У току 1969. године је постојао очигледан напредак у економским односима са САД. Повољна политичка атмосфера, друштвено и привредно отварање Југославије, учесталост званичних и названичних контаката, пораст југословенског извоза у САД (на близу 100 милиона долара). Посебан интерес за пословање у овом периоду са југословенским партнерима су показале америчке банке.

Робна размена између СФРЈ и САД је показивала тенденцију сталног пораста. Током 1969. године југословенски извоз је достигао 89,2 милиона долара. Између југословенских предузећа и америчких фирми је дошло до остваривања низа контаката у циљу разматрања пословне сарадње на бази заједничких улога код подизања индустријских објеката у Југославији. Америчка влада је заузела

---

³⁸³ АЈ, КРР, I-3-a/SAD, *Економски односи са САД*

³⁸⁴ ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-8, стр.пов. 64, *Развитак економских односа са САД*

позитиван став о пожељности сарадње америчког приватног капитала са југословенским привредним организацијама. Одлуком о одлагању отплаћивања рата југословенских дугова Exim банка је манифестовала спремност за даљу подршку југословенској привредној реформи.

Развој билатералне сарадње у области науке, просвете и културе се такође кретао узлазном линијом и остваривао се кроз разноврсне програме размене југословенских и америчких просветних, културних, научних институција и радника. У складу са потребама реформе и развоја Југославије су максимално коришћени и примењивани резултати и постигнућа америчке науке, као и технолошка достигнућа. Кроз одржавање и развијање научних, просветних и културних односа са либералном интелектуалном елитом позитивно настројеном према Сједињеним државама, Југославија је настојала да ојача и сачува вредну политичку позицију у јавном и политичком животу САД.³⁸⁵

Настављен је био и програм америчке владе тзв: Leaders Exchange, који је за циљ имао да о трошку америчке владе позива руководеће личности страних земаља на упознавање америчких нових достигнућа у разним областима. Круг лица која су користила овај програм се ограничио на лидере функционере којима је упознавање иностраних искустава служило за обављање функција (функционери Савезне скупштине, чланови Савезног извршног већа, функционери друштвено-политичких организација). За време боравка у САД корисници програма је требало да сарађују са југословенским дипломатским и конзуларним представништвима у САД.³⁸⁶

---

³⁸⁵ ДА МСП РС, ПА, 1969, Ф-8, стр.пов. 64, *Развитак економских односа са САД*

³⁸⁶ АЈ, 130-640-2244, *Програм Leaders exchange*

7. НОВИ АМЕРИЧКИ ПРИЛАЗ ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ ПОЛИТИЦИ И ПОКРЕТУ НЕСВРСТАНИХ

7.1 Промене и кретања у међународним односима током 1970.

У овом периоду је био карактеристичан све већи пораст суперсила и њихов утицај на светска збивања. Политика доминације суперсила и стварање интересних сфера се одвијала у њиховом међусобном сукобу. Истовремено је јачала улога великог броја малих и средњих држава. Борба за еманципацију народа и земаља је доводила до антиколонијалне борбе и национално ослободилачких ратова за независност. Нуклеарна равнотежа САД и СССР је битно смањила вероватноћу њихове директне оружане конфронтације. Споразумевање је постало стална компонента њихових односа. Две суперсиле се нису одрекле својих аспирација у подручјима у којима нису дефинисале границе својих интересних сфера (Југославија и Албанија). Поучене искуствима у Вијетнаму и под утицајем других фактора САД су испољавале намеру да убудуће у први план свог наступања истуре економске, психолошке, обавештајно-субверзивне, идеолошке и политичке елементе своје моћи а да умање непосредно војно присуство у тим регионима. СССР је био економски инфериорнији од САД и стављао је акценат на војну силу у тежњи да тим путем ојача своје присуство и позиције широм света. Појава НР Кине на међународној сцени је почела знатно да утиче на кретања у свету уопште. Кинези су оценили да је нуклеарни потенцијал представљао један од главних атрибута великих сила. Кина је унеле промене и у односе међу суперсилама које је карактерисала повећана међузависност у настајућем троуглу великих сила. Борба између те три силе за јачање и ширење њихових хегемонистичких позиција у свету је дала основно обележје међународним односима током овог периода. Обустављање рата у Вијетнаму је отворило ново поглавље у односима између три велике силе (СССР, САД и Кина). Вијетнамски рат је донекле везао руке свим тим силама у њиховој политици у Азији и њиховом међусобним односима. Криза на Блиском истоку је унела нове значајне елементе у односе међу суперсилама и у међународну ситуацију уопште. Продором СССР на то подручје је дошло до сучељавања са САД а истовремено је био отворен процес преговарања и

споразумевања међу њима. Тако је Блиски исток постао објекат нагађања великих сила. Због тога је уследио отпор доминицији великих сила. Порасла је улога несврстаних земаља у борби за решавање светских проблема, учвршћење мира, афирмацију Повеље УН и равноправне међународне односе. Принципи политике несврставања као једине реалне и конструктивне алтернативе блоковском надметању наишле су у свету на шири круг поборника. Залажући се за активно и самостално деловање свих земаља у међународним односима, за демократизацију тих односа, несврстана политика је доприносила ограничавању негативне активности блоковске поделе и хегемоније великих сила и деловала је у правцу стварања повољних услова за решавање међународних проблема, чиме се учвршћивао светски мир и безбедност несврстаних земаља.

Процес попуштања затегнутости у Европи је био резултат развоја односа на релацији САД-СССР али и израз захтева највећег броја европских земаља. Попуштање затегнутости је представљало нови квалитет у европској ситуацији. Оружана интервенција у ЧССР није битно пореметила тај процес али га је привремено успорила и учинила сложенијим.

Југославија је у таквим међународним околностима настојала пружати отпор совјетском хегемонизму, као и притиску са Запада уз тежњу и напоре за развијање равноправне сарадње са свим земљама чиме би се осигурао њен независни положај. Политика несврстаности је изражавала трајне интересе Југославије и представљала је основу њене спољне политике. Југославија је била подручје живог интереса великих сила и њихових могућих нагодби. У блоковском надметању у Европи **доктрина о ограниченом суверенитету** као и теза о постојању **сиве зоне** су претиле прећутном сагласношћу суперсила о постојању вакума између две војнополитичке групације у који се првенствено укључивала Југославија. Инсистирање на доктрини ограниченог суверенитета је био део настојања СССР да легализује право интервенције у социјалистичкој заједници која је у њиховом тумачењу подразумевала и Југославију. СССР је перманентно настојао да сврста у лагер или да ограничи и ликвидира Југославију као независни фактор. СССР је активно и смишљено деловао у правцу стварања ширег ослонаца и могућности за непосредније присуство и утицање на унутрашња кретања у Југославији. Посебан

значај је СССР придавао нејединству и борби за власт у руководству Југославије, сукобима међу републикама. У мери у којој се повећавало присуство СССР на Блиском истоку и Средоземљу растао је и њихов интерес за географски простор Југославије. На Средоземљу су били присутни значајни дугорочни интереси суперсила што је представљало сталан извор опасности од појачаног притиска на земље региона, ограничавање њихове независности и поделе интересних сфера. Тиме је Средоземље у великој мери постало поприште непосредне међусобне конфронтације суперсила. Појачано присуство СССР на Средоземљу и Блиском истоку је представљало непосредну претњу безбедности Југославије која се налазила у захвату главног стратегијског правца који је повезивао СССР са Средоземљем. Сложеност југословенског положаја је утолико била већа што су на Балкану били присутни и дугорочни војно-стратегијски интереси Запада пре свега САД.

Насупрот политичкој и економској подвојености Средоземље је представљало јединствени стратегијски регион чији је војно-стратегијски значај био неоспоран. То је била раскрсница магистралних поморских и ваздушних путева која је спајала три континента и два океана. На Средоземљу су позиције великих сила биле само делимично разграничене и међусобно признате. Са становишта интереса и конфронтације великих сила прворазредни значај је имао Источни део Средоземља укључујући Блиски исток и Балкан.

Критике југословенског система и политике су представљале константну карактеристику понашања скоро свих социјалистичких земаља у односу на СФРЈ. С тога је у интересу Југославије било да на дугорочној основи пронађе путеве и могућности за стабилизацију и унапређење односа са СССР.

Подследњих година се међуармијска сарадња интензивно развијала са многим земљама Истока али и Запада. Због повољних услова набавке наоружања и опреме у СССР, Југославија је трошила 90% новчаних средстава намењених војним набавкама. Највећи броја људи је упућивала на специјализацију и преобуку у СССР.

Југославија је успела да створи релативно добре опште услове за развој привредне сарадње са свим геополитичким подручјима света. То је представљао значајну претпоставку и основу за њену независну међународну политику.³⁸⁷

До 1967. године САД су вршиле одлучујући утицај на стање у Средоземљу и у томе нису имале озбиљнијег такмаца. За остварење својих циљева САД су располагале у Средоземљу јаким поморским и ваздухопловним снагама (6. флота и јединице стациониране у Турској, Италији и Грчкој) наоружане нуклеарним оружјем. Главни ослонац америчке политике на Средоземљу су биле медитеранске земље чланице НАТО.

Северна Африка и Блиски исток су за САД били важна стратешка зона у којој је било простора за јачање и проширивање њиховог утицаја. На том подручју су били присутни и значајни економски интереси САД. У току последњих година Израел је добио у америчкој политици и стратегији димензије које су знатно прелазиле његов стварни стратегијски значај за САД. Услед тога су САД много изгубиле на својим ранијим позицијама у арапским земљама. Израелу је било додељено истакнуто место у сузбијању прогресивних кретања и процеса у арапским земљама. Озбиљнију сметњу ширем и директнијем војном америчком ангажовању у кризи на Блиском истоку је представљало ангажовање и политика у Југоисточној Азији.

У глобалној политици и стратегији СССР-а, Средоземље је имало изванредно велики значај. У условима када је била успостављена стабилна глобална равнотежа снага између СССР и САД и када је наступање СССР у Европи и Азији било могуће само по цену оружаног сукоба са НАТО или НР Кином једини могући правац његовог продора на отворена светска пространства је водио преко Средоземља. Из тог региона СССР су се отварале могућности за вршење непосредног утицаја на Јужни блок НАТО, за чвршће повезивање са својим поморским снагама на Атлантику, за јачање позиција у Африци, за потпунију контролу и неутрализацију целокупног Средњег истока и за слободно комуницирање са Индијским океаном. Као светска сила СССР је настојао да изађе из евро-азијских континенталних оквира где је био окружен америчким војним базама и њиховим савезницима.

---

³⁸⁷ ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-8, стр.пов.бр. 3, *Основне промене и кретања у међународним односима*

До 1967. године војно присуство СССР на Средоземљу је било скромно. Сводило се на повремене проласке и краће задржавање ратних бродова у водама Средоземног мора. После раскида са Албанијом (1962. године), СССР није имао нити једног сталног упоришта за своје оружане снаге у Средоземљу. Нова поморска доктрина СССР почетком 60-их је поставила као основне циљеве: излаз на отворена мора и океане као и оспособљеност за извођење офанзивних дејстава, контролисано конфронтирање са главним противником САД. За остварење таквих циљева СССР је градио модерну флоту ратних, трговачких, хидрографских бродова као и стратегијску авијацију.

Продор на Средоземље је био први значајни корак у остварењу нове доктрине СССР. Варшавски пакт као целина је био увучен на тај простор заједничком акцијом помоћи арапским земљама после израелске агресије 1967. године. Основни правци који су са територије СССР водили ка Средоземљу су ишли преко Средњег истока, мореуза и Балкана. На том простору су постојале две земље Југославија и Албанија које нису припадале блоковским структурама Запада. То је имало далекоснажне реперкусије на положај балканских земаља.

Развој политичке и војне ситуације на Средоземљу је требало посматрати и у контексту глобалне политике и стратегије суперсила а посебно у најтешњој вези са стањем и кретањем у Европи. Сви покушаји решавања сукоба на Блиском истоку су били тесно повезани са општим стањем односа између САД, СССР и НР Кине. Утицај НР Кине на стање у Средоземљу је био ограничен али се могло претпоставити да је могао порасти упоредо са јачањем кинеског присуства широм света. Кинеска политика је имала јака ослонац у албанском режиму и стекла је више симпатија међу екстремним снагама у арапском свету пре свега у Палестинском ослободилачком покрету.

Поразом арапских земаља у јунском рату западне земље у првом реду САД су привремено ојачале своју укупну позицију на Блиском истоку. Били су заустављени прогресивни процеси и неутралисан притисак прогресивних арапских земаља на конзервативне режиме економска и стратегијска упоришта Запада. Међутим, продужетак кризе и безперспективност решења, пораст антагонизма, и антизападног расположења код Арапа, а пре свега продор СССР на подручје

Блиског истока и Медитерана су довели до осетљивог погоршања позиција Запада. Дошло је до позитивних промена у низу арапских земаља, свргавања конзервативних режима у Ираку, Либији, Судану што је ојачало Насерове позиције. Истовремено појава и јачање Палаестинског ослободилачког покрета је дало блискоисточној кризи нову димензију а њено решавање на бази Резолуције Савета безбедности учинило сложенијом.

У самом Израелу и у јеврејским круговима у свету се појавила забринутост због безизлазности ситуације док су у западним земљама настале очигледне разлике у гледањима на блискоисточну кризу, као резултат сагледавања опасности које је она садржала.

Поред војно-стратешког од не малог значаја за САД и Западну Европу су били њихови економски пре свега петролејски интереси на Блиском и Средњем Истоку. Овладавањем овим подручјима СССР би довео Запану Европу у назавидан положај у погледу снабдевања петролејом што би омогућило вршење одређеног утицаја на привреду и политику европских земаља.

Затварање Суецког канал је имало у почетку негативни ефекат на Запад. Међутим, СССР и друге социјалистичке земље су трпеле због затварања канала. Од 1970. године је било видно присуство совјетских оружаних снага на Блиском истоку што је утицало на мењање општег односа снага на том подручју и омогућило је директније мешање САД. Иако је укупан однос војних снага на релацији Исток-Запад на Блиском истоку и у подручју Средоземља био на страни Запада забринутост се повећавала због совјетског присуства. Непосредни учесници блискоисточне кризе (Израел и Арапи) су у све већој мери зависили од великих сила које су их подржавале и постајали су објекти политике и стратегије ових сила. Судбина кризе се тада налазила и зависила од односа између САД и СССР и њихових могућности да нађу решење које би задовољило њихове интересе. Томе је допринело и настојање Израела да оружаном силом наметне решење арапским суседима као и недовољна оријентација арапских земаља на сопствене снаге.

Продужавање кризе на Блиском истоку и бројни проблеми у области источног Средоземља су непосредно утицали на целокупно стање на Балкану. У ситуацији конфронтације између СССР и САД у подручју Блиског истока и Медитерана,

Балкан је постао за суперсиле значајан објекат борбе за утицај и доминацију. Балкан је традиционално представљао зону интереса СССР. Реализацијом својих историјских претензија на Балкан, СССР је настојао да створи повољне услове за даље јачање свог војно-стратешког положаја и за проширење утицаја на Блиском истоку и Средоземљу. САД су као водећа сила Запада имале одређене политичке и стратешке интересе на Балкану, обезбеђење јужног крила НАТО и очување позиција на Медитерану и Блиском истоку, као и спречавање СССР да оствари своје претензије. Југославија и Албанија су биле део баријере која је спречавала директан излаз СССР на Средоземље. Отуда је и постојао нагалан амерички интерес за стање и кретања у Југославији. Равнотежа снага и развој ситуације у Европи, односи у троуглу суперсила, као и отпор већине балканских народа (Југославије, Румуније, Турске) су утицали на кретања на Балкану. Ипак су односи на Балкану били оптерећени нерешеним проблемима које је блоковска конфронтација у прошлости још више пробудила. Најзначајнији отворени проблеми на Балкану су били: блоковска подељеност, опасност од примене Брежњевљеве доктрине на Југославију и Албанију, положај Румуније, нерешени гранични проблеми и постојање националних мањина.

Међународни положај Југославије је зависио од развоја ситуације на Средоземљу посебно у његовом источном делу и на Блиском истоку. То подручје је постало основно поприште непосредног међусобног конфронтација и борбе за доминацију између САД и СССР. На Балкану су се сукобљавали интереси САД и СССР а преко утицаја на Албанију био је присутан и одређени интерес НР Кине. Основни интерес Сједињених држава се сводио на очување независне Југославије с обзиром да би у свакој другој алтернативи укључујући и поделу Југославије, САД глобално изгубиле у односу на СССР. У својој политици према Југославији суперсиле су се ослањале на своје савезнике на Балкану и подржавале су њихове посебне интересе и претензије у односу на Југославију користећи отворене проблеме из односа међу балканским земљама. У целини гледано балканска политика се морала заснивати на широкој билатералној сарадњи и добрим односима са сваком поједином земљом.

Југословенска подршка арапским земљама у борби против агресије Израела је представљала истовремено борбу за безбедност Југославије и свих медитеранских земаља.³⁸⁸

7.2. Преглед стања југословенско-америчких односа уочи

Никсонове посете Југославији

Политички и други интреси Никсонове владе за Југославију као билатералног и мултилатералног партнера остали су базично исти као и код његових претходника. Независна међународна позиција Југославије је и даље била главни извор и разлог релативно значајног америчког интереса за Југославију. Социјалистички фактор је био главни ограничавајући фактор у односима, међутим, различита друштвена физиономија у две земље је била фактор који је базично и у првом реду опредељивао односе између две земље. Током седамдесете године у САД је била присутна „политика нижег профила“. Међутим, тај најнижи профил се односио на опрезније и мање војно присуство САД у разним деловима света. Истовремено је значајно веће присуство САД где год је то било могуће економско, научно. Профил и обим односа између Југославија и САД је био већи него раније. САД су биле присутније у Југославији и то на економском, културном и политичком нивоу.

Током седамдесетих година САД су имале дилему око напуштања хладног рата јер је постојала бојазан да би то могло бити схваћено као капитулација пред комунистима. Амерички председник Никсон је тврдио да мир није само представљао одсуство рата него односе трајно засноване на уклањању узрока рата. Мир је подразумевао партнерство и представљао је главни принцип америчке политике са свим пријатељским земљама. Нова америчка доктрина је подразумевала да одбрана нити развој других земаља може бити ексклузивно нити примарно ствар САД, као и да нације у свету треба да преузму одговорност за своју добробит и благостање, да САД захтева поделу одговорности, да мир тражи партнерство, као и да САД немају интенције да се повуку из света.

Никсон је алудирао да је међународна економска политика била важна димензија мира. Никсон је истицао да његова администрација води политику „довољног наоружања“ (sufficiency) према Кини и СССР. Никсон је признавао паритет са

---

³⁸⁸ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-2, стр.пов.бр.81, *Криза на Блиском истоку и безбедност Југославије*.

СССР-ом у нуклераном наоружању. Никсон се залагао за оживљавање „ере преговора“ која је требало да наступи с обзиром да је нуклеарни баланас давао првенство преговорима уместо конфронтацији. Према њему се централни проблем америчко-совјетских односа сводио на превазилажење прошлости и заједничко тражење трајног мира.³⁸⁹

Један од главних архитеката политике међузависности у САД је био Хенри Кисинџер који је усвојим политичким есејима покушао да теоретски одради раније постојећу политику споразумевања између великих. Када је Никсон прогласио „еру преговарања“ онда је мислио на преговоре између САД и СССР и то са позиција снаге. Никсон је морао одустати од тезе о војној супериорности САД над СССР и заменити је тезом „довољности“. Тиме је први пут био признат од стране америчког председника војно-дипломатски паритет са СССР-ом. Партнер за преговоре је била и Кина са којом се преговарало због њене величине и растуће нуклеране снаге. Последица прокламоване „ере преговарања“ је била и Никсонова доктрина с обзиром да би од преговарања било мало резултата уколико би САД наставиле са дотадашњом конфронтацијом према СССР и Кини. Могло би се рећи да је Никсонова доктрина и извесној мери поправила слику САД у свету и да је смирила духове у кући. Томе је највише допринело смањење америчких војних снага у Вијетнаму, и отвореног америчког интервенционизма у свету. У погледу Вијетнама администрација је ишла на врло прецизно дозирање повлачење. До 1972. године је био повучен највећи део копнених снага. Такав развој администрација је сматрала подношљивим са унутрашњег гледишта и са гледишта потребе задржавања контроле у Јужном Вијетнаму.³⁹⁰

У таквој ситуацији се појавио и нови важан моменат у економским односима Југославије и САД. То је било оснивање „Међународне инвестиционе компаније за Југославију“. Код оснивања те компаније САД су биле главни и најутицајнији фактор. Никсонова администрација је наставила раније започети посао и поред економског притиска појачано је спроводила и научну офанзиву у Југославији, односно научну сарадњу је учинила моћним средством америчке политике.

---

³⁸⁹ ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-165, бр.48273, *Америчка политика*

³⁹⁰ АЈ, КРР, I-5-b/SAD, *Две године Никсонове администрације 1969-1970.*

Војни односи између две земље у овом периоду су били сведени само на протоколарно-дипломатске и безначајне југословенске војне куповине у Америци. С обзиром на југословенску војну доктрину, међународну политичку и економску позицију Југославије, на међународно стање постављало се питање да ли је такво стање одговарало југословенским интересима. Југославија није желела да буде потпуно зависна од САД у војном снабдевању али није ни била одушевљена практичним одсуством свих радних веза са САД на том плану. Оно што је највише забрињавало Американце је била југословенска војна сарадња са СССР. Окретање Југославије Совјетима, Американци су доживљавали као „губљење поена“ Запада и „гурање“ Југославије у зависност од СССР.

Политички односи су забележили мање еволуције него што је можда иницирало прво Никсоново писмо Титу. Међутим, у 1970. години се исчекивала посета америчког председника Југославији као и посета државног секретара В. Роџерса. Југославија је сматрала веома важном билатералну сарадњу између земаља с обзиром да се њена успешност манифестовала и на међународне аспекте.

Југословенска страна је била упозната са еволуираним америчким ставом у односу на политику неангажованости. САД су тумачиле политику неангажованости двоструко. У мери у којој је сметала совјетским или кинеским претензијама неангажованост је била добродошла док у мери у којој је сметала америчким интересима и развијеном Западу није добродошла. Политика неангажованости је за подручје САД постала подручје такмичења са СССР и Кином. Американци су као и Совјети сматрали да је Југославија била „сувише ангажована“ на неангажованом фронту. Међутим, главно подручје политичког неслагања са САД је било мађународно подручје. Политичко решавање Вијетнамске и Блискоисточне кризе је могло битно сузити простор југословенског неслагања са САД.

Отварање југословенског друштва према спољном свету и његова унутрашња демократизација на бази самоуправе и тржишних односа у САД је било добро прихваћено.³⁹¹

У области билатералних економских односа подаци су показали да се путем редовног извоза у САД кроз неробни прилив, зајмове америчких банака и

---

³⁹¹ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-164, пов.бр.415334, *Поглед на југословенско-америчке односе*

Међународне банке у Југославију уливало укупно преко 250 милиона долара годишње. Према неким реалним пројекцијама Југославија је од Exim банке у току петогодишњег плана привредног развоја 1971/1975. требало да добије преко једне милијарде долара зајмова. Инвестирање америчког капитала у заједничка улагања у Југославији је требало бити додатан важан увоз капитала и неопходан извор за увођење модерне технологије уз обезбеђење научно-технолошке сарадње која би омогућавала неопходно праћење и коришћење развоја у САД.

Једна од битних карактеристика у односима Југославије и САД је било обострано улагање одговарајућих напора за развијање стабилних и ширих економских односа између две земље. Утом циљу је била реализована и посета америчког министра трговине Станса Југославији крајем децембра 1969. године.³⁹²

На позив СИВ-а амерички секретар за пољопривреду Клифорд Хардин је боравио у 3. и 4. децембра 1970. године у Београду. Хардин је дошао у посету на челу америчке делегације састављене од 12 функционера, пољопривредних експерата и стручњака за међународну трговину. Обзиром на кратко време боравка, разговори делегација су вођени у три групе: 1) за питања из опште и законодавно пољопривредне проблематике, спољнотрговинске политике и међународне сарадње у области пољопривреде; 2) за билатералне проблеме увоза и извоза пољопривредно-прехрамбених производа; 3) за научно-техничку сарадњу и финансијска питања у области пољопривреде. У току одржаних званичних и куртоазних посета амерички секретар за пољопривреду К. Хардин је настојао да објасни и оправда америчке ставове и акције у међународној трговини. Хардин је нагласио да су се амерички председник Никсон и администрација залагали за даљу либерализацију међународне трговине али да је било и разлога за увођење протекционизма. Настојао је да увери југословенску страну да су председник Никсон и америчка администрација били против ограничења у спољној трговини као и да су нови закони у САД били примењивани на „либералан начин“. За Југославију је од посебног значаја било коришћење опште шеме преференцијала коју су развијене земље одобравале земљама у развоју.

---

³⁹²ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-162, пов.бр. 41597, *Забелешка о разговору М. Креачића начелника Треће управе са Т. Ендерсом саветником америчке амбасаде 7.01.1970.*

Амерички секретар за пољопривреду Хардин је такође упознао југословенску страну са чињеницом да САД нису више располагале огромним резервама пшенице као раније. Американци су сматрали да је убудуће ту производњу требало плански развијати и с тога је било неопходно да Југославија сопствене потребе које је желела поодмиривати увозом из САД програмира неколико година унапред. Обострано је био изражен интерес за широм сарадњом у области прехранбене индустрије Југославије у области организације, менаџмента, увођења нове технологије. Извршена је била размена мишљења о привременим кретањима у обе земље. Са југословенске стране је била истакнута политика успоравања раста у циљу изналажења боље уравнотежености и усклађености са платно-билансним могућностима. Поодвучен је карактер неких привремених мера у оквиру опште политике стабилизације у привреди.

Подвучене су биле и могућности америчког активнијег ангажовања у модернизацији југословенске индустрије, могућности заједничког улагања и сарадње.

Са америчке стране је било подвучено да је Никсонова администрација стајала на принципима либерализације у спољној трговини. Са југословенске стране је било изражено незадовољство због лошег третмана код памучног текстила у односу на друге европске земље. Југославија се јављала као купац пољопривредних производа нпр. пшенице само у случајевима када је била неродна година. Због тога је куповину пшенице било немогуће планирати док је ситуација са јечмом била слична. Као трајни купац Југославија се појављивала код неких врста сточне протеинске хране (сојина сачма, ширак и сл.)

Међутим, без обзира на то Југославија се у САД појављивала као велики извозник пољопривредних производа. Југословенска страна је посебно истакла интерес за већим извозом неких производа као што су били дуван, вино, воће, поврће.

Америчка страна је изразила задовољство постигнутим разговорима и том приликом је нагласила да је боље упознала и разумела југословенске економске

циљеве и политику, као и да је створила услове за бољу и конструктивнију сарадњу две земље у области привреде.³⁹³

Почев од 1957. године када су споразумно престале испоруке по основу војне помоћи, престао је и АИД, угасиле су се испоруке резервних делова за војну опрему по специјалном третману због Кубе и дошло је до престанка испоруке пољопривредних вишкова по PL-480 за динаре у 1964. години и испоруке по PL-480 са отплатама у доларима у 1966. години. Преостала је једино могућност куповине пољопривредних вишкова из САД путем „ССС“ кредита. Разгранале су се директне везе између југословенских и америчких предузећа, водили су се значајни преговори између предузећа двеју земаља о заједничким улагањима у југословенску привреду, основано је мешовито друштво за унапређење југословенског извоза. Обостарно су испољене иницијативе у посетама на највишем нивоу (Југославију су посетили министра за трговину САД М. Станс, министар пољопривреде САД К. Хардин, председник Exim банке Кеарнс). Југословенски увоз из САД је током 1970. године био у осетном порасту (у 1970, је био остварен обим од око 160 милиона долара (испоруке авиона) и повећан је био увоз неких сировина и сточне хране док је извоз у САД заостајао. Повећани увоз и стагнантни извоз су посебно упућивали на потребу знатнијег јачања активности и иницијативе за бројније контакте и већу присутност на америчком тржишту. Југославија и њена роба су уживале у САД третман недискриминације од стране америчке администрације и владиних агенција једнако третману западноевропских земаља. Југославија је у САД од 1881. године уживала третман најповлашћеније нације у трговини. Између САД и СФРЈ није постојало ни једно нерегулисано од основних питања из области привредно-финансијско-правне материје, а југословенско чланство у ГАТТ, ММФ и Међународној банци је такође утицало на недискриминациони карактер југословенског третмана у САД.

Током 1970. године су уследиле посете и размене делегација две земље у циљу уклањања сметњи које су отежавале и успоравале робну размену као и даље развијања економске сарадње која је била у обостраном интересу. Разговори и

---

³⁹³ АЈ, КРР, I-3-a/107-191, САД, *Посета америчког секретара за пољопривреду Клифорда Хардина СФРЈ 24.12.1970. године*

контакти К. Глигорова, А. Гривчева и М. Цетинића и боравак америчког подсекретара Каценбаха у 1968, министра трговине САД М. Станса 1969. и америчког помоћника секретара за одбрану Натера и председника Никсона током 1970. године у Југославији само су ишли у прилог томе.³⁹⁴

Поред економске сарадње, југословенска страна је посебно инсистирала на потпуно запостављеном војном сегменту сарадње са Сједињеним државама. Америчка страна је била забринута због непостојања редовних контаката између оружаних снага две земље. Амерички представници у СФРЈ су били сведени само на одржавање контаката, разговоре са официрима из одељења за везу са страним војним мисијама. Иста пракса је важила и за представнике југословенских оружаних снага у САД. Америчка страна је инсистирала на могућности школовања америчких официра у југословенским војним школама, с обзиром да је уредно текло школовања југословенских официра у америчким војним школама (нпр. у Форт Левенворту). Обе стране су инсистирале на чињеници да редовни војни представници одржавају међусобне контакте и имају могућност нормалне комуникације без икаквих ограничења.³⁹⁵

Страни војни и цивилни представници су имали контакте само са Одељењем за везу са страним војним мисијама. Американци су инсистирали да њихов амбасадор, као и војни представник има могућност да одржава друштвени контакт (вечера, коктел) са југословенским генералима односно контакте са вишим официрима, функционерима ДСНО, Генералштаба што је и била пракса у највећем броју земаља. САД су се такође залагале за добијање могућности позивања југословенских војних личности у посету САД и обрнуто. САД су желеле успостављање нормалних друштвених односа са југословенским истакнутим војним личностима које су играле значајну улогу у политичком животу земље као што су били: Коча Поповић, Пеко Дапчевић, Богдан Орешчанин. Амерички естаблишмент је истовремено инсистирао и на упућивању захтева југословенској

---

³⁹⁴ АЈ, КРР, I-3-a/SAD, *Економски односи између САД и СФРЈ*

³⁹⁵ ДА МСП, РС, ПА, 1970, Ф-164, бр.460, *Забелешка о разговору М. Креачића начелника треће управе са Јобом Вилсоном шефом одсека за Југославију у Стејт Департменту*

страни у којима је тражено одобрење за посете америчких ратних бродова југословенским лукама (Котору и Пули).³⁹⁶

Амерички председник Џонсон је укинуо Југославији (заједно са Француском и Великом Британијом) остатке резидуалне „војне помоћи“ набављања резервних делова за некада примљено оружје и опрему преко Пентагона, под повољнијим ценама.

О нарушеним односима у сегменту војне сарадње сведочи и чињеница да је југословенска страна својевремено укинула Американцима привилегију коришћења амбасадоровог војног авиона којом је америчка амбасада располагала у још од 1952. године.

Југославија је наставила да прима групе слушалаца из америчког National War college и Industrial college једном годишње. Било је покушаја којима је америчка страна настојала да прошири војну сарадњу у које између осталих спадала и америчка потреба да објасни југословенској страни да је „Индустријски колеџ“ представљао близанца National War college и да је спадао под америчко Министарство одбране. За разлику од National War College где се углавном изучавала војно-политичка стратегија у Индустријском колеџу су се махом бавили проблематиком привреде, логистике, снабдевања, мобилизације, итд. Било је предвиђено да група од 28 слушалаца (15 официра и три цивила) посети Југославију у периоду од 9.-15. маја и да том приликом разговара више о економској тематици. Поред разговора у одговарајућим институцијама оружаних снага очекиван је био и пријем код високих функционера ДСИП као и разговори о спољној политици Југославије.³⁹⁷

Савезно извршно веће је одобрило могућност да једна фабрика у СФРЈ израђује делове ручних граната за потребе америчких оружаних снага, док су САД одобриле куповину шест сонара за поребе југословенске војске.

---

³⁹⁶ДА МСП, РС, ПА, 1970, Ф-164, пов.бр.45428, *Односи представника оружаних снага две земље*

³⁹⁷ДА МСП, РС, ПА, 1970, Ф-171, бр.45380, *Забелешка о разговору Јоба шефа одсека за САД и Канаду са Олбрајтом економским саветником америчке амбасаде 12.02.1970.*

ДСНО се залагао за добијање дозволе од стране америчке владе којом би му била омогућена продаја од око 100 милиона долара застареле муниције која је стизала из САД.³⁹⁸

Саветник америчке амбасаде у Београду Р. Муд је тражио одобрење за куртоазну посету два америчка ратна брода југословенским лукама Котору и Пули и то истовремено у периоду од 27. до 30. априла. Југословенска страна је захтев одбила из протоколарних и техничких разлога. ДСНО је био става да су се посете ратних бродова свих земаља могле реализовати само у лукама које су за то биле одређене: (Ријека, Сплит и Дубровник) У складу са тим ДСНО је званично саопштио да није имао ништа против посете америчких бродова али само одређеним југословенским лукама.³⁹⁹

У складу са препорукама југословенског ДСНО америчка амбасада је тражила одобрење за неформалну посету америчке крстарице Спрингфилд Сплиту у периоду од 06. до 10. октобра која је била командни брод Шесте флоте на челу са адмиралом Ричардсоном. Југословенска страна је одобрила захтев али уз евентуално померење термина посете (за период од 1. до 7. октобра), због преклапања са одобреном посетом совјетских ратних бродова такође Сплиту.⁴⁰⁰

Поводом оживљавања војне сарадње између две земље је била организована вечера у америчкој амбасади у Београду. Вечера је била приређена 8. марта 1970. године у част начелника Генералштаба В. Бубња. Том приликом је амерички амбасадор Леонхарт инсистирао на побољшању контаката између војних функционера двеју земаља. Током вечере се говорило начелно о набавци наоружања и опреме без улажења у детаље. Амбасадор Леонхарт је чак изнео поражавајући податак за америчку страну који се односио на југословенске оружане набавке из СССР реализоване у претходном периоду. Овим набавкама наоружања и опреме из СССР су практично били сведени на минимум сви контакти између југословенских војних штабова и америчких руководилаца. Током разговора амбасадор Леонхарт

---

³⁹⁸ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-171, пов.бр. 45429, *Информација о иницијативи за поправљање односа оружаних снага СФРЈ и САД*

³⁹⁹ДА МПС РС, ПА, 1970, Ф-171, бр.46932, *Информација о посети америчких ратних бродова југословенским лукама*

⁴⁰⁰ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф- 171, бр. 432310, *Молба америчке стране упућена југословенском политичком врху за посету америчке крстарице «Спрингфилд» југословенској луци Сплит*

је негирао било какве тврдње о евентуалним погађањима са Совјетима на рачун поделе Југославије. Важно је напоменути да вечери није присуствовао ниједан од америчких војних изасланика.⁴⁰¹

Међутим, највиши домет у покушају оживљавања војних односа између две земље свакако је представљала посета Београду помоћник секретара за одбрану САД Ворена Натера.⁴⁰²

Натер помоћник секретара за одбрану САД је боравио у Југославији од 5. до 7. септембра. У току боравка је водио разговоре са ДС ДСНО Н. Љубичићем. Посета је уследила на америчку иницијативу и одражавала је њихов активан интерес за покретање дијалога и развијање сарадње и на војном плану која је последњих година била смањена и у несразмерном заостајању за осталим областима. У том контексту америчка страна је настојала да се упозна са југословенском међународном позицијом и оценом безбедности у ужем и ширем региону који је за САД био од прворазредног политичког и војностратешког значаја. Током разговора Југославији су биле предочене изјаве о америчком интересу за очување независности и интегритета Југославије као и спремност Сједињених држава да кроз сарадњу допринесе јачању југословенског положаја. Американци су експлицитно и категорички одбијали било какве немере у погледу поделе интересних сфера преко леђа трећих земаља. Истицали су да је Европа била њихова крајња брига и да су у њој остали војно присутни у мери која не би слабила одбрану Запада. Током Натерове посете су нагласили и да неће допустити битно нарушавање односа снага у Медитерану и на Блиском истоку. Настојали су оставити утисак у Југославији да је између њих и СССР постојала велика доза

---

⁴⁰¹ ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-171, бр.48430, *Телеграм СФРЈ из Вашингтона 23.03.1970.*

⁴⁰² ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-9, стр.пов.бр.148, преглед бр.9, *Посета Ворена Натера Југославији*
Ворен Натер (1923-1979) је био помоћник секретара за одбрану за питања међународне безбедности за време прве администрације председника Никсона (1969-1973). Рођен је 1923. године у америчкој држави Канзас. Школовао се на Универзитету у Чикагу где је покушавао да заврши економију али је због рата морао да прекине школовање и буде стављен на располагање америчкој војсци. Након завршетка Другог светског рата завршава студије на Чикашком Универзитету где уједно и докторира из области политичке економије. Једно време ради као предавач на Јејлу (1950-1956), затим на Универзитету у Вирџинији. Његова академска каријера је два пута била прекидана због потреба државне службе. Први пут за време рата у Кореји када је радио за потребе Централне обавештајне агенције (CIA). Након тога се нашао у својству помоћника секретара за одбрану САД за међународну безбедност (1969-1973). Умро је 1979. године од рака јетре.

подозрења и надметања како би умањили сваку сумњу о кретању ка кондоминијуму. На плану конкретне војне сарадње су изразили спремност да Југославији омогуће набављање америчког наоружања и опреме, као и да омогуће школовање југословенских официра у САД. Према југословенској оцени посета је значила потврду америчког интереса за Југославију и развијање билатералне сарадње. Посебно је била значајна за Југославију с обзиром на потребу диверсификације и модернизације југословенског наоружања. Југославија је исказала жељу за очувањем добрих односа са свим земљама и очекивала је међународну подршку у случају евентуалног напада и агресије са било које стране. Неповољан моменат је била временска коинциденција посете са Лусаком.⁴⁰³

Југословенска амбасада у Вашингтону је настојала указати да су контакти са америчком армијом око продаје опреме са војног прешли на цивилни колосек односно на југословенску овлашћену привредну организацију. Целокупно комуницирање се одвијало пословним каналима преко представништава предузећа Југоекспорт у Њујорку. Са америчке стране је саопштено да америчко Министарство одбране није имало интереса и да није куповало муницију и експлозиве за потребе америчке армије, већ само неку интендантску војну опрему и прехранбене производе. Сходно томе југословенска страна је сматрала да није било потребно путовати и контактирати преко Пословног удружења индустрије наоружања са Пентагоном и Вашингтоном.

У случају продаје муниције и експлозива за потребе америчке армије требало је прибавити посебне сертификате или одговарајуће писмене потврде америчког купца о забрани реекспортовања купљеног материјала.⁴⁰⁴

Америчка војна помоћ и добри односи са Западом омогућили су Југославији да иницира истраживачке и развојне програме у ширем оквиру и софистицираним областима технологије.⁴⁰⁵

---

⁴⁰³ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-9, преглед бр.9, стр.пов.148, *Посета Натера Југославији*

⁴⁰⁴ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-122, пов.бр. 422303, *Информација у вези продаје средстава наоружања и војне опреме за потребе америчке армије*

⁴⁰⁵PhD Amadeo Watkins, *Development of the Yugoslav Military Industry 1918-1991*, London, 1999, str. 297.

7.3 Југославија и СССР уочи Конференције нестврстаних у Лусаки

У првој половини 70- их година у СССР је боравио велики број југословенских делегација на врло високом нивоу, по партијској, државној и војној линији док за то време није дошло нити до једне узвратне политички значајне совјетске посете Југославији. Тадашње совјетско руководство је сматрало да је само Југославија требало да се бори за добре односе са СССР јер јој је то било неопходно. На тај начин би Југославија само учвршћивала политику совјетског руководства и изгледало би да је Југославија била она страна којој је било стало и која је имала интереса за одржавање контаката и односа, док СССР није имао таквих интереса. Није се радило само о протоколу већ и о политици незаинтересованости совјетског руководства за нормалним ангажовањем у прилог развоја односа између две земље. Општи политички услови за успешну посету председника СИБ Рибичича СССР су били различити и контрадикторни. У повољне политичке услове би требало убројити блискост и идентичност спољних политика две земље у односу на постојеће кризе у свету (Блиски исток и Југоисточна Азија) као и на друга актуелна питања као што су била: политика у Европи, колонијализам, разоружање, коегзистенција. Постојао је и већи број крупних билатералних питања по којима се југословенска влада формално обраћала совјетској влади. Један од њих је био предлог југословенске владе којим би ангажовање југословенске војне индустрије у оквиру сарадње са СССР имало за циљ да СФРЈ буде и купац али и произвођач совјетске опреме, предлог СФРЈ за разматрање изградње гасовода из Мађарске преко Југославије за Италију).

Југословенска страна је очекивала да у разговору са совјетским премијером Косигином дође до изражаја спремност СФРЈ као и добра воља за неограниченим проширењем сарадње у економској сфери (трговина, специјализација, научно-техничка сарадња). У погледу дугорочне економске сарадње положај Југославије као економског партнера СССР је био неповољнији од положаја НАТО земаља и земаља лагера. Све чињенице су указивале да код владе СССР није постојала

спремност за било какав посебан напор који би водио унапређењу и проширењу равноправне сарадње са Југославијом.⁴⁰⁶

Москву су током 1970. године посетили бројни функционери из Југославије. У совјетској престоници је од 20. до 25. априла боравила делегација СКЈ коју је предводио члан Извршног бироа Председништва СКЈ Владимир Бакарић. У званичној посети Москви од 4. до 10. маја је боравио савезни секретара за народну одбрану генерал армије Никола Љубичић.

На позив Совјета председник југословенске владе Митја Рибичич је учинио званичну посету СССР у периоду од 24. до 30. јуна 1970. године. Председника СИБ Рибичича је примио председник Президијума Врховног Совјета СССР Подгорни док је за време боравка водио разговоре са председником министарског савета СССР А. Косигином.

Поред Москве, Рибичич је посетио и Лењинград и Талин. У току сусрета и разговора између руководећих личности две земље је била извршена размена мишљења о стању и перспективима даљег развоја односа између земаља, о њиховој сарадњи у политичкој, економској, културној, научној и другим областима као и о актуелним међународним питањима. Две стране су се узајамно информисале о унутрашњем развоју у својим земљама и њиховим плановима и перспективама. Сарадња између земаља је настављена на принципима Београдске декларације из 1955. године на принципима поштовања суверенитета и територијалног интегритета, равноправности, немешања у унутрашње ствари и узајамног уважавања. У току разговора је био изражен интерес за проширењем и унапређењем узајамно корисне економске сарадње између две земље. Две стране су се сагласиле о проширењу сарадње у области производне кооперације и специјализације у индустрији и финансирању објеката од заједничког интереса. Два председника су истакла потребу проширења научне, научно-техничке, културне и других видова сарадње. Током разговора знатна пажња је била поклоњена и међународним проблемима. Обе стране су истакле потребу доследне примене принципа Повеље УН и принципа мирољубиве коегзистенције. Истакле су

---

⁴⁰⁶ ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-180 стр. пов. бр. 421403, *О званичној посети председника СИБ Рибичича СССР-у*

потребу јачања борбе за мир и општу међународну безбедност, решавање свих спорних проблема мирним путем, као и за јачање борбе против империјализма и свих видова колонијализма и неоколонијализма. Посебна пажња је током разговора била поклоњена питањима европске сарадње и безбедности. Наглашено је да би јачању мира у Европи и развоју сарадње могло допринети сазивање општеевропске Конференције о безбедности и сарадњи на којој би равноправно учествовале све европске земље али и САД и Канада. Било је изражено уверење да су неутралне и несврстане земље Европе могле дати користан допринос таквом развоју међуевропских односа. Током разговора је било указано на растућу опасност од погоршања ситуације на Блиском истоку настале услед израелске окупације арапских територија и његовог одбијања да примени Резолуцију Савета безбедности. Две стране су пружале пуну подршку законитим правима палестинског народа. Такође су обе земље изразиле дубоку забринутост због настављања америчке агресије у Јужном Вијетнаму. При том су се залагале за неодложно повлачења америчких оружаних снага и њихових савезника са територија Јужног Вијетнама, Камбоџе и Лаоса. Учесници разговора су изразили пуну солидарност и подршку борби народа јужног Вијетнама и напорима Привремене револуционарне владе републике Јужни Вијетнам. СФРЈ и СССР су подвукли значај који су придавали ОУН као инструменту за очување мира и безбедности, у развоју равноправне међународне сарадње. Председник СИБ Рибичич је упознао совјетску страну са принципима југословенске политике несврставања као и са значајем конференције шефова држава и влада несврстаних земаља која је требало да се одржи у Лусаки. Две стране су изразиле уверење о корисности међусобних консултација и размени мишљења о важним међународним питањима.

Током разговора је уследила оштра совјетска критика политике Никсонове администрације. Совјети су сматрали да оштра сукобљеност са агресивном америчком политиком никога није могла оставити по страни. Председник СИБ Рибичич је тврдио да је Југославија била суверена, независна земља која је имала своју политику, међународне везе, пријатеље, и да је сарадња са њом била могућа само уз поштовање такве њене независне политике и уз поштовање принципа

Београдске декларације. Косигин је говорио о војној сарадњи са Југославијом коју је оценио позитивно и сматрао је да су ту постојала јединствена гледишта и залагао се за наставак такве праксе.

За совјетска схватања међународних проблема и деловање на међународном плану је карактеристичан био оштро изражен блоковски прилаз са тежњом да се сва значајнија питања задрже у искључивој компетенцији великих сила. Косигин је посебно истицао улогу СССР као заштитиника социјалистичких земаља чинећи то на линији теорије ограниченог суверенитета.

Током разговора са југословенским премијером Рибичичем у Москви, председник совјетске владе Косигин је критиковао југословенске званичнике због оптужби о тобожњим намерама Совјета да примене чехословачки сценарио према Југославији ради сузбијања снага које су одступале од совјетског модела социјалистичке изградње.

Влада СССР је задржала све познате резерве према спољној политици Југославије и отворено је иступала против југословенске спољне политике несврстаности и независности. Југословенску политику несврставања је оцењивала као обично брбљање о миру, јединству и прогресу читавог света, као маневрисање између два блока држава у циљу добијања користи за оба блока. Косигин је осудио политику несврставања и сматрао је да је Југославија требало да се изјасни у прилог социјалистичких или несврстаних земаља а никако у корист обе. Косигин се уствари у разговорима са Рибичичем залагао за доктрину ограниченог суверенитета. Током разговора су дошле до пуног изражаја и дубоке, непомирљиве разлике у прилазима и схватњу основних међународних и билатералних проблема.⁴⁰⁷

Рибичичева посета је омогућила да се реалније сагледа степен совјетске стварне спремности за даљом конкретнијом сарадњом са СФРЈ. Посета је омогућила совјетској страни да стекне утисак да се у Југославији радило о политици који је представљала резултат јединствених интереса и тежњи свих народа и уставних политичких форума у Југославији.⁴⁰⁸

---

⁴⁰⁷ АЈ, КРР, I-5-b/SSSR, *Разговори Косигин- Рибичич*

⁴⁰⁸ ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-11, стр.пов.бр.72, *Информативни прикази о југословенско-совјетским односима за време посете председника СИВ М. Рибичича СССР.*

Током седамдесетих година СССР је изашао у сва светска мора и океане са јаким поморским снагама. То је била последица измењене глобалне светске стратегије коју је карактерисла тежња за непосредним војним присуством у најважнијим регионима света.

Војне односе СФРЈ и СССР до августовских догађаја 1968. године (односе ЈНА са Оружаним снагама СССР) је карактерисао висок степен сарадње који се манифестовао кроз званичне и незваничне сусрете високих руководилаца, међусобне посете делегација, школовање југословенског старешинског кадра у СССР, војне набавке и војно-економску сарадњу.

После августовских догађаја 1968. године је наступио период захлађења у војним односима између две земље.

Период друге половине шездесетих година је био један од значајнијих у развоју и опремању оружаних снага СФРЈ савременим средствима наоружања (углавном из увоза). У овом периоду 80% наоружања је стизало из СССР. Развој југословенске војне индустрије је и даље зависио од стране технологије и компоненти. Главни недостаци који су кочили развој домаћих капацитета су били финансијске али и организационе природе. Није било дугорочних развојних планова који би омогућили ефикаснију употребу лимитираних ресурса.⁴⁰⁹

Набавке наоружања и опреме за потребе ЈНА из СССР су биле знатне по врстама, количини а и по финансијском обиму. Укупна предвиђена вредност испорука је требало да буде реализована закључно са 1971. годином и да износи 520 милиона долара. Од укупно наведене суме на кредит се испоручивало 253, 6 милиона долара. Квалитет испорученог оружја је био добар. Одлука о даљој набавци наоружања и опреме за потребе ЈНА је представљала значајан моменат у развоју и унапређењу војних односа у 1970. години. Радна група ЈНА на челу са генерал-мајором Шушњар Јанком је водила преговоре са СССР о испорукама наоружања и опреме за потребе исте током 1970. године. Међутим, при разматрању програма набавки наоружања и војне опреме за период од 1971-1975. године, Совјети су истакли да нису више били у стању да кредитирају СФРЈ већ да је размене требало

---

⁴⁰⁹PhD Amadeo Watkins, *Development of the Yugoslav Military Industry 1918-1991*, London, 1999, str. 296-297.

вршити уз готовинско плаћање. Школовање југословенских слушалаца у СССР се наставило и на школовању се током 1970. године налазило укупно 44 слушаоца. Чак је командант РМ СССР адмирал С. Горшков упутио почетком 1970. године писмо адмиралу Мати Јерковићу у коме му је предлагао да у току 1970. године упути одред југословенских ратних бродова у седмодневну званичну пријатељску посету једној од лука у СССР. Совјети су посебно били заинтересовани за посете својих ратних бродова југословенским лукама. Посебан проблем је представљао прелет совјетских војних авиона преко југословенске територије.⁴¹⁰

У овом периоду из СССР су били набављени РТ-топови 100мм Т-12, РТ-лансери са ракетама, самоходни РА топови 57/2мм и друга опрема и муниција. Југословенски начелник Генералштаба је констатовао да је и поред набавки тенкова из СССР још увек тај број био мали и да се негативно рефлектовао на укупну ударну снагу ЈНА. Око 65% тенкова је било пореклом из Другог светског рата а од тог 597 тенкова *Шерман* су већ били дотрајали и мале употребљивости. Зато је била предвиђена набавка већег броја савремених тенкова, транспортера. До 1970. године је извршена набавка 1.111 раних врста тенкова, 145 транспортера, преко 8.700 теретних аутомобила, 64 вучна аутомобила. Било је предвиђено да до краја 1975. ЈНА буде снабдевена са око 50% савремених тенкова и потребним бројем транспортера.⁴¹¹

У посебном осврту на развој оружаних снага за РВ и ПВО је било типично да су сви авиони осим (МиГ-219 у наоружању потицали из војне помоћи или куповине на Западу и да им је старост била између 15 и 16 година па су због тога њихове тактичко-техничке способности биле умањене. Због помањкања резервних делова је већина тих авиона требало да буде повучена из оперативне употребе. Реч је била о авионима махом из америчке помоћи (ловачки авион F-86D Сејбр млазни и F-86Е ловачки авион Сејбр млазни пресретач, F-84G ловац бомбардер). С тога је врло брзо развијен борбени авион домаће производње *јастреб* који је требало да послужи као замена авиона (F-84G ловац бомбардер) чији је рок употребе истицао

---

⁴¹⁰ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-11, стр.пов.бр.68, *Војна политика и оружане снаге СССР и војни односи СФРЈ-СССР*

⁴¹¹Омер Пезо, *Развој оружаних снага 1945-1985, Опремање наоружањем*, књ.17, Београд, 1989, стр. 262.

1970.године. Убрзо су повећане могућности ловачке авијације за око два пута, док је набавком домаћих ловаца бомбардера *галеб* и *јастреб* завршен период преоружања ловачко-бомабрдерске авијације.⁴¹²

Свесни међународне ситуације а посебно слабо развијеног сегмента војне сарадње Сједињених држава са Југославијом совјетски војни представници су у званичним и незваничним контактима истицали потребу ширења и побољшавања међуармијске сарадње.

На позив совјетског министра одбране маршала Гречка, југословенски државни секретар је требало да присуствује прослави 25-годишњице победе над фашизмом у Москви. Совјетска средства јавног информисања су боравак југословенског државног секретара у СССР третирали доста ограничено. По оцени југословенске амбасаде у Москви такав третман југословенске делегације је представљао лични став маршала Гречка. Маршал Гречко се у више наврата захваљивао југословенској страни на разумевању совјетске политике и тешкоћа са којима су се борили а посебно на помоћи коју је Југославија пружала прихватањем совјетских бродова из састава Средоземне флоте у југословенске луке, као и на помоћи коју је Југославија упутила совјетским авионима приликом прелетања југословенске територије који су преносили опрему за УАР. Међутим, током говора који је одржао поводом 25-годишњице победе над фашизмом на свечаном скупу у Кремљу, маршал Гречко је своје излагање базирао на основама политике велике силе, величања улоге и доприноса Совејтског Савеза и совјетске армије у победи над фашизмом. Народноослободилачку борбу народа Југославије је на крају свог излагања, сврстао у општи склоп борбе Албанаца и Грка против окупатора што је довело до оштрог протеста Југославије и неслагања са совјетским ставовима. Током разговора који су били оцењени као веома корисни обе стране су изложиле своја гледишта по основним питањима тадашње војно-политичке ситуације у свету и појединим деловима света, при том дотичући се и билатералних односа. Конкретних разговора о перспективама војних односа и међуармијске сарадње није било због неприпремљености совјетске стране за такву врсту разговора. Ова

---

⁴¹²Омер Пезо, *Развој оружаних снага 1945-1985, Опремање наоружањем*, књ.17, Београд, 1989, стр. 292-297.

посета државног секретара је уствари значила успостављање непосредних контаката са совјетским војним руководством.⁴¹³

Током целе 1970. године у СССР је критички акценат био стављан на „десни ревизионизам“, тј. тремин који се углавном односио на политику коју су спроводили југословенски комунисти. Совјети су тзв. десним ревизионистима замерали напуштање изворних начела марксизма-лењинизма и залагање за примену политике мирољубиве коегзистенције у међународним односима и то не само у односима међу земљама различитих политичких система већ и у односима између социјалистичких земаља. Совјетски функционери су критиковали југословенску политику несврстаности.⁴¹⁴

Совјетски руководиоци су се у више наврата изјашњавали о политици несврстаности уочи одржавања конференције у Лусаки. Сматрали су да се покрет несврстаних појавио као резултат промене у распореду сила на светској сцени после Другог светског рата, образовања социјалистичког система држава и распада колонијализма, као облик борбе земаља Азије, Африке и Латинске Америке за своју политичку и економску независност против интрига империјалистичких сила. Према совјетским виђењима већ је на припремном састанку несврстаних дошло до разлика између већине несврстаних земаља које су иступале за очување и даљи развој антиимперијалистичких и антиколонијалних основа политике несврставања и оних које су желеле да скрену предстојећу конференцију од осуде агресивних акција империјализма. СССР је као и друге социјалистичке земље настојао да пружи помоћ земљама у развоју и националослободилачким покретима као и свим државама које су желеле да допринесу уклањању из међународних односа свега онога што је скривало у себи опасност за светски мир, слободу и независност народа. Између СССР и већине несврстаних земаља је постојала блискост о основним међународним проблемима заштите мира и народа, ликвидације последица колонијализма и борбе против неоколонијализма у свим његовим формама и појавама. Совјети су приметили да су снаге империјализма,

---

⁴¹³ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-11, стр.пов.бр.68, *Војна политика и оружане снаге СССР и војни односи СФРЈ-СССР*

⁴¹⁴АЈ, КРР, I-3-a/SSSR, *Разговор Косигина са председником СИБ Рибичичем у Москви јун 1970.*

колонијализма и расизма покушавале да поцепају и поделе покрет несврстаних изнутра.

У условима појачавања агресивних акција империјализма, посебно против вијетнамског народа и народа Југоисточне Азије, израелске агресије против арапских држава, отвореног пактирања империјалистичких држава са расистичким режимима против народа Африке, посебан значај је добило јединство деловања свих антиимперијалистичких снага у одбрани мира, националне независности и напретка. Москва је очекивала од југословенске стране да ће реаговати са циљем неутрализације примећених тенденција код низа несврстаних земаља које су се односиле на слабљење антиимперијализма самог покрета. Совјети су такође очекивали да ће Југославија радити и на заустављању координација акција несврстаних држава са земљама социјализма у борби за мир, као и на пружању подршке земљама које су се бориле за своју националну независност.⁴¹⁵

7.4 Институционализација Покрета несврстаних

Југословенски председник Тито је током 1970. године посетио афричке земље: Танзанију, Замбију, Етиопију, Кенију, Уганду Судан, УАР и Либију. Посета је имала за циљ да размотри ситуацију у свету и да покаже улогу несврстаних земаља у савременим светским кретањима. Посета се одвијала под неповољним условима у међународним односима (ситуација на Блиском истоку, Вијетнаму.)

Приврженост афричких земаља политици несврставања је била условљена потребом њихове еманципације. Таква полтика им је омогућавала дистанцирање од политике великих сила. Председник Тито је сугерисао да би се на дневном реду конференције несврстаних требало наћи неколико важних међународних проблема: криза на Блиском истоку, деколонизација, опасност од расистичких режима на југу Африке, Вијетнам, разоружање, помоћ земљама у развоју, кодификација начела кооегзистенције, обуздавање употребе силе. Стално погоршавање ситуације на Блиском истоку је навело земље источне Африке на осуду Израела и признавање његове одговорности. Афричке земље су биле јединствене у оцени да је изналажење политичког решења на основама Резолуције Савета безбедности од 22.11.1967. године представљало једини пут ка поновном успостављању мира. На

---

⁴¹⁵ АЈ, КРР, I-4-a/9, 1970, *Конференција у Лусаки*

проблем Блиског истока земље тог региона су гледале искључиво као на сукоб интереса две суперсиле. Југославија је давала моралну и материјалну помоћ ослободилачким покретима у Африци и улагала је напоре за отклањање колонијализма, политике апартхејда и расне дискриминације. Земље источне и северне Африке су делиле југословенску забринутост због настављања рата у Вијетнаму као и уверење да је мирољубиво политичко решење путем преговора, на основу женевских споразума представљало најреалнији начин изласка из проблема. Посета председника Тита земљама Африке је дала подстрек даљем развоју билатералних односа. Допринела је потпунијем сагледавању услова за даљи развој сарадње. Све посећене земље Африке су испољиле интерес за унапређење свих облика међусобне сарадње. Њима је сарадња са Југославијом одговарала јер је била ослобођена политичких услова и постављена на реалне економске основе. Посета је указала и на значајну могућност међуармијске сарадње посебно у области наоружања. Титова посета афричким земљама је испунила очекивања. Била је реализована у погодно време и представљала је не само подстицај интензивирању и афирмацији политике несврставања, допринос учвршћењу угледа Југославије и њене политике већ и стимуланс за укупно развијање односа СФРЈ са земљама тог подручја Африке. У разговорима је констатован висок степен сагласности и сличности погледа на међународне односе и проблеме, као и путеве обезбеђења мира у свету и разрешавање отворених питања.⁴¹⁶

Покрет несврстаних је своју дефинитивну физиономију добио тек на Трећој конференцији ванблоковских држава у Лусаки 1970. године. Том приликом су били створени сви услови за формирање првих сталних тела којима је било омогућено континуирано и координисано заједничко деловање несврстаних земаља.⁴¹⁷

Трећа конференција несврстаних земаља је одржана у Лусаки (Замбија) у периоду од 8. до 10. септембра. Конференцији је присуствовало 66 земаља. На највишем нивоу је било представљено 26 земаља, на потпредседничком 6 а на министарском 22. Положај Југославије као иницијатора конференције је био веома одговоран. Нарочити акценат конференције је био на деколонизацији. Скоро сви учесници

---

⁴¹⁶ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-100, бр. 49528, *Извештај о Титовој турнеји по Африци 16.03.1970.*

⁴¹⁷Драган Богетић, *Тито и несврстани, искушења на путу стварања асоцијације ванблоковских држава*, Зборник радова Тито- виђења и тумачења, Београд, 2010, стр. 410-411.

конференције су говорили о кризним подручјима (Блиски исток, Југоисточна Азија). Проблеми економског развоја су били шире елаборисани. Још увек је недостајало разумевање и шири интерес за опште светске проблеме, за промене у развијеном делу света које су могле имати позитиван ефекат на положај несврстаних и земаља у развоју. О значају и потреби даље сарадње јачања солидарности и обезбеђењу континуитета акције несврстаних говорило је експлицитно 32 шефа делегација, док су остале наглашавале потребу јединства, чешћих консултација о координацији напора несврстаних земаља на остварењу заједничких циљева. Посебно су у генералној дебати и свечаном делу отварања истицали улогу Југославије и историјске заслуге председника Тита за несврстану политику и сазивање Треће конференције. Конференција је усвојила следеће документе:

- Декларацију о миру, независности, развоју, сарадњи и демократизацији међународних односа, Декларацију о несвртаности и економском напретку,
- Резолуцију о Блиском истоку, Резолуцију о Индокини,
- Пет резолуција о апартхејду, деколонизацији и расизму,
- Резолуцију о Уједињеним нацијама,
- Документ о разоружању, Документ о морском дну,
- Резолуцију о агресији на Либан,
- Резолуцију о Кипру,
- Резолуцију о јачању улоге несврстаних земаља, резолуцију о ухапшеним Алжирцима,
- Резолуцију захвалности земљи домаћину.

Резолуција о Индокини је значила даље померање несврстаних ка одлучнијој подршци борби вијетнамског народа. Поред захтева за повлачењем свих страних трупа из Вијетнама резолуција је представљала први документ несврстаних који је помињао америчке оружане снаге у Индокини. На Конференцији се уверљиво критиковала америчка интервенција у Вијетнаму.

Резолуција о Блиском истоку је садржала три значајна елемента. То су била подршака Јаринговој мисији, изражавање жаљења због опструкције Израела и обраћање УН од стране несврстаних земаља ради предузимања мера и

санкционисања Израела. Према томе конференција је значила корак даље у подршци арапским земљама, али исто тако и Уједињеним нацијама у вези са решавањем блискоисточног проблема.

Конференција је означила извесно померање у конструктивном правцу значајног броја земаља. На овој конференцији улога Арапа је је била знатно испод оне коју су имали на Београдској а нарочито Каирској конференцији. Очито је било да је египатски председник Насер изгубио на престижу међу несврстаним земљама. Главна преокупација арапских земаља је било питање Блискоисточне кризе.

По ширини састава, садржини дебате и завршних докумената конференција је представљала значајни корак напред у односу на две које су јој претходиле. Акција за одржавање Треће конференције несврстаних је имала три основне тежње: прво покренути и ојачати организовану активност несврстаних земаља, друго проширити круг несврстаних земаља тј. учесница скупова и треће обезбедити политици несврставања адекватан прогресиван и динамичан садржај. Највећи успех конференције се састојао у томе што њена ширина није умањила прогресивност њене опште оријентације као и садржине њених докумената. Конференција је допринела побољшању билатералних односа и контаката између појединих несврстаних земаља. Целокупна акција и прогресивни циљеви су несумњиво значили позитиван импулс у корист мењања постојећих односа у свету и јачање сарадње несврстаних земаља.

Ипак конференција је имала и неке пропусте који су се огледали у недовољној искоришћености повољне политичке климе кроз прецизније и конкретније формулисање заједничких акција несврстаних земаља на петнаестом заседању Генералне скупштине Уједињених нација.⁴¹⁸

Од Југославије се очекивало да на конференцији несврстаних у Лусаки изложи савремени поглед на политику несврставања, објективне могућности и услове за деловање несврстаних земаља. У том оквиру основна мисао говора југословенског председника је требало бити јачање положаја несврстаних, неразвијених и малих земаља, демократизација целокупних међународних односа, осуда политике силе и

---

⁴¹⁸ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-9, стр.пов.бр.434673, *Трећа конференција несврстаних у Лусаки 17.09.1970.*

свих тежњи за доминацијом и хегемонијом. Политика несврставања је настала и расла са тежњом за слободом и независношћу. Организована активност несврстаних земаља је била прожета борбом за слободу, против колонијализма и свих манифестација хладног рата. На првом састанку у Београду несврстане земље су отвориле перспективу широј међународној сарадњи као јединој разумној алтернативи хладном рату. На другом састанку у Каиру су несврстане земље дефинитивно утрле пут афирмацији принципа мирољубиве коегзистенције и тиме указале на могућност превазилажења супротности које су делиле свет и угрожавале његов мир и просперитет. Пошто је дошло до попуштања зетегнутости међу суперсилама и блоковским системима почео је процес преговарања међу њима. На Блиском истоку су се појавили први знаци охрабрујућег развоја. Оријентација на преговоре је била једини пут за успостављање трајног мира. Остварење легитимних права свих народа и безбедности региона. Дошло је до суштинске демократизације међународних односа тј. активног и равноправног учешћа свих земаља у решавању проблема. Дошло је до залагања за елиминацију и потпуно остварење општег и потпуног разоружања. Придржавање принципа Повеље УН је представљало реалну основу за унапређење међународних односа и стварање услова за напредак читавог човечанства. Несврстане земље је требало да удруже напоре за остварење заједничких циљева и да свестрано унапреде међусобну сарадњу. Солидарност у питањима независности и сопствене безбедности је била почетна и основна карика њихове блискости и предуслов за заједничку акцију. На тај начин су несврстане земље јачале свој међународни положај, учвршћивале своју независност. Сарадња несврстаних и њихова акција је требало да прерасте у континуирани систем активности. Конференција у Лусаки је требало да укаже на тадашње најкрупније проблеме и да допринесе ангажовању читаве међународне заједнице на њиховом решавању и створи услове за прогрес човечанства и трајни мир у свету.⁴¹⁹

Ослобођење народа од колонијалног јарма је био један од приоритета конференције. Политика несврстаности је указала на све опасности из мрачног периода хладног рата када је свет био на ивици катастрофе. Истакла ја начела независности, самосталног развоја земаља и свестране равноправне међународне

---

⁴¹⁹ АЈ, КРР, I-4-a/9, 1970, *Конференција у Лусаки*

сарадње као и потребу убрзаног развоја земаља у развоју. На Каирској конференцији принципи мирољубиве и активне коегзистенције између држава који су били основно обележје политике несврставања су снажно били афирмисани. Једном речју позитивно дејство политике несврстаности у међународним збивањима је представљало реалност.⁴²⁰

Политика несврставања је настала као резултат природне тежње за остварењем легитимних права народа и држава посебно оних који су били погођени таквим стањем у савременим међународним односима. Несврстане земље су отвориле нове перспективе савременом свету и утрле путеве смањењу међународне затегнутости. До прерастања несврстаности у широк међународни покрет је дошло захваљујући светској антиколонијалној револуцији и појави великог броја новоослобођених земаља које су желеле да вековну субординацију замене самосталним политичким путем и развојем. У основи промена се налазила изражена тежња народа за слободом, независношћу и равноправношћу. Тиме су циљеви којима је тежила политика несврставања-остваривање легитимног права свих земаља на независност и економски развој у међународној заједници у којој би владали мирољубиви и демократски односи међу нацијама били идентификовани са аутентичним интересима и стремљењима народа који су добили универзални значај. Мир у савременим условима је морао да буде мир за све народе света. Смиривање хладног рата је изазвало промене и у карактеру односа унутар развијеног дела света. Међународни односи су прерасли у комплекснији систем који је карактерисала међузависност али и нужност вођења независне политике. Сталну претњу миру и безбедности су представљали империјализам, колонијализам, расизам и апартхејд. Класични колонијализам се сменио са неоколонијализмом. Политика несврстаности је успела да проблем сиромашних нација истакне као примарно питање од чијег је решавања зависило уклањање многих изворишта неспокојстава и хармонично напредовање човечанства као органске целине. За учеснике конференције посебну вредност су имала следећа начела: право народа на самоопредељење и независност, право држава на поштовање суверенитета и територијалног интегритета, право свих држава на равноправни статус и активно

---

⁴²⁰ АЈ, КРР, I-4-a/9, 1970, *Конференција у Лусаки*

ушешће у међународним пословима, право свих народа да суверено одлучују о путевима свог унутрашњег политичког, економског социјалног и културног развоја. Несврстане земље су се у међународној активности залагале за остварење неких циљева као што су били обезбеђење недељивог светског мира, неодложна ликвидација преосталих колонијалних упоришта, ослобађање народа од свих облика доминације и укидање владавине мањинских расистичких режим, стварање услова за успостављање ефикасног система међународне безбедности, ослобађање човечанства од опасности које су проистицале из постојања нуклеарног оружја, неговање пријатељских односа и сарадње држава и нација, убрзање економског развоја земаља и региона који су се налазили у неравноправном положају у светској привреди и међународним економским односима, као и демократизацију односа у међународној заједници на бази принципа Повеље Уједињених Нација и активну и мирољубиву коегзистенције свих држава. Југославија се као учесник конференције обавезала да ће се у будућности руководити тим начелима и залагати за остварење наведених циљева. У том циљу несврстане земље су биле решене да успоставе најтешњу сарадњу и да врше повремене консултације на светском плану и у оквиру појединих региона. Несврстане земље су настојале да усмере своје напоре на јачање улоге и ефикасности УН. У целокупном процесу демократизације међународних односа УН су имале изузетну улогу. Контакти и преговори суперсила је требало да представљају саставни део целокупног процеса демократизације међународних односа. Несврстане земље су одлучиле да непрекидно јачају интензитет и проширују домене сарадње у светским, регионалним и билатералним оквирима, као и да обезбеде континуитет деловања тако што би се током сваке године састајали представници несврстаних земаља на нивоу министара иностраних послова који би разматрали правце својих акција у оквиру и изван УН. Све несврстане земље су подржавале све међународне акције које су биле инициране у складу са демократским начелима и интересима прогреса човечанства.⁴²¹

Шефови влада и држава несврстаних земаља су наглашавали неопходност континуиране, временски синхронизоване и садржински усаглашене активности

---

⁴²¹ АЈ, КРР, I-4-a/9, 1970, *Конференција несврстаних у Лусаки*

несврстаних земаља као предуслова њихове ефикасности у решавању посебних проблема у области привредног развоја. Стриктно поштовање демократских принципа у обликовању форми о одређивању домена сарадње као и процесу планирања и остваривања акција на међународном плану је био неодољив атрибут политике несврставања. Да би активност несврстаних била израз заједничких договора и тежњи било је одлучено да се у току сваке године одржава консултативни састанак представника несврстаних земаља на нивоу министара иностраних послова који би разматрали опште и посебне аспекте, као и правце заједничких акција. У току сваког редовног заседања Генералне скупштине УН је било пожељно да се састају представници несврстаних земаља ради усаглашавања ставова и акција у оквиру светске организације о питањима дневног реда. Несврстани су размишљали о опцији организовања специјализованих састанака представника несврстаних земаља који би разматрали облике функционалне сарадње и интеграције између ужих и ширих група несврстаних земаља. Постојао је предлог да се ти састанци на највишем нивоу одржавају по правилу сваке четврте године.⁴²²

Несврстане земље су изразиле забринутост због продужавања кризе на Блиском истоку која је директно угрожавала безбедност држава и народа тог подручја и угрожавала светски мир. Сматрали су недопустивим да Израел више од три године држи под окупацијом територије три суверене и несврстане земље уз сталну демонстрацију политике грубе силе. Гајили су наду о постизању мирољубивог решења на бази примене Резолуције Савета безбедности од 22.11.1967. године. Подржавали су конструктиван став и спремност арапских земаља да политичким разрешењем кризе поврате своја легитимна права. Учеснице конференције у Лусаки су изражавале солидарност са арапским земљама и енергично су захтевале евакуацију израелских трупа са запоседнутих територија. Чак су биле спремне и да предузму санкције према Израелу уколико настави са игнорисањем успоставе трајног реда и мира у том делу света. Учеснице конференције су апеловале на светско јавно мњење и све државе света да прихвате такве ставове и спроведу их.⁴²³

---

⁴²² АЈ, КРР, I-4-a/9, 1970, *Конференција у Лусаки*

⁴²³ *Исто*

Шефови држава и влада несврстаних земаља су констатовали да се рат који су оружане снаге Америке водиле у Вијетнаму проширио на суседне земаље и нанео народима Индокине велике жртве, разарања, патње. Солидарношћу са праведном борбом коју је народ Вијетнама водио за своју независност и слободу, учесници конференције у Лусаки су пружили пуну подршку легитимним захтевима тих народа да сами одлучују о својој судбини. При том су указали и на озбиљне последице настале услед проширења интервенције на Камбоџу која је годинама успешно барнила своју независност. Подржавајући одређења за политику несврставања на подручју Југоисточне Азије учесници конференције су позвали САД на неодложну евакуацију њихових војних снага са подручја Индокине. По њиховим уверењима је то била основа за изналажење политичког решења и успостављања мира на подручјима Југоисточне Азије. Изразили су чврсто уверење да је таква одлука могла извести париске преговоре из ћорсокака и омогућити трајно решење сукоба у Вијетнаму на бази женевских споразума. Залагали су се за напуштање војно-блоковских видова везивања и обнову неутралности подручја Индокине а тиме и стварање шире зоне мира у Југоисточној Азији, уз поштовање права тих земаља на независност, територијални интегритет.⁴²⁴

Поред поздравних телеграма конференција је била пропраћена великим публицитетом и представљала је прворазредну тему у штампи несврстаних земаља, Запада и Истока.

Штампа СССР и источноевропских земаља је посветила конференцији изнијансирану, одмерену али ипак значајну пажњу. Карактеристично је било једнострано приказивање тока и рада конференције, уз извлачење у први план ставова за које је лагер био заинтересован, као и инсистирање на постојању разлика међу несврстаним земљама. СССР је имао разрађену концепцију притисака пре конференције (чланци „Известија“, „Правде“).

Конференција је у америчкој штампи била третирана у умереном обиму са доста суздржаним интерпретацијама. Отворенија критика је била изложена поводом Резолуције о Блиском истоку која је била оцењена једностраном. Изостале су уобичајене осуде и незадовољство на рачун конференције и несврставања уопште.

---

⁴²⁴ АЈ, КРР, I-4-a-/9, 1970, *Конференција у Лусаки*

За разлику од СССР и САД, НР Кина је врло позитивно реаговала на рад конференције. Кина се врло децидирано захвалила на подршци несврстаних земаља рестаурацији њених легитимних права у УН.⁴²⁵

У несврстаним земаљама публицитет је био велики и позитиван. Карактеристично је било да су средства информисања у појединим арапским земљама највише истицала у први план Блискоисточну кризу и антиимперијализам. Већи део западне штампе је информисао широко и доста коректно. Најпозитивније је писала западнонемачка штампа. Највеће резерве у писању су биле присутне у америчкој штампи. Штампа социјалистичких земаља је давала ограничени публицитет конференцији који се сводио на кратко изношење информација у пар реченица.⁴²⁶

У највећем делу светске штампе је посебно била истицана улога Југославије и председника Тита на окупљању несврстаних земаља. О председнику Југославије Титу је писано као о централној фигури политике несврставања и о томе само није писала штампа социјалистичких земаља.

Западна штампа је извештавала о раду конференције континуирано и релативно коректно. Поједина питања која су била третирана на конференцији несврстаних су била различито акцентирана у појединим земљама и листовима. Међутим, очевидна је била тенденција посебно у западној штампи (америчкој и британској) да се највише наглашавају проблеми развоја у поређењу са политичким питањима која су била на дневном реду конференције. У интерпретацијама су били запажени повољни тонови мада су и даље биле присутне (САД) познате резерве према политици несврставања. Америчка средства информисања су ширила извештаје о Конференцији несврстаних тек од почетка састанка министара иностраних послова. О току конференције је писано информативно и резерве су провејавале више него у другим земљама.

Штампа социјалистичких земаља је скоро потпуно игнорисала припреме за одржавање конференције све до појаве познатих уводника у совјетским листовима „Известији“ и „Правди“. Узевши у целини информисање о раду конференције је било изразито парцијално.

---

⁴²⁵ АЈ, КРР, I-4-a/9, 1970, *Извештај са Треће конференције несврстаних*

⁴²⁶ АЈ, КРР, I-4-a/9, 1970, *Конференција у Лусаки (штампа)*

Третман конференције у кинеским средствима информисања је био обиман и по садржини позитиван. Иступању председника Тита је било дато највише простора.⁴²⁷

Формирањем покрета несврстаности у Лусаки је било омогућено прерастање бројчано највеће скупине држава у УН у моћну гласачку машину која је могла утицати на доношење одлука и систем рада светске организације. Лидерска позиција Југославије у тој организацији ванблоковских држава јој је омогућила да игра значајну улогу у међународним односима.

Врло брзо после конференције је уследило даведесет пето (XXV) јубиларно заседање генералне скупштине УН које је било прво искушење и потврда акционе способности несврстаних после Лусаке. Закључци Лусаке посебно они који су се односили директно на Даведесет пето заседање су знатно допринели изradi и усвајању докумената на том заседању као што су били: Декларација о пријатељским односима између држава, Декларација о безбедности и миру. Разоружање је било једино подручје на коме несврстани нису успели да развију организовану сарадњу како због разлика у ставовима међу водећим несврстаним земљама тако и због одсуства интереса многих несврстаних за ово питање. Ток двадесет петог јубиларног заседања је потврдио оцену да су ОУН представљале најшире подручје за заједничке активности несврстаних и да је било неопходно стално унапређивати систем и механизме договарања и деловања у оквиру ОУН. На овом заседању се дискутовало још о питањима међународне безбедности, проблемима развоја, јачању улоге и ефикасности ОУН, припремама за одржавање Конференције о европској безбедности.

Међу несврстаним земљама се појавило питање потребе континуитета активности. У закључцима Декларације из Лусаке је била констатована потреба обезбеђења акције путем одржавања периодичних консултација представника несврстаних земаља. Двадесет пето заседање Генералне скупштине УН је у пракси потврдило спремност на континуирано договарање и сталну координацију активности.

---

⁴²⁷ АЈ, КРР, I-4-a-/9, 1970, *Конференција у Лусаки (штампа)*

Несврстаност се појавила као стална компоненета спољне политике и осамостаљивања и налазила се у фази афирмације.⁴²⁸

После конференције у Лусаки наступио је период који се назива „златним добом“ несврстаности. Тада је уследило гранање институционалних механизма сарадње земаља чланица и њиховог офанзивнијег заједничког наступа у сфери међународних односа. Све је то омогућило Југославији да уплови у мирније међународне воде и да без неких већих спољнополитичких турбуленција спроводи прокламовану међународну стратегију. Успостављање равнотеже у политици према блоковима огледало се у новом прилазу великим силама чије је тежиште било пребачено са конфронтације на кооперацију. Жестоке оптужбе је требало да уступе место дијалогу, а ултимативни захтеви да буду замењени конструктивним иницијативама. Зато се председник Тито залагао за разраду читавог низа мера које је требало да помогну неразвијеним земаљама да се наметну као важни и пожељни партнери развијеном делу света.⁴²⁹

Наиме, опредељујући се за такву међународну стратегију Тито је судбину Југославије везао директно за судбину биполарног система у свету.

На XXV јубиларном заседању Генералне скупштине УН први пут је један амерички председник отворено говорио о постојању несврстаности као глобалног фактора. САД су показале први пут разумевање и поштовање за политику несврстаности. Одмах након завршетка конференције у Лусаки из кабинета америчког председника је била упућена порука Београду о његовој евентуалној посети Београду у склопу европске турнеје уприличене поводом планираних маневара Шесте америчке флоте у водама Средоземља.

7.5 Посета америчког председника Никсона Југославији 1970.

године

Никсоновој посети Југославији су претходили озбиљни разговори са високим америчким државним званичницима. У овом периоду је амерички државни секретар Роџерс отпутовао у Африку ради упознавања стања у поједним

---

⁴²⁸ АЈ, КРР, I-4-a-/9, 1970, *Конференција у Лусаки*

⁴²⁹ Драган Богетић, *Тито и несврстани, искушења на путу стварања асоцијације ванблоковских држава*, Зборник радова Тито- виђења и тумачења, Београд, 2010, стр. 411.

несврстаним земљама како би дефинисао америчку политику према њима. Роџерс је показао велики интерес за несврстану политику и конференцију неангажованих. Према утиску Етиопљана, Сједињене државе се више нису противиле њеном одржавању. Показале су забринутост само за степен критике коме су могле бити изложене због своје политике према Израелу и Вијетнаму. Због различитих интереса и односа појединих земаља према Израелу сви учесници будуће конференције несврстаних нису били спремни заузети ставове који би озбиљније тангирали САД. Осим тога проблем Блиског истока није био само проблем САД већ је представљао светски проблем. Иста прича је била и са Вијетнамом где су САД постепено смањивале трупе.⁴³⁰

Том приликом је председник Југославије Тито примио 11. фебруара 1970. године у југословенској резиденцији у Адиса Абеби америчког државног секретара Вилијама Роџерса.

Роџерс је одмах на почетку разговора констатовао да су односи између две земље били веома добри, и нагласио је значајном посету америчких астронаута Југославији. Истакао је важност посете америчког секретара за трговину Станса Југославији. Пријем Роџерса код Тита је представљао крупну и успешну акцију од специфичног значаја и користио је како за југословенске односе са САД тако и у широј међународној активности. Сама чињеница да је до сусрета дошло у време посете председника Тита афричком континенту пред сусрет са Насером, у ситуацији заоштравања на Блиском истоку је овај сусрет ставила на високо место. Састанак Тито-Роџерс је показао оправданост и корисност југословенске оријентације на стимулирање и прихватање посета, сусрета са високим представницима америчке администрације. Сусрет је представљао важну димензију у југословенским спољнополитичким акцијама и уклапао се у трајну оријентацију свестраног развијања односа са САД и на политичком плану. Роџерс је у свом обраћању председнику Титу подвукао да су САД биле заинтересоване за јачање независности Југославије и подвукао је амерички интерес за охрабривањем заједничких улагања америчког капитала у СФРЈ. Показао је директан интерес за односе Југославије са Кином и СССР, као и занимање за југословенски став према

---

⁴³⁰ ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-165, бр. 47397, *Телеграм из Етиопије, 19.02.1970.*

Брежњевљевој доктрини. Америчка страна је учинила корак напред у третирању могућности за Никсонову посету Југославији. Роџерс је такође нагласио да САД нису имале никакве намере да везују афричке земље за себе нити су намеравале да праве пактове нити да претварају Африку у предмет надметања блокова. По питању Блиског истока није било никакве нове иницијативе. У другим питањима (КЕБС, односи САД-СССР, итд.) није било неких посебних акцената осим што је Роџерс као и Никсон у својој поруци изразитије и експлицитније критиковао ставове и политику СССР у појединим областима.⁴³¹

Иначе очекивани сусрет двојице председника (Тита и Никсона) је био непрекидно пролонгиран због неслагања две земље око путева решавања двеју крупних међународних питања Блискоисточне и Вијетнамске кризе.

У политичким круговима у Београду је било процењивано да је питање посете америчког председника директно зависило од способности југословенског председника да ојача улогу несврстаних земаља у разрешавању жаришта актуелних светских криза. Тај циљ је могао бити постигнут једино формирањем покрета несврстаних земаља. Енергична југословенска настојања за реафирмацију идеје несврстаности резултирала су одржавањем Консултативног састанка ванблоковских земаља у Београду јула 1969. године а потом и припремног састанка за будући самит априла 1970. Успешан епилог Титовог покушаја формирања јединственог фронта ванблоковских држава у коме је била обезбеђена руководећа улога Југославије је допринео наглој реафирмацији Никсоновог интереса за посету Београду.⁴³²

Разлози Никсоновог путовања у Европу су били двојаки: унутарполитички и спољнополитички. И једни и други су имали своју важност. Избор земаља које је Никсон требало да посети: Шпанија, Италија, Југославија је само указивао да је амерички интерес гравитирао ка Средоземљу. Посета је требало да допринесе подизању угледа шесте америчке флоте али и давању подршке свим оним земљама које су веровале да је присуство шесте флоте у Медитерану било у њиховом интересу. Посета Југославији је требало да превазиђе те оквире и добије елементе

⁴³¹ ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-164, пов.бр. 46549, *Састанак Тито-Роџерс, 20.02.1970.*

⁴³² Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр. 290-294.

важности које је имала Никсонова посета Румунији. САД су биле заинтересоване за очување добрих односа са Југославијом а посебно за одржање независне Југославије која је требало да се афирмише не само vis-a- vis совјетског блока већ и на целом балканском и медитеранском простору.⁴³³

Иницијатива за посету америчког председника Никсона Југославији (у периоду од 30. септембра до 2. октобра) је уследила са америчке стране. Повод за одабирање тог тренутка је свакако била ситуација на Блиском истоку и Источном Медитерану. До тада се председник Тито два пута састајао са америчким председницима и то први пут са председником Ајзенхауером у Њујорку на заседању ГС ОУН, а потом са председником Кенедијем у Вашингтону 1963. године, тако да се посета председника Никсона могла сматрати узвратном посетом Југославији.

У билатералним односима две земље је после 1968. године долазило до сталног и значајног успона у скоро свим важним секторима, кроз низ значајних сусрета, посета као и остварених конкретних резултата посебно на економском плану (поруке Тито-Џонсон, посета Каценбаха и Глигорова, поруке Тито-Никсон, посета Апола11, Станса, Кернса и Натера). Том приликом је за држање америчке стране било карактеристично уверавање да су интегритет и безбедност Југославије биле од директног интереса за САД.

Америчка страна је оценила да је улога Југославије после Лусаке у несврстаном свету била ојачана, да је посету земљи као што је била Југославија, Америка користила за ублажавање критика којима је била изложена због Вијетнама, Блиског истока и Камбоџе. Уз то читав пут председника Никсона је имао своју унутрашњеполитичку намену јер је падао непосредно у време пред новембарске конгресне изборе у САД.

И југословенска страна је ову посету сматрала веома важном и значајним фактором за привредни и научно-технолошки развој. Посета је одговарала југословенској политици у односу на велике силе уопште. Развијање односа са САД на бази равноправности и уважавања је у основи јачало југословенске позиције према СССР и развијање сарадње са њим.

---

⁴³³ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-170, пов.бр.436405, Телеграм из Беча 28. 09.1970.

Економска подршка Америке је омогућила да се у Југославију на годишњем нивоу улива 300 милиона долара. Посете министра трговине Станса и председника Еџит банке Кернса Југославији су створиле терен за проширење економске сарадње и ангажовање знатнијих сума америчког капитала у Југославији.

Посета председника Никсона после конференције несврстаних у Лусаки и предјубиларно заседање ГС ОУН је уследила у време видљиве афирмације позиције и утицаја Југославије у међународним односима и представљала је значајан успех југословенске спољне политике. Цело Никсонов путовање је имало вишедимензионални аспект, али је забринутост САД због развоја ситуације на Блиском истоку и настојање да сачувају војно-стратешке позиције и политичке иницијативе на Блиском истоку и Медитерану превагнуло.

Политика неангажованости, невезивања за војне блокове и економске групације је одредила политичке оквире и базу економских односа између Југославије и САД. С обзиром на географски положај Југославије таква политика је била како у интересу Европе тако и у интересу САД.

Пре Никсонсове посете је било истакнуто да је посета Југославији у САД била третирана као посебна категорија, да су САД желеле да јавно демонстрирају свој интерес за Медитеран као и да развијају односе са независном, социјалистичком и несврстаном Југославијом. У америчким круговима су изношене оцене да би најваљена посета требало да буде најубедљивија порука Совјетима о америчкој заинтересованости за одржање независне Југославије.

Амерички сенатор Фулбрајт је подржавао посету Југославији и главни значај посете је видео у томе што је њом требало смањити идеолошке предрасуде.

Након посете Никсона Југославији, САД су са највишег званичног места прихватиле Југославију као социјалистичку и несврстану земљу што није представљало тактички потез већ стварну америчку оријентацију на мирољубиву коегзистенцију. Посета је јачала независан положај Југославије и представљала је допринос учвршћењу мира на Медитерану. Америчке дипломате из мисије при ОУН су сматрали да је овом посетом била стављена тачка на приче о „дезинтеграцији“ Југославије. Чак је председник Тито одустао од одласка на сахрану египатског председника Насера због Никсонове посете.

Ова посета је довела до тога да је америчка званична политика по први пут јавно показала разумевање за политику несврставања.

За разлику од Американца дипломате источноевропских земаља у Вашингтону су на вест о Никсоновом путу у СФРЈ живо реаговале. Совјетски отправник послова је сматрао да је посета области Медитерана представљала звецкање оружјем. Према информацијама из Москве, током сусрета југословенских представника са совјетским функционерима и руководиоцима политичког, привредног, и културног живота совјетска страна није показала никакав интерес за Никсоновом посетом. Према оцени југословенске амбасаде такво држање званичних представника СССР је одражавло незадовољство совјетског руководства посетом америчког председника. У једном билтену је чак на веома груб начин била нападнута Југославија у стилу Коминформа. У изјави се југословенска политика несврстаности приказивала као диверзија према СССР и лагеру и као служење америчком империјализму.⁴³⁴

О посети председника Никсона Југославији његов саветник за националну безбедност Х. Кисинџер је забележио: „*На аеродрому у Београду нас је дочекао маршал Тито у сивој униформи са златним еполетама: неприкладној одећи за шефа комунистичке државе... Тито је био последња преживела легендарна личност Другог светског рата која је још била на власти-герилски командант о којему су писане приче и написи, први комунистички вођа који се супротставио Стаљину, изумитељ националистичког комунизма и сада један од првака несврстаности... Његови манири су били налик манирима неког грађанина средње Европе... Његове се очи нису смијале са његовим лицем.*“⁴³⁵

Након Титова раскида са Стаљином, схватања Запада о Титу су се променила. Потребе опстанка су га навеле да се осигура од совјетске агресије. Кисинџер је сматрао да је Југославија била користан фактор за САД због Балкана и Источне Европе и да је симболизовала могућност независности. Али изван Европе Тито је следио уверења која нису била наклоњена западним интересима. Његова наклоност према револуцијама у земљама у развоју се није разликовала од московске. С друге

⁴³⁴ ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-170, пов.бр.434736, *Посета америчког председника Никсона Југославији 20.09.1970.*

⁴³⁵ Хенри Кисинџер, *Мемоари II*, Загреб, 1981, стр. 142-146.

стране југословенска аутономија је у односу на Совјете омогућавала већи утицај у свету у развоју него што је то било могуће постићи у било којем сателитском режиму Источне Европе. Зато је Југославија ретко подржавала америчке ставове у међународним форумима. Кисинџер је сматрао да је југословенска самосталност побољшавала амерички глобалну позицију јер је и сигурност Европе била повећана Титовим одбијањем да се прикључи Варшавском пакту. Кисинџер је сматрао уочи доласка америчке делегације у Београд да је постојало неколико подручја потенцијално плодне сарадње између САД и СФРЈ. Београд је био користан извор обавештења о тенденцијама у комунистичком свету и свету у развоју. Кисинџер истиче да САД нису тежиле да придобију Југославију за себе с обзиром да је њена политика несврстаности испољавала њене властите интересе. Кисинџер је нагласио да су САД одале признање несврстанима, посебно Југославији због вођења озбиљне политике.⁴³⁶

Самом посетом, улогом Југославије у међународном животу, САД и Никсон су подвукли значај који су придавали Југославији као међународном фактору и партнеру у билатералним односима. Званично и јавно су одали признање Југославији као независној и несврстаној земљи. За Југославију је посета била значајна јер је учврстила њен међународни положај посебно на простору Медитерана и Европе. Никсоново путовање је било срачунато на подвлачење америчког интереса за Блиски исток и Средоземље, за очување политичке иницијативе због јачања совјетског присуства у тој области. У том оквиру су САД биле заинтересоване за појачавање односа са Југославијом и њену могућу улогу у Медитерану и арапском свету. Никсонова посета Југославији је била потребна и ради балансирања физиономије турнеје проширењем веза са ваннатовским земљама као и ради предизборне потребе.

Председник Никсон је приликом своје државне посете Југославији од 30. септембра до 02. октобра 1970. године званично позвао југословенског председника да посети САД. Посета председника Тита би била прва званична државана посета САД-у.

Сусрет између два председника је протекао у топлој атмосфери и пружио је прилику за искрене и отворене разговоре о најважнијим актуелним међународним

---

⁴³⁶Хенри Кисинџер, *Мемоари II*, Загреб, 1981, стр. 142-146.

проблемима и о југословенско-америчким односима. Теме су укључивале Блиски исток, Југоисточну Азију, односе Исток-Запад, европску сигурност, земље у развоју у и билатералне односе. Обе стране су биле сагласне да је преговарање а не конфронтација било неопходно за мирољубиво и праведно решење међународних проблема. Подвучено је да ја равноправна сарадња представљала једину базу на којој су се односи могли развијати. Два председника су са задовољством констатовала постојање и очување добрих и пријатељских односа између њихових земаља. Подвукли су да су се односи између СФРЈ и САД у потпуности темељили на принципима независности и узајамног поштовања који су били основни принцип Повеље ОУН. Два председника су изразила уверење да су односи који су почивали на таквој бази били не само у интересу народа те две земље већ и да су представљали значајан фактор стабилности у Европи и другде у свету. Наставили су да раде на проширењу билатералних односа и дискутовали су о конкретним облицима сарадње, посебно на подручјима привреде науке и технологије.⁴³⁷

У разматрању актуелних проблема разговори су показали да је Сједињене државе највише забрињавала Блискоисточна криза. Две стране су током разговора пронашле додирне тачке око потребе тражења мировног решења, обезбеђивања континуитета Насеровог курса у УАР, сагледавања најтежих последица проширења конфликта. Југословенска страна је подвукла одговорност Израела и потребу давања адекватнијег места палестинском фактору. Истакла је неопходност повлачења Израела са освојених територија.

По питању решавања кризе у Вијетнаму две стране су остале на познатим различитим ставовима.

Југословенски руководиоци су стекли утисак да су САД биле заинтересоване за конзервирање блоковских структура Европе.

Две стране су наставиле да раде на унапређивању билатералних односа који су се испољавали кроз сарадњу у привредној, научно-технолошкој области. Две стране су закључиле да су се њихови односи заснивали на независности као и да су представљали значајан фактор стабилности у Европи. Посета је за Југославију

---

⁴³⁷ АЈ, КРР, I-3-a/SAD, *Заједничко саопштење о посети америчког председника Никсона Југославији*, FRUS, 1969/1976, Volume XXIX, Eastern Europe, Eastern Mediterranean, 1969/1972. doc.221, *Memorandum of conversation Belgrade, October 1, 1970*

имала посебан значај јер је после Лусаке још више допринела учвршћењу међународног положаја Југославије.

За време свог боравка у Југославији амерички председник Никсон је посетио и републику Хрватску и то Загреб и Титов родни град Кумровец.

У поређењу са ранијим периодом званична Никсонова посета Југославији и конкретан позив председнику Титу да посети САД су представљали уношење новог квалитета и садржаја у односе две земље. Радило се о другачијој политичкој оријентацији америчке администрације. По први пут је Југославија била прихваћена каква јесте што је имало одраза на америчку и европску јавност. У разговорима са југословенским званичницима Никсон је оставио утисак озбиљног и компетентног државника са одређеним смислом за политички реализам, али и са чврстим ставовима у основним питањима одржавања позиција снага и престижа посебно према ривалима.⁴³⁸

На Колегијуму државног секретара за иностране послове 9. октобра је било оцењено да је Никсонова посета Југославији допринела разбијању предрасуда у односима између две земље и да је представљала нови квалитет у односима захваљујући преовладавању реализма у америчкој политици. Нови моменат у посети је представљала преспектива за посету југословенског председника Тита Сједињеним државама током 1971. године. Американци су заостајали и у иначе спором темпу ангажовања капитала у СФРЈ. Разлог је била бојазан од политичког ризика (национализација, распад Југославије и сл.) Према оцени југословенског амбасадора у САД Црнобрњи основни амерички интерес у Југославији је био и остао везан за политику према социјалистичким земљама. САД су ипак имале интереса да подрже и несврстану компоненту југословенске политике јер је она јачала позицију Југославије према СССР. Међутим, југословенска страна је имала утисак да су Американци ипак избегавали јавно ангажовање на подршци интегритету Југославије уколико им је то сметало у односима са СССР.⁴³⁹

Југословенска страна је изразила жељу да разговора са Совјетима о Никсоновој посети Југославији а не о Никсоновом програму путовања (турнеји по Европи).

⁴³⁸ ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-170, бр. 436082, *Шифровано писмо из Кабинета Пелеша 03.10.1970.*

⁴³⁹ ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-7, стр. пов. 4, *Закључци са ужег Колегијума ДС од 9. октобра 1970. године*

Совјетска штампа је Никсоново путовање оценила као демонстрацију силе и као политику агресије и империјализма која је имала за циљ разбијање јединства међу социјалистичким земљама. Југословенски амбасадор у Москви Мићуновић је био видно узнемирен због неправљења разлике између Никсонове посете и разговора у Београду и осталог Никсоновог програма. Док је југословенска страна безуспешно покушавала помињати принципе коегзистенције за коју су се залагале СФРЈ и СССР, дотле су Совјети искључиво говорили о америчком империјализму и његовим циљевима и нису признавали малим земљама могућност да буду нешто друго осим објеката политике једне супер-силе тј.САД. Разговори са Совјетима су само потврдили да је совјетска влада била крајње незадовољна Никсоновом посетом Југославији као и њеним резултатима.⁴⁴⁰

У СССР су тада колале и пароле како је Југославија уствари била део америчког војног полигона на Медитерану и како се допуњавала са америчком Шестом флотом. У СССР су сви били озлојађени због Никсонове посете Југославији, те је стога совјетска влада одлучила да правовремено реагује тако што је у року од шест дана уговорила посету Југославији једне важне делегације Врховног совјета. Совјети су већ у октобру упутили у Југославију делегацију Госплана која је требало да у Београду води разговоре о петогодишњој економској сарадњи две земље. Тиме су Совјети настојали неутралисати ефекат Никсонове посете Југославији и успоставити равнотежу.⁴⁴¹

Совјетски став је и даље одражавао постојање познатих резерви према југословенској унутрашњој (друштвено-политички систем-самоуправљања, реформа, положај СКЈ) и спољној политици. Карактеристични елементи који су такође одражавали совјетски став су били нападање југословенске политике несврстаности, тенденциозно презентирање Никсонове посете Југославији у совјетској штампи. Совјетске ставове су опредељивали актуелни фактори као што су били негативне процене и тумачење основног правца тадашње фазе југословенског унутрашњег развоја. Тадашњу фазу југословенског развоја су Совјети третирали као шансу за целовитије дискредитовање југословенског

---

⁴⁴⁰ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-170, пов.бр.439891, *Телеграм из Москве бр.825, 23.10.1970.*

⁴⁴¹Вељко Мићуновић, *Московске године 1969/1971*, Београд, 1984, стр.98-99.

система код кадрова у земљама лагера. Инсистирали су на наводном постојању озбиљне кризе целокупног система, на потпуном неуспеху југословенског модела и на слабљењу међународне улоге и положаја Југославије. Исто тако совјетско руководство је настојало да поправи општи биланс својих односа са социјалистичким земљама. У том контексту се тражила и одговарајућа формула за односе са Југославијом. Совјети су настојали да ојачају своје присуство у Југославији и подсети Запад да се „СССР није одрекао својих позиција и интереса у односу на Југославију“. Подсећали су такође Запад да Југославија са њиховог блоковског становишта никада није била препуштена другој страни и да је СССР учествовао у њеном ослобађању, да јој је пружао војну и економску помоћ и да није био равнодушан према њеној судбини. У погледу броја и нивоа посета био је присутан дебаланс у односу на америчку страну тј. реализован је знатно мањи број посета са совјетске стране. Совјети су чак тврдили и да је писање југословенске штампе о њима било дириговано са антисовјетских позиција. Војну сарадњу са Југославијом су третирали у функцији јачања присуства у Југославији. Прелиминарне консултације о дугорочној економској сарадњи су показале совјетску заинтересованост да у појединим виталним гранама као што су биле енергетика, црна металургија, бродоградња обезбеде снажан утицај. Текућу економску сарадњу су Совјети третирали као „економску помоћ“.

И југословенска страна је настојала да истраје на ставовима од битног и принципијелног значаја. Настојала је да благовремено обави разговоре о дугорочној економској сарадњи, разјасни совјетске интересе у односу на Југославију, истраје на Брежњевљевој посети Југославији, инсистира на потписивању плана културне сарадње, као и правном регулисању области информативних делатности.⁴⁴²

Никсонова посета Југославији је покренула лавину коментара у светским медијима. У западним земаљама публицитет посете је био повољан док је у социјалистичким био изнијансиран и у целини уздржан а понегде и тенденциозан. У арапским земљама је посета била у сенци догађаја на Блиском истоку и Насеровој смрти док

---

⁴⁴²ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-175, бр.446264, *Информација о актуелним питањима југословенско-совјетских односа*

је кинеска штампа практично прећутала југословенску етапу Никсонове турнеје. Најнегативнији третман је био у СССР. Обим и садржина америчке штампе су учинили да је Југославија више него икада до тада и то у позитивном смислу била присутна у америчким средствима информисања. Резултати посете су били оцењени позитивно с обзиром да су обе стране постигле циљ. Позитивно је оцењен југословенски послертани развој и напредак на свим пољима а посебно међународна улога СФРЈ. Као разлоге за посету Југославији у коментарима се истицао стратешки значај Југославије као фактора на Средоземљу, њена истакнута позиција међу несврстаним земљама. Посета се тумачила и као жеља за индиректним побољшавањем односа САД са арапским светом. Неки листови су чак коментарисали да су САД и Југославија имале исти интерес који се сводио на заустављање моћне совјетске експанзије на Средњем истоку и Средоземљу.

Као заједнички терен сагласности два председника наведена је подршка принципу немешања у унутрашње ствари других земаља. Истакнуто је да су разговори вођени о свим најважнијим међународним проблемима, да је било присутно отворено неслагање у погледу Вијетнама и Блиског истока, да је било потребно преговарање а не конфронтација за постизање праведног мира и решавање међународних проблема, сарадња на бази равноправности између суверених и независних земаља, да су односи између САД и СФРЈ били пријатељски и да је настављена пракса размене гледишта између две земље.

Совјетска штампа је наизглед била уздржана али је у суштини била најнегативнија. О самој Никсоновј посети Југославији је било написано неколико реченица док је о целој Никсоновој турнеји писано опширно уз истицање карактера војне демонстрације. У оквиру посебних коментара о војно демонстративном карактеру Никсонове целокупне турнеје је истицана оцена да посету Југославији није требало посматрати у ток контексту јер је Никсон испољио знаке уважавања Тита и његових оцена и јер је Југославија демонстрирала приврженост арапској ствари и била против конфронтација и заштравања у међународним односима.

Совјетска „*Известија*“ је напала европско путовање председника Никсона као демонстрацију америчке „дипломатије топовњача“ на Средњем истоку. Званични владин лист је навео да је до Никсонове турнеје дошло због америчке забринутости

и страха од могућег губитка петролејских богатстава на Средњем истоку. Према наводима совјетских листова Никсон се надао да би могао спречити губитке због којих су амерички приходи могли бити смањени за милијарду долара годишње. *Известија* је сматрала да су Американци заснивали своје наде на одлукама које су се ослањале на дипломатију топовњача.⁴⁴³

Кинеска штампа није посебно реаговала. Било је објављено неколико коментара у којима се уобичајеним терминима нападао Никсон („гангстер“ „бог ратне куге“) и његова турнеја али се у тим коментарима прећуткивала посета Југославији.⁴⁴⁴

После Никсонове посете Југославији у САД је била створена повољнија атмосфера према Југославији (стављени су на располагање значајни зајмови, уследила је посета Макнамаре, посета америчког секретара пољопривреде Хардина Југославији). Таква клима се није ограничила само на администрацију него је била присутна и у јавности, штампи која је показивала више поверења у југословенске унутрашње процесе. Никсонова посета је ојачала међународну позицију и имала је одјек у већем делу света и то посебно у великом броју несврстаних земаља где је била прихваћена као охрабрење и пример равноправних односа и међународне сарадње између две тако различите земље као што су биле САД и СФРЈ. О могућој најављеној Титовој посети Сједињеним државама се говорило као о првој, званичној, државној посети која би имала историјски карактер и аспект са трајнијим позитивним резултатима у југословенско-америчким односима и на ширем међународном плану. Предложен је био и термин узвратне посете (22. и 23. април 1971.) Изабрани термин посете је деловао као веома повољан јер је требало да омогући више простора и могућности за саопштење активних ставова и извршавање одређеног утицаја око акутних међународних криза, крупних политичких питања и акција које су биле у току (Блиски исток, Индокина, КЕБ, питање међународне безбедности).⁴⁴⁵

---

⁴⁴³ АЈ, КРР, I-3-a/SAD, *Штампа о Никсоновој посети СФРЈ*

⁴⁴⁴ ДА МСП РС,ПА, 1970,Ф-170, бр.438219, *Светска штампа о Никсоновој посети 19.10.1970.*

⁴⁴⁵ ДА МСП РС,ПА, 1970,Ф-3, стр.пов.187, *Информација о предлогу посете председника Југославије Тита САД-у, 18.12.1970.*

САД су желеле да након Никсонове посете започне нова фаза у односима између две земље, која би се огледала у новинама на пољу економије, војне сарадње, у односу према терористичком делу југословенске емиграције.⁴⁴⁶

7.6 Велике силе и почетак кризе југословенског друштва

Почетак седамдесетих година је био обележен напорима председника Тита и његових следбеника да преброде политичку кризу насталу у процесу међурепубличког договарања. Промене у уставно-правној структури федералне државе отпочеле су амандманима из 1967. и 1968. године. Процес федерализације СКЈ је започео много раније док је председник СФРЈ Тито наложио да се у лето 1970. године изради нацрт текста уставне реформе федерације. Разлог томе је било све самосталније креирање сопствених политика од стране република које су полазиле од интереса сопствених народа. С обзиром на немогућност реализовања сопствених циљева, поједине републике у оквиру федерације су прибегавале блокади савезних одлука. На помолу је била уставна реформа и нормирање новог облика договарања међу републикама које би се заснивало на њиховој суверености. Комунисти Србије су почетком седамдесетих година 20. века потенцирали да њихова република није желела да буде никакав чувар Југославије. Истицали су немогућност идентификације Србије са југословенском федерацијом. То је посредно значило критику „личне власти“ и Брозову „арбитражу“. Постојала је свест да је оријентација на формирање чисте националне државе значила кидање веза са покрајинама и разбијање Србије као економске и политичке заједнице. Србија није тежила продужењу века централизма, нити његовом обнављању али је била заинтересована да њене обавезе према федерацији и њена права у федерацији буду тачно онаква каква су имали и остали чланови заједнице. Све је присутнија била свест да је подршку аутократској владавини Југославијом, Србија плаћала сопственим заостајањем и гушењем демократских слобода у њој. Други правац деловања је био усмерен на тражење новог места и улоге партије у друштвеном животу, елиминисање бирократске кадровске структуре, налажење нових облика организовања комуниста. Улога инспиратора, оријентација ка тржишту, склоност

---

⁴⁴⁶ДА МСП РС, ПА, 1970, Ф-164, стр.пов.440848, *Забелешка из разговора М. Буљца са Кисинџером 28.10.1970.*

ка сарадњи република која је искључивала арбитражу државног и партијског врха као и креативност и самосталност у односу на партијски центар је плашила Јосипа Броза. Руководство Србије је тражило брзо ослобођење од илузије о јединственом Савезу комуниста. С тога је било неопходно извршити „политичку ликвидацију“ партијског врха Србије. Нова политичка гарнитура Хрватске, зависна од Тита је пристала да учествује у политичком удару на Србију. Тај чин је сматрала приликом за успостављање „политичке равнотеже“. Упориште је нађено у делу државног и партијског руководства Србије (Петар Стамболић, Стеван Дороњски, Милош Минић...) који је доводио у питање политику Марка Никезића⁴⁴⁷ и Латинке Перовић и тражио арбитражу Тита који се супротстављао модернизацији, новој кадровској политици, демократизацији. У питању је био политички обрачун са „реформским покретом“.⁴⁴⁸

Сличана ситуација се развијала и у Хрватској. Тамо је на Десетој седници ЦК Хрватске био разматран унитаризам као појава од ширег југословенског интереса. Бакарић је као духовни зачетник Десете седнице СК Хрватске био изричит да тенденција хрватског национализма није постојала.⁴⁴⁹

У Хрватској су се током 1970. године појавила три чиниоца која су произвела будући „МАСПОК“ (масовни покрет). То су била Матица хрватска, студенти под вођством (Дражена Будише) и реформски покрет СК Хрватске (предводили их Савка Дабчевић-Кучар, Мика Трипало и Перо Пиркер). Априла месеца 1970. године је био признат суверенитет република и покрајина у свему што није било резервисано за савезне институције. На тај начин је омогућен тј. било је дато зелено светло порасту хрватског национализма.⁴⁵⁰

---

⁴⁴⁷ Р.Петковић, *Субјективна историја југословенске дипломатије 1943-1991*, Београд, стр. 47-52.
Марко Никезић (1921-1991), министар иностраних послова од 1965-1968. Неко време је био и амбасадор у Египту, САД и Чехословачкој. Потом се нашао на дужности председника ЦК Србије. Због рађања тзв. »српског пролећа« је смењен као вођа либерала који је угрожавао положај Тита и одвајао СКЈ од фундаменталних принципа марксизма-лењинизма

⁴⁴⁸ Љубодраг Димић, Дубравка Стојановић, Мирослав Јовановић, *Србија 1804-2004, Serbia I*, Београд, 2005, стр.90-98.

⁴⁴⁹ Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988*, III књига, Београд, 1988, стр. 399-400.

⁴⁵⁰ Ричард Кремптон, *Балкан после Другог светског рата*, Београд, 2003, стр. 189.

На прелазу шездесетих у седамдесете године у Југославији се одвијао инвазиван процес преображаја наслеђене централистичко-административне у децентрализовану самоуправну структуру.

За разлику од Устава 1946. године, уставног закона 1953. и Устава 1963. године, уставни амандмани из 1971. године предвиђали су да се све кључне одлуке доносе у републикама и покрајинама а у федерацији само оне које су Уставом биле изричито утврђене и то на основу сагласности свих федералних јединица.⁴⁵¹

Превазилажење „савезног етатизма“ је значило стварање „полицентричног етатизма“. Председник Тито је сматрао штетним међусобно супротстављање федерације и република.⁴⁵²

Сложена унутрашња ситуација у Југославији је озбиљно дестабилизovala њену међународну позицију. Тита су посебно забрињавале гласине о резервним плановима Москве и Вашингтона у случају распада СФРЈ. Југословенска страна је била затечена посетом америчког председника Нискона републици Хрватској и чувеним поздравом упућеном хрватском народу „Живела Хрватска“. Тај гест америчког председника у Југославији је био тумачен као мешање у унутрашње ствари Југославије и подржавање националистичке фракције у хрватском руководству. Истовремено је био доживљен и као амерички интерес за западни део Балкана. Америчка страна је негирала таква југословенска тумачења и наводила је их је као дезинформације намерно протуране од стране совјетске обавештајне службе и совјетских дипломата.⁴⁵³

Међутим, истовремено се у југословенским круговима говорило и о испољавању интереса совјетских руководилаца и њиховим претензијама према источним деловима Југославије. Тито је био упознат са гласинама о могућем преузимању кључних позиција у Србији, Македонији и Црној Гори од стране земаља социјалистичког лагера.

Из наведених разлога југословенски председник Тито је настојао радикалним мерама санирати политичку кризу у Југославији и повратити међународни

---

⁴⁵¹ Душан Биланцић, *Хисторија СФРЈ*, Загреб, 1985, стр.378, Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр. 302.

⁴⁵² Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988*, III књига, Београд, 1988, стр. 402.

⁴⁵³ АЈ, КРР, I-3-a/SAD, *Основни елементи платформе југословенских односа са САД и развој сарадње после Никсонове посете*.

кредибилитет Југославији стабилизовањем међународног положаја Југославије. С тога је Тито био принуђен успоставити уравнотежен однос према великим силама (САД и СССР) у циљу доказивања да побољшање односа са једном страном није имало за последицу погоршање односа са другом.

Међутим, совјетска страна је посматрала свако побољшање југословенско-америчких односа негативно и Југославију је сматрала делом америчког војног полигона на Медитерану. Али ипак је совјетска забринутост због побољшања америчко-кинеских односа и најаве Никсонове посете Пекингу, као и изузетна заинтересованост за одржавање Конференције о европској безбедности подстицајно деловала на совјетске руководице у правцу стабилизације односа са Југославијом.

Веома брзо је совјетски председник Брежњев у свом говору на XXIV Конгресу 30. марта 1970. године нагласио потребу и жељу за совјетско-југословенском сарадњом као и развојем контаката двеју партија. За то време председник Југославије Ј. Б. Тито је вешто користио разговоре са совјетским лидерима и настојао да обезбеди што приснију међудржавну сарадњу али и да избегне сваку могућност институционализовања међупартијске сарадње и преузимања одређених обавеза унутар међународног радничког покрета. Совјети су најзад прекинули са илузијама у погледу могућности наметања сопственог модела социјализма југословенским комунистима.⁴⁵⁴

---

⁴⁵⁴ *Односи Југославије и Совјетског Савеза 1970-1980*, Југословенски преглед, јул-август 1981, *Борба*, 3. април 1971.

8. КРИЗА ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ДРУШТВА И ПРИБЛИЖАВАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ СЈЕДИЊЕНИМ ДРЖАВАМА

8.1 Велике силе и криза југословенског друштва током 1971.

године

Европа је током 60-их престала бити неуралгична тачка светске политике. У светлу совјетског изласка на топла мора и појачаног занимања за Блиски исток и Африку процењивало се да је југоисток Европе као природни пут у тај део света постао стратешки важнији него икада.

У складу са променама на глобалној политичкој сцени амерички председник Никсон и његов саветник за националну сигурност Кисинџер су покушавали од 1969. године водити реалполитику, без оптерећења идеологијом и превеликим моралним обзирима. Совјети су америчко повлачење из Вијетнама схватили као отворен позив за уплитања у збивања у Трећем свету. Москва је америчку понуду за преговоре доживела као коначно признање совјетске зоне у Европи.

Југославија је као и остале источноевропске земље након 1971. и 1972. године следила ортодокснији и догматски тврђи пут. Југословенско појачано занимање за трећи свет и обнова покрета несврстаних земаља 1970. године је била инспирисана појачним совјетским задирањем у Африку. Присутан је био страх од могућег договора Вашингтона и Москве о подели интересних сфера на рачун малих земаља. Зато је Трећи самит несврстаних у Лусаки оснажио платформу за Тита и дао простор за ширење југословенског ревизионизма.

Крај шездесетих и детант током 70-их нису произвели ову епоху у светској историји али су променили квалитет Хладног рата. Преговори су постали његова главна особина. На просторима Југославије означило га је либерализирање. Југославија је на различите начине покушавала кореспондирати са променама у Европи у свету.

Унутрашњополитичке промене у СФРЈ су биле повезане са променама у светским односима.⁴⁵⁵

---

⁴⁵⁵Твртко Јаковина, Хрватско прољеће и Совјети у детанту, *Коло 4*, Загреб, 2005, стр.153-185.

Сходно томе је на Четвртом пленуму Централног комитета СКЈ (1966.) из највишег партијског руководства био уклоњен Александар Ранковић. Уз Кардеља и Ђиласа, он је био најближи Титов сарадник како у рату тако и успостављању и одржању власти после рата. Двадесет година се налазио на положају организационог секретара Партије и шефа Државне безбедности. Осим тога био је и потпредседник СФРЈ. За већински део партије уклањање Ранковића је значило уклањање главног заговорника монолитног јединства Партије као кохезионог чиниоца јединства државе и гаранта социјализма. За Државну безбедност која је уз армију била главна полука режима то је значило ударац у средиште система али и почетак њене деградације. У њеном домену је била борба против контрареволуције и класног непријатеља али и унутрашњег непријатеља: информбироваца, Ђиласоваца, критичке интелигенције.

Четврти пленум је први пут после Другог светског рата изазвао ширу забринутост за Југославију.

Годину дана после Четвртог пленума на изборима у Србији 1967, које Партија први пут није контролисала у већем броју изборних јединица за народне посланике избрани су били пензионисани српски генерали што је представљало упозорење да је у будућем одмеравању снага Србија могла рачунати на војску. Већ током 1968. године на седници ЦК СКС су два члана највишег партијског органа у Србији Д. Ђосић и професор Ј. Марјановић затражили преиспитивање владајуће националне политике и фактички поставили српско питање у Југославији. Студентска побуна до које је дошло у лето 1968. године у Београду није била само ехо тадашњег студентског покрета у свету већ је била реакција на прве последице привредне реформе: повећање социјалних разлика, те смањење могућности школовања и образовања. У исто време окупација ЧСРР од стране трупа Варшавског пакта је окончала илузије о могућности државног социјализма са људским ликом. Наметало се мишљење да је једини реални социјализам био онај који је почивао на совјетској формули у којој је идеолошки интерес био неодвојив од великодржавних интереса СССР. Сви поменути догађаји су само кристализовали разне концепције у СКС (конфедералну, федералну и великосрпску концепцију).

Најпре је уследила конфедерална концепција за коју су републике биле националне државе, а југословенска државна заједница резултанта њиховог договора. Затим се у борбама пре и после доношења Устава из 1974. године истрошила федерална концепција централизоване Југославије са којом се Србија идентификовала.

Долазак нових људи у републичка партијска руководства је био покушај да се одговори на изазове настале између Четвртог пленума и окупације ЧССР.

Ситуација у СФРЈ је била динамизирана одржавањем Десете седнице ЦК Савеза комуниста Хрватске 1970. године. Хрватска је отворила питања везана за функционисање савезне државе. Том приликом су била активирана потиснута сећања на НДХ.⁴⁵⁶

На хрватском питању је дошло до заокрета у Југославији. Српско партијско руководство је пружило отпор. Оно није било критиковано због разлика у спровођењу политике СКЈ него због стварања алтернативне концепције. Као главне карактеристике те концепције су биле навођене: технократизам у привреди, либерализам у науци, култури, опортунизам у борби са класним непријатељем, напуштање демократског централизма у Партији, дистанца према Титу и прозападњаштво. Зато је уследило уклањање партијског руководства у Србији.

Догађаји у Хрватској и Србији су одредили посттитовки период у који су обе републике ушле обogaљење. За М. Ђиласа национални комунизам у Хрватској и демократска струја у партијском руководству Србије су представљали најзрелију али и најнеизвеснију могућност демократизације.

Уставни амандмани из 1971. године су унели значајне промене у функционисање политичког система у Југославији. Уставним амандманима 1971. године је било предвиђено да се све кључне одлуке доносе у републикама и покрајинама, а у федерацији само оне које се Уставом изричито утврђују и то на основу сагласности свих федералних јединица. У Савезну владу је улазио једнак број чланова из сваке републике и одређен број из покрајина. При том је било успостављено и ново тело Председништво СФРЈ које је преузело улогу колективног шефа државе. Савезна скупштина је наставила формално са задржавањем истих права док је фактички

---

⁴⁵⁶Оливера Милосављевић, *Чињенице и тумачења. Два разговора са Латинком Перовић*, Београд, 2010, стр.171-193.

њена моћ била реално смањена. Ниједна важна одлука није могла бити донета без процедуре усклађивања ставова међу републикама и покрајинама.

Политичка криза у СКЈ се посебно заоштрила у пролеће 1971. године када је део хрватског партијског руководства јавно оптужио унитаристичко-централистичке снаге за заверу против Хрватске. Преко својих листова и часописа Матица Хрватска је ширила национализам и угрожавала југословенско јединство. Хрватски националисти су говорили о Југославији као тамници Хрватске, о прогону хрватског језика, о пљачки хрватске привреде. Потцењивање хрватске националистичке опасности је омогућило нарастање и конституисање масовног националистичког покрета (МАСПОК).⁴⁵⁷ Одговор на хрватски национализам као антикомунистичку идеологију је била Седамнаеста седница Председништва. Део руководства ЦК Хрватске предвођен, Миком Трипалом, Пером Пиркером и Савком Дабчевић-Кучар, је говорио о масовном покрету који је био конституисан у циљу одбране националних и демократских права хрватског народа од бирократско-централистичких снага. Српски народ у Хрватској се нашао узнемирен због растућег таласа клеронационализма, шовинизма. Тито је у разговорима са хрватским политичким руководством истако да је Хрватска постала кључни проблем у погледу дивљања национализма. Тито је настојао да стави до знања свету посебно Совјетима да је Југославија ипак успевала да сачува национално јединство.

Прави циљ пропаганде је било разбијање јединства ЈНА прављењем пукотина у партизанском југословенству. Владимир Бакарић и тадашње хрватско руководство су покушали да за своју политику придобију већи број истакнутих генерала из Хрватске. У анализама западних служби посебна пажња је била посвећена односу према ЈНА у Хрватској. Брза и недовољно промишљена одлука да се иде на формирање територијалне одбране је примарно дошла од руководства хрватског СК и хрватских генерала. Растући хрватски националистички покрет је тражио веће прерогативе за Хрвате у пословима одбране. Хрватски лидери су били забринути због српске доминације у јединицама ЈНА на подручју републике. У њиховим

---

⁴⁵⁷Поједини аналитичари на Западу су тај покрет доживљавали као повод да Тито одлучно реагује и сломи Хрватско пролеће видећи га као претњу јединству земље.

очима се та ситуација стално погоршавала посебно после смењивања генерала Ивана Рукавине 1967. године.⁴⁵⁸

Међутим, председник Југославије Тито је задржао до краја живота пуну контролу над оружаним снагама које су током читаве историје Друге Југославије биле битан инструмент његове унутрашње и спољне политике.

Хрватски националисти су тражили отцепљење од Југославије. Због тога се на седници Председништва СКЈ током децембра месеца расправљало искључиво о ситуацији у Хрватској. Тито је том приликом осудио национализам али и унитаризам и залагао се за јединство Југославије као недељиве целине. Том приликом Тито је оптужио Хрвате за изопачени национализам. Корен проблема је видео у пропустима и слабостима партије, пре свега због слабог марксистичког образовања и преваге западњачких идеја на Универзитетима.

Међутим, ЦК Хрватске је на 23. седници усвојио акциони програм свог извршног комитета и донео је закључке који су обавезали чланство да се одлучно бори за одстрањивање националистичких и шовинистичких струја у друштву. Том приликом су биле прихваћене оставке председника ЦК СК Хрватске Савке Дабчевић-Кучар, Пере Пиркера и Мике Трипала. Матица Хрватска је затворена а Дражен Будиша ухапшен. Оставкама је била започета чистка великих размера. До половине јануара 1972. године је било ухапшено четири стотине националиста, 50.000 Хрвата је било избачено из КПХ и 50.000 студената је јавно проглашено „класним непријатељима“.⁴⁵⁹

Противтежу хрватском национализму у Србији су представљали либерали и то у лику највишег руководства председника ЦК СК Србије Марка Никезића, секретара Извршног комитета ЦК СК Србије Латинке Перовић. Суштинске политичке поставке ове групе су биле тржишна привреда, модерна Србија, ослобађање од унитаризма и централизма, подстицање стручних и способних кадрова и њихов долазак на водећа места у српској привреди због чега су називани технократама. Руководство Србије се залагало за сарадњу а не конфронтацију са другим републикама. За разлику од хрватског руководства које се определило за

⁴⁵⁸Миле Бјелајац, *Дипломатија и војска, Србија и Југославија 1901-1999*, Београд, 2010, стр.239-278.

⁴⁵⁹Ричард Кремптон, *Балкан после Другог светског рата*, Београд, 2003, стр. 191, Dennison Rusinow, *The Yugoslav Experiment 1948-1974*, London, 1977, str.310-311.

националну еманципацију која је израсла у масовни покрет, српско руководство се определило за политичку и економску модернизацију. После Треће конференције СК Србије (9.-10. март 1971. године) на којој је било критиковано хрватско руководство због неовлашћеног мешања у унутрашње ствари Републике и идентификовања српског народа са хегемонизмом, председник Тито је одлучио да дан после саопшти М. Никезићу да Србија пружа отпор уставним реформама и да у њој расте национализам. Дугим речима српско руководство је било оптужено за неспровођење партијске политике. Обрачун са хрватским руководством у Карађорђеву почетком децембра 1971. године је представљао демонстрацију силе и ауторитета а уједно је био и обрачун са српским либералима.

Либерали су настојали да увере Тита да су били његови одани сарадници и да је СК Србије спроводила политику СК Југославије. Међутим, епилог сукоба су биле оставке либерала (Никезића, Латинке Перовић и других) дате у периоду од 21. до 28. октобра. Потом су уследиле оставке по предузећима, издавачким кућама и редакцијама.⁴⁶⁰

Сложена унутрашња ситуација у Југославији је довела до дестабилизације њене међународне позиције и страха од могућег распада Југославије.

Са великом пажњом центри светске моћи Москва и Вашингтон су пратили развој ситуације у Југославији и могуће сценарије у погледу судбине Југославије нарочито после Титове смрти.

Совјети су се посебно интересовали за промене федералног устројства Југославије и реорганизацију највиших државних органа и могуће последице на односе Југославије са другим земљама. Тито је настојао да увери одлазећег совјетског амбасадора у Београду Бенедиктова да се све промене у југословенској федерацији неће имати одраза на међународне односе Југославије пошто ће спољна политика остати функција федерације. Очигледно је било да се Москви нису допадале промене у федералном систему Југославије.⁴⁶¹

---

⁴⁶⁰Момчило Павловић, Срби у Југославији 1945-1974, *Историја 20. века*, 2/2008, Београд, стр. 263-268, Dennison Rusinow, *The Yugoslav Experiment 1948-1974*, London, 1977, str.318-319.

⁴⁶¹Ђоко Трипковић, *Југославија и СССР 1956-1971*, Београд, 2013, стр. 251-265.

Страх од превеликог кварења идеолошке чистоће је био тај који је вукао Совјете на уплитање у односе са Југославијом почетком седамдесетих. По њима су идеолошку чистоћу највише угрожавали хрватски пролећари и српски либерали.

Совјети си у током 70-их на разне начине притискали југословенско руководство. Запад је имао интерес да користи Југославију као тржиште за индустрију и производе али и да истовремено ради на очувању интегритета, стабилности и независности Југославије. По речима председника скупштине СФРЈ Мијалка Тодоровића трговина са Западом је чинила више од 50%укупне југословенске трговине. На тај начин су се поклапали интереси свих заинтересованих страна: политичке елите у Београду, као и оне у Москви и на Западу. Разлике су постојале само у садржају онога што се желело очувати.

Присутно је било мишљење да је југословенско јединство зависило од четири чиниоца а то су била: партија, војска, gospodarство и слобода од страног утицаја.⁴⁶²

У оценама америчке штампе које су биле изнете у уводницима као и у другим написима ситуација у СФРЈ је приказивана као критична, доста тмурна и тешка. За избијање кризе је речено да је била резултат летентних супротности и ривалства између Срба и Хрвата. Те супротности су посебно биле заоштрене захтевима Хрватске за решење економских проблема који су потенцирали националистичке и сепаратистичке тенденције. Настала криза у СФРЈ је била таква да је угрожавала опстанак Југославије као јединствене државе. Америчка штампа је истицала да је једино захваљујући Титу и његовом ауторитету била отклоњена опасност од распада Југославије. Међутим, у америчкој штампи је било присутно благо неслагање са применом репресивних мера и у више извештаја се оперисало термином „чистка“, потенцирала су се хапшења, обрачун студената и полиције. У извештајима и коментарима је било наглашавано да је решење проблема лежало не у чисткама већ у спровођењу политичких и економских мера. У том смислу Американци су изражавали подршку процесу децентрализације и демократизације југословенске државе. Америчка средства информисања су у негативном смислу коментарисла улогу екстремне емиграције и усташа (убиство амбасадора

---

⁴⁶²Твртко Јаковина, Хрватско прољеће и Совјети у детанту, *Коло 4*, Загреб, 2005, стр.153-185.

Роловића). Амерички уводници су чак велику пажњу посвећивали улози СССР у дезинтеграцији Југославије. Наиме, према њиховом мишљењу Совјети су подржавали хрватски сепаратизам јер су заузврат очекивали ваздухопловне и поморске базе путем којих би пореметили целокупну војну равнотежу на јужном крилу НАТО. И поред свих сумњи и замерки у америчкој штампи је ипак био испољен интерес Сједињених држава за очувањем јединствене и независне Југославије и успостављањем унутрашње стабилности.⁴⁶³

Амерички листови су оцењивали да је хапшење студената и стављање Матице хрватске под директну полицијску контролу могло довести само до интензивирања хрватског отуђивања. На тај начин тј. репресивном тактиком председник Тито уместо да консолидује југословенско јединство је несвесно радио на политици слабљења Југославије. Америчка штампа је чак и фаворизовала реконструкцију СФРЈ на конфедеративној основи јер је сматрала да је једино на тај начин могла бити установљена чврста и трајна добровољна унија после педесет година конфликта и зачетака грађанског рата.⁴⁶⁴

Утицајни амерички листови („*Волстрит Џорнел*“, „*Вашигтон Пост*“) су у први план и даље стављали питање стабилности Југославије као и националне и републичке антагонизме. У већини америчких листова је доминирала забринутост за развој и будућност Југославије. *Вашигтон Пост* је сматрао да је Југославија била суочена са кризом идентитета и такође је дао осврт на уставне амандмане и изразио мишљење да је југословенски „нови федерализам био сличан у више тачака са оним у САД“. Из чланака је провејавала мисао да је једино америчка економска подршка могла гарантовати независан развој Југославије.⁴⁶⁵

Западни коментатори су инсистирали на чињеници да су национализам и шовинизам представљали камен спотицања на путу веће стабилности Југославије. Амерички листови („*Њујорк Тајмс*“, „*Вашигтон Пост*“ и „*Кришчан Сајенс Монитор*“) су на широком плану разматрали југословенско-кинеске односе. Неки листови су чак писали о подударности америчко-кинеских интереса који су желели да охрабре пораст независности и правог националног суверенитета код

⁴⁶³ ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-72, стр.пов. 447142, *Оцене коментара и уводника америчке штампе*

⁴⁶⁴ ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-72, пов.бр. 447283, *Оцене америчке штампе*

⁴⁶⁵ ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-72, пов.бр. 423972, *Коментари западне штампе о Југославији*

Југославије који су противно својој вољи били потчињени Москви још од 1945. године. *Вашингтон Пост* је сматрао да је Југославија била мотивисана да развија добре односе са Пекигом у време када се совјетска моћ проширивала и када су биле нејасне дугорочне намере према Југославији. Кинеска подршка суверенитету Југославије је представљала нови елемент баланса снага на Балкану. Према написима кинеске штампе односи шест балканских земаља су се приближили великој хармонији. На такве односе балканске земље је подстицао страх да конфликт између великих сила на Блиском истоку не пређе и на медитеранско подручје.⁴⁶⁶

8.2 Посета совјетског председника Брежњева Београду 21. септембра 1971. године

Совјети су предузимали ужурбане кораке због прилагођавања новој поларизацији и престојавањима која су се оцртавала у многим областима међународних односа. Приметно је било наглашено совјетско интересовање за подручје Балкана и Медитерана у циљу легализовања његових интереса на том подручју и очување стечених позиција на Блиском истоку. Повећани совјетски интерес према подручјима Балкана и Медитерана је био илустрован низом активности које је СССР предузимао према појединим земаљама тог подручја, притисци и претње, покушаји подвајања Југославије, Румуније и Албаније које су се залагале за независну политику и отворено испољавање стратешких циљева на Балкану.

Након потпуног игнорисања политике несврставања на 24. Конгресу у СССР се наставило са још већом дискредитацијом политике несврставања. Упоредо са таквим ставом према политици несврставања давао се све већи значај тези о неминовности опредељивања појединих земаља и полазило се од става да се у моментима кризних ситуација није могло опстати без директнијег ослоњања на СССР и лагер. Још у оцени 24. Конгреса је било констатовано да су совјетске резерве и политика према Југославији имале дугорочнији карактер јер су произиласиле из југословенског самоуправног социјалистичког развоја, независне и несврстане политике и југословенског географско-стратешког положаја. Совјетско понашање према Југославији је у великој мери зависило од

---

⁴⁶⁶ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-73, пов.бр. 447450, *Западна штампа о Југославији*

југословенске унутрашње ситуације и развоја, као и од чврстине југословенског међународног положаја. Совјетско опредељење за посету Брежњева је истовремено садржало елементе жеље за већим присуством у збивањима у СФРЈ али и потенцијални притисак на правац тих збивања. Посета је представљала корак на линији афирмације совјетског интереса за подручје Балкана које је СССР сматрао виталном споном са његовим ширим стратешким и политичким интересима на Блиском истоку и у Средоземљу. СССР је био заинтересован за обезбеђење већег утицаја на правце и токове југословенске спољне политике. Исто тако посета је одражавала и жељу СССР да освежи и појача присуство у Југославији као и да подстакне поларизацију на линији јачања „просовјетских снага“, да покаже забринутост за југословенски унутрашњи развој као и да искористи прилику за истицање правилности совјетског пута и успешности совјетског модела. Совјети су били заинтересовани да путем Брежњевљеве посете у југословенској јавности девалвирају југословенске оцене о стању билатералних односа. Брежњев је инсистирао на потреби успостављања и јачања поверења две државе, другарских односа и солидарности социјалистичких земаља у борби против опасности од империјализма и растуће „кинеске опасности“.

Посета Брежњева је требало да допринесе даљој афирмацији принципа Београдске декларације односно југословенске независне и несврстане политике као и самоуправног социјалистичког развоја. Посета је уједно требало да ојача међународни престиж и положај Југославије.⁴⁶⁷

Одлучујући се на окупацију ЧСССР совјетско руководство Брежњев-Косигин не само да се вратило на политику силе из времена Стаљина већ је учинило и корак даље на том путу лансирајући „доктрину Брежњева“, као званичан програм државне политике СССР у његовим односима са социјалистичким државама. У документима ЦК КПСС, у штампи, у програмима и публикацијама за политички рад та доктрина се приказивала као врхунски домет политике „пролетерског интернационализма“ и тврдило се да је њена примена значила жртвовање и интернационални дуг СССР и других који су слали трупе ради интервенције и окупације појединих социјалистичких земаља у циљу спашавања социјализма..

---

⁴⁶⁷ АЈ, КРР, I-3-a/101-131, СССР, *О Брежњевљевеј посети Југославији*

Примена Брежњевљеве доктрине је зависила од совјетских процена. Та доктрина је значила покушај рехабилитације основних концепција Стаљина у погледу права СССР да одређује изградњу социјализма односно унутрашњу и спољну политику социјалистичких држава у Европи. Спољну политику СССР је не главним правцима током 1971. године карактерисла дефанзива према Западној Европи и Азији, договарање са САД као главним партнером противником и експанзија на Блиски исток преко Медитерана, Северну Африку и даље у том правцу. Југославија је била једина физичка препрека која је отежавала консолидацију те совјетске експанзије.

Југославија је и током седамдесетих година остала зависна од СССР у погледу војних набавки и опреме за ЈНА.. Најављене војне набавке из СССР за период 1971-1975. година износиле су око 300 милиона долара. Интерес и зависност од СССР у погледу одржавања и ремонта наоружања и опреме у Југославији није био више такав као што је био пре две године с обзиром да је у Југославији било обезбеђено одржавање и ремонт за највећи део средстава наоружања. Набављене су биле лиценце за производњу скоро свих врста муниције за купљена средства наоружања. Извршене је била и преобука у СССР и за борбену примену свих сложених система наоружања увезених из СССР. Обезбеђене су биле у Југославији и непоходне количине резервних делова готових резервних мотора и других виталних склопова. Током преговора за закључење трговинског споразума за период 1971-1975. године са Совјетима је било договорено на подручју војне индустрије да се најкасније до краја јуна 1971. обаве преговори и закључи споразум о обостраној испоруци наоружања и војне опреме за период од 1971. до 1975. године.

На састанку од 06.01.1971. код потпредседника СИВ Грилчакова је било закључено да се ситуација око балансирања војних испорука у петогодишњем плану између СФРЈ и СССР решава тако што би совјетска страна вршила балансирање узајамних војних испорука кроз годишње протоколе о робној размени. Све је требало бити регулисано писмом министра спољне трговине које би чинило саставни део

споразума. Међутим, такав став није могао задовољити интересе произвођача ратних материјалних средстава.⁴⁶⁸

Током седамдесетих година совјетско руководство и председник Брежњев су одбијали пријеме југословенских делегација, што је упућивало на чињеницу да Совјети нису били спремни да током 70-их остваре политичку сарадњу са СФРЈ.

Основни фактор успешних односа са СССР је била стабилна унутрашња ситуација у Југославији. У више наврата је Југославија покушавала убедити владу СССР у чињеницу да је Југославија била јака, независна, несврстана земља. Влада СССР је сматрала својим интересом и успехом могућност решавања унутрашње кризе југословенског модела социјализма који би захтевао њихову интервенцију. Што су унутрашње тешкоће у Југославији биле присутније и веће тиме су Совјети повећавали своје активности према Југославији. СССР није скривао своју спремност да се наметне као активан фактор за решавање унутрашњих проблема и односа у Југославији.⁴⁶⁹

Појачани притисак на Југославију је имао за циљ да активира унутрашње снаге које су биле против самосталног самоуправног развоја Југославије. Кретања у Југославији су по својим унутрашњим карактеристикама (самоуправљање) и по спољној политици (политика несврставања) одударала од концепција СССР које су се темељиле на етатистичкој платформи унутрашњег развоја и на блоковској политици велике силе. Један од чинилаца јачања притиска на Југославију је било и заоштравање ситуације на подручју Средоземног мора и Блиског истока где су се сукобљавали интереси врликих сила и чиме је простор Балкана као подручја од геостратешке важности добио на значају. У совјетским корацима према СФРЈ је било и покушаја отворених притисака који су се манифестовали кроз захтеве упућене југословенској страни за добијање дозвола којима би био омогућен прелет совјетских авиона преко југословенске територије у правцу Медитерана ради садејства са њиховом флотом базираном у Средоземном мору. Такав притисак на Југославију је представљао покушај Совјета да територију Југославије укључе у шири стратешки и опертивно маневарски простор совјетских оружаних снага чиме

---

⁴⁶⁸ ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-1, стр. пов. бр. 3, *Извештај војном изасланику у Москви*

⁴⁶⁹ ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-127, пов. бр. 4556, *Односи Југославија-СССР*

би се ослабио положај Југославије и позиција међу несврстаним земљама. СССР је настојао да својом тобожњом бригом за развитак СФРЈ прикрије тежњу за мешањем у југословенске унутрашње послове и одређивањем модела социјализма. Совјети су настојали да преко мас медија дискредитују југословенски самоуправни систем и све правце унутрашње и спољне политике Југославије. Совјетска страна је непрекидно критиковала југословенску штампу а при том је 24. конгрес КПСС у потпуности критиковао политику несврставања. Совјетска страна је у свим средствима јавног информисања била срачуната на дискредитивање југословенске унутрашње и спољне политике у очима совјетске јавности и на стварање слике о тешком стању и кризи у Југославији тј. неуспеху самоуправљања. Међутим, Југославија је била заинтересована за успостављање добрих односа са СССР на врло јасним принципима поштовања суверенитета, независности, немешања, равноправности који су били записани у Београдској и Московској декларацији из 1955. године. Југославија је била заинтересована за изградњу што нормалнијих односа како са Истоком тако и са Западом и борила се за равноправну међународну сарадњу.⁴⁷⁰

Американци су давали потпуну подршку Југославији у смислу очувања њене независности и поштовања програма унутрашње либерализације и економске реформе.

Поред Американаца и Совјети су желели да јачају социјализам у Југославији и да успоставе присније везе између Југославије и социјалистичке заједнице. Совјети су били присталице совјетско-југословенске сарадње и унапређења контаката између КПСС и СКЈ.⁴⁷¹

Припреме и сам ток XXIV Конгреса су указивали да Брежњев и његови следбеници нису више имали илузије у погледу могућности наметања сопственог модела социјализма југословенским комунистима. Брежњев је постао свестан да је било немогуће чак ни пренаглашеним изливима кооперативности а ни притисцима натерати Југославију да се подреди лагерској дисциплини и прихвати систем

---

⁴⁷⁰ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-127, стр.пов.бр.425235, *Информација о новијим совјетским реаговањима на унутрашња кретања у Југославији*

⁴⁷¹ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-1, стр.пов.бр.34, *Изјаве Никсона, Косигина, Роџерса и Брежњева о односима са Југославијом*

вредности који је заговарала совјетска комунистичка партија. Југословенски председник Тито је настојао да делујући у оквиру покрета несврстаних покуша изборити права малих народа да учествују равноправно са највећим светским силама у креирању међународног поретка.

Совјети су сматрали да су: *„Империјалистичке силе су чекале да се распадне Југославија како би се свако дочепао планираног дела. Планови Черчила и Рузвелта су још живели. Опстанак Југославије као јединствене социјалистичке земље није више био само унутрашња ствар Југославије. Њено распадање је могло имати трагичне последице на стање односа на Балкану, Европи и целом свету. Ми не можемо данас остати равнодушни према ономе што се догађа у Југославији. Тито улаже надчовечанске напоре да очува јединство земље, да сачува јединство Партије, покрета, да сачува тековине револуције. Није случајно ни то да групе и струје које чине опозицију Титу представљају и главна упоришта антисовјетизма ...“* (Из писма Политбироа ЦК КПСС 06.07.1971.)

Међутим, нови моменти у Југославији који су се одсликавали кроз крупне политичке турбуленције које су биле изазване разорним дејством економске кризе (нарастање југословенског спољног дуга, незапосленост, раднички штрајкови) и ескалацијом међурепубличког сукобљавања (нерешено национално питање) су довели до стварања осећаја немоћи код југословенског руководства и прихватања помоћи моћног савезника из Москве

На XXIV Конгресу који је одржан 30. марта 1971. године КПСС је верификовала постојећу глобалну оријентацију совјетске међународне политике на њеним главним правцима: социјалистичке земље, младе националне државе, капиталистичке земље. Развој међународних догађаја је наметнуо потребу преиспитивања неких праваца совјетске политике. Једно од обележја спољнополитичке активности СССР је била контраофанзива тј. предузимање акција које су биле резултат прилагођавања и парирања новонасталим ситуацијама у првом реду америчким стратегијским консидарацијама. С друге стране интензивирање и проширивање димензија совјетске спољнополитичке акције је сведочило не само о релативној узнемирености Москве због нових момената у међународним односима већ и о спремности адекватне реакције совјетске политике

у потрази за путевима прилагођавања новим околностима. Ипак основни циљ совјетске политике на међународном плану је био билатерализам и партнерство са САД и Кином.

Главни циљеви совјетске активности у Азији су били јачање позиције на правцу Индокине и Јапана. СССР је ставио до знања да је био спреман за нормализацију односа са Кином.

На Блиском истоку Совјети су видели осим трајног америчког присуства и растућу активност Кине. С тога су Совјети су били заинтересовани за партнерство са САД. Уласком Кине у ОУН би била доведена у питање формула четворице за решавање Блискоисточне кризе. Уместо евентуалне „петорице“ Совјетима је више одговарао билатерализам са САД на том подручју. Зато је СССР више био заинтересован за очување status quo на Блиском истоку него за неко ефикасно политичко решење.

Брежњевљева посета Југославији је била у складу са совјетском акцијом на главним спољнополитичким активностима. С једне стране такве активности су одражавале совјетска дугорочна настојања да „приближе“ Југославију лагеру. На линији двојне политике према Југославији доминантна поента у совјетској јавности после Брежњевљеве посете је остала повезивање Југославије са лагером односно социјалистичком заједницом. С друге стране према Западу се посета Брежњева третирао као саставни елемент совјетске спољнополитичке активности у Европи која је олакшавала совјетске разговоре са Западом.⁴⁷²

Совјетски председник је и током претходних година боравио у Југославији те је у склопу те хронологије важно истаћи да је прва Брежњевљева посета Југославији реализована током 1966. године након свргавања Хрушчова са власти. Друга посета совјетског председника је уследила током 1971. после размене оштрих оптужби између Београда и Москве због совјетске војне интервенције у ЧССР 1968. године и то као прва посета Брежњева у својству генералног секретара КПСС.

До коначног сусрета двојице лидера је дошло у периоду између 21. и 25. септембра 1971. године. Разговор две делегације се реализовало у „четири ока“ (Тито-Брежњев). Том приликом совјетски председник је упознао југословенског

---

⁴⁷²ДА МСП, РС, ПА, 1971, Ф-127, стр.пов. 441839, Телеграм из Москве, 15.11.1971.

председника са совјетским намерама између осталих и чињеницом да Совјети нису имали никакву намеру да икада употребе силу против Југославије, заложио се за пружање помоћи Југославији у санирању лоше ситуације у земљи, предложио је формирње друштва југословенско-совјетског пријатељства, критиковао антисовјетско писање југословенске штампе и тражио је од председника Тита да преузме улогу посредника између Американаца и Совјета ради проналажења решења за сва спорна међународна питања.⁴⁷³

Југословенски председник Тито је том приликом истакао приметну нервозу коју је совјетски лидер током разговора испољио (викао је нервозно и лупао шаком од сто). Разговори су били усмерени у правцу решавања односа између СФРЈ и СССР у циљу њихове стабилизације. Брежњев је настојао да увери Тита у потребу стварања друштва југословенско-совјетског пријатељства што је наишло на неодобравање од стране Југославије. Између осталог, двојица лидера су разговарала и о проблему Блиског истока као и о повлачењу Израела са свих арапских територија. Брежњев је тражио од југословенског председника посредничку улогу у смислу утицаја на руководиоце УАР у циљу решавања блискоисточног проблема. Председник Тито је настојао уверити представнике УАР да је Совјетски Савез ишао веома смело у свим правцима приликом решавања међународних проблема и то много флексибилније нео раније. Брежњев је сматрао да је и амерички председник Никсон требало да се залаже за мирно решавање међународних проблема. Током посете југословенски председник Тито је имао утисак да је Брежњев дошао у Југославију са жељом да преломи односе између Истока и Запада, и да ликвидира блокове. Брежњев је такође, први пут током посете Београду изразио извесно признање политици несврстаности коју је водила Југославија. Брежњев се залагао се јединство социјалистичких земаља а посебно оних на Балкану. Совјетском председнику је било веома стало да убеди југословенске руководиоце у чињеницу да СССР није имао никаквих претензија на југословенску независност, интегритет и суверенитет.

---

⁴⁷³ АЈ, КРР, I-3-a/СССР, *Излагање председника Тита на проширеној седници Извршног бироа Председништва СКЈ од 3. октобра 1971. године*

Тито је сматрао да је Брежњевљева посета Југославији представљала резултат совјетског размишљања о промени спољне политике, првенствено ликвидације кризних ситуација у појединим земљама. Совјетима је било важно да у првом реду поправе односе са Југославијом како би могли побољшати односе са Западом и Европом. Инострана штампа је махом позитивно оценила Брежњевљеву посету Југославији као и декларације које су при том потписане. Међутим, писање великог дела југословенске штампе није било адекватно, позитивном писању стране штампе.⁴⁷⁴

Током сусрета Брежњев је настојао удаљити од Тита све његове сараднике који су се противили повезивању Југославије са земљама социјалистичког лагера. С друге стране совјетски председник је настојао ојачати утицај просовјетских снага у СФРЈ формирањем друштва југословенског-совјетског пријатељства у свим републикама на нивоу федерације. Склоност Брежњева да конфронтира Тита са најближим сарадницима је посебно дошла до изражаја током дискусије о потреби стварања друштва југословенско-совјетског пријатељства.

Совјетском председнику Брежњеву се никако није допадала југословенска несврстана политика као ни систем друштвеног самоуправљања, децентрализована и дезинтегрисана федерација. Брежњев је био разочаран жељом Југославије да одступи од једино прихватљивог модела социјализма који су пропагирани Маркс и Лењин. тј. модела који је следила совјетска партија. Југословенски председник је био свестан да је било доста истине у замеркама изреченим од стране Брежњева на рачун југословенске унутрашње политике. Тито је био свестан да је од исхода разговора Тито-Брежњев зависио успех политике према Истоку и Западу као и успех предстојећег сусрета Тито- Никсон.⁴⁷⁵

У заједничкој југословенско-совјетској изјави која је настала као резултат ове посете реafirмисани су били принципи формулисани у *Београдској* (из 1955. године) и *Московској декларацији* (из 1956. године). Као главни актери успостављања блиских односа две земље појавиле су се комунистичке партије СКЈ

---

⁴⁷⁴ АЈ, КРР, I-3-a/SSSR, *Титов говор на Брионима 03.10.1971.*

⁴⁷⁵ АЈ, КРР, I-3-a/SSSR, *Совјетско-југословенска изјава*

и КПСС које су требало да допринесу даљем свестраном развоју сарадње СФРЈ и СССР у политичкој, економској, сфери науке, технике и културе.⁴⁷⁶

Совјетски Савез је овом посетом наставио да проширује простор свог деловања у Европи и једном делу несврстаних земаља. Брежњевљева посета Југославији и њени резултати су свакако повољно утицали на даље побољшање међународне климе у Европи и свету што је било у интересу свих земаља.⁴⁷⁷

Американци су са великим интересовањем пратили Брежњевљеву посету Југославији и сматрали су је веома корисном како за стабилност Југославије тако и Балкана. Сједињене државе су подржавале Брежњевљев долазак у Југославију само у случају реафирмације принципа југословенско-совјетских декларација из 1955. и 1956. године. Американци су сматрали да Југославија, која је двадесет година бранила своју независност, несврстаност и одржавала добре односе са САД, СССР и Кином, није имала интерес да такве позиције мења. Корисним су сматрали успостављање добрих односа са СССР.⁴⁷⁸

Америчка штампа је у целини сматрала да су разговори били отворени и тешки и апострофирала је да је Брежњев прихватио југословенски став независности и гарантовао суверенитет и територијални интегритет Југославије али само у формалном смислу. „Њујорк Тајмс“ је навео да је Титов главни циљ био попуштање на плану југословенско-совјетских односа с обзиром на унутрашњу затегнутост у Југославији и проблеме везане за децентрализацију система и инфлацију. Истицала се и потреба признавање југословенске несврстаности као предуслова за постизање споразума. Америчка штампа је посебно апострофирала Брежњевљеву шкртост у изјашњавању о ванблоковској политици Југославије.⁴⁷⁹

Главни амерички листови су ипак дали релативно мало простора самој посети Брежњева. С друге стране америчка штампа је давала запажен публицитет ситуацији на Балкану у целини. Поједини листови су оцењивали долазак Брежњева као тактички потез Совјета, као покушај парирања Кини на Балкану. У том контексту одлука Брежњева да посети СФРЈ је стајала у функцији глобалне

---

⁴⁷⁶ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр. 319-320.

⁴⁷⁷ Вељко Мићуновић, *Московске године 1969-1971*, Београд, 1984, стр.154-155.

⁴⁷⁸ ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-132, стр.пов.433075, *Телеграм из Вашингтона, 08.09.1971.*

⁴⁷⁹ ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-132, бр.436701, *Коментари америчке штампе о Брежњевљевеј посети*

стратегије СССР у свету и представљала је израз „совјетске нервозе“, која је била условљена америчко-кинеским контактима, позицијом СССР у Азији и Блиском истоку, и посебно жељом да се преко Југославије осигура копнени излаз на Средоземље. Већина западних листова није доводила у питање независност Југославије већ је наглашавала њену одлучност у борби за одбраном од било које врсте агресије.⁴⁸⁰

Према писањима совјетске штампе посета је била веома корисна за рашчишћавање односа између две земље. Совјети су посету оцењивали као део реализације „Програма мира“ 24. конгреса КПСС. Уместо отвореног наступа на лагерској линији Совјети су истицали да је у главним стварима требало да буду заједно са СФРЈ, да се узајамно поверење јача прилажењем са класних позиција. Посета се оцењивала и као корак на путу стварања услова за приближавање Југославије социјалистичком содружеству тј. као догађај који је требало да омогући проширење и јачање совјетског присуства и позиције у СФРЈ. Публицитет о Југославији у совјетским средствима информисања је био позитивнији што је одражавало тадашњу политичку климу. Југославији је било наговештено и по војној линији да ће совјетска страна ићи на проширење сарадње. У школама где су били школовани југословенски слушаоци након Брежњевљеве посете није било негативних испада. Посета Југославији се објашњавала као подршка здравим, социјалистичким снагама у Југославији у борби са антисоцијалистичким групацијама и тенденцијама.⁴⁸¹

Штампа осталих социјалистичких земаља се ограничила на протоколарне вести о посети и неколико краћих написа. Такозвана „посттитовска ера“ Југославије је заузела значајно место у штампи. Западна штампа је третирала посету коректно и повољно за Југославију са јачим акцентирањем чврстине југословенске независне позиције. Извештаји, коментари у западној штами су бли претежно коректни, објективни и добронамерни. Средства информисања западних земаља су дала најповољнији публицитет Југославији у току саме посете. У највећем делу штампе

---

⁴⁸⁰ ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-132, пов.бр.434054, *Коментари светске штампе поводом посете Брежњева Југославији*

⁴⁸¹ ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-132, стр.пов. 441767, *Осврт на неке совјетске оцене поводом Брежњевљеве посете Југославији*

долазак Брежњева у Југославију и резултат посете се оцењивао као победа „Титове политике“, при чему се тврдило да је Тито постигао више него што је било очекивано. Брежњевљевој посету су западни коментатори везивали и за скорији пут председника Тита у САД, одлазак Никсона у Европу и Брежњева у Париз.

Двојица председника су у току исцрпне размене мишљења у Београду од 22. до 25. септембра 1971. године констатовали да је постојала добра основа за даљи развој совјетско-југословенских односа, за продубљивање сарадње и узајамне повезаности између КПСС и СКЈ у интересу изградње социјализма и комунизма, обезбеђења мира, међународне безбедности и развоја светског револуционарног процеса. Развој свестраних совјетско-југословенских односа се заснивао на принципима који су били изложени у Београдској декларацији од 1955. године и Московској декларацији од 1956. године које су биле у потпуном складу са социјалистичком спољном политиком коју су водиле обе партије и државе. Две стране су сматрале неопходним развијање пријатељске сарадње између КПСС и СКЈ и учвршћење поверења и узајамних односа братских партија.

КПСС и СКЈ су као руководеће партије у својим земљама доприносиле свестраном развоју сарадње између СССР и Југославије у политичкој, економској области као и у сфери науке и културе. Основни правци даљег развоја совјетско-економских односа су били проширивање робне размене, узајамно корисна кооперација и специјализација производње. КПСС и СКЈ су подвлачиле и значај даљег развоја веза у области штампе, радија и телевизије.

СССР и СФРЈ су се залагале за развој широке и равноправне сарадње земаља и народа у циљу учвршћивања мира и међународне безбедности. Својом политиком су активно доприносиле у међународним односима афирмацији принципа мирољубиве коегзистенције држава без обзира на њихово друштвено уређење. Обе државе су биле заинтересоване за успостављање стабилног мира у Европи и стварање солидног система европске безбедности. Советски Савез и Југославија су били присталице учвршћења трајног мира и безбедности на Балкану чији је важан елемент могло бити проглашење Балкана слободном зоном од нуклеарног оружја. КПСС и СКЈ су одлучно осудиле агресивне акције САД у Индокини. Подржавали су борбу вијетнамског народа за слободу и изражавали солидарност са

патриотским снагама Лаоса и Камбоџе и чврсто инсистирали на безусловном повлачењу америчких оружаних снага и њихових савезника са окупираних територија. Обе стране су такође стајале на страни арапских народа који су водили борбу за ликвидацију последица израелске агресије, за ослобођење територија које је окупирао Израел. Две стране су биле за потпуно спровођење у живот Резолуције Савета безбедности од 22.11. 1967. и успостављање легитимних права арапског народа Палестине. СССР и Југославија су сматрале неопходним повећање улоге Организације Уједињених нација као инструмента мира и међународне безбедности. Обе државе су подржавале разоружавање и забрањивање употребе оружја масовног уништавања, нуклеарног, биолошког и хемијског. У том смислу су чак предлагале и сазивање светске Конференције о разоружању. И СССР и СФРЈ су захтевале ликвидацију остатака колонијализма и изражавали су одлучну подршку народима Азије, Африке и Латинске Америке који су се борили за независност и слободу у сукобу са снага империјализма и неоколонијализма. У вези са тим совјетска страна је потврдила свој позитиван однос према политици несврставања као средству супротстављања покушајима империјализма, средству учвршћења мира и међународне сарадње. Обе партије (КПСС и СКЈ) су чиниле све како би пријатељство обеју народа непрестано учвршћивале и представљале активан фактор у борби СССР и СФРЈ за социјализам и мир.⁴⁸²

Из излагања и ставова совјетске делегације који су се односили на САД јасно је проистицало да је СССР као свог главног партнера доживљавао САД и да је био свестан неопходности постојања споразумевања између две силе и њиховог утицаја на међународну политичку констелацију. Кина је и даље била и остала велика прекупација Совјета иако су настојали да умање њен значај и њену међународну афирмацију а посебно значај контаката на релацији САД- Кина.

Стратешки интереси Совјетског Савеза у односу према Југославији и Балкану се нису променили. У заједничкој изјави након окончања посете су били реафирмисани принципи о искључивом праву народа и радничке класе сваке земље на одлучивање о путевима и методама изградње социјалистичких друштвених односа. Разговори двојице председника су допринели и остваривању

---

⁴⁸² АЈ, КРР, I-3-a/101-132, СССР, *Заједничка изјава СФРЈ и СССР*

југословенског трајног интереса за обезбеђење шире и свестраније сарадње са свим социјалистичким земљама и олакшали су развој односа и сарадње са другим комунистичким партијама.

Снага СФРЈ и СКЈ на међународном плану је зависила пре свега од унутрашње снаге, унутрашњих односа и резултата спровођења југословенске уставне и економске реформе. Југославија је наставила са развијањем активности несврстаних земаља и југословенске активности у ОУН.⁴⁸³

8.3 Титова посета Сједињеним државама 28. октобра 1971. године

Разлог повећаног америчког интересовања за Југославију је био што су САД у ери преговарања и утврђивања правила игре и односа два блока као и у перспективи троугла проценили да је подручје Балкана и Блиског истока било рањиво и подложно променама. Разлог је свакако била и унутрашња политичка ситуација у Југославији, повремене политичке и економске тешкоће. Американци су били за очување јединствене Југославије с обзиром да је њено отцепљење могло довести до унутрашње и међународне кризе које би супер силе могло довести у позиције нежељеног конфронтација. Укратко речено амерички интерес за Југославију је проистекао из повећаног интересовања за балкански регион где је дошло до пораста независних тенденција у односу на СССР. САД су оцениле да је утицај СССР на Балкану опао и настојале су да попуне празнину. Америчка подршка Југославији није више имала за циљ искључиво иритирање СССР нити је била производ антисовјетске политике. САД су биле свесне да се нису могли градити односи у свету искључиво на концепцијама двостране поларизације већ су се оријентисали на изграђивање регионалних структура. САД нису више биле сконцентрисане искључиво на постојање разлика између СССР и СФРЈ већ су се на одређени начин мириле са нормализацијом совјетско-југословенских односа и рачунале на своје дугорочно присуство у Југославији и такмичење са СССР за престиж. Посета Брежњева Југославији и развој односа Југославије са Пекигом су знатно ојачали југословенски положај пред вашингтонске разговоре. Америчко интересовање за несврстаност и тзв. трећи свет је и даље било минимално.

---

⁴⁸³ АЈ, КРР, I-3-a/SSSR, *Информација о југословенско-совјетским разговорима од 22. до 25. септембра 1971. године*

Југославија се залагала да се у предстојећим разговорима са Америком истакне да разлике у унутрашњем систему или гледиштима на поједина међународна питања нису требало да ометају развој билатералне сарадње две земље.⁴⁸⁴

На југословенско-америчке односе су увек утицали односи између САД и СССР. Никсонова посета Југославији је спадала у користан догађај за југословенски дугорочни стртегијско-политички положај. Посета није довела до погоршања југословенских односа са СССР. Међутим, унутрашња криза у Југославији је довела до пораста америчких сумњи и неизвесности у интегритет Југославије. Углед Југославије у америчким очима је опао због оживљавања националних свађа и трвења као и због очитог неуспеха прокламоване економске политике и конституисања самоуправе. Одлазак и посета америчког председника Никсона у Загреб и његов узвик „Живјела Хрватска“ и „Живјела Југославија“, је у крајњој консеквенци значио показивање наглашеног интереса за западни део Југославије.. Највише је затајио развитак економских веза између две земље и то не због непостојања тржишта у САД већ због неуспеле извозне политике СФРЈ. Подршка југословенској економској стабилизацији је била више умерена и индиректна (преко Међународне банке). Југославија је наставила да гради своје односе са САД и настојала је да у њима утврђује југословенски оптималан интрес као социјалистичка и независна земља у складу са својим интересима.⁴⁸⁵

Почетак седамдесетих година је указивао на слабости југословенске федерације којој је све више недостајао ауторитет јер је била дубоко у процесу демонтирања и није могла бити замењена децентрализованим руковођењем. СФРЈ се све више бавила наводним опасностима од спољних непријатеља него видљивим опасностима од дисидента у властитим редовима. Девалвација није успела да произведе жељене ефекте, допринела је успорењу увоза, повећању извоза и заустављању инфлације. Трошкови живота су се страшно повећали. Земља се нашла на удару старог непријатељства између две републике Србије и Хрватске. Свађа је затрвала односе међу интелектуалцима на обе стране и показала је знакове одвајања југословенске омладине и студената на ривалске локалне

---

⁴⁸⁴ ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-78, пов.бр. 435230, *Телеграм из Вашингтона 22.09.1971.*

⁴⁸⁵ ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-118, стр.пов.бр.425022, *Југословенско-амерички односи*

фракције. Једино је још југословенски председник Тито говорио на тему југословенског јединства.⁴⁸⁶

У Америци се много причало о кризи и распаду Југославије. Изашло је много часописа са текстовима посвећеним унутрашњој кризи у Југославији и питањима даљег опстанка Југославије. У СФРЈ су кулминирале економске тешкоће и национална затегнутост. Постојала је бојазан да Југославија као важна земља са изузетним стратешким положајем на Балкану и Медитерану не постане лак плен за СССР, због унутрашњих проблема. Чак је и сам председник државе Ј.Б.Тито у једном од својих говора у Лабину⁴⁸⁷ истакао: “ да ће они који су тражили распадање Југославије бити дубоко разочарани јер ће реорганизација земље учинити СФРЈ још јачом и јединственијом. “⁴⁸⁸

И поред таквих околности државни секретар М. Тепавац је примио америчког амбасадора Леонхарта 5. марта 1971. и том приликом саопштио да је председник

---

⁴⁸⁶ ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-72, пов.бр. 414601, Телеграм из Вашингтона 13.04.1971.

⁴⁸⁷ **Титов говор у Лабину**- реакције на говор: Највише коментара је било објављено у америчкој и британској штампи. У већини написа објављених на Западу доминантна места су имала питања економске и политичке ситуације у Југославији, односи у СКЈ, међународни положај Југославије и спољна опасност. Велике западне агенције и неки најутицајнији амерички листови су стављали нагласак на критичан тренутак у коме се налазила Југославија. Говорило се о кризи поверења која је била изазвана непоштовањем раније заједнички прихваћених ставова и одлука при чему се указивало на неуспех Прве конференције СКЈ. Говорило се о парализи руководећег механизма како на нивоу владе тако и на нивоу партије и о разбукталим националистичким страстима иза којих су стајала нерешена економска питања. Политичка и економска кретања у Југославији су узела негативан правац те је председник Тито својим ауторитетом покушавао да реши проблеме. Озбиљност политичке и економске ситуације у СФРЈ је изазивала забринутост не само у народу већ и у широј јавности. Америчка штампа је посебно истицала нејединство у земљи и националистичка супарништва која су подривала будућност Југославије. Готово је општа оцена водећих листова била да су председник Тито и највише руководство на седници Председништва СКЈ успели да отклоне кризу и да су постигли сагласност у мерама за превазилажење унутрашњих тешкоћа и успостављање јединства у земљи. При том је било наглашено да је председник Тито потврдио свој неоспорни идентитет и да је био избегнут јавни расцеп. Готово сви листови су указивали на незадовољство председника Тита због држања штампе и телевизије, професора универзитета и директора банака. Тим поводом западна штампа је најавила спровођење оштрих мера против оних који су спречавали напредак земаље.

Сви западни листови су констатовали да је Југославија била изложена невероватном притиску од стране спољних и унутрашњих непријатеља. Британски часописи су истицали да би распадање Југославије изложило њене народе али и западну Европу непредвидивим опасностима. Чак је британски «Гардијан» наглашавао да су «Руси ишли за тим да остваре дезинтеграцију Југославије радије политичком интригом него инвазијом чехословачког типа». Лондонски «Економист» је дао коментар:» *Заинтересованост за будућност Југославије и спремност да јој помогну су испољили Никсон, Помпиду и Брант и не зато што су желели враћање капитализма у Југославију већ зато што није било видљиве и привлачне алтернативе таквој врсти разборито стабилне, истински несврстане Југославије у том немирном делу света.*

⁴⁸⁸ ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф- 72, пов.бр. 417 091, Телеграм из Вашингтона 04.05.1971.

републике Југославије Тито прихватио позив председника Никсона да посети САД почетком септембра месеца.⁴⁸⁹

Америчка страна је доживљавала Југославију као фактор који је остајао на својим позицијама независне и несврстане политике. Југословенска страна је настојала да америчкој влади и јавности предочи утисак чврсте и стабилне Југославије као заједнице равноправних народа.

Уочи Титове посете Америци, дошло је до значајних престојавања у односима великих сила са појавом нових центара моћи „троугла“ јачања западне Европе и Јапана. Предвиђен је био Никсонов пут у Пекинг и Москву. Настављено је одржавање специфичних односа између САД и СССР што је указивало да су две суперсиле водиле рачуна о том да не постану једна другој супарнице већ да остану партнери. У ово време је дошло и до повлачења америчких трупа из Јужног Вијетнама и Југоисточне Азије, као и до опадања војних дејстава у Индокини.

Посета председника Тита је уследила у повољан моменат (после посете Брежњева Југославији и посете председника Тита Индији, Ирану и Египту као и предстојећих посета Никсона Пекингу и Москви). Тито је требало да разговара са многим званичницима у САД, да поздрави Никсонов пут у Пекинг и Москву. Од пута у Пекинг јавност је очекивала нове напоре за ликвидацију рата у Индокини а од пута у Москву брже решавање кризе на Блиском истоку.⁴⁹⁰

Међународна атмосфера је веома поговодала најављеној посети с обзиром да је интервенција у ЧССР већ била заборављена, да су САД обустављале интервенцију у Вијетнаму, нормализовале односе са Кином док су несврстане земље кретале у заједничке акције после после Треће конференције у Лусаки одржане 1970. године.⁴⁹¹

Титова посета је уследила у условима изванредне динамике у америчкој спољној политици и уклапала се у америчку спољнополитичку активност и иницијативе. Основни амерички интерес се заснивао на учвршћењу отпорности Југославије према СССР. Поред тога посета шефа једне мале земље и еминентне међународне

---

⁴⁸⁹ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-1, стр.пов.бр.27, билтен бр.4, *Разговор између југословенског државног секретара Тепавца и америчког амбасадора Леонхарта.*

⁴⁹⁰ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-73, пов.бр. 443671, *Забелешка са састанка Савета за спољну политику Председништва СФРЈ*

⁴⁹¹Р. Петковић, *Један век односа Југославије и САД*, Београд, 1992, стр. 119.

политичке фигуре за САД је имала посебан значај јер је мањим земљама сугерисала да „ера преговарања“ није била усмерена искључиво само на велике силе као и да Никсонова доктрина није значила погађање на рачун трећих. Ванблоковским земљама, „трећем свету“ су демонстриране перспективе сарадње са САД уз могућност очувања независности. На тај начин се домаћим политичарима критичарима политике преговарања са СССР указало на реализам Никсоновог постављања према комунистичким земљама. Кроз такав развој односа са Југославијом, САД су учврстиле присутност и утицај на кретања Исток-Запад у Европи.

Тито је узвратио посету председнику Никсону крајем 1971. године. Била је то његова трећа посета Сједињеним државама. Први пут је југословенски председник боравио у САД-у 1960. године, поводом јубиларног XV заседања Генералне скупштине УН и тада је разговарао са председником Двајтом Ајзенхауером у Њујорку, други пут 1963. године када се сусрео са председником Џоном Кенедијем у Вашингтону.⁴⁹²

Тито је стигао у Америци посебним авионом 27. октобра 1971. године. Светска штампа је писала о неуобичајеном срдачном церемонијалу дочека који је био приређен југословенском председнику 28. октобра пред Белом кућом. Тито је био примљен у САД као ретко који државник. Тито и Никсон су водили две рунде разговора. Током политичких разговора у Вашингтону између председника Тита и Никсона поред тема међународног положаја Југославије и билатералних односа су биле третиране и међународне теме које су се бавиле односима великих сила, односима са СССР, Кином, Конференцијом о европској безбедности, Блиским истоком, Индокином. Разговори двојице председника су обухватили глобалније аспекте међународних односа и ситуације док су се паралелни политички разговори секретара иностраних послова фокусирали махом на билатералне односе, и међународни положај Југославије.

---

⁴⁹²Звонко Штаубрингер, *Тито грађанин света*, Београд, 1974, стр. 183.

О кључним политичким питањима билатералних односа је требало да разговарају министри иностраних послова Мирко Тепавац⁴⁹³ и Виљем Роцерс.

У првој рунди разговарало се о сукобу Индије и Пакистана и кризи на Блиском истоку. Том приликом Тито је упознао америчког председника са својим утисцима приликом недавне посете Египту и инсистирао је на јачем америчком притиску на Израел ради проналазачка решења блискоисточне кризе које би било прихватљиво за обе стране. Тито се плашио могуће преваге оних снага у Египту које су биле за ратну опцију разрешења кризе на Блиском истоку.

По питању односа са Совјетима, председник Тито је показао страх од могућих споразума две велике силе (САД и СССР) на рачун Југославије оквиру Конференције о европској безбедности. Тито је доласком у САД имао задатак да увери америчког председника у југословенску спремност да одлучно брани своју независност. Из тог разлога су САД нагласиле да се њихови односи са Совјетима у перспективи не би могли развијати на штету било које мање земље. Као одговор на Брежњевљеву доктрину ограниченог суверенитета (након интервенције у ЧССР 1968.) југословенска страна је први пут демонстрирала у завршеним војним маневрима југословенску доктрину комбинованог дејства регуларних трупа и јединица територијалне одбране (тзв. концепт општенародне одбране). Тиме је био завршен први део разговора између двојице председника. Наставак је уследио током 30. октобра.

Други део разговора између Тита и Никсона је трајао само сат времена. Разговори су били вођени 30. октобра. Том приликом југословенски председник је искористио све прилике да ради на опоравку југословенске привреде. Сусрео се са бројним представницима америчких приватних компанија и банака заинтересованих за пословање са СФРЈ. Тито је био заинтересован и за примену „шеме преференцијала“, коју су САД најавиле у циљу јачања извозних могућности земаља у развоју. У циљу окончања монетарне кризе и стабилизације светске привреде неопходно је

---

⁴⁹³Р.Петковић, *Субјективна историја југословенске дипломатије 1943-1991*, Београд, 1995, стр.53-57. **Мирко Тепавац** (1922-1914), обављао је дужност министра иностраних послова од 1969-1972. године. На ту функцију је био приморан поднети оставку као човек либералних схватања. Величина и драма овог министра је била у томе што је југословенску спољну политику хтео преусмерити према Европи. Био је изманипулисан да је ниподаштавао несврстаност и да се својом европском опцијом продао Западу.

било укидање америчке додатне увозне таксе која је погађала неразвијени део света.⁴⁹⁴

Поред економског сегмента приче двојица председника су наставила разговоре и о питању решавања вијетнамске кризе. Американци су били веома децидни у изјави да неће закључивати никакве аранжмане са Кинезима или Совјетима на рачун трећих земаља. Упорно су понављали да је амерички интерес био омогућавање социјалистичким земљама већег степена националне независности, упркос Совјетима који су настојали да их у томе спрече.

Последњег дана боравка у Вашингтону председник СФРЈ је положио венац на гроб страдалог председника Кенедија а потом је кренуо у обилазак других делова САД. Сједињене државе су у разговорима, као и у Заједничкој изјави потврдиле интерес за очување независности, интегритета и развоја Југославије. Председник Никсон и државни секретар Роџерс су посебно настојали да увере југословенску страну да у разговорима са СССР, Америка не би ништа учинила на рачун трећих земаља, помињући конкретно Југославију. У разговору са Никсоном председник Тито је потврдио да су Југословени били задовољни Брежњевљевом посетом Београду (од 21. до 25. септембра 1971.) и совјетским прихватањем југословенског независног положаја и права на сопствени развитак, као и политике несврставања.

Чак се амерички државни секретар Роџерс сложио са позитивном оценом стања односа између две земље при чему је истако да од краја Другог светског рата односи између две земље никада нису били бољи.

Америчка страна је прихватила југословенски текст заједничке изјаве који се односио на билатералне односе и који је укључивао потврду америчких интереса за независну Југославију, обострани став о односима две земље као фактору мира и стабилности у Европи и шире.

У погледу међународних тема разговарало се о односима великих сила. Амерички председник Никсон је говорио о наставку америчке политике преговора са СССР посебно око ограничења наоружања. Никсон је такође говорио и о отварању САД према Кини које није требало бити уперено против СССР. Посебно је објашњавао америчко прихватање реалности и чињеница да се у Југоисточној Европи ништа

---

⁴⁹⁴Д. Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр. 321-333.

није могло мењати силом, као ни да су Сједињене државе са Совјетима могле решавати судбину земаља Југоисточне Европе.

Разговор председника републике Тита са државним секретаром Роџерсом о Блиском истоку је имао карактер разматрања конкретних могућности и елемената због кретања процеса решавања у једном пословнијем духу. Роџерс је остављао утисак америчке спремности за постизање парцијалног решења око Суеца као начина одржавања прекида ватре, одржавања иницијатива и моста према Арапима. Нагласио је потребу да САД заједно са СССР спрече нагомилавање наоружања на обе стране. Под америчким притиском, Израел је донекле попустио и пристао је на парцијално решавање проблема око Суеца и делимично повлачење својих трупа. Роџерс је тврдио да је такав почетак побољшавао позиције А. Садата и стављао је у изглед успоставу дипломатских односа са Арапима и додао да би Никсоновој администрацији на унутрашњој сцени било олакшано да су Совјети као део почетног парцијалног решења повукли део својих трупа из Египта.

Југословенски председник Тито је указао да је египатски председник Садат био спреман уколико се Израел повуче за 60 км започне са отварањем Суецког канала и прекидом ватре у трајању од шест месеци. И сам совјетски председник Брежњев је нагласио спремност да повуче совјетске стручњаке са територије уколико дође до мировног решења на бази дефинитивног повлачења Израела. Брежњев је такође нагласио да је СССР био спреман да се придружи гарантијама великих сила којима би био обезбеђен интегритет и егзистенција Израела у замену за његово повлачење са спорних територија. Роџерс је потврдио спремност Израела да прихвати Резолуцију Савета безбедности али са другачијим тумачењем. Американци су подржавали повлачење Израела на одређени број миља, да би се касније заузели за тражење даљег дефинитивног решења. САД су чак биле спремне и на успоставу дипломатских односа са Египтом. Обе стране су се залагале (америчка и југословенска) да Египат и Израел успоставе бар неки контакт или да барем размене мишљења. Американци су придали велики значај потреби да велике силе (САД и СССР) обуставе испоруке оружја странама у спору у блискоисточној кризи.

Американци су очекивали да ће југословенски председник моћи да утиче на Арапе у том смислу.⁴⁹⁵

Америчка страна је одала признање председнику Титу, његовој улози и залагању Југославије на решавања кризе на Блиском истоку.

Око Вијетнама и Индокине су конкретније америчке намере остале доста нејасне. Југословенска страна је показала извесно разумевање за америчко страховање од повлачења које је могло изгледати као капитулација. После посете председника Тита Сједињеним државама, Никсон је обавио повлачење 45.000 војника из Вијетнама које је било предвиђено до јануара 1972. године.

Америчка страна се са мање директног условљавања и опозиције односила према Конференцији о европској безбедности и није се изричито изјашњавала против мултилатералних разговора о припремама.

Американци су прихватили несврстане земље и повезивање политике несврставања са борбом за мир, сарадњу и остварење принципа Повеље Уједињених нација што је указивало на еволуцију њиховог става.

Економски односи са САД су се у читавом послератном периоду јављали као једна од значајних димензија југословенских општих интереса. У области билатералних економских односа подаци су показали да се путем југословенског редовног извоза у САД кроз неробни прилив, зајмове америчких банака у Југославију уливало преко 250 милиона долара годишње. Према подацима Народне банке у 1969. години укупан прилив из САД је износио 200. 4 милиона долара. Југославија је од Еџипт банке и Међународне банке током петогодишњег плана привредног развоја (1971-1975) требало да добије преко једне милијарде долара зајмова. Инвестирање америчког капитала у заједничка улагања могло је бити додатан важан увоз капитала и неопходан извор за увођење модерне технологије уз обезбеђење научно-технолошке сарадње која би могла омогућити неопходно праћење и коришћење развоја САД.

Чак је и југословенски амбасадор у Вашингтону Црнобрња нагласио да је од 1962/1963. Југославија била равноправни партнер Америци. Политичко-економске односе је још од 1968. године карактерисало изражавање подршке независном

---

⁴⁹⁵ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-3, стр.пов.бр. 154, *Разговор у Вашингтону Тито-Роџерс 28.10.1971.*

курсу југословенске политике. Унутрашње југословенске тешкоће и слабости као и међународне политичко-економске прилике и услови су били главни узрочници што се на економском плану није могло учинити више. Приближити економске односе стварним могућностима је значило развијати активности у домену тзв. заједничких улагања и у домену кооперативних односа. Међутим, САД су врло опрезно улазиле са СФРЈ у заједничка улагања.

Амбасадор Црнобрња је сматрао да су Американци имали наглашен интерес за западне делове Југославије али да политика САД у целини као суперсиле није била управљена на деловање у правцу распада Југославије. Као фактор побољшања односа са САД се узимало и опште побољшање и консолидација унутар Југославије и решавање њених унутрашњих спорних питања. Ипак је остала констатација да је углед СФРЈ у САД био веома велики без обзира колико се у томе уочавале тешкоће проблеми и слабости.⁴⁹⁶

Током 1971. године је дошло до разграђавања директних веза између југословенских и америчких предузећа, дошло је до реализације ширих пословних међубанкарских односа, преговора између предузећа двеју земаља о заједничким улагањима у југословенску привреду, основано је мешовито друштво за унапређење југословенског извоза, регулисани односи са Exim банком и предстојало је одобравање значајних кредита СФРЈ. Међутим, економски односи су ипак заостајали за могућностима и потребама јер се робна размена није одвијала довољно динамично. Југословенски увоз из САД је био стално у опадању. Повећани увоз и стагнантни извоз су посебно упутили на потребу знатнијег јачања активности и иницијативе за бројније контакте и већу присутност на тржишту САД. Југославија и њена роба су у САД уживале третман недискриминације од стране америчке администрације и владиних агенција једнако третману западноевропских земаља. За разлику од земаља Источног лагера и СССР, Југославија је од 1881. године уживала третман најповлашћеније нације. Између СФРЈ и САД није постојало ниједно нерегулисано питање из привредно-финансијске-правне материје. После престанка пружања економске помоћи

---

⁴⁹⁶ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-118, пов.бр. 442134, *Записник са 19. седнице Одбора за питања спољне политике и односа са иностранством Сабора СР Хрватске*

1963/1964. године, билатерални економски односи са САД су ушли у нову фазу коју су карактерисала узајамна настојања за убрзаним развојем и проширењем облика и видова економске сарадње. Дошло је до веома узбудљивих размена посета и делегација у циљу уклањања постојећих сметњи које су отежавале и успоравале робну размену као и даљег развијања економске сарадње у обостраном интересу.⁴⁹⁷

Током априла месеца 1971. године Ј. Смоле југословенски савезни секретар за финансије је са делегацијом боравио у САД са циљем да са америчком администрацијом размотри питања у вези даљег свестранијег унапређења привредне сарадње између две земље и конкретније америчке подршке југословенском програму привредне стабилизације и привредног развоја. Америчка администрација је изразила спремност да Југославији пружи подршку у виду финансијског кредита у износу од 120 милиона долара. Тај кредит је требало да представља подршку југословенском стабилизационом програму. У разговорима југословенске делегације са Међународним монетраним фондом, Југославији је била обећана и друга транша финансијског кредита односно 52 милиона долара. У циљу реализације што веће америчке помоћи Југославији је било неопходно у области билатералне трговинске размене сагледати неке могућности за јачање југословенског извоза и повећање девизног прилива из САД. Разговарано је о могућностима повећања обима југословенских испорука за потребе америчке армије. У току разговора са Exim банком је била изражена спремност да се Југославији ставе на располагање значајна финансијска средства у облику кредита за увоз опреме и најмодерније технологије из САД. Била је потврђена и спремност о сарадњи и заједничком извозу опреме на трећа тржишта. На плану инвестиционе сарадње инициран је био интерес за „joint venture“ и заједничка улагања у производњу на бази најмодерније технологије.⁴⁹⁸

Током 1971. године југословенска трговинска размена са Американцима се повећала за преко 30%. Америчка Експорт-Импорт банка је закључила споразум са југословенском владом за повећање кредита и дала је зајам за куповину путничких млазних авиона из Југославије.

---

⁴⁹⁷ АЈ, КРР, I-5-b/SAD, *Информација о стању економских односа СФРЈ и САД*

⁴⁹⁸ ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-1, стр.пов. 37, Билтен 4, *Резултати преговора за унапређење економске сарадње са САД*

Током Титове посете Сједињеним државама економски разговори су вођени такође у неколико наврата и то између Кире Глигорова и М. Станса америчког секретара за трговину.

САД су биле заинтересоване за даље унапређење и проширење економске сарадње на дугорочној основи. У том циљу је америчка администрација настојала да створи повољну климу ради подстицања и охрабрења пословних америчких кругова на веће ангажовање са југословенским партнерима. Амерички пословни кругови су били заинтересовани за улагање у мешовита предузећа у Југославији. Наглашен је био интерес за заједничка улагања на подручју машина, опреме за хидроелектране, капиталне опреме, хемикалије, неметале, текстил, алуминијски бакар.

САД су такође биле спремне да у одговарајућој форми билатерално као и кроз међународне финансијске институције пруже подршку реализацији југословенског стабилизационог програма. Успех тог програма су оцењивали као важну компоненту унутрашње економске и политичке стабилности Југославије.

У разговорима је уочено да су пословни кругови у САД желели да са традиционално западног тржишта амерички капитал пронађе могућности изласка и на тржишта Источне Европе. Циљ посете у економској области није било договарање конкретних аранжмана већ испитивање нових могућности, давање иницијатива и стварање нових и повољнијих услова за проширену и дугорочнију економску, финансијску, индустријску, инвестициону, трговинску и туристичку сарадњу са позитивним ефектом за југословенски стабилизациони програм и средњорочни план. Поред повећаних могућности за добијање кредита биле су створене и шансе за заједничка улагања односно привлачење америчког капитала у Југославију.

Америчкој страни је било предочено да је Југославија била спремна да настави са развојем војних односа у складу са југословенским интересима и потребама. Поменута је била војно-економска и набавно-продајна сарадња, извоз прехранбених производа и услуга за америчке оружане снаге у западној Европи, југословенски интерес за набавке појединих делова опреме. Потом могућност школовања у америчким војним училиштима, размене радних и студијских посета. Две стране су разговарале и о војно-стратешкој ситуацији посебно у Медитерану и

о положају Југославије. Американци су жељу југословенске владе да у Медитерану не буде страних флота сматрали врло нереалном јер су Медитеран и Европа били од стратешкиог значаја за САД као и за светску равнотежу. Америчке војно-стратешке процене у погледу Југославије су се сводиле на то да би напад на Југославију представљао значајно ремећење равнотеже на Балкану, Медитерану и Европи а самим тиме и угрожавање безбедности САД. Целокупан југословенски естаблишмент је сматрао да је било неопходно проширење односа са САД у војној сфери. Југословенска страна је сматрала корисним успостављање контакта и разговора на адекватним нивоима о ширим војно-политичким питањима, питањима стратегије, планирања, одбрамбене концепције, питањима из области наоружања и безбедности, размени искустава из области војне обуке, итд. Југословенска страна је и даље била заинтересована за школовање својих официра у америчким школама, набавку муниције калибра 90 и 203 мм, ракета за ниску одбрану, електронску специјалну опрему за радио извиђање. Југославија је била заинтересована и за продају југословенске војне опреме и других роба за потребе ОС САД посебно једница у Европи.⁴⁹⁹ Американци су први предочили југословенској страни идеју њиховог секретаријата за одбрану која се односила на посебну врсту школовања америчких официра специјализованих за иностране послове у војној сфери за поједине земље, регионе. Такви официри је требало да бораве и у (нпр. Југославији) годину дана са породицом. Задатак би им био проучавање земље у којој бораве, учење језика, приступање програму образовања југословенског војног образовања.

Америчка страна је инсистирала на размени посета шефова генералштабова и помоћника секретара за одбрану, на боравку једног војног лекара из Југославије у њиховој војно-медицинској служби у Вашингтону. Американци су се залагали и за присуство њихових војних ветеринара–инспектора приликом извоза југословенског меса за потребе америчке армије.

Залагали су се за размену посета на радном нивоу у рангу пуковника и генерал-мајора (по пет официра) истог ранга којима би требало бити омогућено виђење војних инсталација у САД, војних академија и генералштабова. Улогу домаћина би

---

⁴⁹⁹ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-2, стр. пов. бр.96, *Телеграм*

обављао заменик шефа генералштаба а све трошкове боравка би сносила америчка страна.

Американци су одобрили југословенској страни куповину њихове муниције од 90мм као и од 8 инча. Били су сагласни и са продајом њихове застареле муниције од стране Југославије другим земљама. Југословенској страни је било препуштено да реализује неке од америчких предлога.⁵⁰⁰

Активности југословенске емиграције која је била изразито непријатељски настројена према Титу и Југославији су се свеле за време његове посете на изоловане акције екстремних група без ширег учешћа емигрантских маса и њихове подршке.

По својој садржини и резултатима посета председника Тита Сједињеним државама је била веома успешна. Посета се реализовала у време када се у САД под утицајем објективних спољних и унутрашњих фактора осећао више реализам и прагматизам а мање идеолошка оптерећења. Југославија за САД више није представљала фактор разбијања монолитности комунистичког блока јер монолитност већ одавно није постојала. Амерички интерес се сводио на прихватање и очување независности и интегритета Југославије као оптималне реалности. Могло се чак закључити да добри односи између САД и Југославије нису више били, као у време хладног рата, део антикомунистичке стратегије. Посета је свакако учврстила и међународни положај Југославије и додала је шире димензије југословенској спољној политици. Посета је указала и на посебно место које је Југославија уживала међу великима с обзиром да су Југославију и њеног председника третирали као активног фактора са одређеним утицајем и специфичним местом у свету и Европи. Постигнут је био и један од важних циљева посете који је довео до афирмисања ширих интереса несврставања, независности, равноправног учешћа свих земаља, проблема развоја и значаја трећег света у целини. Председник Тито је пружио подршку новим и смелим Никсоновим иницијативама и прилазима међународним питањима. Посебан значај током посете је изазвала заједничка изјава која је била донета на предлог југословенске стране а формулисана је као трајан документ, на којој се

---

⁵⁰⁰ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-122, пов.бр. 44814, *Забелешка о разговору М. Креачића са саветником америчке амбасаде Р. Мадом 03.02.1971. године*

заснивала сарадња и односи две земље. Изјава је била први документ таквог карактера који је Југославија имала са Сједињеним државама (тзв. декларација).

Несумњиво је било да је посетом била повећана атмосфера узајамног поверења и да су биле учвршћене шире основе и трајне компоненте односа како на међусобном тако и на генералном (општем) плану. Домет и темпо сарадње између две земље је био одређен општим међународним развојем и ширим стратешко-политичким потребама америчке политике.⁵⁰¹

Процена југословенске стране је била да је Титова посета у САД наишла на добар публицитет у америчкој штампи. Америчко јавно мњење је у потпуности променило однос према Југославији и председнику Титу. Посебно је била наглашена спремност Беле куће да се између две земље поштују обећања о постизању нових крупних привредних аранжмана. Општи однос штампе према Југославији и председнику Титу је одударао од писања ранијих година. О билатералним односима су истицане позитивне стране напретка. Наглашена је била америчка спремност у пружању економске помоћи, репрограмирање, отплата дугова, интерес за повећани прилив приватног америчког капитала, зајмове Exim банке.⁵⁰²

У западним земаљама публицитет је био најопширнији и по Југославију најповољнији, у социјалистичким земљама уздржан, у азијским истакнут и повољан док је у афричким био информативан. У штампи НР Кине чак није ни било писано о Титовој посети САД.

У западној штампи посета се у већини третирао као догађај од изванредног значаја на само за билатералне него и за међународне односе. Снажно су се афирмисали политика и ставови Југославије. Обим и садржина информисања америчке штампе су учинили да је Југославија више него до тада у позитивном смислу била присутна у свим америчким медијима. Међутим, све је рађено контролисано без повишења тона и сензационализма. Резултати посете су били оцењени позитивно.

---

⁵⁰¹ДА МСП РС, ПА, 1971,Ф-2, стр.пов.бр. 43, *Односи између СФРЈ и САД*

⁵⁰²ДА МСП РС, ПА, 1971,Ф-11, стр.пов.бр.70, Билтен бр.9, *Посета председника Тита*, FRUS, volume XXIX,Eastern Europe, Eastern Mediterranean 1969/1972, doc.232. *Memorandum for Presidents files. Meeting between President Nixon and president tito, Washington, October 28, 1971*

Тон и држање америчких средстава информисања су се променили јер се појавила јединствена подршка Југославији с обзиром да је америчка штампа дуго уобичавала да југословенску политику описује према председнику Титу. Амерички листови су о њему писали као „последњем од државника који су обликовали свет после Другог светског рата“.⁵⁰³

Наиме, посета председника Тита је била прва званична посета Сједињеним државама. Поред разговора које је југословенски председник водио са америчким председником Никсоном, чланови званичне пратње су имали садржајне контакте са високим америчким функционерима о међународним монетарним и економским питањима, о развоју економских односа, сарадњи у области науке и технике.⁵⁰⁴

Између САД и Југославије је била потврђена сагласност у погледу даљег унапређења корисних односа који су представљали фактор мира и стабилности у Европи. У заједнички донетој декларацији тзв. **Вашингтонској изјави**⁵⁰⁵ су били прихваћени принципи равноправности и узајманог уважавања на којима је требало да се развијају односи између СФРЈ и САД. Најважнији део изјаве за Југославију је био онај у коме се наводило гарантовање мира и стабилности придржавањем принципа независности, узајамног поштовања и пуне равноправности суверених држава, без обзира на разлике или сличности у њиховим друштвеним, политичким и привредним системима у пуној сагласности са духом и принципима Повеље Уједињених нација. Подвучено је да је политика несврставања Југославије била значајан фактор у међународним односима. При том су председници истакли да су „*чврсти мир и стварна безбедност били неодвојиви и да су могли бити постигнути само ако би обухватили Европу у целини*“.⁵⁰⁶ На крају изјаве су двојица председника изразила одлучност да две земље своју сарадњу и односе и даље заснивају на трајним основама у складу са постигнутим разумевањем и у духу начела која су била изузета у заједничкој изјави. Овом приликом председник

---

⁵⁰³ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-78, стр.пов.433763, *Инострана штампа о посети председника републике Југославије Тита САД-у*

⁵⁰⁴ДА МСП РС, ПА, 1971, Ф-127, бр.443303, *Телеграм југословенској амбасди у Москви 26.11.1971.*

⁵⁰⁵Донета је по аналогији (*Београдска и Московска декларација*) са ранијим изјавама југословенске и совјетске владе, да би касније била названа *Вашингтонска декларација*

⁵⁰⁶Иво Висковић, *Односи Југославије и САД*, Југословенски преглед, свеска 1, 1988, стр.34.

Никсон је потврдио амерички интерес за независну и несврстану позицију, политику Југославије док је југословенски председник Тито истакао да независна и несврстана Југославија никада неће развијати своје односе са једном земљом науштрб односа са другом земљом.⁵⁰⁷

Вашингтонска и Београдска декларација су представљале платформе на којима су се заснивали односи Југославије са два суперсилама. Међутим, САД и СССР су покушавали да Југославију колико је то било могуће више подреде својим политичким циљевим као и да примењују различиту стратегију на Југославију с обзиром на различиту понуду којом се могло привући југословенско руководство.⁵⁰⁸

У то време Југославија се налазила у периоду брзих промена које су укључивале децентрализацију њене привреде и преструктурирање политичких институција у циљу обезбеђења континуитета и кохезије на федералном нивоу уз пружање већег степена аутономије њеним републикама. Решеност Југославије да одржи своју независност и следи програме унутрашње либерализације као и економске реформе је добијала подршку. Америчка подршка југословенској независности је била реafirмисана и пријатељски односи између две земље су били наглашени.⁵⁰⁹

---

⁵⁰⁷ Иво Висковић, *Односи Југославије и САД*, Југословенски преглед, свеска 1, 1988, стр.34.

⁵⁰⁸ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Београд, 2012, стр. 334.

⁵⁰⁹ ДА МСП РС, ПА, 1971. Ф-118, пов.бр. 411077, *Телеграм из Вашингтона 25.03.1971.*

9.МЕЂУНАРОДНИ ПОЛОЖАЈ ЈУГОСЛАВИЈЕ У ВРЕМЕ ДЕСТАБИЛИЗАЦИЈЕ ЊЕНОГ ДРУШТВА И ОЖИВИВЉАВАЊА ТРИАНГУЛАРНЕ ПОЛИТИКЕ КОЕГЗИСТЕНЦИЈЕ ВЕЛИКИХ СИЛА

9.1 Америчка политика према дестабилизованом Југославији

Равнотежа снага посебно војних је била и остала једна од основних премиса америчке спољне политике. У политичким односима а посебно економским САД су тежиле мултиполарним односима у свету и настојале су да развију чвршће односе са што ширим кругом земаља. Оно што је карактерисало америчку политику је било њено постепено и парцијално ослобађање од наслеђеног и преживелог терета хладног рата, одбацивање неких застарелих платформи, предрасуда и догми и настојање да се сагледавају светски проблеми на нови, реалистички и прагматичан начин. Према америчкој концепцији поједина решења су могла бити остварена само кроз стрпљиво ценкање и преговарање. Посебно обележје Никсонове спољне политике у остваривању ере преговарања и попуштања је био прагматичан приступ где се није ишло за тражењем брзих и целовитих решења појединих проблема већ њихово сагледавање кроз процесе у фазама чији су резултати били препуштени будућности. Тај приступ је био карактеристичан за проблеме разоружања и SALT. Сличан приступ решавања проблема у фазама се огледао и у америчком приступу решавања проблема Блиског истока. Према мишљењу Американаца и даље је прва фаза решавања питања Блиског истока била очување примирја и спречавање погоршавања стања тј. спречавање директне конфронтације двеју суперсила уз евентуални њихов договор о ограничавању испорука оружја земљама на том подручју. Као другу фазу САД су виделе парцијално односно интеримно решење које је доводило до отварања Суецког канала и разређивања конфронтација израелских и арапских снага. Друга битна карактеристика спољнополитичке стратегије и тактике Никсона и Кисинџера је било везивање проблема и међусобно условљавање њиховог решења. Даља обележја нове америчке спољнополитичке стратегије и тактике су се сводила на

акцентовање конкретних практичних резултата на разним подручјима билатералних односа суперсила.

Спремност САД и ДР Вијетнама за обновом преговора 13. јула је потврдила претпоставке да је Вијетнамски рат ушао у фазу расплета пошто су се обе стране Кина и СССР увериле да се питање Вијетнама није могло решавати на бојном пољу. За САД које су у тај рат ушле да би зауставиле доминацију Кине и светског комунизма у том делу света је постао бесмислен после заокрета у америчкој политици у односу на НР Кину и СССР. Све три силе су нашле сопствени интерес у окончању Вијетнамског рата. Полазну основу је представљао Никсонов предлог у коме се инсистирало на ослобађању ратних заробљеника, прекиду ватре на целом подручју, повлачењу свих америчких трупа из Јужног Вијетнама остављању народу јужног Вијетнама решавање политичких питања без мешања споља. У исто време Никсон је желео да америчким бирачима посебно критичарима његове вијетнамске политике поручи да је његова одлука о блокади и бомбардовању била исправна. Најтеже у преговорима за ДР Вијетнам је било кључно питање које се односило на политички аспект проблема тј. будућност Јужног Вијетнама.

У тадашњим условима САД су процењивале да су у њиховом интересу били интегритет и независност Југославије због њеног геополитичког положаја и специфичне међународне улоге. Односи САД према Југославији нису више били у функцији антикомунистичке стратегије. Међутим, и у разговорима и у јавним натписима је било тонова у којима се указивало да се СССР није одрицао крајње стратешког циља, тј. укључења Југославије у Варшавски пакт већ да је на суптилнији начин настојао увући Југославију у социјалистичку заједницу. Али, истовремено се изражавало уверење да ће Југославија сачувати свој интегритет те су због тога САД пажљиво пратиле унутрашњу ситуацију у Југославији и настојале да буду активније. Турнеја америчког државног секретара Роџерса се уклапала са америчким настојањима валоризације резултата самита у Пекингу и Москви и ублажавањем распрострањених критика и сумњи у свету у вези са америчком политиком и преговарањем великих. У периоду од посете југословенског председника републике Сједињеним државама односи између две земље су се у целини развијали повољно. Америчка администрација се залагала за унапређење

билатералне сарадње и покушавала је охрабрити пословне кругове за склапање аранжмана са југословенским предузећима. У том смислу од великог значаја је било Никсоново потписивање докумената за проширење гаранција за инвестиције и на Југославију. Преговори две стране у вези међудржавног споразума о гарантовању приватних инвестиција у Југославији су били успешно завршени. Остварен је био и значајан корак југословенског извоза (повећан је за 53%), док је код увоза забележен пад од 28%.⁵¹⁰

Америчка политика заснована на Никсоновој доктрини у суштини није представљала повлачење већ престојавање САД на рационалнију али и динамичнију улогу у свету. Уствари америчка политика се налазила у процесу растеређивања од хипотека које јој је доносило раније директно и предимензионирано ангажовање широм света. Еволуција такве политике је донела Сједињеним државама неке предности. У троуглу велики сила за разлику од СССР и Кине, оне су преговарале са обе преостале стране.

Самосталан наступ НР Кине је био најзначајнији догађај на подручју тзв. социјалистичког света уопште. СССР је у Кини уместо савезника добио непомирљивог противника а САД прихватљивијег патрнера.

Триангуларни односи снага између САД, СССР и НР Кине су имали својеврстан садржај и значај. Иако је по економској и војној моћи била иза две суперсиле, НР Кина је због своје величине, оријентације на нуклеарно оружје и независне позиције стекла атрибуте велике силе и наметнула се као трећи партнер. НР Кина је стекла позиције силе у троуглу. Поред САД, СССР и Кине ојачале су и западноевропске земље, Јапан, Индија и Бразил. Такав мултилатерализам је био продукт општег друштвеног и привредног напретка човечанства који је собом носио проблеме за чије је решавање била потребна шира међународна сарадња.

У условима мултиполарности земље трећег света су својом политичком усмереношћу биле све присутније у светским односима. Несврстана политика је била организовани блок акције ових земаља у настојању да утичу на токове међународних односа. Од деловања несврстаних земаља и степена њиховог јединства у томе, је зависило да ли су оне биле објекат надметања, дефинисања

---

⁵¹⁰ АЈ, КРР, I-3-a/SAD, *Односи САД-СФРЈ, 06.07.1972.*

сфера утицаја или су биле агенс у међународним односима са којим су сви делови троугла више рачунали у жељи за очувањем сопствених позиција у односу на партнере.⁵¹¹

У центру америчке спољне политике током седамдесетих година су били односи са СССР у ери преговарања. Централна теза америчке политике је постала прилагођавање свету који се мењао али без журбе да се не би пољуљало поверење у САД. Док је порука Никсонове доктрине била смањивање америчких војних ангажмана у свету и избегавање нових уместо претераних одговорности, као непосредна опасност се почео истицати „нови изолационизам“. Амерички председник Никсон је подвлачио да је циљ САД током седамдесетих година био војно дезангажовање, повлачење из Вијетнама. Председник Никсон је упозоравао да су интереси мира у свету били угрожени не само преангажованошћу (**overinvolvement**) него и подангажованошћу (**underinvolvement**) САД. Америчка политика се доследно спроводила између опасности превазиђених концепција и новонасталих искушења. Американци су радили на преформулисању Никсонове доктрине на коју је у навећој мери утицала совјетска политика (њихово ширење на Медитерану и Блиском истоку и излазак на Северна мора.)

Спољнополитичка оријентација САД се заснивала на чињеници да неће бити америчког повлачења из Западне Еврпе уколико то исто не учини СССР у Источној Европи. Таква иста нота је провејавала и у односу на Блиски исток где су Американци упозоравали Совјете да неће прихватити совјетску премоћ у тој области. Амерички естаблишмент је истицао да су САД и СССР биле две најмоћније нације на свету чији су међусобни односи били битни за миру свету.

У другим географским областима где блоковска линија није била тако јасно одређена је преовладала толерантнија нота према „трећим земљама“. Помињући своју посету Југославији, амерички председник Никсон је истакао да је са председником Титом том приликом разменио идеје о актуелним међународним

---

⁵¹¹ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-1, стр.пов.бр.9, *САД и Велике силе*

проблемима посебно о Блиском истоку. Никсон је сматрао да су његове посете Југославији и Румунији вратиле углед и утицај САД у Источној Европи.⁵¹²

САД су заснивале везе са Југославијом на принципима узајамног поштовања независности и суверене равноправности и изражавању уверења да су ти принципи требало да буду основа међународних односа без обзира на различитост или сличност друштвено-економских или политичких система. У 1971. години председник Тито је учинио прву државну посету САД. У односу на раније званичне експозе Никсона и Роџерса Југославији је било дато сасвим специфично и проминентније место у оквиру Источне Европе. Посебно је било истакнуто да је Југославија била несврстана земља. Американци су истицали значај односа са Југославијом као фактором мира и стабилности чији се значај протезао на читаву стабилност Европе, Медитерана и Блиског истока. Зато су САД процењивале ванредно значајним и кључним очување независног положаја Југославије. У контексту Конференције о европској безбедности је био цитиран део Заједничке изјаве Тито-Никсон „*да су чврст мир и истинска безбедност недељиви и да се могу постићи само у Европи као целини а не само у једном или другом њеном делу.*“⁵¹³

Југословенска амбасада у Вашингтону је оценила да су Никсонови ставови о Југославији само потврдили спремност Американаца да подрже независну и несврстану Југославију. Никсонова изјава је представљала и подршку југословенском међународном положају али је и имплицирала подршку југословенским мерама на унутрашњем сређивању. Истицањем односа са Југославијом као фактором мира и стабилности у Европи, на Медитерану и Блиском истоку, Американци су желели да дају одређенију и адекватнију димензију њиховог интереса за Југославију и у околностима активнијег америчког постављања у Медитерану. Такав прилаз Југославији је требало да је доводе у фокус надметања двеју супесиала. САД су водиле рачуна да не антагонизирају

---

⁵¹²ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-108, стр.пов.бр.49453, *Никсонов експозе: Спољна политика САД у декади 1970.*

⁵¹³ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-106, стр.пов.бр. 45497, *Никсонов извештај о Југославији*

Југославију са Совјетима, што је био и резултат њихових интереса у односу на Совјетски Савез.⁵¹⁴

У контактима са водећим личностима Стејт Дипартамента је било истицано да је постојао витални амерички стратешки интерес за независну, стабилну и просперитетну Југославију. У Америци је постојало мишљење да Југославија остаје на позицијама независности и несврставања и да се никада неће вратити на централизам или систем совјетског типа. Амерички Стејт Дипартамент је предузео све потребне мере у оквиру законских могућности и није допуштао да акције емиграције оптерете билатералне односе. Америчка администрација се залагала и желела је допринети економско-политичкој стабилизацији Југославије.

Сви водећи амерички листови су писали о интересу Запада и потреби за очувањем независне и јединствене Југославије и при том су наводили да је дезинтеграција Југославије била једино у интересу истока и СССР. Једно време је у САД било присутно негативно писање штампе о Југославији. То негативно писање је одражавало страховања и шпекулације о скретању Југославије са курса децентрализације и напуштању процеса демократизације и либералних унутрашњих мера, концентрисању власти у рукама партијског врха, армије и полиције што је могло довести до примене Брежњевљеве доктрине без непосредног учешћа СССР. Америчка штампа је чак поредила ситуацију у ЧССР током 1968. године са догађањима у Југославији током 1971.(МАСПОК) и писала о тзв. „прашкој атмосфери“ у Загребу, смењивању хрватског руководства које се (према писању америчке штампе) борило с правом против „експлоататорске политике централне владе банака и Београда.“⁵¹⁵

Такво писање америчке штампе је показало да су постојале неке нереалне процене у односу на Југославију. Амерички аналитичари су процењивали да је млада генерација у Југославији били незадовољна и разочарана, и политички доста

---

⁵¹⁴ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-104, пов.бр.45430, *Информација о деловима Никсоновог спољнополитичког говора који се односи на СФРЈ*

⁵¹⁵ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-104, пов.бр.44453, *Запажања о стању билатералних односа САД-СФРЈ*

отуђена. Према писању америчке штампе у Југославији је постојала озбиљна криза и биле су присутне националистичке и дезинтеграционе тенденције.⁵¹⁶

Америчка администрација је увидела да је Југославија пролазила кроз период брзих промена и децентрализацију привреде као и реструктурирање политичких институција како би обезбедила континуитет и кохезију на савезном нивоу. Одлучност Југославије да очува своју независност, спроводи програм унутрашње либерализације и економске реформе је била награђена америчком подршком и поштовањем. Америчка влада је дала подршку програму стабилизације југословенске привреде која се огледала конкретно у одгоди плаћања дугова 1971-72. са две године *grace perioda*, и активном залагању код западноевропских влада да пружи директну финансијску подршку Југославији, као и активном и продуктивном залагању код Међународне банке.

Према подацима југословенске амбасаде из Вашингтона америчка администрација тј. Стејт Департмент је вршила утицај на главне америчке листове да јасније изражавају интерес за одржавање и развој Југославије. У јавности је био стваран утисак да је Југославија као европска земља највише била оптерећена акутним проблемима са неизвесном судбином.⁵¹⁷

Положај Југославије се посматрао у оквиру кретања и појачаног одмеравања снага великих сила на геостратегијском простору Средоземља и Балкана. Ширење ривалства двеју сила у Источном Медитерану је допирало и до граница Југославије. На западу су преовладавале оцене да се ситуација у Југославији консолидовала и да је Југославији требало пружити економску и политичку подршку у циљу јачања њене отпорности према притисцима са Истока.

У посланици председника Никсона америчком Конгресу, Југославији је било дато посебно место. Њен положај се повезивао са ситуацијом у Европи, на Средоземљу и Блиском истоку чиме је био наглашен значај њеног геостратешког положаја за Сједињене државе. Истакнута је била улога Југославије као фактора мира и стабилности и показан је био интерес за независни курс Југославије. У извештају државног секретара Роџерса Конгресу је било речи о уставним променама које су

---

⁵¹⁶ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-104, пов.бр.44453, *Запажања о стању билатералних односа САД-СФРЈ*

⁵¹⁷ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-104, стр.пов.бр. 419859, *Положај Југославије у иностранству*

олакшале усклађивање националних и регионалних интереса, унутрашњу либерализацију, економску модернизацију, поштовање закона тржишта и испуњење социјалних циљева. Док је амерички председник Никсон пружао подршку спољно-политичкој позицији Југославије дотле је државни секретар Роџерс кроз свој извештај подршку проширио и на југословенски самостални унутрашњи развој. Амерички интерес за такву политику и положај Југославије је био презентирањем југословенским представницима. САД су утицале на западне савезнике да заузму исти став према Југославији. Међутим, и код Американаца је био присутан страх да би ослабљени положај Југославије могао довести до јачања совјетског утицаја. Влада САД је одлучила да инвестицијама америчког приватног капитала у Југославију обезбеди државне гаранције. Америчка штампа је после 21. седнице председништва СКЈ испољила више објективности у коментарима и почели су преовлађавати смирености тонови, иако је било спекулација о расплету у тзв. посттитовском периоду.⁵¹⁸

Тито је сматрао да је Американцима требало објаснити суштину догађаја у Југославији и указати им на лоше интерпретирање истих од стране америчке штампе.⁵¹⁹ Према мишљењу председника Тита југословенски унутрашњи развој и

---

⁵¹⁸Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, *Југославија 1918/1988*, Тематска збирка докумената, Београд, 1988, стр. 1155-1159.

«Идејно-политичка активност СКЈ на реализацији закључака 21. и 22. седнице Председништва СКЈ је допринела јачању братства и јединства народа и народности Југославије, порасту патриотске свести о припадности Југославији као самоуправној заједници. Дошло је до брзих консолидација у Савезу комуниста Хрватске. У широким расправама које су биле вођене после 21. седнице СКЈ, у свим републикама и покрајинама је било мање речи о ситуацији и проблемима у Хрватској а много више о проблемима и негативним појавама у сопственој средини. Постигнути су били договори међу републикама и покрајинама о низу значајних питања везаних за превазилажење тежишта у привреди и њен даљи развој. Тако су била решена и нека системска питања као што су била девизни систем и спољнотрговински режим као и питања о основама економске политике у 1972. години. Оваквом развоју је допринела позитивна политичка клима и консолидација у земљи до које је дошло после 21. седнице.

На 21. седници је била истакнута одговорност комуниста у свим срединама за ефикасно деловање институција самоуправног социјализма и за даљи развој политичког система. У том смислу су биле потребне одлучније мере и акције на бржем остваривању уставних амандмана о организацији и функционисању федерације, положају и правима република и покрајина. Нека општа оцена је била да се на 21. седници политичка активност оцењивала позитивно. Међутим, у иностранству се целокупна ситуација у СФРЈ оцењивала као класична политичка криза».

⁵¹⁹ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-104, стр.пов.бр. 419859, *Положај Југославије у иностранству*

Поједини написи су били сензационалистички и негативно интонирано што је указивало на континуитет кризе у земљи. То се пре свега односило на писање неких западних листова. Штампа источноевропских социјалистичких земаља је веома штуро реаговала и у први план је стављала оне делове из Титовог излагања који су се односили на улогу партије. Од догађаја везаних за 21.

решавање неких проблема су били искључиво унутрашња ствар државе. Тито је изричито указивао да ситуација у Југославији није била толико лоша колико се то представљало по страним медијима. Председник Тито је обавестио преко југословенског амбасадора у САД (Гранфила) америчког председника о намерама и жељама Југославије за успостављањем што бољих односа са Сједињеним државама на разним подручјима а посебно на економском плану.⁵²⁰

После 21. седнице председништва СКЈ упоредо са позитивном совјетском оценом неких праваца активности СКЈ, биле су евидентне и и одређене совјетске резерве. Совјети су сматрали да се после завршетка 21. седнице у СФРЈ водила права политичка борба. Совјетско држање је карактерисала обазривост, уздржаност (по питању третирања југословенске унутрашње ситуације и Југославије уопште) што се читавало кроз интерне разговоре али и средства јавног информисања. У СССР је био повећан интерес за збивања у Југославији. Совјети су оцењивали да је СКЈ био на правом путу и давали су подршку унутрашњем спољнополитичком курсу СКЈ и апострофирали јачање улоге партије, принципа демократског централизма у партији, дисциплини, борби против антисоцијалистичких контрареволуционарних снага. Међутим, званични совјетски саговорници су били врло обазриви и опрезни у коментарисању збивања у Југославији

Совјетско руководство је пошло од уверења да су седница Председништва СКЈ и доношење уставних амандмана створили одређене услове за опште смиривање ситуације у СФРЈ и превазилажење неких најакутнијих појава у политичким

седницу Председништва СКЈ је почео да се шири талас и фронт заостравања и политичке поларизације пре свега у партијском врху. Конфронтација се огледала у погледу на улогу и функционисање партије у самоуправном друштву. Те разлике су довеле до драматичног сукоба Тита и руководства Савеза комуниста Србије тј. између експонената једне централистичке тврде линије и либерално-демократских снага партијске диктатуре или курса реформе, демократског централизма или аутономије. Такво стање је имало за последицу чишћење унутар СКЈ и опште заостравање политичког курса у земљи као и јачање демократског централизма. Као један од разлога неслагања са руководством СК Србије износило се непредузимање акције против великих банака, експортних и реекспортних кућа и предузећа трговине на велико који су били концентрисани у Београду. Тито је говорио о чисткама у партији и уклањању свих оних чије је понашање било туђе идеологији партије.

Америчка штампа је у први план стављала разлике између руководства СКЈ и СК Србије. Истичала је противљења неких руководиоца СК Србије чврстој контроли СК у земљи, потом примедбе на либерализам СК Србије и одбијање предузимања акција против финансијских кућа у којима је био концентрисан капитал.

⁵²⁰ДА МСП, РС, 1972, Ф-3, стр.пов.бр.106, *Забелешка о разговору Тита и америчког амбасадора Гранфила на Брионима 17.01.1972.*

конфликтима. Председник Тито је одлучио да стане у крај унутрашњим проблемима у земљи о чему сведоче и његови говори на 21. седници председништва СКЈ. Том приликом је речено да је студентски штрајк био само непосредан повод због кога се Тито определио за уклањање дела руководства у СКХ. Титов говор на 21. седници Председништва СКЈ се узима као крупан знак у правцу јачања улоге партије, настојања да се обузда штампа и остала средства јавног информисања. СКЈ је и поред свих слабости и колебања показао да је био способан да се ухвати у коштац са најделиктнијим тешкоћама у земљи. Тито није дозвољавао да буду угрожене тековине револуције и радничке класе Југославије.

Совјетска штампа је о свему уредно извештавала и наметала утисак да се Југославија налазила у далеко озбиљнијем и драматичнијем положају. У СССР је био веома велики интерес за догађања у СФРЈ. Негде се чак полемисало и то да су за тадашњу лошу ситуацију у Југославији кривци били лоши политичари и лоша политика која се спроводила годинама. Совјетска страна је и поред све узджаности и избегавања јавног формулисања и оцена последњих догађаја у Југославији ипак наступала са стратешких идејно-политичких позиција.

У својим интерним оценама ситуације у Југославији у СССР су морали узети у обзир и чењицу да се решавање унутрашњих проблема везаних за 21. седницу Председништва СКЈ остваривало на основама постојећег система самоуправљања и националне политике која је била изражена у новим уставним амандманима.⁵²¹

Западне дипломате су запазиле обазривост совјетске штампе у презентовању информација о Југославији. Америчке дипломате нису изражавале посебну забринутост због писања совјетске штампе већ су показале већи интерес за карактер и обим кредитног споразума са СССР и меру до које је ишло остварење проширења економских односа са Југославијом.

У целини гледано совјетско држање према Југославији се могло окарактерисати као обазриво а по начину испољавања као коректно.⁵²²

СССР и друге социјалистичке земље су оцениле да је Друга конференција СКЈ представљала корак назад у односу на 21. седницу Председништва СКЈ. У штампи

---

⁵²¹ ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-64, пов.бр.4658, *Информација о гледању Совјета на догађаје у СФРЈ*

⁵²² ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-113, пов.бр.440105, *Телеграм амбасаде СФРЈ из Москве 12.11.1972.*

су објављивали критике ревизионизма, национализма и самосталног развоја социјалистичких земаља што је представљало притисак на Југославију.⁵²³

НР Кина је наставила да испољава заинтересованост за јачање међудржавних односа са Југославијом посебно на међународном плану и настојала је да се супротстави совјетској политици у Средоземљу. Кинеска средства информисања су ћутала о догађајима у Југославији.

Многобројне азијске и афричке земље су сматрале да се погоршање југословенске унутрашње ситуације лоше одражавало на политику несврстаних с обзиром на улогу и престиж Југославије међу њима, због чега су биле заинтересоване за савлађивање унутрашњих тешкоћа у Југославији.⁵²⁴

У званичним изјавама и писању штампе несврстаних земаља није више било сумњи да би Југославија због унутрашњих тешкоћа могла ослабити или напустити своју несврстану активност. Несврстане земље су углавном потврђивале уверење о могућностима Југославије за решавањем свих проблема у развоју захваљујући којима је СФРЈ била оспособљена за још ефикаснију улогу у несврстаном покрету.⁵²⁵

У периоду после Друге конференције СКЈ у иностранству су преовладале оцене да је акутна криза у СФРЈ била превазиђена али не и дефинитивно решена. Исток и Запад су смиреније гледали на развој Југославије али су и даље задржали резерве у погледу коначног расплета у тзв. посттитовском периоду и будуће оријентације Југославије. На западу су преовладале оцене да се ситуација у Југославији консолидовала и да је било неопходно пружити економску и политичку подршку у циљу јачања отпорности према притисцима са Истока. .

Заједничко осталим западним земљама је било отвореније и одређеније изражавање заинтересованости за очување јединствене, независне и стабилне Југославије и status quo на Балкану.⁵²⁶

---

⁵²³ ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-1, стр. пов. бр. 14, *Преглед реаговања о унутрашњем развоју СФРЈ после Друге конференције СКЈ*

⁵²⁴ ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-64, пов. бр. 411977, *Шифровано писмо 27.03.1972.*

⁵²⁵ ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-65, стр. пов. бр. 67, *Преглед реаговања у иностранству о унутрашњој ситуацији и међународном положају Југославије 21.12.1972.*

⁵²⁶ ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-1, стр. пов. бр. 20, билтен 4, *Реаговања у свету на догађаје у СФРЈ*

Збивања у Југославији су се и даље интензивно пратила у иностранству. Председникова личност и улога су свуда биле истицане у први план. Земље социјалистичке заједнице су виделе у његовом „вођењу“ доказе о могућности „извођења Југославије до краја“, док су Западне земље у личности председника налазиле разлоге за спокојство да Југославија неће скренути са „независног пута“. Несврстане земље су мање биле оптерећене таквим шпекулацијама и нису сумњале у чињеницу да ће Југославија успешно пребродити тешкоће и остати верна политици несврстаности. У реаговањима социјалистичких земаља Европе и даље су доминирали елементи и оцене да је Југославија доживљавала неку врсту социјалистичког препорода и да се враћала на истински пут социјалистичког развоја и да је улога председника у томе била одлучујућа. Наглашено је било јачање улоге СКЈ као и враћање демократском централизму док су се самоуправни развој и несврстана оријентација јавно прећуткивали. Очекивало се да развој у Југославији доведе до промена у њеном друштвено-економском и политичком систему и уведе је у земље „социјалистичке заједнице“. У пружању подршке развоју Југославије се посебно истицао СССР.

У реаговањима Запада су били помешани елементи разочарења због изневерених очекивања да би развој у Југославији могао довести до суштинских промена у њеном социјалистичком бићу. Постојао је страх од совјетског војно-политичког уграђивања посебно у тзв. посттитовском периоду који је могао означити крупан поремећај равнотеже у Европи.

САД су и даље биле званично уздржане док је штампа после периода неумерености била брифована да не пише алармантно и провокативно. САД су незадовољство због југословенског унутрашњег развоја доста шкрто преносиле на нижим нивоима. Суштина америчких замерања се односила на приближавање Југославије СССР на рачун САД, као и на стварање простора за војно-политичко уграђивање СССР у Југославији и оријентацију и тешње привредне везе са СЕВ и СССР. Таква неизвесност југословенског развоја је стварала политички ризик који је одвраћао америчке пословне кругове од улагања у југословенску привреду.

Председник Никсон и државни секретар Роџерс су потврдили у својим годишњим експозеима америчку подршку независности и интегритету Југославије, као и

спремност за свестрани развој односа. Елабориране изјаве о Југославији су одражавле америчке процене важности стратешког и политичког значаја Југославије али су биле мотивисане и ширим америчким интересима у Европи и Медитерану. Америчка администрација се поред значајних политичких интереса залагала и за активан развој односа.

У склопу тога је Народној банци СФРЈ био одобрен зајам од 100 милиона долара у коме су учествовале америчке банке. Председник Никсон је потписао одлуку о гарантовању америчких приватних улагања у заједничке привредне подухвате. Биле су одложене отплате по ранијим кредитима у износу од 58 милиона долара. Американци су позитивно утицали на остале партнере да Југославији одобре тражене финансијске кредите за југословенски стабилизациони програм. Exim банка је потврдила спремност да одобри Југославији кредите за набавке у САД на нивоу око 100 милиона долара. Предузети су били одређени кораци да се спречи недозвољена активност и прикупљање новчаних средстава на територији САД од стране непријатељске емиграције. Поводом епидемије великих богиња у СФРЈ, Американци су брзо реаговали слањем помоћи у вакцинама и стручном особљу. Процењивало се да је за нарасле потребе увоза пољопривредних производа било могуће у САД добити повољније аранжмане него на другим странама.

Американци су повољно реаговали на заинтересованост Југославије за подржавање промена у свету и оријентацију на преговоре. Председник Тито је повољно коментарисао очекиване разговоре председника Никсона у Пекингу и Москви. Никсонова посета Пекингу је у Југославији била званично оцењена као званични допринос ствари мира и развоја међународних односа уз истицање значаја што су обе стране прихватиле за основу међусобних односа и решавање међународних проблема познате принципе коегзистенације и што су јавно изјавиле да су биле против споразумевања на рачун трећих земаља и поделе света на интересне сфере.

Судећи по званичним оценама и иступима у Вашингтону као и говору Брежњева на Конференцији синдиката у Москви је било оцењено да развој односа на релацији САД- Кина није пореметио пословни карактер разговора у Москви где се очекивао конкретан споразум о SALT-у и крупни међусобни аранжмани на економском

пољу. Постојале су претпоставке да су разговори у Москви могли побољшати међународну климу уколико не би били засновани на међусобном надметању, ако би водили ка санкционисању блоковских позиција, поштовању интереса свих народа који су желели мир у својим регионима уз респектовање њихових легитимних права на независност и територијални интегритет. Америчка страна је пажљиво пратила развој односа између СФРЈ и СССР и посебно је показала интерес за термин посете председника републике Москви. Јачање свог присуства на Медитерану САД су настојале објаснити потребом очувања баланса о односу на растућу моћ и утицај СССР.⁵²⁷

9.2 Југословенско-америчка војно-економска сарадња

САД су у току 1972. године званично и јавно истакле да су сматрале постојање независне, несврстане Југославије и њен интегритет кључним фактором стабилности односа у Југоисточној Европи што је укључивало и очување равнотеже два блока. Амерички интерес за међународни положај Југославије је постао један од важних елемената процеса „контролисаног детанта“ у Европи. За развој односа у 1972. су били карактеристични наставак размене посета и размена мишљења на високом нивоу, размена порука између председника Никсона и Тита, посета америчког државног секретара Роџерса Југославији и сусрет савезног секретара за спољне послове са америчким државним секретаром Роџерсом у Вашингтону, посета генерала Долничара, бројне обостране посете разних делегација и група. Економски односи између САД и СФРЈ су се и даље унапређивали током 1972. године и представљали значајну компоненту целокупних југословенско-америчких односа.

Међутим, 1972. година је имала поред позитивних и негативне појаве у развоју билатералних односа. Током 1972. године су били одложени или неуспели преговори о авио-чартер саобраћају, о културној сарадњи, научној сарадњи, повољним финансијским условима. У току 1972. године је дошло до активизације делатности непријатељске емиграције на тлу САД, разних испада и демонстрација. Писање америчке штампе о политичком развоју у Југославији је садржало више него раније критичне ставове који су изражавали резерве и страховања званичних

---

⁵²⁷ АЈ, КРР, I-3-a/SAD, *Малком Тун амерички амбасадор уБеограду 14.04. 1972.*

фактора а садржали су и поједине негативне елементе које је користила штампа непријатељске емиграције. У исто време су и амерички званични органи испољавали незадовољство поводом написа појединих југословенских листова о Сједињеним државама.

Америчке резерве су због разлике у друштвеним системима понајвише биле изражене у погледу јачања улоге партије (армије и полиције). Присутна је била и забринутост америчке администрације због могућег приближавања Југославије совјетском систему и због политичких и економских веза Југославије са СССР.

Совјетско-амерички и америчко-кинески детант су у извесном смислу мењали међународне оквире у којима су се развијали и југословенско-амерички односи те су доносили како позитивне тако и негативне последице. Са америчке стране дошло је до отупљивања раније хладноратовске и антикомунистичке идеолошке оштрице и стварања повољније климе за даљи развој односа на бази уважавања разлика друштвених система.

Као велика и блоковска сила са својим специфичним војнополитичким, економско-финансијским интересима САД нису прихватале несврстаност као позицију и политички став великог броја земаља. У том смислу су САД минимизирале и игнорисале резултате активности несврстаних или су имале критичан став према њима. Успех детанта САД са НР Кином и СССР је повратио Американцима пољуљано самопоуздање и довео је до оживљавања тврдих ставова и акција политике са позиција силе упркос декларисаном прихватању принципа коегзистенције. Али у погледу Југославије, САД су биле спремне да тактички јавно и формално прихвате па чак и да на речима подрже статус несврстаности дотичне земље али више у смислу упозорења другом блоку. Међутим, у исто време САД су почеле да схватају да њима није одговарало да се отворено супротстављају или конфронтирају с несврстанима као покретом те су почеле са избегавањем такве врсте конфронтација.

Принципи и ставови Заједничке изјаве из 1971. године су представљали и даље најповољнији оквир и незаменљиву основу за развијање односа са позиција равноправности. Југославија је требало да настави са развојем равноправнијег политичког дијалога са САД о актуелним међународним проблемима као што су

били детант у Европи, проблеми Медитерана, међународни тероризам, Блиски исток, Вијетнам.

После посете председника Тита Сједињеним државама октобра 1971. године економска сарадња са САД у свим формама је бележила стални успон. Робна размена је порасла за око 35%. Током 1972. године југословенска Народна банка, пословне банке и предузећа су потписали уговоре о кредитима са САД (око 500 милиона долара) при чему је већи део био договорен са државном банком (Exim), америчким приватним банкама и државном агенцијом ССС (за пољопривреден производе) док је остатак потицао из аранжмана са међународним финансијским организацијама (Међународна банка, ММФ). Индустијска коорпорација је у међувремену била обогаћена закључењем неколико већих уговора (електроника, црна металургија, петрохемија). Југославија се трудила да у наредним годинама повећа извоз у САД (извоз намештаја, обуће, текстилне конфекције, кожне конфекције, месних конзерви, вина).⁵²⁸

По питању кредита за пољопривредне производе Стејт Дипартмент је интервенисао на повећању кредитних квота за Југославију и настојао је да јој изађе у сусрет у погледу тражених кредита за 1972. годину. Америчка администрација је пружала своју подршку Југославији и код међународних финансијских организација (Међународна банка и ММФ). Представници администрације су потврдили интерес америчке владе за консолидацијом прилика у Југославији и сматрали су да је успех економске стабилизације олакшавао политичку консолидацију, јачао унутрашње јединство и смањивао опасност дезинтеграционих тенденција. Југословенска амбасада је ценила да су даља унутрашња консолидација у земљи као и успех програма стабилизације и остваривање даљих споразума по питањима економског система плана развоја, као и примери успешне међурејубличке сарадње довели до јачања поверења код америчких пословних кругова и подизања југословенског кредитног потенцијала у Волстриту. У складу са тим уследило је унапређење сарадње са међународним финансијским организацијама, југословенска активна

---

⁵²⁸ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-96, пов.бр.4304, *Југословенско-амерички односи на прелазу у 1973.годину*

политика у економској сарадњи са САД, аранжман за неки Joint venture. Уз све тешкоће Југославија је успела да повећа извоз за 22%.⁵²⁹

САД су давале Југославији одређен приоритет јер је сарадња са њом требало да послужи као узор економских односа за источно-европске земље и индиректни подстрек за вођење самосталне спољне и економске политике. Exim банка је чак показала спремност да кредитира југословенску привреду до 600 милиона долара. Амерички приватни капитал је показивао интересовања за инвестирање у Југославију. Давање државних гаранција америчком приватном капиталу и директно инвестирање у земље Источне Европе је могло утицати на извесно смањење америчког интереса за пласман у Југославију.⁵³⁰

САД су демонстрирале своју подршку независном развоју Југославије тиме што су репрограмирале отплате 58,6 милиона долара југословенског дуговања. Американци су дали подршку и променама у унутрашњем развоју Југославије. По америчком виђењу Југославија је развила комбинацију интегралне и регионалне власти и економског система који је поштовао снаге тржишта али и друге друштвене циљеве. Уследио је пораст трговинске размене између две земље (пораст југословенског извоза у САД 3% , америчког извоза у СФРЈ чак 15% због куповине житарица). Постојање америчких гаранција и осигурања за америчке инвестиције посредством ОПИС-а је пружило подстрек за инвестиције америчког приватног капитала у СФРЈ. Југославија је била међу земљама у којима је америчко Министарство пољопривреде подржавало програме научних истраживања.⁵³¹

Одлука америчког председника Никсона о одобравању гаранција ОПИС је представљала важан политички моменат у билатералним односима две земље и имала је шири политички значај. У пословним круговима Сједињених држава та одлука је била примљена веома добро. Отклањање ризика за инвеститора и постојање уставног прописа су представљали две гаранције у доприносу за стварање повољне и опште атмосфере сигурности у послу за будућа улагања.

---

⁵²⁹ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-104, стр.пов.бр.419818, *Билатерални економски односи*

⁵³⁰ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-2, стр.пов2, *Привредни односи на релацији САД- СССР- СФРЈ*

⁵³¹ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-104, пов.бр. 49722, *Спољнополитички извештај Роџерса о југословенско-америчким односима*

Међутим, ипак су постојали и неки фактори уздржаности и резерве као што је био потенцијално велики пословни ризик због инфлације у СФРЈ.⁵³²

Амерички амбасадор у Београду Малком Тун је једном приликом нагласио да су економска, научна и техничка сарадња између две земље представљале значајан чинилац у укупним односима две земље. Америчка Експорт-импорт банка је била спремна да финансира у било ком износу испоруке за изградњу хотела у Југославији. General electric co. је био заинтересован да помогне у финансирању куповине авиона DC-10 од стране ЈАТ. Реч је било о куповини 5-6 авиона тог типа са резервним деловима у вредности од око 25 милиона долара. Америчко Министарство трговине је већ раније разматрало могућност развоја туризма у Југославији. Амерички амбасадор Тун је очекивао да ће инвеститори (Савске електране и електропривреда Загреб) заједнички одлучивати о набавци опреме од једног од два америчка произвођача. Амерички амбасадор Тун је такође инсистирао на потписивању Споразума о гаранцијама за америчке приватне инвестиције од некомерцијалних разлика после чега се очекивао значајан прилив америчког приватног капитала у виду заједничког улагања америчких фирми и југословенских привредних организација.⁵³³

Петогодишњи план „Развојни планови за капацитете војне индустрије“ покривао је период од 1971. до 1975. године и усвојен је 1972. године од стране Савезног Секретаријата за Народну одбрану. Најважнији циљеви тог плана су се сводили на производњу стратешког оружја које је требало да подмири око 60% југословенских потреба као и улагање у модернизацију домаће одбрамбене индустрије.⁵³⁴ Американци су међуармијске односе сматрали важним саставним делом целокупних односа две земље.⁵³⁵ У плану војних односа и сарадње са САД за 1972. годину ССНО је предвиђао узвратну посету Сједињеним државама помоћника Савезног секретара за народну одбрану генерал-пуковника Долничар Ивана као и узвратну посету радне групе КОВ ОС САД југословенским оружаним снагама.

---

⁵³²ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-2, пов.бр24, Билтен бр.5, *Сарадња СФРЈ-САД*

⁵³³АЈ, КРР, I-5-b/SAD, *Белешка о разговору Ј. Смолеа југословенског савезног секретара за финансије са М. Туном америчким амбасадором у Београду.*

⁵³⁴PhD Amadeo Watkins, *Development of the Yugoslav Military Industry 1918-1991*, London, 1999, str. 222 .

⁵³⁵ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-104, пов.бр.44475, *Билатерала*

Позив је са америчке стране био упућен од стране помоћника секретара одбране Натера. Планирано је било да посета траје од 3 до 6 дана док је посета радне групе КОВ ОС САД оружаним снагама СФРЈ требало да траје од 8 до 12 дана.⁵³⁶

Југословенски војни аташе пуковник Кокот је разговарао о могућој посети генерала Долничара Сједињеним државама односно Министарству одбране као и о посети ваздухопловној академији у Колорадо Спрингсу. Америчка администрација је истакла значај те посете за односе две земље. Посета је имала за циљ да између осталог послужи и за одговарајуће значајне политичке контакте и разговоре са америчком администрацијом.⁵³⁷

Поред жеље за сарадњом често је долазило и до инцидентних ситуација у односима две земље. Већ почетком 1972. године је дошло до инцидента тј. до повреде југословенских територијалних вода. Наиме, 21. јануара 1972. године у 14.10h бродови шесте америчке флоте састава 1 носач авиона и пет разарача на путу за Трст су повредили југословенске територијалне воде у реону острва Палагуж. Поменути флотни састав је био у југословенским територијалним водама дуже од једног сата. Југословенски Савезни секретаријат за народну одбрану је проценио да је било неопходно извршити званични демарш код надлежних америчких органа и скренути им пажњу на могуће последице таквих прекршаја.⁵³⁸

Врло брзо две стране су се састале тим поводом и повеле разговор о инциденту. Американци су тврдили да су се у случају пловидбе њихових бродова код Палагуже користили одредбама међународног права које се односило на тзв. неофанзиван пролаз. Југословенска страна се није слагала са тим с обзиром да према „Југословенском закону о обалном мору“, са којим је америчка влада била упозната, су највише могла до три ратна брода исте државе истовремено пролазити кроз југословенске територијалне воде. Амерички ратни бродови су прошли југословенским водама у формацији од једног носача и пет разарача па се њихов пролаз није могао сматрати нешкодљивим. С тога је југословенска влада

---

⁵³⁶ ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-108, пов.бр.44172, *Програм војне сарадње са САД 1972. године*

⁵³⁷ ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-108, пов.бр.410097, *Телеграм из Вашингтона бр.236, 15.03.1972.*

⁵³⁸ ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-108, пов.бр. 42619, *Телеграм упућен ССИП*

затражила од америчке владе предузимање свих потребних мера ради избегавања сличних инцидената у будућности.⁵³⁹

У деликатном моменту за америчке снаге који се огледао у ескалацији вијетнамске кризе, уследила је посета југословенског генерала Долничара Сједињеним државама. Американци су настојали да дубоке разлике у ставовима две земље у погледу Вијетнама што мање спомињу и да током разговора истакну свој интерес за развијањем добрих односа и сарадње са Југославијом. Током посете је најзначајнији разговор био вођен са америчким замеником министра одбране Кенетом Рашом који је истакао да је трајни амерички интерес био очување независне позиције Југославије на Балкану, и спремност САД да такву позицију Југославије подрже свим средствима. Сједињене државе су желеле да у духу разговора двојице председника реализују даљи напредак односа и сарадње на разним секторима укључујући и војни. Подржавали су развој међународне војне сарадње, трговину, повећане набавке војне опреме. Заменик министра одбране К.Раш је упознао југословенску страну са спремношћу Американаца да раде на смањењу сопствених снага у Европи уколико ту исту жељу покажу и Совјети. Током разговора југословенски генерал Долничар је изнео познате југословенске ставове везане за Блискоисточну и Вијетнамску кризу и изразио неверицу у чињеницу да велика сила попут САД није била у могућности решавати проблем Вијетнама на други начин сем бомбардовањем.

Американци су се опходили према припадницима југословенске делегације веома пријатељски и током разговора су показали поштовање према независној политици Југославије.

Између осталог током посете је било реализовано и предавање о концепту југословенске општенародне одбране у америчком *National war College* које је било примљено са великом пажњом и коректним питањима.

Генерал Долничар је у више наврата споменуо и инцидентне ситуације за које су биле одговорне америчке снаге лоциране у Медитерану (попут повреде

---

⁵³⁹ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-108, пов.бр.43470, *Забелешка о разговору Р. Брзића са саветником америчке амбасаде Р. Џонсоном 10.04.1972.*

југословенских територијалних вода) и осетљивост југословенске јавности према свакој повреди југословенског суверенитета.⁵⁴⁰

За то време је амерички ваздухопловни пуковник Мар изразио жељу да 17 слушалаца америчког Индустијског колеџа оружаних снага посети Југославију у периоду од 06. до 14. маја. То је била једина предвиђена и планирана војна посета током 1972. године. Управа СССИП за Северну и Јужну Америку је сматрала да није било разлога да се посета не прихвати.⁵⁴¹

У међувремену је југословенски амбасадор у Вашингтону Т. Гранфил разговарао са америчким помоћником секретара одбране Натером. Амбасадор Гранфил је том приликом истакао жељу за унапређењем односа двају министарстава и армија. У току разговра је био споменут случај повреде југословенских територијалних вода од стране америчке ескадре. Гранфил се том приликом жалио на негативно писање америчке штампе о Југославији као и на шпекулације о југословенском приближавању СССР. Гранфил је изразио жељу Југославије за развијањем контакта и активне сарадње са САД. Натер је покушао објаснити немоћ утицања на негативно писање америчке штампе о Југославији као и чињеницу да су САД чврсто стајале иза јединствене и независне Југославије.⁵⁴²

Истовремено са развијањем и јачањем војне сарадње са САД уследила је посета совјетског министра одбране маршала Гречка Београду (у периоду од 27. марта до 1. априла 1972. године). Маршал Гречко је том приликом изнео совјетске ставове о војно-политичкој ситуацији у свету говорио о низу питања (односима са Кином, САД) при чему се посебно осврнуо на ситуацију у Медитерану и на Блиском истоку. Проблем односа са Кином су Совјети сматрали сложеним и дугорочним пре свега због кинеских аспирација и њеног брзог јачања као војне нуклеарне силе. САД су оцењивали као главног партнера са којим је у односу снага и технике била успостављена равнотежа док је даљи развој међународне ситуације зависио од постизања међусобног реалног споразума по питању заустављања трке у наоружању и замрзавању стратегијских нуклераних средстава. Маршал Гречко је

---

⁵⁴⁰ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-108, пов.бр.417816, *Посета генерала Долничара САД, 12.05.1972.*

⁵⁴¹ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-108, стр.пов.41470, *Информација о најављеној посети слушалаца индустријског колеџа америчких оружаних снага Југославији*

⁵⁴²ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-108, пов.бр.45113, *Разговор између југословенског амбасадора Гранфила и Натера*

истакао решеност СССР да подржи и помогне борбу вијетнамског народа. Ситуацију на Медитерану и Блиском истоку је оценио доста сложеном због настојања САД и НАТО да ојачају своје позиције и снаге у том региону. Стање на Блиском истоку је према Гречковим наводима било забрињавајуће због негативног утицаја Запада на јединство арапских земаља. Гречко је нагласио совјетско залагање за решавање ситуације на Блиском истоку мирним путем али је инсистирао на останку совјетске флоте у водама Медитерана све док се у истима буде налазила и америчка флота која је представљала претњу безбедности СССР. Совјети су се залагали да и поред сложене ситуације у свету посебно на Блиском истоку ипак не дође до општег рата или ширег сукоба на Блиском истоку и Средоземљу.

Током разговора је оцењено да су се војни односи између СССР и СФРЈ развијали у добром правцу с обзиром на општи развитак односа између две земље. У току разговора о војно-економској сарадњи је изражена спремност за разматарањем југословенских захтева у погледу набавке најсавременије технике, опреме и производа совјетске војне индустрије. Са совјетске стране је била истакнута жеља за проширењем сарадње како у размени искустава по опште војним питањима тако и политичким, спортским и другим пољима путем размене радних група и сл. Покренуте су биле и могућности размене групе официра за годишње одморе и скраћење процедуре за посету њихових бродова Јадрану. Подвлачећи жељу за развијањем пријатељских односа са СФРЈ, маршал Гречко је настојао да увери југословенску страну да Совјети никада нису размишљали о нападима на Југославију, после догађаја у ЧСССР. Овој посети је совјетска страна настојала дати већи политички значај и тежиште посете усмерити на размену мишљења о актуелним војно-политичким проблемима у свету и војним односима између две земље.⁵⁴³

Председник Тито је настојао да информише америчког председника Никсона о посети совјетског министра одбране Гречка Југославији. Тито је информисао америчку страну о совјетском виђењу ситуације на Блиском истоку, Индијском

---

⁵⁴³ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-117, пов.бр.445973, *Информација о посети совјетске војне делегације на челу са министром одбране маршалом Гречком*

потконтиненту и Далеком истоку. Највише је говорио о Блиском истоку. Из његовог излагања је произишло да је СССР остао на позицијама мирољубивог решења под условом повлачења Израела са окупираних територија. Неоспорно је било да СССР није желело ескалацију сукоба на Медитерану. Председник Тито је нагласио да је маршал Гречко под утиском писања стране штампе о наводним совјетским захтевима за успостављање база у Југославији сам покренуо то питање и нагласио да СССР није тражио базе у СФРЈ. Председник Тито је нагласио да су односи са СССР били добри и пријатељски и најавио је своју посету СССР-у после посете председника Никсона Москви. Том приликом је Тито истакао да је маршал Гречко подвукао да је СССР покушавао да утиче на Арапе у циљу очувања реализма и наставка потраге за тражењем политичког решења. Гречко је нагласио да је египатска армија била далеко спремнија и способнија него што је била 1967. године. Председник Тито је сматрао да је било неопходно чинити све само да ситуација на Блиском истоку не доведе до рата. По питању решавања проблема блискоисточне кризе Југославија и САД су биле истих мишљења и ставова. Наиме, обе стране су сматрале да је требало деловати у правцу смиривања како би се зарађене стране уздржале од ратоборних изјава и непотребне реторике. Амерички амбасадор Тун је сматрао да је Израел био спреман на разговоре са Египтом, док је крутост Израела неминовно сужавала Арапима простор за деловање.⁵⁴⁴

Крајем године, у оквиру билатералне сарадње је била најављена посета групе америчких сенатора Југославији. Групу од 11 америчких сенатора предвођених сенатором Стјуартом Симигтоном је примио председник републике Тито током новембра месеца 1972. године на Брионима. Главни интерес сенатора се сводио на питања из унутрашње и спољне политике Југославије. Из унутрашње политике их је занимао интегритет Југославије са становишта унутрашњих односа. Из спољне политике Американце је занимало југословенско мишљење о Брежњевљевој доктрини, о ситуацији на Блиском истоку, о смањењу америчких трупа у Европи, присуству америчких снага у Средоземљу. У дужем разговору са сенаторима председник Тито је дао оцену југословенско-америчких односа, као и

---

⁵⁴⁴ АЈ, КРР, I-3-a/SAD, 107-199, *Разговор америчког амбасадора М. Туна са југословенским председником Титом на Брионима 14.04.1972.*

југословенско виђење политике у Вијетнаму и начине решавања блискоисточне кризе, указао је на главне моменте југословенског унутрашњег живота, објаснио је улогу СКЈ у развијању Југославије као јединствене социјалистичке земље, оценио југословенско-совјетске односе и подвукао спремност Југославије у одбрани независности од евентуалног агресора. И у разговорима које су водили у Савезној скупштини сенатори су добили одговоре на тражена питања. Американцима је била објашњена ефикасност југословенских институција, место и значај председништва СФРЈ. Такође су сенаторима били изнети резултати спровођења политике стабилизације у Југославији. Том приликом је указано и на потребу предузимања адекватних мера против свих видова тероризма сагласно америчкој резолуцији усвојеној на интерпарламентарној унији.

У одговору на југословенска излагања амерички сенатори су изнели своја убеђења по којима је амерички Конгрес требало да настави продужење политике према Југославији. Американци су пут за решење кризе на Блиском истоку видели у директним преговорима Израелаца и Египћана.⁵⁴⁵

Између осталих, сенатора Хенрија Џексона је посебно интересовао Титов коментар о Брежњевљевој доктрини као и Титово виђење америчке помоћи и доприноса слободној и независној Југославији. Југословенски председник Тито је сматрао да су Совјети прихватили Југославију онаквом каква је била и да нису имали намере да је нападају. Тито је такве наводе правдао славним победама и учешћем Југославије у Другом светском рату као и чињеницом да је Југославија имала већ три милиона људи у територијалној одбрани који су били увежбани и наоружани. Америчке сенаторе је интересовало да ли би Југославија успела да сачува интегритет у случају нестанка Тита као водеће личности са политичке сцене Југославије. Такође их је занимало и лагано прелажење Југославије у неку благу форму капитализма коју је председник Титоправдао порастом животног стандарда становништва. Сенаторе је занимао став и мишљење југословенског председника Тита о ситуацији на Блиском истоку посебно после повлачења совјетских експерата са тих простора. Председник Тито је сматрао да је ситуација на Блиском истоку доспела у ћорсокак и да Израел није имао право да окупира туђе територије. Тито

---

⁵⁴⁵ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-108, пов.бр. 438030, *Телеграм из Вашингтона 7.12.1972.*

се тим поводом састајао са Насером преко двадесет пута. Међутим, Израел није имао довољно снаге да буде флексибилнији и прихвати сарадњу са арапским државама. Сенаторе је занимало и питање програма децентрализације у СФРЈ. О томе је Тито говорио и том приликом је истакао да је најпре била извршена децентрализација на економском а касније на политичком и административном плану. Републике су имале статус као државе али у оквиру јединствене државе Југославије. Војска и спољни послови су били у надлежности федерације, док су се могућа спорна питања решавала договором република. Сви заједно су учествовали у креирању буџета. Савезна влада је више имала координациону улогу.

Поједине сенаторе је првенствено занимало и успостављање трговинских односа са САД. Тито је указао да су се из тог разлога југословенска предузећа интегрисала како би могла да се оспособе за велике поруџбине које су стизале из САД. Са друге стране Југославија је из САД увозила најмодерније машине, прехранбене производе.

Неке сенаторе је занимала централизација која се вршила у партији. По том питању Тито је тврдио да се Југославија развијала као јединствена социјалистичка земља на бази јединствене линије и да је свака партија у републикама требало да делује у складу са општом линијом у циљу јачања јединствене Југославије. Састанком руководстава свих република одлуке су биле спровођене. Тито је истицао да комунисти нису смели бити националисти већ су морали бити за јединствену Југославију.⁵⁴⁶

Паралелно са овом посетом сенатора је била планирана и узвратна посета потпредседника СИВ Јакова Сиротковића Сједињеним државама.

Посета је била планирана у периоду након завршетка председничких избора у САД. Југословенска страна је настојала да добро припреми економске разговоре, перспективе и унапређење економске сарадње са САД. Предвиђено је било да осим боравка у Вашингтону, потпредседник СИВ Ј. Сиротковић обиђе и посети и неке друге пословне центре у САД, дође у контакт са неким организацијама

---

⁵⁴⁶ AJ, KPR, I-3-a/SAD, *Разговор председника Тита са групом америчких сенатора* 24.11.1972.

исељеника, одржи неко предавање о економском развоју Југославије и сусретне се са водећим групама пословних људи.⁵⁴⁷

9.3 Никсон у посети Пекингу и Москви 1972 године. Импликације нове америчке политике на међународне односе

Најнегативнија суштина америчке политике у Азији је била сукоб са кинеском револуцијом и самом појавом НР Кине. Општи међународни развитак посебно у Азији је условио да се САД и Кина окрену потреби нормализације својих односа и да из доба конфронтације пређу у фазу међусобног уважавања, коегзистенције и преговарања. Један од битних предуслова оваквог развоја је била спознаја Никсонове администрације да је америчка азијска политика директног војног ангажовања била безперспективна као и уверење да су се циљеви америчког присуства у Азији и сузбијање кинеске, совјетске и друге експанзије могли успешније остваривати валоризовањем економских и других предности САД. Суштина пекиншког договора се односила на Тајван односно на одустајање Кине од примене војне силе у решавању тајванског проблема. САД су признале Тајван као део Кине и посебно су нагласиле да су односи Кине и Тајвана били њихова међусобна ствар. САД су одлучиле повући своје трупе из Тајвана у складу са општим дезангажовањем у ЈИА чиме се процес „ослобођења“ Тајвана доводио у директну зависност од ситуације у Вијетнаму. Америчко-кинеско приближавање је имало најкрупније реперкусије на ситуацију и стање односа у Азији. Шири значај Никсонове посете Пекингу је био у успостављању дијалога са НР Кином као раноправним азијским партнером чиме је било најављено разграничавање присуства и интереса двеју сила на том континенту. Совјети су настојали да у Азији у условима кинеско-америчког приближавања побољшају своје позиције пре свега на стратешком правцу свог продора према југу Азије. Совјети су такође покушали да у склопу формирања нових констелација снага у Азији пронађу нове савезнике и учине продор тамо где је став Кине и њена политика нормализације са САД изазивала несигурност, колебање или страх. Никсонова посета Пекингу је створила нове дилеме и америчким и кинеским савезницима у Азији. Америчко-кинеско споразумевање је садржало неке нове елементе за процену односа у

⁵⁴⁷ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-108, пов.бр.422841, *Посета Ј. Сиротковића САД-у*

„троуглу“ у светлу предстојеће Никсонове посете Москви. Ако би Кина у основи прихватила Никсонову доктрину у Азији она би на тај начин платила цену за разбијање совјетско-америчког монопола, и успела да смири други фронт према САД, да ојача своје позиције велике силе у Азији и да се афирмише као велика сила. Америчке процене и очекивања су се сводиле на јачање њихове позиције у глобалним односима и преговорима са СССР и олакшавање њиховог војног повлачења из Индокине у оквиру Никсонове доктрине. Констатација у америчко-кинеском коминикеу да ни једна страна није била спремна да преговара у име било које треће нити да ступа у споразуме уперене против других држава је изражавала настојања Кине и САД да умире своје савезнике али и противнике. То је уствари била порука Совјетима да је америчко-кинеска нормализација била објективни интерес две силе који није нужно значио стварање савеза против СССР. Тако се Кина појавила као трећи ограничавајући фактор и трећа страна против воље СССР обзиром да Американци нису могли разговарати са Совјетима о питањима од виталног интереса за Кину. Совјетска критика је била уперена против Кине која је по њима „издала социјализам“ и спровела антисовјетизам.

У целини, америчко-кинеска нормализација односа је представљала нови квалитет у савременим међународним односима. Чињеница да су сва три главна противника у светској политици од међусобне конфронтације, преко билатерализма САД и СССР, отвореног сукоба између СССРи Кине, дошли до троугла и коегзистенције је била позитивна. Успостављени су били општи основи за мир међу најглавнијим центрима моћи света уз истовремено јачање разних видова надметања изван нуклеарне конфронтације. Зближавање Америке и Кине је довело до нових ризика и опасности на ширем плану ривалства великих сила а посебно у тзв. недефинисаним просторима и односима према тзв. трећем свету. Несврстане земље су се суочиле са потребом проналажења начина и средстава и коришћењем могућности створеним у новој констелацији и ширењем базе међународних односа. То се посебно односило на Југославију као несврстану земљу.⁵⁴⁸

Основни мотив преокрета америчке политике према Кини је била потреба за новом и реалистичном проценом позиције САД у свету. До тога је дошло под Никсоновом

---

⁵⁴⁸ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-105, пов.бр.410245, *Никсонова посета НР Кини*

администрацијом понајвише због неуспеха америчке политике војне ескалације у Вијетнаму као и новог крупног фактора совјетско-кинеских размирица тј. сазнања да комунистички свет није био монолитан. САД више нису биле супериорна и надмоћна војно-економска ни политичка снага у свету. Због тога политика САД почиње да се ослања на допринос и улогу савезника и оријентише се на прилагођавање новонасталој ситуацији која је била створена совјетско-кинеским сукобом. Посматрано са становишта ривалства двеју суперсила САД и СССР прилагођавање је значило напуштање политике властите војно-стратешке супериорности и прихватање тзв. паритетног односа САД-СССР. САД нису намеравале распиривати совјетско-кинеске односе јер никоме није одговарало покретање оружаног сукоба. Више се радило о томе да се Кини олакша, омогући да издржи и одоли притиску СССР, да као независан фактор уђе у међународне односе чиме се САД-у побољшавао положај у мултиполарном свету у таквом троуглу. Амерички положај је остао повољнији са низом предности у односу на ривала (СССР). Главни разлог је лежао у чињеници да су супротности у националним интересима између СССР и НР Кине (спорне границе) биле дубље и непомирљивије него оне између САД и Кине. Кључно у Никсоновом прилазу Кини је била изјава упућена Конгресу у којој се каже „*да је у америчком интересу и у интересу света било да НР Кина има одговарајућу улогу у обликовању међународних аранжмана*“.⁵⁴⁹

Никсон је рачунао да би Кина могла спречити СССР да на азијском подручју попуњава вакуум који је био створен постепеним америчким повлачењем и применом Никсонове доктрине. Уследило је лагано америчко отварање према Кини у коме су две силе пронашле макар и парцијалне заједничке интересе спрам СССР. Амерички аналитичари су Никсонов пут у Кину и отварање САД према Кини окарактерисали као догађај „историјских димензија“. Показало се да је Никсон успео лакше него што се очекивало преокренути америчку 25-годишњу политику према Кини о којој се писало и говорило у медијима у еуфорији док се СССР критиковао за прогањање Јевреја, нетолеранцију модерне уметности, ригидан друштвено-економски систем. Совјетске дипломате су биле шокиране брзином

---

⁵⁴⁹ ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-105, пов.бр. 46184, *Никсонов пут у Кину*

отварања САД према Кини. Међутим, Никсонова иницијатива за окретањем нове странице према Кини се подударила са владајућим расположењима и проценама широких и утицајних америчких кругова који су поред академских укључивали и добар део пословних и тзв. војноиндустријског естаблишмента.⁵⁵⁰

Поводом америчко-кинеских преговора, СССР је настојао да покаже опрез, забринутост и ишчекивање и да истраје на обе компоненте свог пропагандног реаговања. СССР је био принуђен да подвргава критици кинеске ставове и да упозорава Кину да не покушава никакву нагодбу са САД на рачун Совјета. Међутим пошто је у најави био сусрет Брежњев-Никсон совјетска пропаганда је морала у одређеној мери признати и оправданост сусрета Никсона са Кинезима.⁵⁵¹

Прве совјетске реакције о Никсоновом путу у Пекинг су карактерисале уздржаност, подозрење и настојање да се умањи значај посете. Присутна је била могућност девалвирања посете у односу на предстојећи Никсонов пут у Москву.

Совјети су настојали да минимизирају значај посете, распирују подозрења у властитој и међународној јавности да максимално валоризују слабости коминикеа. Совјетска штампа је такође током посете посебно критички акцентирала америчку политику у Југоисточној Азији и оптуживала је Американце за организовање трговине са Пекингом иза леђа вијетнамског народа. Главна оптужба је била упућена Американцима да су у грађењу моста према Кини више били мотивисани антисовјетским курсом Пекинга, а мање интересима мира у Азији.

Никсонова посета Кини је катализирала кинеску афирмацију у условима конфронтације са СССР. Основни правац совјетске политике у оквиру троугла је је био остајање и учвршћивање сопствених позиција пред мајски сусрет са Никсоном. Совјети су и даље себе сматрали главним партнером у преговорима са САД.⁵⁵²

Совјетска страна је оценила да у заједничком коминикеу нису биле споменуте све теме о којима су се кинеска и америчка страна сагласиле. Совјети су сматрали да је између две стране била постигнута нека врста центлменског споразума према којем

---

⁵⁵⁰ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-105, пов.бр. 46184, *Никсонов пут у Кину*

⁵⁵¹ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-105, пов.бр.47265, *Извештај југословенске амбасаде из Москве о америчко-кинески преговорима*

⁵⁵²ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-105, пов.бр.48745, *Извештај из амбасаде СФРЈ у Москви 06.03.1972.*

је Кина имала већу улогу у ограничавању совјетског утицаја у одређеним подручјима Азије, а САД у Европи. Совјети су чак сматрали да је процесом приближавања Сједињеним државама, Кина директно штетила социјалистичким земљама, народноослободилачким покретима и међународном комунистичком покрету.⁵⁵³

Кинеска страна је Никсонову посету Пекингу оценила као успешну. На питање зашто у заједничком коминикеу две земље није била већа пажња посвећена Вијетнаму и Блиском истоку, кинеска страна је образложила да је *Шангајски коминике*⁵⁵⁴ био резултат сагласности двеју страна и да као такав није могао да обухвати све. Кина је подржавала све угњетене народе у њиховим оправданим захтевима. Кинеска страна је била веома незадовољна третманом који је посета добила у совјетским средствима јавног информисања. У погледу кинеско-совјетских односа кинеска страна је сматрала да су Совјети требало да предузму иницијативу за наставак преговора на совјетској страни. Југословенско-кинески односи су били оцењени позитивно и постојали су услови за њихово даље развијање како на економском тако и на културном плану.⁵⁵⁵

---

⁵⁵³ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-105, пов.бр.49646, *Извештај из југословенске амбасаде у Пекингу 08.03.1972.*

⁵⁵⁴Видети о *Коминикеу* опширније код Х.Кисинџера, *Мемоари I*, Загреб, 1981.стр.700, Председник Никсон је посетио Кину у периоду од 21. до 28. фебруара. 1972. године. Том приликом америчка страна је изјавила: да је мир у свету захтевао смањење непосредних опасности и уклањање основних узрока сукоба. САД су деловале у правцу праведног и сигурног мира. САД су сматрале да је свим народима Индокине требало допустити да своју судбину одређују без стране интервенције, да је њихов трајни примарни циљ био решење путем преговора и да је предлог од осам тачака изнесен од стране Републике Вијетнам и САД представљао основу за постизање тог циља. САД предвиђају потпуно повлачење свих америчких снага из тог подручја у складу са циљем о самоодређењу за сваку земљу Индокине. САД ће и даље одржавати блиске везе и пружати подршку Републици Кореји. САД подржавају право народа јужне Азије да сами обликују своју будућност у миру, без војних претњи с тиме да то подручје не постане предмет ривалитета великих сила.

Америчка страна је објавила да САД прихватају да сви Кинези са обе стране Тајванског теснаца сматрају да постоји само једна Кина и да је Тајван део Кине. Американци потврђују свој интерес за мирољубивим решавањем тајванског питања од стране самих Кинеза. Две стране су се сложиле око проширивања сарадње између два народа и прихватиле су прогресивни развој трговине између две земље. При том су две стране изразиле наду да ће остати у контакту посредством различитих канала. Две стране су изразиле наду да ће достигнућа остварена током те посете отворити нове перспективе у односима двеју земља. Веровале су да нормализација односа две земље није била у интересу само кинеског и америчког народа већ да је допринела и попуштању напетости у Азији и свету.

⁵⁵⁵ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-105, стр.пов.48977, *Извештај из амбасаде СФРЈ у Москви 07.03.1972.*

Нормализација односа између две земље је допринела не само смањењу затегнутости на Далеком истоку и Пацифику него и у светским размерама. На тај начин су се у том делу света односи између великих сила довели у већу међузависност али и међусобно лимитирање што је више погодновало афирмацији аутентичних националних и државних интереса свих земаља. Карактеристично је било да су САД и Кина ставили своје националне интересе на прво место мада су обе стране морале водити рачуна о интересима и схватањима савезника. Предмет разговора између две силе су биле: Тајван и кинеско-амерички односи. САД су недвосмислено изјављивале да је Тајван био део Кине. Према томе америчка изјава која је де факто признала кинески суверенитет над Тајваном је могла задовољити кинеско руководство али још није довела до успостављања пуних и формалних дипломатских односа. Предвиђена је била евакуација америчких трупа са Тајвана чиме би били створени услови за успостављање дипломатских односа између НР Кине и САД. Обе стране су још показале интерес за нормализацијом билатералних односа (сагласност о научној, техничкој и културној сарадњи, о развијању трговине и економских односа).⁵⁵⁶

Чињеница да су две тако велике силе прихватиле метод преговарања и да су се јавно декларисале за политику међусобне коегзистенције и против грађења на рачун трећих је показала колико је универзална и витална била политика коегзистенције. Никсонова посета Кини није имала резултат „два против трећег“ већ само јаче акцентирање присуства три велике силе на међународној сцени и у међународним односима што је значило и крај биполаризма у односима великих сила.

У таквим новим констелацијама међународних односа Југославија и њене позиције су јачале с обзиром на чињеницу да је СФРЈ још раније успоставила равноправне односе са све три велике силе и да није била у зависности ни једне од њих. У сваком случају је отпочела нова ера у односима САД и Кине.⁵⁵⁷

Социјалистичке земље су са изузетном пажњом и интересом пратиле припреме и ток посете и све осим Румуније су са неповерењем и резервом примиле посету.

⁵⁵⁶ ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-105, пов.бр.47872, *Никсонова посета Кини и нормализација односа*

⁵⁵⁷ ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-105, пов.бр. 47988, *Никсонова посета Кини и нормализација односа САД- Кина*

Основна мисао која се провучлачила кроз оцене чланица Варшавског уговора је била да су разговори Кинеза са Никсоном значили договарање са америчким империјализмом на рачун СССР. Совјети су ценили да се радило о најнеповољнијој варијанти констелације унутар троугла и сматрали су да су снаге биле померене у корист САД. По њима су Американци били у предности и могли су да истовремено воде дијалог са оба главна партнера. Без обзира на Никсонова јавна и интерна уверавања да се није радило о савезништву против трећих земаља на совјетској страни се оцењивало да је америчко-кинеско приближавање ипак садржало низ негативних елемената за глобалне позиције СССР. На совјетској страни се узимала као карактеристична чињеница да се Кинези нису покушавали оградити као што су то чиниле САД и да сусрет није био уперен против трећих земаља.

За разлику од социјалистичких земаља већина азијских земаља је повољно оценила Никсонову посету Кини и допринос попуштању затегнутости а посебно изјашњавање Кине и САД за принципе коегзистенције и против интересних сфера. Посета је била схваћена као почетак крупних престројавања на континенту.⁵⁵⁸

У вези са посетом америчког председника Кини, амерички амбасадор у Београду Тун, је пренео задовољство америчке владе и председника Никсона лично због става који су председник Тито и југословенска влада заузеле према тој посети, као и због конкретног писања југословенске штампе, која је о посети извештавала далеко објективније од штампе у многим другим главним градовима. Југословенски председник Тито је изразио уверење да је посета председника Никсона била корисна и да је исто мишљење делио и о предстојећој Никсоновој посети Москви. У вези са посетом председника Никсона Москви, амбасадор Тун је известио да је намера председника Никсона била да држи у току председника Тита како о припремама за посету, тако и о самој посети. Амерички амбасадор Тун је обавестио Тита о Никсоновом планираном путовању у Москву које је било предвиђено за 22. мај. У Москви је требало да Американци успоставе тј. закључе споразум о ограничењу стратешког наоружања као и да уговоре извесни број трговинских аранжмана.

---

⁵⁵⁸ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-105, пов.бр.410200, *Званична реаговања и оцене Никсонове посете Кини*

Амерички амбасадор Тун је упознао југословенску страну са могућим посетама америчког државног секретара Роџерса Југославији, као и посетом секретара за одбрану САД -Лерда.⁵⁵⁹

Југословенска страна је посету америчког председника Нискона оценила као позитиван допринос окончања „политике дискриминације и изолације“ коју су спроводиле САД и њени савезници. Југословенски амбасадор у Пекингу Богдан Орешчанин је сматрао да су обе земље прихватиле за основу својих односа принципе мирољубиве коегзистенције и дале изјаву у којој су се противиле споразумевању на рачун трећих земаља и подели света на интересне сфере. Југословенска страна је такође сматрала да сам карактер посете није био антисовјетски.

Као одговор на америчку посету Кини, Совјетски Савез је настојао да поремети концепт америчког војног дезангажовања у Индокини тако што је вршио снажне утицаје на ДР Вијетнам у циљу појачања војних напора. Крајњи циљ Совјета је био спречавање даљег приближавања САД и НР Кине али и смањење утицаја Пекинга у Индокини.

Политика отварања НР Кине према западном свету је представљала један од кључних догађаја Хладног рата. Споразумевање са САД је омогућило Кини излазак из сенке и позиционирање на међународној сцени међу великим и признатим светским силама. Сједињене државе су кроз сарадњу са Кином значајно ојачале своје међународне позиције посебно међу земљама Азије. Никсонова посета Пекингу је била преседан у Хладном рату. У том тренутку Југославија је имала успостављење дипломатске односе са САД али и са НР Кином, при чему јој је њена ванблоковска позиција омогућила специфичан увид у послове великих сила. Захваљујући чињеници да није била ни на једној страни (ни САД ни Кине), југословенска дипломатија је имала шири маневраски простор и слободу деловања што јој је омогућило брзо и ефикасно прилагођавање доминантним светским трендовима.⁵⁶⁰

---

⁵⁵⁹ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-2, стр.пов.103, *Забелешка о разговору председника Тита са америчким амбасадором Туном 14.04.1972. на Брионима*

⁵⁶⁰Сања Радовић, Југословенски поглед на кинеску политику отварања у периоду 1970-1972, *Токови историје* 2/2013, Београд, стр. 225-243.

Никсонова посета Пекингу је означила крај периода дубоко замрзнутих односа између две земље и почетак њихове нормализације на бази признавања стварности узајамног уважавања. Нормализација је помогла обема земљама да поправе своје позиције према СССР. У основи кинеско-америчке нормализације односа су лежали амерички стратешки интереси везани за совјетско-кинески сукоб. С друге стране кинеско-америчко приближавање је изазвало совјетска подозрења и динамизирало совјетску политику према САД у Азији, па и према Кини као и у правцу коришћења нових могућности за продор према савезницима једне и друге силе у Азији и шире.⁵⁶¹

После Пекинга је уследила и дугоочекивана Никсонова посета Москви. Састанак у Москви је представљао резултат дугорочних објективних интереса САД и СССР као јединих глобалних нуклеарних сила да задрже пресудну улогу у питањима рата и мира. Пред Никсонову посету Москви (крајем маја 1972. године) нове спољнополитичке концепције обе силе (Никсонова доктрина и спољнополитичка концепција СССР утврђена на 24. Конгресу КПСС) дале су обема странама одређене резултате и утицале су на промене односа у свету и између њих. Као резултат промењених односа у свету и властитих негативних искустава, САД су све више оријентисале на курс преговарања и смањења директног војног ангажовања и рачунале су при томе да ће им ослонац бити нуклеарна снага и велики економски потенцијал. Таквав прилаз је изискивао нормализацију односа са Кином. Све до последње офанзиве народноослободилачких снага у Вијетнаму изгледало је да је развој ишао у прилог америчке концепције дезангажовања у Вијетнаму те су и саме САД све више у позадину гурале интересе за преговоре са представницима ДР Вијетнама и привремене владе јужног Вијетнама.

Одласком у Москву Никсон је желео да заокружи и утврди своју позицију у троуглу, да утврди трајније односе равнотежа снага у Европи, да разграничи присуство и створи оптималну равнотежу на Блиском истоку, Медитерану и у Азији у циљу обезбеђења сопствених интереса и спречавања даљег продора СССР.

---

⁵⁶¹Сања Радовић, Југословенски поглед на кинеску политику отварања у периоду 1970-1972, *Токови историје* 2/2013, Београд, стр. 225-243.

СССР је уочи разговора у Москви остварио значајне стратешке спољнополитичке резултате и ојачао је своју позицију. Са нормализацијом односа на релацији САД-Кина, СССР је оживео свој предлог о колективној безбедности у Азији у којем су многе земље гледале могућност противтеже америчко-кинеској спрези. Прихватање принципа коегзистенције у односима са Кином је одражавало жељу СССР да донекле смири фронт са Кином.

Састанак у Москви је пао у време када су се обе стране налазиле у фази прегруписавања и одмеравања снага. Питања о којима се требало разговарати у Москви су била многобројна: глобални односи, разоружање, Европа, КЕБ, Азија односи са Кином, Блиски исток, Средоземље, посебно економски односи, обустављање и ограничавање трке у наоружању у којем су две силе имале апсолутни монопол (SALT).

На подручју Блиског истока САД и СССР су биле конфронтиране с обзиром да је СССР извршио значајан продор на Блиски исток али још није био учврстио стечене позиције. САД су држале кључ ситуације у својим рукама и нису желеле решење које би значило признање совјетског присуства.

Вијетнам је био такође тема разговора. Могло се очекивати да ће САД тражити разумевање и подршку СССР ради решавања проблема Индокине. Вијетнамска офанзива је представљала за САД велики ударац не само у функцији слабљења америчких позиција према СССР, већ и на ширем плану америчких глобалних интереса. Пораз Никсонове политике „вијетнамизације“ је могао изазвати сумњу у вредност целокупне америчке спољне политике. Вијетнамска офанзива је коинцидирала са интересима СССР, и слабила је Никсонове позиције пред посету Москви. Очигледно је било да Никсон није могао решавати вијетнамски проблем мимо СССР. Заоштравање ситуације у Вијетнаму је одговарало совјетским напорима у циљу поремећаја кинеско-америчких споразума. Кина није имала другог излаза сем да подржи вијетнамске акције али одмерено да не би пореметила односе са САД.

За Југославију и остале независне земље медитеранског подручја приоритетно је било афирмисање несврстане алтернативе блоковском надметању у Средоземљу. Због тога је било неопходно да кризи на Блиском истоку несврстане земље дају

активну подршку посебно настојањима несврстаних арапских земаља да као самостални фактор одлучније утичу на скорије политичко решење које би обезбеђивало њихове интересе посебно у погледу окупираних територија и права Палестинаца. Зато је било неопходно одржавати контакте и консултације међу несврстанима у циљу обезбеђења њиховог ширег присуства и дејства у међународној јавности и према великим силама.⁵⁶²

Посета америчког председника Никсона Москви је представљала значајни резултат америчко-совјетских преговора на највишем нивоу и потврдила је стање и курс односа између две земље. Том посетом су и односи између две велике силе ушли у нову вишу фазу са јасније одређеним лимитима конфронтација и знатно проширенијим оквирима и основама преговарања. Заједнички интерес је био истицање специјалне улоге и одговорности две силе и дугорочност њихове сарадње. Резултати су били потврда прагматизма и извесног растерећења идеолошких обзира у политици обе земље. Највећи напредак две стране су постигле по питању билатералних односа, сагласности о мерама у правцу ограничавања стратешког наоружања, док су разлике биле присутне у погледу Индокине и Блиског истока с обзиром на различите могућности и спремности обе земље да утичу на решавање постојећих криза. Смањивање опасности од нуклеарног рата и потврда неопходности мирољубиве коегзистенције определиле су карактер сусрета и његових резултата као позитивног догађаја у међународним односима. И сам амерички председник Никсон је говорио о процесу демократизације међународних односа и све мањој могућности поделе света на интересне сфере. Две земље су се нашле у једном притивречном процесу у коме је дошло до преплитања, усклађивања курса преговарања и стабилнијих узајманих односа са настављањем супарништва и надметања. Међутим, одсуство конкретних решења или споразума о крупним међународним питањима је показало да је тадашњи билатерализам ипак био део општег баланса снага и растуће улоге осталих субјеката (троугао, трећи свет). То је била потврда да је постојао простор за активније деловање других посебно несврстаних земаља које су се годинама

---

⁵⁶²ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-104, пов.бр.414911, *Односи између Великих сила уочи Никсонове посете Москви*

залагале да дијалог замени конфронтацију великих сила али не са циљем јачања монополизма већ равноправнијег учешћа свих земаља у међународном животу. За СССР је самит значио велики успех јер је представљао коначну потврду равноправности у односу на САД. Овом посетом је СССР легализовао своје снажне позиције које је имао на Блиском истоку, Медитерану, Индијском океану, Европи. Разговори у Москви су потврдили оријентацију двеју сила на усвајање прагматске и компромисне линије у међусобним односима па и тамо где су се њихови интереси опасно сукобљавали. Разговорима у Москви је уследио низ билатералних америчко-совјетских споразума. Интензивана билатерална сарадња, совјетско ограничено инволвирање у Вијетнамском рату и ангажовање у правцу политичког решења питања Вијетнама, деловање на ДР Вијетнам паралелно са америчким напорима да се наметне одређено политичко решење у Индокини, уздржаност САД током кризе у египатско-совјетским односима, америчка продаја жита СССР упркос унутрашњој опозицији, значајан степен међусобног разумевања у погледу регулисања будућих односа у Европи на припремној Конференцији у Хелсинкију је указивао на стабилизацију курса међусобног уважавања интереса и договарања као трајне оријентације у међусобним односима између САД и СССР.

Пошто су регулисале односе са главним стратешким ривалом и партнером, САД су изашле из ере супрематије да би у новим условима искористиле предност свог положаја (односи са Кином). САД су процениле да Московски самит није пореметио америчко-кинеске односе а да је обезбедио виталне интересе у Европи, на Пацифику и Блиском истоку смањеним војним ангажовањем и јачањем властитог економског наступа према СССР и Кини.

Фактор Кине је доста утицао на опредељивање интереса обе стране током одржавања самита посебно по питању Вијетнама и разоружања.

За остатак света резултат тог сусрета је зависио пре свега од тога да ли њиме могло бити решено питање Вијетнама и Блискоисточне кризе.

Проширењем базе односа великих сила могле су бити проширене и повољне могућности за решавање неких отворених међународних проблема. Две велике силе су потписале шест споразума. Обе стране су се залагале за решавање Блискоисточне кризе у складу Резолуцијом 242 .

Карактеристично је да се питање Медитерана уопште није помињало, чиме се детант желео ограничити само на централну Европу, што је остављало могућност за њихово даље надметање у циљу јачања позиција на том подручју.

Вијетнамско питање је дало печат разговорима двојице државника због значаја које је оно имало за САД и положај Никсона, али и за политику СССР. Упркос свему СССР је показао оријентацију за широку и дугорочну сарадњу са САД неовисно од расплета у Вијетнаму.⁵⁶³

Американци су очекивали да би Никсонова посета Москви имала двоструко позитиван значај за америчко-совјетске односе с обзиром да би представљала крупан допринос даљој активности у правцу унапређења неких видова сарадње и постизања конкретних аранжмана. Одговорност за стање у Вијетнаму је према мишљењу америчког председника лежала на совјетској страни због снабдевања Вијетнамаца великим количинама наоружања. Дефинитивно председник Никсон није желео да Блискоисточну кризу решава у Москви већ је сматрао да је московски сусрет требало да допринесе спремности великих сила да отпочну са смањењем војних испорука савезницима (Израел и Египат).⁵⁶⁴

Најзначајније достигнуће Московског самита је било обострано прихватање новог типа односа две суперсиле на бази равноправности и паритетне позиције у стратешком систему наоружања. Обе стране су сматрале SALT споразуме као најважније достигнуће Самита. Никсон их је окарактерисао као историјски корак. Значај тих споразума је био несумњив пошто су представљали договор око најосетљивијег питања безбедности система стратешког оружја. Од међународних проблема централно место је заузимао Вијетнам који је био једина спорна тачка у преговорима две силе. САД нису помињале да ће се вратити из Москве са решењем вијетнамског проблема већ су више настојале да уз констатцију разлика допринесу обостраном сагледавању тешкоћа и позиција свих страна и на основу тога изграде оквир приступа који би омогућио ефикасније преговарање непосредно инволвираних страна.

---

⁵⁶³ ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-104, бр. 420403, *Прелиминарни осврт на састанак у Москви*

⁵⁶⁴ ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-104, пов.бр.419017, *Из разговора Петровића са Харисоном 19.05.1972.*

Блиски исток се описивао као подручје о коме је на московском самиту била постигнута парцијална сагласност. Обе стране су биле сагласне да проблем мирује, да не дозволе обнављање сукоба који би могао пореметити њихове односе и отежати решавање осталих. На тим основама је био постигнут договор о подршци мисији Јаринга.

САД су и овога пута прихватиле формално принципе коегзистенције. Гледано у целини дошло је до значајене прекретнице у глобалним односима две водеће суперсиле. Обе стране су биле обазриве и истрајавале у обећањима да неће чинити ништа против интереса и прерогатива трећих земаља посебно њихових савезника.⁵⁶⁵

Југословенска страна је оцењивала московски самит кроз позитивне стране детанта које су се огледале у отклањању опасности светског конфликта и нуклеарне конфронтације. Југословенска страна је указала на чињеницу да је смањивањем напетости и повећањем сарадње између САД и СССР дошло је до смањивања затегнутости у њиховим сопственим друштвима. Негативна страна се према мишљењима југословенског естаблишмента односила на помињање паритета односно једнакости која се односила само на САД и СССР издвојено а не на једнакост свих. То је показивало оријентацију суперсила на успостављање специјалних односа. Југословенска замерка је била упућена руководством обе силе које су кроз обостране разговоре покушавале да пронађу решење вијетнамске кризе без учешћа земаља трећег света.⁵⁶⁶

Московски самит је изазвао веома бурне реакције у тадашњој штампи широм света.

Писање источно-европске штампе о њему је било усаглашено. Основна карактеристика написа у штампи се сводила на указивање доследне совјетске спољне политике као и чињеницу да је Никсонова посета представљала реализовање програма мира усвојеног на 24. конгресу КПСС. Совјетска штампа је истицала да је побољшање односа између суперсила било у интересу народа обе земље, јачања мира и међународне безбедности.

---

⁵⁶⁵ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-104, пов.бр. 420820, *Московски самит*

⁵⁶⁶ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-104, пов.бр.422163, *Московски самит према оценама из Индије*

Кинеска штампа посету није ни забележила. Неки су ту равнодушност кинеских средстава информисања квалификовали као потпуно негативан став што се знатно разликовало од става који је Москва својевремено заузимала према посети америчког председника Никсона Пекингу.

Америчка штампа је посету третирао на сличан начин као и западно-европска. Тако је нпр. амерички лист *Њујорк тајмс* писао: „ да је било постигнуто више него што су песимисти очекивали а мање него што су се оптимисти надали“. Састанак је побољшао атмосферу односа и показао да су заједнички интереси САД и СССР били много важнији од разбијачких утицаја из Индокине. Састанак је према писању америчке штампе означавао историјски почетак окончавања трке у наоружању али нажалост није ништа учинио у правцу окончавања вијетнамског рата нити у проналажењу излаза из ћорсокака на Блиском истоку.⁵⁶⁷

9.4 Југословенска политика „кљацинице“ између Истока и Запада

Председник Југославије Тито је боравио у Москви од 5. до 10 јуна 1972. Његов боравак у Москви је био праћен са великим интересовањем у страним средствима информисања као догађај од прворазредног међународног значаја с обзиром да је то била прва председникова посета Совјетском савезу после догађаја у Чешкој и после Никсонове посете. Већина западних коментатора је оценила да је позив председнику Титу да посети СССР спадао у оквир напора Совјета за попуштањем затегнутости у Европи и за придобијање Југославије за њихове ставове поводом одржавања Конференције о европској безбедности. Позитивним ставом према Југославији Совјети су желели да се инфилтрирају у унутрашње послове земље после Тита у циљу изласка Совјета на море (Јадран).

Совјетска средства информисања су дала несвакидашњи третман посети. Током посете публицитет о Југославији је био обиман, разноврстан и квалитетнији. Коментаре су објављивале „*Известија*“ и „*Правда*“. Они су махом били писани на линији признавања постојеће реалности тј. прихватања независне и самосталне ванблоковске Југославије и истицање спремности СССР да сарађује и продубљује односе са њом. Међутим, у њима су били изостављани неки ставови из коминикеа о Медитерану, несврстаности, недељивости мира. Као полазна основа за

⁵⁶⁷ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-104, бр.420403, *Светска штампа о посети Никсона*

регулisaње добрих односа није узимана Београдска декларације већ изјава из 1971. године.

Америчка штампа је такође дала велики публицитет тој посети. Сви централни амерички листови и недељни часописи су писали о изузетно срдачном и топлом пријему председника Тита у Москви. Истовремено је било истицано да председник Тито није био импресиониран дочеком с обзиром на националне проблеме Југославије који су чинили Титов положај тежим од оног током 1948. године. Према писањима америчке штампе највећа брига председника Тита је била очување независне и јединствене Југославије. У делу америчке штампе је писано о Титовој жељи да сазна да ли је приликом посете америчког председника (Никсона) СССР-у био направљен план о подели Европе. У америчкој штампи је било подвучено да је посета потврђивала Титову независну спољну и унутрашњу политику. За Совјете је посета представљала југословенско прихватање совјетског тријумфа у ЧССР. У америчкој штампи се посебно указивало и на проширење економских веза између две земље.⁵⁶⁸

Ова посета је била прва после совјетско-америчког сусрета на врху и омогућила је потпунији увид у стање односа међу великим силама, правце и тенденције у међународним односима, посебно у спољној политици СССР. То је била повољна прилика да се јасно изложе у разговорима југословенски погледи на главне проблеме међународног развоја и да се фиксира југословенске међународна позиција. Разговори су потврдили постојање интереса и спремности СССР за даљим унапређењем односа са Југославијом. Совјети су своје присуство у Југославији настојали да остваре кроз разговоре о економској сарадњи, сарадњи друштвених организација, разне облике локалне сарадње. Истовремено је била подвучена југословенска спремност за дугорочнију сарадњу и ван оквира постојећег петогодишњег плана. Совјетска страна није као раније условљавала развој односа и сарадње са СФРЈ корекцијама њене унутрашње и спољне политике. Императиви економског развоја СССР су представљали једну од главних компоненти совјетске оријентације на попуштање међународне затегнутости и

---

⁵⁶⁸ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-68, стр.пов.бр.419872, *Штампа о Титовој посети СССР-у*

изграђивање неке нове врсте партнерства са САД. Посета је допринела јачању међународног положаја и престижа Југославије.⁵⁶⁹

У Москви постојало уверење у одлучност председника Тита да сачува независност Југославије у унутрашњој и спољној политици. Совјети су нагласили и да је југословенски председник Тито поздравио резултате московских разговора између Никсона и Брежњева.⁵⁷⁰

Чињеница да током боравка председника Тита у Москви није било посебних распитивања од стране званичника из Стејт Департамента као ни шпекулација у штампи могла се објаснити поверењем у стабилност југословенског политичког курса. Нормализација југословенско-совјетских односа и проширење југословенско-совјетске сарадње се подударало са америчко-совјетским детантом и на тај начин се укалапала у опште оквире америчке политике. Америчка страна је чак заједнички коминике (између СФРЈ и СССР) проценила позитивније него ранију декларацију приликом Брежњевљеве посете Југославији. Американци су сматрали да сем нормализације односа и сарадње између две земље на билатералном плану (СССР и СФРЈ), коминике није донео ништа ново. Једино је био присутан страх код Американаца од могућег развоја југословенско-совјетских партијских веза у перспективи.

Совјетском руководству су одговарала иступања и ставови југословенског председника у смислу подршке новом курсу совјетске политике.⁵⁷¹

Глобализам совјетске спољне политике је био веома присутан у целокупном совјетском прилазу међународнополитичким питањима. Та чињеница је била веома значајна и за односе Југославије са СССР с обзиром да би такав совјетски прилаз могао у будућности још више утицати на однос према Југославији. Совјетска страна је током посете испољила много реализма и избегавала је вршење притиска и заоштравање спорних питања. У укупном постављању совјетске стране дошли су до изражаја и дугорочни интереси и циљеви совјетске политике према Југославији. Совјети су имали реалне интересе за развијањем сарадње са Југославијом у низу области а првенствено у економском домену. Чувена совјетска изјава из 1971.

⁵⁶⁹ ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-68, пов.бр. 426460, *Посета председника Тита СССР, 11.07.1972.*

⁵⁷⁰ ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-68, пов.бр.421823, *Посета Тита Москви у локалним медијима*

⁵⁷¹ ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-68, пов.бр.423294, *Реаговања на Титову посету СССР-у 16.06.1972.*

године када је Брежњев посетио Београд је представљала тј. отварала нову етапу у југословенско-совјетским односима и све се више истицала као субститут Београдској декларацији. Титова посета Москви је омогућила потврду несврстане и назаисне позиције социјалистичке Југославије али уз истовремену сарадњу са СССР у низу питања међународних односа поготово у Европи. Посета је ојачала услове за развој југословенске сарадње са другим европским социјалистичким земљама што је и потврдила Титова посета Пољској.⁵⁷²

Спољнополитички интереси СССР, посебно у Европи су представљали значајан мотив за постављање СССР према Југославији. Совјетски прилаз Југославији је карактерисала одмереност и настојање да се реалније сагледају унутрашњи односи и развој Југославије. Совјети су толерантније и реалније прихватили разлике које су постојале у унутрашњој и спољној политици две земље. На плану билатералне сарадње су били учњени многи кораци при чему је најзначајнији био постигнут у домену економских односа. У погледу платформе односа са Југославијом совјетска страна није негирала Београдску декларацију из 1955. године али је мање бележила и истицала, док је у први план стављала Изјаву из 1971. године као нову и свеобухватнију базу односа. Због тога је југословенска страна стално морала да акцентира важност Београдске декларације као дугорочне платформе за равноправан и свестран развој односа између СФРЈ и СССР. Совјети су желели да са Југославијом успоставе тзв. виши степен односа који се сводио на уклапање односа у форме сарадње које су биле карактеристичне за земље „содружества“, што је подразумевало институционализирање односа и њихово прилагођавање лагерској шеми. Будући да је са југословенске стране био дефинисан негативан став према совјетским предлозима о формирању друштва југословенско-совјетског пријатељства, совјетска страна је и даље држала то питање отвореним уз истовремено форсирање таквих форми које би представљале фактичке субституте за друштва.

У погледу сарадње у области међународних односа совјетска влада је настојала да редовно информише СФРЈ о важнијим спољнополитичким активностима СССР посебно о билатералним сусретима и неким ширим акцијама СССР у ОУН.

---

⁵⁷²ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-68, пов.бр.424757, *Извештај о Титовој посети СССР, 30.06.1972.*

Совјети су увек били уздржљиви у разговорима о далекосежнијим контактима и потезима које су договарали са САД, као и о неким суштинским аспектима разоружања, односима са другим главним партнерима, као и билатералним односима са појединим социјалистичким земљама. У ванблоковском прилазу Југославије питањима европске безбедности, разоружања, југословенској концепцији сарадње у Европи и на Медитерану, и совјетском прилазу су постојале одређене разлике које совјетска страна није желела да потенцира у жељи да обезбеди што ефикаснију припрему и одржавање КЕБ. И даље је било присутно совјетско подозрење услед негативног става Југославије због присуства флота великих сила у Средоземљу. Због повећене активности Кине на европском простору као и кинеске претензије да буде присутна на Балкану, Совјетима није одговарао развој југословенско-кинеских односа. Југословенска активност међу несврстанима није представљала у разговорима са совјетском страном контраверзну тему. И даље су Совјети инсистирали на потреби усаглашеног и заједничког наступа Југославије са земљама социјалистичког содружества како у европским тако и у другим кључним међународним питањима.

После Титове посете Москви и размене информација југословенској страни је била пружена прилика да на конструктиван начин изложи и нагласи своје актуелне ставове и потврди своју независну и несврстану оријентацију.⁵⁷³

Веома брзо је уследила узвратна посета совјетског председника Брежњева Југославији. Већ крајем септембра совјетски председник је боравио у Београду.

О том сусрету је нешто више говорио југословенски амбасадор у Москви Пешић. Том приликом југословенски амбасадор је изнео да је совјетска страна показала већу спремност за проширење сарадње у области практичних питања. Совјети су настојали да наметну што више своју платформу Југославији као основу међусобних односа.

Совјетски став о ситуацији у Југославији је показивао да су на догађаје у Југославији гледали као на потврду својих критика југословенског система и политике. Настојали су да избором вести и адекватном селекцијом делова из говора

---

⁵⁷³ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-113, пов.бр.443778, *Извештај амбасаде СФРЈ из Москве 09.12.1972.*

и јавних саопштења неметну својој јавности утисак као да су у Југославији у току биле суштинске коректуре политике и система.

Амбасадор Пешић је изнео да је Совјетима одговарало негативно писање дела западне штампе која је стално држала актуелном тему о угрожености Југославије и представљала је као једну од неуралгичних тачака у Европи. Пешић је укратко говорио и о америчко-совјетским односима и настојањима Совјета да поправе своју преговарачку позицију са САД. При том је подсетио на Брежњевљеву изјаву о СССР као главном америчком патрнеру и Никсоновом путу до Беле куће који је водио преко Москве а не преко Пекинга. Истовремено се разговарало и о економским односима између две земље и радило се на потреби координирања југословенског наступа посебно јединствене политике и наступа социјалистичких република.⁵⁷⁴

Амерички државни секретара Вилијем Роџерс је посетио Југославију 7. и 8. јула 1972. године на позив државног секретара М. Тепавца. При том је дао ласкаву оцену о односима двеју земаља наглашавајући да су постале узор сарадње између држава са различитим системима. Том приликом Роџерс се састао са врхом југословенске политичке сцене: са државним секретаром М. Тепавцем, председником СИБ Џемалом Биједићем и председником Југославије Титом. У разговорима су била обухваћена питања међународних односа и конкретни аспекти билатералне сарадње, посебно економске (одлагање југословенских дугова и проширење кредитних аранжмана). Истакнут је био и допринос југословенских исељеника у Сједињеним државама јачању односа двеју земаља. Поновљени су били и најважнији принципи из Вашингтонске декларације.

С обзиром на међународни положај Југославије, државничку улогу председника и његове недавне посете Москви и Варшави у САД нису крили очекивања да у Југославији пронађу компетентне саговорнике о питањима развоја америчке спољне политике. Током Роџерсове посете највећа пажња је била посвећена разматрању актуелних међународних проблема и размени мишљења о истим као што су били: КЕБС, Блиски исток и Вијетнам. Роџерс се интересовао и за везе које

---

⁵⁷⁴ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-3, стр.пов.бр. 105, *Разговор Тито- Пешић 25.02.1972.*

је Југославија имала са СССР и Чехословачком. Настојао је поради на унапређењу економских односа, трговине између две земље као и контаката на војном плану.

Први сусрет америчког државног секретара Роџерса са југословенским министром иностраних послова Тепавцем је уследио 8. јула. Том приликом је Роџерс говорио о намери и сврси боравка америчког председника Никсона у Москви крајем маја 1972. године.

Роџерс је подвукао да су се разговори у Москви односили на билатерална питања (САД и СССР) без штете по треће земље. При том је нагласио да су САД настојале у свим формулацијама заједничког коминикеа спречити доношење закључака који су могли штетити интересима трећих земаља. Обе стране су биле у обавези да не чине ништа на штру трећих земаља. Роџерс је пренео да је Совјетима било стављено до знања да су детант, принципи независности, суверенитета и немешања требало да се односе на све земље у Европи. Роџерс је био изричит у тврдњи да није било никаквих тајних разговора о Југославији током сусрета у Москви. Објашњавајући карактер споразума о ограничењу стратешког наоружања SALT, Роџерс је посебно истакао значај споразума о ограничењу дефанзивног наоружања захваљујући коме се ниједна земља није усудила да отпочне нуклеарни рат.

Министар Тепавац се сложио са оценом Роџерса да су билатерални односи били добри, али је нагласио да су председници Никсон и Тито дали пресудан импулс повољном току сарадње. Роџерс је одао признање независној политици Југославије као и њеној храбрости да упркос тешкоћа истраје на том путу и одржи снажну несврстану позицију. Председник Тито је први пут указао на чињеницу да није било потребно имати исту идеологију да би се могло сарађивати. Роџерс је говорио о америчком председнику Никсону као лидеру мира и заговорнику ере преговарања. Политика преговарања је по Роџерсу била одговор на расцеп СССР-а и Кине. Жеља САД није била да их антагонизира, већ да покуша да усклади односе и са СССР и Кином. САД су осећале да је постојао страх код Кинеза због совјетског војног притиска на њихове границе, док су Кинези закључили да САД нису представљале опасност за њихову територију. Кина и САД су успеле да проблем Тајвана оставе по страни. При томе су САД задржале уговорне обавезе према Тајвану, дипломатске и економске односе. Кина је пристала на

успостављање пријатељских односа са САД, али због проблема Тајвана између две земље (САД и Кина) још није било успоставе дипломатских односа.

Роџерсова турнеја је имала за циљ да увери савезнике и пријатеље да развој односа са великим силама није ишао на штету других тј. да је заправо користио свим земљама. То се у потпуности односило и на Југославију.

Роџерс је о Вијетнаму говорио као о проблему који је требало решити путем преговора са СССР. Роџерс је поновио америчке предлоге о прекиду ватре који би био међународно контролисан и укључивао размену заробљеника и потпуно повлачење америчких трупа у року од четири месеца из целе Индокине, с тим да се Вијетнамцима остави могућност да сами изнађу политичко решење. Тепавац је подвукао да је и поред утицаја Кине и СССР-а била евидентна самостална улога Вијетнама. Југословенска страна је очекивала што скорије окончање рата у Вијетнаму.

Разговарало се и о проблему Блиског истока који није зависио само од Израела и Египта већ се његово решење назирало кроз директне преговоре великих сила. Билатерални односи између САД и СФРЈ су били оцењени као веома добри док је Роџерс настојао да их оквалификује као никад боље.

Савезни секретар за иностране послове Тепавац је покренуо горуће питање које се негативно рефлектовало на односе две земље тј. питање толерантног става америчке администрације према непријатељској активности југословенске екстремне емиграције у САД. Указао је на центре тих активности који су били лоцирани у Аустралији, Шведској и САД. У одговору на такве Тепавчеве прозивке секретар Роџерс је подвукао да су све те активности биле супротне интересима и политици САД у односу на Југославију, као и да су Сједењене државе имале законске основе да гоне оружане групе и организаторе диверзија и атентата. Роџерс је замолио да сви конкретни подаци о тим активностима и њиховим извршитељима буду предати америчком амбасадору у Београду ради спровођења истраге.⁵⁷⁵

После Тепавца амерички државни секретар Роџерс се састао са председником Титом на Брионима 9. јула 1972. године. Приликом разговора је било оцењено да су билатерални односи између две земље били оцењени као врло добри и била је

---

⁵⁷⁵ АЈ, КРР, I-3-a-7/SAD, *Разговори Тепавац –Роџерс 08.07.1972.*

потврђена обострана заинтересованост да се на познатим основама Заједничке изјаве два председника од 30.10.1971 ти односи даље развијају и унапређују. У разговорима је био истакнут значај постојања и развоја економске и научно-техничке сарадње. Том приликом државни секретар Роџерс је саопштио одлуку америчке владе да се поред ранијег кредита у износу од 30 милиона долара Југославији повећа сума на 40 милиона долара ради куповине пољопривредних производа. Размена мишљења о међународним питањима је обухватила опште оцене међународне ситуације односно посете америчког председника Никсона Пекингу, (у фебруару) и Москви (крајем маја), кризне ситуације у Вијетнаму, Блиском истоку, европску сарадњу и безбедност. као и ситуацију на Медитерану. Познате америчке иницијативе Роџерс је објашњавао и стицањем повољних околности пре свега чињеницом да је америчком председнику Никсону било лакше да се заложи за мир и преговарање, без опасности да буде оптужен да није био чврст у одбрани америчких интереса. Настојао је објаснити југословенском председнику да је нормализација односа са Кином уследила након што су САД престале да представљају опасност за њу што је отворило перспективу развоја пријатељских односа са Кином, као и трговинску, научну и културну размену.

У излагању о кризним ситуацијама Роџерс је поновио већ познате америчке ставове. Оценио је да су перспективе за решење вијетнамске кризе биле боље него раније јер су све инволвиране стране закључиле да није било никаквих добитака наставком рата. Роџерс је поновио америчке ставове о окончању рата и истакао је да су се САД бориле против једностране обуставе бомбардовања као и да се од њих није могло тражити да иду даље од потпуног повлачења и препуштања Вијетнамцима да сами одлучују о својим питањима.

У делу разговора који се односио на кризу на Блиском истоку секретар Роџерс је настојао да укаже на ширење и побољшање америчких односа са арапским земљама. Југословенски савезни секретар Тепавац је отворено изнео Роџерсу југословенска гледишта о начину и путевима решавања конфликта на Блиском истоку мирним путем..

Европска питања, КЕБС и Медитеран нису били разматрани у званичним разговорима због краткоће времена. Југословенска страна се залагала за смањење

присуства флота великих сила у региону Медитерана. Америчка страна није била заинтересована за једнострано смањење својих снага у том простору мотивишући своје ставове потребом одржавања равнотеже са Совјетима.

За америчку страну Роџерсова турнеја се уклопила у америчка настојања да валоризују резултате самита у Пекингу и Москви и ублаже критике и резерве у свету у вези са америчком политиком и преговарањем великих. Роџерсов пут је имао посебан значај јер је био планиран на подручјима осетљиве стратешке важности на потезу ЈИА, Персијски залив, Медитеран, Источна Европа.. На плану билатералне сарадње овом посетом су обе стране потврдиле своју заинтересованост и спремност за даљи развој стабилних односа у свим областима на познатим основама равноправности и немешања.

Разговори са Роџерсом су потврдили да су и у измењеним односима у свету посебно на релацији САД-СССР, Американци смиреније прихватили побољшање и даљи развој југословенских односа са СССР. Сједињене државе су ипак своју политику претежно заснивале на равнотежи снага великих

Американци су одали признање југословенској независној, несврстаној, позицији и истакли су посебну историјску улогу председника Тита који је указао на важну чињеницу да су земље са различитим идеологијама могле успешно сарађивати.⁵⁷⁶

9.5 Улога Великих сила и Југославије у решавању Вијетнамске и Блискоисточне кризе 1972. године

Американци су ушли у рат у Вијетнаму да би спречили доминацију Кине и светског комунизма у том делу света. Међутим, после нормализације односа са Кином рат у том делу света је постао бесмислен. Све три велике силе су пронашле сопствени интерес у окончању вијетнамског рата јер је постао препрека остварењу њихових циљева, амбиција и преношењу детанта у Индокину. Пошто Никсону није пошла за руком политика вијетнамизације ипак је успео да вијетнамски рат сведе у локалне оквире. Сам Никсон је инсистирао на ослобађању ратних заробљеника, прекиду ватре, повлачењу свих америчких трупа из Јужног Вијетнама, при том остављајући народу Вијетнама право на решавање политичких питања без мешања споља. Кључно питање у преговорима је требало да буде политички аспект

⁵⁷⁶ АЈ, КРР, I-3-a-7/SAD, *Разговори Тенавац –Роџерс-Тито 08.07.1972.*

проблема тј. будућност Јужног Вијетнама и ФНО с обзиром на одлучно одбијање Никсона да се сајгонски режим реорганизује и да у њему доминантну улогу добију прогресивне и демократске снаге које би биле под утицајем ФНО. Многи аналитичари су сматрали да сајгонски режим не би могао опстати на власти након одласка америчких трупа. Ипак су САД после повлачења копнених снага задржале велике поморске и ваздухопловне снаге које су бројале око 130. 000 људи са најсавременијом ратном техником. Процењивало се да би током преговора обе стране користиле пленарне седнице у пропагандне сврхе док би се у суштини разговори водили на тајним састанцима. Од успеха разговора је зависила даља реализација америчке одлуке о повлачењу преосталих копнених снага из јужног Вијетнама и обима дејстава америчке авијације над северним Вијетнамом. Преговори између две стране је требало да буду завршени до избора у САД.⁵⁷⁷

Променом односа између САД и Кине битно су се измениле и димензије вијетнамског рата. За америчког председника Никсона је један од кључних и непосредних разлога путовања у Пекинг био обезбеђење сарадње са НР Кином у циљу америчког извлачења из Индокине и остварења мирног решења прихватљивог за САД. Кина и САД су могле на терену Индокине пронаћи неке заједничке интересе пре свега у окончању рата и уклањању ратног жаришта и тиме уједно умањити опасност совјетске пенетрације на том подручју. Постојала је и могућност одржавања нове Женевске конференције која би мирољубивим решењем Индокине омогућила остварење дугорочних заједничких интереса САД и Кине на том подручју.⁵⁷⁸

Кинези су сматрали да су Никсонови разговори у Москви могли бити корисни само уколико би били вођени конструктивно као кинеско-амерички без погађања на рачун трећих земаља. Међутим, тадашња офанзива у Вијетнаму се наметнула као фактор који се непосредно одражавао на међународни положај обеју страна. Офанзива је одговарала Совјетима јер је слабила Никсонов положај и доводила у питање вијетнамизацију рата. Зато су Совјети максимално помагали Вијетнам, и то првенствено у наоружању. Такава развој догађаја у Вијетнаму је компиликовао

---

⁵⁷⁷ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-106, стр.пов.бр.425000, *САД и Вијетнам*

⁵⁷⁸ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-105, пов.бр.46186, *Проблем Вијетнама у америчко-кинеским разговорима*

совјетско-америчке односе пред Никсонову посету Москви. Офанзива Вијетнамаца је само до одређене границе одговарала Совјетима јер је слабила Никсонов положај на међународном и унутрашњем плану. Уједно је и показала да америчко-кинески дијалог није дао никакве резултате по том питању и самим тим је оспорио Кини улогу другог фактора у решавању вијетнамског проблема у односу на САД. Понашање Совјета је требало да укаже да је главни азијски патрнер у решавању вијетнамског проблема Американцима био СССР а не Кина. Уствари Вијетнамци нису желели преношење вијетнамског проблема на терен евентуалних нагодби великих сила већ су желели у читавом проблему бити самосталан фактор према целом „троуглу“.⁵⁷⁹

Американци су имали задатак да сузбију инвазију Северног Вијетнама на Јужни. Американци су одговорили предузимањем нових мировних напора широких размера које су биле усмерене на окончање рата путем преговора. Председник Никсон је тим поводом послао свог саветника Кисинџера у Москву. Совјетски руководиоци су такође показали интересовање за окончање рата на бази која је требало бити праведна за обе стране. Залагали су се за обнављање преговора у Паризу. Никсон је током разговора отворено изложио резултате до којих се дошло после три године јавних и незваничних преговора са Ханојем. САД су понудиле деескалацију борби, прекид ватре са одређеним роком за повлачење свих америчких снага. Американци су чак понудили нове изборе под међународном контролом као и размену ратних заробљеника. Међутим, Северни Вијетнам је сваку од датих понуда одбио и лансирао је три нове војне офанзиве. Никсон је сматрао да би америчко повлачење из Вијетнама могло имати за последицу озбиљно угрожавање светског мира. Америчка страна је сматрала да је за решавање ситуације на просторима Вијетнама неопходно било јединство великих сила у циљевима. Амерички председник Никсон је тражио подршку америчког народа у циљу неширења рата, заустављања ескалације рата и постизања трајног мира.⁵⁸⁰

Владало је опште уверење да је саветник америчког председника Кисинџер током своје посете Москви постигао договор око решавања кризе у Вијетнаму. Вијетнам

---

⁵⁷⁹ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-104, пов.бр. 414367, *Совјетско-кинески односи током Никсонове посете Москви*

⁵⁸⁰АЈ, КРР, I-5-b/SAD, *Никсонов говор о Вијетнаму*

је остао за Никсонову администрацију најболнија тачка како са гледишта домаћег јавног мњења у изборној години тако и са становишта остварења глобалне стратегије и међународног положаја САД у новим односима у свету. Председник Никсон након Кисинџеровог пута у Москву више није говорио о успеху вијетнамизације. Међутим, ипак је владало уверење да је Кисинџер у Москви постигао само оквирне договоре око Вијетнама. Зато су Сједињене државе настојале да одржавају контакте и са Пекингом у циљу неремећења резултата Пекиншког самита.⁵⁸¹

Никсон је известио југословенског амбасадора у Вашингтону Гранфила да је циљ његове посете Москви, био обезбеђење сарадње и мира, добрих и развијених односа са СССР. Никсон је наговестио могућност потписивања неколико споразума у Москви од којих ниједан није требало да буде на штрб других земаља. Никсон је изричито тврдио да је желео да нађе мировно решење, као и начин да САД извуче из Вијетнама.⁵⁸²

Југословенски председник Тито је био први шеф државе кога је амерички председник Никсон обавестио лично о Московском самиту. При том је истакао да је највећи део самита био посвећен разговорима двојице председника о SALT, Вијетнаму и Блискоисточној кризи. Никсон је том приликом подвукао да криза и самит нису мењали ни у чему амерички однос према Југославији тј. да је Никсонова администрација остајала чврсто на позицијама очувања независне Југославије. Амерички естаблишмент је указао и на постојање забринутости због појачане совјетске пенетрације Медитерана. Једино су око Вијетнама ставови великих сила били потпуно у колизији.⁵⁸³

Америчка администрација је настојала да се компромисно решење о обустави ватре у Вијетнаму постигне пре избора, и то преко Париза и Москве. Вијетнамци у исчекивању развоја предизборне кампање нису веровали у победу противничког кандидата Меговера али им је антиратна кампања демократа добро дошла као притисак на Никсона који су настојали су да максималнио искористе. Многи су

---

⁵⁸¹ ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-104, пов.бр.415910, *Кисинџеров пут у Москву и Никсонов говор*

⁵⁸² ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-1, стр.пов.бр.25, *Разговор председника Никсона и Тита*

⁵⁸³ ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф- 104, пов.бр.423148, *Разговор Осолоника и Соненфелда 14.06.1972.*

сматрали како у САД тако и у Вијетнаму да је Никсонова победа на изборима управо зависила од решења вијетнамског проблема.⁵⁸⁴

За то време совјетски амбасадор у Београду, Степаков је такође информисао председника Тита о Кисинџеровој посети Москви и њеним резултатима. Током разговора са америчком страном Совјети су инсистирали на потпуном и безусловном повлачењу америчке војске из Вијетнама и образовању трипартитне коалиционе владе у Јужном Вијетнаму.

Степаков је указао да је саветник америчког председника Кисинџер, упорно тврдио да су САД биле спремне на окончање рата у Вијетнаму као и на потпуно повлачење па чак и на разматрање политичких аспеката решења. Том приликом према наводима совјетског амбасадора Степакова, Кисинџер је истицао и америчку помирљивост са променама које су требало да наступе у политичком животу Јужног Вијетнама. Кисинџер је том приликом најавио да би приликом састанка у Паризу требало изнети предлоге којима би било предвиђено потпуно повлачење америчке војске из Вијетнама, перекид ватре, неутрализација Јужног Вијетнама, ограничавање економске и војне помоћи Јужном Вијетнаму.⁵⁸⁵

Захваљујући совјетском притиску САД су се сагласиле за обнову преговора у Паризу и то у складу са процедуром вођења коју је предлагала вијетнамска страна и то најпре као званично заседање, затим поверљив сусрет, регулисње војног и политичког аспекта вијетнамског проблема. После постизања договора о војним питањима америчка војска је требало бити повучена кроз три месеца. Предвиђено је било да Американци по први пут признају присуство у Јужном Вијетнаму три реалне постојеће политичке снаге и изразе сагласност са принципом њиховог паритетног представљања у коалиционој комисији за спровођење избора у Јужном Вијетнаму. Совјетска страна је сматрала да је низ објективних фактора као што су били војни успеси патриотских снага, сложеност унутарполитичких прилика у САД, намере Никсона да поново постане председник САД под заставом „миротворца“ створиле могућности постизања таквих политичких споразума који би одговарали интересима вијетнамског народа.

---

⁵⁸⁴ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-106, стр.пов.бр.430286, *Телеграм из Вашингтона бр.726, 21.08.1972.*

⁵⁸⁵АЈ, КРР, I-3-a/SSSR, *Разговор Тито-Степаков, 19.09.1972.*

У жељи да помогну својим пријатељима Совјети су послали у Ханој совјетску делегацију на челу са Подгорним. Делегација је информисала вијетнамску страну о садржају совјетских дискусија са председником САД. Преговори совјетске делегације са руководиоцима ДР Вијетнам су имали отворен и пријатељски карактер.

Совјетска делегација је упознала вијетнамску страну са намерама Совјета да максимално помогну ДР Вијетнам војно, политички, економски и дипломатски. После Никсонове посете Москви је било реалније размишљати о претварању конфликта у мирно решење које би било у интересу вијетнамског народа.⁵⁸⁶

Међутим, париски преговори око решења Вијетнамске кризе су брзо запали у кризу због застоја у преговорима између САД и ДР Вијетнама.. Ниједна страна ни у једном тренутку није претила прекидом преговора што није значило да није било тврдог цењкања. Никсону је у прилог ишло непостојање притиска домаће јавности против америчког одуговлачења у преговорима. Совјети су првобитним узроком одлагања преговора сматрали амерички покушај да од ДР Вијетнама изнуди допунске концесије које су биле изван првобитног споразума. Чак је и Пентагон сматрао да је октобарски споразум био преурањен и да је свако одлагање примирја било од користи за опремање и обуку јужновијетнамске армије као и практичне припреме на терену у циљу спречавања опасности непосредног слома јужновијетнамског режима.⁵⁸⁷

О покушајима решавања вијетнамске кризе је извештавала и југословенска амбасада из Вашингтона. Југословенске дипломате су увиделе да је Никсонова акција у Вијетаму постепено наилазила на отпор у утицајним америчким круговима. У либералним америчким круговима се осетило велико разочарење пошто је уместо очекиване обуставе рата дошло до нових ратних операција и разарања у Вијетнаму. Анкете су показивале да је већина америчких сенатора била за прекид рата и постизање споразума између зараћених страна. САД су настојале да на частан начин изађу из рата. Чак се и америчка католичка црква укључила у осуду рата и тражила је обуставу бомбардовања. Вође четири највеће верске заједнице у

---

⁵⁸⁶ АЈ, КРР, I-3-a/SSSR, *Посета совјетске делегације Југославији од 15. до 18. јуна 1972.*

⁵⁸⁷ ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-106, пов.бр.444506, *Париски преговори о Вијетнаму*, Хенри Кисинџер, *Дипломатија II*, Београд, 1999, стр. 612-624.

САД су упутиле оштру изјаву у циљу осуде рата и обратиле се Конгресу ради предузимања конкретних акција у циљу обуставе бомбардовања и рата уопште. Према даљим наводима југословенске амбасаде су биле најављене и велике демонстрације у Вашингтону које су могле пореметити Никсонове планове поводом његове инаугурације. Многи високи функционери у Стејт Департменту су поредили Никсонову са Џонсоновом администрацијом која је такође средствима бруталног војног притиска изнуђивала уступке и концесије.

Цела Европа је осудила прекид Париских преговора и наставак америчког бомбардовања Вијетнама. Међутим, коментари европске штампе нису имали битног утицаја на ширу америчку јавност осим уских кругова интелектуалаца.⁵⁸⁸

Застој у преговорима у Паризу и објављивање америчког бомбардовања територије ДР Вијетнам је било примљено у светској јавности са забринутошћу и негодовањем.

Штампа социјалистичких земаља је реаговала у складу са званичним изјавама и ставовима својих влада. Штампа несврстаних земаља је реаговала неуједначено. Повећао се број земаља чији су листови оштро осуђивали америчке акције. Скоро сва штампа на западу је осуђивала америчку акцију оштрим политичким моралним квалификацијама Никсонове администрације. Брежњев је осудио „нове злочине америчког империјализма“. НР Кина је нагласила да се неће уздржавати од жртава у спремности да помогне вијетнамском народу до окончања америчке агресије. Чак је и званични Ватикан односно врховни поглавар католичке цркве папа Павле изјавио жаљење због неуспеха париских преговора. Генерални секретар ОУН је позвао америчког амбасадора и изразио забринутост због обнове бомбардовања ДР Вијетнама и застоја у преговорима.

Америчке акције у Вијетнаму су наишле на отпор у америчким либералним круговима. У Сједињеним државама је 17 чланова представничког дома телеграмом тражило од председника Никсона обуставу бомбардовања ДР Вијетнама. Већина конгресмена из демократске партије је наговестила да ће захтевати стављање на дневни ред америчког Конгреса захтев за укидање буџетских средстава за рат у

---

⁵⁸⁸ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-106, пов.бр.445346, Телеграм из Вашингтона 23.12.1972.

Вијетнаму уколико Никсонова администрација не потпише споразум до 20. јануара.⁵⁸⁹

Никсонова одлука о суспензији париских преговора и обнови бруталног притиска на Вијетнам путем још разорнијег масовног бомбардовања је показала да се америчка администрација и сам председник нису одрекли настојања да своје повлачење из Вијетнама остваре на начин који би требало да у приличној мери сачува америчке позиције и интересе. Карактеристично је било да је и председников саветник за националну безбедност Кисинџер на једној од конференција за штапму све негативне оцене и тешке одлуке изнео као личне одлуке самог председника Никсона. У круговима америчких политичара и дипломата као основни и битни оквир Никсонове одлуке о наставку бомбардовања Вијетнама наводила се упорност америчког председника и владајућих војно-индустријских кругова да САД изађу из вијетнамског рата „под својим условима“. Вијетнамски народ је требало да плати рачун изграђивања америчке „чврсте“ позиције у склопу контролисаног детанта суперсила.

Осим изјава критике и начелне осуде од стране појединих угледних критичара америчке вијетнамске политике тешко је било у очекивати ефикасније акције у политичком животу САД које су могле битније утицати на промену политике администрације. Током продубљивања Вијетнамске кризе ниједна страна није желела прекидати у целини преговарачке контакте и позиције. За то време су САД покушавале приписати неуспех париских преговора промењеним вијетнамским ставовима, које су постављали као услове за обуставу бомбардовања и наставак преговора.⁵⁹⁰

Американци су сматрали да збивања око Вијетнама нису утицала на развој односа са СССР. Збивања на подручја Вијетнама су више била третирана као регионална и локална без пресудног утицаја на крупна светска кретања, посебно у односима суперсила. Југословенској страни је амерички покушај ревизије октобарског споразума изгледао као покушај САД да постигне искључиво војно разрешење рата у Индокини без истовременог политичког решења.

---

⁵⁸⁹ ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-1, стр. пов. 1, *Оцена ситуације у вези са Вијетнамом*

⁵⁹⁰ ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-106, пов. бр. 445459, *Телеграм из Вашингтона 25.12.1972.*

Амерички став према вијетнамском проблему је био узет као сигнал захваљујући којем је амерички председник Никсон могао и према Европи испољити тврде ставове са позиције силе што је могло имати за последицу отежавање преговора о економским и монетарним питањима и даљим токовима европског детанта.⁵⁹¹

САД су отишле у Вијетнам да би наводно зауставиле комунистичку заверу дириговану из једног центра али у томе нису успеле. Из америчког неуспеха Москва је извукла закључак од којег су заговорници теорије домина страховали да се историјски однос снага преокренуо у њихову корист.

Одустајање од усаглашеног споразума и обнова најжешћег бомбардовања ДР Вијетнама је изражавала америчка настојања да употребом најгрубље силе наметну решење које би трајније обезбедило интересе САД као империјалистичке силе у Индокини. У том смислу акција САД је била срачуната на изнуђивање суштинске концесије и наметање трајне поделе Вијетнама и очување сајгонског режима. Таква демонстрација војне силе и притисак је представљала континуитет америчке политике у Индокини и шире. САД су се вратиле на јасно манифестовање њиховог основног интереса и веровања да је војним притиском било једино могуће наметнути решење. САД су пошле од претпоставке да реакције СССР и НР Кине нису представљала препреку, те да су границе до којих су их САД у вијетнамском рату могле притискати, после Никсонове посете Пекингу и Москви биле померене још даље у корист САД. После победе на изборима Никсон је постао још мање осетљив на отпоре унутар САД. Никсонова одлука о обустави бомбардовања Вијетнама 30.12.1972. године, изнад 20 паралеле и отпочињање преговора на нивоу експерата 2. и 8. јануара 1973. године је била проузрокована одлучношћу и чврстином народа оба Вијетнама, осудама бомбардовања и политике силе у читавом свету, враћањем таласа незадовољства у самим САД са све већим диференцирањем Конгреса од политике администрације као и акцијама несврстаних земаља. Основни оквир нацрта споразума је представљао само селектиране суштинске елементе још необјављеног непознатог читавог пакета договора. САД су дошле до уверења да су били реализовани основни стратешки и политички циљеви.

---

⁵⁹¹ДА МСП РС, ПА, 1972, Ф-106, пов.бр.445460, *САД и Вијетнам*

Американци су захтевали поновно успостављање демилитаризоване зоне предвиђене Женевском споразумом из 1954. године као „привремене политичке границе“, као и трајну поделу Вијетнама на две засебне државе по угледу на корејско решење и признавање суверенитета сајгонског режима над читавом територијом јужног Вијетнама. Акција САД у Вијетнаму је ставила на пробу достигнути ниво и карактер односа између САД и СССР, тј. САД и НР Кине. До обнове бомбардовања је дошло у периоду у коме је доминирала узлазна клима у односима између тих сила и војних бликова, посебно у билатералним односима између САД и СССР када су се вршиле консултације КЕБ у Хелсинкију. Југословенска страна је сматрала да су Американци на овај начин демонстрирали дупле стандарде своје политике тј. коегзистенцију са великим силама у Европи и употребу најгрубље силе против малих народа Индокине. Совјети су чак у Брежњевљевом реферату на прослави 50. годишњице совјетске државе изнели да су совјетско-амерички односи у многоме зависили од развоја ситуације у Вијетнаму. Совјетско држање се манифестовало кроз настављање слања конкретне војне помоћи Вијетнаму. Међутим, Совјети су били заинтересовани за премошћавање насталих компликација у Вијетнаму. Америчка акција је ставила у тежак положај НР Кину јер је указала на присутну супротност у кинеској спољној политици између безрезервне подршке револуционарним покретима у свету и оријентације на сређивање односа са САД. Реаговање Кине је добило вид озбиљног упозорења Сједињеним државама које су ескалираном политиком према Вијетнаму могле довести озбиљно у питање своје билатералне односе са НР Кином. Међутим, развој односа између САД и СССР тј. Кине и САД је ставио те земље у деликатну ситуацију према вијетнамском проблему.

Током свих неуспелих покушаја разрешења вијетнамске кризе Југославија је настављала са принципијелном подршком борби народа Вијетнама. Југославија је изјавом председника СИБ од 25.12.1972. године енергично осудила америчко бомбардовање ДР Вијетнама које је било окарактерисано као недопустиво настојање једне велике државе да најгрубљом војном силом диктира услове за решења која су била неприхватљива за суверену државу и народ Вијетнама и то након већ усаглашеног споразума. Југославија је изразила дубоку забринутост јер

се то догађало у време прокламоване оријентације на мирољубиву коегзистенцију и решавање свих међународних проблема путем преговора уз поштовање суверених права свих држава и народа. Југословенски званичници су се залагали за безусловно обустављање бомбардовања ДР Вијетнама и окончање рата.

Председник републике Тито је након говора у Љубљани 12.12.1972. и Титограду 29.12.1972. поновио снажну подршку Југославије народу ДР Вијетнама и истакао је неодрживост америчке политике најгрубље силе, политике геноцида према читавим народима која је представљала изазов читавом човечанству. У целој СФРЈ су биле предузимане широке акције подршке борби народа Вијетнама и Индокине и осуђивано је америчко бомбардовање територије ДР Вијетнама, чак је дошло и до масовних протеста грађана, омладине и радних колектива. Званично изражени југословенски ставови посебно председника републике су били веома добро примљени од стране Вијетнамаца. Вијетнамска страна је тражила ослонац у СФРЈ за своју дипломатску акцију међу несврстаним земљама чијој је подршци придавала све већи значај. Као резултат тога је уследио ванредни састанак сталног комитета несврстаних земаља у ОУН у чијем заједничком саопштењу је било осуђено америчко бомбардовање ДР Вијетнама као недопустиво коришћење силе, ради наметања решења народу који се борио за своју слободу и праведан мир. Зато је тим поводом био заказан састанак несврстаних земаља у Њујорку за 03.01.1973. на коме је била захтевана трајна обустава америчког бомбардовања и блокада ДР Вијетнама, окончање агресивног рата у Вијетнаму, и потписивање споразума од стране САД. Мобилизација несврстаних земаља на јачању подршке Вијетнаму је суштински представљала њихово заједничко и појединачно деловање у одбрани независности и безбедности, као и конкретно утицање на међународну ситуацију и односе који су се у њој стварали.⁵⁹²

Паралелно са вијетнамском кризом су уследиле и заштравања на Блиском истоку која су представљала потврду неодрживости тадашњег стања. Непопустљив став Израела и његова жеља да задржи окупиране територије су забрињавали арапске земље које су биле спремне за мирољубиво решење као и сам СССР.

---

⁵⁹²Дон Миршајмер, *Трагедија политике Великих сила*, Београд, 2009, стр.149.

Председник Тито је својевремено боравио у Москви (од 5. до 10. јуна 1972. године) и том приликом је у разговору са совјетским руководиоцима отворио простор за даље јачање обострано корисне сарадње у свим областима, на основама заједничких потврђених принципа равноправности, суверенитета, немешања и узајамног уважавања положаја и ставова две земље.

У склопу решавања блискоисточне кризе југословенски председник је настојао упознати америчког председника Никсона са садржајем разговора које је водио са египатским председником Садатом током његовог боравка у Југославији на Брионима 11. и 12. јануара 1972. Египатски председник Садат је сматрао да је продужавање окупације арапских територија од стране Израела створило неодрживо стање на Блиском истоку. Египатски председник је настојао уверити председника Тита у спремност Египта да покаже максимум добре воље ради проналажења мирног решења на основи Резолуције Савета безбедности. Међутим, Садат је подвукао да владе арапских држава ипак нису могле у тим својим настојањима ићи преко одређених граница. Неопходно је било и да Израел поштује права суседних арапских држава, право на суверенитет, територијални интегритет као и легитимна права арапског народа Палестине. Садат је очекивао подршку свих пријатељских и мирољубивих земаља и читаве међународне заједнице. Египатски председник је сматрао да у случају неостварења конкретног напретка у правцу мировног решења на основама Резолуције Савета безбедности 242 неће бити ни очекиване уздржаности арапских земаља. Тито је председнику Садату потврдио спремност несврстане Југославије чији су положај и безбедност били витално везани за развој ситуације на Блиском истоку, да према својим могућностима и заједно са осталим несврстаним земаљама подржава напоре Египта и других арапских земаља и организације УН у изналажењу праведног политичког решења кризе на Блиском истоку. Тито је сматрао да би сваки покушај диктата представљао у будућности сталну опасност за мир на Блиском истоку. Председник Југославије је био уверен да су САД имале одговорну међународну улогу и

дугорочне интересе у том делу света и да су могле пружити свој активан допринос за мирно и праведно решење кризе на Блиском истоку.⁵⁹³

Посебна пажња ситуацији на Блиском истоку, која је постајала све тежа због одбијања Израела да се повинију обавезама које су проистикале из Резолуције Савета безбедности и Генералне скупштине УН, је била посвећена и у СССР. Акције Израела против Сирије, Либана и против арапског народа Палестине су представљале претњу не само независности народа Блиског истока већ и безбедности свих земља Медитерана и стабилности мира у свету. Бомбардовање Сирије и Либана је била само још једна манифестација притиска најгрубљом војном силом ради наметања диктата сувереним земљама. Председник Египта Садат је истицао неопходност да се криза на Блиском истоку покрене из стања имобилности и да се у том циљу појачају напори за изналажење праведног и трајног решења проблема Блиског истока. У тражењу таквог решења председник Садат је желео да се најшире ослони на пријатеље арапског народа јер је био уверен да су у томе били садржани и њихови интереси. Подржавајући таква гледишта председника Садата, југословенски председник Тито је потврдио спремност Југославије да настави са доприносима у напорима за изналажење политичког решења кризе на Блиском истоку. Пошто су оцениле да је криза на Блиском истоку имала неповољне импликације на међународне односе и пошто су изразиле своју солидарност са жртвама агресије Израела, несврстане земље су увек одлучно подржавале захтеве арапских земаља који су били усмерени ка постизању праведног и поузданог мира на Блиском истоку. Несврстане су то потврдиле на многим скуповима али и у ОУН. Њихова решеност да у томе истрају је посебно дошла до изражаја на министарском састанку несврстаних у Џорџтауну. Охрабрујућа је била и чињеница да су и многе друге европске земље почеле да показују повећани интерес за коначно решење Блискоисточне кризе. Председник Садат и његови сарадници су посебан значај придавали улози СССР у развоју догађаја на Блиском истоку. Египат је рачунао на помоћ Совјета како у политичкој компоненти тако и у војној стратегији. При том су председник Садат и његови

---

⁵⁹³ АЈ, КРР, I-1/1118, SAD, *Преписка између Тита и Никсона 27.март, 18. мај, 30.јун и 8. август 1972.*

сарадници посебно подвлачили свој трајни интерес за развијање добрих односа и сарадње са СССР као и њихов значај за општу међународну позицију Египта и за изнајавење решења кризе на Блиском истоку. Тито је подвукао да су разговори које је водио са Садатом само потврдили континуирану подршку СССР која је допринела јачању уверења египатске владе у могућност и реалност праведног политичког решавања блискоисточне кризе које би могло бити постигнуто на бази Резолуције Савета безбедности 242 од 1967. године.⁵⁹⁴

По питању прилаза и решења проблема Блискоисточне кризе СФРЈ и СССР су имали идентичне ставове. Совјети су веома ценили разумевање и заједништво у активностима које су постојале између СФРЈ и СССР по многим међународним питањима. Задатак социјалистичких земаља је био да се кроз помоћ арапским земљама супротставе израелским агресорима и да допринесу политичком решавању блискоисточног проблема. На том плану је свој удео имала и Југославија која је имала блиске односе са Египтом. Задатак ликвидирања жаришта на Блиском истоку је постао још хитнији после постизања договора о престанку рата и поновном успостављању мира у Вијетнаму.

Совјетски председник Брежњев је нагласио да су позитивне промене почеле да се осећају и на европском континенту где је после четврт века хладног рата и притиска доктрина војног надметања почео да активно прикупља снагу политички процес решавања међуевропских односа на основу принципа мирољубиве коегзистенције држава са различитим друштвеним уређењем. Брежњев је тврдио да је општеевропска сарадња заинтересованих држава на мултилатералној основи отворила перспективе стварању система колективне безбедности. Брежњев је испољио и задовољство због учешћа Југославије у одлучујућим фазама припрема општеевропског саветовања о питањима безбедности и сарадње. Совјетски председник је такође тврдио да су СССР и СФРЈ биле дубоко заинтересоване за успех општеевропског саветовања и да је зато било корисно да две државе усаглашавају ставове и да се заједнички супротставе НАТО-у и раде на стварању

---

⁵⁹⁴ АЈ, КРР, I-1/1014, СССР, *Преписка Тито-Брежњев 18. јануар 1973.*

система европске безбедности за који се као први услов постављао принцип неповредивости граница.⁵⁹⁵

---

⁵⁹⁵ АЈ, КПР, I-1/1014, *Преписка Тито–Брежњев о односима између две земље и стању на Блиском истоку 10. април 1973.*

10. РЕАФИРМАЦИЈА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ПОЛИТИКЕ ЕКВИДИСТАНЦЕ И АМЕРИЧКЕ ПОЛИТИКЕ ПРАГМАТИЗМА

10.1 Наставак југословенско-америчке билатералне сарадње током 1973. године

Оптерећујући елементи у односима две земље су постали притисци који су долазили из САД у вези неких аспеката југословенског унутрашњег развоја и спољне политике као и толерисања антијугословенског деловања екстремне емиграције у САД. Југославија је задржала отворено критички став према свим манифестацијама америчке спољне политике са којима се није слагала (посебно Вијетнам, Блиски исток). Уколико је долазило до појачавања бруталности са америчке стране у тој мери се појачавала и југословенска критика што је имало одраза у расположењу југословенског јавног мњења и утицало у одређеној мери на односе између две земље.⁵⁹⁶

Међународну ситуацију је карактерисла појачана борба народа и земаља за ослобођење, независност, самостални прогресивни развој и равноправно учешће у развоју међународних односа у сложеним условима глобалног мира на бази нуклеарне равнотеже међу великим силама. У Вијетнаму су САД после избора наставиле рат са циљем да применом најгрубље силе и других видова притисака принуде Вијетнамаца да прихвате решење о коначној подели Вијетнама. На Блиском истоку је било стање „ни рата ни мира“. За Израел који је уживао пуну америчку подршку је значао мир док је за арапске земље значао продубљивање кризе. Никсонове посете Пекингу и Москви током 1972. године су дале печат триангуларним односима САД-СССР-НР Кина и деловале су као подстицај другим силама а и мањим земљама да и саме сагледају свој положај, безбедност и улогу у условима попуштања и преговарања пре свега између САД и СССР. Спровodeћи политику Никсонове доктрине према партнерима и противницима, САД су задржале иницијативу и предност истовременог преговарања са Кином и СССР и при томе су се користиле супротностима између њих. Разговори Никсона у Москви су потврдили оријентацију двеју сила на усвајање прагматске и компромисне

---

⁵⁹⁶ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-96, стр.пов.бр.6, *САД-Југославија*

линије у међусобним односима па чак и тамо где су се њихови интереси директно сукобљавали. Никсонова посета Пекингу је означавала крај периода дубоко замрзнутих односа између две земље и почетак њихове нормализације на бази признавања стварности а и извесног паралелизма интереса у Азији. У основи америчко-кинеске нормализације лежали су стратешки амерички интереси везани за совјетско-кинески сукоб.

Проблем Вијетнама су САД покушавале решити преговорима у Паризу у склопу своје глобалне стратегије преговарања са СССР и Кином и полазиле су од уверења да су већ реализовале основне стратешке и политичке циљеве. Међутим, после избора у САД и процена новонастале ситуације је дошло до битних промена у ставу САД према већ усаглашеном октобарском споразуму и до обнове бомбардовања тј. повратка на војно решење у Вијетнаму. Основни циљ је био изнудити вијетнамски пристанак на постојање концепције два Вијетнама. Никсонова администрација је процењивала да су за то били стечени повољни међународни услови. Победивши на изборима Никсон је постао мање осетљив на отпоре унутар САД. Одлука Никсона да делимично обустави бомбардовање и поново приступи преговорима је била проузрокована чврстином и одлучнушћу народа Вијетнама као и војним губицима. Позиције двеју страна у преговорима у Паризу су се сводиле на основни проблем један или два Вијетнама. Амерички захтеви су се сводили на три главне тачке: услове за ослобођење ратних заробљеника, гаранције права за суверенитет Ј. Вијетнама и међународне гаранције за прекид ватре. Основа америчко-сајгонске тезе је била да је седамнаеста паралела представљала политичку границу између две државе, да је признање те границе представљало гаранцију суверенитета Ј. Вијетнама и да је вијетнамска нација била подељена у две државе. За вијетнамску страну седамнаеста паралела није била политичка граница него само привремена демаркациона линија на основу Женевских споразума. Вијетнамци су инсистирали на суштини тог споразума јер би у противном признавали капитулацију. Вијетнамци су тражили подршку свих прогресивних и мирољубивих снага у свету посебно несврстаних. Проблем Вијетнама је заузимао значајно место у односима између великих сила. Међутим, вијетнамска страна није била задовољна тадашњим реаговањима СССР и НР Кине.

Југославија је била ангажована у подршци НОБ у Вијетнаму. Југославија је полазила од оцене да је расплет тадашње ситуације око Вијетнама имао велики значај не само за успешан исход народноослободилачке борбе народа Вијетнама и Индокине него и за целокупне међународне односе. Вијетнаму су биле потребне помоћ и подршка. Вијетнамци су рачунали на солидарност социјалистичких и несврстаних земаља, како на плану политичке тако и дипломатске подршке.

Несврстане земље су на Конференцији у Џорџтауну дале подршку тренду преговарања великих сила али су истовремено упозориле и на њихов ограничени домет. Одлуке конференције о пријему Привремене револуционарне владе Јужног Вијетнама су биле одраз спремности несврстаних земаља да у међународним односима учествују као фактор чији је став могао утицати на решавање акутних проблема. Конференција у Џорџтауну је била успешна заједничка активност несврстаних земаља на 27. заседању ГС ОУН које су том приликом показале јачање акционе способности и улоге несврстаних земаља чиме је несврстаност обезбедила још већи степен уважавања у свету.⁵⁹⁷

У новим условима детанта и односа међу великим силама основни интерес, прилаз и амерички став према Југославији се није мењао. У прилог томе је ишао целокупан развој економских, политичких, научних и културних односа (повећана трговина, Ехџим банка дала прелиминарну сагласност за кредите у висини око 700 милиона долара, гаранције ОПИС, посете министра Роџерса Југославији и потпредседника СИВ Ј.Сиротковића САД итд.)

Развој економских, војних и политичких односа, општи положај САД у поствијетнамском периоду, поновно дефинисање циљева политике, могућности и средства, настављање промене односа са Кином и СССР су довеле до модификације политике, промена америчке тактике у свету и начина реаговања ради заштите америчких позиција и интереса. Унутрашњи развој у Југославији се у америчким анализама узимао као важан фактор њене опште спољно-политичке позиције и стабилности. У том контексту су према мишљењима америчке администрације појаве националистичких скретања слабиле јединство земље и кохезију друштва као и доприносиле одређеним економским тешкоћама и неким

---

⁵⁹⁷ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-96, стр.пов.бр. 6, *Међународне теме*

хроничним слабостима привреде. Важећа оцена је била да ће после Тита Југославија имати „тежа времена због дејства дезинтеграционих снага.“ Међутим, ипак је преовладало уверење да су снаге које су биле за интегритет и несврстану позицију Југославије биле у функцији одржавања независне позиције у односу на СССР.

Тешка искуства вијетнамског рата и огромна цена (преко 50.000 мртвих, утрошено преко 140 милијарди долара) са крупним последицама по америчко друштво које је рат поделио демонстрирала су лимите америчке силе. У таквој ситуацији Никсонова доктрина је само била покушај да се уз напуштање неких нереалних циљева обезбеде основни амерички интереси и позиције уз истовремено већи допринос и учешће савезника. САД су обезбедиле „атомски кишобран“, и преко њега доминантну позицију у западном блоку и мандат за кључне разговоре о стратешком наоружању са СССР. То је уствари занчило да се САД нису одрекле употребе војне силе у разрешавању криза али да су уместо ангажовања јаким копнених снага, давале предност муњевитим интервенцијама флоте и авијације у подршци савезницима. Основна америчка оријентација се сводила на уздржавање од директне војне конфронтације. Унутрашњи проблеми у САД су довели до ограничавања права председника да ангажује америчке војне снаге у иностранству као и да води рат без сагласности Конгреса. Као последица серије скандала у које су били умешани врхови Беле куће дошло је до значајног пада престижа председника а пораста улоге и значаја Конгреса. Нови односи са СССР и Кином тј. „нова равнотежа сила“ као битна компонента и достигнуће спољне политике Никсон-Кисинџер остају то и у поствијетнамском периоду како због очувања резултата, тако и због даљег развоја билатералне сарадње са обе земље. Стил и метод Кисинџера су давали печат укупној будућој политици у односу на све регионе. Основа Кисинџеровог метода је била везивање (linkage) проблема и реципрочност уступака који ће добити ширу примену у америчкој политици.

Заменик америчког државног секретара Кенет Раш је изјавио да су Сједињене државе сматрале декларацију Тито-Никсон угаоним каменом односа са Југославијом и без обзира на развој односа у свету, америчка жеља за добрим односима са Југославијом је остала трајан фактор. И сами Американци су сматрали

да је југословенско настојање за очувањем позиције несврставања било у најбољем интересу Југославије. САД су биле заинтересоване за развијање и проширење свих видова сарадње са Југославијом и очување њеног независног и несврстаног положаја. Постављало се само питање да ли је у Југославији постојала структура унутрашњих политичких снага која би могла омогућити континуитете тадашње политике.

САД су и даље биле заинтересоване за стабилну, независну и несврстану СФРЈ уз оцену да је југословенски положај био битан фактор мира и стабилности уз изражавање спремности за даље проширење сарадње посебно економско-финансијске. Остварени степен односа и споразумевања између САД и СССР је створио могућности нових алтернатива у постављању Сједињених држава према Југославији, зависно од глобалних интереса две силе, њихових приоритета и констелација снага. И поред тога што су у званичним изјавама САД прихватале СФРЈ, ипак су повремено и зависно од конкретних потреба своје политике вршиле притисак због југословенског унутрашњег развоја и спољнополитичких ставова што је доводило до осцилација у односима две земље. Пракса „везивања“ у билатералним односима, односно покушаји условљавања решавања појединих питања конкретним уступцима друге стране је била присутна у америчком постављању према Југославији.

Повољан развој и проширење билатералне сарадње су били настављени кроз узајамне посете и размене мишљења на високом нивоу (дијалог два председника путем порука, посета потпредседника СИБ Ј. Сиротковића Сједињеним државама, министра трговине и финансија Шульца и Демета специјалног саветника америчког председника за међународно-трговинска питања, итд.)

Економска и финансијска сарадња су такође биле унапређене током 1973. године. Југословенски извоз у САД је био повећан за 34%. Дошло је до оснивања заједничких привредних комора, потписани су били споразуми о гарантовању америчких приватних инвестиција у Југославији, потом о научно-технолошкој сарадњи и о авио-чартер саобраћају. Била је проширена и инвестициона сарадња и повећан туристички промет. Американци су саопштили да је био укинут највећи део рестрикција за југословенске набавке војне опреме из САД. Америчка страна је

била спремна и на сарадњу у производњи војне опреме али под условом да се она не износи у треће земље (Ово је био став и Конгреса али и војне индустрије не само према Југославији).

Иако су се односи у претходној години развијали повољно на принципима мирољубиве коегзистенције у америчкој политици су ипак постојали негативни елементи према Југославији који су били у раскораку са њиховим изјавама. Због неслагања југословенског естаблишмента са неким сегментима америчке спољне политике су биле све присутније тезе о „антиамеричкој кампањи“ која се водила у Југославији.

Након заседања Савета безбедности у Панаму, америчка страна је изразила незадовољство југословенским иступањима и улогом Југославије међу несврстаним латиноамеричким земљама. Американци су захтевали од југословенских руководилаца разумевање за њихову спољну политику. Постојала је чак и могућност да неразумеваче испољено од стране Југославије остави последице на билатералне односе. Очито је било да се није радило само о сукобу различитих ставове две стране око питања Панаме, већ о томе да је амерички демарш имао и шири намену која се односила на несврстану политику Југославије и њену активност у припремама за Самит у Алжиру.

У складу са наведеним дешавањима је дошло до антијугословенске пропаганде у САД. Та пропаганда је била веома јака и указивала је на атмосферу која није водила унапређивању привредне или неке друге сарадње. Писање америчке штампе о Југославији се кретало од резерви, исчекивања и сумњи у односу на развој у Југославији и њену спољнополитичку позицију, до притиска на њу. Америчка страна је износила разне критичке примедбе на рачун унутрашње и спољне политике Југославије. Југословенска критика бруталне америчке интервенције у Вијетнаму на међународном плану је такође утицала на атмосферу у односима.

Међутим, упркос сукобу који се водио преко штампе између две земље у исто време, су биле настављене иницијативе за сарадњу и реализацију програма за 1973. годину. Американци су настојали да се што пре утврде термини и приоритети већ договорених посета на нивоу чланова владе, као и посете и консултације на радним

нивоима (између осталог са америчке стране секретар за трговину и одбрану, саветник председника Никсона за економска питања итд).

Американци су и даље показивали спремност за реализацију економских и финансијских договора. У неким питањима су Американци показивали веома тврде ставове (авио-чартер саобраћај, коришћење контрапарт фондова) али је тешко било проценити колико је то заиста било у директној функцији односа САД према Југославији, а колико је то био резултат њихових настојања да одређеним рестрикцијама нађу решења за сопствене економске монетарне проблеме.⁵⁹⁸

Економски односи између две земље су дуже времена испољавали базичну стабилност и у целини се повољно развијали. За време посете потпредседника СИВ Сиротковића Сједињене државе су утврдиле заједнички интерес за дугорочном и стабилном економском сарадњом две земље. Ради редовнијег праћења и даљег развоја економских односа између две земље обострано је била прихваћена идеја о формирању југословенско-америчке коморе у СФРЈ и америчко-југословенске у САД. Уследило је повећање југословенског извоза у САД и тиме су били створени услови за увоз савремене опреме и технологије. Са САД су била потписана два споразума. Први је био тзв. *Споразум о гаранцијама америчких приватних инвестиција у СФРЈ* а други је био *Споразум о научној и технолошкој сарадњи између САД и СФРЈ*.⁵⁹⁹

Приликом посете САД-у од 10. до 17. фебруара 1973. године, потпредседник СИВ, Сиротковић је водио разговоре са највишим функционерима америчке администрације (разговор са државним секретаром Роџерсом, министром финансија Шулцом и Бацом, Фламиганом саветником Никсона и председником савета за спољно-економску политику). Моменат за посету је био врло добар с обзиром на побољшање атмосфере у односима између две земље која је настала потписивањем Споразума о Вијетнаму. На подесан начин у јавности је био испољен интерес администрације за јачање дугорочне економске и финансијске

---

⁵⁹⁸ АЈ, КРР, I-5-b/SAD, *Забелешка о односима између САД и СФРЈ, 14.04.1973.*

⁵⁹⁹ ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-1, стр.пов.бр.33, *Посета потпредседника СИВ Сиротковића САД-у* На основу закљученог Споразума између владе СФРЈ и владе САД 18.05.1973. године о научној и технолошкој сарадњи две владе су именовале југословенско-амерички заједнички одбор за научну и технолошку сарадњу и основале заједнички фонд за финансирање научно-технолошке сарадње.

сарадње са Југославијом. Обе стране су испољиле интерес за успех посете и пошле су од оцене да су развијени економски односи представљали добру основа за даљи развој укупних билатералних односа. Ова посета је представљала значајан допринос и корак даље у разради и конкретизацији основног политичког договора садржаног у заједничкој изјави два председника из новембра 1971. године. Током 1973. године размена између две државе је износила око 350 милиона долара, и обе земље су биле заинтересоване да сарадњу поставе на солидну, програмирану, дугорочну основу. Та сарадња је по својим разноврсним и новим формама требало да представља позитиван пример који је обогаћивао форме кооперације најразвијеније капиталистичке земље са једном малом социјалистичком, неангажованом земљом у развоју, што је по америчкој оцени могло деловати окуражујуће и на друге источноевропске земље. Том приликом Exim банка је потврдила заинтересованост за разматрањем југословенског дугорочог програма кредитирања оних грана које су се оријентисале на америчку опрему и технологију. Американци су потврдили одобрење ССС кредита Југославији у износу од 85 милиона долара за увоз пољопривредних производа.⁶⁰⁰

Главни циљ посете потпредседника СИБ Ј. Сиротковића је био унапређење свих аспеката економске сарадње. Шира економска сарадња са Сједињеним државама је одражавла непосредни интерес и практичне потребе југословенске привреде. Америчко учешће у југословенској трговинској размени са иностранством се кретало на нивоу 6-7% што је у односу на величину, значај и улогу америчког тржишта било недовољно. Од посебног значаја је била финансијска сарадња и перспективе за добијање кредита и зајмова који су били неопходни за развој југословенске привреде. Годишње се из САД у СФРЈ уливало око 150-200 милиона долара у облику робних и финансијских кредита. Америчко тржиште је било интересантно и са становишта коришћења научних и техничких достигнућа САД, индустријске и пољопривредне технологије. Проширивање економске сарадње са САД је истовремено доприносило успостављању равномернијег баланса у економским односима Југославије са Западом што је стварало већи маневарски простор југословенској привреди унутар тог региона. С обзиром да је до посете

---

⁶⁰⁰ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-1, стр.пов.бр.33, *Посета потпредседника СИБ Сиротковића САД-у*

дошло у доста осетљивом тренутку у односима између две земље она је ипак пружила прилику бољем сагледавању и оцењивању интенција америчке политике према Југославији. Потпредседник СИБ Сиротковић је имао сусрете и разговоре са државним секретаром Роцерсом, секретаром финансија Шулцом и још многим значајним личностима из Сједињених држава.

Значајни успеси на пољу трговине су били остварени пре свега захваљујући напорима обе земље. Реалне шансе за повећање југословенског извоза у САД су се заснивале на чињеници да је тражња за скоро свим југословенским извозним артиклима вишеструко премашивала југословенске расположиве количине. Од америчке стране се захтевало да југословенска предузећа добију право учешћа на лицитацијама електропривредних предузећа из државних наруџби САД уз 20% плаћања у динарским средствима. САД и Канада су биле једине две земље које нису прихватиле општу шему преференцијала на увоз индустријских производа из земаља у развоју. У разговорима је југословенска страна требало да се заложи да САД уведу општу шему преференцијала за увоз из земаља у развоју. тј. да и Југославију укључе у ту шему. Југославија је такође захтевала да се и даље задржи 20% плаћања у динарима за извоз меса, месних прерађевина, намештаја и других производа и услуга за потребе америчке армије у Западној Европи.

Америчко тржиште капитала је било главни извор за добијање средстава потребних за финансирање југословенског економског развоја. Висина кредита које су југословенске привредне организације и банке добијале код Експорт-Импорт банке САД није била лимитирана. Правилним усмеравањем кредита је било могуће доћи до модерне опреме и најсавременије технологије из САД. Југославија је имала задатак да упозна америчку страну са оријентацијом на увоз модерне опреме на кредит док је пољопривредне производе требало да увози под посебним аранжманима тј. на кредит са дужим роковима отплате или за готово. У политици коришћења кредита у САД тежиште је требало ставити на оне секторе који су имали приоритет у развојној политици Југославије. Кредити је требало да буду коришћени пре свега за енергетику, за развој производње репродукционог материјала, затим у експортним гранама. Ефикасност Експорт-импорт банке у одобравању зајмова југословенској привреди је отворила широке могућности за

набавку опреме у САД а тиме и за изградњу и модернизацију југословенске индустрије и пољопривреде. Експорт-импорт банка је међу југословенским привредницима стекла висок углед и афирмисала се као један од најзначајнијих извора финансирања увоза из САД у Југославију. Сарадња југословенских и америчких банака је била оцењена врло позитивно. Са југословенске стране је велики значај био придат акцији југословенске владе да се Народна банка Југославије уведе на финансијска тржишта дугорочног капитала у САД. Потписивањем споразума са ОПИС о гарантовању инвестиција су биле отворене нове могућности на подручју заједничких улагања америчких и југословенских предузећа. Југословенска привреда је била заинтересована за заједничка улагања са америчким фирмама. Коришћење и употреба динарских средстава владе САД је допринела развоју одређених форми привредне сарадње између САД и СФРЈ.

Југославија је неко време била увозник мање или веће количине пшенице из САД. Југославија је набављала део пољопривредних производа преко Comodity Credit Corporation (ССС) и при томе се користила кредитом са роком отплате на три године, док је раније користила кредите PL-480 који су били давани са роком од 12-20 година. Југословенска страна је имала задатак да током ових разговора поново покрене питање коришћења програма PL-480 уместо ССС кредита тј. могућност укидања Финдлијевог амандмана у односу на СФРЈ. Југославија је имала могућности да у САД извози месо и месне прерађевине док је из САД увозила јечам, соју и приплодна грла.

Југославија је у буџетској 1973. години очекивала закључење три зајма, (агроиндустријски комплекс у Македонији, гасификација Војводине и Србије-Нафтагас и модернизација железнице у укупном износу преко 120 милиона долара). Југославија је имала одличну сарадњу и са ММФ.⁶⁰¹

Амерички државни секретар Роцерс је у разговору са Ј. Сиротковићем истакао да је председнику Никсону било веома стало да амерички односи са Југославијом буду веома добри. Посебно је подвукао да је циљ америчке спољне политике био да у пуној мери сарађује са Југославијом на спољнополитичком плану. Америчка администрација је сматрала нетачним неке оцене о удаљавању Југославије од

---

⁶⁰¹ AJ, KPR, I-3-a/SAD, *Посета Јакова Сиротковића САД-у*

запада и приближавању СССР. Југословенски унутрашњи проблеми се нису негативно одразили на односе са САД. У интересу Вашингтона је био опстанак Југославије као несврстане и независне земље. Америчке пословне људе је бринула будућност Југославије, њена судбина после Тита, могућност избијања грађанског рата, опција потпадања Југославије под утицај СССР, с обзиром да је америчка влада планирала наставак слања помоћи Југославији преко Еџим банке. Амерички пословни свет је бринула неизвесност у погледу сигурности евентуалних улагања у Југославији.⁶⁰²

Посета америчког министра финансија Џорџа Шульца⁶⁰³ Југославији је била реализовна од 5. октобра до 8. октобра након његовог учешћа у раду министарске конференције ГАТТ у Токију, заседања ММФ и Међународне банке. Заједно са министром Шулцем у посету СФРЈ је стигао и министар трговине Фредерик Дент.⁶⁰⁴ Посета министра Шульца је била прилика за размену мишљења о најширим међународним економским проблемима и упознавање са америчким гледањем на нека конкретна питања економско-политичких односа Исток-Запад. Такође је била погодна прилика и за упознавање америчке стране са југословенском оценом Четврте конференције несврстаних. У исто време то је била и прилика да се на билатералном плану потврди југословенски интерес за даљи развој односа са САД на утврђеним основама.

---

⁶⁰²ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-1, стр.пов.бр. 11/9, *Стране оцене САД*

⁶⁰³ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-2, стр.пов.бр.220, *Забелешка о разговору Тита са америчким министром финансија Шулцом, 6.октобра 1973.*

Џорџ Праг Шулец: рођен је 13. децембра 1920. године у Њујорку. Дипломирао је економију на Принстон Универзитету 1944, а докторирао економику индустрије 1949. године на Институту за технологију у Масачусетсу. Предавао је на више универзитета, а 1962. године је постао декан Факултета за организацију пословања у Чикагу. Шулец је 1955. године постао члан Већа економских саветника председника САД, а 1959. консултант секретара за рад. Именован је за секретара за рад 1969. године, а 1970. за директора канцеларије за администрацију и буџет. За секретара финансија Шулец је именован јуна 1972. године, а затим за представника САД у ММФ, Међународној банци за обнову и развој и Банци за развој Азије. Такође је постао помоћник председника Нискона за економску политику.

⁶⁰⁴**Фредерик Дент** је рођен је 1922. године у Њу Џерсију. Дипломирао је на Јејлу 1943. године, а затим је до краја рата служио у морнарици. Током 1946. године је почео да ради у текстилној индустрији. Био је председник више компанија, института и асоцијација произвођача текстила. Бавио се изучавањем међународне трговине. За секретара за трговину је именован фебруара 1973. године.

Промене до којих је дошло последњих година у међународним односима, као и прилагођавање америчке политике новим условима нису утицале на амерички став према Југославији. САД су ставиле до знања Југославији да су и даље биле заинтересоване за њену стабилну, независну и несврстану позицију, примарно у односу на СССР, уз констатацију да је југословенски положај представљао битан фактор мира и стабилности у том делу света.. Због америчког држања и интервенција у решавању међународних проблема је било присутно отворено сукобљавање југословенских и америчких ставова. При том Југославија је своје ставове изграђивала независно и у складу са југословенским принципима и интересима тако да разлике у погледима нису требало да представљају сметњу у односима. Пракса везивања у билатералним односима тј. покушаји условљавања решавања појединих питања неким уступцима са југословенске стране је била присутна у америчком постављању према СФРЈ.

У области међународних тема занимљив је био амерички став о несврстаним земљама који је прошао кроз разне фазе. Од фазе у којој је било речи о „неморалној“ политици, преко игнорисања, до процене да је политика несврстаности сметала њиховим интересима и спровођењу контролисаног детанта. Новија америчка иступања су показивала да им је активност и јединство несврстаних земаља сметало, а Кисинџерове и Никсонове реакције на Четврту конференцију несврстаних су одражавале америчка страховања од јединственог наступа и јачања акција несврстаних земаља на привредном и политичком плану. Основне поставке у Кисинџеровом говору пред Сенатом 12. септембра су се сводиле на посвећивање пажње проблемима развоја. Американци се нису противили захтевима несврстаних да више учествују у одлучивању о најбитнијим интересима целог света као што су били безбедност, развој итд. Американци су прихватили индивидуални приступ сваке земље према најакутнијим проблемима али нису прихватили несврстане земље као блок. Такве ставове је Кисинџер настојао елаборирати у Генералној скупштини ОУН.

Током разговора америчког министра финансија Шульца и председника Тита је била дотакнута и Четврта конференција несврстаних у Алжиру. Две стране су констатовале да је на тој конференцији био стављен снажан акценат на проблеме

земаља у развоју. Зато је било договорено оснивање Фонда солидарности као неке врсте заједничке банке која би давала кредите земљама у развоју под повољнијим условима од уобичајених у свету. Несврстане земље су озбиљно рачунале на разумевање, сарадњу и помоћ развијених и богатих земаља. Конференција је разматрала и питања као што су била питања колонијализма и ослободилачке борбе народа у колонијама. Договорено је било да несврстане земље пруже ефикаснију подршку и помоћ борби народа за ослобођење од колонијализма. Председник Тито је потврди америчком министру Шулцу да се у Алжиру на Конференцији несврстаних том приликом окупило 60 шефова држава и влада, и да је било присутно преко 2 милијарде светског становништва.

Министар Шулц је нагласио да су САД сматрале веома важним то што су земље учеснице конференције упркос свим разликама успеле да демонстрирају дух заједништва, што је сматрао заслугом председника Тита. Председник Тито је истакао да је Конференција у Алжиру показала колико нису били у праву сви они који су говорили да је несврстаност била превазиђена и да је губила разлог постојања отпочињањем процеса споразумевања међу великим силама. Конференција је категорички потврдила оправдани захтев и право несврстаних земаља да учествују у решавању актуелних међународних питања која су била од интереса за све. На четвртом самиту несврстаних по Титовом мишљењу, приступило се решавању међународних проблема са много ширих перспектива и инсистирало се на свему ономе што је земље уједињавало а не раздвајало. На конференцији је било створено одговарајуће Координационо тело које је требало да брине о континуитету активности несврстаних до следећег састанка на врху у Коломбу.

Амерички министар финансија Шулц је нагласио да је делио мишљење председника Тита о значају јединства великог број земаља са различитим друштвено-политичким системима. Према Шулцовом мишљењу је било веома важно превазићи разлике међу земљама и сагледати заједничке циљеве.

Шулц је иначе сматрао да су билатерални односи између САД и СФРЈ у целини били добри, засновани на солидним основама, као и да је између две земље постојала широка сарадња и разумевање. На бази тога се одвијала и повољна

економска сарадња. Постојали су услови и спремност да се сарадња између две земље и даље прошири.

Министар Шулц се сложио са председником Титом око преференцијала и упознао је Југославију са чињеницом да су Сједињене државе радиле на доношењу закона којим би била регулисана таква питања у односу на земље у развоју.

Амерички министар Шулц је још једном поновио оцену да је сарадња између Југославије и САД била „одлична“ и истакао је жељу и спремност Сједињених држава за њеним наставком и даљим унапређењем.⁶⁰⁵

Током разговора двојица државника су се додирнула и веома осетљиве теме за обе стране. Реч је била о непријатељски расположеној антијугословенској емиграцији и њеној делатности на просторима Сједињених држава.. Непријатељске организације српске емиграције су масовно биле укључене у кампању притив доделе Нобелове награде за мир председнику Титу. Извршни одбор „Српског конгреса“ са седиштем у Чикагу је припремио протест који је био упућен Генералном секретару ОУН, краљу Олафу, Никсону, Нобеловом комитету за мир норвешког парламента. У протесту је Тито, био оптужен за уништење 400000 Срба, за време Другог светског рата, за ликвидацију митрополита Арсенија и 70 свештеника, за прогоне интелектуалаца, као и чињеницу да југословенска политика није била мирољубива и несврстана, већ агресорска и да је штитила интересе комунизма и комунистичких покрета.

Српска народна одбрана у САД је почетком марта 1973. године припремила нови мало измењени протест и упутила га Нобеловом комитету за мир. Умножила га је у 2000 примерака и разделила свим конгресменима, сенаторима у САД. Овај протест је углавном користио аргументацију у „Протесту“ из 1972. године. ДР Урош Стефановић, председник Српске народне одбране у САД је 16. априла 1973. године у Чикагу уручио „Ноту“ израелском конзулу са молбом да буде прослеђена Голди Меир. Циљ ове акције је био да Израел и јеврејски живаљ у свету подигне глас против доделе награде. У „Ноти“ је јеврејски живаљ био подсећан да је у блискоисточној кризи југословенски председник Тито увек био на страни арапских

---

⁶⁰⁵ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-2, стр.пов.бр.220, *Забелешка о разговору Тита са америчким министром финансија Шулцом, 6.октобра 1973.*

земаља и да је Израел оглашавао агресором. Српска народна одбрана је водила јаку пропаганду против доделе нагарде преко својих средстава информисања. Преко радио часова и листова та организација је вршила веома јак притисак на православно свештенство и вернике да се укључе у кампању. Српски културни клуб „Свети Сава“ екстремна непријатељска организација српске емиграције је у својој пропаганди против додељивања награде председнику Титу посебно наглашавала и настојала да прикаже јавности приврженост и опредељеност председника комунистичком блоку. Ова организација је непрекидно истицала да је подршка додељивања Нобелове награде Титу представљала „слабљење запада и јачање светског комунизма“.

Непријатељске организације хрватске непријатељске емиграције су водиле готово идентичну кампању коју је водила српска непријатељска емиграција. Поред наглашеног антикомунистичког аспекта кампање, те организације су посебно експлоатисале насталу ситуацију у Хрватској после 21. седнице ПСКЈ. Хрватска сељачка странка је од почетка била укључена у кампању.⁶⁰⁶

Међутим, овај проблем емиграције је временом ипак резултирао извесном деескалацијом непријатељске активности југословенске екстремне емиграције а посебно делатности која је могла бити оквалификована као отворени тероризам.⁶⁰⁷

Догађања у Чилеу су такође представљала политички сегмент разговора двојице државника с обзиром да је у најави била посета потпредседник СИВ и секретара за иностране послове Милош Минић тој латиноамеричкој земљи у периоду од 13. до 20. маја. Амерички допринос дешавањима у Чилеу се у многоме рефлектовао на односе са социјалистичком и несврстаном Југославијом.

С обзиром на тешку економску ситуација у Чилеу, као и чињеницу да је њена влада народног јединства била изложена снажном унутрашњем и спољнем притиску, југословенска страна је предложила низ мера за успешну реализацију договорених пословних операција као и излажење у сусрет новим тражењима чилеанске владе и лично председника Аљендеа. Југословенска страна је омогућила Чилеанцима одобравање новог кредита у износу од 5 милиона долара за куповину

---

⁶⁰⁶ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-5, стр.пов.бр.261, *Непријатељска емиграција против додељивања Нобелове награде за мир председнику Титу*

⁶⁰⁷ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-2, стр.пов.бр. без броја, *Билатерални односи СФРЈ-САД*

ђубрива и електронских елемената. Потом је убрзала закључење кредитног споразума између Народне банке Југославије и Централне банке Чилеа у циљу нове куповине роба у Југославији. При том се обавезала да ће изаћи у сусрет чилеанском захтеву за набавком оружја (захтев од око 35 милиона долара на 8-10 година са 10% учешћа).

На изборима у Чилеу септембра месеца 1970. године је победио Аљенде кандидат комуниста, социјалиста и других левих партија. Тако је Чиле постао прва земља у свету у којој је коалиција левих партија на челу са марксистом као председничким кандидатом изборним путем преузела извршну власт у оквиру буржоаског институционалног система. У реализацији свог програма тзв. „чилеанског пута“ Аљенде се морао борити против отвореног америчког притиска, ограничавања притицања страног и недостатка домаћег капитала, несташице девиза, инфлације. Упркос свим тим тешкоћама Аљенде је успео извршити многе циљеве између осталих: рационализацију производње бакра, железа, подржати банке и спољну трговину. Држава је успела контролисати преко 120 најважнијих предузећа из области рударства, енергетике, текстилне, хемијске, прехранбене индустрије. Завршена је била аграрна реформа, извршена прерасподела националног дохотка у корист радника и сиромашних делова друштва. У радничким предузећима је била уведена радничка контрола која је имала саветодавни карактер. Успостављени су били односи са НР Кином, Кубом и свим социјалистичким земљама. Несврстаност је прерасла у основну компоненту чилеанске спољне политике. У време када је југословенски секретар иностраних послова Милош Минић био у посети Чилеу, Чилеанци су очекивали одређену помоћ и политичку подршку Југославије у циљу превазилажења дубоке економске кризе.⁶⁰⁸

За то време у САД је био присутан страх од Аљендеовог ступања на власт којим су могли бити угрожени њихови витални интереси. Стога су Американци након именована Кисинџера за америчког државног секретара веома брзо отпочели са припремама које су имале за циљ збацивања социјалистичке владе у Чилеу.

Током разговора о догађајима у Чилеу и свргавању Аљендеове владе војним пучем

---

⁶⁰⁸ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-59. пов.бр.413137, *Ситуација у Чилеу 1973. године*

Американци су настојали убедити свим силама југословенске представнике у наклоњеност Аљендеовом режиму и неумешаност у пуч. Поводом војног пуча у Чилеу, саветник америчке амбасаде у Београду је тражио 1. октобра хитан пријем у ССИП при чему је изнео америчко разочарење због чланка Ј. Билића објављеног у листу „Колумнист“, у коме је било наведено да је америчка војна група у Чилеу одиграла значајну улогу у свргавању Аљендеове владе. Велико подозрење према Југославији је изазвао и говора југословенског министра иностраних послова М.Минића у Уједињеним нацијама у коме је било поменуто деловање међународног империјализма, при чему се имплицирала америчка инволвираност у догађаје у Чилеу. Саветник америчке амбасаде у Београду је сматрао да су сви ти написи по новинама и понашање југословенске јавности могли изазвати незадовољство у Вашингтону и имати негативне последице на билатералне односе.⁶⁰⁹

Током целог овог периода је постојао реалан страх на Западу од распада Југославије у посттитовском периоду што је могло утицати на угрожавање односа у Европи и детанта у целини. У таквој ситуацији се могла очекивати совјетска изнуда од Запада која је тежила подели Југославије. Тим поводом се огласио амерички председник Никсон који се обратио совјетском председнику Брежњеву у Москви и при том нагласио да су „САД с биле витално заинтересоване за очување *status quo*, југословенске независности“. Непријатељска емиграција, посебно усташка је иступала са тезом да је Никсон у разговорима са својим сарадницима изнео „да ће после завршетка рата у Вијетнаму, Југославија постати најосетљивије подручје где ће почети оружана борба а Хрватска бити издвојена из састава СФРЈ“.⁶¹⁰

Овакве информације су одражавале интерне процене на Западу, пре свега у САД, о извесном стратешком померању позиција Југославије према Варшавском уговору. Сви елементи су указивали да се радило о смишљеној синхронизованој акцији која је упоредо са појачаним притиском преко штампе добијала видове порука са циљем застрашивања и интензивирања притиска на Југославију.

⁶⁰⁹ АЈ, КРР, I-3-a/107-209, САД, Џорџ Шулиц амерички министар финансија у Југославији, 06.10.1973.

⁶¹⁰ ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-1, стр.пов.бр.11/12, *Актуелности март 1973. године*

У том духу је америчка штампа наставила са притиском на Југославију. Поред бојкотовања председничког интервјуа у „*Вијеснику*“⁶¹¹, који је свуда у свету био веома запажен америчке агенције су давале превелики публицитет писању *Фронта* и писму љубљанских студената, при чему су оба догађаја приказивале као најновије нападе на западну штампу и оптужбе ЈНА на рачун САД.

Совјетска подршка кандидатури председника Тита за Нобелову награду је дала нови повод писању западне штампе о односима Југославије и СССР.⁶¹²

Америчка штампа је забележила један од говора председника Тита на сабору федерације при чему су били коришћени извештаји новинских агенција. „*Вашигтон Пост*“ и „*Њујорк Тајмс*“ су нагласили да „*текућа акција на јачању дисциплине у СКЈ никако није значила одступање од активне политике несврставања и да су амандмани који су доносили револуционарне промене требало да приближе радничку класу основним замислима марксизма*“

Лист „*Балтимор Сан*“ је цитирао део говора у коме се каже „*свиђало им се то или не, треба да им буде јасно да Југославија ни најмање нема намере да мења своју политику*“, при чему председник Тито није изричито рекао ко су били ти противници Југославије.⁶¹³

У штампи социјалистичких земаља је било забележено да је председник Тито део говора посветио и међународним питањима. Посебно су преношени делови у којима се говорило о Југославији као борцу за мирољубиву коегзистенцију, равноправност народа и држава, за ликвидирање свих форми угњетавања, доминације и експлоатације, потом о заинтересованости Југославије за учешће у борбама за мир, независност, равноправну међународну сарадњу и демократске међународне односе.

---

⁶¹¹У светској штампи интервју је био узет као основа за шире коментарисање о међународном положају Југославије. У извештајима и првим коментарима била је истакнута улога Југославије као значајног фактора у међународним односима, посебно у несврстаном делу света. Западна штампа је покушала да на основу интервјуа одреди положај СФРЈ према СССР. Већином су написи у штампи показивали да се Југославија и поред спекулација у вези са њом и даље посматрала и уважавала као значајан фактор у међународним односима. Остао је такође и несмањен интерес за њен геостратешки простор и у том контексту за њене односе са Великим силама. На западу су биле појачане спекулације о стратешком померању Југославије у унутрашњем развоју и спољној политици уопште, посебно према СССР.

⁶¹²ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-1, стр.пов.бр.11/12, *Актуелности март 1973. године*

⁶¹³ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-62, пов.бр.420896, *Иностранна штампа о говору председника Тита на сабору Федерације*

Говор председника Тита и одјек на који су наишле оцене и ставови изнети у њему, посебно делови о самоуправном развоју, Југославије и њеној несврстаној политици у иностраним средствима јавног информисања су снажно утицали на разбијање разних теза и спекулација о наводном мењању унутрашњег и спољнополитичког курса Југославије и истовремено је допринео и даљој афирмацији доследне и принципијелне политике Југославије.⁶¹⁴

У реаговањима запада су били помешани елементи разочарења због изневерених очекивања да би развој у Југославији могао довести до суштинских промене у њеном социјалистичком бићу. Карактеристично је било да је Југославија на последњем састанку НАТО после неколико година „паузе“ била поново означена као „сива јадранска зона“ у којој су слабиле позиције Запада. У званичним америчким круговима је било подвучено југословенским представницима да је њихова земља имала истакнуто место у политичко-стратешким разматрањима САД и НАТО и да су САД биле дубоко забринуте у погледу будућег развоја догађаја у Југославији. Све западне земље су полазиле од стратешко-политичког интереса да Југославија сачува одстојање од СССР и бар неке од својих ранијих реформи на којима би Запад могао да гради наде у смислу утицања на југословенски унутрашњи друштвено-политички развој. Притисак на Југославију је био вршен не само преко штампе већ и преко ангажовања интелектуалних средина против Југославије (писмена обраћања универзитетских професора Сједињених држава југословенској амбасади) као и увлачење у кампању Ђиласа и Михајлова.

САД су биле прилично уздржане. Изгледало је да је штампа била прилично брифована да пише мање алармантно и провокативно. Своје незадовољство правцем југословенског унутрашњег развоја Сједињене државе су Југославији доста шкрто преносиле на нижим нивоима. Америчке замерке су се односиле на југословенско приближавање Совјетима на рачун САД и стварање простора за војно-политичко уграђивање Совјета у Југославији. Американци су веровали да је таква неизвесност југословенског развоја могла створити политички ризик који би

---

⁶¹⁴ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-62, пов.бр.420896, *Иностранна штампа о говору председника Тита на сабору Федерације*

се одразио на америчке пословне кругове у смислу њиховог одвраћања од улагања у југословенску привреду.⁶¹⁵

Према информацијама из Њујорка у америчким оценама ситуације у Југославији постојала је двојност погледа војних и дипломатских кругова. У оценама Пентагона се указивало на „пасивност“ интелигенције и омладине у односу на ужурбане мере које је предузимала СКЈ. Америчка страна је подвлачила да је то могло довести до затегнутости у Југославији и тиме до њеног потенцијалног претварања у потенцијалну кризну тачку у свету што би могао искористити СССР. Међутим, Стејт департмент ја сматрао да ипак у 1973/1974. години Сједињене државе не би требало бити суочене са „југословенским проблемом“. Било је наглашено да сепаратизам у Југославији није имао ширег ослоња јер су све републике биле заинтересоване за интегритет Југославије. Американци су били посебно незадовољни писањем југословенске штампе о америчкој спољној политици а нарочито извештавањима дописника Танјуга из Либана о повезаности америчких државних служби(CIA) и тадашње израелске акције у Бејруту. Американци су посебно били осетљиви на критике њихове политике према Вијетнаму. Амерички естаблишмент се прибојавао одржавања Самита несврстаних у Алжиру, уз претњу да би САД могле озбиљно реаговати уколико би и тај Самит добио антиамерички карактер. Ставили су до знања Југославији да су од ње очекивали разумевање америчких интереса. Америчка администрација је озбиљно била узнемирена вестима које је пласирао Танјуга из Сајгона о томе како су амерички војници, преобучени у цивиле обучавали сајгонски режим методама мучења и изнуђивања признања од политичких затвореника. Сматрали су да су таква писања и извештавања југословенских мас-медија била у супротности са договором Тито-Никсон.⁶¹⁶

У овом периоду су функционисали сви сегменти сарадње између две државе осим војног. С тога је америчка страна улагала максимум напора и настојала је да развије и унапреди и ту грану сарадње.

---

⁶¹⁵ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-1, стр.пов.бр. 7, *Реакције на ситуацију у Југославији*

⁶¹⁶ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-1, стр.пов.45372, *Стране оцене*

Американци су у складу са тим предложили регулисање статуса њихових официра који су боравили на постдипломским студијама у Југославију и позивали су се при томе на реципроцитет у погледу третмана југословенских официра који су похађали њихове војне школе (тражили су да неки југословенски владини органи помажу тим лицима приликом уписа на факултет, у проналажењу стана, и ослобађања од царине за увоз селидбених ствари које је ССНО до тада одбијао).

Поред тога САД су наставиле са одобравањем и продајом војног материјала Југославији за који није постојала забрана. У међувремену политика продаје војног материјала Југославији од стране САД је била класификована на другачији начин. Наиме, Американци су били спремни продавати Југославији одређени селектирани класификовани војни материјал одбрамбене природе на бази процене сваког индивидуалног случаја. Американци су желели да повећају сарадњу са владом у Југославији у области продаје војне опреме до степена докле је то дозвољавала њихова национална безбедност. Таква иницијатива нове политике је сматрана важним кораком ка сталном побољшању односа између две владе и између њихових војних заједница. Будући прогрес продаје америчког војног материјала Југославији је зависио у великој мери од спремности југословенских војних снага да се одазову тој иницијативи. То је значило да је Југославија била спремна да разматра тражења за продају класификованог материјала одбрамбене природе. Неодобравање конкретног југословенског тражења набавке класификованог војног материјала није требало тумачити као југословенску неспремност за разматрањем других захтева. САД нису биле заинтересоване за куповину југословенског оружја нити су биле заинтересоване за аранжман југословенско-америчке трампе на том подручју. САД нису биле заинтересоване ни за продају технологије која је могла бити коришћена за производњу наоружања у Југославији које би могло бити продавано трећим земљама. Пентагон је коначно устројио одлуку о продаји тајног војног материјала. У складу са тим Југославија је морала бити прецизнија у својим захтевима о потребним набавкама с обзиром да су САД имале политичку одлуку и услове да те захтеве брзо решавају.⁶¹⁷

---

⁶¹⁷ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф- 100, пов.бр.439345, *Извештај ССИП*

Опште је било познат да је Југославија на основу споразума о војној помоћи који је био потписан између владе САД и владе СФРЈ 14.11.1951. године у периоду од 1951. до 1957. добијала знатне количине војних роба. У међувремену су многа од добијених средстава била већ избачена из употребе, застарела или у таквом стању да се више нису могла користити, а за њихово даље одржавање и коришћење је било потребно улагати знатна финансијска средства. То се посебно односило на разне врсте и калибре муниције чија је вредност у време пријема превазилазила 100.000.000 долара. Та муниција је временом да би била у употреби морала бити ремонтвана. То је значило да се она након ремонта више није могла третирати као оригинална америчка с бзиром да су на њој била вршена разна усавршавања и модификације. Поред тога трошкови ремонта су износили до 50% вредности нове муниције. Сличан ситуација је била и са другим примљеним средствима (топови, авиони Ф-84Г, возила итд.). Кроз редовне набавке Југославија је куповала од Пентагона и авионе Ф-86 који су тада већ били застарели и предложени за расхоровање. Међутим, у свим уговорима за набављена средства су постојала ограничења да их није било могуће продавати без сагласности одговарајућих органа америчке владе. Све је било више интересената за куповину наоружања и војне опреме добијене из помоћи или путем редовних набавки које је Југославија могла продавати под повољним условима. Чак је америчка фирма „*Титан Интернешнал*“ из Њу Јорка била заинтересована за куповину 34 авиона Ф-86 и 20 авиона типа Ф-84, али јој је за то била потребна дозвола америчких органа. Сходно наведеном југословенска влада је покренула иницијативу код америчке владе за ослобођењем од обавезе члана 3. Споразума од 14.11.1973. године, као и по уговорима о набавкама преко Пентагона како би се несметано могла вршити продаја. Савезни секретаријат за народну одбрану је морао да се обавезе да ће од сваког купца и за сваку конкретну продају пре испоруке прибавити потврду о крајњем кориснику „*End use Certificate*“.

Југословенска страна је инсистирала на што хитнијем покретању овог важног питања код надлежних органа САД.⁶¹⁸

---

⁶¹⁸ДА МСП РС, ПА, Ф-1, стр.пов.бр. 48773, *Продаја средстава примљених по Споразуму о војној помоћи из САД путем редовних набавки*

Између осталог две земље су покушале и да регулишу непопуларне поступке америчких војних представника у Југославији који нису били у складу са уобичајеном дипломатском праксом и понашањем, који су кршили Протоколарна упутства за стране војно-дипломатске представнике у СФРЈ. Том приликом југословенска страна је нагласила да је и пре неколико година имала са америчком страном низ озбиљних разговора због недопустивих поступака њихових војних представника у СФРЈ. Органи службе на југословенским аеродромима и војним објектима су сигнализирани бројна кршења Протоколарног упутства од стране војно дипломатских представника у СФРЈ. Из наведених разлога југословенски званичници су подвлачили да такво понашање није било у складу са обострано усвојеним принципима односа као и да није доприносило бољем међусобном разумевању.⁶¹⁹

Тако је нпр. амерички наредник Квист допутовао 14. октобра у Дубровник непријављен и два дана је вршио осматрање аеродрома и војних објеката, док је пуковник Клингерхофер извиђао војни аеродром у Батајници дан после 15.октобра итд. Југословенска страна је уложила протест против такве недопустиве праксе коју су вршили страни амерички војни представници у СФРЈ. Југословенски представници власти су сматрали да се америчка страна морала уздржавати од таквих негативних поступака који су само наносили штету односима између две земље. Амерички амбасадор Тун у Београду се у више наврата извинио због прекршаја и пружио је југословенској страни уверење о непоновљивости таквих догађаја. Нагласио је обострану намеру (САД и СФРЈ) да се ради на побољшању и проширењу односа и спровођењу у живот Заједничког коминикеа и одлука двојице председника.⁶²⁰

---

⁶¹⁹ДА МСП РС, ПА, 1973,Ф-3, стр.пов.бр. 446899, *Забелешка о разговору Савезног секретара Мочивника са америчким амбасадором у СФРЈ М. Туном 26.10.1973.*

⁶²⁰ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-100, бр. 446899, *Разговор америчког амбасадора Туна са В. Матићем референтом за политичке односе са САД, 26.10.1973.*

10.2 Рефлексије решавања Вијетнамске кризе на Југославију и стање у међународним односима

Једна од карактеристика развоја међународних односа у овом периоду је била врло широка и интензивна активност између најразличитијих партнера и на различитим нивоима (сусрети државника, међународне конференције, састанци и преговори).

Велике силе су пажљиво одмеравале тачке својих будућих акција и трудиле су се да очувају тренд у својим узајамним односима и настојале су да у центар међународне активности не дођу проблеми које те земље нису желеле тада да решавају.⁶²¹

Општи међународни услови посебно оријентација великих сила на сређивање својих односа и преговарање, сазнање да се питање рата у Вијетнаму није могло решавати војном победом било које стране је представљало кочницу даљем развоју односа три силе и неминовно је довело до заједничког интереса да се рат у Вијетнаму путем преговора што пре оконча. Упоследњој фази преговора САД су покушале да употребом најгрубље силе и притиска изнуде суштинске концесије тј. да наметну трајну поделу Вијетнама и сачувају сајгонски режим. САД међутим, нису успеле да то остваре већ су прихватиле компромисна решења. Споразум није у потпуности задовољио нити једну страну али је представљао резултат њиховог заједничког интереса који је требало да се сведе на обуставу ратних дејстава као нужан корак ка политичком решавању вијетнамског питања и битан предуслов за повлачење америчких трупа из Вијетнама. Њиме су биле фиксиране војне и политичке позиције свих вијетнамских страна које су после Споразума биле у ситуацији да без присуства америчких трупа наставе политичку борбу за решење система власти у јужном Вијетнаму. Постизање оваквог споразума би омогућило повлачење америчких трупа из Вијетнама што би представљало успех борбе вијетнамског народа и у суштини пораз америчке политике војне интервенције. Вијетнамска борба је онемогућила Сједињеним државама да од јужног Вијетнама створе своју колонију у којој би владала њихова гарнитура. Међутим, споразум је показао да сви циљеви вијетнамске борбе и револуције још нису били остварени посебно по питању уједињења два дела Вијетнама. Борба народа Вијетнама за

---

⁶²¹ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф- 1, стр.пов.бр. 11/14, *Кризна подручја, општа кретања*

потпуно испуњење циљева се пребацила са војног на политичко поље што је донело доста неизвесности и могућности обнављања војних сукоба унутар Јужног Вијетнама. По овом Споразуму Вијетнамци су учинили видније уступке у односу на споразум од 26.10.1972. године. ДР Вијетнам је пристао на успостављање демаркационе линије и демилитаризоване зоне дуж 17- паралеле уз изричито прецизирање да је то била привремена а не политичка или територијална граница. Питање ослобођења политичких заробљеника у јужном Вијетнаму је било препуштено договору двеју страна у необавезујућем року од 90 дана након прекида ватре.

Покушај САД да наметну и споразумом легализују трајну поделу Вијетнама није успео. Задржана је била формулација којом су се прецизирала национална права вијетнамског народа. Врло је била значајна и чињеница да Споразумом није било предвиђено повлачење војних снага ДР Вијетнама из јужног Вијетнама на чему су САД у последњој фази посебно инсистирале.

Задржано је било формирање Савета националног измирења и слоге са три подједнака дела и његове улоге да помаже двома странама у јужном Вијетнаму у спровођењу споразума о унутрашњим питањима у јужном Вијетнаму.

Споразумом је очувано право вијетнамског народа на уједињење и предвиђене су биле одређене правне и политичке институције које су објективно пружале простор за политичку борбу револуционарних снага у правцу остваривања крајњих циљева њихове борбе. Споразум је признавао привремену револуционарну владу као равноправну политичку снагу и војну силу у јужном Вијетнаму.

Споразум је омогућио Сједињеним државама да се часно извуку из рата у Индокини и да смање своју инволвираност у фазама реализације политичких решења за јужни Вијетнам.

САД су споразумом омогућиле опстанак њиховом марионетском режиму као равноправном фактору у предстојећој политичкој борби у јужном Вијетнаму. Обустава директног америчког војног ангажовања у Вијетнаму је олакшала и поспешила консолидацију њених позиција у Југоисточној Азији, Азији и шире у свету.

СССР је био задовољан постизањем споразума кога је јавно поздравио и окарактерисао као значајну етапу на путу решења вијетнамског проблема. СССР се потврдио као главни партнер САД у свим најважнијим међународним питањима. Међутим, обустављање рата у Вијетнаму је отворило значајне перспективе и за шири развој америчко-кинеских односа што је СССР ставило пред нове дилеме. НР Кина је такође поздравила Споразум и потврдила је свој интерес за брзо окончање рата у Вијетнаму.

Након Кисинџеровог октобарског Споразума о миру, је најзад био потписан мир у Паризу 27. јануара 1973. године. Американци су се његовим потписивањем обавезали на повлачење из Вијетнама у року од два месеца. Између сукобљених страна је била договорена размена заробљеника и прихваћено да режим у Сајгону остане на власти до одржавања слободних избора.⁶²²

Југославија је кроз изјаву председника СИБ 24. јануара 1973. године поздравила парафирање споразума и одала признање вијетнамском народу као и његовој дугогодишњој борби.⁶²³

Постизање Споразума о престанку оружаног сукоба у Вијетнаму је представљало прву етапу у правцу окончања рата у Индокини. Процес постизања споразума о окончању рата у Вијетнаму је упозорио и на то да односи између великих сила и њихово међусобно попуштање, преговарање и споразумевање нису обезбеђивали истовремено и попуштање у другим регионима, нити аутоматски гарантовали малим земљама безбедност као ни решавање отворених проблема криза на бази стварне примене принципа коегзистенције. Обустављање рата у Вијетнаму и искустава борбе вијетнамског народа и других народа Индокине су снажно афирмисала политику несврстаности као једину алтернативу и оријентацију малих, несврстаних земаља Азије. У таквим оквирима несврстане земље је требало да подржавају све процесе еманципације у Азији.

Обустава рата у Вијетнаму је утицала на стварање повољнијих услова за даљи бржи и шири развој америчко-кинеских билатералних односа и решавање неких њихових међусобних азијских проблема (Тајван). Спроводећи политику Никсонове

---

⁶²² Дубравка Стојановић, *Рађање глобалног света 1880-2015*, Београд, 2015, стр. 330-331.

⁶²³ ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-2, стр. пов. бр. 21, *Прелиминарна оцена Споразума о окончању рата у Вијетнаму*

доктрине према партнерима и противницима САД су задржале иницијативу и предност да истовремено преговарају са Кином и СССР и да се при томе све више користе супротностима између њих. Кључ за решење блискоисточне кризе је био све више у рукама САД. Американци су настојали да ојачају кохезију и хомогеност Запада посебно НАТО и да развију тзв. концепцију „контролисаног детанта“ у циљу спречавања јачања левих снага у појединим земљама и јачања укупног јединстава Запада. Међутим, у тежњи да учврсте свој статус водеће светске силе САД су се суочавале са многобројним ограничењима сопствене моћи. Вијетнамски рат је показао ограниченост америчке економске моћи, превелико спољно ангажовање у свету као „жандарма у свету“ је заострило крупне друштвене, политичке па и социјалне проблеме унутар самих САД. Војни неуспех у Вијетнаму је показао снагу аутохтоних процеса и борбе народа за прогресивне промене за које је тек било потребно разрадити нове методе на бази Никсонове доктрине.

Биланс рата у Вијетнаму је био поразан за све. На Север Вијетнама је бачено више бомби него на свим ратиштима Другог светског рата заједно. Током рата погинуло је око 400.000 цивила и око 58.000 Американаца. Јужни Вијетнам је имао 220.000 мртвих а Вијетконг између 650.000 и милион жртава. Потрошено је било око 165 милијарди долара што је ослабило америчку привреду и допринело инфлацији.⁶²⁴

Општа позиција СССР према САД је била ослабљена. Положај СССР као водеће земље социјализма међу социјалистичким и прогресивним снагама уопште је био испод његових амбиција.

Кина је извршила успешно отварање према свету и ојачала је свој међународни положај а посебно позицију према СССР. Код Кине је све виднија била прагматизација спољне политике и позиционирање у борби за статус велике силе.

Наставак преговарања и попуштања у свету се није могао одиграти по шемама које су велике силе имале у виду када су отпочеле процес међусобног преговарања и споразумевања због потцењивања оних аутономних процеса и снага који су тежили независности и универзалној примени активне и мирољубиве коегзистенције. Међутим, велике силе су наставиле да обезбеђују своје интересе и

---

⁶²⁴Дубравка Стојановић, *Рађање Глобалног света 1880-2015*, Београд, 2015, стр. 331.

намећу се даљем развоју међународних односа при чему су тражиле нове начине и видове за остваривање својих интереса.⁶²⁵

У таквим околностима председник Југославије Тито се састао са председником *The Chase Manhattan Bank* Дејвидом Рокфелером на Брионима 27. јануара 1973. године. У политичким темама Рокфелер се интересовао за мишљење председника Тита о обустави ватре у Вијетнаму. Тито је нагласио да је споразум о обустави ватре сматрао догађајем од великог међународног значаја који је Југославија поздравила. Председник СФРЈ је такође самтрао да је било потребно реално и опрезно сагледавање праваца и проблема развоја ситуације после ступања на снагу Споразума посебно у Јужном Вијетнаму. Тито је сматрао да су Американци имали велики утицај на ситуацију у јужном Вијетнаму. Том приликом југословенски председник је такође упозорио да је постојала далеко већа опасност од сукоба и оружаних експлозија у Јужном Вијетнаму у односу на Северни који је много страдао у протеклом рату те је био жељан мира и обнове. Тито је говорио и о потреби организоване међународне акције за помоћ у обнови Северног и Јужног Вијетнама. Сматрао је да је у том погледу одговорност великих сила била највећа јер су и њихове могућности биле највеће. Рокфелер се сложио да је широка међународна акција била неопходна али је додао да би по његовом мишљењу сарадња САД, СССР и Кине у пружању помоћи Вијетнаму пружила најбоље гаранције за брзо постизање одговарајућих резултата.

Задатак југословенског руководства се свео на уверавање америчких привредника у чињеницу да привредни систем Југославије почива на солидним и темељним основама без могућности мењања. Током ових разговора је било веома важно уверити Американце у трајност југословенске независне спољнополитичке оријентације. Американце је посебно занимало да ли је југословенски систем био довољно чврст и у стању да се одржи и после повлачења председника Тита. Рокфелер је подвукао да су неизвесност у погледу будућности Југославије и недовољна обавештеност о правој суштини предузетих мера биле основни разлог оклевања америчких привредника да се шире ангажују у Југославији. Било је речи

---

⁶²⁵ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-65, пов.бр.44072, *Актуелне међународне теме*

о могућим конкретним облицима економске сарадње две земље како на билатералној основи тако и на трећим тржиштима.⁶²⁶

У окончању рата у Индокини, а пре свега у Вијетнаму СССР је видео позитивне елементе за совјетску политику. Најпре се стишао један опасан и акутан терен конфронтације са САД у Југоисточној Азији, потом је нова ситуација у Југоисточној Азији имала позитивно дејство на развој совјетско-америчких односа. Завршетак рата у Вијетнаму је ставио пред спољну политику СССР низ крупних, глобалних као и специфичних задатака и дилема повезаних са подручјем Азије и Индокине. Успостављање мира је значило истовремено и потврђивање једне нове равнотеже и распореда снага у којима је СССР био заинтересован да сачува војне предности које је стекао пружањем војне и друге помоћи Вијетнаму. СССР није био спреман као ни САД на општу конфронтацију у Индокини због Вијетнама. Совјетска дугорочна стратегијска платформа и оријентација у Азији је представљала тзв. програм колективне безбедности у Азији. СССР је формулисао идеју о колективној безбедности у Азији 1969. године а касније је постепено елаборирао и дограђивао.⁶²⁷

Четврта конференција несврстаних земаља је одржана у периоду од 5. до 9 септембра 1973. године у Алжиру. Та конференција је подсетила на Резолуције које су биле прихваћене на претходним Конференцијама на врху у Лусаки и Џорџтауну. На конференцији је истакнута озбиљна забринутост због повреда основних одредаба споразума и аката међународне конференције о Вијетнаму од стране САД и сајгонске администрације које су довеле до озбиљног погоршања ситуације у том делу света. Поздрављено је било потписивање споразума о престанку рата и повратку мира у Вијетнам и свих аката међународне конференције о Вијетнаму. Према оценама учесника Конференције је сматрано да је победа вијетнамског народа представљала заједничку победу велике породице несврстаних земаља и свих народа који су се борили против империјализма, колонијализма, за мир, националну независност, демократију и социјални напредак. Резолуција о Вијетнаму која је усвојена на Четвртој конференцији

⁶²⁶ АЈ, КРР, I-3-a/107-204, САД, *Забелешка о разговору председника Тита са председником Менхетн банке Дејвидом Рокфелером, 27.01.1973.*

⁶²⁷ ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-103, пов.бр. 49086, *СССР и кретања у Азији*

несврстаних у Алжиру је поздравила напоре владе ДР Вијетнам и ПРВ Јужног Вијетнама у циљу примене париских споразума о Вијетнаму и акта међународне конференције о Вијетнаму. Резолуцијом је било захтевано од САД и сајгонске администрације да одмах престану са повредама париског споразума о Вијетнаму и да озбиљно спроведу тај споразум посебно његове одредбе које су се односиле на прекид ватре, ослобађање стотина хиљада политичких затвореника, гарантовање демократских слобода становништва. Резолуцијом су биле посебно позване несврстане земље да пруже и појачају подршку ПРВ Јужног Вијетнама на свим плановима политичком, моралном, дипломатском као и у њеној борби за стварање мирољубивог, независног, неутралног и демократског Јужног Вијетнама који би тежио мирољубивом уједињењу домовине и пружао сваку материјалну помоћ за обнову Вијетнама.⁶²⁸

10.3 Преламање Блискоисточне кризе на југословенско-америчке односе

Криза на Блиском истоку је и даље представљала врло комплексно подручје међународних односа. За разлику од вијетнамске кризе, на Блиском истоку унутрашње снаге нису показале довољну јачину и самосталност у циљу битнијег утицаја на постизање решења у интересу прогресивног развоја. Спорне друштвено-економске промене у арапским земаљама су омогућавале уплитање и утицај спољних фактора у решавање Блискоисточне кризе. Већем америчком ангажовању на плану политичког решавања проблема је објективно погодовала и измењена ситуација у самом региону Блиског истока и већа спремност арапских земаља на преговоре са САД на линији прихватања етапног решења под условом комплекснијег решења целог проблема. Међутим, СССР је и даље био фактор без којег се није могло тражити нити наћи решење кризе на Блиском истоку. Активно ангажовање несврстаних земаља у процесу решавања кризе је и даље било веома значајно као подршка оправданим захтевима арапских земаља.

Амерички интерес да спречи пролом револуционарних снага у арапском друштву је приближио њихове интересе интересима буржоазије арапских земаља и утицао је на дистанцирање САД од екстремних захтева и циљева политике Израела. САД су

---

⁶²⁸ АЈ, КПР, I-5-b/SAD, *Резолуција о Вијетнаму*

настојале да наметну такав садржај попуштања у свету у коме би разноврсним средствима могле обезбедити своје позиције и циљеве (Никсонова доктрина). Међутим, изолација америчке политике, Израела и све већи проблем снабдевања нафтом су принудиле САД на значајне корекције према арапским земљама. Криза је продубила узроке размимоилажења САД и Западне Европе и повећала је неповерење у односима са СССР и успорила развој детанта. Несврстане земље су све делотворније деловале против империјализма. После конференције у Алжиру појачала се улога Југославије као несврстане земље коју су уважавали сви међународни фактори с обзиром на њене доследне ставове, развијено пријатељство са арапским светом и опште признату улогу међу несврстаним земљама. Криза на Блиском истоку је показала да су несврстане земље и земље у развоју располагале снажним и ефикасним средствима за супротстављање империјалистичким притисцима и деловању мултинационалних компанија. Борба за суверенитет над природним изворима у земљама у развоју је најтеже погодила империјализам. Највише се испољила кроз акцију арапских земаља произвођача нафте у смислу вршења све директнијег притиска на развијени свет у правцу мењања владајућег система неравноправних економских односа у свету.

СССР је пружао потребну подршку Арапима јер га обавезе из детанта нису ограничавале у смислу војне помоћи арапским земљама. Били су уочени најважнији недостаци детанта (необухватање свих делова света и кризних жаришта, неучествовање свих земаља у процесу преговарања, нерешавање проблема економског развоја). Показало се да је даљи развој билатералних односа САД и СССР био тешко могућ без одлучнијег решавања блискоисточне кризе и то уз учешће свих директно заинтересованих земаља и уважавање њихових виталних интереса.

За разлику од СССР и САД, Кина није била непосредни фактор у кризи на Блиском истоку. НР Кина је из обзира према Арапима дала пуну политичку подршку арапским земљама и пружила им је материјалну помоћ.

Криза на Блиском истоку је заострила унутрашње противуречности у поједним земљама. То се посебно односило на ионако већ ослабљени положај америчког председника Никсона с обзиром да се он појавио као заговорник и носилац курса

политике преговарања и споразумевања са СССР и НР Кином у оквиру концепције о „новој равнотежи снага“ и концерну великих сила. Због такве унутрашње констелације снага председник Никсон је имао хитну потребу за постизањем неког врло значајног спољно-политичког успеха. То је било објашњење за тадашњу интензивну америчку дипломатску активност на Блиском истоку.

Спољнополитички курс СССР је био заснован на објективним потребама и интересима совјетског друштва и уживао је подршку унутар СССР. Својом подршком ослободилачкој борби арапских земаља и посебно чврстим ставом против покушаја Американаца да изиграју совјетско-америчку резолуцију и изнуде уступке од СССР, Совјети су успели да умање доста раширена подозрења о њиховом споразумевању са САД на рачун трећих земаља.⁶²⁹

Развој ситуације на Блиском истоку после прихватања америчке резолуције у Савету безбедности је избацио на површину елементе који су указивали да је између САД и СССР долазило до одмеравања снага са елементима конфронтације. На фронту су престале веће војне операције али је тај прекид затекао арапске земље у тешкој ситуацији. Настављен је био тренд изолације политике Израела и заоштрена критика и десолидарисање са САД. Достигнути степен арапског јединства се одржавао иако је био изложен јаком притиску споља. И даље се испољавала велика активност и јединство несврстаних земаља у ОУН и ван њих. САД и Израел су се ослањали на војну надмоћ док су на фронту проценили могућност добијања уступака од СССР. Показало се да је сукоб СССР-Кина играо значајну улогу у формирању односа снага између два фактора који су вршили пресудан утицај на међународну ситуацију. Блискоисточна криза је показала да је тај сукоб створио стратегијске предности за САД које су оне широко користиле и спутавале испољавање стварне снаге и утицаја СССР и НР Кине. У оваквој ситуацији је дошло до успешне акције несврстаних земаља у ОУН и усвајања Резолуције у Савету безбедности чији је основни елеменат била одлука о слању ванредних мировних снага ОУН на линију прекида ватре. Резолуција је искључивала учешће сталних чланова Савета безбедности у мировним снагама.

---

⁶²⁹ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-2, стр.пов.бр.171, *Неки елементи међународне ситуације у вези са кризом на Блиском истоку.*

Чињеница да је 14 чланова Савета безбедности гласало за Резолуцију несврстаних земаља је само показало да је акција несврстаних земаља валоризовала и повећала могућност да несврстане земље као реалан фактор учествују у даљем расплитању кризе. САД су у свом притиску на СССР прешле границу коју је СССР могао толерисати преко договора о совјетско-америчкој резолуцији према коме је СССР настављао са давањем подршке Сирији и Египту док је уствари водио рачуна о перспективама совјетско-америчких односа. При заоштравању совјетских ставова Американци су показали спремност да своје држање врате у границе оквирног споразума на бази којег је била усвојена америчко-совјетска резолуција. СССР је био спреман да гарантује безбедност свих земаља региона и тражио је повлачење Израела са окупираних територија као и решавање проблема палестинских избеглица. Четврта Конференција несврстаних земаља је само потврдила оцену о ограничениости детента и опасностима које су и даље постојале за светски мир. Пример блискоисточне кризе је само био доказ да се најкрупнији међународни проблеми нису могли решавати само у кругу великих сила. Очигледно је било да је интерес несврстаних земаља био у првом плану, очување њиховог јединства а посебно деловање на очување арапског јединства на линији подршке арапским земљама у процесу политичког решавања кризе на Блиском истоку. Југословенска спољнополитичка активност се заснивала на изнетим проценама и правцима и реализовала се у тесној сарадњи са другим несврстаним земљама које су имале блиске погледе о Блискоисточној кризи.⁶³⁰

Ситуација на Блиском истоку је и даље била озбиљна и неизвесна. Она се изражавала и у безобзирној ескалацији израелске агресивности. Палестинци су били у све тежем положају док САД нису биле спремне за било какава „померања“. Ситуација на Блиском истоку се све више изражавала у појачаним превирањима и сукобима на Средњем истоку и Персијском заливу. На основу разговора са америчким званичницима југословенска страна је сматрала да би САД могле конфликте у региону Персисјског залива и арапског југа искористити за

---

⁶³⁰ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-2, стр.пов.бр.164, *Развој ситуације на Блиском истоку*

успостављање система колективне безбедности конзервативних режима са тог подручја и на тај начин обезбедити своје стратешке и економске интересе.⁶³¹

Већина иступања америчких функционера у овом периоду су показала да су САД остале код става о интеримном решењу и преговорима између Арапа и Израела. САД нису показале стварну спремност за предузимање било каквих корака у правцу решавања кризе. За овај период је била карактеристична оцена *Форин офиса* да је свако иницирање уколико се није уклапало у планове САД и СССР било нереално и да је сређивање стања зависило искључиво од састанка између двојице председника (Никсона и Брежњева).⁶³²

Бомбардовање палестинских логора у Либану и обарање либијског путничког авиона од стране Израела је наишло на широку и оштру осуду светске јавности. У мисији САД су сматрали да такав поступак неће олакшати задатак Голде Меир у разговорима са Никсоном. Тадашње акције Израела су показивале да Израелу нису одговарале тадашње мировне иницијативе и да је америчка реакција (Никсонови телеграми саучашћа владама Либије и Египта) само показала да интереси САД и Израела нису били увек паралелни. За мирно решавање кризе је било потребно постојање већег поверења између САД и СССР. У ОУН ниједна арапска земља није тражила састанак Савета безбедности а једина реакција је била писмо представника Либана који је тражио само његово циркулисање. Приликом сусрета америчких представника власти (државног секретара Роџерса) и југословенских званичника (потпредседник СИБ Сиротковић) је изнето мишљење о неопходности отпочињања преговора између Израела и арапских земаља. Југословенска амбасада у Москви је оценила да је СССР пружао наглашенију политичку подршку Египту и његовим иницијативама. Интензивније ангажовање САД је оцењено као настојање да се отежа сређивање совјетско-египатских односа. Реално је било очекивати одговарајућу еволуцију совјетског става и става у погледу могућих формула „интеримног“ решења. У коментарима либанске шатампе се истицало да ситуација није била никада тако повољна за америчке иницијативе с обзиром на смањење затегнутости у америчко-совјетским односима и чињеницу да напредни режими

---

⁶³¹ ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-1, стр. пов.бр. 11/16, *Кризна подручја*

⁶³² ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-1, стр. пов.бр. 11/17, *Кризна подручја*

ослабљени унутрашњим противречностима нису били у стању да одбацују предлоге Вашингтона.⁶³³

Израелске акције су биле вођење у циљу ометања дипломатских акција. И после разговора Голде Меир у Вашингтону, Израел је остао чврсто на својим ранијим позицијама, док су представници САД указали да је било тешко рачунати са америчким притиском на Израел. Палестинци су остали изложени многим притисцима док су их САД и Израел игнорисали. Било је неуспелих покушаја преговарања између зараћених (Израел-Палестина) страна и то најпре у Вашингтону а потом у Каиру. Америчке иницијативе су ишле у правцу преговора између заинтересованих страна.⁶³⁴

Египатски председник Садат је инсистирао да се криза на Блиском истоку покрене из стања имобилности и да се појачају напори за изналажење праведног и трајног решења проблема Блиског истока који је подразумевао остваривање легитимних права арапског народа Палестине. Југославија је подржавала гледишта египатског председника Садата и желела је да допринесе напорима за изналажење политичког решења кризе на Блиском истоку. Оцењујући да је криза на Блиском истоку имала широке и неповољне импликације на међународне односе несврстане земље су увек подржавале захтеве арапских земаља који су били усмерени на што брже постизање праведног и поузданог мира на Блиском истоку. Охрабрујућа је била чињеница да су многе европске земље показале повећани интерес за коначно решење блискоисточне кризе. Египатски председник је придавао велики значај улози СССР у развоју догађаја на Блиском истоку. Југословенски председник Тито је информисао председника Брежњева о томе како је континуирана совјетска подршка допринела јачању уверења египатске владе у могућност и реалност праведног политичког решења Блискоисточне кризе на бази резолуције Савета безбедности 242. од новембра 1967. године.⁶³⁵

О свом разговору са египатским председником Садатом на Брионима 11. и 12. јануара 1973. председник Тито је известио америчког председника Никсона. Том

---

⁶³³ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-1, стр пов.бр.11/10, *Кризна подручја, општа кретања*

⁶³⁴ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-1, стр.пов.бр.11/11, *Кризна подручја, општа светска кретања*

⁶³⁵ДА МСП, РС, ПА, 1973, Ф-1, стр.пов.бр.без броја, *Порука председника републике Тита совјетском председнику Брежњеву, 18.01.1973.*

приликом председник Садат је изнео оцену да је продужавање окупације арапских територија од стране Израела створило неодрживо стање на Блиском истоку са могућим далекосежним и тешким последицама. Председник Садат је уверавао југословенску владу да је Египат био спреман да покаже максимум добре воље и да изнађе мирно решење на основу Резолуције Савета безбедности и других резолуција Уједињених нација. Садат је сматрао да је Израел морао са своје стране поштовати права суседних арапских држава, жртава агресије, суверенитет и територијални интегритет као и легитимна права арапског народа Палестине. Југословенски председник Тито је известио америчког председника Никсона да се слагао са оценом и прилазима египатског председника Садата по питању става и решавања Блискоисточне кризе. При том је Тито додао како се СФРЈ одувек слагала са мирољубивим решењем кризе на Блиском истоку. Тито је сматрао да је после јасно изражене спремности Египта за мирољубивим решењем кризе и Израел начинио конструктивне кораке у том правцу. Председник Тито је потврдио египатском председнику Садату спремност несврстане Југославије да заједно са осталим несврстаним земљама и даље подржава напоре Египта и других арапских земаља и ОУН за изналажење праведног политичког решења кризе на Блиском истоку. Председник Тито је очекивао да ће САД с обзиром на одговорну међународну улогу и дугорочне интресе у том делу света пружити свој активан допринос мирном и праведном решавању кризе на Блиском истоку.⁶³⁶

Амерички председник Никсон је захвалио Титу што га је упознао са садржајем разговора током Садатове посете Југославији 1973. године. При том је Никсон истакао да су и САД делиле интерес за мирно решење проблема Блиског истока. Америка је према тврђењима председника Никсона имала за циљ да помогне земљама захваћеним тим сукобом у изналажењу основе за споразум који је могао удовољити захтевима праведног мира и безбедности са обе стране. Такав мир је требало да буде трајан, а циљ САД је био пружање помоћи у отварању процеса који је могао довести до таквог споразума.

---

⁶³⁶ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-1, стр.пов.бр нема броја, *Порука председника Тита председнику САД Никсону 18.01.1973*

Сам председник Тито је рекао да је од раније било познато да су од избијања кризе на Блиском истоку па све до њеног најновијег развоја и прерастања у тежак и крвав рат између Израела и арапских земаља, Југославија и САД у погледу кризе, одговорности страна у скобу, имале различита мишљења и понашања. Тито је проблем заштравања Блискоисточне кризе видео у израелској политици која је настојала да силом задржи окупиране територије суседних арапских земаља и негира легитимна национална права арапском народу Палестине. Према мишљењу председника Тита арапске земље су показивале максимум добре воље и осећање одговорности за изналагање мирољубивог решења на основу одлука ОУН. Уместо да прихвати спремност Египта за мирољубиво решење, Израел је остао на својим позицијама што је могло имати несагледиве последице на подручју Блиског истока. Стање на Блиском истоку је било пуно опасности с обзиром да је Израел наставио са изигравањем спровођења одлука ОУН и после усвајања Резолуције Савета безбедности. Југославија се залагала за политичко решење и пружање подршке и помоћи оправданим захтевима арапских земаља и народа за ослобођење њихових окупираних територија. Југославија је инсистирала на чињеници да се трајно и правично решење једино могло заснивати на повлачењу Израела са свих арапских територија окупираних 1967. године и остварењу легитимних националних права арапског народа Палестине. То је према југословенском мишљењу била и суштина Резолуције Савета безбедности 242. која је полазила од принципа недопустивости присвајања туђих територија путем рата. Југославија се залагала за поштовање Резолуција Савета безбедности 338, 339. и 340. од стране Израела и конституисање мировних снага УН које би започеле у целости решавање кризе на Блиском истоку. У том погледу су УН морале да делују континуирано као незаменљиви фактор. Једино се на таквим основама могло остварити пуно поштовање територијалног интегритета, суверенитета, безбедности и самоопредељења свих земаља, што би значило и арапских земаља и Израела, као и решење других важних проблема од виталног интереса за њихов опстанак, развој и прогрес у миру и безбедности. Тито је истакао максимални ангажман Југославије у решавању кризе на Блиском истоку и остварењу легитимних права свих земаља и народа тог подручја. Председник СФРЈ је такође био убеђен да су САД имале веома значајну и одговорну улогу у

међународним пословима и шире интересе за мир и стабилност у региону. Тито је био уверен да су САД могле искористити свој утицај и ангажовати се у изналажењу мирољубивог и праведног решења кризе на Блиском истоку.

Основна разлика у ставовима Југославије и САД око разрешења блискоисточне кризе је произилазила из различитог поимања конкретних мера које је требало предузети у том правцу и могућих санкција против Израела. Југословени су главни узрок застоја у решавању блискоисточне кризе видели у неспремности САД да искористи свој утицај на Израел и изврше притисак на израелско руководство да одустане од свог максималистичког програма у односу на арапске суседе и отпочне преговоре са Арапима о целовитим решењу свих спорних питања. Уместо тога Американци су се одлучили за директну војну подршку Израелу. САД су својим директним, војним ангажовањем према мишљењу југословенских политичара омогућиле велики обрт у арапско-израелском рату у корист Израелаца који су захваљујући томе наставили са политиком игнорисања одлука и Резолуција Савета безбедности УН и иницијативама за преговорима. Тако су САД уместо да помажу жртвама агресије заправо помагале агресоре. У Вашингтону су биле изречене оштре критичке оцене на рачун држања Југославије, посебно када је било речи о јавним изјавама функционера и писању југословенске штампе о америчкој политици. САД су се оштро супротставиле учешћу југословенских јединица у мировним снагама УН а неке америчке привредне организације су запретиле отказивањем трговинских уговора Југославији због ставова и држања у односу на Блиски исток.

Склоност југословенских званичника да наглашавају угроженост Југославије због могућег проширења дејства западне алијансе са Блиског истока на подручје Јадрана и југословенске територије је у Вашингтону третирана као својеврсна антиамеричка кампања и пропаганда, која је била синхронизирана са политиком коју је водила Москва. Амерички званичници су оптуживали југословенску владу да помаже Совјетима у снабдевању арапских земља наоружањем. Америчка влада је условљавала очување задовољавајућег нивоа југословенско-америчке сарадње садржином и курсом југословенске несврстане политике. Југословенска страна је сматрала да су постојале одређене политичке разлике између СФРЈ и САД али да

оне нису требало да представљају сметњу развоју билатералних односа. Југословенска страна је прозивала Американце због учешћа њихове авијације у арапско-израелском рату. Чак је био споменут и случај када је амерички извиђачки авион Ф-6 летео целим путем испод југословенског путничког авиона Боинг-747 (који је користио као штит) и том приликом повредио југословенски ваздушни простор.⁶³⁷

Све до 1973. године ситуација на Блиском истоку је била релативно мирна те се ангажоване стране нису обраћале Савету. Том приликом је генерални секретар УН поднео извештај у коме је изнео да је проблем Блиског истока остао нерешен због неспремности ангажованих странака да напусте своје ставове, те да је због тога његова улога као у и улога његовог специјалног представника тиме била битно ограничена. Залажући се за посебну одговорност у ОУН и за њену искључиву надлежност у решавању тог проблема а посебно од стране Савета безбедности, он је апеловао на велике силе као сталне чланице Савета да предузму посебну одговорност за очување мира и безбедности.

Као основне принципе за решавање блискоисточног проблема са југословенске тачке гледишта представник Југославије у Савету Л. Мојсов је подвукао: непризнавање било каквих добитака путем освајања, неприхватање израелског присвајања било које територије путем агресије, односно непризнавање промена на окупираним територијама, потпуно и безусловно повлачење израелских снага са свих територија окупираних током рата 1967. године, поштовање свих међународних, међународно признатих граница у региону, право свих народа Блиског истока укључујући и Израел на независност, национални суверенитет, територијални интегритет, немешање у њихове унутрашње послове, право да се живи у миру у сигурним и признатим границама, поштовање неотуђивих права палестинског народа, решавање блискоисточног проблема мирним средствима. Овај план је био сагледан са југословенске стране као основа за трајан и праведан мир на Блиском истоку.

---

⁶³⁷ Драган Богетић, Југословенско-амерички односи у сенци Арапско-израелског рата 1973, *Токови историје* 2/2013, Београд, стр.181-208.

Југославија је 24. јула 1973. године поднела нови предлог у коме је поновила првенствено одговорност Савета безбедности на очувању мира и безбедности и дала подршку правима палестинског народа, да бу у оперативном делу изразила жаљење због немогућности спровођења акције Генералне скупштине и њеног специјалног представника по резолуцији 242 (из 1967. године). Међутим, ова резолуција није била усвојена због вета САД.

На састанку Савета безбедности од 25. јула 1973. године поднет је од стране југословенског представника минималан програм за акцију Савета безбедности према којем би Савет приморао сам себе да на активан начин обезбеди поштовање националног суверенитета, територијалног интегритета и безбедности свих држава региона и Блиског истока, да онемогући покушаје анексирања и окупације, да штити права и легитимне аспирације палестинског народа, да прогласи ништавним и невредним све промене на окупираним територијама и да замоли генералног секретара и његовог специјалног представника да обнове и наставе њихове напоре ка доношењу решења и да им пружи сву потребну помоћ.

Према југословенском мишљењу за Савет безбедности је дошло крајње време да се пређе са половичних мера на одлучну акцију која би трајно елиминисала саме узроке сукоба.

По избијању рата од 6.октобра 1973. године између Израела, Сирије и Израела и Египта а после напада арапских држава на Израел, југословенска влада је 7. октобра 1973. године издала коминике у коме је истакла како је *„нова ескалација војних операција на Блиском истоку као резултат сталне и намерне агресије Израела против арапских држава и палестинског народа, непрестане окупације арапских територија и сталног одбијања свих напора који би били усмерени проналажењу прихватљивих решења наишла на дубоки забринутост југословенске владе...“*

Оштро осуђујући израелску агресију, југословенска влада је у овом коминикеу дала безрезервну подршку борби арапских држава за ослобођење окупираних територија и позвала све мирољубиве снаге у свету да им пруже помоћ у њиховој праведној борби.⁶³⁸

---

⁶³⁸Јадранка Јовановић, *Југославија и Савет безбедности 1945-1985*, Београд, 1990, стр.115-118.

Амерички председник Никсон је нагласио да су САД на Блиском истоку све своје напоре усмериле у правцу постизања два циља. Један од њих је био престанак непријатељстава и стварање услова који би довели до напретка кроз преговоре ка правичном и трајном миру. САД су ишле за тим циљевима у УН и у дипломатским консултацијама са зараћеним странама, са сталним члановима Савета безбедности. У том духу амерички председник Никсон је информисао југословенског председника Тита о томе како су Американци предузели знатне напоре да доведу до прекида ватре и омогуће зараћеним странама да ступе у преговоре. У том циљу су се консултовали са представницима влада Египта, Израела и Сирије у Вашингтону док је амерички државни секретар Кисинџер путовао у неколико арапских главних градова како би водио личне разговоре са арапским лидерима. Никсон је указао да је резултат таквог америчког понашања тј. састанка између египатског председника Садата са Кисинџером и каснијих дискусија са премијером Израела Г. Меир био постизање споразума од шест тачака који је подразумевао стабилизацију, прекид ватре и размену свих ратних заробљеника између Египта и Израела. Тај споразум на коме је требало да раде војни представници Египта и Израела под покровитељством УН је требало представља велики корак напред у успостављању погодних услова за преговоре између заинтересованих страна у складу са Резолуцијом Савета безбедности 338. Председник Никсон је сматрао да је успех преговора зависио и од спремности свих заинтересованих страна да пронађу решења за тешка питања која су их раздвајала. Амерички председник Никсон је изразио наду да би се и сама југословенска влада могла придружити америчкој влади и другим заинтересованим владама у подстицању заинтересованих страна да приступе преговорима у духу добре воље и попуштања као и уздржавању од акција које не би доприносиле погодној атмосфери за преговарање.⁶³⁹

Американци су сматрали да је Израел морао поштовати права суседних арапских земаља на суверенитет. САД су биле и против наметања или изнуђивања решења кризе путем војних притисака. Решење кризе на Блиском истоку, се према америчком мишљењу морало заснивати на принципима Резолуције Савета безбедности 242. Свако интеримно решење је било само метод у покушају да се

---

⁶³⁹ AJ, KPR, I-1/1119, SAD, *Преписка између Тита и Никсона 1.мај, 1.новембар и 10. новембар 1973.*

постигне напредак ка примени Резолуције Савета безбедности. САД су сматрале да су тим поводом били неопходни разговори, дискусије између непосредно инволвираних страна.

Југословенски представник је инсистирао на поштовању ставова несврстаних земаља по питању решавања блискоисточне кризе. У складу са тим амерички државни секретар Роџерс је нагласио да су САД увек водиле рачуна и о интересима малих земаља и да су биле убеђене да детант није требало да има никаквих последица на међународни положај тих народа и земаља. Роџерс је уствари сматрао да су нови односи који су се развијали између САД и СССР уствари били усмерени ка пружању веће безбедности за средње и мале земље.⁶⁴⁰

Крајем јануара председник Ј Тито се сусрео са угледним америчким банкарком Рокфелером и том приликом је било речи и о ситауцији на Блиском истоку и покушајима превазилажења конфликта. Рокфелер је заступао америчку тезу о интеримном решењу и сматрао је да је то само могао да буде први корак у решавању отворених проблема на Блиском истоку али није прихватио тезу о повлачењу Израела са окупираних територија. Коначна решења проблема према Израелу су била могућа само на основу успостављања директних преговора са Арапима. С обзиром на арапско одбијање директних преговора са Израелом, Рокфелера је интресовало да ли је уопште постојао неки облик преговарања који су Арапи били спремни прихватити. Председник Тито је том приликом указао на опасност коју је продужавање Блискоисточне кризе представљало за мир на Медитерану у Европи и шире. Према мишљењу југословенског председника Египат је био спреман на прихватање политичког решења али није био спреман на уступање територија.. Тито је сматрао да је освајање територија путем силе од стране Израела било недопустиво с обзиром да је сваки народ имао право да своје силом окупиране територије поврати и другим средствима ако то већ није могао мирољубивим путем. У складу са Титовим виђењем блискоисточног проблема америчка страна тј. Рокфелер је покушао да докаже повезаност између безбедности Израела и одговарајућег решавања неких територијалних питања (Шарм Ел Шејк, Голанска висораван и Газа). Рокфелер је том приликом указао и на проблем

---

⁶⁴⁰ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-1, стр.пов. бр. нема броја, *Разговор Осолник-Роџерс 23.01.1973.*

Јерусалима и палестинских избеглица. Изразио је наду да би најављене посете краља Хусеина и Голде Меир Вашингтону могле пружити неке елементе за покретање кризе са мртве тачке. Рокфелер је поновио југословенском председнику америчку тезу о ограниченим могућностима америчког утицаја на Израел. Као преговарач са великим међународним искуством у решавању блискоисточне кризе у америчко име је био делегиран дипломата Кисинџер. Међутим, Рокфелера је занимало мишљење југословенског председника Тита о томе да ли је Кисинџер као Јеврејин био прихватљив за Арапе као амерички преговарач. Председник Тито је сматрао да је Кисинџер био способан дипломата са великим међународним искуством и није сумњао да би због верске припадности могао бити неприхватљив за Арапе.⁶⁴¹

Блиски исток је дугорочно остао подручје примарног интереса америчке политике. У овом периоду Американци су настојали да односе са Југославијом постепено врате на стање које је постојало пре избијања сукоба на Блиском истоку. У честитци упућеној председнику Титу поводом 29. новембра, председник Никсон је потврдио приврженост Заједничкој изјави из 1971. године у којој су били прецизирани принципи међусобне сарадње. Кисинџер је у честитци упућеној државном секретару М. Минићу изразио наду у одржавање традиционалних пријатељских веза и корисну сарадњу између две земље. Амерички амбасадор у Београду Тун је у више наврата износио мишљење да је ситуација између две земље била боља и да су Американци у Вашингтону изразили спремност за продужењем контаката и потврдили да разлике које су постојале у начину решавања међународних проблема нису требало да буду препрека у остваривању сарадње између две земље.

Средином априла месеца, Југославију је посетио бивши амерички амбасадор у Београду Џорџ Кенан, кога је југословенски председник Тито примио на Брионима. Двојица државника су разговарала о југословенско-америчким односима.

Председник Тито је том приликом истакао да су односи били добри али да је америчка штампа обиловала написима са нетачним информацијама и произвољним

---

⁶⁴¹ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-2, стр.пов.бр.135, *Забелешка о разговору председника Тита са Чејз Бенк Дејвид Рокфелером 21.01.1973. на Брионима*

нагађањима о ситуацији у СФРЈ, што је изазвало негодовања у југословенској штампи. Кенан је сматрао да иступима у штампи није требало придавати исувише велики значај јер они нису сматрани званичним ставом америчке администрације. Овом приликом Кенан је желео да увери председника Тита да је америчком ангажовању у Индокини стварно дошао крај. Кенан је истакао да су САД повукле своје трупе са тих простора и да није било никаквих изгледа за њиховим поновним упућивањем. При том је Кенан осудио америчко бомбардовање Лаоса и Камбоџе. Блискоисточну кризу Кенан је сматрао неизбежном али је био уверен да је сукоб на тим просторима требало да буде само локални рат с обзиром да велике силе нису биле спремне на конфронтацију због Блиског истока. Међутим, председник Тито је сматрао да је оружани сукоб на Блиском истоку тешко могао остати у границама локалног рата. Тито је подсетио да је сукоб на Блиском истоку проузроковао тешка разарања и угрозио изворе нафте⁶⁴² што се лоше одразило на САД и остале земље западне Европе. Ради решавања сукоба најпре је било неопходно према мишљењу председника Тита, натерати Израел да прихвати Резолуцију Савета безбедности 242 и да се после тога сходно Садатовом предлогу повуче на 50-60 км.од обале Суеца. На тај начин би Канал био оспособљен за пловидбу свих бродова укључујући и Израелске. По отварању канала, Израел је имао задатак да се повуче на границе од пре 5. јуна 1967. Овом приликом председник Тито је информисао Кенана да је са оваквим југословенским виђењима решавања блискоисточне кризе већ био упознат амерички државни секретар Роџерс. Током разговора председник Тито је сугерисао Кенену да пошаље Кисинџера у Каиро као представника владе и као преговарача светског гласа. Кенан је био уверен да би отклањањем вијетнамског проблема Сједињене државе биле у могућности да се посвете Блиском истоку. Кенан је такође сматрао да би САД решавањем проблема

---

⁶⁴²Према Шулцингеру: Представници арапских нафтних организација су се састали у октобру 1973. године у Кувајту и договорили се да се на специфичан начин укључе у рат и изврше притисак на Велике силе. Одлучили су да производњу нафте смање на 5% некадашње месечне производње све до ослобођења подручја која је заузео Израел и до признавања палестинских права. Крајем октобра дошло је до потпуног прекида испоруке нафте САД. Цене су се ушестотручиле. Тај удар цена нафте се назива Нафтни удар. Поред Нафтног удара Јомкипурски рат је потпуно променио геостратешку ситуацију у том делу света, пре свега што су САД биле активно укључене у дипломатско решавање арапско-израелског конфликта. Циљ Никсонове дипломатске акције је био да ниједној страни не дозволи одлучујућу победу како би преговори о миру били могући.

Вијетнама и Блиског истока отклониле изворе озбиљног америчко-совјетског политичког сукоба. На тај начин би војно ривалство између њих губило на значају због унутрашњих проблема присутних у обе земље.

Председник Тито је покушао убедити бившег америчког амбасадора у Београду Кенана у чињеницу да је политика Југославије и даље била непромењена, независна и несврстана. Председник Тито је упознао Кенана са констатацијом изреченом совјетском председнику Брежњеву приликом боравака у Москви : „*да Југославију треба што пре прихватити таквом каква јесте са њеном сопственом унутрашњом и спољном политиком*“.⁶⁴³

На Четвртој тзв. Алжирској конференцији несврстаних (одржаној септембра месеца 1973. године) је била усвојена Резолуција о Блиском истоку. Конференција је дефинисала ситуацију на Блиском истоку као забрињавајућу. Упорност Израела у политици агресије, експанзије и анексије, његова политика угњетавања становништва на територијама које је силом окупирао је представљала изазов међународној заједници. Зато је конференција захтевала хитно и безусловно повлачење Израела са свих окупираних територија и обавезала се да помогне Египту, Сирији и Јордану у ослобађању њихових окупираних територија. Поновно враћање националних права народу Палестине је представљало основни услов за успостављање праведог и трајног мира у региону. Борба палестинског народа за повраћај узурпираних земље је била саставни део борбе народа за самоопредељење, против колонијализма и расне дискриминације. Чланице Конференције су захтевале да се све земље а посебно САД уздрже од испорука оружја Израелу.

Резолуција о Блиском истоку се позивала на резолуције које су биле прихваћене на ранијим Конференцијама несврстаних у Београду (1961), Каиру (1964), Лусаки (1970). У Резолуцији је било указано на лишавање палестинског народа његове националне територије, потврђена је легитимност борбе коју је палестински народ водио против колонијализма, ционизма и расизма за повраћај узурпираних домовине и поновно успостављање националних права у њиховој потпуности. На конференцији је дошла до изражаја забринутост због израелске политике агресије,

---

⁶⁴³ ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-2, стр. пов. бр 126, *Забелешка о разговору председника Тита са бившим америчким амбасадором у Београду Џорџом Кенаном, 17.04.1973.*

анексије и експанзије која је представљала грубу повреду суверенитета и безбедности арапских земаља Блиског истока. Конференцијом је била потврђена неприхватљивост присвајања туђе територије путем силе. Осуђено је систематско прибегавање Израела методама најгрубље репресије и тероризма који је био претворен у државну политику. На Конференцији је наглашено да су америчка војна, политичка, економска и морална подршка Израелу охрабривале и подстрекавале га да настави своју политику агресије и анексије. С тога је на Конференцији била донета Резолуција којом су поново била успостављена национална права палестинског народа и омогућен повраћај његове узурпираних територије што је представљало основни услов праведног и трајног мира на Блиском истоку. Поново је била потврђена и подршка праведној борби палестинског народа. Осуђена је ционистичка агресија и ратни злочини извршени од стране Израела, као што су биле осуђене и мере анексије и колонизације путем насељавања које је спроводио Израел. Захтевана је непосредна и безусловна евакуација свих територија окупираних од стране Израела. Осуђене су биле све западне силе а посебно САД због војне, економске, политичке, моралне помоћи и подршке коју су пружале Израелу. Резолуцијом су позване све несврстане земље да предузму индивидуално и колективно, политичке и економске мере против Израела у складу са одредбама члана 7. Повеље ОУН, и да унутар међународних форума воде усклађене акције ради остварења националних циљева палестинског народа и поновног успостављања суверенитета и територијалног интегритета три арапске земље које су биле жртве агресије.⁶⁴⁴

У другој половини године тачније 19. октобра је уследио састанак између југословенског заменика савезног секретара Јакше Петровића и америчког амбасадора у Београду, М. Туна. Том приликом амерички амбасадор Тун је објаснио два непосредна циља америчког залагања на плану решавања блискоисточне кризе. Први се односио на постизање чврстог прекида ватре, а други на стварање услова за успостављање трајног мира. Према речима америчког амбасадора Туна САД су се у односу на Блиски исток налазиле у јединственој и деликатној позицији. Имале су односе са обе зарађене стране. САД су могле да

---

⁶⁴⁴ AJ, KPR, I-5-b/SAD, *Нацрт Резолуције о Блиском истоку*

утичу на Израел али су имале велике тешкоће са америчким јавним мњењем које је вршило јак притисак на администрацију. Американци су сматрали да им је у тражењу решења за блискоисточну кризу било од користи такво држање Југославије и несврстаних земаља које би имало обзира према америчким тешкоћама. У Вашингтону су према изјавама амбасадора Туна још увек биле присутне извесне критичке оцене о држању Југославије, посебно када је реч била о јавним изјавама југословенских функционера и писању штампе о америчкој политици.

Кисинцерово путовање на Блиски исток је требало да допринесе покретању са мртве тачке два конкретна питања. Прво се односило на инсистирање арапских земаља на безусловну примену Резолуције Савета безбедности од 22. октобра, а друго на инсистирање Израела да се изврши размена ратних зробијеника. Основни циљ Кисинцерових путовања се према америчком схватању сводио на изналажење формуле за чврсти прекид ватре и успостављање преговора две зарађене стране. Томе је у знатној мери могла допринети и увереност Израела у сопствену непобедивост и чињеница да се Арапи више нису осећали пониženим.⁶⁴⁵

Крајем године (11.11.1973.) је уследио састанак између председника Тита и америчког амбасадора М. Туна поводом ситуације на Блиском истоку. Том приликом амбасадор Тун је уручио председнику Титу поруку која се односила на Блискоисточну кризу. Тун је замолио председника Тита да обрати пажњу посебно на последњи пасус поруке који се односио на Кисинцеров споразум из Каира од 6 тачака. Тито је тај споразум сматрао значајним али је био свестан да од њега није могло бити никаквих резултата уколико у живот не би била спроведена одредба којом је захтевано повлачење израелских снага на линију обуставе ватре од 22. октобра. Тито је сматрао да је Израел био тврдоглавог става али је схватио да исто тако није био непобедив. Такво стање ствари је указивало на реалније изгледе за успех. Тито је сматрао да је проблем Блиског истока био ствар мира у целом свету и да је то можда било и најопасније жариште јер је било близу Европе. Обе стране су сматрале да споразум од 6 тачака није значио много али да је ипак нешто представљао. Арапи су добро учинили што су пристали на тај споразум јер су на

---

⁶⁴⁵ АЈ, КРЈ, I-5-b/SAD, *Забелешка о разговору Ј. Петрића са америчким амбасадором Туном*

тај начин отворили процес решавања проблема. Председник Тито је захтевао од САД да изврше притисак на Израел у циљу решавања кризе на Блиском истоку. Арапске земље су увеле бојкот у снабдевању нафтом САД, као вид санкција америчкој администрацији због подршке Израелу. Тито је подсетио америчку страну на чињеницу да арапским земљама више није било до ратовања без обзира што су њихове позиције тада биле много јаче у односу на 1967. годину. И сам Египат је водио рат са ограниченим циљевима тј. желео је да преласком преко Канала покрене решавање проблема што није био случај са Израелом. Међутим, Израел је имао планове за војну акцију на шта је указивало и његово понашање после усвајања америчко-совјетске резолуције у Савету безбедности тј. Резолуције 338. о обустави ватре. Израел је наставио са освајањима арапских територија и позиције Египата је учинио још тежим. Амбасадор Тун је сматрао да је Израел у складу са споразумом од шест тачака ипак требало да се повуче на линије прекида ватре од 22.октобра.

Амбасадор Тун је био заинтересован за исход разговра које је председник Тито водио са специјалним изасланицима председника Садата и Асада. Тито је истакао да Сирија ни у једном тренутку није показала опозицију према споразуму од 6 тачака. Међутим, Сиријци су били скептични поводом понашања Израела с обзиром на његова стална кршења прекида ватре упркос резолуцијама Савета безбедности. Због тога су се Сиријци носили мишљу да затраже састанак и интервенцију Савета безбедности. Американци су очекивали одустанак Сирије од такве намере с обзиром да је према њиховом мишљењу састанак Савета безбедности тада био потпуно бескористан. Став југословенског председника Тита по том питању је био идентичан америчком (да се ипак не сазива Савет безбедности али да ће то у крајњој линији ипак зависити од понашања Израела).⁶⁴⁶

За то време (9. октобар) председник Тито је разговарао са совјетским амбасадором Степаковим у Београду о ситуацији на Блиском истоку.

Совјетски амбасадор у Београду Степаков је изнео да се Израел на Блиском истоку понашао разбојнички. Председник Тито је том приликом покушао да упозна

---

⁶⁴⁶АЈ, КРР, I-3-a/107-210, САД, *Забелешка о разговору председника Тита са америчким амбасадором М. Туном 11.11.1973.*

совејтског амбасадора са проблемима који су задесили арапски алудирајући на проблем разједињености. Тито је очекивао јак амерички утицај на Израел. Истовремено Тито је имао утисак да су се односи између СССР и Египта поправљали.

Од раније је било познато да су Египат и Сирија добијали наоружање из СССР. Полазећи од доследне линије подршке праведној ствари арапских народа, совјетска влада је предузимала хитне мере за неодложно извршење тражених поруџбина. Достава траженог оружја у арапске земље је морала бити вршена ваздушним путем, и то прелетом совјетских авиона кроз ваздушни простор Југославије. Председник Тито је потврдио и дао начелну сагласност у том погледу.

Совјети су кроз контакте са америчким и представницима других западних земаља покушавали да отклоне покушаје пребацивања кривице на арапске земље за ратна дејства започета на Блиском истоку. Совјети су сматрали да је само неодложно повлачење израелске армије са свих арапских територија окупираних у 1967. години могло бити одлучујући фактор нормализовања ситуације на Блиском истоку и успостављања праведног и чврстог мира на том подручју.

Југословенска страна је учествовала у решавању блискоисточне кризе и помагала је арапске земље, првенствено Египат и Сирију и то највише кроз слање медицинске опреме (лекови, санитарски материјал, крвна плазма, слање хируршких екипа). У случају потребе била је спремна и упућивање војне помоћи тј. испоруке муниције. Председник Тито је нагласио да се у СФРЈ развијала широка политичка акција за помоћ и подршку арапским земљама. Према Титовим наводима Египћани су имали план да у првој етапи ослободе своју територију на Синају у дубуни од 35 км. У случају успешног исхода операција је било предвиђено обезбеђење политичких преговора и закључење мира. Тито је позитивно оценио изјаве арапских земаља у којима су истицали намеру о искључивом ослобађању сопствених територија без намера за запоседањем израелских. Тито је сматрао да су се арапске армије боље држале у односу на Израел као и да су боље користиле расположиво наоружање, чему су у многоме доприносили совјетски официри и стручњаци који су тамо били послати. Председник Тито је је нагласио и позитивну страну коју су овом приликом коначно приказале арапске земље тј. њихову

солидарност. Совјетски амбасадор Стјепаков је сматрао да је у борби против Израела најбитнија била солидарнот и уједињење арапских земаља. Председник Тито се залагао за коначно решавање проблема Блиског истока које је представљало пут ка успостављању мира.⁶⁴⁷

Само две недеље касније југословенски председник се поново састао са совјетским амбасадором Степаковим у Београду поводом истог питања. Обе стране су биле забринуте због отсуства постојања јединства арапских земаља, недостатка познавања војне вештине, моралне припреме арапских армија као и неспособности командног кадра у руковођењу ратним операцијама. Совјети су зато били принуђени да предузимају све потребне мере у циљу очувања предности Арапа. Све је указивало да на Блиском истоку није могло бити мира све док год је Израел држао под окупацијом арапске територије.

Амерички став је по том питању имао противречан карактер. Председник Никсон се трудио да догађаји на Блиском истоку не наруше започети процес попуштања. У то време је био веома јак притисак ционистичког лобија на америчку администрацију. Американци су рачунали на војне успехе Израела и настојали да у одлучујућим моментима наступе као миротворац и на тај начин ојачају своје позиције у региону. СФРЈ је покушала да постигне политичко решење непосредно преко ОУН. Било је покушаја да се и преко Југославије посредством несврстаних земаља поднесе предлог Резолуције о обустави ватре и ослобођењу свих окупираних територија арапских земаља. Египатски председник Садат је морао дати сагласност за обуставу ватре, повлачење трупа, утврђивање тачних рокова повлачења израелске армије са окупираних територија Египта и Сирије у складу са резолуцијом Савета безбедности од 22.11.1973. и гарантијама великих сила. База за преговоре је била Резолуција Савета безбедности број 242. Захтевано је повлачење израелске војске док су трајна решење конфликта требало да гарантују велике силе. Председници САД и СССР тј. Никсон и Брежњев су водили преговоре у циљу постизања споразума о доношењу заједничког предлога са захтевом за прекид ватре. Политичко решење блискоисточног питања је било постављено на практичан

---

⁶⁴⁷ АЈ, КРР, I-3-a-/101-146, СССР, *Забелешка о разговору председника Тита са совјетским амбасадором у Београду Степаковим, 9. октобра 1973. године.*

пут. Предстојала је борба за спровођење у живот Резолуције Савета безбедности. Међутим, валдајући кругови у Израелу су били свесни губљења премоћи над Арапима с обзиром на раст борбене способности арапских армија. Са друге стране арапски лидери су рачунали на војну победу над Израелом. СССР и социјалистичке земље су подржавале арапске земље на војном и политичком плану. Догађаји на Блиском истоку су само показали правилност општег заједничког курса социјалистичких држава који се сводио на попуштање међународне затегнутости. У оквирима тог курса појавила се реална могућност решавања оштрих међународних конфликта у интересу мира.

Председник Тито је указао на опасност која је долазила од америчких покушаја да разбију јединство арапских земаља. У том циљу Југославија је настојала да утиче на Алжир и друге несврстане земље.⁶⁴⁸

Југославија је као нестална чланица Савета безбедности подржала Резолуцију 338 од 22. октобра 1973, чију је основу чинио споразум САД и СССР потписан у Москви. Том резолуцијом је било предвиђено да стране у сукобу у року од 12 сати прекину све ратне операције и да остану на положајима које су заузеле а да потом одмах почну са применом одредби раније усвојене Резолуције 242. Упоредо са прекидом ватре требало је отпочети и преговоре под надзором са циљем успостављања трајног и праведног мира на Блиском истоку. У духу југословенских напора елиминације монопола великих сила у решавању блискоисточне кризе је био и нацрт нове резолуције који је поднело осам несврстаних земаља несталних чланица Савета безбедности 25. октобра. Та иницијатива је била покренута с обзиром да су израелске снаге игнорисале Резолуцију 338 и настављале војне операције на западној обали Суеца, док је египатски предлог о слању војне помоћи великих сила у област сукоба и њихов рад на раздвајању зараћених страна остао неприхваћен. У Резолуцији осам несврстаних земаља је било предвиђено формирање мировних снага УН у којима не би требало да учествују пет сталних чланица Савета безбедности. Одмах по усвајању те резолуције са Кипра су на

---

⁶⁴⁸ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-5, стр.пов.бр.224, *Забелешка о разговору председника Тита са совјетским амбасадором Степаковим у Југославији*, 24.10.1973.

Блиски исток биле упућене мировне снаге УН које су чинили представници армија трију неутралних европских земаља (Финске, Шведске и Аустрије).

Тито је главним узроком застоја решавања блискоисточне кризе сматрао слабост америчке политике етапног решавања кризе кроз стратегију „корак по корак“. Исто тако Тито није одобравао ни настојања званичника из Вашингтона да Сједињене државе наметну као јединог посредника у преговорима између Арапа и Израелаца.. Он се залагао за изналажење целовитог решења кризе на Блиском истоку и сматрао ја да су у том погледу Уједињене нације биле незаменљив фактор. Тито је изразио жељу за даљим унапређењем односа сарадње између СФРЈ и САД на обострану корист народа и земаља на основама и у духу начела Вашингтонске декларације.⁶⁴⁹

Рат на Блиском истоку је донео 1973. године нова искуства и нове бриге вођству ЈНА. На једној страни руководиоци су били охрабрени добрим одабиром нове ракетне, противоклопне и противавионске технике из СССР која се одлично показала али не и другим елементима одбране. Бригу је представљала процена да су освајачке империјалистичке снаге биле у широкој офанзиви и да су у циљу освајања нових позиција чак ишле до ивице Трећег светског рата.

Повремени периоди сарадње са суперсилама на конкретним питањима и даље су се развијали али уз стално настојање Југославије да њен суверенитет буде у потпуности уважаван. Кредибилитет Југославије и њеног лидера Тита су били ојачани улогом и положајем у Покрету несврстаних. Помажући војноослободилачке покрете, новоослобођене народе да организују властите оружане снаге, Југославија је долазила у сукоб са великим силама али је зато истовремено повећавала и свој углед међу несврстанима и постајала фактор од великог значаја. Све земље су заједно браниле и користиле тековине ОУН, посебно гласање на Генералној скупштини и чланство у многим комитетима те организације. Помагање јачања оружаных снага пријатељских земаља темељило се на претпоставци о неопходности оружаног мира. Касније је политика извоза наоружања дала значајан економско-финансијски допринос југословенској привреди и држави у целини. Југославија је учествовала у школовању кадра из

---

⁶⁴⁹ Драган Богетић, Југословенско–амерички односи у сенци Арапско-израелског рата 1973, *Токови историје* 2/2013, Београд, стр.181-208.

несврстаних земаља и чинила је гестове хитних испорука и помоћи у време акутних ратних криза.⁶⁵⁰

Непосредно пред пут у Кијев (период од 12. до 15. новембра) Тито је настојао да упозна совјетског председника Брежњева са ситуацијом на Блиском истоку и југословенским виђењем њеног решења. Наиме, Тито је говорио о континуираној агресији Израела против арапских земаља која је била могућа захваљујући америчкој подршци а која је довела свет на ивицу ширег ратног сукоба и угрозила основе међународних односа. Стање на Блиском истоку је било пуно неизвесности и опасности све док Израел није спровео у живот одлуку Уједињених нација и Резолуције Савета безбедности. Агресиван рат на Блиском истоку није имао само локални значај већ је био у вези са акцијама империјалистичких снага у разним подручјима света што су потврдили и догађаји у Чилеу (убиство председника Аљендеа). Несврстане земље на Конференцији у Алжиру су осудиле те акте империјализма и међународне реакције и захтевале су неодложно решавање отворених криза у свету укључујући и кризу на Блиском истоку. Тито је сматрао да је било неопходно да цела међународна заједница а посебно социјалистичке и несврстане земље учине све и присиле Израел на поштовање одлука ОУН у циљу постизања правичног и трајног решење кризе на Блиском истоку. То решење је било могуће само уз повлачење Израела са свих арапских територија окупираних у агресивном рату 1967. године. Тито је сматрао да су и Совјети делили југословенско мишљење око начина решавања блискоисточне кризе и да су увидели да се једино поштовањем Резолуције Савета безбедности могло остварити пуно поштовање територијалног интегритета, суверенитета, безбедности и самоопредељења свих земаља и народа тог подручја. Земље Западне Европе, чланице НАТО су изразиле своје резерве и неслагање са политиком Израела. Чак је и велики број несврстаних земаља Африке прекинуо дипломатске односе са Израелом. Тиме је био постигнут притисак на Израел у циљу обуставе вођења агресивне политике. Југославија је сматрала да је што хитније требало спровести у живот одлуку Уједињених нација у погледу упућивања мировних снага на Блиски

---

⁶⁵⁰Миле Бјелајац, *Дипломатија и војска, Србија и Југославија 1901-1999*, Београд, 2010, стр. 239-278.

исток. Чак је и Југославија понудила своје контингенте. Југословенска влада је била мишљења да су постојали услови за шире и активније деловање свих међународних фактора у циљу постизања целовитог и трајног решења проблема Блиског истока. Тито је сматрао да је цела међународна заједница морала да се супротстави агресивној политици Израела и да га присили да поштује одлуке УН као и основне норме међународног права и понашања. Председник СФРЈ је још једном подсетио да су несврстане земље увек биле ангажоване у тражењу политичког решења, пружању подршке и помоћи арапским земљама жртвама агресије. Тито је нагласио да је Југославија веома ценила подршку и помоћ коју су Совјети пружали арапским земљама. Председник Југославије је полазећи од основних принципа југословенске међународне политике и познатих ставова у вези израелске агресије нагласио да је Југославија наставила да се заједно са другим несврстаним, социјалистичким и мирољубивим земљама ангажује у пуној мери на остваривању легитимних права арапских земаља и народа за што брже решавање кризе на Блиском истоку у интересу светског мира и равноправне међународне сарадње.⁶⁵¹

Совјетски председник Брежњев је више пута поновио да је за СССР било важно да се блискоисточни проблем не решава ратом већ мирољубивим путем. Совјети су се борили да не дође до октобарског рата али када се он већ десио, онда су пружили максималну војну помоћ. Том приликом је Брежњев захвалио председнику републике Југославије Ј. Б. Титу што је совјетским авионима дозволио прелет преко југословенске територије и тим омогућио Арапима благовремено пружање све потребне војне помоћи. предстојећим преговорима о миру на Блиском истоку Совјетска страна је истакла неопходност присуства искључиво великих сила САД, СССР, и зараћених страна Сирија, Египат, Јордан, Израел, на преговорима о постизању мира на Блиском истоку. Брежњев је инсистирао на наставку извршења совјетских обавеза према арапском свету. Председник СССР је веома негативно доживео непостојање јединства међу арапским светом.

---

⁶⁵¹ АЈ, КРР, I-1/020, СССР, *Преписка између Тита и Брежњева о стању на Блиском истоку I. новембар 1973.*

Пошто је Блиски исток представљао подручје за које је био заинтересован цео свет совјетска страна је захтевала ангажовање свих земаља како великих, тако и малих, социјалистичких и несврстаних у циљу изналажења праведног и трајног решења. Брежњев је стално подвлачио да је Израел представљао реалност и да је присуство САД у том подручју било такво да се амерички утицај и улога нису могли занемарити. Из Брежњевљевог излагања се јасно видело да су развој блискоисточне кризе, стављање у приправност целокупних оружаних снага и нуклеарних база САД, као и интензивна америчка дипломатска активност (Кисинџер и његови разговори у арапским земљама) оставили дугорочне последице на совјетско-америчке односе, подстакли већу опрезност и одређено неповерење у совјетском врху према намерама Американаца.⁶⁵²

Приликом боравка совјетског председника Брежњева у САД су се решавала веома компликована питања која су се односила на стање на Блиском истоку. Главни акценат је био стављен на решавање кључног питања које се односило на потпуно повлачење израелске војске са свих арапских територија окупираних 1967. године. Совјети су сматрали да би решавањем тог питања били решени и сви други проблеми који су били од интереса за земље тог региона. Амерички председник Никсон је настојао да избегне разматрање суштине проблема и да читаво питање сведе на наговарања Арапа да ступе у преговоре са Израелом. Својевремено је амерички државни секретар Роџерс изнео нека америчка разматрања према којима је Израел као победник у рату над Арапима имао право на одређене територијалне приоритете на њихов рачун. Мада Никсон никада није поновио те Роџерсове мисли, ипак се осетило да је и он био сагласан са тим и да САД нису биле спремне на праведно решење блискоисточног сукоба у складу са одлукама ОУН, и Резолуцијом Савета безбедности од 22.11.1967. године. Током израде заједничког коминикеа обе стране су изнеле своје ставове по питању решавања Блискоисточне кризе. Совјетска страна је успела да приволи Никсона да у заједнички коминике унесе став о томе да је блискоисточно регулисање требало да се оствари у складу са интересима свих држава тог региона, укључујући при том и интересе палестинског

---

⁶⁵²ДА МСП РС, ПА, 1973, Ф-5, стр.пов.бр.234, *Извештај о југословенско-совјетским разговорима у Кијеву од 12 до 15. новембра 1973. године.*

народа. Совјетски Савез је и даље наставио да пружа арапским државама жртвама израелске агресије, сву могућу подршку и помоћ у борби за коначну ликвидацију последица те агресије.⁶⁵³

10.4 Алжирска Конференција несврстаних 1973. године

Према подацима из Алжира на Четвртој конференцији несврстаних земаља је требало да учествује 76 пуноправних чланова од којих је 7 било нових и 10 земаља у својству посматрача. На конференцији је требало да учествују и представници 15 ослободилачких покрета као и генерални секретар ОУН. Југословенску делегацију је требало да предводи председник Тито, док су чланове делегације чинили Едвард Кардељ, Милош Милић, Лазар Колишевски, Јуре Билић итд.

Велике силе су оцениле да су несврстане земље настојале да утичу на ток кретања у свету посебно на негативне аспекте политике великих сила са циљем прихватања универзалности принципа коегзистенције и обезбеђења равноправније позиције за мале земље и земље у развоју. Оштрина критика несврстаних земаља је била окренута против САД како по питањима мира и безбедности тако и економског развоја и сарадње због објективне ситуације да су САД биле инволвиране у локалне кризе и да су вршиле директну агресију на мале народе и земље. САД су испољавале незадовољство активношћу несврстаних земаља. Америка је посебно била осетљива несврстаном оријентацијом великог броја Латиноамеричких земаља и очекивала је да ће у Алжиру бити наглашен антиамерички акценат. САД нису биле спремне ни да прихвате универзалну примену принципа коегзистенције. САД су све више радиле на постизању циљева „Никсонове доктрине“ и разбијању јединственог фронта земаља у развоју. У Сједињеним државама је приметно било страховање од ширих акција против америчких економских интереса у трећем свету.

СССР је покушавао да створи утисак да се залагао за одобравање несврстаност која је одговарала његовим циљевима. Међутим, СССР није прихватао резерве

---

⁶⁵³ АЈ, КРР, I-3-а/СССР, *Брежњевљева посета САД-у*

несврстаних земаља према детанту. СССР је прихватио оријентацију несврстаности на антиимперијализам.⁶⁵⁴

Конференција несврстаних у Лусаки је прекинула дужи период осцилација у активности и дилема у погледу улоге несврстаности. Лусака је допринела ревитализацији несврстаности и покренула је правац проширења активности на сва актуелна међународна питања која су се рефлектовала на положај несврстаних земаља. Успех Лусаке у обезбеђењу ширине окупљања је био потврђен даљим трендом прикључивања нових земаља групи несврстаних као и постепеним уклањањем резерви код једног дела тзв. радикалних земаља у погледу сврсисходности такве ширине и присуства појединих конзервативних режима.

Конференција министара у Џорџтауну је одразила позитивна кретања, развила акциони програм реализације одлука Лусаке и дала је нов подстицај процесу померања политике несврстаности у прогресивном правцу. Конференције у Лусаки и Џорџтауну су својим резултатима учврстиле уверење у потребу континуиране активности и међусобног договарања несврстаних земаља .

Арапско-израелски сукоб је довео до значајних померања у несврстаним земљама. Арапске земље свесне своје војне немоћи и слабости јединственог ослоња на СССР су покушавале да прошире свој наступ у свету при чему су се ослањале политички у све већој мери на несврстаност. Отпочеле су интензивније политичке и организационе припреме за Четврту конференцију несврстаних у Алжиру. Несврстане су потврдиле своју акционо-политичку способност и повећано јединство. Организационе припреме су се убрзале. Стални комитет је одржавао повремене састанке у Њујорку. Усаглашено је било да се припремни састанак одржи током маја месеца у Кабулу ради усаглашавања дневног реда конференције и утврђивања даљих задатака на припреми нацрта докумената за конференцију. Алжир као домаћин Конференције је имао задатак да формира посебно координационо тело за припреме.⁶⁵⁵

Несврстане земље су према изјави Врховног Совјета чиниле преко половине света и биле су савезник СССР у борби за мир. Несврстана политика је била

---

⁶⁵⁴ АЈ, I-4-a/14, *Информација о стању политичких припрема за Четврту КНЗ у Алжиру 27.08.1973.*

⁶⁵⁵ АЈ, I-4-a/5, *Информација о стању политичких припрема за Четврту КНЗ у Алжиру 27.08.1973.*

антиимперијалистичка, антиратна, антиколонијална. СССР је све више узимао у обзир и реално сагледаво улогу несврстаних земаља што је било одражено и у „Програму мира“ 24. Конгреса у ставу да су нове државе на светској арени биле све активнија и самосталнија сила. За совјетску политику према несврстаности у том времену су била релевантна две елемента: совјетско-америчко споразумевање и несврстаност, као и деловање Кине међу несврстаним земљама. Партнерство и споразумевање са САД су представљале главни стратешки правац совјетске спољне политике са многим крупним међународним импликацијама. У том смислу су односи са земљама трећег света имали другостепени значај у глобалној светској политици.

Дубоке разлике између САД и СССР у односу на трећи свет су биле присутне. СССР је акцентирао тезу о антиимперијалистичкој усмерености несврстане политике и иступао је против изједначавања улоге суперсила. И поред све већег реализма у совјетским гледањима совјетска политика према несврстаним земљама је у многим аспектима остала уска, недоследна па и противречна. Однос СССР према несврстаној политици је био подређен његовим основним и дугорочним стратешким интересима због чега је и наступ према несврстаним земљама био селективан и нијансиран. За односе са појединим несврстаним земљама су били релевантни још неки моменти попут стања политичких односа појединих несврстаних земаља са САД и противничким блоком, антиимперијалистичка и антиколонијална усмереност, ниво материјалне сарадње са СССР. На тој основи су били изграђени економски, војни и други односи и опредељивала се помоћ тим земљама.

Гледано у целини совјетски став према Алжирској конференцији је морао да води рачуна о крупним променама које су настале у улози и интересима несврстаних земаља, широким захтевима за демократизацијом међународних односа посебно имајући у виду совјетско-америчко споразумевање, развој у Европи, париске споразуме у Вијетнаму, заштравање светских економских и монетарних проблема. Зато је требало претпоставити еластичнији и позитивнији однос СССР.⁶⁵⁶

---

⁶⁵⁶ АЈ, I-4-a/5, *Еволуција начела несврстаности*

Четврта конференција је била отворена у правцу даљег јачања политике несврстаности и њеног опредељивања за континуирану активност. Самит је започео затвореним састанком шефова делегација на којем је био договорен избор 12 потпредседника. Потом је рад конференције настављен и у редакционим комитетима. Циркулисани су нацрти основних докумената (политичка декларација и резолуција о економским питањима са акционим програмом).

У оквиру разматрања кризних ситуација највећу пажњу је привукла криза на Блиском истоку. Председник Тито је био помињан као један од оснивача и носиоца политике несврстаности. Подршка борби Палестинаца је била дужност свих несврстаних земаља јер се на принципу солидарности са ослободилачким покретима заснивала несврстаност. Констатовано је да су конфликти и затегнутост у Азији, Африци, Латинској Америци били резултат империјалистичке агресије којим је била угрожена безбедност земаља и светски мир. Циљеви несврстаних земаља су се сводили на учвршћење националне независности, економски развој, подршку ослободилачким покретима, на борбу против ционизма, расне дискриминације као и економских притисака. Генерални секретар УН је изразио захвалност несврстанима на подршци коју су давале УН на путу остваривања принципа и циљева светске организације и изразио је уверење да би та подршка и даље играла важну улогу у јачању њене улоге и ефикасности у очувању мира. Генсек је подвукао корисност и потребу развијања нових облика сарадње и солидарности између земаља у развоју, као и ефикасно учешће земаља трећег света у мултилатералним трговинским преговорима.⁶⁵⁷

У Алжиру је почетком септембра месеца 1973. године била одржана Четврта конференција шефова држава или влада несврстаних земаља. Од Конференције у Лусаки развој међународне ситуације је карактерисало јачање тенденција у корист мира у подручјима развијеног света. Дошло је до попуштања између Истока и Запада, забележен је напредак, конфронтација народа са колонијализмом, доминацијом и страном окупацијом, неоколонијализмом, империјализмом. На конференцији је било истакнуто да је међународна безбедност могла бити постигнута само у случају да садржи економску димензију која је гарантовала свим

---

⁶⁵⁷ АЈ, I-4-a/9, *Конференција несврстаних, септембар 1973.*

земаљама право на остваривање својих програма развоја неометано од свих врста економске агресије и других облика притисака. Несврстане земље су се обавезале да јачају своју заједничку акцију како би принципи економске безбедности добили превагу у међународним односима. Одбијање војних савеза који су се уклапали у оквир супарништва између великих сила и укидање војних база су представљале једну од основа политике национале независности и несврстаности. Конференција је потврдила решеност несврстаних земаља да у својим односима поштују принципе суверене једнакости и територијалног интегритета, да избегавају прибегавање претњи или употреби силе и да решавају своје спорове мирољубивим средствима у складу са принципима Повеље УН. Развој међународне ситуације је у потпуности потврдио праведност принципа и мотива политике несврстаности. Због тога је несврстаност све више добијала у ширини и интересовању, и изражавала на међународном плану тежње све већег броја држава, покрета за национално ослобођење и свих снага које су биле за еманципацију и напредак у свету.

Конференција је дефинисала ситуацију на Блиском истоку као забрињавајућу. Упорност Израела у политици агресије, експанзије и анексије, његова политика угњетавања становништва на територијама које је силом окупирао је представљала изазов међународној заједници. Зато је конференција захтевала хитно и безусловно повлачење Израела са свих окупираних територија и обавезала се да помогне Египту, Сирији и Јордану у ослобађању њихових окупираних територија. Поновно враћање националних права народу Палестине је представљало основни услов за успостављање праведог и трајног мира у региону. Борба палестинског народа за повраћај узурпиране земље је била сасатвни део борбе народа за самоопредељење, против, колонијализма и расне дискриминације. Чланице Конференције су захтевале да се све земље а посебно САД уздрже од испорука оружја Израелу.

Конференција је такође поздравила потписивање Париских споразума о Вијетнаму и сматрала га је заједничком победом вијетнамског народа и народа несврстаних земаља. Конференција је изразила забринутост због одбијања САД и сајгонске администрације да се стриктно придржавају Париских споразума. Конференција је захтевала хитан прекид сваког америчког ангажовања и мешања у унутрашње ствари Индокине. Конференција је позвала све државе чланице да дају своју

дипломатску подршку ПРВ Јужног Вијетнама и да помогну обнову ратом опустошеног Вијетнама. Конференција је поздравила победу камбоџанског народа који је изборио прекид америчког бомбардовања Камбоџе.

Конференција је такође истакла потребу сарадње несврстаних земаља са свим земљама које су биле против колонијализма. Такође је констатовала да попуштање зетегнутости између великих сила није довело до распуштања војних савеза који су потицали из хладног рата. Конференција се изјашњавала за опште и потпуно разоружање и посебно за забрану употребе нуклеарног оружја. Такође је потврдила своју приврженост принципима и циљевима Повеље. По њима УН су представљале ефикасан инструмент за остварење мира и међународне безбедности, за развој сарадње и очување права и основних слобода. Конференција је такође изразила забринутост због сталног погоршања економских услова земаља у развоју и непрекидног ширења јаза који их је делио од индустријализованих земаља.

На крају Четврте конференције несврстаних земаља шефови држава и влада су одлучили да ојачају своју акцију и усагласе напоре у циљу осигурања континуитета и ефикасности политике несврстаности чија су заснованост и оправданост биле потврђене најновијим развојем међународне ситуације. Принципи несврстаности су били прихваћени као основа акције од стране многих органа за регионалну и међународну сарадњу.⁶⁵⁸

Председништво СФРЈ је на својој седници од 21.09.1973. године размотрило и прихватило извештај који је поднела југословенска делегација о Четвртој конференцији несврстаних у Алжиру. Четврта конференција је посебно истакла повезаност и међузависност политичких и економских питања и изразила је чврсто уверење да је национална и политичка независност несврстаних земаља и њихова актуелна улога у међународним односима била тесно везана и условљена њиховим економским развојем и самосталношћу. Конференција у Алжиру је допринела јачању свести да су несврстане земље представљале незаменљив чинилац у међународним односима и реалну снагу која је својом заједничком акцијом могла утицати на позитивне промене и процесе у целом свету. Несврстане земље су јасно показале решеност да у том смислу појачају своју координирану активност.

---

⁶⁵⁸ АЈ, I-4-a/6, *Предлог политичке декларације несврстаних*

Председништво СФРЈ је оценило да је та конференција значила напредак у јачању јединства и акционе способности несврстаних земаља на широко прихватљивим прогресивним основама. Четврта конференција је најодлучније осудила притиске, мешања у унутрашње послове суверених земаља, агресију и страну окупацију, колонијалистичко насиље, неоколонијалистичке завере против економске и политичке безбедности и независности несврстаних и других земаља. Изразити пример безобзирног понашања реакционарних и империјалистичких снага је представљало насилно обарање уставне владе председника Аљендеа у Чилеу и његова трагична смрт. Конференција је позитивно оценила преговарање и попуштање затегнутости између великих сила и изразила је чврсто уверење да су мир и безбедност били недељиви. Конференција је изразила пуну решеност несврстаних земаља да властитим напорима, индивидуално и кроз тешњу међусобну сарадњу у области привреде, науке, технике, информација и културе убрзају свој економски, друштвени и културни развој. Тиме би се допринело ослобађању од разних облика империјалистичке и неоколонијалистичке зависности, као и јачању сопствене политичке и економске зависности. Конференција је уредила ставове несврстаних земаља у њиховим односима и сарадњи са развијеним светом и то посебно у реализацији политике развоја и у разрешавању међународних кризних економских ситуација. Председништво СФРЈ је овом приликом истакло да је политика несврстаности представљала трајну политичку оријентацију југословенског самоуправног социјалистичког друштва јер је изражавала виталне интересе безбедности и независности Југославије.⁶⁵⁹

СССР је подржавао антиимперијалистичку оријентацију политике несврстаних земаља и позитивно је оцењивао њихову улогу у учвршћењу мира, међународне сарадње, у борби против колонијализма и неоколонијализма за независност и социјални напредак. СССР је поздравио конференције несврстаних земаља у Београду, Каиру и Лусаки а одлуке донете на њима је сматрао корисним доприносом заједничкој борби свих мирољубивих снага за мир и попуштање затегнутости у међународним односима. СССР се увек изјашњавао за плодну

---

⁶⁵⁹ АЈ, I-4-a/15, *Закључци председништва СФРЈ о Четворој конференцији несврстаних у Алжиру, 21.09.1973.*

праведну сарадњу са свим земљама Трећег света на бази пуног међусобног поштовања, поштовања суверених права и немешања у унутрашње ствари других.⁶⁶⁰

Конференција несврстаних земаља у Алжиру је пробудила велики интерес и у иностраним средствима јавног информисања. Основна карактеристика писања је био реалнији и релативно позитивнији прилаз великог дела светске штампе. И поред омаловажавајућих написа у Западној штампи ипак се потврдило да се несврстаност наметнула као значајан фактор на међународној сцени који је морао да се уважава.

Штампа СССР и социјалистичких земаља у извештајима и коментарима је подржавала антиимперијалистичку и антиколонијалну оријентацију несврстаних и указивала на њихову природну повезаност са земљама социјалистичке заједнице. У складу са тим широко је било заступљена теза да су несврстане земље једино појачаном сарадњом са социјалистичким земљама могле одиграти историјску улогу у борби против империјализма.

Писање америчке штампе је било по обиму знатно веће. При том је штампа посвећивала пажњу бизарним детаљима и акцентирала је неслагања и разлике међу несврстаним и питања која су била од посебног интереса за САД (петролеј, Блиски исток, Израел). Састанак у Алжиру је био оцењен као напор да се постигне извесно јединство и побољшање позиција несврстаних земаља у односу на богате и доминирајући север. Упоредо са негативним коментарима и приказима Конференције у штампи САД је било и неких коментара водећих америчких листова који су имплицитно указивали на озбиљност и значај Конференције, чиме су индиректно били признати значај и улога коју су имале несврстане земље.⁶⁶¹

На саслушању пред сенатском комитетом за спољне послове америчком државном секретару Кисинџеру је било постављено питање о праву несврстаних земаља да се њихов глас чује и узима у обзир приликом решавања светских проблема. Кисинџер је признавао то право несврстаним земљама све дотле док се свака од тих земаља одређивала и постављала према међународним проблемима са становишта својих

⁶⁶⁰ АЈ, I-4-a/16, *Брежњевљево обраћање алжирском председнику Бумедијану*

⁶⁶¹ АЈ, I-4-a/5, *Информације о писању штампе о Четвртој конференцији несврстаних у Алжиру, 11.09.1973.*

националних и ширих међународних интереса. У случају показивања тенденције несврстаних земаља да то чине као нова светска, блоковска групација, те земље нису више сматране несврстанима и такво њихово понашање је било негативно и неприхватљиво за САД.

Сви амерички листови су у први план стављали да је алжирски сусрет на врху упутио опомену великим силама да не покушавају да деле свет као на крају рата као што се десило на Јалти. Међу закључцима Самита који се највише преносе спомиње се одлучност несврстаних земаља да изврше „јачи утицај на начин на који су велике силе водиле међународне послове“.

У свим листовима су регистроване и оштре критике америчке подршке политици Израела. У извештајима о завршетку алжирског самита нису изостале ни пренаглашене ноте о унутрашњем нејединству и немоћи несврстаног превентивно сиромашног света да се сложи о битним питањима која су била карактеристична за главнину америчког извештавања о сусрету у Алжиру.⁶⁶²

Четврта конференција несврстаних је показала да су несврстане земље биле свесне да представљају реалну снагу која је својом организованом акцијом могла утицати на шире промене у међународним односима. Конференција је довела до великог интересовања светске јавности за њу, као и промена у понашању великих сила. Амерички став је еволуирао од игнорисања и потцењивања ка озбиљнијем разматрању нових прилаза несврстаним земљама. Код СССР је било приметно реалније сагледавање аутономне улоге несврстаности. НР Кина је тежила ка још одређенијем и флексибилнијем тражењу додирних тачака са несврстаним земљама, пре свега на линији своје политике према СССР и САД. Захваљујући конференцији је био ојачан међународни положај Југославије не само у несврстаном свету него и у односу на све међународне факторе. Самит је усвојио политичку декларацију и низ посебних резолуција. Декларација је била свеобухватна и садржала је најважније ставове о начелним као и најактуелнијим конкретним питањима. Декларација је одражавала најважније ставове већине учесника и представљала је континуитет у политичкој оријентацији прихваћеној на министарској конференцији у Џорџтауну. У декларацији су били дефинисани основни погледи на даље јачање

---

⁶⁶²АЈ, I-4-a/16, *Хитне информације* 11.09.1973.

улоге и политике несврстаности у промењеним међународним условима. Попуштање затегнутости, преговарање, споразумевање и сарадња највећих сила је била чињеница са којом се све више рачунало. Декларација је потврђивала и разрађивала и у већој мери наглашавала антиимперијалистичку оријентацију али не у виду опредељивања за политику других међународних фактора. Оштрије је осуђивала америчку политику, није садржала директне критике политике СССР, али се није стављала ни у функцију интереса СССР. Декларација је наглашавала аутономност ставова и захтева велике већине несврстаних земаља. Ставови о Вијетнаму и Камбоџи су знатно еволуирали. Највећи број резолуција се односио на колонијалне проблеме.

Према Блиском истоку су били заузети оштрији ставови. Египат је нашао заједнички језик са радикалнијим Арапима који су дали приоритет палестинском питању. По овом питању, Југославија је и даље подржавала усвојене резолуције Савета безбедности и Генералне скупштине Уједињених нација. Египат није показао интерес за ширу активност несврстаних земаља у склопу решавања Блискоисточне кризе, осим што се залагао за што бројније и одлучније иступање несврстаних земаља у Генералној скупштини.

На Самиту је било постигнуто пуно јединство о потреби бољег организовања несврстаних земаља у циљу спровођења прихваћених одлука. Међутим, појавиле су се и крупне разлике у прилазу том питању које су произиласиле из различитих концепција о несврстаности.

Алжир је иступио са предлогом о чврстој институционализацији без могућности ширег укључења и утицаја несврстаних земаља. Предложио је задржавање институције координатора, одржавање састанака Савета министара једном између два Самита, формирање сталног Секретаријата са седиштем у Алжиру и укидање сталног комитета у Њујорку.

Југославија је од Лусакe заступала теорију даљег унапређења механизма за координацију што је требало допринети већој активацији свих несврстаних земаља. У том циљу Југославија је поднела предлог резолуције који је био усмерен на јачање и проширивање улоге Сталног комитета уз његову даљу демократизацију. Међутим, преовладало је гледиште које је било блиско југословенском предлогу.

Ипак се највећи број земаља држао основног курса несврстаности међу којима је била и Југославија.

Африка, Азија и Латинска Америка су на конференцији изнеле специфичне проблеме својих региона али су при томе показале и довољно разумевања за преокупације других. Афричке земље су у центар свог деловања ставиле колонијализам, азијске проблеме блискоисточне кризе, док су латиноамеричке у први план истакле проблеме политичке и економске независности, оштру осуду америчког империјализма и страног капитала.

Сукоб између СССР и НР Кине није директно утицао на рад и резултат конференције. На Четвртој конференцији у Алжиру је дошла до изражаја наглашена спремност за јачањем међусобне сарадње и координације заједничког деловања. Делегација СФРЈ је успешно деловала по свим питањима која су била третирана на Конференцији.⁶⁶³

Заједничко свим реаговањима је било признање да је конференција представљала историјски догађај, да је потврдила несврстане као реалну снагу у међународним односима а несврстаност као политику, да је самит у Алжиру утврдио основе за континуирано деловање несврстаних у правцу прогресивног мењања међународних односа у складу са платформом и програмима акција који су били на конференцији усвојени. Несврстане земље су дале високу оцену конференцији и њеним резултатима. Изражена је већа сигурност у улогу несврстаних у новим међународним условима и подвучено је даје Самит показао постојање спремности код несврстаних да превазилазе међусобне разлике у циљу обезбеђења потребног јединства за заједничко деловање. Самит је привукао пажњу великих сила.

СССР је и даље посвећивао велику пажњу конференцији и њеним резултатима на линији порука Брежњева. Ток и одлуке конференције су биле оцењене позитивно. Акцентирана су била питања за која је СССР био заинтересован.

Званично америчко реаговање је било формулисано само у Кисинцеровој изјави у којој се основно схватање сводило на чињеницу да несврстани представљају само реалну снагу у међународним односима. То је значило да су САД у принципу подржавале захтев да несврстани узму учешће у решавању међународних

---

⁶⁶³ АЈ, I-4-a/15, *Информација о Четвртој Конференцији несврстаних, 11.09.1973.*

проблема. Међутим, САД није одговарало организовано заједничко деловање несврстаних са којима би САД морале да рачунају као са фактором који би учествовао у преговорима који су се директно конфронтирали са америчким интересима. Из Кисинџерове изјаве избијало је незадовољство због јачања јединства несврстаних, њихове спремности на заједничке акције, а посебно због њиховог даљег организованог повезивања и јачања. Кисинџерова изјава је у основи само потврђивала да су САД активно преиспитивале средства и методе за остваривање својих циљева у условима разрастања и акционог јачања покрета несврстаних. Селективност у прилазу и остављање отворене могућности употребе целог арсенала средстава и метода, (како је то било показано на примеру Чилеа), комбиновање силе и нуђење сарадање је остало и даље основана карактеристика у америчком прилазу несврстаним и земљама у развоју.

НР Кина је активно пратила рад конференције. Кинески амбасадор је подвукао познату тезу о потреби и улози земаља трећег света у сагледавању и правилном оцењивању хегемонистичке политике великих сила (СССР и САД) која је била смишљена на поделу света на сфере утицаја.⁶⁶⁴

Општу оцену Четврте конференције несврстаних у Алжиру је дао председник Тито у својој изјави по повратку у земљу. По виђењима југословенског председника Четврта конференција шефова држава је јасно показала да су несврстане земље представљале реалну снагу која је својом организованом акцијом могла утицати на промене у међународним односима. За све већи број земаља политика несврстаности је била објективна потреба. Дебата и основна обележја усвојених докуманета су показала даљи развој прогресивног садржаја политике несврстаности који се испољио у још одређенијим и конкретнијим захтевима за мењањем владајућег система политичких и економских односа у свету, у континуитету њене антиимперијалистичке суштине. Југославија је својом доследношћу, принципијелним ставовима, иницијативама и активношћу а посебно деловањем и угледом председника Тита дала значајан допринос подстицању прогресивне оријентације и ставова на тој основи. Централна тема у генералној

---

⁶⁶⁴ АЈ, I-4-a/6, *Прелиминарни осврт на реаговања на Четврту конференцију на врху несврстаних земаља, 20.09.1973.*

дебати је била оцена међународне ситуације, попуштање затегнутости и преговарање, посебно СССР и САД и улоге несврстаних земаља у таквој међународној ситуацији.

Према Титовом речаима највећи број усвојених резолуција се односио на колонијалне проблеме. У њима је била дата одлучна подршка ослободилачкој борби народа Африке. У декларацији о економским питањима оштро је био осуђен империјализам у свим својим облицима и истакнути су били ставови о многим међународним проблемима. Спремност за међународну сарадњу изразила се кроз конкретне одлуке о стварању Фонда солидарности за финансирање економског и социјалног развоја несврстаних земаља.⁶⁶⁵

---

⁶⁶⁵ АЈ, I-4-a/5, *Информација о резултатима Четврте конференције шефова држава несврстаних земаља, 04.10.1973.*

11.ПОЛИТИЧКЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ ВАШИНГТОНСКЕ ДЕКЛАРАЦИЈЕ НА ЈУГОСЛОВЕНСКО-АМЕРИЧКЕ ОДНОСЕ

11.1 Југословенско-амерички билатерална сарадња током 1974.

године

Током 1974. године САД су покренуле широк притисак на Југославију са циљем да утичу на југословенски унутрашњи развој и спољну политику а нарочито да ограничавају југословенску међународну активност и деловање. Као резултат тога је уследило замрзавање политичких односа док је сарадња у другим областима била нормално настављена. САД нису криле да им је сметала одлучна подршка Југославије земљама и народима који су се борили за слободу и политички и економски суверенитет. То је и био један од мотива напада на Југославију која се налазила у првим линијама борбе за реализацију принципа несврстане политике на међународном плану. Чести су били и амерички приговори да Југославија није водила рачуна о виталним интересима САД, да није било ни једне лепе речи за све што су САД учиниле за Вијетнам, Блиски исток и шире. Американци су покушали да припишу Југославији амбиције и тежње за „лидерством“ у несврстаном свету. Све је то ескалирало до квалификације да несврставање значи „сврставање у нови блок“ (Кисинџер у генералној дебати УН 1973.) и да Југославија и несврстане земље отворено и безобзирно критикују САД, и то много више него што су чиниле Кина и СССР.

Југословенска дозвола за прелет совјетским авионима преко територије Југославије и помоћ која је била пружена арапским земљама током 1973. године, са америчке стране је било оцењена као директно супротстављање америчким интересима на Блиском истоку. У америчкој штампи, посебно оној коју су контролисали јеврејски кругови, су објављивани написи у којима се оштро нападао држање Југославије и доводила у питање несврстаност Југославије. Американци су стално подвлачили да су поштовали разлике у погледима али су очекивали да њихови партнери воде рачуна и поштују њихове виталне интересе јер је тиме став САД био у највећој мери условљен. У том смислу према несврстаним земљама су примењивали израђену селективну политику и настојали да разбију јединство несврстаних, да

неке значајније несврстане земље више вежу за себе, изолују од међународних збивања, и каналишу их на пружање подршке америчким иницијативама. Углед и утицај посебно активност Југославије у питањима по којима су несврстане већ нашле јединство је свакако сметао замислима и глобалним концепцијама америчке спољне политике.

Процес споразумевања између САД и СССР се рефлектовао и у политици двеју сила према осталим земљама. Оријентишући се да првенствено уз споразумевање са СССР одлучују о судбини света, САД су свим средствима настојале да држе по страни од решавања светских проблема све оне факторе и снаге који су се супротстављали таквом „билатералном“ увођењу реда у свету. То је резултирало офанзивним постављањем према трећим земљама. Треба истаћи да су 21. седница ПСКЈ и Писмо извршног бироа и председника Тита разбили илузије и очекивања која су САД гајиле у погледу даљег развоја Југославије. Притисци и снажна антијугословенска кампања са оптужбама о југословенском антиамериканизму, приближавању Југославије СССР-у и Варшавском пакту, гушењу демократија и слобода у СФРЈ, борби против интелектуалаца, о армији незапослених, одлагању посета неких америчких политичких личности Југославији је била срачуната да се у међународној јавности створи утисак о неуспеху југословенске политике несврставања и самоуправног социјализма, о тешкоћама које су задесиле Југославију. Таквим оптужбама против Југославије, америчка администрација је настојала да утиче на ток и припреме за Десети Конгрес и на спровођење уставних промена. Све је то био израз великог интереса и значаја који су САД придавале геостратешком и политичком положају Југославије. Амерички естаблишмент је настојао да не допусти ништа што би будући развој у Југославији и око Југославије могао „*усмерити на штету САД, односно у „корист СССР“*“. Амерички функционери су подвлачили заинтересованост за одржањем добрих односа са Југославијом. При том су нагласили потребу да постојеће разлике између две земље расправљају „интерно“, при чему би свака страна морала водити рачуна о интересима друге.

Обостраним напорима економска сарадња између две земље се учврстила и проширила у доменима ван редовне трговинске размене, укључујући индустријску

кооперацију, заједничка улагања, сарадњу на трећим тржиштима. Шире економско повезивање са САД је одражавало непосредне интересе југословенске привреде, пре свега због апсорбционе моћи америчког тржишта и могућности коришћења техничких и научних достигнућа., посебно америчке индустријске и пољопривдне технологије, затим могућности коришћења кредита и зајмова. Спремност за унапређење економске сарадње у целини је била потврђена приликом прошлогодишњих посета потпредседника СИБ Јакова Сиротковића САД и америчких министара за финансије и трговину Шульца и Дента Југославији.

Уговорно су биле регулисане неке области привредне сарадње: закључен је *Споразум о регулисању чартер авио саобраћаја*, потписан је *Споразум о гаранцијама америчких приватних инвестиција у Југославији*, извршено је репрограмирање увозних квота текстила, обављени су експлаторни разговори о закључењу *Споразума о двоструком опорезивању*, извршене су припреме за потписивање *Споразума о превозу празних контејнера* и у принципу је постигнута сагласност за формирање *америчко-југословенске коморе*. Предложено је такође да Југославија буде корисник опште шеме преференцијала, као и спремност надлежних америчких финансијских органа да помогну Народној банци приликом пласирања обвезница на тржишту капитала САД. Интензивирана је била финансијска сарадња како између комерцијалних банака тако и сарадња са Експорт-импорт банком. Exim банка је одобрила кредите у висини од око 90 милиона долара. Од посебног интереса за односе и развој између две земље је био избор Westinhousea као испоручилаца опреме за НЕ Кршко. На сектору заједничких улагања, остварене су широке могућности потписивањем споразума са ОПИС. Закључно са 30. новембром 1973. године, ОПИС је примио 17 апликација америчких компанија за осигурање инвестиција у Југославији, а до 31. децембра са америчким компанијама је било закључено осам joint venturea са укупним улагањем од 8,7 милиона долара.

Научно-техничка сарадња је раније била финансирана искључиво из америчких средстава (контрапарт фондови). Током 1974. године је био закључен *Споразум о сарадњи у области науке и технологије* и формиран су заједнички фонд и заједнички одбор.

Извоз пољопривредно-прехрамбених производа у САД је имао узлазни тренд. Најважнија артикли које је извозила СФРЈ у САД су били: месне конзерве прерађевине од меса, дуван, хмељ, семе кукуруза, воћни сокови. Исто тако је и увоз из САД имао тенденцију раста а од најважнијих пољопривредних производа СФРЈ је увозила: крупну приплодну стоку, пшеницу, уљане сачме и сирово уље, сојино уље. Југославија је имала потребу да увози из САД пољопривредну механизацију, опреме за биљну производњу итд. Из Југославије се годишње извозило око 700-800 тона сирева. У току 1974. године је било извезено у САД око 7.600 тона дувана у вредности од око 263 милиона динара. ИПК Осидек и америчка фирма Corn Production System су склопили уговор 19.02.1974. године о заједничком улагању у систем производње кукуруза. По том уговору Чикаго је уложио модерне машине и технологију за производњу кукуруза у вредности од 2 милиона долара, док је ИПК Осидек уложио 2,2 милиона делом у готовом новцу а делом у објектима и условима за производњу.⁶⁶⁶

У секретаријату за пољопривреду су нагласили да је жетва у САД у 1974. години била мала у приносима због суше. Према њиховим проценама производња кукуруза је износила 4,9 милијарди бусела, производња жита 1,8 милијарди бусела. Из тог разлога житарице више нису фигурирале на листи ССС кредита већ су се нашли други производи попут памука, дувана, биљних уља. Мања производња и већа потражња је требало да утичу на пораст цена пољопривредних производа. Чак су одређени кругови у Конгресу препоручивали контролу извоза, односно увођење разних ограничења, извозних дозвола, квота под мотивацијом да је на тај начин било могуће стабилизovati резерве, спречити пораст домаћих цена и водити ефикаснију борбу против инфлације.⁶⁶⁷

Током 1974. године у Њујорку је био одржан први неформалан састанак о пословању са Југославијом у организацији САД. У уводном излагању југословенски амбасадор у Вашингтону Т. Гранфил је говорио о даљем побољшању политичких односа између две земље, резултатима привредног развоја СФРЈ, развоју економских односа са САД. Истакнут је био значај индустријско-

---

⁶⁶⁶ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-130, пов.бр. 451443, *Пољопривреда и прехрамбена индустрија*

⁶⁶⁷ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-129, бр.1091, *Амбасада СФРЈ у Вашингтону 27.08.1974.*

техничке сарадње са САД (термоелектране на угљу, хидроелектране, производња хране, алуминијум, челик, бакар, олово). Заменик директора за источну Европу у САД Карол Браун је говорио о политичким факторима који су утицали на америчко-југословенску трговину. Сагласан је био са оценом амбасадора да су односи између две земље били добри. Сходно томе САД су подржавале територијални интегритет и желеле су политичку и економску стабилност, развој економских, културних и научних односа. Амерички став је био да је у Југославији био присутан социјализам хуманијег лица, прагматичног приступа што је нудило велике могућности америчком бизнису (слободне цене, конкурентски услови, приватна својина пољопривреде). Американци су чак тврдили да је Тито кога су називали „последњим Хабсбурговцем“ створио око себе групу људи на које се могао ослањати будући развитак државе. Американци су нагласили да је Југославија на међународном плану била водећа несврстана земља. Будућност Југославије и њени односи са САД су зависили од општег стања односа у свету. Истовремено се говорило и о значају сарадње на великом пројекту нуклеарне централе Кршко. Представник међународне банке је говорио о пословању са Југославијом и врло доброј сарадњи и кредитној способности Југославије.⁶⁶⁸

На финансијском плану југословенска сарадња са САД се одвијала добро. Са Експорт- Импорт банком САД се успешно сарађивало. Амерички амбасадор у Београду М.Тун је похвално говорио о развоју југословенске привреде. Југословенски савезни секретар за финансије Цемовић је чак нагласио да је Југославија у 1973. години била сврстана међу земље са најмањом инфлацијом. Југославија је наставила са системом планирања у привреди али се није одрекла система тржишне привреде. У некој перспективи је југословенски секретар финансија Цемовић предлагао састанак са америчким министром финансија Сајмоном на коме би се разговарало о текућој робној размени, финансијској сарадњи, дугорочној производњи и техничкој кооперацији, укључујући и заједничка улагања.⁶⁶⁹

---

⁶⁶⁸ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-129, пов.бр.459339, *Америчко-југословенски односи*

⁶⁶⁹ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-8, стр.пов. бр. 687, *Белешка о разговору М. Цемовића, савезног секретара за финансије са америчким амбасадором Туном 21. 10.1974.*

Током 1974. године обим робне размене у СФРЈ је достигао рекордну вредност од 419, 5 милиона долара. Повећан је извоз у САД за преко 55% и достигао је вредност од 232, 5 милиона долара. Преко представништава привредних организација је реализовано у 1974. години преко 70% југословенског извоза на тржишта САД. У Њујорку је било 16 представништва југословенских привредних организација које су радиле у области робне размене. Прво место у југословенском извозу је заузимала производња дрвета у вредности од преко 36 милиона долара. Затим долазе неметали и метали у вредности од 30 милиона долара, пољопривредни производи где су највећу ставку чиниле месне конзерве у вредности од 22 милиона долара, текстил, обућа и кожа око 11 милиона долара. На тако повољно кретање робне размене је утицао низ елемената као што су били: величина и апсорпциона моћ америчког тржишта, мењање опште политике, службених и привредних кругова САД у погледу проширења економских односа са социјалистичким земљама. Неколико југословенских фабрика је извозило алате директно на тржиште САД и пословала су у 1974. години преко два-три представништва предузећа директно са америчким фирмама. До остварења плана извоза текстила, обуће, коже у 1974. години није дошло. Током 1974. године је било укупно извезено око 11 милиона долара. Све је веће било интересовање великих америчких фирми за пословање са југословенским предузећима. Југословенска предузећа су давала ниже цене робним кућама од цена које су давали импортерима дугогодишњим пословеним партнерима и тиме су проузроковали потешкоће уместо да користе предности пословања са робним кућама.⁶⁷⁰

У организацији института за светску трговину у Њујорку је током 13. и 14. децембра била одржана Конференција о трговини са Југославијом. Конференцији је присуствовало стотињак особа. Махом су то били пословни људи из неколико америчких банака и корпорација, потом представници Стејт Дипартмента, трговине итд. Очигледно је било да су Конференцији присуствовале све владине установе чиме се хтео приказати интерес америчке администрације за развијање економских послова са Југославијом који није био у опадању. Представници администрације су

---

⁶⁷⁰ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-129, пов.бр.46873, *Осврт на резултате рада представништава југословенских привредних организација у Њујорку*

врло наглашено говорили о интересу за јачање економских односа. Иступања америчких пословних људи који су сарађивали са југословенским предузећима су била врло позитивна.⁶⁷¹

Банкарска слика СФРЈ је изгледала у очима пословног света Њујорка овако: страна задужења 3,5 милијарди долара, платни биланс-дефицит 1,11 милијарди долара. међународна ликвидност 1,265 милиона долара, стопа инфлације преко 30%. Амерички банкарски су се питали да ли је југословенска влада сагледавала брзину промена у свету, стварање новог међународног распореда снага, улогу америчко-совјетских договарања у будућности, нови положај петролејом богатих несврстаних земаља. Највеће похвале је добила југословенска привреда у поређењу са поједним суседним земљама међу којима се појавила као најбољи партнер. Америчка страна је чак истицала да је могла у перспективи развијати послове са СФРЈ уколико би Југославија јасно поставила приоритете општих националних интереса и имала разрађене пројекте.⁶⁷²

Амерички министар за трговину Фредерик Дент је посетио Југославију 15. априла 1974. године ради присуствовања потписивању уговора о испоруци опреме за нуклеарну електрану Кршко од стране америчке фирме Вестингхаус. Он је био спреман да за време посете са надлежним југословенским функционерима разговора о свим билатералним и међународним проблемима. Изразио је жељу да се том приликом сретне са потпредседником СИБ Јаковом Сиротковићем и секретаром за финансије Ј.Смолеом. Имајући у виду ситуацију у политичким односима две земље после конференције у Алжиру, кризе на Блиском истоку и у вези са тим недостатком политичког дијалога и уопште контаката на високом нивоу, југословенска влада је подржавала боравак Дента у Југославији и рачунала је да је то била добра прилика за размену мишљења о даљем развоју економске сарадње и текућим светским проблемима коју је требало прихватити. Дент се залагао за унапређење економско билатералних односа између СФРЈ и САД и испољио је видну заинтересованост уз пружање пуне подршке акцијама на том плану. Лично се ангажовао око формирања америчко-југословенске коморе у САД

---

⁶⁷¹ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-129, пов.бр.425017, *Трговина са Југославијом*

⁶⁷²ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-124, пов.бр.460872, *СФРЈ у оценама банкара Њујорка*

и био је главни организатор. Новина у америчком ставу је било саглашавање са гледиштем Југославије да се мир и стабилност у свету нису могли постићи без напретка у решавању економских питања.⁶⁷³

У оквиру војног сегмента билатералне сарадње у Југославији је боравио амерички генерал Вилсон од 25. до 29. априла поводом афере Вотергејт. Том приликом је амерички генерал говорио о искомпромитованости америчког председника Никсона и његовом одласку из Беле куће. Сматрао је да је кривицу за аферу сносио лично Никсон који се окружио саветницима ниских моралних квалитета. Према наводима генерала Вилсона суштина кризе „Вотергејт“ је лежала у настојању политичке (Конгреса) и законодавне власти да се изједначи са председником у утицају на унутрашњу и спољну политику с обзиром да је власт председника већ била увећана до нежељеног нивоа. Генерал Вилсон је сматрао да су противници детанта имали удела у афери али то није било пресудно. Детант је по њему и даље остао у основи америчке спољне политике али у ближој будућности није требало очекивати веће резултате. Разлог томе је лежао у чињеници што су Совјети прекршили договор о заустављању трке у наоружању (нарушили договор о томе да се у случају рата на Блиском истоку не упућује наоружање и опрема). Афера „Вотергејт“ је утицала на детант јер су Совјети оцењивали да су Никсонове позиције биле слабе. Вилсон је такође говорио о америчким проценама несврстаности, о чињеници да такву политику амерички званичници нису узимали сувише озбиљно или да су је оцењивали као покрет уперен против САД. Вилсон је тврдио да је амерички државни секретар Кисинџер дошао да закључка да су Американци направили пропуст у сагледавању значаја политике коју су водиле несврстане земље и да су тај њихов пропуст максимално искористили Руси и Кинези јачањем сопственог утицаја у тим земљама. На Блиском истоку Американци су постигли решење са низом арапских земаља пре свега Египтом, али су Совјети тај процес оценили негативно и ангажовали се у Сирији, Ираку и палестинским организацијама.

---

⁶⁷³ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-129, пов.бр.46318, *Посета америчког министра трговине Фредерика Дента Југославији 15.04.1974.*

Говорећи о ситуацији у Чилеу, Вилсон је тврдио да америчка обавештајна служба ЦИА није имала удела у преврату али није оспорио умешаност америчких компанија.

Генерал Вилсон је тврдио да Шлезингерова доктрина „циља“ још није била усвојена. Новине у стратегији су тек биле очекиване. Пошто је читава америчка политика била базирана на селективности у избору политичких циљева тј. циљева које је требало постићи да би се обезбедили интереси САД у појединим светским подручјима Вилсон је сматрао да могућности САД нису биле такве да је било могуће обезбедити све те циљеве те се зато постављало питање како су и колико Шлезингерове идеје биле остварљиве.

Вилсона и амерички естаблишмент је посебно занимала ситуација у Југославији после Тита. Према проценама Американаца партија је појачала утицај у земљи док је армија била чвршћи амалгам јединства земље. Амерички генерал Вилсон је тврдио да амерички циљ није био привлачење СФРЈ у НАТО јер то није могло бити реализовано због СССР. Према Вилсону САД-у би највише одговарало да Југославија остане несврстана али на такав начин да не буде увек у првим редовима против САД и да не буде заступник другим земљама и покретима (као што је то био случај када су југословенски представници у ОУН ишли испред захтева Египћана).⁶⁷⁴

Током прве половине 70-их година војне набавке из САД су биле ограничене и углавном су обухватале набавке резервних делова, мотора, склопова и опреме која је била потребна за одржавање наоружања и војне опреме добијене из војне помоћи или купљене на америчком тржишту. Те набавке су биле у сталном смањењу с обзиром да се радило о застарелој техници. Од 1970. до 1973. године је било одржано више разговора са представницима америчке амбасаде у Београду и размењено је више посета на нивоу радних група КОВ, РВ, затим америчког помоћника министра одбране Натера и помоћника СССНО генерал-пуковника Долничара (1970. и 1972. године). Том приликом су биле размотрене могућности за проширење војно-економских односа и изнето је југословенско интересовање за

---

⁶⁷⁴ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-1, стр.пов.36, *Разговор са генералом Вилсоном замеником директора војно-обавештајне службе армије САД*

добивање савремених средстава у области електронике, средстава за борбу против ниско-летећих циљева, муниције са повећаним дометом. Међутим, амерички одговори на те молбе су се испролонгирани а при том је и даље била нуђена искључиво застарела опрема. На југословенско понављање захтева да америчка влада изврши либерализацију извоза наоружања и војне опреме у Југославију, Американци су саопштили да су били спремни да продају Југославији и материјал који је био под ембаргом, али под условом разматрања сваког конкретног захтева засебно. Сваке године у оквиру студијског путовања, Југославију су посећивале групе америчких официра слушалаца Више војне академије док су амерички ратни бродови посећивали југословенске луке.⁶⁷⁵

У склопу посета америчких бродова југословенским лукама амерички амбасадор М. Тун је очекивао да југословенска страна одобри куртоазну посету Сплиту америчком ратном броду Литл Рок на коме се налазио командант америчке Шесте флоте вице адмирал Марфи (у периоду од 23. до 27 . маја 1974.)⁶⁷⁶

У склопу такве америчко-југословенске војне сарадње југословенски надлежни органи су одобрили посету америчког ратног брода USS Little Rock Сплиту у времену од 23. до 27. маја како је то било предложено у ноти америчке амбасаде. Одлазак брода је требало да уследи у раним јутарњим часовима 27. маја с обзиром да је тада почињао Десети конгрес КПЈ и није било згодно присуство тог или неког другог ратног брода баш у то време у југословенским лукама. Због неповољне атмосфере која је постојала због учешћа Шесте флоте у маневрима на Северном Јадрану у време званично испољених иредентистичких тежњи од стране Италије према СФРЈ није било погодно да оркестар шесте флоте током посете тог брода одржи предложене јавне приредбе у Сплиту.⁶⁷⁷

---

⁶⁷⁵ АЈ, КРР, I-3-a/SAD,

⁶⁷⁶ ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-130, пов.бр.420097, *Забелешка из разговора С. Старчевића начелника Четврте управе са америчким амбасадором Туном 25.04.1974.*

⁶⁷⁷ ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-130, пов.бр.421333, *Забелешка о разговору шефа групе у Управи за Северну Америку Д. Грубора са саветником америчке амбасаде Д. Тајсом 30.04.1974.*

11.2 Америчка политика према Југославији у контексту питања њеног опстанка

У овом периоду у Америци је било одржано много предавања на тему опстанка Југославије у будућности. Једно од њих је било и предавање др Буркса, професора из Детроита које је било презентовано слушаоцима америчко Командно-штабне школе ратног ваздухопловства.

Професор Буркс је говорио о изразитом америчком анимозитету према социјализму као идеологији. Ипак Американци су били најтолерантнији према Југославији чији су социјализам доживљавали као хуманистички који је позитивно деловао на кретања у другим социјалистичким земљама конзервативног типа под совјетском контролом. У току развоја Југославије су се појавили неочекивани резултати који су штетно деловали на могућност остваривања југословенских националних циљева. То су били: децентрализација државног, партијског и економског апарата. Децентрализација је била потпуно извршена у полицији и делом у оружаним снагама. Федерација је личила на целину од парчића која није имала чврстину. Професор Буркс је говорио о силним проблемима до којих је дошло у Југославији. Појавио се проблем недовољне савремене технологије, хроничан проблем неразвијених области, национализам и шовинизам, одлазак око милион Југословена на привремени рад у иностранство, промашаји у политици запошљавања итд. Из наведених разлога се појавила сумња о опстанку Југославије у будућности (питање: Шта после Тита?).

Америчка страна је посебно апострофирала важност опстанка Југославије у склопу америчких националних интереса. Американци су сматрали да је био веома важан опстанак Југославије и њен развој у складу са њеним уставом. Према мишљењу Американаца је пожељно било да Југославија поново ојача економски и политички. САД су биле заинтересоване за њен опстанак и то не из љубави према југословенском комунизму већ због очувања америчких инвестиција у Југославији и могућности будућних улагања у југословенску привреду и установе. У случају пропасти режима у СФРЈ или распада државе извесно је било да би дошло до сукоба великих сила на том подручју. Америчка страна је сматрала да је њихова политика у Југославији морала и даље бити „политика ниског профила“ како би

се избегла интервенцију Москве као у Чехословачкој. Американци су подржавали југословенску привредну реформу која је почела још 1963. године а чији је циљ био слободно деловање тржишта. Пропаст југословенске привреде би значила потпуни крах америчке политике у источној Европи.

Распад СФРЈ би значео и пропаст америчке политике и Запада у односу на Југославију што би имало одраза и на кретања у трећем свету. Са распадом Југославије би према мишљењу Американаца пропала и политика несврставања. Велики проблем у америчким плановима за Југославију је представљала непознаница у совјетске и намере земаља источне Европе, као и њихове политичке планове према СФРЈ.⁶⁷⁸

Американци су у перспективи желели одрживу, интегралну и независну Југославију која не би била укључена у Варшавски пакт ни у НАТО, с обзиром да им је била од животног значаја за одржавање самита безбедности у Европи. Озбиљнији унутрашњи сукоби у Југославији или радикалне промене њене спољне политике су могле деловати на ситуацију детанта у Европи. Положај Југославије је најмање био обезбеђен од неутралних и несврстаних земаља Европе које су се налазиле између Истока и Запада. Запад је прихватио политички *status quo* у Југославији. Москва је прихватила несврстаност Југославије у жељи да се Југославија врати на унутрашње уређење по угледу на совјетско и укључи у совјетски блок. Национално питање је поново представљало озбиљан проблем у Југославији.

Савез комуниста Југославије је за разлику од свих комунистичких земаља представљао политичку институцију за очување државе. Југославија је после 1971. године увела курс „стегања“ али не и враћања на совјетски унутрашњи политички систем. Партија је настојала да ограничи шовинизам и да поново створи свејугословенски партијски центар. У области спољне политике је било такође погрешних тумачења југословенских ставова. Разбијање либерализма у унутрашњој политици, сукоби са западним земљама око земаља трећег света и са Италијом око Трста, посебно југословенско-совјетска сарадња у корист Арапа у

---

⁶⁷⁸ДА МСП РС, ПА, 1974, ф-1, стр.пов.бр.50, *Из предавања др Брукса на Универзитету Вејн Стејт одржаном за слушаоце америчке Командно-штабне школе РВ, 02.10.1973.*

току рата на Блиском истоку 1973. године је дала повода за приче о враћању Југославије у совјетски блок. Међутим, такви закључци нису били оправдани јер је Југославија само вршила посредну улогу ваздушног моста совјетским авионима због посебних веза са Египтом а не са Москвом. После заоштравања односа са СССР због инвазије ЧССР уследила је нормализација односа са СССР али ти односи нису били тако блиски као што је то био случај средином шездесетих година. Уз све то још је југословенска политичка елита увидела главну дугорочну опасност по безбедност СФРЈ која је долазила са Истока а не са Запада. Међутим, упркос кризи, америчка предвиђања су ипак била повољна и наговештавала су да би Југославија могла превазићи све унутрашње противречности и сачувати интегритет и на тај начин спречити могућност совјетске интервенције и допринети очувању процес детанта у Европи.⁶⁷⁹

У америчким политичким круговима, и средствима информисања се много говорило о доношењу новог устава у Југославији. Новинске информације су садржале и основне циљеве устава. Према њима новим уставом је требало допринети јачању јединства земље, проширити учешће радника у управљању предузећима и решавању општих проблема друштва, обезбедити континуитет система на дужи рок, сузбити национализам и сепаратизам било које националне хегемоније, јачати улогу и утицај Савеза комуниста у читавом свету.⁶⁸⁰

Штампа социјалистичких земаља ја настојала да о новом уставу пружи објективну информацију. У складу са тим посебно је била акцентирана водећа улога коју је Устав давао СКЈ. Према оцени совјетске штампе нови Устав је представљао корак напред у утврђивању социјалистичких принципа у југословенском друштву и потврђивао је значајне промене које су се одиграле у друштвеном, политичком и економском животу од тренутка доношења претходног устава. Усвајање новог устава у америчкој штампи је било пропраћено агенцијским извештајима и информацијама. Основни акценти у писању америчке штампе су били врло слични западноевропским. Указано је да Устав јачао власт централне владе и партијског апарата и давао радницима већу економско-политичку моћ, те да се председник

---

⁶⁷⁹ ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-124, стр.пов.бр.455534, *Будућност Југославије*

⁶⁸⁰ ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-74, пов.бр.48373, *Амбасада СФРЈ*

Тито надао да ће после њега Југославија остати јединствена. При том је било истакнуто да југословенски руководиоци нису желели враћање на крути централизам, упркос општем стезању. У објављеним извештајима је био изнет скептицизам страних економиста у погледу функционисања самоуправљања. У целини прве оцене америчке штампе нису биле негативне јер су били наглашени самоуправљање и јачање улоге радничке класе.⁶⁸¹

Проглашење новог Устава у СФРЈ током 1974.године је побудило велики интерес и повољан публицитет у иностранству. Нови Устав је био оцењен као значајан документ за Југославију и њен будући развој и био је вредан због прогресивних и оригиналних решења које је пружао. Због недостатка текста Устава у југословенским представништвима у иностранству није било могуће на прави начин пласирати Устав и његов значај. На тај начин је била пропуштена шанса за могућност широког презентирања југословенског Устава светској јавности.⁶⁸²

За то време Југославија је настојала да дефинише главне правце и преокупације своје спољне политике. Била је заинтересована за трајно и правично решење криза у региону Блиског истока и источног Средоземља, које не само што су угрожавале мир већ и због тога што су се ти догађаји одвијали у суседству Југославије и утицали на њену безбедност. Југославија је посвећивала и велику пажњу својим односима са великим силама САД, СССР и Кином.

Сарадња са САД се последњих година развијала повољно упркос неким тешкоћама које су постојале у односима на политичком плану. У складу са својом несврстаном политиком и међународном позицијом, Југославија је била заинтересована за одржање блиских пријатељских односа и широке сарадње са САД.

Један од основних циљева политике детанта је према мишљењу Американаца био отклањање опасности директне посебно војне конфронтације.

Према југословенском мишљењу детант је допринео превазилажењу стања хладног рата и смањено је опасност општег нуклеарног сукоба и омогућио је отпочињање решавања низа важних међународних питања. Југословенска страна је сматрала да је детант требало да прерасте у светски процес и да обухвати односе међу

---

⁶⁸¹ ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф- 74, пов.бр. 49797, *Иностранна штампа о проглашењу новог Устава*

⁶⁸² ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-74, пов.бр.420265, *Информација о пропагандној активности у вези Устава СФРЈ*

члановима међународне заједнице на бази мирољубиве коегзистенције уз пуно поштовање независности, суверенитета, немешања у унутрашње послове и уз активно ангажовање свих земаља у решавању тренутних и дугорочних међународних проблема. На таквим основама детант је могао допринети превазилажењу блоковске поделе света и успостављању стварне равноправности, односно стварању услова за конструктивну сарадњу свих земаља у интересу светског мира и општег напретка. Амерички став према политици несврставања се сводио на разбијање јединства несврстаних земаља и елиминисање несврстаности као фактора међународне политике која је представљала сметњу остваривању основних циљева америчке политике. САД су прихватале несврстаност која би представљала мање или више пасивни неутрализам и имала еквидистанс однос према великим силама. Према несврстанима САД је примењивала селективну политику и различите критеријуме у односу на поједине земље зависно од потреба америчке политике и конкретних услова. САД су настојале да неке значајније несврстане земље кроз билатералну сарадњу вежу за себе, каналишу их на уску регионалну политику и отупе оштрицу њихове антиимперијалистичке борбе. Развој међународних догађаја посебно (Четврта конференција несврстаних у Алжиру) је утицао да САД почну гледати на несврстаност као на снагу са којом морају рачунати. Кисинџер је 1973. године у УН назвао политику несврстаности „сврставање у нови блок“.

Југославија је сматрала да је јединство несврстаних земаља било засновано на заједничком интересу и тежњи да се промене економски и политички односи у свету. Несврстане земље су имале визију света заснованог на развоју сваке земље у миру и слободи у складу са њеним потребама и тежњама, као и развијању међународне сарадње на основама пуне равноправности, политичког и економског суверенитета и немешања. Према југословенском мишљењу САД су морале показати више разумевања за положај несврстаних као и за њихове захтеве.

Америчка политика и њене процене развоја и улоге несврстаности полазиле су од позиција и интереса САД као водеће капиталистичке силе и њене оријентације да решења кључних и горућих проблема тражи кроз практичну примену политику детанта. САД су настојале да користе своју војну, економску и финансијску снагу

и да на тај начин одржавају своју доминантну улогу и штите своје посебне интересе у светским односима. У том смислу се појављују као обједињујући и координирајући фактор политике Запада према земљама у развоју. У америчкој политици детанта није било места за политику несврставања. Постојале су чак интерне оцене да је политика несврстаности због своје прогресивне и антиимперијалистичке оријентације представљала директну сметњу аранжманима које су САД и Запад желели успоставити кроз детант ради очувања и учвршћења постојећег стања у свету. Основа целог америчког прилаза несврстаним земљама и њиховој политици је била претња одмаздом. Трећи свет и политика несврставања су несумњиво били дугорочни проблем за политичку стратегију САД, коме су Американци морали и даље прилазити са становишта глобалног надметања са СССР и Кином. Американци су настојали да неутралишу прогресивност у иступањима појединих несврстаних земаља на међународном плану кроз билатералну сарадњу и кроз примену снажних притисака чак и режирање контрареволуција. Амерички однос према политици несврставања је зависио у великој мери од тога колико су несврстане земље могле ефикасно поставити на међународном плану своје конкретне захтеве и програм као и од тога колико су успешно могле развијати међусобну сарадњу и јединствено се ангажовати на конкретном решавању политичких, економских и друштвених проблема савременог света.

Југославија је заједно са несврстаним и неутралним земљама деловала у правцу убрзања рада, одупирања тенденцији блокова за успоравање рада као и правцу изналагања компромисних аранжмана за превазилажење застоја. САД су од самог почетка КЕБС наступале у оквиру блоковских усаглашених ставова НАТО, али су истовремено водиле рачуна да своје преговарачке позиције и рад КЕБС усмере у правцу остваривања својих циљева као супер силе. По неким основним питањима карактера и обима КЕБС видљиво је било поклапање ставова САД са СССР. У домену европске безбедности и сарадње САД су се изјасниле за попуштање и учвршћење европске безбедности и сарадње али са наглашеним интересима за балансирано смањење снага НАТО и ВУ. У погледу војних аспеката безбедности САД су најпре заузеле негативан став о њиховом укључивању у садржај КЕБС. У

односу на медитеранску димензију и шири ваневропски аспект КЕБС, САД су најпре опонирале а затим су га ипак прихватиле. И по питању односа према земљама у развоју САД су најпре негирале а потом се сагласиле о потреби вођења рачуна о интересима земаља у развоју.

Имајући у виду да је КЕБС требало да допринесе унапређењу безбедности, политичке, економске, културне и научне сарадње између држава учесница у циљу превазилажења подељености и учвршћења мира у Европи, Југославија је инсистирала на убрзању рада КЕБС.⁶⁸³

По питању Блиског истока САД су се залагале за очување стечених позиција и одређених предности задобијених кроз акције око војног дезангажовања. Тежиле су избегавању новог сукоба, заштити стратешких и економских интереса у том региону и потискивању совјетског присуства и утицаја путем учвршћења и јачања веза са арапским земљама. САД су се залагале за одржање контроле на том подручју кроз сталну и смирену акцију и очување положаја главног посредника уз тражење решења „корак по корак“. САД се нису изјашњавале о коначним решењима на Блиском истоку али су интерно подржавале неке од израелских захтева (за територијалне уступке арапских земаља).

Током кипарске кризе САД нису постигле жељене резултате. Услови крајње сложености и неизвесности за стабилност јужног крила НАТО и шире америчке стратешке интересе у Средоземљу и на Блиском истоку су утицали на америчку администрацију да своје напоре усмери у правцу стишавања те кризе и ограничење њених даљих штетних последица по интересе и јединство Запада. Званични амерички став је еволуирао у односу на почетни, тако да су се Сједињене државе изјашњавале против било какве поделе Кипра и у прилог јединствене суверене државе. Међутим, ипак је крајњи амерички стратешки циљ био подела острва с обзиром да су у подели видели гаранцију по којој Совјети неће моћи имати утицаја на тој стратешки важној тачки Медитерана.

Америчка политика у Азији је представљала даље спровођење Никсонове доктрине. Односи са НР Кином су се развијали на основама Шангајског коминикеа (из 1972. године) Никсон-Чу Ен Лај. САД и СССР су налазили за потребно да

---

⁶⁸³ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-124, пов.бр. 422370, *Запажања о новој доктрини САД*

наглашавају жељу за континуитетом сарадње. Реакције и отпори пред Никсонов пут у Москву су били добрим делом и у контексту афере Вотергејт и јасно су показали да су снаге против Никсонове и Кисинцерове доктрине детанта са СССР биле веома јаке. Сенатор демократске партије Џексон и секретар за народну одбрану Шлезингер су заступали тезу да је једина сигурна гаранција мира у свету и стабилности односа са СССР била стално одржавање војне и економске супериорности САД, док би изједначавање снага са СССР водило конфронтацији. Према Кисинцеру у нуклеарном добу трајна супериорност није била могућа и није имала значаја, а постизање стабилности односа две велике силе је било само могуће кроз преговарање. Сенатор Џексон је имао доста присталица међу Републиканцима у војним круговима, јеврејском лобију, док је вођа демократа у Сенату Менсфилд подражавао дотадашњу политику широке сарадње са СССР.

Нова америчка доктрина се темељила на две контраверзне поставке. Прва је подразумевала да могућа узајамна разарања нису пружала стварну већ привидну безбедност, док је друга указивала да опасност од општег нуклеарног рата није могла подстакнути противника на предузимање ограничених нуклеарних удара са уверењем да супротна страна из страха од ескалације неће предузети одмазду нуклеарним ударима по градовима и урбаним срединама нападача. Полазећи од таквих поставки дошло се до закључка да је развој стратегијских нуклеарних средстава требало усмерити у два правца: за тучење тзв. меких и тврдих циљева, тим пре што је СССР својим стратегијским ракетама као главне циљеве наменио војне објекте. Таква гледишта је заступао Шлезингер док је био на челу председника атомске комисије и директора ЦИА. После је као министар одбране изјавио да САД нису могле дозволити да СССР располаже могућностима ограничених удара по селектованим циљевима а да такве могућности нема и САД. Наиме он је стајао на становишту да су САД морале обезбедити симетрички баланс стратегијских снага у оба случаја. Одлука да се приступи реализацији нове доктрине познате под именом „*доктрина контра снага*“ (counter force doctrine) или *доктрина циља* (targeting doctrine) је била донета средином 1972. године тј. када су САД одлучиле да приступе развоју нових нуклеарних бојевих глава за тучење тзв. тврдих циљева. Иницијатива за нову нуклеарну доктрину и њено

материјализовање је потекла од групе којом је руководио Кисинџер као специјални саветник председника Никсона по питањима националне безбедности. Суштина нове доктрине се сводила на стварање више могућих опција употребе нуклеарних средстава. Нова доктрина је поред осталог истицала значај не само преживљавања него и способности узвраћања нуклеарног удара.⁶⁸⁴

11.3 Афера Вотергејт и њен утицај на међународне односе

Никсон је тријумфално добио изборе 1972. године. Обећавао је повратак сигурности и коначно мир после силних револуционарних дешавања током 60-их година. Током изборне кампање у лето 1972. године ухапшено је пет лица која су упала у просторије Изборног штаба Демократске странке у хотелу Вотергејт у Вашингтону. Убрзо се испоставило да су ухапшени били део Никсоновог изборног штаба. Они су уствари били припадници специјалне обавештајне групе која је имала задатак да заустави цурење тзв. Пентагонских папира, тајних информација које су реално говорили о стварном америчком положају у Вијетнаму.

Међутим, оно су брзо пребачени са задатака националне безбедности на шпијунирање Никсонових противника. Целу аферу су разоткрили новинари *Вашингтон Поста* захваљујући којима је афера доспела у јавност. Клупко се размотало и обелоданило се да је председник Никсон био умешан у шпијунажу својих највећих противника. При том је константно ометао истрагу и радио на прокривању доказа против њега.⁶⁸⁵

Захваљујући афери *Вотергејт* Никсонова популарност у јавности је нагло пала током 1973. и 1974. године када је Комитет за правосуђе Представничког дома Конгреса примио предлог покретања поступка опозива председника. До јуна месеца 55 % јавности је сматрало да је Никсон треблао да поднесе оставку или буде опозван. Комитет за правосуђе Представничког дома је отпочео јавну дебату о Никсоновом опозиву крајем јула а Врховни суд је пресудио да је председник морао да преда инкриминишуће траке са снимцима. Наводно је саветник за националну безбедност Кисинџер својевремено наложио свом заменику да постави прислушне уређаје у телефоне својих подређених. Међутим, председник Никсон је

⁶⁸⁴ ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-124, пов.бр. 422370, *Запажања о новој доктрини САД*

⁶⁸⁵ Дубравка Стојановић, *Рађање Глобалног света 1880-2105*, Београд, 2015, стр.333. види још: Р. Шулицингер, *Историја америчке дипломатије од 1900*, Београд, 2012.

ћутао о том електронком прислушкивању и сматрао га је покушајем подривања његове способности вођења спољне политике. Међутим, убрзо је Комитет за правосуђе изгласао пресуду у којој је председник Никсон био оптужен за злоупотребу положаја, опструкцију правде и непоштовање Конгреса. Врло брзо Бела кућа је објавила транскрипте које је захтевао Врховни суд. Правосудни одбор Представничког дома је после шест недеља затворених седница на којима су били презентирани докази у поступку подизања оптужнице (импичмент) против Никсона објавио већину материјала из тог поступка. Никсон се добро држао захваљујући успешној посети Блиском истоку, путовању у СССР. Примарност да преживи на положају је уобличио Никсонову тактику будући да су Јужне демократе и Републиканци у Сенату били његов ослонац.⁶⁸⁶

У америчком естаблишменту није било организоване структуре која је у битним питањима била против дотадашње спољне политике САД. Америчка спољна политика је била двопартијска. Дебате вођене у Конгресу и јавности о клаузули највећег повлашћења за СССР су показивале да су поред Пентагона и војноиндустријског комплекса демократа са југа и синдикална руководства била против либерализације трговине и кредитора из иностранства уопште. Реакције и оптори пред Никсонов пут у Москву су јасно показали да су снаге против Никсонове и Кисинцерове доктрине детанта са СССР биле веома јаке. Сенатор демократске партије Џексон и секретар за одбрану Шлезингер су заступали тезу да је једина сигурна гаранција мира у свету и стабилности односа са СССР била стално одржавање војне и економске супериорности САД, а да би изједначавање снага са СССР водило конфронтацији. Кисинцер је сматрао да је таква концепција повећавала опасност конфронтације и да је водила неограниченом војном надметању и перманентној нестабилности односа САД-СССР. Основни циљ америчке спољне политике је остао одржавање положаја „прве силе у свету“. Очекивало се да САД наставе политику детанта са позиција силе и прагматичан, тактички еластичан и методолошки разноврстан приступ најважнијим међународним проблемима. Блиски исток је остао један од приоритета америчке спољне политике. САД су настојале да учврсте и прошире остварени продор на

---

⁶⁸⁶ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф- 128, пов.бр. 431617, *Актуелности унутрашње ситуације у САД*

Блиски исток кроз јачање и проширивање веза са свим арапским земљама и даље ослањање на Израел. Развој међународних догађаја посебно Четврта конференција несврстаних земаља је утицала на САД да престану да гледају на несврстаност као на периферни фактор светских збивања већ као на снагу са којом се озбиљно морало рачунати. Процењујући да политика директне, јавне конфронтације и отворених притисака није дала очекиване резултате, САД су наставиле преиспитивање свог тактичког прилаза несврстаним земљама и наставиле су да раде на разбијању јединства несврстаних земаља и елиминацији несврстаности као фактора међународне политике који се супротстављао америчким виталним интересима.

Након свих дешавања везаних за аферу Вотергејт, амерички политички врх је упутио поруку југословенском председнику Титу у којој је изразио жељу за наставком сарадње између две земље и унапређењем односа на бази принципа из Заједничке изјаве из 1971. године. Америчка страна је том приликом истакла поштовање према независној Југославији и њеној несврстаној позицији. Амерички државни секретар Кисинџер је потврдио континуитет америчке политике према Југославији. Дошло се до закључка да би се односи између САД и СФРЈ у будућности могли развијати у основи повољно уз повремене осцилације.⁶⁸⁷

На колегијуму југословенског савезног секретара је било речи о променама које су се десиле у Сједињеним државама после Никсонове оставке. Током дискусије југословенска страна је констатовала да је Никсонову оставку проузроковао читав сплет околности од којих је америчка спољна политика представљала један о крупнијих разлога. Никсонова оставка је довела у питање очување континуитета америчке политике према Југославији. Према информацијама југословенске амбасаде из Вашингтона све је указивало да неће доћи до већих промена у америчкој спољној политици према Југославији.

У писму југословенског амбасадора Гранфила из Вашингтона је било речи о Никсоновој оставци.

---

⁶⁸⁷ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-124, пов.бр.443242, *Информација о утицају смене америчког председника на политику земље*

Југословенски амбасадор је упознао југословенску политичку елиту у Београду са објављеним доказима о Никсоновој злоупотреби ЦИА поводом заташкавања и обуставе истраге у вези Вотергејта. У писми је навео и чињеницу да су против Никсона устали чак и његови пријатељи на које је рачунао као задњу одбрану у Сенату. Показало се да нико није смео да устане у одбрану човека који је ударио на основу система и безбедности америчког друштва. Гранфил је настојао да објасни да је у америчком друштву ипак била изражена жеља за наставком Никсонове спољне политике иако је било очигледно да је предстојао застој у темпу детанта. Гранфил је говорио и о могућности двостраначке политике у САД која је представљала ствар сталних договора и подршке обеју партија. Подвукао је да билатерала са Југославијом није била под утицајем Никсоновог одласка. Југословенски амбасадор Гранфил је истакао да је за Југославију било од посебне важности да проверава у којој мери су САД биле спремне да своју међународну политику изграђују у сарадњи са већим бројем земаља а не само преко односа са великим силама. Чинило се да је у новим односима Кисинџер могао бити још самосталнији у односу на председника али да је морао истовремено координирати и са другим елементима естаблишмента.⁶⁸⁸

Према наводима југословенског амбасадора криза америчког председника изазвана афером Вотергејт је била део једног ширег кризног стања које је потресало главне политичке структуре и институције извршне власти у САД а рефлектовала се на све главне америчке обавештајне службе међу којима и на ЦИА. Подаци о обарању влада у неким земљама, потом мешање ЦИА у унутрашња питања САД(Вотергејт) која су била у надлежности у ФБИ, изазвала су код конгресмена, сенатора и у јавности реаговања и захтеве за ревизију ЦИА (створене 1947. године).⁶⁸⁹

Пре него је смењен а у јеку афере Вотергејт амерички председник Никсон је у циљу очувања политике детанта са СССР у јуну 1974. године отпутовао на Средњи исток и у Москву.

То је била очекивана Никсонова посета СССР-у. Совјети су желели да та посета задржи ниво резултативности у односу на претходне две посете. Совјети су такође

---

⁶⁸⁸ AJ, KPR, I-5-b/SAD, *Писмо југословенског амбасадора Гранфила из САД потпредседнику СИВ М. Минићу*

⁶⁸⁹ AJ, KPR, I-5-b/SAD, *CIA*

били свесни да се та посета остваривала у једном међународном контексту који је веома сложен па је тиме и споразумевање између две земље било у деликатнијој фази. У центру пажње у вези Никсонове посете Москви су могла бити питања војног детанта, Блиског истока, КЕБС, и економска сарадња. Чак су и сами Совјети сматрали да су снаге које су стајале иза Вотергејта настојале да отежају совјетско-америчко споразумевање. Сам Брежњев је чак говорио да је половина напада у оквиру Вотергејта била уперена лично против Никсона тј. мотивисана унутрашњим америчким односима, док је друга половина била усмерена против совјетско-америчког споразумевања. Блиски исток и последњи Споразум о раздвајању трупа на Голану и враћање Женеви је требало да смири ово питање у оквиру совјетско-америчких односа. Решавање блискоисточне кризе је одражавло процес кристализације присуства и утицаја две велике силе на том подручју путем преговарања и надметања у исто време. Најсложеније питање у совјетско-америчким односима је било питање војног детанта. Познато је било да је услов детанта и претпоставка детанта и споразумевања између две земље била војна равнотежа. Равнотежа војних снага између две земље се обезбеђивала путем ракетних јединица стратегијске намене и присуства совјетских трупа у централној Европи. Приликом Кисинџеровог боравка у Москви, две стране су преговарале не само о парцијалној области војних односа снага већ и о присуству америчких подморница са ракетним системима у Медитерану.⁶⁹⁰

Совјетски председник Брежњев је настојао упознати југословенског председника Тита са садржајем разговора које је водио са америчким председником Никсоном и државним секретаром Кисинџером у периоду од 27. јуна до 3. јула 1974. године. Главни политички резултат последњег сусрета и преговора са америчким председником се сводио на даље јачање САД на позицијама мирољубиве коегзистенције и пословне сарадње држава са различитим друштвеним системима. Никсон је потврдио намеру америчке стране да подржава курс побољшања совјетско-америчких односа и попуштања међународне затегнутости у целини. У заједничком коминикеу су били утврђени основни правци заједничких напора у сарадњи са другим земљама: отклањање опасности од рата и ограничење, прекид

---

⁶⁹⁰ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-5, стр.пов.бр.520, *Блиски исток, СССР, САД и Југославија*

трке у наоружању, рад на отклањању извора међународних затегнутости и проширење попуштања затегнутости на читав свет, развој широке узајамно корисне сарадње у трговинско-економској, научно-технолошкој и културној области на основама принципа суверенитета, равноправности и немешања у унутрашње ствари. Резултати размене мишљења са Никсоном и Кисинџером о европским питањима и пре свега о Конференцији о безбедности и сарадњи у Европи су били осветљени у заједничком коминикеу. У односу на питања која су отежавала ток КЕБС, Американци су са разумевањем прихватили југословенску аргументацију о том питању. Истовремено су изразили жељу да став који су заузимале делегације социјалистичких земаља у Женеви по том питању буде што еластичнији. Видно место у преговорима са Никсоном и Кисинџером је било посвећено блискоисточном проблему. Совјетска страна је још једном подвукла принципијелан став по питањима регулисања кризе на Блиском истоку. Указано ја на неопходност решавања кључних питања и евакуацију израелске војске са свих окупираних (1967.) арапских територија, осигурање легитимних националних права арапских народа Палестине и гаранција безбедности свих држава тог региона. Совјети су очекивали да је било време да Никсон озбиљно и детаљно размотри палестински проблем који се није сводио само на питање палестинских избеглица. Такође су сматрали да је без прихватања решења проблема за саме Палестинце решење проблема осигурања њихових националних права укључујући и право на стварање сопствене форме државности трајног мира на Блиском истоку. Никсон и Кисинџер су признали да мере које су биле предузете као што је било раздвајање војске нису решавале основна питања регулисања кризе. У погледу учешћа Палестинаца на Конференцији у Женеви, Никсон и Кисинџер су подвлачили да нису могли заузети јасан став по том питању првенствено због унутрашњег политичког стања. После веома оштрих дискусија Совјети су успели приволети Американце да се у Заједнички коминике унесу формулације које су одговарале интересима арапских земаља.⁶⁹¹

Никсова оставка није била очекивана ни у СССР. Совјети су сматрали да су се иза афере Вотергејт криле снаге које су се у Америци противиле детанту. У вези

---

⁶⁹¹ АЈ, КРР, I-1/1022, СССР, *Преписка Тито-Брежњев о односима САД-СССР 8.јул 1974.*

спољно-политичких последица Никсонове оставке у СССР нису очекивали никакве промене. Оцењено је да је Никсонова смена са власти била извршена брзо и ефикасно, безболно, све са циљем избегавања штете по америчке интересе у свету. Није се очекивала нека промена у билатералним односима две земље.⁶⁹²

Међутим, афера „Вотергејт“ је у комунистичким земљама па и у Југославији послужила као сведочанство да је и у узорним западним земљама било „прљавог веша“.⁶⁹³

Према интерној оцени највишег совјетског руководства, амерички председник Никсон је био председник који је после Рузвелта највише урадио за развој совјетско-америчких односа и представљао је најпогоднијег совјетског партнера у САД. Дајући приоритет Никсону као угодном и погодном партнеру СССР је током читаве кампање око Вотергејта показивао максималну уздржљивост и коректност према Никсону. Укупну совјетску јавну реакцију на Никсонову оставку је карактерисала одмереност и активна усмереност на даље развијање започетог курса у односима са САД. Суштински задатак за Совјете је био очување политике детанта и побољшавање односа са САД без обзира на личност која се налазила на челу САД. Битан је био континуитет и очување политике детанта. У првим ширим анализама Никсонов пад се повезивао са широм кризом у политичким и економским односима. Иако су Совјети очекивали да ће се Никсон бранити до краја, ипак су га сломила два фактора: сазнање да је изгубио већину у Сенату и понуђени компромис (да неће бити осуђен). Совјети су сматрали да је у позадини акције против Никсона био „део великог бизниса“ и став тзв. војно-политичког комплекса који је био незадовољан укупном позицијом Никсона.⁶⁹⁴

Једна од могућих реперкусија Никсоновог одласка са политичке сцене је било и повећање осетљивости Брежњевљевог положаја. Личне заслуге Никсона и Брежњева за отпочињање детанта и америчко-совјетског билатерализма су биле наглашаване од стране њихових најближих сарадника. Ипак у СССР је постојала опозиција која се супротстављала званичној совјетској политици. Извесни знаци

---

⁶⁹² ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-128, бр.440278, *Резиме и закључци са Колегијума Савезног секретара 12.08.1974.*

⁶⁹³ Р. Петковић, *Један век односа Југославије и САД*, Београд, 1992, стр.116.

⁶⁹⁴ ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-125, пов.бр.439042, *Први одјеци Никсонове оставке у СССР, 13.08.1974.*

постојања те невидљиве опозиције су се јаче појавили после другог сусрета Брежњева и Никсона а посебно после неповољног обрта октобарског рата на Блиском истоку. Карактеристично је да су од момента када је постало јасније да ће Никсон морати да оде са власти, совјетска средства информисања совјетско-америчке односе и сарадњу више везивала за објективну неопходност и законамерност развоја него за улогу личности америчког председника. То постепено дистанцирање совјетске штампе од Никсона је било вршено на начин да се ни у чему не умањи његов лични допринос развоју совјетско-америчке сарадње и да се не кавлификује морална и политичка улога Никсона у афери Вотергејт.⁶⁹⁵ Совјетско руководство је поклонило велику пажњу догађајима у САД и сматрало је да је промена на врху у САД била унутрашња ствар те земље али да је могла имати утицај на целокупну међународну ситуацију, на односе САД-СССР. После ступања новог америчког председника Форда на дужност између САД и СССР је било размењено неколико важних порука о чему су Совјети намеравали обавестити југословенско руководство. Обе стране (америчка и совјетска) су биле сагласне да се строго придржавају курса утврђеног последњих година. У својој поруци упућеној југословенском естаблишменту совјетски министар спољних послова Громико је истакао познате совјетске оцене тадашње међународне ситуације, и наставио је са радом на јачању политике детанта. Громико је истакао да није било важнијег циља од очувања и учвршћења мира у свету. Поводом предстојећег одржавања Конференције о европској безбедности и сарадњи, совјетски министар Громико је напоменуо да је био постигнути суштински напредак у Женеви. У приступу и начину решавања проблема Блискоисточне кризе Громико је потврдио идентичност совјетских и југословенских ставова. Громико је поновио важност совјетског залагања за очување безбедности на Блиском истоку, за постизање праведног и трајног мира, за даље регулисање палестинског проблема. Совјети су настојали упознати југословенску стране са чињеницама да су у САД и даље

---

⁶⁹⁵ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-2, стр.пов.бр.231, *Никсонова оставка и СССР*

деловале присталице хладног рата, противници детанта, кругови заинтересовани за наставак трке у наоружању.⁶⁹⁶

Ерозија политичке позиције Никсона је била повећана након налаза конгресног одбора и федералне пореске службе због утаје и дуга пореза од преко 430 хиљада долара. Кључну ставку у Никсоновој смени је представљала оптужница подигнута од стране представничког дома којом је тражен импичмент и доношење пресуде Никсону двотрећинском већином Сената. Никсон је задржао тактику којом није бранио себе већ институцију председника. Будући да је спољна политика била његова најјача карта битан део стратегије одбране Никсон је заснивао на резултатима постигнутим на међународном плану. У спољној политици Никсон се и даље залагао за наставак детанта, неремећење односа са Кином, смиривање односа са Западом, даље америчко ангажовање за постизање дезангажовања на Голану и кретање у правцу решавања проблема на Блиском истоку. Ослабљену Никсонову позицију су желели многи искористити и то углавном десно оријентисане снаге ради наметања својих ставова (КНП за СССР и ИЕ земље). После Кисинцерове посете Москви почео се отвореније истицати став у коме је било наглашено да је слаб председник представљао сметњу спољној политици, као и противљење Никсоновој посети Москви од стране неких америчких конгресмена.⁶⁹⁷

У већини коментара светске штампе након оставке председника Никсона изражавала се нада и уверење у очување континуитета америчке спољне политике. У СССР Никсонова оставка је била примљена мирно уз изражавање заинтересованости за даљим настављањем тренда попуштања и сарадње и њиховим суштинским продубљивањем. Разлози оставке председника нису били коментарисани у првим моментима, али је касније дато објашњење да је она била условљена развојем унутрашње политичке ситуације у САД. Уз истицање да су милиони Американаца били за сарадњу са СССР наглашено је било да је у САД била вођена кампања против председника Никсона због његове сарадње са СССР.

---

⁶⁹⁶ АЈ, КПП, I-1/1024, SSSR, *Преписка између Тита и Брежњева о односима између САД и СССР*, 13. август 1974.

⁶⁹⁷ АЈ, КРР, I-3-a/SAD

Вест о Никсоновој оставци је у Кини објављена кратко. Једини званични кинески коментар је био „ да је то била унутрашња ствар САД“.

У штампи арапских земља се истицало да није било у перспективни никакве промене у америчкој спољној политици према Блиском истоку. У израелској штампи је било подвучено да ће Израел и даље уживати америчку подршку чија се блискоисточна политика неће мењати.⁶⁹⁸

11.4 Југословенско-америчка сарадња у оквиру Кисинцерове посете Југославији 4. новембра 1974. године

До посете америчког државног секретара Кисинцера Југославији је дошло у време веома сложене и тешке међународне ситуације. Отворена су била многа крупна међународна економска и политичка питања од чијег решавања су великим делом зависили правци кретања међународних односа. Одласком Никсона са функције америчког председника није дошло до битних промена у основним стратешким циљевима америчке спољне политике али је дошло до извесних промена у редоследу њених приоритета.

Детант и односи са СССР и НР Кином заједно са напором да учврсти своје позиције неспорног хегемона унутар Западног савеза су остали међу најважнијим правцима америчке спољне политике. Детант је остао за САД једно од средстава којим се настојао обезбедити положај водеће силе у свету. САД су показивале посебно велики интерес за кретање у појасу (Иберијско полуострво, Апенинско полуострво, Кипар, Грчка и Турска), Блиски исток, итд.

Међународна економска питања су све више долазила у први план америчке спољне политике, јер су међународни монетарни и економски односи били простор гдесу САД обезбеђивале своју доминантну неоколонијалистичку позицију у послератном периоду и своју водећу улогу међу западним савезницима. САД су увиђале да је даље заоштравање међународних економских односа могло озбиљно угрозити стабилност њених најважнијих партнера у Западној Европи и у целини глобалне позиције САД у свету. Због тога су САД настојале да изврше притисак на земље у развоју, произвођаче важних примарних сировина и нафте, како би се зауставио пораст цена и задржале раније привилеговане позиције високо

---

⁶⁹⁸ AJ, KPR, I-5-b/SAD, *Реакције на промену америчког председника 1974. године*

развијених индустријских земља у светској размени и расподели. САД су настојале да задрже своју позицију хегемона у западном свету, своју улогу и утицај у решавању кризних жаришта и велику заинтересованост СССР за наставком процеса детанта са САД. Оваква политика је довела САД у конфронтацију и сукоб са несврстаним земљама које су на Четвртој конференцији несврстаних земаља у Алжиру изнеле програм темељне измене дотадашњег система међународних економских и промене политичких односа и понашања у свету. Сукоб на линијама између САД и несврстаних се захуктавао и био је разлог извесног заоштравања америчке политике према Југославији, али истовремено и повећаног интереса за њу због њене позиције међу несврстаним земљама. Највећи домет у сарадњи између две државе је био постигнут у политичким односима посетом председника републике Тита Сједињеним државама 1971. године. Том приликом су били истакнути следећи принципи: преговарање и сарадња, решавање спорова, независност, узајамно поштовање, пуна равноправност свих држава без обзира на разлике и сличности у њиховим друштвеним, политичким и привредним системима, придржавање духа и принципа Повеље УН, усклађивање интереса свих земаља, великих и малих, недељивост и међузависност света, разоружање, стабилност и прогрес у свету, потреба помоћи земљама у развоју, итд. Посебно је било подвучено да је „политика несврставања Југославије била значајан фактор у међународним односима“ и да су земље које су спроводиле такву политику заједно са осталим светом могле пружити активан допринос разрешавању светских проблема. Такође је било истакнуто да су односе између САД и СФРЈ карактерисали равноправност и пуно узајамно уважавање који су представљали и важан фактор мира и стабилности у Европи. Изражен је био интерес и спремност обеју страна за настављањем сталних и ширих међусобних консултација за даље развијање свих облика економске сарадње, заједничких научно-технолошких пројеката и културно-уметничких размена. Овај документ је представљао трајну основу односа несврстане Југославије са САД као великом светском силом. Међутим, како је јачала политика несврстаности као реалан фактор у свету тако је расла и улога СФРЈ као једне од најактивнијих несврстаних земаља. Долазило је до јачања разноврсних притисака САД на Југославију и услед тога и до чешћих и

израженијих захлађивања у међусобним политичким односима. САД није одговарала активна улога Југославије међу несврстаним земљама. САД су истицањем заинтересованости за несврстану позицију Југославије желеле уствари истаћи свој интерес за дистанцом Југославије од СССР и напоменути како су биле противне променама на том осетљивом подручју. САД је највише одговарало свођење југословенске политике у регионалне оквире при чему би Југославији била обезбеђена независност, територијални интегритет, економски просперитет, али уз ослањање на САД.

Показивањем интереса за проширење билатералне сарадње на свим подручјима америчка влада је полазила од тога да се широка основа те сарадње могла проширити и на могућност америчког присуства у Југославији. Са становишта сопствених дугорочних стратешких интереса према Југоисточној Европи, САД су очекивале да би својим примером Југославија могла подстицати и друге социјалистичке земље на развијање нових форми билатералне сарадње са САД. И поред оштрих политичких разлика и супротних гледања на најакутније проблеме у међународним односима, САД према Југославији нису примењивале рестриктивне мере на економском плану. Тако је нпр. Сарадња са Exim банком била у константном успону без успоравања и падова. Председник те банке ја чак потврдио да за Југославију није било лимитирања обима кредита.

Између две земље је током 1974. године настављена сарадња по устаљеној пракси и интензитету. Потписан је споразум о НЕ Кршко, основане су америчка и југословенска комора за унапређење привредне, техничке и научне сарадње, одржана је конференција округлог стола, повећана је робна размена, извоз је повећан за 49%, а увоз за 95%. Закључено је више нових кредитних аранжмана, потписани су споразуми о заједничким улагањима у вредности од око 9 милиона долара, настављена је успешна научно-технолошка сарадња и постигнути су одређени резултати у културно-просветној сарадњи.

Временом је америчка страна увидела да њихови покушаји примене политике притиска на Југославију нису били продуктивни .

Стратешки амерички интереси на подручју Медитерана, Блиског истока и Балкана су одређивали америчку потребу настављања шире свестране сарадње са

Југославијом. Американци су у независној и стабилној Југославији видели у периоду кризне ситуације у региону Медитерана, стабилизирајући фактор на том подручју. Основну снагу Југославије према Сједињеним државама је представљала југословенска политика несврставања и активна улога у заједничком деловању са другим несврстаним земљама на широком међународном плану. САД је сметала југословенска активност на Блиском истоку, Кипру и другде. Приговор због југословенске изјаве о ЦИА је уствари био приговор због југословенске активне улоге око Кипра, као што је својевремено приговор на југословенско ангажовање у Савету безбедности у вези Панамског канала био притисак против југословенског ангажовања у Латинској Америци.

У жељи да обезбеде своје дугорочно присуство, САД су са великом пажњом пратиле ситуацију у СФРЈ. Нису биле равнодушне према кретањима унутар Југославије која су сужавала простор западним политичким и идеолошким утицајима што се одражавло и кроз антијугословенску активност екстремне емиграције у САД. Њима није одговарала стабилизација унутрашњих односа у Југославији на бази јачања улоге радничке класе.

Добри, стабилни односи и развијена југословенско-америчка сарадња су представљали значајну компоненту међународног положаја Југославије и јачали су њену позицију у целини. Трајни интерес Југославије као независне, несврстане и социјалистичке земље је био развијање добрих односа и сарадње са САД уз доследну примену усвојених принципа равноправности, независности, немешања и поштовања суверенитета и интегритета.

У склопу такве америчке политике према Југославији је уследила посета саветника за националну безбедност Кисинџера. Том посетом је поред осталог Америка желела да покаже Совјетима да је у Југославији имала значајне интересе и да са њом није желела да разговара преко посредника односно Москве. Према информацијама из Стејт Департамента односи између две земље нису пролазили кроз озбиљније падове упркос повременим оштрим сукобима и осетљивости на међусобне разлике. Претпостављало се да је Кисинџерова посета Југославија била мотивисана следећим разлозима: потврдом дугорочне заинтересованости за позицију Југославије, обезбеђењем континуитета односа у настојању да буду трајно

присутни у Југославији, показивањем спремности за даљи развој билатералне сарадње на разним подручјима, тражењем већег разумевања Југославије за америчке виталне интересе, добијањем јасније и потпуније представе о ставовима и преокупацијама југословенског политичког врха у целини, актуелизовањем америчке процене о односима између СФРЈ и СССР. Очекивало се да се током посете Кисинџер концентрише на битна питања којима је требало бити одређена дугорочност односа две земље, и то на југословенска гледишта о политици несврставања и њене практичне акције, на развој међуармијске сарадње две земље. Са америчке стране је било наговештено да би разговори о међународним темама обухватили кризна подручја (Кипар и Блиски исток, односе Исток-Запад, Медитеран).

Упркос нападима из САД Кисинџерова посета је требало да представљала значајан моменат у развоју билатералних односа с обзиром на време у које је долазила, место и улогу коју је Кисинџер имао у формулисању и провођењу америчке спољне политике. Посета је требало да пружи прилику за извршењем свестране размена мишљења како о билатералним односима са посебним освртом на обостране дугорочне интересе за њихов сталан развој, као и да се односи на најважније међународне акутне проблеме и спољнополитичке ставове двеју земаља у циљу њиховог потпуног разјашњавања. Основни циљ који је требало реализовати кроз ову посету је био обезбеђивање развоја односа са САД и стабилне сарадње у свим областима на бази принципа из заједничке изјаве (1971). То је значило после једног периода појачаних америчких притисака реafirмацију принципа из Заједничке изјаве као једине трајне основе међусобних односа. Значај Кисинџеровог доласка у Београд и његових сусрета са југословенским највишим руководиоцима је био у томе што је кроз ту посету требало обавити први разговор на том нивоу са новом америчком администрацијом и први разговор са Американцима после Десетог Конгреса и усвајања новог Устава у Југославији. Југословенска страна је сматрала да је Кисинџеру требало указати да је СФРЈ била заинтересована за дугорочан, стабилан и свестран развој односа између две земље на принципима утврђеним у Заједничкој изјави Тито-Никсон. Дугогодишње искуство је показало да су постојале озбиљне разлике у гледиштима две земље о многим међународним

питањима. Југославија је по питању уважавања разлика сматрала да све оно што је било суверено право једне земље није смело задирати у суверено право друге. Свима који то нису поштовали Југославија је била спремна да се супротстави па чак и америчкој спољној политици. Таква политика Југославије није значила антиамериканизам већ суштинско неслагање и отпор сваком покушају нарушавања основних принципа међународних односа. На тај начин Југославија је бранила сопствену независност, суверенитет и интегритет. Имајући у виду Кисинџеров став и прокламовану политику права америчке интервенције против појединих влада и режима, југословенски естаблишмент је био против сваког мешања са стране и ометања потпуно независног развоја сваке земље. Од међународних питања југословенски интерес је био да се Кисинџеру изложе садржај, циљеви и основни правци политике несврстаности, проблем кризних подручја (Кипар, Блиски исток), детант.⁶⁹⁹

На позив потпредседника СИВ и савезног секретара за иностране послове Милоша Минића амерички државни секретар Кисинџер је учинио званичну посету Југославији 4. новембра 1974. године. Том приликом се председник Тито састао са Кисинџером који је у међувремену већ био примљен од стране потпредседника СИВ Џ.Бједића и савезног секретара за иностране послове Милоша Минића. Разговори приликом овог сусрета су били вођени у атмосфери пријатељства и отворености, обухватили су најактуелнија међународна питања и билатералне односе. Посебна пажња је била посвећена кризним подручјима у свету као што су били Блиски исток и Кипар. Две стране су изложиле своја гледишта о путевима решавања тих и других светских актуелних проблема, потврдиле важност сталних редовних контаката и консултација на свим нивоима на разним пољима од обостраног интереса и подвукле су њихову корисност за веће разумевање и међусобно поштовање гледишта и ставова. Две стране су посветиле посебну пажњу актуелним проблемима у области међународних економских кретања и односа. Наглашавајући да су две земље и народи у основи били међузависни, две стране су се сагласиле да су се стварни мир и стабилност могли постићи једино уз знатан напредак у решавању горућих проблема пред којима се налазило човеченство у

---

⁶⁹⁹ АЈ, КРР, I-3-a/107-212, САД, *Кисинџерова посета Југославији, 04.11.1974.*

области међународних економских односа, светске привреде и развоја. Трајна решења таквих проблема су могла бити постигнута само поштовањем независности, суверенитета, равноправности и немешања између свих држава без обзира на њихове сличне или различите друштвене, економске или политичке системе. Две стране су нагласиле неопходност широке равноправне сарадње свих чланица међународне заједнице на бази принципа Повеље Уједињених нација при решавању отворених међународних проблема. Истакле су да је политика несврстаности Југославије дала допринос већем разумевању међу народима и тражењу мирних решења за међународне проблеме и сукобе. Две стране су такође оцениле да је билатерална сарадња (између СФРЈ и САД) била повољна и истакле су свој развој и спремност за њено даље унапређивање и проширивање, нарочито на пољу економске, финансијске и технолошке сарадње као и заједничких улагања. Оне су нарочито нагласиле значај споразума на основу којег су америчка и југословенска предузећа сарађивала у изградњи прве југословенске нуклеарне електране. Обе земље су прихватиле спремност да активно подстичу даље проширивање међусобне културне сарадње.⁷⁰⁰

Током разговора са југословенским естаблишментом амерички државни секретар је говорио о Блискоисточној кризи као веома компликованом проблему за САД. Кисинџер се борио против принципа којим се до тада руководио америчким естаблишмент а који се базирао на чињеници да је најкрупније ствари решавао лично државни секретар који је том приликом залагао свој углед у вођењу преговора. САД су сматрале да је било потребно што пре отпочети са преговорима на Блиском истоку ради превазилажења кризе и решавања проблема.⁷⁰¹

Током разговора са председником СИВ Ц. Бједићем две стране су констатовале да су се укупни билатерални односи и свеукупна сарадња између Југославије и САД развијали добро и у духу пријатељства. Односи пријатељства и сарадње са САД су представљали битан елемент југословенске спољне политике. Председник СИВ је нагласио да је југословенска привреда била на нивоу који је захтевао све

---

⁷⁰⁰ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-130, стр.пов.бр. 454873, *Извештај о званичној посети државног америчког секретара Кисинџера Југославији 4.новембра 1974.*

⁷⁰¹ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-124, пов.бр. 461944, *Кисинџеров интервју посвећен међународним проблемима*

већу експанзију на бази најмодерније технологије и опреме и у томе је видео САД као важног партнера. Постојао је интерес код југословенских привредних организација за даљим унапређењем сарадње на бази коришћења знања, модерне технологије и финансијског учешћа САД. Управо због тога је било одлучено да прву нуклеарну електрану гради америчка фирма Вестингхаус. Председник СИВ је навео и успешну сарадњу и контакте са америчком Exim банком. Бједић је такође нагласио интерес Југославије за коришћењем опште шеме преференцијала САД. Југославија је донела нови закон о заједничким улагањима страног капитала.

У област војно-економске сарадње ствари баш нису ишле задовољавајућим путем. Кисинцер је приметио да су сарадњу на том пољу замрзле Сједињене државе. Председник СИВ је истакао пример поседовања топова из САД који су били неупотребљиви због недостатка муниције која већ три године није долазила из САД. Све војне набавке из САД су се сводиле само на маргиналне набавке резервних делова и муниције за оружје америчке производње, набављено ранијих година којег је још било у наоружању ЈНА а које није било могуће набавити неколико последњих година као и извесне специфичне опреме. Кисинцер је предложио конкретне контакте на том плану.⁷⁰²

Посета америчког државног секретара Кисинцера Југославији је указала на потребу константног политичког дијалога на најкомпетентнијем нивоу обзиром на обострани интерес за наставкање и јачање међусобних односа и сарадње уз разјашњавање и ублажавање елемената који су представљали сметњу таквом развоју. Ток и резултати посете су показали да је главни циљ Кисинцерове посете била манифестација добрих односа са Југославијом у току тадањих глобалних активности САД. То је био покушај добијања разумевања и подршке за непосредно америчко ангажовање на Блиском истоку и Кипру и утицање на држање Југославије и њене несврстане политике према САД. Посета се одвијала у оквиру Кисинцерових посета низу земаља које су се налазиле у широј зони јужних граница СССР чиме су САД желеле да покажу Совјетима да су у тим земљама имале значајне интересе и да су настојале да се супротставе совјетским покушајима

---

⁷⁰²ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-7, стр.пов.бр. 589, *Разговор председника СИВ Ц. Бједића са државним америчким секретаром Х. Кисинцером 04.11.1974.*

коришћења детанта за пенетрацију у ова подручја. Након два састанка између секретара Минића и Кисинџер указала се повољна прилика за разјашњење питања разлика у гледиштима и активностима две земље на међународном плану. Кисинџер је изнео да је уважавао све југословенске активности које су биле у функцији очувања независности Југославије и изразио је жељу да се међусобни разговори воде и на тим основама и да се разматрају конкретна питања. Југословенски савезни секретар Минић је изнео шира југословенска гледишта о активностима несврстаних земаља и њиховој улози у глобалним светским односима. Подвукао је да се оријентација несврстаних земаља сводила да своје циљеве и захтеве остварују кроз сарадњу са свима, укључујући САД, СССР и Кину, уз избегавање конфронтације, стварање новог блока, гласачке машине ОУН. Кисинџер је изразио разумевање за принципе политике несврставања, али је нагласио да су се у пракси несврстане земље супротстављале свим америчким акцијама. Кисинџер је зато изразио бојазан од прерастања покрета несврстаних кроз заједничке активности у нови блок. Посебан интерес за Блиски исток и Кипар су показале обе стране. Кисинџер је са великим песимизмом описивао тадашњу ситуацију на Блиском истоку. Кисинџер је упорно настојао да придобије наклоност и разумевање Југославије за америчку политику решавања кризе „корак по корак“. Кисинџер је посебно истицао америчку заинтересованост за трајно решење Блискоисточне кризе и указао је на амерички притисак на Израел у правцу прихватања реалности.

Током разговора о Кипру са југословенским савезним секретаром Минићем, Кисинџер је веома детаљно изложио америчке ставове и мотиве. У покушају да докаже да САД нису имале интереса за отварање новог жаришта у том делу света као ни за пучем на Кипру, Кисинџер је упорно понављао америчку подршку за очувањем независног и територијалног интегритета Кипра.

Кисинџерова посета је била реализована у моменту када се интерес обе државе сводио на тражење додирних тачака а не конфронтација. Председник СФРЈ је нагласио да је Југославија желела искључиво добре односе са САД. У том смислу Кисинџерова посета је означавала завршетак фазе „замрзавања“ политичких односа до чега је дошло због америчких притисака на Југославију. Упркос разликама о

неким међународним проблемима и начинима њиховог решавања ипак је између две земље била утврђена потреба за дугорочнијом билатералном сарадњом. Сусретима између челника две земље је био успостављен континуитет и дијалог. Американци су проценили да замрзнути политички односи и притисци на Југославију нису дали очекиване резултате већ су се показали контрапродуктивним са становишта њихових ширих и дугорочнијих интереса према Југославији. Кисинџер је настојао да остави утисак о разумевању југословенске политике несврставања као и о уважавању мотива широке активности Југославије. Међутим, јасно је ставио до знања да су практична примена политике несврставања и усаглашено иступање, посебно заједничке конкретне акције несврстаних земаља у ОУН одударале од стратешких америчких интереса. Тражење додирних тачака са Југославијом на плану међународних односа је показало америчку спремност да неке глобалне проблеме (енергија, сировине, храна) решава на широкој основи уз учешће земаља у развоју, које нису прихватале као партнере већ као фактор који се силом прилика није могао игнорисати. Кроз сарадњу и добре односе са Југославијом, САД су желеле утицати не само на југословенску политику, већ и на несврстаност у целини, у циљу смањивања отпора америчким стратешким циљевима и активностима на међународном плану. Разговори са Кисинџером су представљали потврду и актуелизацију основа међусобних односа формулисаних у заједничкој Изјави 1971. године. Посета је била од значаја не само за југословенску сарадњу са САД, већ и за међународну позицију Југославије.⁷⁰³

Посета и разговори државног секретара Кисинџера које је водио са председником Титом, потпредседником СИБ Бједићем и савезним секретаром Минићем су само потврдили амерички интерес за Југославију њену позицију, унутрашњи развој и спољну политику у контексту глобалних америчких спољнополитичких циљева. Први сусрет је одразио америчка настојања да се односи на политичком плану активирају, потврдио је заинтересованост за Југославију и сарадњу са њом и апострофирао жељу да се постојеће разлике расправљају „интерно“. Приликом другог сусрета разговор се свео искључиво на југословенске критичке изјаве према

---

⁷⁰³ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-130, пов. бр. 453494, *Депеша из Кабинета Савезног секретара М. Минића упућена југословенским конзулатима у САД*, 7.11.1974.

америчкој политици. Кисинџеров циљ је био потврда америчког интереса за позицију Југославије, пружање Југославији дугорочније, стабилније перспективе за развој билатералне сарадње са САД у разним подручјима, кроз која је настојала ојачати своје позиције и обезбедити континуитет односа и могућства америчког присуства у Југославији. Кисинџер је у свом излагању изнео да је југословенски прилаз односима са САД значио поновно потврђивање основних принципа међусобне сарадње. Кисинџер је предложио конкретне кораке на плану војне сарадње. Осврнувши се на различите географске позиције, историју и идеологију две земље, подвукао је да су САД биле свесне посебности југословенских потреба. САД су желеле даље очување независне, стабилне и јединствене Југославије у односу на СССР. Различите спољно-политичке позиције и ставови двеју земаља посебно према појединим међународним проблемима и кризама, потом разлике у друштвено политичким системима су доводили односе две земље у разна искушења. Међутим, поново наглашен и реafirмисан амерички интерес за одржањем односа са СФРЈ је пружио даљу могућност Југославији за реализацију њених интереса за трајнијим и свестранијим развојем односа и сарадње са САД уз доследну примену принципа равноправности, независности, намешања и поштовања суверенитета и интегритета. Посета је представљала подстицај даљем развоју економске, научне, културне, војне и других видова сарадње. Политички контакти као константа међусобних односа су стварали могућности за југословенско успешније постављање према питањима која су оптерећивала односе-делатност непријатељске емиграције, писање америчке штампе, рад америчке обавештајне службе у СФРЈ. Основну снагу Југославије према САД је представљала југословенска доследна политика несврставања и активна улога у заједничком деловању са другим несврстаним земљама на широком међународном плану. Посета америчког државног секретара је са југословенске стране била оцењена као корисна и према виђењима југословенског политичког врха није унела у међусобне односе елементе суштинских промена .⁷⁰⁴

---

⁷⁰⁴ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-130, пов.бр.457580, *Оцене посете државног америчког секретара Кисинџера Југославији*

11.5 Велике силе и улога Југославије у решавању Блискоисточне кризе 1974.године

Амерички сенатор Едвард Кенеди⁷⁰⁵ се интересовао, с обзиром да је путовао у СССР, за мишљење председника Тита о политичком курсу тадашњег совјетског руководства тј. политици детанта. Тито је сматрао да је совјетско руководство на челу са Брежњевим било одлучно у очувању детанта. Тито је такође сматрао да је СССР био веома заинтересован за очување безбедности у Европи јер му је то омогућавало да се више окрене Кини. Сенатора Кенедија је занимала совјетска заинтересованост за постизање мира на Блиском истоку. Тито је сматрао да су Совјети и даље подржавали Арапе и били за израелско повлачење на пређашње границе и решавање палестинског питања. Председник Тито је чак изнео да је својевремено тражио од египатског председника Насера и руководства Египта признавање Израела. Тито је тврдио да није било перспективе у непризнавању Израела собзиром да такво стање не би дозволиле САД као ни остале земље које су Израел признале. У разговору са председником јеврејске светске организације Голдманом председник Тито је указао на чињеницу да време није радило за Израел.⁷⁰⁶

Криза на Блиском истоку је била најизразитији пример заоштрениости, сложености и противречности међународних односа. Тежина ситуације арапских народа Блиског истока је била у томе што и поред одређених успеха у октобарском рату

---

⁷⁰⁵ Едвард Кенеди је рођен је 1932. године. Као кандидат демократске партије је изабран у Сенат 1962. године. У Сенату је био председник или члан више комитета и поткомитета. Његова посета Југославији и Румунији се тумачила као први озбиљан знак његове намере да се кандидује на следећим изборима и као знак политике настављања детанта. Он је по питању детанта био веома близак Никсону и Кисинџеру. Његов став према Блискоисточној кризи је био у складу са ставом Демократске партије која је била везана за јеврејски лоби и штампу. Он се начелно изјашњавао за потребу мирољубивог решења али је заједно са осталим водећим демократама неколико пута иступао за помоћ Израелу. Врло пажљиво је у својим иступањима одабирао унутрашња и спољна питања, руководећи се при том ширим националним интересима. О афери Вотергејт се није изјашњавао. Кенедијеви ставови према Југославији нису долазили директно до изражаја. Међутим, жељом да посети Југославију и сретне председника Тита показао је да придаје велики значај улози Југославије у ширим међународним кретањима. Тита је описао као *«јединствену личност са великим међународним искуством»*. Боравио је у Југославији 1963. године као члан делегације интерпарламентарне уније. Са председником Титом се срео те исте године током ручка који је приредио његов брат Џон тада председник САД.

⁷⁰⁶ ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-4, стр.пов.бр.450, *Забелешка о разговору председника Тита са америчким сенатором Е. Кенедијем 17.04.1974.*

није било довољно моћи да се уз помоћ несврстаних земаља и СССР изборе за праведно решење кризе. Политика САД није била спремна да суштински ограничи политику експанзионизма Израела, с обзиром да је он за САД представљао један од главних ослонаца њихове политике на том подручју. С друге стране САД су свој повратак на Блиски исток схватиле као потискивање СССР а не као равноправно партнерство са њим. Заједничко политици САД и СССР на Блиском истоку је била жеља за избегавањем међусобног сукоба и контрола постојећих жаришта и затегнутости. Због тога је овим двома земљама било веома тешко да пронађу заједнички језик детанта. Интереси земаља и народа тог подручја нису успели да се наметну као одлучујући фактор у решавању проблема Блиског истока. Агресивна политика Израела је била основни узрок таквом стању док арапске земље нису успевале да постигну такав степен јединства и сарадње који би такву израелску политику онемогућио. Проширујући свој продор на Блиски исток САД су у првом реду биле оријентисане на јачање прозападних снага у кључној арапској земљи Египту и његовом чвршћем повезивању са традиционалним ослонцима Запада у арапском свету. САД су улагале напоре и за проширивање свог утицаја у Сирији, Алжиру и Судану. САД су такође настојале да остварено присуство на Блиском истоку утврде и продуже јачањем свог првенствено војног али и економског присуства у региону Средњег истока. Политика САД на овом подручју се ослањала на присуство и утицај у ланцу земаља (Иран, Пакистан, Арапски емирати, Саудијска Арабија) са основном базом у Израелу.

СССР је био свестан опасности и америчког присуства у још неразграниченом подручју Блиског истока, Средњег истока, и источног Средоземља. СССР је настојао да и поред одређених неуспеха у првој фази америчког продора на Блиски исток, задржи многе шансе за успешно супротстављање изазовима од стране САД и да прошири старе и створи нове ослонце свог присуства и утицаја у тем делу света. На тај начин је СССР доказао да ниједно трајно решење на Блиском истоку није било могуће без његове сагласности и подршке. Основни узроци погоршања стања на Блиском истоку су били оживљавање војних претњи од стране Израела, упорна настојања да се пренебрегну легитимна права арапског народа Палестине и онемогући дејство Палестинског ослободилачког покрета као самосталног војног

и политичког фактора на Блиском истоку. Јаче окретање неких арапских земаља према САД и веровање да само оне могу донети мир на Блиски исток су били последица страховања конзервативних снага тих земаља које су сматрале да је проширивање фронта и продужење борбе са Израелом могло довести до радикализације народних маса и захтева за коренитим унутрашњим друштвено-политичким променама. Циљ тих снага је био онемогућавање прогресивног решење кризе које би донело мир, безбедност и омогућило мирољубиву коегзистенцију и свестрану сарадњу између народа и земаља Блиског и Средњег истока чиме би били обезбеђени услови за дубоке друштвене преображаје, развој и прогрес. Истовремено Палестински ослободилачки покрет је успео да добије подршку Арапске лиге за покретање питања Палестинаца на тадашњем заседању ГС ОУН у смислу њиховог признавања као народа, а не само као избеглица. Египат је све теже подносио застој у решавању кризе. СССР је инсистирао на обнављању Женевских преговора, јер су му они обезбеђивали непосредно учешће у даљем решавању кризе. САД нису била заинтересоване за наставак преговора али су биле свесне да је њихово предуго одлагање могло бити штетно те су стога измишљале могућности нових парцијалних решења. Стање односа на Блиском истоку је било сложено и врло покретно с обзиром да су сви инволвирани фактори били максимално ангажовани. Стање тзв. „ни рата, ни мира“ је владало Блиским истоком и представљало је привид јер су се стране у сукобу интензивно наоружавале и спремале за нови рат, као алтернативу неуспеху преговора.⁷⁰⁷

Средином децембра 1973. године у Женеви је почела мировна конференција под покровитељством Уједињених нација којом су председавале САД и СССР. Амерички државни секретар Кисинџер је започео процес тзв. „шатл дипломатије“, летећи од Каира до Јерусалима у циљу постизања споразума о повлачењу војних снага две земље.⁷⁰⁸

Јомкипурски рат је започео 6. октобра 1973. године када су Египат и Сирија истовремено нападе на Израел.

---

⁷⁰⁷ ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-2, стр.пов.бр.245, *Кипарска и Блискоисточна криза 1974. године*

⁷⁰⁸ Роберт Д. Шулцингер, *Америчка дипломатија од 1900. године*, Београд, 2011, стр.297-299.

Амерички државни секретар Кисинџер је инсистирао на јавном решавању Блискоисточне кризе. Циљ његових путовања на Блиски исток је био да покаже јавности како су САД ако не једине онда биле најважнији чинилац у решавању кризе. Кисинџер је чак упознао југословенску страну са чињеницом постојања арапског јединства којом би било могуће натерати израелску страну на повлачење.⁷⁰⁹

Због јомкипурског рата две суперсиле су биле у сталном контакту. Договори између америчког државног секретара Кисинџера и совјетског амбасадора Добрињина су били чести и довели су до дијалога двојице председника Никсона и Брежњева.

Део ургентности шатл дипломатије је произилазио из блискоисточног ембарга на нафту Сједињеним државама као казна због подршке Израелу. Сви арапски произвођачи нафте су се удружили у ускраћивању испорука за САД.⁷¹⁰

Енергетска криза је имала и дугорочни одраз на САД и наметнула је промену начина живота у многим областима. Енергетска криза је почела пре кризе на Блиском истоку. Арапски ембарго је био драматизован јер је био потребан политички „мали Перл Харбор“ како би се увела ограничења и наметнула преоријентација. Ипак Американци су оптимистички гледали на кризу и сматрали да енергија неће изазвати кризу САД, као и да дугорочни интереси арапских земаља неће ићи сувише далеко у ограничавању и изазивању тешкоћа у индустријски развијеним земљама. Тадашња ситуација у САД се дефинисала као нека врста „социјалне револуције“. Стога је уследила Вашингтонска конференција која је представљала скуп министара иностраних послова 13 западних земаља, великих потрошача нафте и била је резултат иницијативе и притиска америчке владе на њихове западне партнере да се удруже ради јединственог наступа према земљама произвођачима нафте у циљу диктирања услова снабдевања и цена нафте. Стварни и непосредни циљеви америчке политике су били пре свега очување и јачање водеће улоге САД у западном свету и обнављање Атлантског савеза под вођством САД, разбијање западно-европског сепаратизма и покушаја Европе да

---

⁷⁰⁹ ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-133, пов.бр.450580, *Извештај југословенске амбасаде из Вашингтона*

⁷¹⁰ Роберт Д. Шулцингер, *Америчка дипломатија од 1900. године*, Београд, 2011, стр. 299.

води самосталнију политику како шрема другим земљама, СССР, трећем свету тако и према САД. Потом разбијање јединства земаља у развоју и несврстаних земаља, као и организовање Запада ради јединственог супротстављања земљама прозвођачима нафте у реализацији њихове политике у погледу начина продаје и одређивања цена нафте. Земље произвођачи нафте су негативно гледале на Вашингтонски састанак (Ирак, Алжир, Либија и Иран) и оценили су га као покушај стварања фронта против земаља произвођача. Став СССР и других социјалистичких земаља према енергетској кризи је био практично суздржан, док су кроз штампу осудили иницијативу за конференцију у Вашингтону истичући да су на тај начин САД желеле да образују заједнички фронт капиталистичких држава под својим руководством у циљу вршења притиска на арапске земље ради смањења цена и окончања ембарга. На тај начин би Арапима било одузето оружје које је представљала нафта.⁷¹¹

Сједињене државе су сматрале да је Египат желео мир, повратак територија, да је био спреман да призна Израел који је био одлучан да врати окупиране територије. Иако је био остварен историјски напредак у смислу да зараћене стране седну за преговарачки сто, у будућности се ипак очекивао већи економски бојкот Израела од стране арапских земаља. Најозбиљнији проблем је представљало неповерење у гаранције територијалног интегритета Израела. Постојала је нада због чињенице да је блискоисточни рат из посредне конфронтације улазио у фазу сарадње. На то је утицала и сагласност америчког секретара Кисинџера да прихвати присуство совјетских посматрача (трупа) тј. америчко-совјетских трупа у демилитаризованој зони. У току 1974. године је било очекивано закључење мировног уговора на Блиском истоку. После раздвајања оружаних снага зараћених страна, напори су били усредсређени на отварање Суецког канала.-проба односа (египатске контрола, пролаз Израела).⁷¹²

Договорено је одржавање Женевске мировне конференције о Блиском истоку под покровитељством ОУН. Конференција је сазвана за 21.12.1973. године уз учешће

---

⁷¹¹ АЈ, КРР, I-5-b/SAD, *Вашингтонска конференција 1974. године*

⁷¹² ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-124, пов.бр.42662, *Велике одлуке САД 1974. године*

Египта, Израела, Јордана, СССР и САД (Сирија није учествовала јер је пристајала само на повлачење Израела на границе од пре рата из 1956. године).⁷¹³

Женевски разговори војних представника су уствари представљали наставак разговора који су вођени на 101км. Јавности до тада није било познато да је 26. новембра на 101 км била створена ситуација у којој је недостајао само један корак до успостављања споразума. На почетку разговора израелска страна је инсистирала на обостраном повлачењу и удаљавању од Суецког канала. Међутим, разговарало се и о ширем дезангажовању и повлачењу израелских снага даље од Суецког канала. Египат је требало да учини концесију тако што би на источној обали оставио само лагано наоружање и мање јединице, дезангажовао своје снаге док би се између двеју армија створила тампон зона Уједињених нација. Међутим, вероватно због избора у самом Израелу је дошло до промена. Преговори су пропали. Израелски преговарачи су се вратили на седницу и одустали од првобитних предлога Голде Меир односно од повлачења двеју страна као и од ширег повлачења Израела према истоку и стварању зоне Уједињених нација. Страни капитал је најавио велику и широку финансијску, па и техничку помоћ Египту за отварање Суецког канала. Радови на отварању Суецког канала, на изградњи нафтовода су пружали и велике економске могућности за Југославију. Према мишљењу југословенских политичких челника, Египат је морао да има уверавања са највиших места из Москве и Вашингтона, да дезангажовање представља само први корак после кога је требало да уследе зрели и озбиљни политички разговори у којима би се постигло политичко решење. Израел је уз америчку помоћ наставио да гради нове одбрамбене линије иза познатих кланаца на Синајском полуострву. Према информацијама из УН, Израел је имао на располагању модерно оружје и нове одбрамбене линије.

Иза мировних снага Уједињених нација тада се налазио Савет безбедности тј. читава међународна заједница. У односу на раније мировне снаге које су се налазиле на том простору на основу споразума између Хамаршелда и Насера, сада је иза тих снага стајао Савет безбедности. Сада су се по први пут мировне снаге УН налазиле и на територији коју су држале израелске снаге. Међу снагама УН на

---

⁷¹³Ј. Јовановић, *Југославија и Савет безбедности 1945-1985*, Београд, 1990, стр. 275.

Средњем истоку налазио се и југословенски одред који је свугде остављао најбољи утисак својим понашањем, дисциплином, организацијом, лојалношћу и придржавањем задатака које је постављала команда УН.

Уједињене нације нису имале никаквих проблема у сарадњи са Египтом у односу на Израел. Египат је испуњавао све задатке које је утврдила команда УН. Председник Египта Садат је имао врло солидну подршку у земљи. Армија је чврсто стајала на његовој страни, масе такође. За Египат и председника Садата је било много боље што су преговори радне групе били пребачени у Женеви и нису остали на 101км. Чак је и командант УН имао пуно разумевање за Египат док се критички односио према Израелу због његове лоше спољне политике која се базирала на сили и агресији. Припадници мировних снага су махом били попуњени високо квалификованим војничким и командним кадаром. Савет безбедности није желео да упућује америчке и совјетске војне формације на Средњи исток, као ни да истиче неки њихов посебан задатак с обзиром да га нису ни имали. Америчке и совјетске снаге су биле распоређене само у виду посматрача. Распоред мировних снага је био сачињен тако да буде прихватљив за обе земље.⁷¹⁴

У посматрачкој мисији УН на Блиском истоку по први пут су учествовали совјетски посматрачи. Израел је по први пут прихватио снаге УН на својој територији.⁷¹⁵

Југословенска влада је пратила са великом пажњом почетак преговора у Женеви као и о војно дезангажовање у области Суецког канала. Југославија је поздрављала све напоре великих сила за изналажење путева у циљу постизања трајног и праведног мира који се једино могао постићи применом доследне Резолуције Савета безбедности Генералне скупштине ОУН. Југословенска страна је сматрала да је било неопходно обезбедити што скорије повлачење Израела са свих територија арапских земаља жртава агресије окупираних у рату 1967. године. Свако одуговлачење Израела да поступи на такав начин је садржало опасност од заоштравања ситуације на Блиском истоку са несагледивим последицама за мир и

---

⁷¹⁴ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-8, стр.пов.бр.698, *Информација Руди Штајдухара представника за штампу ген. секретара УН на Блиском истоку*

⁷¹⁵Ј. Јовановић, *Југославија и Савет безбедности 1945-1985*, Београд, 1990, стр. 275.

безбедност у региону али и целом свету. Југославија је била мишљења да се само кроз ОУН могао обезбедити интерес читаве међународне заједнице.⁷¹⁶

Југословенска страна је била мишљења да је споразум на Голану о одвајању војних снага на најбољи начин рефлектовао стање односа две велике силе према зараћеним странама. Сирија је сматрала Женевски споразум само побољшаним издањем споразума на Синају. Њиме два питања нису била решена: повлачење Израела и питање Палестинаца. Сирија је сматрала да је тим споразумом са војне тачке гледишта добила предах за реорганизацију и попуну војске, за поседање нове територије, овладавање новим оружјем. Тим споразумом су арапске земље биле принуђене да обуставе војну конфронтацију док се питање решавања кризе налазило у рукама великих сила. Најтеже је било палестинско питање. Сирија у споразуму није прихватила обавезу да онемогући деловање Палестинаца са своје територије, што су Египћани урадили. Сирија је заступала гледиште о опасности замрзавања тадашње ситуације. Сиријци су били свесни да су без совјетске подршке били немоћни. У то време Совјети су били преокупирани избегавањем могућности новог рата, довођењем и стављањем проблема под њихову контролу у Женеви, идентично америчком ставу.

У Југославији се сматрало да је палестинско питање било комплексније и компликованије и да је његово решавање између осталог зависило и од укупног распореда снага унутар арапског света. Дошло се до закључка да су се у војном погледу Египћани ипак морали ослањати на совјетску помоћ у наоружању. Према мишљењу југословенских политичара констелација снага и односа на Блиском истоку је захтевала и свеобухватну ангажованост несврстаних земаља. Југославија је морала да има перманентно-активан однос према арапским земљама.⁷¹⁷

Чак је и југословенски представник у Уједињеним нацијама М. Минић негативно оценио политику примирја која се није дотичала решавања суштине проблема. Први пут у југословенским иступањима је било предложено разматрање могућности примене санкција против Израела према одредбама Главе VII Повеље,

---

⁷¹⁶ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-66, пов.бр. 42534, *Југословенски став у вези Споразума о војном дезангажовању у области Суеца*.

⁷¹⁷ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-2, стр. пов.бр. 187, *Ситуација на Блиском истоку после Споразума о дезангажовању на Голану*

а у складу са одлукама Четврте конференције несврстаних земаља одржане у Алжиру. Југословенски ставови су у великој мери били вођени одлукама тог самита несврстаних на којем је било одлучено да се арапским државама пружи подршка и да несврстане земље иступају у ОУН јединствено и усклађено у циљу одбране својих интереса.⁷¹⁸

У оквиру шатл дипломатије је била планирана посета америчког државног секретара Кисинџера земљама Блиског истока. САД су ушле у нову фазу разговора у покушају да учине нови корак ка изналажењу путева за политичко решење кризе на Блиском истоку. САД су доста опрезно наступале. Египат се није одрицао своје дугорочне оријентације решавања Блискоисточне кризе у првом реду политичким средствима. Сматрао је да је дошло до промена америчког става у односу на Женевску конференцију која је за Американце била од значаја у првој фази с обзиром да је непосредно била везана за споразуме о војном дезангажовању снага на Синају и у области Голана. Египат је задржао основну оријентацију која се сводила на јачање билатералних односа са арапским земљама ради санирања своје привредне ситуације. Истовремено је настојао и да побољша своје односе са СССР у циљу успостављања баланса у односима са великим силама. Тројни састанак у оквиру Кисинџерове шатл дипломатије у Каиру је довео до отклањања неспоразума са Палестинцима и означио је основу за даље припреме сазивања арапског самита. Сирија се залагала за одржање непрекидне акције и мобилности у односу на све инволвиране факторе у блискоисточној кризи. За Сирију је од највећег интереса била потреба очувања јединства међу арапским земљама. Сирија је такође била свесна нужности о незаменљивости совјетске подршке и то првенствено у наоружању које јој је било неопходно према Израелу и САД. У Израелу је на помолу било јачање војног естаблишмента и амбиција о повратку војне супериорности над арапским земаљама. Све је очигледније било да је понашање Израела зависило од америчког става. Да су се САД јавнио изјасниле против политике израелске владе и њене окупације арапских територија, таква америчка политика би била заслужна за стимуланс умерених снага у Израелу. У супротном би могло доћи само до пораста нетрпељивости према арапским земљама. Израел

---

⁷¹⁸J. Јовановић, *Југославија и Савет безбедности 1945-1985*, Београд, 1990, стр.271.

је добијао значајну америчку војну и материјалну помоћ и био је спреман на ступање у преговоре са Египтом ради фиксирања нове линије повлачења на Синају под одређеним условима уз одређене концесије. У принципу Израел је прихватао формирање палестинске државе али је при том постављао услове који су били практично неприхватљиви.

Судбина даљег решавања блискоисточне кризе о суштинским питањима се неминовно морала ставити у функцију детанта тј. односа САД-СССР. САД су настојале да сачувају стечене предности које су оствариле у акцијама у вези са војним дезангажовањем снага и непрестаним јачањем свога присуства у региону Блиског истока. Американци нису били спремни да приступе целовитом разматрању блискоисточног проблема већ су се и надаље оријентисали на постизање билатералних аранжмана са арапским земљама. Питање повлачења израелских снага је свакако представљало основну преокупацију америчке дипломатије јер је од тога у многоме зависило у којој би мери САД обезбедиле себи водећу улогу у решавању кризе. САД су биле заинтересоване за повлачење израелских снага паралелно са свих окупираних територија. Показале су интересовање за изналажење политичког решења сукоба. СССР је својим активнијим учешћем преко Сирије, Ирака и Либије стављао да знања америчкој да и даље остаје важан чинилац у решавању блискоисточне кризе. Својом значајном подршком коју је пружао палестинском покрету СССР је рачунао и на могућност остваривања већег утицаја на арапске земље у циљу проширења свог присуства.⁷¹⁹

Октобарски рат на Блиском истоку је избацио на површину све противречности. Дошло је до нарушавања јединства међу прогресивним арапским режимима. Египатски председник Садат се преоријентисао на америчку помоћ, чвршће се повезао са десним арапским режимима, и истовремено дошао у сукоб са СССР. Садат се ангажовао као фаворит Кисинџерове политике на Блиском истоку за укидање ембарга нафте, вршење притиска на Сирију, стварање климе за улагање америчког капитала и прихватање америчке улоге и утицаја на Блиском истоку као одлучујуће. Такав развој је олакшао америчкој стратегији да се сконцентрише на освајање војно-политичких и економских позиција међу главним арапским

---

⁷¹⁹ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-2, стр.по.бр.268, *Развој кризе на Блиском истоку 1974. године*

земљама и да тиме ограничи значајније совјетско војно присуство. Америчка политика на Блиском истоку је имала за циљ неутрализацију совјетског војног присуства на тим просторима. Кисинџер је настојао да спроведе такву стратегију која је свим каналима настојала створити симбиозу између капитала, произвођача нафте и америчког капитала, индустрије, технологије и науке. Кисинџерова политичка акција је била усмерена на постепено уклањање препрека и рашчишћавање терена за спровођење такве стратегије. Основна Кисинџерова тактика је била избегавање конфронтација са СССР и његово придобијање на кооперативност, сарадњу, док се уствари водила акција за ограничавање његове улоге, најпре као војног а затим и политичког фактора под изговором да се он више није могао укључити због непостојања односа са Израелом. Таква америчка блискоисточна политика је само је изазвала подозрење у СССР и неповерење према Кисинџеру. САД су тешко могле задржати превагу на Блиском истоку уколико нису биле спремне да пронађу задовољавајуће решење блискоистичне кризе али уз совјетско присуство и утицај. Основна америчка позиција у решавању блискоисточне кризе се сводила на „реалан компромис“ на бази „симетричних интереса“ и метода постепености, корак по корак, и то најпре кроз дезангажовање док би се остали проблеми морали решавати годинама. Америчка стратегија на Блиском истоку је била срачуната на придобијање арапских земаља за америчку политику и истискивање других фактора. Она је била веома опасна по независност арапских земаља, за несврстану политику на том подручју и за прогресивне снаге.⁷²⁰

Рат на Блиском истоку није довео у питање основни курс односа САД-СССР али је довео до извесног успоравања темпа совјетске активности. Одлучно се опредељујући за политику детанта, совјетско руководство се нашло у прилици да брани детант, док су САД у условима преузетих обавеза наставиле политику са позиција силе. После споразума о дезангажовању трупа, совјетске позиције су постале сложеније у арапском свету. Веће америчко ангажовање је ослабило совјетски утицај у том региону. Совјетска страна је изразила незадовољство због

---

⁷²⁰ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-130, пов.бр. 423659, *Актуелни ставови и позиције САД на међународном плану, 15.05.1974.*

америчког непоштовања совјетских интереса у Египту. САД нису могле дозволити предоминантно совјетско војно присуство на Блиском истоку. Обе стране су биле сагласне о потреби одржавања баланса на том подручју.⁷²¹

Посета совјетског министра спољних послова Громика Египту и Сирији је значила повећану совјетску активност на Блиском истоку. Период примирја после октобарског рата је одразио сву сложеност и противреченост ситуације на том подручју али и одређене слабости и нестабилности совјетске позиције. У октобарском рату СССР није могао ићи до краја у војној трци на Блиском истоку. Полазећи од значаја Блиског истока за подручја детанта, СССР је чинио све да избегне ширу конфронтацију и обезбеди наставак детанта, што је подразумевало постизање оквирне, опште сагласности са САД о главним правцима мирног решавања кризе на Блиском истоку. У склопу совјетско-америчких преговора (Кисинџерова посета Москви и резолуција бр.338) је била постигнута начелна сагласност и оквирни договор који ипак није представљао разрађени споразум који би обухватао технологију спровођења, правила понашања и узајамних односа великих сила. Совјетски интерес је био концентрисан на обезбеђење такве међународне платформе „Женевска конференција“ којом би била регулисана одговорност две велике силе. Међутим, у пракси је развој попримио негативан обрт по СССР, с обзиром да су све главне акције биле вођене на линији САД-Египат. Основица египатског понашања у решавању кризе је била базирана на искључивом америчком посредовању. Америчко експонирање је примило такве размере да је почело да смета совјетско-америчким односима. СССР је показао интерес за мирно решавање кризе на Блиском истоку али није био спреман да у име детанта толерише битније слабљење својих интереса и потискивање од стране САД на једном тако виталном подручју као што је био Блиски исток. Совјетска политика је упознала САД са потребом и жељом уважавања њихових интереса на Блиском истоку. Совјетска релативна пасивност није проистицала из субјективног оклевања већ је била последица објективног стицаја околности и распореда снага на Блиском истоку. Повећана активност совјетске дипломатије на Блиском истоку је изражавала жељу Совјета да у тој фази решавања блискоисточне кризе

---

⁷²¹ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-1, стр.пов.бр.43, *Посета Громика САД-у 1974. године*

реафирмишу своју улогу и дугорочан интерес за очување стечених позиција у том подручју. Објављени материјали и оцене совјетских саговорника су потврдили да су разговори у Египту били тешки и да је совјетска страна наступала врло тврдо и да је отворено бранила своје интересе. Уговор о пријатељству је коришћен као полазна основа и претекст за консолидацију совјетских позиција у Египту. Совјети су дали принципијелну сагласност за учешће у обнови Суецког канала. Совјетска политика је била свесна да је Египат заузимао кључни војно-политички положај у региону али је ипак настојала да сачува и изгради шири систем веза са Сиријом, Ираком, Јеменом и Јорданом. Анализа сиријског и египатског комуникација показује да је била постигнута далеко већа блискост у ставовима са Сиријом. Совјети су били заинтересовани да се и Сирија уврсти у рад Женевске конференције и пронађе мирно решење кризе. Совјетски министар Громико је потврдио посебно у Сирији важност арапске солидарности. У настојању да прошири поље своје иницијативе и утицаје совјетска политика је почела да користи фактор Палестине. Непостојање односа између СССР и Израела је сужавало маневарске могућности Совјета у односу на Американце. Совјетска страна је настојала да разјасни Американцима неприхватљиву тенденцију о претварању заједничке акције у једностране америчке акције које би ишле на штету совјетских интереса. Совјети су почели са напуштањем дефанзивног става на Блиском истоку и показивали су више иницијативе и користи за позицију Сирије, Палестине, односе са другим арапским земљама али су истовремено настојали да сачувају и одређени степен присуства у Египту. Реалне могућности утицаја у Египту су биле првенствено у сфери пружања војне и економске помоћи и утицај на њега преко других арапских земаља. Громикова посета је довела до обнављања совјетске иницијативе и интереса утицаја на Блиском истоку. Компетентни совјетски саговорници су отворено изражавали бојазан у намере египатског председника Садата као и аранжмане са САД.⁷²²

Совјетски министар спољних послова Громико је упознао југословенског државног секретара Минића са садржајем споразума који је египатски председник Садат постигао са Израелом о дезангажовању. Међутим, Совјети нису делили то

---

⁷²²ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-133, пов.бр. 412546, *Посета Громика Сирији и Египту*

мишљење и сматрали су да је тај споразум био далеко од остварења коначног решења. Југословенски државни секретар Милић је приметио да је Садат сматрао дезангажовање само као први корак и да негирао је сепаратна решења. Совјетски министар Громико је проценио да је положај Сирије био веома тежак. Дошао је до закључка да су уступци које је нудио Израел били ништавни тј. да израелски представник није нудио никакву основу за дезангажовање. Милић је подвлачио да је проблеме Блиског истока било немогуће решавати без учешћа СССР.⁷²³

Трећи сусрет на врху највиших представника САД и СССР (Брежњева и Никсона) је био одржан у условима сложених, противуречних међународних кретања на које је посебно утицао нерешен проблем Блиског истока и криза међународних економских односа. Стално слабљење Никсоновог положаја у САД услед афере Вотергејт је довело у питање способност Никсона да брани америчке интересе, тј. да преузима веће међународне обавезе. Период између совјетско-америчких сусрета на врху 1973-1974. је био обележен и повећаном активношћу и утицајем несврстаних земаља на међународне односе. Слабост и неизвесност Никсоновог положаја у САД и удаљеност ставова у најважнијим питањима (Блиски исток, КЕБС, SALT) су утицали на постизање споразума о мање значајним питањима док су се најважнија питања помињала у уопштеним формулацијама. Разговори су обухватили заједничко саопштење и даљи развој билатералних односа, даља ограничавања офанзивног нуклеарног оружја и најважније међународне проблеме. У поглављу око Блиског истока су биле наведене само најважније додирне тачке (заинтересованост да се стално отклања ратна опасност и затегнутост, тражење трајног и правичног решења на бази Резолуције ОУН 338, потреба да женевска конференција што пре обнови рад и признање законитих интереса као и палестинског народа). САД су се на неки начин вратиле „правилима игре“ о Блиском истоку договореним на састанцима у Москви и Вашингтону. Највећи резултати овог сусрета су били његово одржавање у предвиђено време, институционализирање сусрета на врху, потврђивање континуитета детанта и задржавање отворених праваца за решавање неких најважнијих међународних

---

⁷²³ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-125, пов.бр.418141, *Забелешка о разговору потпредседника СИБ Милића са совјетским министром иностраних послова Громиком 14.04.1974 у Њујорку*

питања. До сурета је дошло после алармног стања и кризе поверења у односима двеју сила, изазваних октобарским ратом на Блиском истоку, као и после прелома у међународним политичким и економским односима убрзаног енергетском кризом. Иако су разговори били вођени са позиција снага и блокова, сусрет је потврдио континуитете детанта и сарадње између двеју страна. Разговори су донекле ојачали Никсонову позицију у САД мада га нису спасили од поступка у Сенату. Сусрет је квантитативно донео Совјетима више поена него Американцима. Представљао је успех Брежњевљеве политике према Западу јер је очувањем детанта и његовим стабилизовањем на појединим секторима јачала основа за даље успешно спровођење програма мира. Због потврђивања континуитета америчко-совјетских односа на бази детанта и свестране међусобне сарадње, овај сусрет је објективно ојачао позиције САД и СССР у њиховим војно-политичким, економским и идеолошким групацијама. Међутим, њихов детант и сарадња нису искључивали већ су на многим секторима подразумевали јачање позиција снаге, надметање, трку у наоружању. Резултати Трећег састанка на врху су само потврдили актуелност и далекосежност оцена Четврте конференције несврстаних на врху у Алжиру у одлуке генералног секретара ОУН да је стварно и трајно решавање најважнијих међународних питања било успешно могуће само на основи равноправног учешћа свих заинтересованих земаља и уважавања интереса свих земаља и народа. Односи између великих сила су ушли у фазу када је све мање било могуће да се без подршке и учешћа широког фронта несврстаних и земаља у развоју решавају најважнија међународна питања већ и питања од којих је зависио развој њихових билатералних односа. Посебна улога и активност Југославије међу несврстаним земљама су јој омогућиле у политици великих сила значајно место и ојачале њен положај према њима.⁷²⁴

Расплет кризне ситуације на Блиском истоку је довео до посете египатског председника Садата Југославији. Југословенска и совјетска страна су током сурета својих званичника у Њујорку разменили мишљења о тој Садатовој посети Југославији и његовом виђењу решења Блискоисточне кризе. Совјети су сматрали да је била веома битна председникова оцена о дезангажовању трупа на Синају као

---

⁷²⁴ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-133, стр.пов.бр. 228, *Сусрет Никсон-Брежњев*

првог корака у правцу целовитог решења, чије су се битне компоненте сводиле на повлачење израелских трупа са свих окупираних арапских територија и остварење легитимних националних права палестинског народа. Совјети су сматрали да су Садатови иступи у Александрији онемогућавали учвршћење поверења између СССР и Египта. У таквој ситуацији положај Сирије је био тежак и деликатан. Према совјетском мишљењу египатски председник Садат је опредељујући се за „сепаратне преговоре“ довео Сирију у изолован положај. Совјетски естаблишмент ја сматрао да су САД имале реалне интересе да раде на развијању односа са арапским земљама. Совјети су страховали од празних америчких прича које су се сводиле на ограничење израелског утицаја коме је истовремено америчка администрација повећавала војну помоћ.⁷²⁵

Од 30. јула до 3. августа 1974. године је у Москви боравила делегација Организације ослобођења Палестине на челу са Арафатом. У току преговора у Москви је било речено да су после октобарског рата на Блиском истоку били створени повољнији услови за праведно решење Блискоисточне кризе и палестинског проблема. Промене у политичкој ситуацији на Блиском истоку и одлучан став СССР у преговорима са САД су довели до тога да се америчка страна 1973. и 1974. године сложила са чињеницом да се у совјетско-амерички коминике о сусрету на највишем нивоу унесе став о признавању легитимних интереса палестинског народа. Арафат је високо оценио резултате совјетско-америчких преговора и одлучан став СССР у прилог заштите легитимних националних интереса Палестинаца. У исто време Арафат је изразио забринутост због покушаја Египта и Јордана да под притиском САД преиспитају одлуке Алжирске конференције којима је била призната Организација ослобођења Палестине као јединствен легитимни представник арапског народа Палестине. Те египатске акције је Арафат оценио као супротне ставу већине арапских држава у палестинском питању и подвукао је да је египатско-јордански коминике представљао опасан преседан за територијални расцеп палестинског народа. Осим тога тиме је била пружена могућност Американцима да одступе од става који су заузели према легитимним интересима палестинског народа. Арафат је приметио да су после

---

⁷²⁵ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-133, бр.33, Телеграм из Москве 11.04.1974.

октобарског рата били створени услови за успостављање националне палестинске власти на Западној обали Јордана, у области Газе. Арафату је речено да је СССР подржавао борбу палестинског народа за обнову његових легитимних националних права као и право на самоопредељење и стварање њихове државе на западној обали и у Гази. Совјетска страна је дала подршку учешћу ООП у раду Женевске мирољубиве конференције о Блиском истоку на раноправним основама са њеним другим учесницима. Арафат није био против учешћа ООП у раду Женевске конференције али је изјавио да је то било могуће само под условом уколико се Резолуција Савета безбедности број 242 не буде разматрала као основа за преговоре о палестинском проблему. Совјетска страна се са разумевањем односила према гледишту ООП о недостацима Резолуција Савета безбедности број 242 али је такође објаснила Арафату да без спровођења у живот у целости те Резолуције, без ликвидације последица израелске агресије и ослобођења свих окупираних арапских територија, није било могуће остварење националних тежњи Палестинаца. Совјети су сматрали да би Палестинци могли искористити предстојеће заседање Генералне скупштине ОУН у циљу коришћења арапских држава ради доношења такве реалистичке одлуке коју би подржале све социјалистичке и несврстане земље. СССР није подржавао екстремистичке паролe неких арапских држава и палестинских организација које су позивале на уништење Израела. ООП је тврдила да се палестинско питање више није решавало кроз екстремизам већ кроз реалистичнији прилаз. У току разговора совјетска страна је више пута подвлачила потребу даљег уједињења палестинског покрета на прогресивним и реалистичким оценама, као и јачање његове сарадње са другим антиимперијалистичким патриотским снагама арапских земаља, као и са социјалистичким државама у борби за задовољење легитимних права палестинског народа.⁷²⁶

Југословенски председник Тито је био први од низа посетилаца из земаља источног блока који је требало да посети Блиски исток и да посредује у доношењу трајног решења арапско-израелског спора. С тога је југословенски председник Тито „удариио“ по мирољубивим напорима америчког државног секретара Кисинџера као менаџерима по којима су Израел и империјализам требало да добију на времену.

---

⁷²⁶ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-8, стр.пов.бр.656, *Палестинско питање*

Председник Тито је подржавао Арапе и залагао се за мирољубиво решење кризе. Високо је оценио улогу коју су велике силе (САД и СССР) имале у решавању кризе и заложио се за веће напоре Уједињених нација и несврстаних земаља. Тито је сматрао да је попуштање затегнутости између велесила доводило до извесних резултата који су били ограничени и нестабилни све док су постојала жаришта у свету и док се сила користила у решавању криза.⁷²⁷

Женевска конференција је дефинитивно била окончана потписивањем Споразума о повлачењу двеју војних снага под окриљем УН (18. јануара 1974. године). Њиме је UNEF⁷²⁸ добио нову улогу у стварању и попуњавању тампон зоне на Синају. Споразумом је био проширен мандат у смислу стварања правих снага интерпозиције као гаранта повлачења израелских и египатских трупа. Хитне снаге УН су такође добиле мисију инспекције у зонама ограниченог наоружања (зоне у којима су број војника врста и количина наоружања са обе стране фронта били ограничени).⁷²⁹

11.6 Утицај Кипарске кризе на Велике силе и њихове односе са Југославијом

На Кипру је постојао спор са Грчком око положаја турске мањине на острву. Чести су били сукоби између острвских власти које су долазиле из грчке етничке заједнице и турске мањине посебно у време владавине архиепископа Макариоса. Односи су се посебно погоршали доласком на власт војне хунте у Атини 1967. године. Хунта је јачала грчки национализам на Кипру и давала је подршку идејама о уједињењу са Грчком. Криза је врхунац достигла 15. јула 1974. године када је хунта организовала удар против владавине архиепископа Макариоса. У Истанбулу је тај удар био дочекан као повод за сукоб. Турске трупе су се искрцале у северном делу острва 20 јула 1974. године. У офанзиви која покренута у августу око 40% острва је стављено под турску контролу уз образложење да је Турска желела да

---

⁷²⁷ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-77, пов.бр.47295, *Информација о писању америчке штампе о посетама председника Тита Индији, Непалу, Бангладешу и Сирији*

⁷²⁸Хитне снаге УН

⁷²⁹Ј. Јовановић, *Југославија и Савет безбедности 1945-1985*, Београд, 1990, стр. 275.

рестаурира уставни поредак и заштити своје грађане од грчке агресије. Након тога острво је било подељено и дошло је до размене становника.⁷³⁰

Шефови делегација и сталних мисија несврстаних земаља су тим поводом одржали састанак у Женеви 16. јула, само дан после пуча на Кипру, на коме су усвојили документ у коме су тај пуч осудили као акт који представља кршење основних начела Повеље УН и представља најбруталнији вид мешања у унутрашње послове Кипра.⁷³¹

Догађаји на Кипру су почели споља инспирисаним и организованим војним пучем против председника Макариоса и његове несврстане политике а завршили се војном инвазијом Турске на Кипар и сломом војне диктатуре у Грчкој. Имали су вишеструки војни, политички и стратегијски значај. Они су се непосредно одразили на статус Кипра, унутрашњу ситуацију у Грчкој и Турској и њихове међусобне односе у НАТО, положај и интересе САД и СССР. Кипарска криза је истовремено представљала проверу односа између САД и СССР уопште, посебно у региону Блиског истока и Средоземља. Нарушавање интегритета Кипра као несврстане и независне земље су најпре појединачно извршиле Грчка и Турска а затим и три велике гарантне силе Грчка, Турска и Велика Британија⁷³² потписивањем споразума о примирју у Женеви. Од преговора између тих гарантних сила се очекивало даље ревидирање циришких и лондонских споразума на којима је почивала независност Кипра. Турска је остварила доминантно војно присуство на Кипру и наметнула се САД-у па и НАТО-у као савезник који је своје виталне националне интересе могао самостално да штити и реализује. Турска је појачала своје место у политици СССР према Западу и најавила већу потенцијалну улогу у Источном Средоземљу и на Блиском истоку. Војна инвазија Турске на Кипар је означила крај дефанзивног периода у њеној политици и почетак периода у коме би она водила офанзивнију и смелију националну спољну политику.

Грчка је учешћем у неуспелом пучу на Кипру изгубила међународну подршку и симпатије у спору са Турском и битно је ослабила преговарачки положај према

---

⁷³⁰ Дубравка Стојановић, *Рађање Глобалног света 1880-2015*, Београд, 2015, стр.340.

⁷³¹ Драган Богетић, Кипарска криза 1974. и погоршање југословенско-америчких односа, *Токови историје* 3/2014, Београд, стр.114.

⁷³² Кипар је постао независан 1959. године потписивањем Лондонских и Циришких споразума од стране представника кипарских Грка, кипарских Турака и влада велике Британије, Грчке и Турске.

Турској али је повратила парламентарну демократију и разбила политичку изолацију у којој се налазила за време седмогодишње диктатуре хунте. Идеја о присаједињењу Кипра Грчкој је пропала али је зато циљ Грка постао спречавање поделе Кипра. Предлагано је федеративно уређење Кипра са легализованом војном енклавом Турске на острву. Ослабљен положај Грчке је могао довести у ситуацију да уравнотежи односе са великим силама и Европом и посебно да посвети већи значај развоју односа са суседима и несврстаним земљама .

Кипарска криза је потврдила сложени и двојаки противуречни карактер односа између САД и СССР чија оријентација на споразумевање и сарадњу није искључивала настављање контролисаног супарништва у питањима и областима у којима њихови интереси још нису били разграничени.

Двосмислена и противречна америчка политика је у кипарској кризи одражавала кризу односа између ослабљене извршне власти и ојачаног војног фактора. САД су упркос уплетености у војни пуч на Кипру и касније промене у Грчкој, успеле да неуспех на Кипру компензују успехом у Грчкој. Међутим, цена за то је било слабљење јужног крила НАТО и прихватање СССР као глобалног фактора у процесу решавања кипарског проблема.

СССР због приоритетних добрих односа са САД није искористио шансе које му је пружала кипарска криза. СССР је указао индиректну подршку војној интервенцији Турске на Кипру. СССР је рачунао да би такав његов став допринео отрежњењу Грчке која је сматрала да јој је искључиво ослањање на САД обезбеђивало националне интересе. Очигледно је Грчка морала водити уравнотеженију политику према обема великим силама да уважавати и виталне интересе СССР у региону. СССР је настојао да те циљеве постигне уз задржавање независног Кипра са или без Макариоса с обзиром да је остављање Кипра ван граница Грчке и Турске и директног утицаја НАТО представљало услов за вођење такве политике и значајан елемент равнотеже односа у источном Средоземљу.

Велика Британија је остала значајан политички и војни чинилац у источном Средоземљу. Британска међународноправна позиције силе јој је гарантовала да у вези са Кипром предузима акције које САД због својих односа са СССР нису могле без последица чинити.

Улога ОУН је због њених оклевања и прихватања насталих промена у односима снага на острву и начину решавања кризе била мања него пре избијања пуча против председника Макариоса. Војни контингент на Кипру је омогућавао ОУН да тамо и даље легитимно делује. Догађаји на Кипру су представљали нови напад империјализма и реакционарних кругова на политику несврстаности уопште. Оклевање већине чланица несврстаних земаља да осуде страну интервенцију против Макариоса и одмах покрену међународну акцију у корист Кипра омогућили су гарантним силама тј. САД да се наметну и да даље решавање кризе преузму у своје руке. Такав развој је ослабио позиције несврстаних земаља на Кипру. То је био други случај да су несврстане земље биле искључене из процеса решавања међународних криза у региону Блиског истока и Средоземља. Координациони биро несврстаних земаља на састанку у седишту УН у Њујорку је 6. августа усвојио први документ о кипарској кризи тзв. Декларацију о Кипру. У том документу који је предложио представник Југославије у име четрнаест несврстаних земаља је била потврђена позиција несврстаних у односу на Кипар и затражено је поштовање раније донете Резолуције УН 353. У документу је било истакнуто легитимно право владе Кипра да равноправно учествује у доношењу свих одлука које су се тичале нормализације стања у тој земљи. Радило се о захтеву несврстаних земаља за укључивањем представника Кипра у тројне разговоре које су започели представници Велике Британије, Грчке и Турске у Женеви на позив Савета безбедности УН.⁷³³ Усвајањем Декларације о Кипру у Њујорку несврстане земље су потврдиле своју заинтересованост за развој ситуације на Кипру и најавиле спремност за још шире ангажовање, у случају довођења у питање независности, суверенитета и територијалног интегритета несврстаног Кипра.

Протеклим догађајима је био промењен однос снага између присталица и противника председника Макариоса на Кипру. Дипломатска позиција Турске је била ојачана а Грчке доста ослабљена. Равнотежа утицаја САД и СССР у источном Средоземљу није била суштински поремећена иако су САД стајањем иза пуча на Кипру настојале да то постигну и да читав комплекс источног Средоземља са

---

⁷³³ Драган Богетић, Кипарска криза 1974. и погоршање југословенско-америчких односа, *Токови историје* 3/2014, Београд, стр.111-129.

земљама на његовим маргинама остане у жижи активног интересовања великих сила и војних блокова.

Оживљавање и заоштравање кризе око Кипра је представљало нераздвојни део политичке и војне ситуације на Блиском истоку и Средоземљу и израз противуречности војно-стратешких интереса и циљева великих блоковских сила. Веровало се да је криза настала као последица покушаја САД да користећи нерешено национално питање на Кипру свој продор на Блиском истоку употпуне још једном стратешки важном позицијом и да још више сузе совјетско присуство у том региону. Кипарска криза је представљала отворени насртај империјализма на независност и територијални интегритет једне несврстане европске земље. Међутим, криза је значила и озбиљан неуспех америчке политике у том делу света. Изазвала је пораст антиамеричких расположења у савезничким земаљама и довела до пада режима војне хунте у Грчкој, озбиљнијег слабљења јужног крила НАТО. Оживљавање и заоштравање тих криза је довело до јачања улоге војног фактора у међународним односима и погоршавања војно-политичке ситуације у Средоземљу, које је заједно са Блиским и Средњим истоком представљало ланац кризних жаришта и затегнутости и органску целину у политици САД и СССР чији су се стратешки интереси на том подручју најдиректније сучељавали. Све веће гомилање наоружања је претварало Средоземље и земље Блиског и Средњег истока у подручје трајније нестабилности. Ове кризе су компликовале попуштање, споразумевање и односе великих сила. Оне су потврдиле да велике силе нису могле да контролишу жаришта криза у свету, нити да спрече избијање нових криза. Такво попуштање и споразумевање није затварало могућности примене политике силе, агресије, империјалистичке и неоколонијалистичке доминације, које су угрожавале мир, безбедност и развој појединих земаља. Попуштање затегнутости између САД и СССР је издржало пробу у кризи на Блиском истоку и око Кипра. Попуштање и преговарање се није ограничавало само на велике силе већ је обухватало и већи број других међународних субјеката и фактора, међу којима и несврстане земље које су својим акцијама све самосталније деловале на линијама попуштања затегнутости. Попуштање затегнутости и споразумевање се није идентификовало са билатерализмом САД и СССР, већ је изражавало најосновније захтеве народа и

земаља за стварно решавање најважнијих међународних проблема на принципима активне мирољубиве коегзистенције. Несврстане земље су својим активностима давале важан допринос процесу попуштања и споразумевања. Тежиште активности несврстаних земаља је било претежно усмерено на проблеме развоја и међународних економских односа као и на решавање акутних криза (Блиски исток Кипар). Јачала је међународна сарадња земаља у развоју после Алжирске конференције несврстаних земаља. Дошло је одређене повољне еволуције у ставовима великих сила, СССР и САД и Кине, према политици несврстаности иако суштина њихових ставова није била у основи измењена. Међутим, несврстане земље су још увек испољавале слабост у погледу усаглашавања и брзог заједничког реаговања на кризне ситуације у појединим деловима света (Кипар, Блиски исток).⁷³⁴

Напад на Кипар је представљао прву повреду територијалног status quo у Европи од Другог светског рата. Та повреда је уследила баш у време одржавања КЕБС и развоја европског детанта. Повећана активност неких западних земаља у вези са ситуацијом око Кипра је била инспирисана жељом за спашавањем јужног крила НАТО. Односи на Кипру нису могли да се врате на стање пре избијања кризе. Кипарска криза је потврдила двојаки, сложени и противуречни карактер односа између САД и СССР, чија оријентација на споразумевање и сарадњу није искључивала настављање контролисаног супарништва у областима и питањима у којима њихови интереси нису били узајамно дефинисани и разграничени. Значајно је да је њихов споразум о консултовању у опасним кризама у свету од 1973. године у случају Кипра мирније функционисао него приликом октобарског рата на Блиском истоку, што је показивало да је СССР поштовао сферу америчких интереса и да су обе стране извукле поуке из догађаја на Блиском истоку, и да су биле решене да их локални сукоби не увуку у нову опасну конфронтацију. Двосмислена и противуречна америчка политика у кипарској кризи је одражавала кризу односа у НАТО, као и борбу различитих група унутар САД за утицај на

---

⁷³⁴ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-2, стр.пов.бр. 245, *Развој догађаја у свету у светлу Блискоисточне и Кипарске кризе*

правац спољне политике. Цена коју су САД морале да плате је била прихватање СССР као једног од фактора у процесу решавања кипарског проблема.

Совјети су ограничили своју активност на дипломатске и политичке кораке и желели су да уз минимална улагања и ризике шире свој утицај у источном Средоземљу посебно у односу на Грчку и Турску. То је било постигнуто више уздржавањем од директних акција него енергичним демаршима. Циљ СССР у кризи на Блиском истоку је био да се што више разбије јужно крило НАТО. То је омогућавало његово присуство и повећање његовог утицаја у Јеђејском мору. То би означавало и промену у односу снага и то у извесном степену у корист СССР. Стога СССР није био битно заинтересован за решавање кипарске кризе. СССР је у крајњој линији био за решавање кипарске кризе на бази независности, суверенитета и територијалног интегритета Кипра што га је повезивало са акцијама несврстаних земаља. То је омогућило проширење међународног повезивања СССР и јачало је његову општу позицију у свету и према САД. Развој кипарске кризе је омогућио СССР да у извесној мери надокнади губитке које је претрпео на Блиском истоку и да поправи равнотежу снага према САД. У исто време Совјети су искористили овакав положај да још једном опомену САД који су желеле да једнострано користе детант у том подручју да не иду предалеко и да више воде рачуна о правилима игре и виталним совјетским интересима.⁷³⁵

Сви ови догађаји на Кипру су директно тангирали интересе и безбедност Југославије с обзиром да су се одвијали у њеном непосредном суседству и одражавали интересе низа земаља и војних блокова. Југославија се залагала за успостављање пређашњег уставног стања са председником Макариосом на челу, уз повлачење страних војних снага и поштовање независности, суверенитета и територијалног интегритета несврстаног Кипра. Према југословенском мишљењу свако даље страно мешање и настојање да се проблем Кипра решава без Кипра, односно Макариоса, у кругу НАТО или између три гарантне силе је водио даљим компликацијама и угрожавао је основе процеса попуштања, мир и безбедност у региону Средоземља и шире.⁷³⁶

---

⁷³⁵ ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-2, стр.пов.бр.245, *Кипарска и Блискоисточна криза 1974. године*

⁷³⁶ ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-2, стр.пов.бр.230, *Догађаји на Кипру и њихове међународне последице*

Амерички амбасадор Тун је затражио пријем код високих југословенских функционера због изјаве југословенског председника Тита којом су били погођени амерички интереси. Наиме председник Тито је у једном од својих говора оптужио и сматрао америчку обавештајну агенцију CIA једном од организатора пуча на Кипру. Америчка влада је била јако узнемирена таквом изјавом председника Тита. Међутим, таквих изјава о улози CIA у Грчкој и на Кипру је било много а о томе је опширно писала и америчка штампа. Цела ствар је могла имати и реперкусије на билатералне односе уколико је то желела америчка страна. Наиме председник Југославије је у говору у Јесеницама 12. септембра 1974. године прецизирао да су пуч на Кипру организовали CIA, грчка војна хунта и Атлантски пакт. Према Титовим наводима шири смисао преврата на Кипру се сводио на даљу пенетрацију НАТО на подручја Блиског истока, Медитерана и Балкана. Југословенски председник је том приликом истакао да је план о нападу на Кипар био направљен највероватније у Атлантском пакту и да није био само ствар Турске и Грчке, него да је то био план за даље опкољавање свих арапских земаља како би се омогућило Израелу да извуче веће користи из сукоба са Арапима.

Америчка страна је очекивала извињење од стране југословенске владе из страха да Титова изјава о утицају америчке обавештајне агенције на Кипарски пуч не утиче лоше на билатералне односе две земље. Тим поводом заменик југословенског савезног секретара Лазар Мојсов је примио америчког амбасадора Туна у Београду. Амерички амбасадор је тражио начине да југословенска страна учини неку врсту извињења или исправке, уз евентуално минимизирање Титове изјаве. Међутим, Мојсов је одбио сваку дискусију и предлоге америчког амбасадора Туна. Југословенска страна је такву врсту интервенције сматрала непотребном као и превелико америчко драматизовање које је могло лоше утицати на односе две државе. Амерички амбасадор Тун оваквим гестом наводно само желео да подвуче са каквом је озбиљношћу изјава југословенског председника била примљена у Вашингтону. При том је нагласио да се радило о његовој личној иницијативи за

коју није имао инструкције америчке владе. Тун је сматрао да су обе стране требало да се уздржавају од неоснованих оптужби.⁷³⁷

Југословенски државни секретар Минић се у разговору (20. јула 1974.) са америчким амбасадором Туном осврнуо на догађаје на Кипру који су у Југославији изазвали велику забринутост. Југословенски естаблишмент је био мишљења да је војни пуч на Кипру био извршен од стране грчких официра и повезан са грчком владом и да је представљао директно супротстављање напорима земаља у циљу попуштања затегнутости у свету, те је на тај начин претио да доведе до озбиљних опасности по мир и безбедност у свету. Југословенска страна је сматрала да су Американци располагали великим могућностима како у оквиру ОУН тако и ван ње у спречавању погоршања ситуације којом је могао бити поткопан детант и угрожена глобална равнотежа. Југословенска влада је сматрала да је једини излаз из кризе био отклањање агресије на суверенитет и независност Кипра и враћање прерогатива уставној и легитимној влади председника Макариоса. Југословенска страна је сматрала да је америчка влада имала велике могућности да делује у правцу позитивног излаза из кризе, али да је исто тако била велика и њена одговорност. Америчка амбасада је истицала да су САД предузимале одређене кораке у циљу спречавања погоршања кризе. Америчка влада се такође изјаснила за поштовање уставне владе, независности и суверенитета Кипра.⁷³⁸

Југословенски савезни секретар Минић је истакао да су се турске оружане снаге искрцале на Кипар и започеле борбу са јединицама националне гарде те да је с тога грчка влада морала упутити ултиматум Турској. Југословенска страна је сматрала да је до кризе дошло услед интервенције грчких оружаних снага на Кипру. Турска реакција на покушај насилне промене стања на Кипру од стране грчке владе и грчких оружаних снага је била очекивана.

Према мишљењу југословенских политичара акција Турске је била природна последица агресивне акције грчке владе. Тим поводом југословенска влада је обавестила турску владу да је Југославија акцију Турске примила са разумевањем

---

⁷³⁷ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-124, пов.бр.445413, *Забелешка о разговору заменика савезног секретара Мојсова са америчким амбасадором Туном у Београду, 18.09.1974.*

⁷³⁸ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-2, стр. пов.бр. 128, *Забелешка о разговору потпредседника СИВ М. Минића са америчким амбасадором М. Туном 19.07.1974.*

уколико је имала за циљ поновно успостављање независности Кипра и враћање уставних и легитимних права влади председника Макариоса. Уколико је војна акција Турске имала за циљ поделу острва, или било какво наметање неке треће владе, Југославија је сматрала да криза тиме не би била решена, већ напротив продубљена. Тиме би угрожен процес детанта и мир у свету. Југословенска влада је саветовала турској влади да своју изјаву допуни у том смислу, а председнику Макариосу је указала на неопходност давања изјаве о положају турске националности на Кипру.

Паралелно са трајањем турске интервенције на Кипру, уследио је састанак Савета безбедности УН на коме је била усвојена Резолуција 353 којом се инсистирало на моменталном прекиду ватре, повлачењу свих страних трупа са Кипра, као и на обавези свих земаља чланица УН да поштују сувереност и независност кипрске републике.⁷³⁹

На Колегијуму савезног секретара Минића се поред Никсонове оставке полемисало и о ситуацији на Кипру. Вести о бруталном оружаном нападу у циљу насилног обарања председника ахиепископа Макариоса и легитимне владе Републике Кипар су изазвале дубоко узбуђење и огорчење читаве југословенске власти. Тај напад је повећавао опасност за мир и безбедност посебно на Медитерану и Европи. Оружана интервенција која се изводила уз директно учешће официра страних оружаних снага је ставила народе Кипра у нова тешка искушења и створила је могућности поновног изазивања крвопролића. Радило се о грубом мешању у унутрашње послове једне суверене, независне и несврстане земље која се борила за право сваког народа да одлучује о својој судбини. Југословенски званичници су сматрали да су том интервенцијом била безобзирно прекршена основна начела међународног права и Повеља ОУН. СИБ је изразио огорчење југословенске јавности због напада на независност пријатељске Републике Кипар. СИБ је такође изразио уверење да ће све несврстане земље осудити ту страну интервенцију и да ће се у интересу мира и безбедности у свету заложити за очување независности суверенитета и територијалног интегритета Републике Кипар. Агресивна акција

---

⁷³⁹ Драган Богетић, Кипарска криза 1974. и погоршање југословенско-америчких односа, *Токови историје* 3/2014, Београд, стр.114.

грчких војних снага против владе и председника Макариоса је изазвала експлозивну ситуацију. Председник СФРЈ и СИВ су одмах одлучно осудили ту страну интервенцију и дали пуну подршку праведним захтевима легитимне кипарске владе да се међународном акцијом преко ОУН спречи остваривање циљева тог агресивног подухвата. Међутим, пошто Савет безбедности није ефикасно одреаговао дошло је до војних акција Турске на Кипру. Турска влада је саопштила да је циљ војне акције Турске на Кипру био успостава стања пре стране војне интервенције и обезбеђење независности, суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Кипра. Југославија је била уверена да је у новоствореној ситуацији једини пут за ликвидацију последица агресије била успостава пуне независности и суверенитет Републике Кипар. Југославија је сматрала да су Уједињене нације а посебно Савет безбедности били дужни доносити одлуке које би гарантовале решење кризе у том духу.⁷⁴⁰

Активност и понашање СФРЈ у односу на кризу на Кипру је полазило од принципијелних југословенских ставова и полазних тачака као што су биле: независност, самосталност, територијални интегритет, немешање и неангажованост. Југославија је тражила повлачење свих страних трупа и укидање база на Кипру. Југословенска влада се такође залагала за правилно решавање националног питања чиме би било дато право обема нацијама да равноправно суделују при формирању друштвених и политичких односа и власти.⁷⁴¹

Пошто је Југославија имала изузетно добре и пријатељске односе са свим сукобљеним странама, она је покушала да направи позитиван искорак у решавању кипарске кризе. Наиме министар Милош Минић се појавио у својству Титовог изасланика који је преузео на себе улогу посредника између сукобљених страна и иницијатора компромисног решења. Југославија је настојала да искористи своје традиционално добре пријатељске односе са актерима кризе и да се појави у улози посредника у њеном решавању. Пошто је југословенски естаблишмент био свестан да се сваки његов корак налазио под будним оком Вашингтона, југословенски министар Минић је настојао објаснити америчком амбасадору у Београду, Туну све

---

⁷⁴⁰ ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-2, стр. пов. бр. 471, *Изјава СИВ о Кипру*

⁷⁴¹ ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-128, бр. 440278, *Резиме и закључци са Колегијума Савезног секретара 12.08.1974.*

активности које је југословенска страна покренула после неуспеха Женевске конференције. Минић је тврдио да се „основни циљ Београда сводио на допринос тражењу мирног политичког решења пре појаве нових компликација“. Председник Југославије Тито је током августа месеца упутио личне поруке званичницима из Грчке, Турске и Кипра. Министар Минић је покушао да отклони разлоге спотицања и премости кључна питања у којима су се разилазили грчки и турски ставови. Реч је била о дилеми око будућег државног уређења Кипра. Минић је покушао да пронађе додирне тачке у ставовима зараћених страна (Грчка и Турска) око путева разрешења кризе. Решење кипарског проблема је видео у братству и јединству народа, пуној националној равноправности, независности и несврстаности. Амерички амбасадор се врло невољно сложио са Минићевом проценом која се базирала на чињеници „да би сами Кипрани требало да воде главну реч у преговорима“. Према мишљењу америчког амбасадора су такве одлуке ипак требало да буду донешене у Анкари и Атини. За разлику од Југославије, САД су настојале да на све могуће начине спрече интернационализацију кипарске кризе и да решавају то питање искључиво кроз преговоре у ужим круговима земаља у оквиру НАТО.⁷⁴²

Совјетски министар иностраних послова Громико је такође сматрао кипарско питање важним. За ситуацију на Кипру Совјети су одговорним сматрали неке одређене кругове НАТО. Догађања на Кипру су доживљавали као криминалну акцију која је за циљ имала цепање Кипра и била диктирана стратегијским интересима империјализма. Совјети су једино исправно решење кипарске кризе видели у одржавању међународне конференције у оквиру ОУН. Према њиховом мишљењу таква конференција је представљала једини пут који је води обнови суверенитета Кипра. Совјети су такође сматрали да је на Кипру била неопходна успостава уставног стање и враћање на чело дотадашњег легалног председника републике архиепископа Макариоса.

Југославија се у потпуности слагала и подржавала совјетски предлог решења кипарске кризе. Југославија се сагласила са доношењем Резолуције Генералне

---

⁷⁴² Драган Богетић, Кипарска криза 1974. и погоршање југословенско-америчких односа, *Токови историје* 3/2014, Београд, стр.114-119.

скупштине УН којом је било предвиђено извршење притиска на Турску и све стране у сукобу у циљу постизања политичког решења.⁷⁴³

За то време су два државника (амбасадор СССР у Београду Стјепков и заменик савезног секретара Мојсов) разговарала о кипарској кризи. Током разговора заменик савезног секретара Мојсов је обавестио амбасадора Стјепакова о турским уверавањима Југославије да је њена интервенција била предузета у циљу очувања интегритета и независности Кипра. Југословенска страна је упознала Совјете да је у циљу обезбеђења повратка Макариоса на Кипар Југославија предузела потребне демарше код Турске и Велике Британије. Југословенски заменик савезног секретара Мојсов је исказао забринутост због неучешћа представника Кипра у преговорима у Женеви. Југословенска страна се злагала да председник Макариос или његови представници буду присутни или бар консултовани током преговора у Женеви. Отправник послова совјетске амбасаде је изразио задовољство због блиских ставова југословенске и совјетске владе о том питању. Оценио је југословенске ставове о Кипру као правилне а преговоре у Женеви као покушај решавања проблема Кипра искључивањем несврстаних и социјалистичких земаља.⁷⁴⁴

Током кипарске кризе САД нису постигле жељељне резултате. Услови крајње сложености и неизвесности за стабилност јужног крила НАТО и шире стратешке америчке интересе у Средоземљу и на Блиском истоку су утицали на америчку администрацију да своје напоре усмери у правцу стишавања те кризе и ограничавања њених даљих штетних последица по интересе и јединство Запада. Званични амерички став је еволуирао тако да су се САД почеле изјашњавати против било какве поделе Кипра и у прилог јединствене суверене државе Кипра. Међутим, ипак је крајњи амерички стратешки циљ био подела острва. У могућој подели су Американци видели гаранцију да СССР неће имати утицаја на тој стратешки важној тачки Медитерана.

Амерички прилаз кипарској кризи је био детерминисан првенствено ширим стратешким интересима Америке на Медитерану и посебно интересима у оквиру

---

⁷⁴³ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-2, стр.пов.бр.260, *Забелешка о разговору Минића са совјетским министром иностраних послова Громиком 27.09.1974. у Њујорку*

⁷⁴⁴ДА МСП РС, ПА, 1974, Ф-2, стр.пов.бр.226, *Забелешка о разговору заменика савезног секретара Л. Мојсова са совјетским амбасадором Стјепаковим 29.07.1974.*

НАТО. Америчка акција је вођена према свим релевантним факторима у циљу спречавања ескалације сукоба између две чланице НАТО. Сва тежина и притисак САД су били употребљени за спречавање ширег сукоба, на прекиду ватре, да би потом уследили преговори о решавању спора у складу са интересима Турске, Грчке и НАТО. Амерички ставови и активност о статусу Кипра су зависили од развоја ситуације, преговора и односа снага свих фактора у спору. Интерна тенденција САД је била испољена након пуча грчких официра кроз прећутну подршку што је указивало на завршетак политичке каријере Макариоса. Након оштрог реаговања Турске, чланица НАТО, као и подршке Макариосу у Савету безбедности од несврстаних земаља и у светском јавном мњењу, САД су покушале да направе компромис заменом пучиста новим личностима и довођењем Клеридиса као компромисне личности што је значило ликвидацију Макариосове суштинске несврстаности Кипра. Међутим, Турска инвазија је утицала на формирање опрезнијег америчког става према пучистима и према Макариосу који је имао подршку утицајних сенатора. Очекивало се да САД акцептирају повратак статуса Кипра на уставно-правно стање пре пуча. Импликације кипарске кризе на све заинтересоване стране и Медитеран у целини, па и Балкан су биле негативне. У питању је био положај Кипра као несврстане земље. Турска и Грчка су настојале да извуку што више користи за своје позиције. За САД је било важно да Кипар остане у оквиру НАТО стратегије без обзира на губитке или добитке Турске и Грчке. Кипарска криза је имала последице на америчке односе са Грчком и Турском.⁷⁴⁵ Американци су тражили прекид ватре и подржавали су предлог Велике Британије о отпочињању разговора између зараћених страна и тражењу решења Кипарске кризе. Турци су се залагали да то буде састанак у Женеви. Грци нису још могли изнети свој предлог због конфузне ситуације. Американци су инсистирали на преговорима и доласку до стабилног решења. Американци су непрекидно били у консултацијама са СССР и ниједна страна није процењивала ситуацију као стање приправности.⁷⁴⁶

---

⁷⁴⁵ AJ, KPR, I-5-b/SAD, број 941, *Кипарска криза у Вашингтону*

⁷⁴⁶ AJ, KPR, I-5-b/SAD, број 942, *Амбасада СФРЈ у Вашингтону*

Кипарска криза је свакако утицала и на америчко-југословенске билатералне односе. Две земље су тим поводом размениле мишљења током разговора које су у Београду 4. новембра 1974. године водили председник Тито и амерички саветник за националну безбедност Кисинџер

Амерички државни секретар се састао тим поводом најпре са југословенским министром иностраних послова Минићем, а после и са председником Титом.

Минић је том приликом указао Кисинџеру да је кипарска криза имала велике реперкусије на безбедност Југославије. Југословенски министар иностраних послова Минић је нагласио Кисинџеру да би Југославија у перспективи била веома задовољна уколико би САД подржале успостављање независне и несврстане Републике Кипар јер би то истовремено значило и базу за успостављање пријатељских односа између Грчке и Турске.⁷⁴⁷

Апострофирано у Кисинџеровом излагању је било незадовољство и демарш на део Титовог говора који се односио на улогу СИА на Кипру. Кисинџер је одговорно тврдио да САД нису ништа имале са ударом на Кипру. Изјава председника Тита је тешко и лично погодила Кисинџера као и америчку политику обзиром да је уследила у време када је у Конгресу био отворен процес око улоге ЦИА у обарању чилеанског председника Аљендеа. Кисинџер је у разговору са Минићем показао да је САД озбиљно погодила Титова изјава и сматрао је тај разговор као јасну илустрацију политике отвореног притиска и условљавања билатеране сарадње југословенским ставовима према америчким активностима на међународном плану а посебно у групи несврстаних. У складу са тим Кисинџер је нагласио да „*нису могли очекивати америчку подршку они који су критиковали САД*“. Кисинџер је доследно третирао детант само као односе великих сила. Из тога је следио закључак да је свака велика сила штитила само оне мале земље за које је била заинтересована. Кисинџер није прихватао детант као базу односа свих земаља у свету. Циљ је био и умањење југословенске међународне активности посебно на правцима где је Кисинџер сматрао да је само посредништво САД могло и требало да игра улогу (Кипар, Блиски исток). Овај разговор је само показао колико је Сједињеним државама било стало до југословенских ставова с обзиром колики је

---

⁷⁴⁷ АЈ, КРР, I-5-b/SAD, број 1615, *Разговори Минић-Кисинџер 1974. године*

био углед и утицај Југославије и њеног председника нарочито међу несврстаним земљама.⁷⁴⁸

Међутим, југословенски председник је сматрао да су Американци ипак подржавали план Турске о подели Кипра (који се заснивао на федералном систему са неким геграфским принципима) на два потпуно аутономна дела. На тај начин Американци се нису могли домоћи реализације првобитног плана по коме је цео Кипар требало да постане база НАТО. Поделом острва им је била омогућена инсталација НАТО база макар на турском делу острва. Да би спречио овакав могући развој догађаја, југословенски председник је иницирао координисане акције несврстаних земаља у УН и ван светске организације.

Међутим, Американци су гледали на југословенско ангажовање око разрешења кипарске кризе са великим незадовољством. Инсистирали су да Југославија макар ограничи своју акцију посебно међу несврстанима.⁷⁴⁹

У Вашингтону су сматрали да је неуспех Кисинцерове политике према кипарској кризи оштетио америчке интересе на целом том региону и шире у НАТО. Политичка акција САД у време кризе је имала за циљ јачање америчких позиција у региону и добијање нових поделом Кипра и његовим стављањем под контролу НАТО тј. шесте флоте и тиме јачање америчког утицаја на Блиском истоку. Међутим, резултати тока кризе су биле војно повлачење Грчке из НАТО и антиамеричко политичко расположење у Грчкој, дистанцирање већине западних савезника од политике САД према Грчкој, одбијање Кисинцерове посредничке улоге у кипарској кризи, оштре критике у Конгресу и јавности адресиране на рачун Кисинцера и притисак Конгреса у циљу обуставе помоћи Турској све док не постане флексибилнија у решавању кипарске кризе. Развој ситуације у источном Медитерану је ишао у прилог СССР. У исто време неповољан развој кипарске кризе је имао утицај на америчке позиције на Блиском истоку с обзиром да је цела акција око Кипра била повезана са јачањем америчких војнополитичких позиција на Блиском истоку итд. Чак је и сам Кисинцер признао да није имао реалну

---

⁷⁴⁸АЈ, КРР, I-5-b/SAD, број 1211, *Телеграм о разговору између Минића и Кисинцера 1974. године*

⁷⁴⁹Драган Богетић, *Кипарска криза 1974. и погоршање југословенско-америчких односа, Токови историје* 3/2014, Београд, стр.124-125.

процену ситуације и да се није бавио дубље проблемима Кипра. Покушао је само „**телефон дипломатијом**“ да посредује да доведе Карманлиса или Мавроса у Вашингтон. Али сваки од тих потеза је наилазио на отпор и одбијање Грчке. Кисинџер је сматрао да је решавања проблема кризе зависило од унутрашње ситуације у Грчкој и Турској. Очекивало се да ће након формирања нових влада у Турској и Грчкој бити створени бољи услови за преговоре на реалној основи. Америчка акција око решавања кипарске кризе је требало да се сведе на задржавање база у Грчкој и задржавање дела турских јединица на Кипру уз споразум којим би формално био признат независан Кипар што би уствари значило проширење војног присуства НАТО тј. Сједињених држава. Кисинџер и САД су настојали да свим снагама поврате престиж и улогу САД у источном Медитерану који им је био најважнији међу стратешким подручјима. Акција за повратак и стабилизацију позиција у том региону је била врло значајна због руниране политичке и економске ситуације у низу европских земља. Кисинџер је показао интерес за југословенско гледање и визију у решењу кипарске кризе а посебно блискоисточне. Интереси и ставови су у оба случаја били дивергентни. Кисинџер је требало да утиче на промену таквих ставова и да ограничи југословенску акцију посебно међу несврстанима и на Кипру.⁷⁵⁰

У анализи југословенског министарства иностраних послова сачињеној крајем 1974. године се са доста песимизма говорило о исходима преговора у решавању Кипарске кризе. Уследило је интензивно иступање несврстаних земаља несталних чланица Савета безбедности УН на чију је иницијативу 13. децембра 1974. године била усвојена Резолуција Савета безбедности у којој је тражено „што хитније извршење Резолуције Генералне скупштине о Кипру. Међутим, спровођење те Резолуције је било тада тешко изводљиво с обзиром на предстојеће изборе у Грчкој и актуелну кризу владе у Турској. Повратак Макариоса на Кипар није указивао на могуће решавање Кипарске кризе с обзиром на његов став према несврстаним земаљама и потпуну игнорацију права турске заједнице на Кипру. Макариосова искључивост је довела до експлицитног указивања на чињеницу да су само велике силе (САД, и СССР) могле имати кључну улогу у коначном решавању кипарског

---

⁷⁵⁰ AJ, KPR, I-5-b/SAD, *Америчка политика према Кипарској кризи*

проблема. На тај начин је Макариос искључио из решавања кипарског проблема несврстане земље на челу са Југославијом, која је због свог експонирања у тој сфери плаћала високу цену тиме што је у други плана ставила своје виталне интересе за побољшање односа са САД. Тито и његови сарадници нису више учествовали у процесу усаглашавања ставова сукобљених страна у кипарском спору и тиме су успели да уклоне бар једну од препрека на путу унапређењу сарадње са САД.⁷⁵¹

Истовремено је југословенски председник Тито са совјетским председником Брежњевом дискутовао о Кипарској кризи.

Совјети су сматрали да је ситуација на Кипру и око Кипра била веома сложена и затегнута. По њиховом мишљењу се радило о војном мешању владајуће хунте Грчке у унутрашње ствари суверене кипарске државе, члана УН која је водила политику несврстаности. Војни пуч на Кипру је био несумњиво везан са политиком одређених кругова НАТО којима није одговарао независан и суверен Кипар. Према мишљењу совјетских руководилаца у таквој ситуацији Кипру је била потребна хитна и ефикасна подршка од стране мирољубивих држава. Према совјетском мишљењу несврстане земље нису биле довољно убедљиве да би заштитиле независан и суверен Кипар који је у свету био познат и признат као поборник политике несврстаности. Прихватање од стране Савета безбедности ефикасних мера у циљу заштите Републике Кипра је било ометено због пасивног држања представника несврстаних земаља у Савету безбедности. Совјетско руководство је сматрало да је било важно да југословенски председник и његови најближи сарадници деле совјетске процене ситуације и да искористе утицај Југославије међу несврстаним земљама и подстакну је ка активнијим акцијама и заштити Кипра.

Совјети су сматрали да је била настављена организована завера од стране грчке војске против легитимне владе Републике Кипра на челу са њеним председником Макариосом. На тај начин је била настављена груба интервенција споља и мешање у унутрашње ствари суверене државе чланице ОУН, што је значило и грубо

---

⁷⁵¹ Драган Богетић, Кипарска криза 1974. и погоршање југословенско-америчких односа, *Токови историје* 3/2014, Београд, стр.127-128.

кршење принципа повеље УН. Совјетска влада је наглашавала да је завера на Кипру била дело руку тамо послатих грчких официра који су се потчињавали наредбама из Атине. Створено је било мишљење о томе да је државни преврат на Кипру фактички био испланиран од стране одређених кругова НАТО којима није одговарала независност Кипарске републике која је спроводила самосталну спољну политику тј. политику несврставања. Совјети су такође сматрали да је Савет безбедности и државе које улазе у његов састав поштовао високе принципе и циљеве Повеље УН те су с тога оне биле дужне да ступе у заштиту Кипра. СССР је био доследан лењинским принципима спољне политике и увек је био на страни кипарског народа у његовој борби за право да сам решава о својој судбини. Совјети су увек подржавали независно постојање Кипра као суверене државе. Влада СССР је сматрала да су све државе којима је стало до мира и слободе народа требало да подигну свој глас у заштиту легитимних права Републике Кипра на челу са председником Макариосом, као и да се залажу за хитан прекид иностране војне интервенције и мешање у унутрашње ствари Кипра. Као прву меру Совјети су предлагали хитно повлачење са Кипра читавог грчког војног персонала.⁷⁵²

Југословенска и совјетска страна су биле презадовољне подударанем њихових мишљења око начина решавања кипарског проблема. Југословенска страна је била презадовољна позитивном совјетском оценом о активности Југославије. Југославија је деловала заједно са несврстаним земљама у циљу поновног успостављања независности Кипра и враћања на власт легалне владе председника Макариоса. Југословенска влада је била забринута што је и после прекида ватре било много покушаја од стране земаља чланица НАТО да се успори повратак Макариоса на Кипар и стабилизује пучистички режим. Активност Југославије је била усмерена на реализацију Резолуција Савета безбедности и повратак председника Макариоса на Кипар и успоставу његове власти. У том циљу је Југославија стално била у контакту са низом несврстаних земаља и с председником Макариосом коме је председник Тито упутио личну поруку. Зато је југословенска страна сваку активност СССР у том правцу сматрала врло значајном. Југословенску страну је бринуло и што на преговорима у Женеви није учествовао

---

⁷⁵² АЈ, КРР, I-1/1023, СССР, *Преписка Тито-Брежњев о ситуацији на Кипру 19. јул 1974.*

представник Кипра. Совјети си истакли да је њихова амбасада непрестано пратила принципијелну позицију Југославије и њен класни прилаз кипарском проблему. Совјети су сматрали да су ставови Југославије по питању преговора о Кипру били правилни и оценили су да су преговори у Женеви представљали покушај искључења из решавања проблема једне несврстане и социјалистичке земље. Председник совјетске владе Брежњев је са задовољством гледао на активну улогу Југославије у вршењу утицаја на неврстане земље у циљу заштите кипарског народа и његове легитимне владе. Совјети су сматрали да је било неопходно допринети враћању на Кипар легитимно изабраног председника Макариоса и успоставити поново његову власт, владу и све институције те владе. Другим речима циљ свих напора је требало да буде успостављање статуса Кипра као независне државе и стања које је постојало до војне интервенције Грчке у унутрашње ствари Кипарске републике. Совјетски руководиоци су полазили од тога да ће Резолуција коју је прихватио Савет безбедности а којом је био предвиђен хитан прекид иностране интервенције против Кипарске републике и безодложно повлачење са Кипра страног војног персонала бити у потпуности реализована.

Југославија се од почетка у интензивним консултацијама са другим несврстаним земљама залагала за предузимање заједничких акција у циљу пуне подршке Кипру. Као резултат заједничких настојања на састанку представника несврстаних у Женеви 16. јула, је била осуђена страна интервенција на Кипру и пружена подршка независном и несврстаном Кипру и његовој легитимној влади са председником Макариосом на челу. Југославија се полазећи од сопствених интереса као несврстана и социјалистичка земља залагала да се Резолуција Савета безбедности од 20 јула. оствари у целини. Успостављање независности, суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка на Кипру је представљало основни садржај деловања Југославије у том периоду. Југославија је ценила све напоре које су Совјети улагали у вези са решавањем кипарске кризе.⁷⁵³

Совјетска влада је сматрала да су земље коју су покушале укинути независан Кипар путем директног војног мешања желеле постићи и своје раније циљеве али путем закулисних маневара. Одређени кругови НАТО су од самосталне државности и

---

⁷⁵³ АЈ, КРР, I-1/1023, СССР, *Преписка између Тита и Брежњева о ситуацији на Кипру* 26. јул 1974.

територијалног интегритета Кипра чинили предмет циничног погађања ради учвршћења својих војно-стратешких позиција у источном Средоземљу. Зато је одлука Савета безбедности предвиђала хитан прекид стране војне интервенције и неодложно повлачење страног војног особља. Међутим, грчки војници који су изазвали оружану побуну још нису били склоњени са острва. Одлуком Савета безбедности је било предвиђено обнављање уставне владе на Кипру.

Совјети су били огорчени што није било услова да законита влада на челу са Макариосом врши своју власт. Настављено је било грубо мешање у унутрашње ствари кипарског народа. Према виђењу Совјета, ствари су се развијале ка учвршћењу окупације острва тј. ка његовом распарчавању на делове. Сматрано је да све државе које су се делима залагале за очување Кипра морају предузети потребне кораке у том правцу. Прворазредни задатак је био потпуно и неодложно остваривање Резолуције Савета безбедности о Кипру од 20. јула 1974. године. Требало је успоставити поново положај Кипра као суверене државе и учинити крај сваком мешању са стране у унутрашње ствари Кипра и повући стране трупе са острва. Према мишљењу совјетске владе кипарском народу како Грцима тако и Турцима је требало обезбедити неутуђиво право да сами решавају проблеме и судбину заједничке домовине тј. Кипра у условима мира и спокојства. То је безусловно претпостављало учешће представника законите владе Кипра у свим међународним дискусијама о кипарском проблему. Совјети су сматрали да је озбиљна одговорност лежела и на Савету безбедности. Зато се совјетска влада залагала да Савет безбедности до краја изврши поверену мисију. Залажући се за заштиту независности и суверенитета Кипра као несврстане државе СССР се руководио принципијелним побудама. Оне су произилезиле из саме суштине совјетске спољне политике—политике отпора агресији, очувања законитих права свих народа, великих и малих, политике мира и међународног попуштања. Совјети су поручили да сви они који су тежили очувању независног Кипра, осигурању мира и безбедности у том подручју могу рачунати на разумевање и сарадњу Совјета.⁷⁵⁴

Током септембра месеца југословенски председник Тито се у више наврата обраћао писмима совјетском председнику Брежњеву путем којих га је обавештавао о

---

⁷⁵⁴ АЈ, КРР, I-1/1023, *Преписка између Тита и Брежњева о Кипарској кризи 29. јул 1974.*

распламсавању кипарске кризе која је имала за последицу изазивање забринутости целе међународне заједнице. Тито је упозорио да се и поред напора УН још увек није приступило решавању правих узрока те кризе чије су негативне последице оптерећивале све сложенију међународну ситуацију. Према Титовом мишљењу суштина кипарског проблема је лежала у томе што су се на нерешене и запостављене односе између грчке и турске националне заједнице на Кипру стално надовезивала страна мешања и супротни интереси спољних фактора, реакционарних снага које су настојале да такво стање користе за своје империјалистичке циљеве. Пуч на Кипру је довео до великих жртава и страдања. Југославија је дала своју пуну подршку одбрани и очувању независности, суверенитета и територијалног интегритета несврстане републике Кипар при чему је сматрала да је сваки напад на Кипар представљао истовремено напад на саме основе међународног мира и безбедности као и на принципе на којима су се заснивали међународни односи.

Тито је подвукао да је још од времена Четврте конференције несврстаних земаља било покушаја међународног империјализма и реакционарних снага да разбију јединство несврстаних земаља и ослабе утицај политике несврстаности која је постајала све значајнији чинилац у борби народа и земља за пуну економску и политичку независност и за равноправне односе у свету. Тито је упозоравао на опасност од кипарске кризе која није била само локална, нити је само погађала интересе земаља тог подручја већ је била и од великог значаја за целу међународну заједницу. Кипарска криза је према Титовом мишљењу била уско повезана са кризом на Блиском истоку и представљала је директну претњу светском миру и безбедности. Тито је сматрао да је за успешно настављање процеса попуштања међународне затегнутости било неопходно да тај процес постане универзалан и да води решавању основних међународних проблема уз учешће свих земаља. Жаришта криза и отворени међународни проблеми су се морали решавати уз учешће и уважавање легитимних права непосредно заинтересованих народа и земаља на бази Повеље УН и принципа активне и мирољубиве коегзистенције. Југословенска страна је сматрала да се праведно и трајно решење кипарског проблема заснивало на очувању независности, суверенитета и територијалног

интегритета и несврстаности Кипра, на успостављању националних равноправности двеју заједница и повлачењу свих страних војних снага са Кипра и на равноправном учешћу Кипра као легитимног представника грчке и турске националне заједнице у свим преговорима. У решавању кипарског проблема су УН а посебно Савет безбедности требало да имају активну улогу, у духу одговорности која им је припадала по Повељи УН. Било је покушаја са југословенске стране да се што пре успостави мир и Кипру врати независност на бази равноправности две националне заједнице. Такође је била истакнута спремност југословенске владе да у границама својих могућности допринесе остварењу тог циља. Разговори који су том приликом вођени показали су да су све стране изразиле спремност за споразумним политичким решењем кризе. Све стране су се изјасниле за очување независности, суверенитета, територијалног интегритета и несврстаности Кипра, и биле су против његове поделе и залагале се за неопходност суштинских промена у односима између две националне заједнице на острву. Међутим, показало се да су њихова гледишта била доста удаљена нарочито у погледу услова и начина преговарања, уређења односа између две националне заједнице, као и облика државног уређења Републике Кипар. Југославија је била спремна да подржи сваки конструктиван напор међународне заједнице у циљу решавања кипарског проблема. У том смислу Југославија је и иницијативу совјетске владе о међународној конференцији о Кипру оценила као значајан допринос напорима за решавање кризе. Према југословенском мишљењу постојала је потреба да се све мирољубиве снаге, социјалистичке, несврстане и друге земље још активније ангажују и конструктивнодопринесу превазилажењу кризе и отварању перспективе њеног што скоријег решења. Југославија је чак предложила координационом бироу несврстаних земаља да размотри ситуацију око Кипра и усагласи правце конкретних акција у циљу доприноса у изналажењу праведног и трајног решења кипарске кризе. Тито је сматрао да СССР као социјалистичка и велика земља и стални члан Савета безбедности имала могућности да делује конструктивно у правцу решавања кризе мирним путем.⁷⁵⁵

---

⁷⁵⁵ АЈ, КРР, I-/1025, SSSR, *Преписка између Тита и Брежњева о ситуацији на Кипру* 6. и 28. августа 1974.

Закључак

Хладни рат је представљао резултат транзиције силе. Изнедрио је две велике силе Сједињене Државе и Совјетски Савез међу којима је постојао ривалитет и обострана сумњичавости. Свака од суперсила је имала разлоге да се боји и бори против потенцијалног вођства супарничке стране. Околности су подстицале сваку од противничких суперсила да успостави доминантан утицај у сопственој сфери утицаја или одређеном подручју света. Током Хладног рата периоди интензивних сукоба смењивали су се са периодима релативне сарадње. Сукобљене стране су непрестано као свој највиши приоритет истицале избегавање свеопштег рата. Кроз разне начине који су подразумевали уздржавање, преговарање и мирно договарање, суперсиле су успеле да створе безбедносни режим. У таквом биполарном свету препуном криза постојао је страх од нуклеарног рата који је уствари довео до очување мира (*pace atomica*).

За време Хладног рата Балкан је представљао спону између северног и јужног крила Западног блока и као такав је играо значајну улогу у биполарној равнотежи. Изласком из Источног блока 1948. године, Југославија је постала зона раздвајања између супер-континенталне силе СССР-а и супер поморске моћи САД и западних сила. Заједно са другим несврстаним земљама дуж поморске фасадне евроазијске континенталне масе, представљала је тампон зону између сукобљених блокова. У тако подељеном биполарном свету Југославија је успоставила политику мирољубиве коегзистенције и радила на институционализацији покрета несврстаних и изградњи односа са обе суперсиле.

Односи са Сједињеним државама су имали континуитет и датирани још од давне 1881. године. Временом су постали веома разноврсни и комплексни. Разлози њихових вишедеценијских осцилација су били разноврсни, с обзиром да је било веома тешко помирити супротности које су постојале међу тако различитим државама. С једне стране су се налазиле Сједињене Државе као богата, демократска, капиталистичка земља са тржишно оријентисаном привредом, а са друге стране економски рунирана, привредно неразвијена, комунистичка Југославија која је таворила са отплатом предратних дугова Сједињеним Државама,

док се у исто време налазила на прагу велике привредне реформе под патронатом те исте Америке (која јој је омогућавала кредите као и везе са ММФ и Светском банком). По свом друштвеном и државном уређењу, Југославија је више припадала Источном блоку као комунистичка, једнопартијска, и тоталитарна држава.

Југословенски председник Тито је био свестан положаја у коме се налазила његова земља и зато је сматрао да у светској политици никада није требало неговати једностране односе са великим силама с обзиром да је њихов „загрљај“ за мале државе могао бити смртоносан. Тито је био свестан чињенице да је Југославија због свог геостратешког положаја подстицала „апетите“ великих сила. А управо су оне представљале реалну опасност по опстанак и безбедност Југославије. Сходно наведеном а зависно од међународних околности обе суперсиле су показивале интересовање за ограничењем независне и несврстане политике Југославије као и њене међународне позиције. Кроз сусрете са представницима великих сила Тито је суштински потврђивао неопходност свог постојања у светској политици. Ти контакти су били гаранција безбедности његове земље. Путем њих је Тито стално и изнова обезбеђивао признање Југославије (признање суверености, граница, равноправности, статуса самосталне земље.

Југословенска политика је истрајавала на ставу да европска безбедност није била само ствар сарадње, споразумевања или погађања великих сила и блокова, већ да је била оријентисана на независну политику и покретање иницијатива које су тежиле превазилажењу блоковске подељености Европе, миру и безбедности.

Југославија је после атентата на америчког председника Кенедија 1963. године настојала да премости јаз који се појавио у односима са том суперсилом. Агресивнији амерички спољнополитички курс на Афро-азијском и Латиноамеричком простору током 1964. године се одразио и на стање у југословенско-америчким односима. Југословенска политика мирољубиве коегзистенције се налазила у великој супротности са америчком политиком интервенционизма (Доминиканска република, Вијетнам). Међутим, захваљујући великом искуству обе стране су успеле да избегну међусобну конфронтацију и сачувају добре односе.

Југославија је и у току наредног периода успела да одржи и очува добре односе са Сједињеним државама. За то време су билатерална и економска сарадња достигле највиши ниво. Очигледно је било да је политичка искључивост двеју земаља била надвладана прагматизмом.

Током 1965. године, Југославија је и даље уживала значајну америчку финансијску и економску подршку. Заузврат су Американци очекивали од југословенске стране остварење посредничке улоге у решавању и превазилажењу конфликтних ситуација са америчким противницима. Међутим, таква америчка очекивања су се показала нереалним и довела су наглог опадања америчког интересовања за разним сегментима сарадње са Југославијом.

Таква пракса је била настављена и током 1966. године. Истовремено су и догађања везана за решавање Вијетнамске кризе негативно утицала на односе између две земље. Крајем 1966. године у више југословенских градова су биле организоване масовне демонстрације против бомбардовања Вијетнама. То је за последицу имало изгласавање тзв.Финдлијевог амандмана којим се забрањивала продаја пољопривредних вишкова земљама које су помагале ДР Вијетнам. Тим амандманом је била обустављена продаја пшенице Југославији.

Односи између две земље су се веома заоштрили нарочито током 1967. године када су се југословенски комунисти суочили са последицама недовољно избалансиране политике лавирања међу блоковима. Нови извор заоштравања односа на релацији Београд-Вашингтон је представљао јунски арапско-израелски рат 1967. године. Том приликом Југославија је успела да се конфронтира са америчком политиком и интересима на Блиском истоку из више разлога. Један је свакако био идеолошке природе. Наиме Југославија се супротстављала Америци као империјалистичкој сили и светском жандарму који је настојао да сруши прогресивен режим у целом свету па и у арапским земљама. Други разлог конфронтације је имао упориште у постојању пријатељских односа и веза Југославије и већине арапских земаља још из периода њихове антиколонијалне борбе а нарочито из заједничког припадања покрету несврстаних. На југословенску блискоисточну политику, која се базирала на подршци арапским земљама и јачању покрета несврстаних, је свакако утицао и страх од даљег америчког продора на Балкан, чиме је могла бити угрожена и

безбедност саме Југославије. Све те околности су довеле Југославију у ситуацију у којој је била принуђена да отпочне са јаком антиамеричком кампањом. Важно је нагласити да је погоршавање односа са Сједињеним државама довело до везивања Југославије за земље социјалистичког лагера. У овом периоду Југославија се у потпуности окренула Совјетима и војној сарадњи са њима. Сви југословенско војно-стартешки програми су тада били конципирани на одбрани од империјалистичких западних држава. У овом периоду су међународни положај и спољна политика Југославије и САД били сувише различити и онемогућавали су превазилажење разлика и унапређивање њихове међусобне сарадње.

Тек је војна интервенција пет земаља Варшавског блока у ЧССР августа 1968. године натерала руководство Југославије да успостави избалансиран однос према блоковима и пронађе формулу за ефикасан наступ несврстаних држава у међународној заједници. Конфронтација Југославије са лагером социјалистичких држава је онемогућила Југославији да задржи прокламовани курс несврстане политике и избалансиран однос према блокивима и „гурнула“ је на политичку и економску сарадњу са Западом. Прашко пролеће је имало за последицу пружање америчке подршке Југославији у напорима за очувањем независности и безбедности. С тога је у Југославији у другој половини шездестих након совјетске интервенције у ЧССР, постојао оправдан страх од могућег ширења јавно прокламоване тзв. Брежњевљеве доктрине односно „доктрине ограниченог суверенитета“. Та доктрина је подразумевала ексклузивно право Совјетског Савеза да процењује степен угрожености социјализма у неким земљама и његову могућност да војно реагује у случају позитивног одговора у циљу његовог спашавања. У циљу оправдања доктрине совјетски председник Брежњев је инсистирао на чињеници да унутар лагера социјалистичких земаља не важе начела Повеље УН нити међународног права. Због тога је доктрина ограниченог суверенитета била процењена као дугорочна претња и опасност по Југославију. Совјетска интервенција у ЧССР је имала за последицу лансирања новог концепта „Општенародне одбране и друштвене самозаштите“ чији је циљ био спречавање остварење давног руског сна о изласку на топла мора. Југословенска влада је проценила да је једини начин успешног парирања Москви била стабилна

унутрашња економска и политичка ситуација у земљи која се једино могла постићи ангажовањем америчке владе, њене подршке и учешћа у проширењу трговинске размене са Југославијом, и повећавању инвестирања приватног капитала.

Због реалне опасности која се надвила на Југославију са истока председник Тито и његова администрација су у овом периоду инсистирали на доброј међудржавној сарадњи са америчком страном. Међународне околности су ишле на руку Југославији. Америчка администрација је заузела благонаклон став према њој, пружила пуну подршку југословенској унутрашњој и спољној политици и појавила се као гарант њене безбедности и опстанка.

Крупни заокрет у југословенско-америчким односима је уследио када је функцију америчког председника преузео кандидат републиканаца Ричард Никсон (1969. године) који је започео еру детанта и заменио период конфронтације тзв. *ером преговора*. У том периоду Југославија ја настојала да себи избори статус равноправног и самосталног партнера у односима са двама суперсилама. Тиме је почела нова фаза у политичким односима двеју земаља која је била обележена учесталим разменама мишљења и усвајањем трајних принципа на којима је требало заснивати сарадњу, али и повременим осцилацијама у билатералним односима.

Током седамдесетих година југословенски естаблишмент ја настојао да се наметне као важан члан и предводник широког Покрета несврстаних (Конференција у Луски 1970. године). Управо је институционализација Покрета несврстаних довела до прве посете једног америчког председника Југославији. Том приликом двојица државника су искористила прилику да у разговорима изнесу ставове својих земаља о међународним односима, принципима на којима би ти односи и сарадња требало да се заснивају. За Југославију је било важно што је у заједничком коминикеу било подвучено „да је равноправна сарадња међу независним и сувереним државама представљала једину базу на којој су се могли заснивати односи и напредак у свету“. Билатерални односи између две државе су били добри и пријатељски и повољно су се развијали с обзиром да су се заснивали на принципима независности и узајамног поштовања.

После конференције у Лусаки и посете америчког председника Никсона Југославији, као и узвратне посете југословенског председника Сједињеним

државама уследила је стабилизација у односима између две земље. Том приликом је амерички председник потврдио *„интерес САД за независну и несврстану позицију и политику Југославије“* док је југословенски председник апострофирао *„да Југославија никада неће развијати своје односе са једном земљом на уштрб друге“*.

У периоду велике кризе југословенског друштва када је постојала бојазан од распада југословенске државе, америчка политика је била срачуната на подршку Југославији у смислу ограђивања од било какве политике могућих аранжмана и погодби са Совјетима о подели интересних сфера на рачун малих земаља. У том периоду су посебну важност и тежину за југословенску страну имале изјаве челних људи америчког естаблишмента којима су била апострофирана америчка залагања за јачање независности и опстанка Југославије.

Период од 1972. до 1974. године је праћен повременим турбуленцијама у билатералним односима због различитог виђења и приступа решавању кризних ситуација у међународним односима. Покушаји решавања Блискоисточне, Вијетнамске, и Кипарске кризе су утицали на повремене осцилације у односима али нису имале негативан утицај на свеукупне билатералне односе. Међутим, и у овом периоду је дошао до изражаја проблем који је иначе реметио добре односе између две земље. Реч је била о непријатељском деловању југословенске емиграције у САД против југословенских интереса. Због инцидента и свакодневних претњи југословенске емиграције, југословенска влада је била принуђена на улагање бројних демарша америчким органима у циљу спречавања и осуде емигрантских напада на југословенске конзулате и дипломате у САД. Југословенска страна је инсистирала на конкретним активностима надлежних америчких служби у циљу превенције и санкционисања употребе силе.

У овом периоду је настављено са ширењем економске и научно-технолошке сарадње две земље. Велики допринос унапређењу југословенско-америчке сарадње су омогућили резултати посете америчког државног секретара Кисинџера Југославији крајем 1974. године. Том посетом је било потврђено америчко уважавање југословенске политике несврстаности. Новину у америчком ставу је представљало саглашавање са југословенским гледиштем да се мир и стабилност у

свету не могу постићи без напретака у решавању економских питања. Уз повољну оцену развоја блатералне сарадње је била исказана и спремност влада обеју земаља за њеним даљим унапређењем и проширењем на економском и културном пољу.

Југославија је имала веома развијене односе са Сједињеним државама у свим сегментима сарадње (на економском, научно-технолошком, културном, политичко-дипломатском пољу). Једини заостак је био видан на пољу војних односа где је временом дошло до прекида сарадње.

Од обустављања америчке војне помоћи 1959. године, Југославија је била принуђена да се у војном погледу окрене сарадњи са Совјетима. Почетком шездесетих година из СССР су кренуле набавке наоружања, опреме за потребе југословенске војске, као и упућивање југословенских старешина на школовање у СССР. Од августовских догађаја 1968. године прецизније од совјетске војне интервенције у Чехословачкој уследио је период захлађења у војним односима две земље који је до тада био карактерисан високим степеном сарадње и који се манифестовао кроз бројне реализоване званичне и незваничне сусрете високих војних, политичких руководиоца и функционера.

У првој половини седамдесетих година југословенска влада је покушала да обнови и подигне на виши ниво готово замрзли сегмент војне сарадње са Сједињеним државама. Покушаји оживљавања сарадње су се манифестовали кроз многобројне узвратне и обостране посете званичних војних делегација. Једна од најважнијих посета је била посета Југославији, Ворена Натера америчког помоћника секретара за одбрану за питања међународне безбедности која се реализовала у периоду од 5. до 7. септембра 1970. године. Том приликом је амерички помоћник секретара за одбрану водио разговоре са државним секретаром Државног Секретаријата Народне Одбране генералом Николом Љубичићем и његовим помоћницима И. Долничаром и А. Дрндићем. Посета је уследила на америчку иницијативу и одражавала је њихов активан интерес за покретање дијалога и развијање сарадње на војном плану која је била јако смањена и у несразмерним заостајању за осталим областима посебно од обуставе војне помоћи. У том смислу америчка страна је настојала да се упозна са југословенском међународном позицијом и безбедности у

ужем и ширем региону који је за САД био од прворазредног политичког и војно-стратешког значаја. Током разговора Југославији су биле предочене до тада најодређеније званичне изјаве о америчком интересу за независност и интегритет Југославије. Американци су експлицитно и категорички одбијали било какве тенденције и намере у погледу поделе интересних сфера преко леђа трећих земаља. На плану конкретне билатералне сарадње Американци су изразили спремност за разматрањем југословенских захтева који су подразумевали набавку америчког наоружања и опреме, конкретну куповину у САД, као и могућности школовања југословенских официра у САД. Инсистирали су на развоју односа две земље узлазном линијом без могућности стагнације.

У целини ова посета помоћника секретара за одбрану Ворена Натера је значила попуњавање празнине која је постојала у односима између две земље и у том погледу је представљала обострано корисну акцију. Посебно је била корисна за Југославију с обзиром на диверсификацију и модернизацију наоружања војске у Југославији.

Поред тога САД су одобравале и продавале Југославији војни материјал за који није постојала забрана. У међувремену политика продаје америчког војног материјала Југославији је била класификована на другачији начин. Наиме, Американци су продавали Југославији одређени селектирани класификовани војни материјал одбрамбене природе на бази процене сваког индивидуалног случаја. Американци су желели повећање сарадње са југословенском владом у области продаје војне опреме до степена докле је то дозвољавала њихова национална безбедност. Таква иницијатива нове политике је сматрана важним кораком ка сталном побољшању односа између две владе и између њихових војних заједница. Будући прогрес продаје америчког војног материјала Југославији је зависио у великој мери од спремности југословенских војних снага да се одазову тој иницијативи. То је значило спремност Југославије да разматра тражења за продају класификованог материјала одбрамбене природе. Неодобравање конкретног југословенског тражења набавки класификованог војног материјала није требало тумачити као југословенску неспремност да разматра друге захтеве. САД нису биле заинтересоване за куповину југословенског оружја нити су били заинтересоване за

аранжмане југословенско-америчке трампе на том подручју. САД нису биле заинтересоване ни за продају технологије која је могла бити коришћена за производњу наоружања у Југославији које би могло бити продавано трећим земљама. У првој половини седамдесетих година Пентагон је коначно донео одлуку о продаји тајног војног материјала. У складу са тим Југославија је морала бити прецизнија у својим захтевима набавки с обзиром да су Сједињене државе имале политичку одлуку и услове да те захтеве брзо решавају.

Југославија је коначно почетком седамдесетих година завршила са спољнополитичким лутањима и трагањима за најбољом међународном стратегијом. Најзад је заузела избалансиран став према блоковима. Томе су допринела свакако два важна међународна догађаја: војна интервенција земаља Варшавског пакта у ЧССР 1968. године и формирање Покрета несврстаних на самиту ванблоковских држава у Лусаки 1970. године.

Последицу такве југословенске политике и њених односа са САД у раним седамдестим годинама је представљало усвајање (тзв. **Београдска и Вашингтонска декларација**). Декларације су представљала платформе на којима је требало да се заснивају односи Југославије са два супер силама у наредном периоду.

Из свега до сада наведеног стиче се закључак да је два различита система (амерички и југословенски) мирио страх од земаља Источног блока на чијем се челу налазио Совјетски Савез. С тога је све израженија била америчка жеља за очувањем југословенске независне политике и економским везивањем Југославије за Сједињене државе. Мотиви сарадње двеју држава са југословенске стране су били искључиво економско-политичке природе, док су са америчке били изразито стратешки. Обе државе су настојале да учврсте сопствени положај у свету. Америка је то чинила кроз вођење своје демократске политике и јачање водећег положаја у Западном блоку тј. кроз спречавање супротстављеног блока да стекне превласт у међународним односима, док је Југославија то чинила кроз пропагирање своје независности и политике несврстаности. У односу на Исток и земље тзв. источног лагера, Југославија је водила и бранила своју успешну политику *националног комунизма*. Југославија је упркос свим условљавањима и притисцима који су долазили од стране САД и земаља источног лагера предвођених СССР-ом,

успела да сачува своју независност, суверенитет, територијални интегритет, политику мирољубиве коегзистенције и да остане доследна сопственом спољнополитичком курсу ванблоковске оријентације.

Списак литературе

Извори:

Необјављена грађа:

1. Архив Југославије (Фонд Кабинета председника Републике и Фонд 130 СИВ (Савезно извршно веће)
2. Дипломатски архив Министарства спољних послова Србије (САД, СССР, ЧССР и СФРЈ, Фонд политичка архива, и Строго поверљива политичка архива)
3. Војни архив (Институт за стратегијска истраживања)

Објављена грађа:

1. *Foreign Relations of the United States, 1964-1968* Volume XVII, Eastern Europe
2. *Foreign Relations of the United States, 1969-1976* Volume E-15, Part 1, Documents on Eastern Europe.
3. Павловић, Момчило, *Dokumenti CIA o Jugoslaviji 1948-1983*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
4. Петрановић, Бранко, Миодраг, Зечевић, *Југославија 1918-1988*, Тематска збирка докумената, Издавачка радна организација РАД, Београд 1989.
5. Пезо, Омер, *Развој оружаних снага СФРЈ 1945-1985, ,Опремање наоружањем,* књига 17, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1989.
6. *Спољнополитичка документација (1961-1972)*, Институт за међународну политику, Београд, 1990.
7. Стојковић Момир, *Балкански уговорни односи. Двострани и вишестрани међународни уговори и други дипломатски акти о државној граници, политичкој и војној сарадњи, верским и етничким мањинама*, III том (1946-1996), Службени лист Србије, Београд, 1999.
8. Тито Јосип Броз, *Говори и чланци*, Напријед, Загреб, 1978.

9.Зборник радова, *Југославија у Хладном рату*, Институт за Новију историју Србије, Београд, 2010.

10.Зборник радова, *Југословенска дипломатија 1945-1961*, Институт за Новију историју Србије, Београд, 2012.

Часописи:

1. *Борба*
2. *Годишњак Института за међународну политику и привреду*
3. *Историја 20. века*
4. *Југословенски преглед*
5. *Међународна политика*
6. *Народна армија*
7. *Политика*
8. *Савремени стратегијски проблеми*
9. *Службени лист ФНРЈ*
10. *Токови историје*
11. *Војноисторијски гласник*
12. *International Affairs*

Литература:

Студије, монографије и мемоари:

1.125 Years of Diploamtic Relations between the USA and Serbia, Ljubinka, Trgovčević(ed.), Faculty of Political Sciences, Belgrade, 2008.

2.Адамовић, Љубиша, *Међународни економски односи*, Институт за економска истраживања, Београд, 1970.

3.Адамовић Љубиша, Лемпи Џон, Прикет Расел, *Америчко-југословенски економски односи после Другог светског рата*, НИП Радничка штампа, Београд, 1990.

4. Bartlett, Robert, *The Making of Europe*, Princeton University Press, London, 1994.
5. Бекић, Дарко, *Југославија у хладном рату*, Глобус, Загреб, 1988.
6. Bideleux Robert, Jeffries Ian, *A History of Eastern Europe – Crisis and Change*, Routledge, London, 1998.
7. Биланчић, Душан, *Хисторија Социјалистичке Федеративне Републике Југославије*, Школска књига, Загреб, 1985.
8. Бисенић, Драган, *Мистер Х, Цорџ Кенан у Београду 1961-1963*, Клуб ПЛУС, Београд, 2012.
9. Бјелајац, Миле, *Југословенско искуство са мултиетничком армијом ,1918-1991*, Удружење за друштвену историју, Београд, 1999.
10. Бјелајац, Миле, *Војска и дипломатија. Србија и Југославија 1901-1999*, Медија центар Одбрана, Београд, 2010.
11. Богетић, Драган, *Корени југословенског опредељења за несврстаност*, Институт за савремену историју, Београд, 1990.
12. Богетић, Драган, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Институт за савремену историју, Београд, 2012.
13. Богетић, Драган, Животић Александар, *Југославија и Арапско-израелски рат 1967*, Институт за савремену историју, Београд, 2010.
14. Бжежински, Збигњев, *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 2001.
15. Calvocoressi, Peter, *World politics 1945-2000*, Longman, London, 2001.
16. Chang H., Gordon., *Friends and Enemies The United States, China and Soviet Union, 1948-1972*, Stanford University Press, 1990.
17. Clark Howard, Carter April, Randle Michael, *People Power and Protest since 1945*, Housmans Bookshop Ltd, London, 2006.
18. Crampton Richard, John, *Eastern Europe in the Twentieth Century and After*, Routledge, London and New York, 1994.
19. Димитријевић, Бојан, *Југословенска армија 1945-1954*, Институт за савремену историју, Београд, 2006.
20. Димитријевић, Бојан, *ЈНА од Стаљина до НАТО пакта*, Службени лист СЦГ Београд, 2005.

21. Димитријевић, Бојан, *Модернизација и интервенција. Југословенске оклопне јединице 1945-2006*, Институт за савремену историју, Београд, 2010.
22. Димитријевић, Бојан, *Југословенско ратно ваздухопловство 1942-1992*, Институт за савремену историју, Београд, 2006.
23. Димитријевић, Војин, Радослав Стојановић, *Међународни односи*, Центар за публикације Правног факултета, Београд, 1996.
24. Dobson P., Alain, Marsh Steve, *US Foreign Policy Since 1945*, Routledge, London, 2000.
25. Duroselle J., Vaptiste, *Histoire diplomatique de 1919 a nos jours*, Libraire Dalloz, Paris, 1990.
26. Џонсон, Линдон, *Мемоари 1963-1969*, Глобус, Загреб, 1984.
27. Џонсон, Пол, *Историја америчког народа*, Књига комерц, Београд, 2003.
28. Ђилас, Милован, *Дружење са Титом*, Милован Ђилас и Момчило Ђоргови Београд, 1990.
29. Ђилас, Милован, *Пад нове класе, Повест о саморазарању комунизма*, Службени лист СРЈ, Београд, 1994.
30. Frankel, Joseph, *British Foreign Policy 1945-1973*, Oxford University Press, London, 1975.
31. Гавранов, Велибор, Стојковић Момир, *Међународни односи и спољна политика Југославије*, Савремена администрација, Београд, 1972.
32. Гедис Л., Џон, *Хладни рат*, Клио, Београд, 2003.
33. Gaddis J., Lewis, *The United States and the End of the Cold War*, Oxford University Press, Washington, 1992.
34. Garthoff L., Raymond, *Détente and Confrontation: American-Soviet relations from Nixon to Reagan*, Brookings Institution Press, Washington, 1994.
35. Гелер, Михаил, Њекрич Александар, *Утопија на власти. Историја Совјетског Савеза*, ЦИД, Подгорица, 2000.
36. Хобсбаум, Ерик, *Доба екстрема : историја кратког Двадесетог века 1914-1991*, Дерета, Београд, 2002.
37. Јаковина, Твртко, *Социјализам на америчкој пшеници*, Матица хрватска, Загреб, 2002.

38. Јовановић, Јадранка, *Југославија и Савет безбедности Организације Уједињених нација 1945-1985*, Институт за савремену историју, Београд, 1990.
39. Кенеди, Пол, *Успон и пад великих сила. Економска промена и решавање од 1500 до 2000*, Службени лист СЦГ и ЦИД Подгорица, Београд, 2003.
40. Кисинџер, Хенри, *Дипломатија II*, Верзал прес, Београд, 1999.
41. Кисинџер, Хенри, *Мемоари I, II*, Младост, Загреб, 1981.
42. Кисинџер, Хенри, *Године обнове*, БМГ, Београд, 2000.
43. Кремптон Р., Џон, *Балкан после другог светског рата*, Клио, Београд 2003.
44. Лакер, Волтер, *Историја Европе 1945-1992*, Клио, Београд, 1992.
45. Layman, Richard, *American decades 1960-1969*, Gale Research Inc., New York, 1995.
46. Лемпи, Џон, *Југославија као историја*, Дан Граф, Београд, 2004.
47. Лорејн, Лиз, *Одржавање Тита. Америка, Југославија и хладни рат*, БМГ, Београд, 2003.
48. Љуштина, Ђ, *Муњевити рат на Блиском истоку*, Народна армија, Београд, 1968.
49. Мандић, Блажо, *Тито у дијалогу са светом*, Мир, Нови Сад, 2005.
50. Матес, Лео, *Међународни односи социјалистичке Југославије*, Нолит, Београд, 1976.
51. Марковић, Предраг, *Београд између Истока и Запада 1948-1965*, Службени лист СРЈ, Београд, 1996.
52. Матовић, Јован, *Војни послови Југославије и свет XX века*, Тетра ГМ, Београд, 2003.
53. Милосављевић, Оливера, *Чињенице и тумачења. Два разговора са Латинком Перовић*, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, 2010.
54. Минић, Милош, *Спољна политика, 1973-1979*, Центар за политичке студије, Нови Сад, 1979.
55. Мићуновић, Вељко, *Московске године 1969/1971*, Југословенска ревија, Београд, 1984.
56. Мочник, Јосип, *United States-Yugoslav Relations, 1961-1980; The Twilight of Tito s Era and the Role of Ambassadorial Diplomacy in the Making of America s Yugoslav Policy*, Green State University and Ohio link, 2008.

57. Ненадовић, Александар, *Мирко Тепавац, Сећања и коментари*, Радио Б 92, Београд, 1998.
58. Николиш, Душан, *САД, Стратегија доминације*, Радничка штампа, Београд, 1985.
59. Nixon, Richard., *The Memoirs of Richard Nixon*, Simon&Schuster, Washington, 1977.
60. Oren B. Michael, *Six Days of War June 1967 and the Making of the modern Middle East*, Presidio Press, Washington, 2002.
61. Пеликан, Јан, *Прашко пролеће*, Загреб, 1982.
62. Петковић, Ранко, *Један век односа Југославије и САД*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1992.
63. Петковић, Ранко, *Несврстаност. Независан, ванблоковски и глобални фактор у међународним односима*, Загреб, Школска књига, 1981.
64. Петковић, Ранко, *Несврстана Југославија и савремен свет. Спољна политика Југославије 1945-1985*, Школска књига, Загреб, 1985.
65. Петковић, Ранко, *Субјективна историја југословенске дипломатије 1943-1991*, Службени лист СРЈ, Београд, 1995.
66. Петрановић, Бранко, *Историја Југославије 1918-1988, књига III, Социјалистичка Југославија 1945-1988*, Нолит, Београд, 1992.
67. Петровић, Владимир, *Титова лична дипломатија. Студије и документарни прилози*, Институт за савремену историју, Београд, 2010.
68. Прикет О. Р., Адамовић С. Љ., *Америчко-југословенски односи после Другог светског рата*, НИП Радничка штампа, Београд, 1990.
69. Ранковић, Александар, *Дневничке забелешке*, Југословенска књига, Београд, 2001.
70. Ramet, Pedro, *Nationalism and Federalism in Yugoslavia 1963-1983*, Indiana University Press, 1984.
71. Rusinow, Dennison, *The Yugoslav Experiment 1948-1974*, University of California Press, 1978.
72. Rusinow, Dennison, *Yugoslavia: Oblique insights and observations*, University of Pittsburgh Press, 2008.

73. Савишек, Марјан, *Улога војне помоћи у спољној политици САД*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1963.
74. Симић, Предраг, *Тито и НАТО – Успон и пад друге Југославије*, Новости, Београд, 2008.
75. Small, Melvin, *The Presidency of Richard Nixon*, University Press of Kansas, 1999.
76. Стаматовић, Александар, *Војна привреда друге Југославије*, Војноиздавачки завод, Београд, 2001.
77. Стојановић, Дубравка, *Рађање глобалног света 1880-2015*, Чигоја штампа, Београд, 2015.
78. Suri, Jeremi, *Power and Protest: Global Revolution and the Rise of Détente*, Harvard University Press, 2003.
79. Suri, Jeremi, *Henry Kissinger and the American century*, Harvard University Press, 2007.
80. Штаубингер, Звонко, *Тито грађанин света*, Радничка штампа, Београд, 1974.
81. Шулцингер, Д. Роберт, *Америчка дипломатија од 1900*, Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2011.
82. Трипало, Мика, *Хрватско прољеће*, Накладни Завод Матице Хрватске, Загреб, 2001.
83. Трипковић, Ђоко, *Југославија и СССР 1956-1971*, Институт за савремену историју, Београд, 2013.
84. Врхунец, Марко, *Шест година с Титом 1967-1973*, Накладни завод Глобус, Загреб, 2001.
85. Вучетић, Радина, *Кока кола и социјализам*, Службени гласник, Београд, 2012.
86. Вучетић, Радина, *Монопол на истину 1966-1974*, Клио, Београд, 2016.
87. Вукадиновић, Радован, *Сила и интереси. Вањска политика САД*, Центар за културну делатност омладине, Загреб, 1972.
88. Вукадиновић, Радован, *Хладни рат и Европа*, Аугуст Цесарец, Загреб, 1983.
89. Westad, O. Arne, *The Cold War. Third World Interventions and the Making of our Times*, Cambridge University Press, London, 2005.

Чланци и расправе

1. Бешлин, Миливој, *Односи Југославије и Совјетског Савеза 1968: Између нужности сарадње и принципа слободе*, Истраживања, бр.22, Нови Сад, 2011, стр. 491-514.
2. Богетић, Драган, *Југославија у Хладном рату*, Историја 20. века, бр.2, Београд, 2008, стр. 315-370.
3. Богетић, Драган, *Почетак Вијетнамског рата и југословенско-амерички односи*, Историја 20. века, бр.1, 2008, стр. 91-116.
4. Богетић, Драган, *Арапско-израелски рат 1967. године и југословенско-амерички односи*, Историја 20. века, бр.1, 2008, стр. 101-114.
5. Богетић, Драган, *Међународни положај Југославије у време првих спољнополитичких акција Џонсонове администрације*, Токови историје, бр. 3/2009., Београд, 2010, стр. 131-161.
6. Богетић, Драган, *Криза југословенског друштва почетком 70-их година и питање совјетске помоћи опстанку Титовог режима*, Историја 20. века, бр.2, Београд, 2010, стр. 79-92.
7. Богетић, Драган, *Југословенско-амерички односи у светлу војне интервенције у Чехословачкој 1968*, Историја 20. века, бр.2, Београд, 2007, стр. 75-88.
8. Богетић, Драган, *Никсонова посета Југославији 1970. Нови амерички прилаз политици и Покрету несврстаних*, Архив, година VIII , бр.1-2, Београд, 2007, стр. 165-178.
9. Богетић, Драган, *Кипарска криза 1974 и погоршање југословенско-америчких односа*, Токови историје бр.3, Београд, 2014, стр. 111-129.
10. Димић, Љубодраг, *Поглед из Београда на Чехословачку 1968. године*, Токови историје, бр.3-4, 2005, Београд, стр. 205-232.
11. Јаковина, Твртко, *Where has war for hearts and souls gone? The United States of America and Liberals in Yugoslavia in 1960 and early 1970*, The volume 125 years of Diplomatic Relations between the USA and Serbia, Belgrade, 2008, стр. 149-165.
12. Радић, Александар, *Вежба Авала-Југословенска одбрана од Варшавског пакта 1968. године*, Историја 20. века, вол.24, бр.2, 2006, Београд, стр. 87-104.

13. Трипковић, Ђоко, *Међународни положај Југославије и војна интервенција у Чехословачкој 1968*, Историја 20. века, бр.1, Београд, 2008, стр. 115-129.
14. Трипковић, Ђоко, *Односи између Југославије и Совјетског Савеза 1965-1967*, Историја 20. века, 1/2010, стр.133-150.
15. Висковић, Иво, *Односи Југославије и Сједињених Америчких Држава*, Југословенски преглед, Београд, 1985, стр. 23-47.
16. Живојиновић, Драган, *US-Jugoslav Relations during Cold War: Inadequate model for Contemporary relations*, 125 Years of diplomatic Relations between the USA and Serbia, Belgrade, 2008, стр.165-171.

Интернет странице:

www.enciklopedija.hr.

www.prague.fm

www.multikultura.org

www.ff.uns.ac.r

www.doiserbia.nb.rs

www.sr.wikipedia.org.

www.gwu.edu. Documents

www.worldhistory.com

www.militaryfocus.com

www.education.com

www.coldwar.hu

www.en.wikipedia.org

www.foia.cia.gov

www.wilsoncentre.org

Биографија кандидата

Татјана Милошевић рођена је 08.04.1974. године у Суботици. Основну школу „Ужичка Република завршила је 1989. године у Београду, као и Земунску гимназију 1993. године. Уписала је основне студије историје на Филозофском Факултету у Београду 1993. године и дипломирала на Катедри за историју Југославије код професора Љубодрага Димића 2000. године на тему „Милан Стојадиновић и Српска православана црква са просечном оценом 8,81.

Од 2001. радила је као професор историје у неколико београдских основних и средњих школа. Од 2002. званично запослена у Министарству одбране у Војноисторијском институту као архивиста у првом одељењу, у оквиру кога је положила стручни испит из архивистике током 2003. године у Архиву Србије. Од 2006. године запослена у Институту за стратегијска истраживања у трећем одељењу за Војну историју као истраживач-приправник. Последипломске студије уписала на Факултету политичких наука 2004. године, смер Међународне студије, где је положила све предвиђене испите и одбранила семинарске радове. Успешно је одбранила магистарску тезу „*Војнополитички односи Југославије и САД 1956-1963. године*“ (10.11.2011.), године на Факултету политичких наука. Говори два светска језика, енглески и француски. Удата, мајка двоје деце.

Од стручних скупова учесник је међународног научног скупа „Балкански пакт 1953-1954 који је одржан 2005. године у организацији Војноисторијског института у оквиру кога је излагала тему „*Узроци кризе у функционисању Балканског савеза који је касније објављен у Зборнику радова Балкански пакт 1953-1954*, у Београду, 2008. године. Аутор је такође и чланка „*Југославија и САД у светлу хладноратовских криза 1956. године* који је објављен у *Зборнику радова Спољна политика Југославије 1950-1961*, Института за Новију историју Србије у Београду, 2008. године. У међувремену је учествовала на међународним и домаћим конференцијама и објавила још неколико стручних радова из области спољне политике Југославије. Од 2015. године је секретар стручног часописа Војноисторијски гласник.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани- а Татјана Милошевић

број уписа _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Војнополитички односи Југославије и САД 1964-1974

Војнополitički odnosi Jugoslavije i SAD 1964-1974

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 08.08.2016.

Татјана Милошевић

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Татјана Милошевић

Број уписа _____

Студијски програм: Спољна политика Југославије

Наслов рада: Војнополитички односи Југославије и САД 1964-1974

Ментор: редовни професор др Иво Висковић

Потписани: Татјана Милошевић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 08. 08. 2016.

Татјана Милошевић
8

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Војнополитички односи Југославије и САД 1964-1974

Vojnopolitički odnosi Jugoslavije i SAD 1964-1974

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 08.08.2016.

Маријана Мишковић